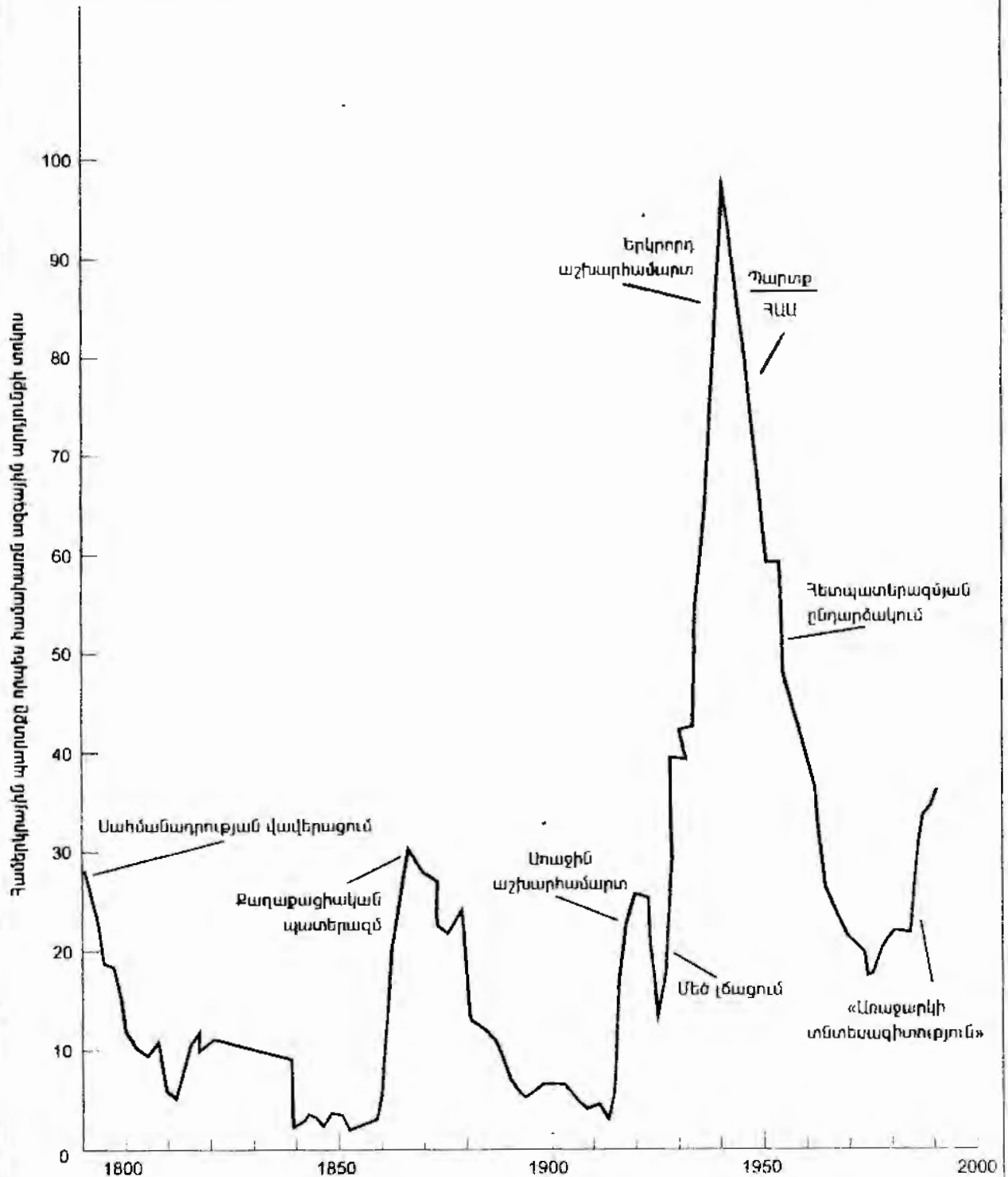
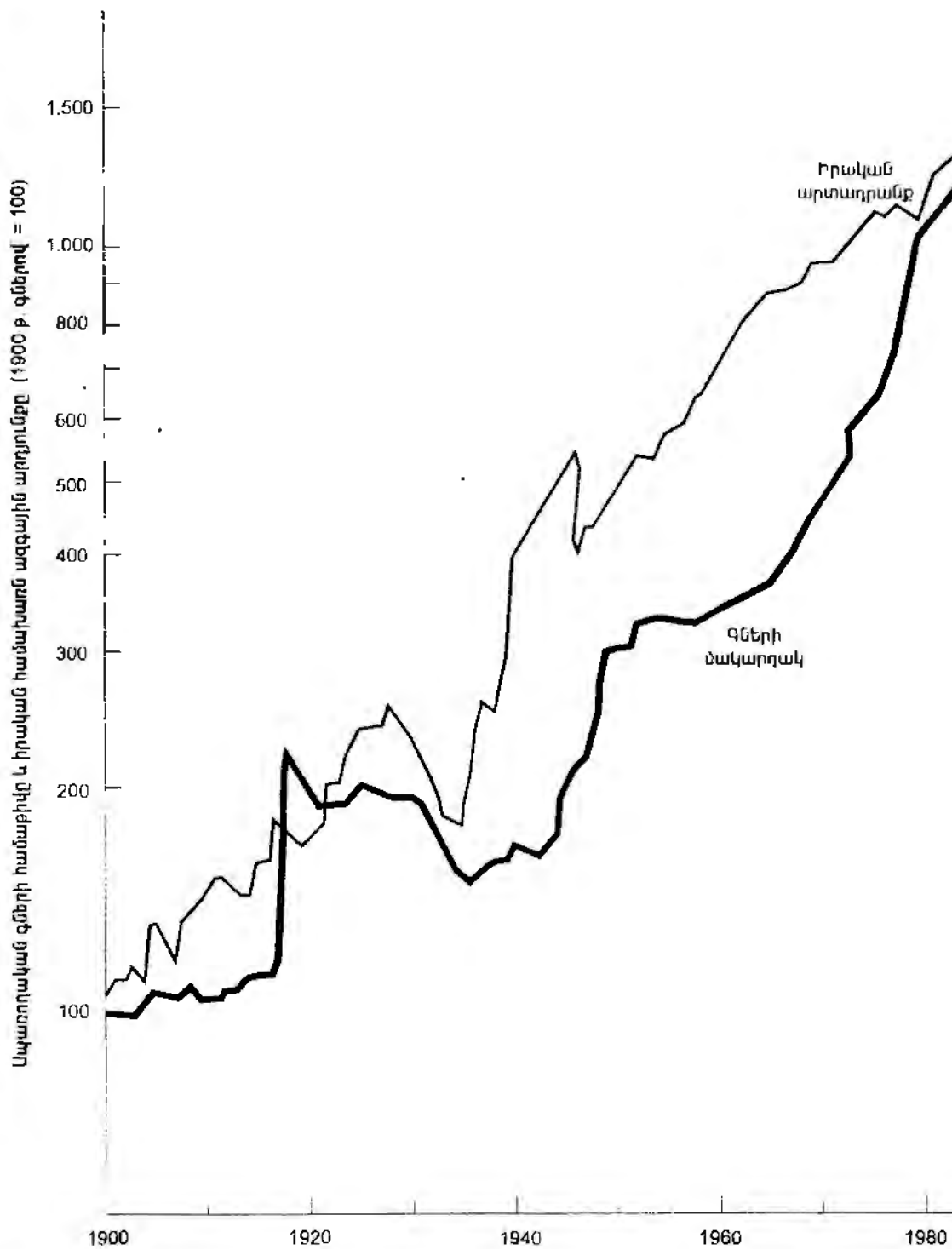

Պետական պարտքը Ամերիկյան հեղափոխությունից սկսած

Ազգային արդյունքը և զանրի ծակարդակը քսաներորդ դարուն

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

I

ՄԱԿՐԱՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Փոլ Ա. Սամյուելսոն
վաստակավոր պրոֆեսոր
Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտ

Ուիլյամ Դ. Նորդհաուս
Ա. Ուիթնի Գրիստոլդի մրցանակակիր, տնտեսագիտության պրոֆեսոր
Ելլի համալսարան

«Ապոլոն»

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԶՄՐԱՑՄԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
Երևան – 1995

Փոլ Ա. Սամուելսոն
Ուիլյամ Պ. Նորդհաուս

I

I

Մակրոտնտեսագիտություն

Գործադարձություն հեղաղրությունների և դարձվածան կենտրոն
Հայաստանի աներիկան համալսարան

Paul A. Samuelson
William D. Nordhaus

© 1992 by McGraw-Hill, Inc.
© 1995 in Armenian Language by American University of Armenia
Հայաստանի աներիկան համալսարան, 1995

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form
by any means without written permission from the publisher.

Սամուելսոն, Փոլ և Վ. Նորդհաուս
I. Մակրոտնտեսագիտություն - Եր., «Լուրդ», 1995, 536 էջ:

Ընթերցողին ներկայացվող գիրքը ժամանակակից տնտեսագիտության առայժմ միակ հայերեն բուհական դասագրքի առաջին՝ «Սակրոտնտեսագիտություն» հատորն է, որը հրատարակվել է Միացյալ Նահանգների տեղեկատվական գործակալության հովանավորությամբ: Հրատարակչական խումբը տպագրության է պատրաստում գրքի երկրորդ «Միկրոտնտեսագիտություն» հատորը, որը լույս կտեսնի 1996 թվականին: Գրքի թարգմանությունը կատարվում է ամերիկյան վերջին տասնչորսերորդ հրատարակությունից:

Դասագրքի հիմնական հեղինակ Փոլ Սամյուելսը աշխարհահռչակ տնտեսագետ է, տնտեսագիտության բնագավառում առաջին ամերիկացի նոբելյան մրցանակակիրը (1970 թ.): Գիրքը թարգմանված է ավելի քան 40 լեզուներով և բազմիցս վերամշակվել ու հրատարակվել է տարբեր երկրներում: Այն դասագիրք է ծառայել տնտեսագիտություն սովորող մի քանի սերունդների:

Գիրքն օժտված է մասնագիտական եզրերի բացատրական բառարանով, որոնց հայերեն համարժեքների ստեղծումը հրատարակչական խմբին թեպետ աշխատատար, բայց և հաճելի պահեր պարգևեց: Թե ինչքանով է հաջողվել այդ անել՝ կարող է դատել ինքը՝ ընթերցողը: Գրքի վերահրատարակման անհրաժեշտությունը կասկած չի հարուցում: Քաջ գիտակցելով, որ բոլորի կողմից նոր եզրերի ընդունումը ժամանակ և ջանք կախահանջի՝ հրատարակչական խումբը երախտապարտ կլինի դիտողությունների և առաջարկությունների համար:

Գիրքը նախատեսված է որպես տնտեսագիտության հիմնական ծեռարկ ինչպես տնտեսագիտական, այնպես էլ ճարտարագիտական, հասարակագիտական և բնագիտական բուհերի համար:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՏԵՐԻԿՅԱՆ ՀԱՄԱԼՍՍՐԱՆԻ
ԳՐԴԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԵՎ ԶՍՐԳՍՑԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Փոլ Ա. Սամյուելսը, Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի տնտեսագիտության հանրահայտ բաժանմունքի հիմնադիրը: Սովորել է Չիքագոյի և Դարվարդի համալսարաններում: Բազմաթիվ գիտական աշխատությունները նրան համաշխարհային հռչակ են բերել տակավին երիտասարդ տարիքում: Նա առաջին ամերիկացին էր, որ տնտեսագիտության բնագավառում 1970 թ. արժանացավ Նոբելյան մրցանակի: Սամյուելսը այն հազվագյուտ գիտնականներից է, որոնք կարողանում են հաղորդակցվել լայն հասարակության հետ: Երկար ժամանակ պրոֆեսոր Սամյուելսը «Նյուսուիքի» համար տնտեսագիտությանը նվիրված հոդվածներ էր գրում: Նա հաճախ էր հանդես գալիս կոնգրեսում, ինչպես նաև համերկային պահուստի, Միացյալ Նահանգների զանծարանի և մասնավոր ու շահույթ չունեցող զանազան կազմակերպությունների գիտական խորհրդատու էր: Նա նախագահ Ջոն Ֆ. Բեննեդիի տնտեսական խորհրդատու էր: Պրոֆեսոր Սամյուելսը ամեն օր թենիս էր խաղում: Եռյակի ծնվելուց հետո նրա ընտանիքի անդամների թիվը կրկնապատկվեց:

Ուիլյամ Դ. Նորդհաուսը Ամերիկայի ակադմիկոս տնտեսագետներից է: Ծնվել է Նյու Մեքսիկայում, սովորել է Եյլի համալսարանում: Տնտեսագիտության դոկտորի աստիճան է ստացել Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտում և այժմ Ա. Ուիթնի Գրիսոլդի մրցանակակիր տնտեսագիտության պրոֆեսոր է Եյլի համալսարանում, ինչպես նաև՝ տնտեսագիտական հետազոտությունների Քոուլսի հիմնադրամի աշխատակից: Նրա տնտեսագիտական հետազոտությունների շրջանակը բազմազան է՝ շրջակա միջավայր, զնաժ, էներգակիրներ, տեխնոլոգիական փոփոխություններ, կարգավորումներ, ռեսուրսների տնտեսագիտություն, ինչպես նաև շահույթի և արտադրողականության հակվածություն: Ի չրումն այս ամենի, պրոֆեսոր Նորդհաուսը մեծ հետաքրքրություն է դրսևորում տնտեսական քաղաքականության բնագավառում: 1977-1979 թթ. եղել է նախագահ Քարտերի տնտեսական խորհրդատուների խորհրդի անդամ, իսկ 1986-1988 թթ.՝ Եյլի համալսարանի ռեկտոր: Երբեմն հոդվածներ է գրում «Նյու Յորք թայմսի» և այլ պարբերականների համար: Եյլի համալսարանում դասավանդում է տնտեսագիտության հիմունքներ: Պրոֆեսոր Նորդհաուսը ընտանիքով ապրում է Նյու Հեյվնում, Բոնեքսիքուքի նահանգ: Սիրում է երաժշտություն, ճանապարհորդություն և դահուկներով սահել:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ 4

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ 5

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՆԴԱԴԱՐ ԵՐԻՏԱՍՍԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ 13

ՆԱԽԱԲԱՆ 21

ՄԱՍ ԱՐԱՋԻՆ

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ I ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ 30

Ինչու՞ է դողանքում զանգը • Ի՞նչ է տնտեսագիտությունը 30 • Երբևէ զարմացե՞լ եք • Եռկայի վերահայտնագործում • Տնտեսագիտության սահմանումները • Գիտական մոտեցում 32 • Ծուղակներ տնտեսագիտական դատողություններում 34 • «Անացած գործոններն անփոփոխ» չպահելը • Պատճառահետևանքային սխալ • Ամբողջը ոչ միշտ է մասերի գումարը • Սուբյեկտիվություն • Անկախության օրենք 36 • Տնտեսագիտության կիրառությունները 37 • Նկարագրությունը և քաղաքականությունը տնտեսագիտության մեջ • Տնտեսագիտությունը կառավարման մեջ • Ինչու՞ են տնտեսագետները տարակարծիք

Ամփոփում 39 • Հասկացություններ կրկնության համար 40 • Հարցեր քննարկման համար 40

ՀԱՎԵԼՎԱԾ I ԻՆՉՊԵՍ ԿԱՐԴԱԼ ԳԾԱԳԻՐԸ 42

Արտադրության և հնարավորության սահման 42 • Արտադրության և հնարավորության գծագիրը • Թեքություն և գիծ • Կորեթի և դրանց երկայնքով կատարվող տեղաշարժերը • Մի քանի առանձնահատուկ գծագրեր

Հավելվածի ամփոփում 48 • Հասկացություններ կրկնության համար 48 • Հարցեր քննարկման համար 48

ԳԼՈՒԽ II ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ 50

Ա. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԵՐԵՔ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ 50

Ներդրանք եվ արտադրանք • Եռկայական, վարչաիրամայական և խառը տնտեսություններ

Բ. ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀԱՍՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 52

Արտադրության և հնարավորության սահմանը 53 • Արդյունավետություն • ԱՀՍ-ն գործի դնելը 55 • Նկարների ցուցահանդես • Այլընտրանքի գին 57 • Նվազող հատույցի օրենքը 59 • Մի քանի օրինակներ

Գ. ԱՌԵՎՏՈՒՐ, ՓՈՂ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ 60

Առևտուր, մասնագիտացում և աշխատանքի բաժանում 61 • Փողը որպես փոխանակման քսայուղ 62 • Հիմնական միջոցներ 62 • Հիմնական միջոցներն ու ժամանակը • Հիմնական միջոցներ եվ մասնավոր սեփականություն

Ամփոփում 65 • Հասկացություններ կրկնության համար 66 • Հարցեր քննարկման համար 67

ԳԼՈՒԽ III ԸՈՒԿԱՆԵՐԸ ԵՎ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՏՆՏԵԱՌԹՅԱՆ ՄԵՋ 68

Ա. ԻՆՉՊԵՆ ԵՆ ԸՈՒԿԱՆԵՐԸ ԼՈՒԾՈՒՄ ՏՆՏԵԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՆՆԴԻՐՆԵՐԸ 68

Տնտեսական կարգուկանոն, ոչ քառս • Եուկայական, մեխանիզմը • Ինչպես է շուկան լուծում տնտեսական երեք հիմնախնդիրները 71 • Ո՛վ է կառավարում շուկան • Գների և շուկաների պատկերը • Անտեսանելի ծեռքը և «կատարյալ մրցակցությունը»

Բ. ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵԱԿԱՆ ԴԵՐԸ 74

Պետության երեք գործառույթները 75 • Արդյունավետություն • Արդարություն • Աակրոտնտեսական աճ և կայունություն

Ամփոփում 80 • Հասկացություններ կրկնության համար 82 • Հարցեր քննարկման համար 82

ԳԼՈՒԽ IV ԱՈՒՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐՐԵՐԸ 83

Եուկայական մեխանիզմը 83 • Առաջարկի և պահանջարկի վերլուծություն 84 • Պահանջարկի սանդղակ • Պահանջարկի կոր • Ինչ է պարունակում պահանջարկի կորը • Առաջարկի սանդղակ և առաջարկի կոր • Ինչ է պարունակում առաջարկի կորը • Առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռություն 90 • Առաջարկի կամ պահանջարկի տեղաշարժի ազդեցությունը հավասարակշռության վրա • Երեք խոչընդոտ 93 • «Մյուս գործոնների հավասարություն» • Կորերի երկայնքով շարժումը ի հակադրություն կորերի տեղաշարժի • Հավասարակշռության իմաստը • Բաշխումը գներով • Երեք շուկա

Ամփոփում 97 • Հասկացություններ կրկնության համար 98 • Հարցեր քննարկման համար 99

ՄԱՍ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՄԱԿՐՈՏԵՍԵԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ V ՄԱԿՐՈՏԵՍԵԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԱԿՆԱՐԿ 102

Միկրոտնտեսագիտություն և մակրոտնտեսագիտություն 102

Ա. ՄԱԿՐՈՏԵՍԵԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ 103

Մակրոտնտեսագիտության նպատակներն ու լծակները 103 • Նպատակներ • Բաղաքականության լծակները • Մակրոտնտեսական քաղաքականություններն ու նպատակները գործողության մեջ

Բ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՈՒՋԱՐԿ ԵՎ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿ 112

Մակրոտնտեսության ներսում. ընդհանուր առաջարկ և պահանջարկ • Ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի սահմանումները • Ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի կորերը • Մակրոտնտեսական պատմություն. 1960–1991 թթ. 117 • Տնտեսական քաղաքականություն

Ամփոփում 120 • Հասկացություններ կրկնության համար 122 • Հարցեր քննարկման համար 122

ԳԼՈՒԽ VI ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔԻ ԵՎ ԵԿԱՄՏԻ ՉԱՓՈՒՄԸ 124

Համախառն ազգային արդյունքը որպես տնտեսության գործունեության չափանիշ 124 • Ազգային արդյունքի երկու չափումները՝ ապրանքների հոսք և եկամտի հոսք • Չեղմարկության հաշվեկշիռը և ՀԱԱ-ն • «Կրկնակի հաշվարկի» խնդիրը • Ազգային հաշվեկշռի մանրամասները 129 • Իրական և անվանական ՀԱԱ. ՀԱԱ-ի «համադրում» գների համաթվի միջոցով • Ներդրում և հիմնական միջոցների գոյացում • Կառավարություն • Չուտ արտահանում • Համախառն ազգային արդյունք, զուտ ազգային արդյունք և համախառն ներքին արդյունք • ՀԱԱ և ՀԱԱ՝ հայացք թվերին • ՀԱԱ-ից մինչև տնօրինելի եկամուտ • Չափված խնայողության և ներդրման մույնությունը • ՀԱԱ-ից դեպի զուտ տնտեսական բարեկեցություն (ՉՏԲ) 139

Ամփոփում 141 • Հասկացություններ կրկնության համար 142 • Հարցեր քննարկման համար 143

ԳԼՈՒԽ VII ՄՊԱՌՈՒՄ ԵՎ ՆԵՐԴՐՈՒՄ 144

Ա. ՄՊԱՌՈՒՄ ԵՎ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅՈՒՆ 144

Բյուջետային ծախսման օրինաչափություններ • Սպառում, եկամուտ և խնայողություն • Սպառման ֆունկցիան • Սպառման սահմանային հակվածությունը • Խնայողության սահմանային հակվածությունը • Սահմանումների համառոտ կրկնություն • Ազգային սպառման վարքը 152 • Սպառման որոշիչները • Ազգային սպառման ֆունկցիան • ԱՄՆ-ի մվազող խնայողությունների չափը 154

Բ. ՆԵՐԴՐՈՒՄԸ ՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ 157

Ներդրման պահանջարկի կորը • Ներդրման պահանջարկի տեղաշարժը • Իրական և անվանական շահադրույքներ • Անկայուն ներդրում • Ընդհանուր պահանջարկի տեսության շուրջը 163

Ամփոփում 163 • Հասկացություններ կրկնության համար 164 • Հարցեր քննարկման համար 164

ԳԼՈՒԽ VIII ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ԴԱՅԱՆԱՐԿԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ 166

Ընդհանուր պահանջարկի վերլուծական հիմունքները 166 • Ինչ է պարունակում ընդհանուր պահանջարկի կորը • Այլընտրանքային տեսակետներ ընդհանուր պահանջարկի վերաբերյալ • Ընդհանուր առաջարկի վերլուծական հիմունքները 171 • Այլընտրանքային մոտեցումներ ընդհանուր առաջարկի վերաբերյալ • Ընդհանուր առաջարկի որոշիչները • Ընդհանուր առաջարկը կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում • Ինչու՞ են տարբերվում կարճաժամկետ հեռանկարի և երկարաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ները • Քեյնզյան և դասական տեսակետների բախումը 177 • Դասական մոտեցում • Քեյնզյան հեղաշրջումը • Տեսություններ և քաղաքականություն • Դեպի ընդհանուր պահանջարկի ավելի լավ ըմբռնում

Ամփոփում 181 • Հասկացություններ կրկնության համար 182 • Հարցեր քննարկման համար 183

ԳԼՈՒԽ IX ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ԿԱՐԱՊԱՐԸ 184

Ա. ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՐԱՊԱՐԸ 184

Արտադրանքի ծավալի որոշումը խնայողության և ներդրման միջոցով 184 • Հավասարակշռության իմաստը • Արտադրանքի ծավալի որոշումը սպառման և ներդրման միջոցով 187 • Թվաբանական վերլուծություն • Բազմապատկիչը 189 • Բազմապատկիչի գծանկարային պատկերը • Բազմապատկիչը ԸԱ–ԸՊ–ի շրջանակներում 192

Բ. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱՊԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ԿԱՐԱՊԱՐՈՒՄ 193

Կառավարության ֆինանսական քաղաքականությունն ինչպես է ազդում արտադրանքի վրա • Հարկման ազդեցությունը ընդհանուր պահանջարկի վրա • Թվային օրինակ • Ֆինանսական

քաղաքականության բազմապատկիչները 196 • Հարկերի ազդեցությունը • Ֆինանսական քաղաքականությունը գործնականում

Գ. ԱՐՏԱԴՐԱՆԹԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ ԲԱՑ ՏՆՏԵՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 199

Արտաքին առևտուրը և տնտեսական գործունեությունը 199 • Ձուտ արտահանում. հասկացություններ և ընդհանուր ուղղություններ • Առևտրի ազդեցությունը ՀԱՍ-ի վրա • Ներմուծման սահմանային հակվածությունը և ծախսի կորը • Բաց տնտեսության բազմապատկիչը • Սիացյալ Նահանգների առևտրի բացը և տնտեսական գործունեությունը • Որքա՞ն է բազմապատկիչների մեծությունը • Պնահատականներ

Ամփոփում 207 • Հասկացություններ կրկնության համար 209 • Հարցեր քննարկման համար 210

ԳԼՈՒԽ X ՓՈՂ ԵՎ ԱՌԵՎՏՐՈՂՈՒՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ 211

Ա. ՓՈՂԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ և ՀԱՅԱԴՐՈՒՅՔՆԵՐԸ 211

Փողի էվոլյուցիան 211 • Փողի առաջարկի բաղադրիչները • Հահադրույքների բնույթը 215 • Հահադրույքների շարք • Իրական և անվանական շահադրույքներ • Փողի պահանջարկը 219 • Փողի գործառույթները • Փող պահելու ծախսերը • Փողի պահանջարկի երկու աղբյուրները

Բ. ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՓՈՂԻ ԱՈՒՅՄՈՒՄ 223

Դրամատնային գործը որպես գործարարություն 223 • Գործարար ձեռնարկում • Ինչպես դրամատներն առաջացան ոսկերչական հաստատություններից • Ժամանակակից մասնակի պահուստով դրամատնային գործ • Պահուստի օրինական պահանջները • Ավանդի ստեղծման գործընթացը 225 • Ավանդներն ինչպես են ստեղծվում. առաջին սերնդի դրամատներ • Շրթայական արծազանքներ մյուս դրամատներից • Համակարգի վերջնական հավասարակշռություն • Ավանդի ոչնչացում • Ավանդի ստեղծման երկու սահմանափակումներ

Ամփոփում 231 • Հասկացություններ կրկնության համար 233 • Հարցեր քննարկման համար 233

ՀԱՎԵԼՎԱԾ X ԲԱԺՆԵՏՈՒՄԵՐԻ ՀՈՒԿԱՅԻ ՏԱՏԱԼՈՒՄՆԵՐԸ 236

Նեժ աղետը • Արդյունավետ շուկայի տեսությունը • Արդյունավետ շուկայի տեսակետի տրամաբանական բացատրությունը • Պատահական երևույթներ • Առարկություններ • Ֆինանսական ռազմավարություններ

Հավելվածի ամփոփում 241 • Հասկացություններ կրկնության համար 242 • Հարցեր քննարկման համար 242

ԳԼՈՒԽ XI ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՓՈՂԻ ԶԱՂԱՔԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 243

Ա. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՀԱՄԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊԱՅՈՒՄՏԻ ՀԱՆԿԱՐԳ 243

Համերկրային պահուստի համակարգը 243 • Համերկրային պահուստի համակարգի կառուցվածքը • Համերկրային պահուստի գործառնությունների շրջահայում • Համերկրային պահուստի դրամատների հաշվեկշիռը • Փողի քաղաքականության հեղույսները և պնդողակները 248 • Բաց շուկայական գործառնություններ • Գործունեության ընթացակարգերը • Ձեղձադրույքի քաղաքականությունը որպես երկրորդ միջոց • Պահուստի պահանջների փոփոխումը • Հահադրույքների կարգավորում • Սիջազգային պահուստի շարժեր • Այլ գործունեություն

Բ. ՓՈՂԻ ԱԶԳԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐՏԱԴՐԱՆԹԻ ԵՎ ԳՆԵՐԻ ԿՐԸ 256

Ինչպես է գործում փողի քաղաքականությունը, որպեսզի վերահսկի ծախսերը 256 • Փողի շուկան 257 • Փողի առաջարկն ու պահանջարկը • Փողի մեխանիզմը 260 • Փողի

քաղաքականության գծագրային վերլուծությունը • Փողի քաղաքականությունը ԸԴ-ԸԱ շրջանակում • Փողի երկարաժամկետ հեռանկարային ազդեցությունները • Ընդհանուր պահանջարկից դեպի ընդհանուր առաջարկ

Ամփոփում 265 • Հասկացություններ կրկնության համար 267 • Հարցեր քննարկման համար 267

ՄԱՍ ԵՐՐՈՐԴ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՈՒՋԱՐԿ ԵՎ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԼՈՒԽ XII ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃ 270

Երկարաժամկետ միտումներ

Ա. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ 272

Ամիթի և Մալթուսի տեսությունների հիմնալի դինամիկան 272 • Սակավահողություն և նվազող խառույց • Կորուսյալ և վերագտյալ դրախտ • Տնտեսական աճ՝ հիմնական միջոցների կուտակման հաշվին. նեոդասական կադապար 273 • Հիմնական ենթադրություններ • Նեոդասական կադապարի երկրաչափական վերլուծությունը • Տեխնոլոգիական փոփոխություններ և անընդհատ աճ

Բ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ՀԱԿԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՂԲՅՈՒՆՆԵՐԸ 278

Տնտեսական աճի փաստերը 279 • Տնտեսական զարգացման յոթ հիմնական հակվածությունները • Խառը տնտեսության տնտեսական աճը • Տնտեսական աճի աղբյուրները 282 • Աճի հաշվարկի մոտեցումը • Սանրամասն ուսումնասիրություններ • Արտադրողականության աճի դանդաղում • Տնտեսական աճի արագացումը

Գ. ԱՈՒՋԱՐԿԻ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ 286

Ամփոփում 290 • Հասկացություններ կրկնության համար 292 • Հարցեր քննարկման համար 292

ԳԼՈՒԽ XIII ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԵՐԱՇՐԱՋԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾԱՋՐԿՈՒԹՅՈՒՆԸ 294

Ա. ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԵՐԱՇՐԱՋԱՆՆԵՐԸ 294

Գործարարության պարբերաշրջանի առանձնահատկությունները 294 • Գործարարության պարբերաշրջանի տեսություններ 297 • Գործարարության պարբերաշրջանը որպես ընդհանուր պահանջարկի տեղաշարժ • Այլընտրանքային մոտեցումներ • Գործարար պարբերաշրջանների կանխատեսում 298 • Տնտեսական կադապարավորում և կանխատեսում • Կարելի՞ է խուսափել գործարարության պարբերաշրջանից

Բ. ԳՈՐԾԱՋՐԿՈՒԹՅՈՒՆ 300

Օքնի օրենքը 301 • Գործազրկության ազդեցությունը 302 • Տնտեսական ազդեցություն • Սոցիալական ազդեցություն • Գործազրկության մակարդակի որոշումը 304 • Գործազրկության տնտեսագիտական մեկնաբանությունը 304 • Գործազրկության երեք տեսակները • Սիկրոտնեսական հիմքերը • Աշխատուժի շուկայի կարևոր հարցերը 309 • Ուլբե՞ր են գործազուրկները • Գործազրկության տևողությունը • Գործազրկության աղբյուրը • Դեռահասների գործազրկության աղբյուրները

Ամփոփում 313 • Հասկացություններ կրկնության համար 315 • Հարցեր քննարկման համար 315

ԳԼՈՒԽ XIV ԳՆԱԾԻ ԱՐԺԵՐԸ 317

Ի՞նչ է գնաճը 317 • Գների համաթիվ • Գնաճի երկար պատմությունը • Գնաճի երեք աստիճանները • Արագանում են, արդյոք, գնաճերը • **Գնաճի հետևանքը 324** • Ազդեցություն եկամտի և հարստության բաշխման վրա • Ներգործություն արտադրանքի և տնտեսական արդյունավետության վրա • **Գնաճի արժեքի վերլուծությունը 326** • Համակշռված, կանխատեսված գնաճ • Չհամակշռված գնաճ, գնաճով պայմանավորված աղավաղումներ • Չկանխատեսված գնաճ • Չկանխատեսված և չհամակշռված գնաճ • Եզրակացություն • Սակրոտնտեսական հակազդեցություն • Վերջնական գնահատում

Ամփոփում 330 • **Հասկացություններ կրկնության համար 331** • **Հարցեր քննարկման համար 331**

ԳԼՈՒԽ XV ԳՆԱՃ ԵՎ ԳՈՐԾԱԶՐԿՈՒԹՅՈՒՆ 333**Ա. ԳՆԱԾԻ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ 333**

Իներցիոն գնաճ • Պահանջարկածին գնաճ • Ծախսածին գնաճ • Ակնկալիքներ և իներցիոն գնաճ • Գների մակարդակը և գնաճը

Բ. ԺԱՄԱՆԱԿԱԿՑ ԳՆԱԾԻ ՏԵՄՈՒԹՅՈՒՆԸ 338

Ֆիլիփսի կորը 338 • Սեկնաբանում • **Գործազրկության բնական մակարդակը 339** • Ֆիլիփսի տեղաշարժվող կորը • Ֆիլիփսի երկարաժամկետ հեռանկարի ուղղահայաց կորը • Զանաչական գնահատականներ • Տարակուսանքներ բնական մակարդակի վերաբերյալ • Ամփոփում

Գ. ՀԱՎԱԳՆԱԾԻ ԶԱՐԱԶԱԿՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԿՐՏՐԱՆՔՆԵՐԸ 345

Որքա՞ն է երկարաժամկետ հեռանկարի տևողությունը • Ի՞նչ արժե գնաճի նվազեցումը • Կարելի՞ է արդյոք իջեցնել գործազրկության բնական մակարդակը • Վերացնե՞լ, թե հարմարվել • Պահանջվում է հակագնաճի ցածրարժեք քաղաքականություն • Ծանր երկընտրանք

Ամփոփում 350 • **Հասկացություններ կրկնության համար 352** • **Հարցեր քննարկման համար 352**

ԳԼՈՒԽ XVI ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԶԱՐԱԶԱԿՆՈՒԹՅՈՒՆ. ԲԱՑԵՐ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՐՏԵ 354**Ա. ԲՅՈՒՋԵ ԵՎ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԶԱՐԱԶԱԿՆՈՒԹՅՈՒՆ 354**

Հիմնական սահմանումներ • **Ֆինանսական քաղաքականության արարումը 356** • Ինքնաշխատ կայունարարներ • Ինքնաշխատ կայունարարների սահմանափակությունը • Հայեցողական կայունարար քաղաքականություն • Փողի քաղաքականության առավելությունը • **Ֆինանսական բացեր, հասկացություններ և միտումներ 359** • Հնաոճ պետական ֆինանսներ • Ժամանակակից պետական ֆինանսներ • Կառուցվածքային և պարբերաշրջանային բացեր • Պարբերաշրջանային և կառուցվածքային բյուջեների կիրառությունները • Վեր խոյացող ֆինանսական բացերը 1979 թ. հետո

Բ. ԲԱՑԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ 363

Պետական պարտքի նշանակությունն ու պատմությունը 363 • Սահմանումներ • Պատմական հակումներ • Արտամղման հակասականությունը 365 • Արտամղումը և փողի շուկան • Կառուցվածքային բացերի ազդեցությունը • Փորձառական վկայություն • **Պետական պարտքը և տնտեսական աճը 368** • Արտաքին և ներքին պարտք • Արդյունավետության կորուստներ հարկումից • Ֆինանսական միջոցների տեղաշարժ • Պարտքը և աճը • Նոր կանոնակարգ • Որոշորի խոսք

Ամփոփում 373 • **Հասկացություններ կրկնության համար 376** • **Հարցեր քննարկման համար 376**

ԳԼՈՒԽ XVII ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆԱՅՄԱՆ ՎԻՃԵԼԻ ՀԱՐԳԵՐ 378

Ա. ՓՈՂԻ ԵՐԶԱՆԱՊՈՒԹՅԱՆ ԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՍՈՆԵՏԱՐԻԶՄ 378

Սոնետարիզմի արձատները 378 • Փողի արագություն • Գների քանակական տեսություն • Ժամանակակից մոնետարիզմ 381 • Սոնետարիզմի էությունը • Համեմատություն ժամանակակից քեյնզյան մակրոտնտեսագիտության հետ • Աոնետարիստների դիրքորոշումը. փողի հաստատուն աճ • Սոնետարիստական փորձը

Բ. ԲԱՆԱԿԱՆ ԱԿՆԿԱԼԻՔՆԵՐ ՍԱԿՐՈՏՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ 385

Բանական ակնկալիքների կանխադրույթները 385 • Բանական ակնկալիքներ • Շկուն գներ և աշխատավարձ • Բանական ակնկալիքներ և մակրոտնտեսագիտություն 386 • Գործազրկություն • Բանական ակնկալիքների Ֆիլիփսի կորը • Զաղաքականության ներիմաստները 387 • Զաղաքականության անարդյունավետություն • Հաստատուն կանոնները լավագույնն են • Սոնետարիստական կանոնները և Լուկասի քննադատությունը • Վիճաբանության վիճակ 388 • Սի նոր համակցություն՝

Գ. ԿԱՅՈՒՆԱՅՄԱՆ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑԻԿ ՎԻՃԵԼԻ ՀԱՐԳԵՐ 390

Փողի և ֆինանսական քաղաքականության փոխադեցությունը 391 • Պահանջարկի կարգավորում • Զաղաքականության համակցում • Ընթացիկ հարցեր 392 • Փողի քաղաքականության անարդյունավետությունը • Հաստատուն կանոններ և հայեցողություն • Փողի քաղաքականությունը բաց տնտեսությունում

Ամփոփում 395 • Հասկացություններ կրկնության համար 397 • Հարցեր քննարկման համար 397

ՄԱՍ ԶՈՐՐՈՐԴ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՈՒՐԸ ԵՎ ՀԱՄԱԸՆԱՐՀԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԳԼՈՒԽ XVIII ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՈՒՐԸ ԵՎ ՀԱՄԱՏԱՏԱԿԱՆ ԱՌԱՎԵԼՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ 402

Միջազգային և ներքին առևտուր

Ա. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՐԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ 402

Արտաքին առևտրի հիմնական ուղղությունները • Միջազգային առևտրի ակունքները 404 • Արտադրության պայմանների բազմազանությունը • Նվազող ծախսեր • Ճաշակների տարբերություն • Համեմատական առավելության սկզբունքը 405 • Արտասովոր տրամաբանություն • Համեմատական առավելության տրամաբանությունը • Համեմատական առավելության Ոիկարդոյի վերլուծությունը • Առևտրի տնտեսական օգուտները • Մաքսադրույթների և բաժնեչափերի ազդեցությունը • Շատ ապրանքների և երկրների դեպքը 408 • Շատ ապրանքներ • Շատ երկրներ • Եռակողմ և բազմակողմ առևտուր • Համեմատական առավելության գծանկարային վերլուծությունը 409 • Ամերիկյան առանց առևտրի • Ազատ առևտուր • Որակումներ և եզրահանգումներ

Բ. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՀԱՇՎԵԿՈՒՄ 414

Վճարային հաշվեկշիռ 414 • Դեբտներ և կրեդիտներ • Վճարային հաշվեկշիռի մանրամասները • Վճարային հաշվեկշիռի փուլերը 417

Ամփոփում 418 • Հասկացություններ կրկնության համար 420 • Հարցեր քննարկման համար 420

ԳԼՈՒԽ XIX ՀՈՎԱՆԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՍԶԱՏ ԱՌԵՎՏՈՒՐ 422

Առևտրի և մաքսադրույթների առաջարկ-պահանջարկ վերլուծությունը 422 •

Առուվաճառքի ենթակա որևէ առանձին ապրանքի առաքարկ-պահանջարկ վերլուծությունը •
 Մաքսադրույք և բաժնեչափ • Մաքսադրույքի տնտեսական արժեքը • Գծապատկերային վերլուծություն
 • Գործվածքեղենի մաքսադրույքի օրինակ • **Հովանավորության տնտեսագիտություն 428 •**
 Ոչ տնտեսական նպատակներ • Մաքսադրույքի հիմքերը՝ կառուցված անառոգը տնտեսագիտության վրա
 • Հովանավորության ներուժորեն ծանրակշիռ փաստարկներ • Առևտրի այլ խոչընդոտներ • Առևտրի
 բազմակողմ բանակցություններ 434 • Ազատ առևտրի բանակցություններ

Ամփոփում 436 • Հասկացություններ կրկնության համար 437 • Հարցեր քննարկման
 համար 437

ԳԼՈՒԽ XX ԶԱՐԳԱՑՈՂ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ 439

Ա. ԶԱՐԳԱՑՈՂ ԵՐԿՐՆԵՐԸ ԵՎ ԲՆԱԿԶՈՒԹՅԱՆ ԴԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ 439

Զարգացող երկրի առանձնահատկությունները 439 • Կյանքը ցածր եկամտով երկրներում •
 Բնակչություն. Մալթուսի ժառանգությունը 441 • Բնակչության վերաբերյալ
 ժամանակակից տեսակետներ 442 • Ծնելիության և մահացության ցուցանիշները •
 Ժողովրդագրական անցում • Բնակչության աճի պայթյուն

Բ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹՅՈՒՆ 444

Զարգացման չորս անհրաժեշտ տարրերը 444 • Արդյկային ռեսուրսներ • Բնական
 ռեսուրսներ • Հիմնական միջոցների կազմավորում • Արտաքին փոխառություն և պարտքի ճգնաժամ •
 Տեխնոլոգիական փոփոխություն և նորաստեղծություն • Արտաավոր շրջան • **Տնտեսական**
զարգացման ռազմավարությունները 448 • Համապարփակ տեսություններ • Զարգացման
 արդի մոտեցումները • Տնտեսական զարգացման հարցեր • Հարուստների պարտականությունները

Ամփոփում 454 • Հասկացություններ կրկնության համար 455 • Հարցեր քննարկման
 համար 455

ԳԼՈՒԽ XXI ՓՈԽԱՐԺԵՔ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴԻՆԱՄԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ 457

Ա. ԱՐՏԱՐԺՈՒՅՔԻ ՓՈԽԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ 457

Արտարժույթի փոխարժեքներ 457 • Արտարժույթի շուկան 458 • Եզրաբանություն
 փոխարժեքի փոփոխությունների համար • Փոխարժեքի երեք հիմնական համակարգերը 460
 • Ոսկու դասական հիմնօրինակը 461 • Ոսկու հոսքի իավասարակշռման Գյումի մեխանիզմը •
 ճկուն փոխարժեք 463 • Ազատ տատանվող փոխարժեք • Կարգավորվող տատանումներով
 փոխարժեք

Բ. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԻՃԱԶԱՐՈՒՅՑ ՀԱՐՑԵՐ 464

Սիջազգային հաստատությունների ստեղծումը երկրորդ աշխարհամարտից հետո 464 •
 Բռեքն Վուդսի համակարգը • Փողի միջազգային հիմնապաշար (ՓՄՀ) • Համաշխարհային դրամատուն
 • Բռեքն Վուդսի համակարգի վախճանը • Կարգավորվող տատանումներով փոխարժեք •
Սիջազգային ընթացիկ տնտեսական խնդիրներ 467 • Անկայուն դոլարը • Ճկուն
 փոխարժեքի գնահատականներ • Սիջազգային համագործակցության ընդլայնումը • Ամերիկյան
 մայրամուտ՝ տ է ապրում • Վերջաբան. առատություն համուն ինչի՞

Ամփոփում 474 • Հասկացություններ կրկնության համար 476 • Հարցեր քննարկման
 համար 477

ԵԶՐԵՐԻ ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ ԲԱՈՒՐԱՆ 479

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՆԴԱԴԱՐ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տնտեսագիտության ներստական դասագիրք գրելն իմ մտահղացումը չէր: 1945 թ. Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի իմ բաժանմունքի ղեկավար Ուալֆ Ֆրիմանը եկավ ինձ մոտ և ասաց.

«Փո՛ւ, մի առաջարկ ունե՞մ, չպիտի մերժես: Մեր ուսանողները պարտադիր մեկ տարի տնտեսագիտություն են ուսումնասիրում: Նրանց համար դա ծանծրալի է:

Արձակուրդ վերցրու ինչքան պետք է և մի գիրք գրիր, որ դուր գա տնտեսագիտությունը նոր ուսումնասիրողներին: Ծավալը կարող ես ինքդ ընտրել: Լուսաբանիր այն թեմաները, որոնք կարևոր ես համարում: Վստահ եմ, որ գիրքը գնայուն կդառնա:

Իսկ որ ավելի կարևոր է, դա կլինի քո ներդրումը նոր սերնդի կրթության գործում: Այդպիսով կրկնակի համբավ կունենաս՝ տնտեսագիտության տեսաբան Փոլ Մաժյուելչսն՝ պերճաշուք մաթեմատիկական տնտեսագիտության առաջամարտիկ, և Փոլ Սաժյուելչսն, որն իր պարտքն է կատարում՝ զարգացնելով մարդկանց տնտեսագիտական իմացությունն ու բանական ըմբռնումը»:

Ակզբում ես ծիծաղեցի: Դետո՛ւ տատանվում էի: Վերջում՝ մտորումների մեջ էի: Վիճակը գզված էր: Մնացածը, ինչպես ասում են, պատմություն է:

Գրքի հրատարակիչ Մաք Գրոու-Հիլը և իմ համահեղինակ Բիլ Նորդհաուսը (եյլի համալսարանից) խնդրեցին շարադրել պատմությունը: Միայն:

ՎԵՐԱԴԱՐՉ ԴԵՊԻ ԼՍԱՐԱՆ

1945 թ. շրջադարձային ժամանակաշրջան էր: Գերմանիան ու ճապոնիան պարտվել էին: Ամերիկայի քոլեջները (եփ-լեցուն էին պատերազմից վերադարձած զինվորներով ու ծառայողներով: Տնտեսագիտությունը զարգացման փուլում էր: 1929-1935 թթ. մեծ լճացումը վերջնականապես հաղթահարվել էր այնպիսի գորեղ ծրագրերի օգնությամբ, որոնք վերջ տվեցին հին ուղղամտությանն ու փողի և ֆինանսական չգործող, քաղաքականությանը: Պատերազմը

հաջողությամբ վարելու համար Բրիտանիան և Ամերիկան իրենց տնտեսությունները հասցրել էին մի այնպիսի մակարդակի, որի մասին Դիտլերը, Մուսոլինին և կայսր Դիոհիտոյի գորավարները չէին էլ երազել: Եվ չնայած նրան, որ 1945 թ. այդ մասին մենք չէինք էլ կարող իմանալ, Մարշալի ծրագիրը և Մաք Արթուրի կողմից ճապոնիայի գրավումը «Զեյն-զից հետո» հետպատերազմյան զարգացման զարմանահրաշ ժամանակաշրջանի հիմքը դրեցին:

Զուլեջի ուսանողները այս ամենը պարտավոր էին իմանալ: Բայց, ինչպես իմ սերնդակից ուսուցիչներն ու ես գիտեինք, ի զբախտություն մեզ, տնտեսագիտության ամենագնայուն դասագրքերն իրենց դարձապետ էին: Զարմանալի չէ, որ սկսնակները ծանծրանում էին ոչ միայն Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտում: Զարվարդի իմ ուսանողները շատ հաճախ նույնպես այդ անտարբեր հայացքն ունեին:

Այս պատճառաբանությունը չպետք է նմանվի «Ես և Կուբան» առապելական վերնագրով զեղարվետական երկին, որը երգիծաբան պրո. Դուլին վերագրել էր Թեդի Ռուզվելտին: Եթե Նյուտոնը ժամանակին չհայտնագործեր դիֆերենցիալ և ինտեգրալ հաշիվը, ապա այդ կաներ Լայբնիցը կամ մի ոմն Սմիթ: Եթե 1948 թ. իմ «Տնտեսագիտության» դասագիրքը տարրական տնտեսագիտության մեջ չմտցներ թնդանոթի և կարագի երկընտրանքի զաղափարը, ապա շատ չանցած մեկ ուրիշը դա կաներ մի այլ տեղ: Առաջին հրատարակության ժամանակ «մակրոտնտեսագիտություն» (ուսմունքն այն մասին, թե հասարակության մեջ ինչն է որոշում գործազրկության մակարդակը, գնաճի չափը և իրական ԶԱՍ-ի աճի տեմպը) բառը նույնիսկ բառարաններում չկար: Որոշ գիտնականներ պարզապես պետք է հեղափոխիչ նորություն մտցնեին տնտեսագիտության ներստական դասագրքերում:

Բայց ինչու՞ ես: Ես հետ էի եկել Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի ճառագայթման հետազոտությունների լաբորատորիայից, որտեղ աշխատում էի թշնամու՝ ոմբակոծիչների գրոհը կասեց-

նոր ինքնաշխատ մեխանիզմների նախագծերի մաթեմատիկական հիմնավորման վրա: Ես տնտեսագիտական հետազոտությունների և դասավանդման անկասելի կարոտախտ ունեի: Այդ ժամանակ 30 տարեկան էի՝ գիրք կամ գիտական աշխատություն գրելու ամենալավ տարիքում: Երջանիկ դիպվածով իմ «Տնտեսագիտական վերլուծության հիմունքներ» գիրքը, որը 25 տարի անց տնտեսագիտության բնագավառում ինձ նորեկան մրցանակ պիտի բերեր, արդեն տպագրվում էր: Այժմ կամ երբեք ես պետք է դասագրքի հեղինակ դառնայի: Սակայն, նախ՝ մի զաղտնիք բացեմ: Այն ժամանակ խոստումնալից գիտնականը դասագիրք չէր գրում, այն էլ՝ հիմնական դասագիրք սկսնակների համար: Այդ անում էին իրայն միջակ ընդունակություն ունեցողները: Բայց քանի որ ես արդեն բազմաթիվ գիտական հոդվածների հեղինակ էի, իմ համբավը և ապագա առաջընթացի հեռանկարները ինձ թույլ տվեցին համաձայնել նոր դասագիրք գրելու Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի առաջարկին: Այդ հին, բարի ժամանակներում ես ինքնավստահ ու նույնիսկ կրքոտ էի և ինքս ինձ էր, որ պետք է գոհացնեի:

Ինձ համոզում էր նաև հետևյալը: Մի այնպիսի մեծ գիտնական և մարդասեր, ինչպիսին Լինաս Փոլինգն էր, որը հետազայում արժանացավ երկու նոբելյան մրցանակի, արդեն գրել էր քիմիայի մի հիմնարար դասագիրք: Մեծն Ռիչարդ Ֆեյմանը ավելի ուշ հրատարակեց դասական ֆիզիկայի իր դասսփոսությունները: Ուիլյամ Ջեյմսը վաղուց հրատարակել էր իր հանրահայտ «Հոգեբանության հիմունքները»: Գերմանիայի գյոթինգենցի հռչակավոր Ռիչարդ Կուրանտի հայրտությունը թույլ էր տվել դիֆերենցիալ և ինտեգրալ հաշվի դասագիրք գրել: Ո՛վ էր Փոլ Սանյուելսը, որ քար նետեր նման գիտնականների վրա: Մյուս կողմից էլ, կարծում էի՝ իսկական ժամանակն էր, որ մենք տնտեսագիտության բնագավառի առաջնորդներին վերադարձնեինք համընդհանուր կրթության դիրքերը: (Առաջ անցնելով կարելի է վկայել, որ 1990-ական թվականներին բուհական տնտեսագիտություն դասավանդող նորարարները շատ հաճախ նրանք էին, ովքեր տնտեսագիտությունը խորապես ուսումնասիրել էին որպես գիտաճյուղ):

ԱՐԱՐՄԱՆ ԵՐԿԱՐԱՏԵՎ, ՔՐՏԼԱԶԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Մանկիկ սաղմնավորելը հեշտ է: Այն հասունացնելը և լույս աշխարհ բերելը ծանր աշխատանք և երկունքի ցավեր է պահանջում: Յուրաքանչյուր գլուխը գրելուց հետո այն բազմացվում էր և փորձի համար բաժանվում Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի մեր ուսանողներին: Ես դա աշխատատար, բայց հաճելի գործ էի համարում:

Հոռոմը մեկ օրում չի կառուցվել: Եվ ինչը ես միամտորեն համարում էի մեկ տարվա գործ, ինձնից խլեց երեք տարի, որի ընթացքում ես գրում և արտագրում էի: Դադարեցի թենիս խաղալ, քանի որ հանգստյան օրերն ու արձակուրդները նվիրում էի տնտեսագիտության բարդ հիմունքների պարզ ու ըմբռնելի շարադրմանը: Նույնիսկ տնտեսագիտության ավանդական սխեմաները, ինչպես ես հասկացա, պետք էր վերաստեղծել այնպես, որ «մոայլ տնտեսագիտությունը» դառնար իսկապես հետաքրքիր առարկա, ինչպիսին կա իրականում:

Իհարկե, լուր տարածվեց, որ հրապարակման է պատրաստվում մի ցնցող աշխատություն: Եվ շուտով հրատարակիչները ծաղկատենչ մեղունների պես սկսեցին պտուվել իմ գրասենյակի շուրջը: «Մեզ ընտրեց, որովհետև մեր հրատարակչությունը մեծ է», - ասում էին ոմանք, կամ «Ընտրեց մեզ, որովհետև մեր հրատարակչությունը փոքր է և ողջ ուշադրությունը կնվիրենք Ձեզ», կամ էլ՝ «Մենք վաճառքի ներկայացուցիչներ ունենք 48 նահանգներում և 1500 քոլեջներում»: Ես մի քանի անգամ գիր ու դուշ գցեցի և ի վերջո որոշեցի պայմանագիր ստորագրել Մաք Գրոու-Հիլի հետ՝ որպես հրատարակիչ: Ինչու՞: Որովհետև հրատարակչությունը գիտության և գործարարության ասպարեզում համբավավոր էր: Մասամբ՝ այո: Որովհետև շուկայագիտության ու վաճառքի հիմնալի անձնակազմ ուներ: Մասամբ՝ այո (բայց մյուս հրատարակչություններն էլ ապաշնորհ չէին, երբ հարցը վերաբերում էր քոլեջի դասագրքեր վաճառելուն): Որոշմանս վրա գլխավորապես ազդեց այն, որ (1) Մաք Գրոու-Հիլը Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի ճառագայթման հետազոտությունների լաբորատորիայի համար բազմաափառ հիմնալի մատենաշար էր տպագրել, ապահովել վաճառքի հաջողությունը և իսկական գանձարան էր ռադարներին և էլեկտրոնիկային վերաբերող գիտությունների համար, (2) Մաք Գրոու-Հիլը ավելի շատ համբավի, քան եկամտի համար տպագրել էր Հարվարդի դպրոցի հայտնի ուսուցչիս՝ Ժոզեֆ Ծամփեթերի «Գործարարության պարբերաշրջանները» դասական երկհատորյակը:

ԱՆԿԵՂՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅ

1948 թ. աշնանը լույս տեսավ «Տնտեսագիտության» առաջին հրատարակչությունը: Չնայած ծանր աշխատանքին և լավատեսական երազանքներին, ոչ ոք չի կարող վստահորեն ասել, թե ինչպիսին կլինի գրքի ապագան: Բարեբախտաբար, հենց սկզբից տնտեսագիտության բնագավառում այս նոր մոտեցումը լայն արձագանք գտավ: Մեծ ու փոքր քոլեջներն ընտրեցին նորը: Հենց որ տպագրված թարմ օրինակ-

ները վաճառվում էին, «Տնտեսագիտությունը» նորից էր տպագրվում:

Ուսումնական կիսամյակից կիսամյակ մեր գրքի շուկայական մասնաբաժինն ավելանում էր: Դա իսկական հաղթարշավ էր. մեկ տարվա ընթացքում անվանի բոլոր դպրոցներն ընդունեցին դասագիրքը: Ինձ համար նաև մեծ նշանակություն ուներ գրքի հաջողությունը ողջ Միացյալ Նահանգների և Կանադայի կրտսեր քոլեջներում ու պետական համալսարաններում: Շուտով տարածվեցին արտասահմանում լույս տեսած անգլերեն հրատարակությունները: Երբ Գուգենհայմի քոլեջի ծրագրով մեկնեցի Եվրոպա, յուրաքանչյուր քաղաքի կենտրոնական գրախանութում հանդիպում էի գրքի ֆրանսերեն, գերմաներեն, իտալերեն, շվեդերեն և պորտուգալերեն թարգմանություններին:

Աշխատանքս ավելի քան վարձատրված էր: Բացի հեղինակի բնական փառասիրությունից, որ զգում էի, ինձ՝ որպես մանկավարժի հաճելի էր տեսնել, որ մարդիկ, որոնք պետք է որոշեին դարի երկրորդ կեսի գլոբալ քաղաքականությունը, ենթակա էին ժամանակակից տնտեսագիտության հիմնական ուղղության թեր ու դեմ կողմերի ընտրությանը:

Գրքի գրախոսականներն արագացրին նրա հաղթարշավը: Առաջին գրախոսականը պատկանում էր «Ֆորջն» գործարար պաշտպանողական ամսագրի այն ժամանակվա խմբագիր Ջոն Քենեթ Գոլբրայթի գրչին: Նա կանխատեսում էր, որ հաջորդ սերունդը տնտեսագիտությունը կսովորի Սաժյուեյսնի «Տնտեսագիտություն» գրքով: Գովեստը միշտ էլ հաճելի է հնչում հեղինակի ականջին, բայց պետք է խոստովանել, որ գրքի տիրապետող լինելու կայունությունն էր, որ գարնացրեց ինձ: Ինչպես է նդի Ուորհոլն էր ասում. «Մենք ապրում ենք մի ժամանակաշրջանում, երբ ամեն ոք կարող է մի 15 րոպեով հանրահայտ դառնալ»: Գոլբրայթն ավելի իրատես դուրս եկավ, քան ես: «Տնտեսագիտությունը» հաստատեց իր նոր, երկարատև տիպարը: «Տնտեսագիտության» հետ հաջողությամբ մրցակցող գրքերից շատերը գրված են նրա ընդհանուր ոճով, և հաճելի է, որ դրանց մեծ մասի հեղինակներն իմ ընկերներն են:

Մի ամառ Միացյալ Նահանգների առևտրի պալատը Առաջինից պրես նորությունների գործակալության միջոցով կատակով տարածել էր, որ Մաք Գրոու-Ֆիլի Սաժյուեյսնը, որը գրում է հավանեմաշնորհային վերահսկման անհրաժեշտության մասին, դասագրքերի ամբողջ շուկայի միակողմանի վերահսկողն է: Երբ ներկայացա ամերիկյան տնտեսագիտական ընկերության ամենամյա հանդիպումներին, ուսուցիչները մոտենում էին ինձ ու ասում. «Մենք Սիվաշում Ձեր գիրքն ենք օգտագործում», կամ «Վիստոկիում» կամ էլ մեկ ուրիշ հեռու վայրում: Դրան միշտ հետևում էր իմ անձնական լուծությունը, քա-

նի որ չգիտեի, թե ինչ ասելի: Այդ դժվարին կացությունից դուրս եկա, երբ մի օր լսեցի, որ ինքս ինձ ասում եմ. «Տիկին Սաժյուեյսնը շատ գոհ կլինի»:

Երբ հաջողությունը դառնում է ինքնակենսագրության մաս, սկսում է ծանծրացնել: Նորաստեղծությունների մեծ գիտակ հարվարդցի ժոզեֆ Շամփեթերը անդրշիրիմյան աշխարհից ինձ միշտ կիշեցնի, թե այս ամենում որքան կարևոր էր հաջողակ լինելը: Ստացվել էր այնպես, որ ես ծիշտ ժամանակին հայտնվել էի ծիշտ տեղում: Ծիշտ է, հաջողակ կարող է լինել միայն հասուն միտքը: Սակայն ամենակարևորը տնտեսագիտության նոր մոտեցմանը պատրաստ այն ուսուցիչներն էին, որոնք քննարկում էին այսպես կոչված «քեյնզյան հեղաշրջման» թեր և դեմ կողմերը, պաշտպանում «ազգային եկամտի» մոտեցումը՝ մակրոտնտեսագիտության մեջ և «ընդհանուր հավասարակշռության» մոտեցումը՝ միկրոտնտեսագիտության մեջ:

ՀԱՎԵՐԺ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԶԱՎԱԿԸ

Այս պատմությունը ըստ էության իմ մասին չէ՝ որպես հեղինակի: Այնպես, ինչպես երեխան է առանձնանում ծնողից ու անհատականություն դառնում, այդպես էլ իմ ուղեղի ծնունդ «Տնտեսագիտություն» էր: Սկզբում ես էի պատասխանատու նրա համար: Յետո նա մտավ իր իրավունքների մեջ և արդեն ինքը դարձավ պատասխանատու ինձ համար:

Տարիներ անցան: Մագերս սևից փոխվեցին դարչնագույնի, հետո ճերմակեցին: Սակայն Դորիան Գրեյի դիմանկարի պես, որը երբեք չէր ծերանում, «Տնտեսագիտության» դասագիրքը միշտ մնաց 21 տարեկան: Նրա կազմը կանաչից դարձավ կապույտ, հետո՝ շագանակագույն ու սև և ունեցավ էլի շատ ու շատ շքեղ գույներ: Բայց ուսանողներից ու դասավանդող պրոֆեսորներից ստացած հարյուրավոր նամակների ու առաջարկությունների օգնությամբ տնտեսագիտությունը իր կազմի ներսում զարգացավ ու առաջընթաց ապրեց: Տնտեսագիտության հիմնական ուղղությունների պատմագիրը, երկրագնդի տարբեր շերտերից պեղած ոսկորներն ու բրածոներն ուսումնասիրող հնէաբանի նման, կարող է թվագրել մտահղացումների հերթափոխը ուսումնասիրելով, թե առաջին հրատարակությունն ինչպես է վերափոխվել երկրորդի և ի վերջո՝ տասնչորսերորդի:

Այդպես էլ շարունակվեց: Դժվարին, շատ դժվարին աշխատանք, սակայն միշտ հատուցվող: Վերջապես, եկավ այն օրը, երբ նորից սկսեցի թեմիս խաղալ: Ես Մաք Գրոու-Ֆիլին ասացի. «Ես պարտքս կատարեցի: Այժմ թող ուրիշները շարունակեն, իսկ ես կվայելեմ պատվավոր պրոֆեսորի հանգիստ կյանքը՝ հետազոտություններ կատարելով այն բնագավառ-

ներում, որոնց ինձ ավելի են հետաքրքրում: Իսկ նոր վերամշակումները թող սպասեն»:

Մաք Գրոու-Յիլը պատրաստի պատասխան ուներ. «Դարձեք իամահեղինակ: Մենք կներկայացնենք մի շարք հարմար տնտեսագետների անուններ, որոնց կարողություններն ու հայացքները Ձեզ դուր են գալիս»: Այսպես սկսեցինք փնտրել հրաշալի Ուիլյամ Նորդհաուսին: Ելլը Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտից 150 մղոնի վրա է: Դա հենց այն տեղն էր, որ իրական Նորդհաուսին պետք էր գտնել: Օգնեց նաև այն, որ Բիլն իր դոկտորական աստիճանը ստացել էր Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտում: Դրանից հետո նա փառքի հասավ նախագահի տնտեսական խորհրդատուների խորհրդում և կիրառական համակարգերի վերլուծության միջազգային ինստիտուտի պատվերով փեներսյուն աշխատելիս: Եվ այսպես Ջիլբերտի ու Սալիվանի կամ Ռոջերսի ու Դարթի նման մենք էլ ստեղծեցինք մեր թիմը:

Այդպես էլ այդ պահից սկսած ապրեցինք երջանիկ, ինչպես դասական հեքիսներում: Կարևորն այն է, որ գիրքը մնում է երիտասարդ ցույց տալով, թե ապագայում որն է լինելու տնտեսագիտության գլխավոր ուղղությունը:

ՔԱՐՔԱՐՈՏ ԵՍՆԱՊԱՐԴ

Միշտ չէր, որ ամեն ինչ լավ էր: Սենստոր Ժոզեֆ Մաք Զարթիի ռեակցիայի օրերին, երբ ամբիոններից և լսարաններում արմատականության մեղադրանքներ էին տեղում, իմ գիրքը նույնպես դատապարտվեց: Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի պահպանողական սաներից մեկը համալսարանի ռեկտոր Կարլ Զոմփորնին գգուշացրել էր, թե Փոլ Սամյուելսնի որպես գիտնականի հեղինակությունը խիստ վտանգի կենթարկվի, եթե իրեն թույլ տրվի տպագրել «խառը տնտեսության» մասին իր գրախոսականը: Դոկտոր Զոմփորնը պատասխանել էր, որ այն օրը, երբ իր դասխոսական կեսժամը կենթարկվի գրքեմնության, կլինի իր հրաժարականի օրը: Չորս տասնամյակ անց այս ամենը փոքր-ինչ ծիծաղելի է թվում: Սակայն ինչու չէ պետական համալսարանի դասախոս լինել այնպիսի ժամանակ, երբ բազմաթիվ լավ դասագրքեր վնասակար են հայտարարվում: (Դրաշալի մի դասագիրք, որը ծնվեց իմ գրքից մեկ տարի առաջ, խեղդվեց օրոգոցում, մարքսիզմին հարելու դաժան մեղադրանքով, որը նրանք սխալ էին համարում): Փաստորեն, երբ Աջից ապտակում են, ցավը մասամբ կարող է մեղմանալ Չախից առցանց հարվածից: «Գալսասամյուելսն» երկիատոր բնագատությունը լույս տեսավ 1960-ական թթ., երբ մեր և մյուս համալսարաններում ուսանողական շարժման ակտիվությունը հասել էր իր գագաթնակետին:

Ստացվեց, որ իբր թե ես լեյսել ֆեայի քաղաքականության ջատագով էի այնպիսի շուկայական աշխարհում, որտեղ շուրջ ամի կոկորդ է կրծում:

Ամեն մի «սառը քամուց» օգտակար դաս ես քաղում: Ես սովորեցի գգուշավորությամբ գրել, երբ հակասական հարցեր էի արծարծում: Ես ոչ թե իսկական սրը Գալսիսի էի ամեն ինչում, այլ նախանշելով չափում էի, որպեսզի ազնվորեն փաստեր բերելի տնտեսագիտության հիմնական ուղղություններում տարածված զանգվածային դարձած տեսակետների դեմ: Սիա թե ինչու իմ ուսանած Չիքսգոյի դպրոցի նման պահպանողական դպրոցները «Տնտեսագիտությունը» դժվարությամբ էին ընդունում այն դեպքում, երբ առաջատար դպրոցներն այն համարում էին եղածներից լավագույնը: Նույնիսկ խորհրդային Ռուսաստանը գտավ, որ գրքի թարգմանությունն անհրաժեշտ է, և մեկ ամսում բոլոր թարգմանված օրինակները սպառվեցին: (Լավատեղյակ մարդիկ պատմում են, որ սալիվան չըջանում գիրքը պահվում էր գրադարանի հատուկ պահարանում, սեքսի մասին գրքերի հետ, որոնք արգելված էին բոլորի համար, բացի հատուկ թույլտվություն ունեցողներից): Գորբաչովյան ծնիալից հետո նոր հրատարակություններ են տպագրության պատրաստվում Գունգարիայում, Չեխոսլովակիայում, Դարավալիայում, Ռումինիայում և Սրեյլան Եվրոպայի այլ երկրներում, ինչպես նաև Չինաստանում, Ճապոնիայում, Կիեռնանում ու Ասիայի այլ երկրներում: Ընդհանուր առմամբ գիրքը թարգմանվել է ավելի քան 40 լեզուներով (տպագրված կամ ընթացքի մեջ):

ԱՆՅԱՎԱՆԱԿԱՆ, ԲԱՅՑ ԵՇՄԱՐԻՏ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

«Տնտեսագիտություն» դասագրքի մասին շատ պատմություններ կան: Սիա հիշողությանս ծալքերում մնացածներից մի քանիսը:

Սի քանի տարի առաջ Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի չըջանավարտներից մեկը, որն այժմ քոլեջի ռեկտոր է, գնացել էր մասնակցելու Լոնդոնի տնտեսագիտության դպրոցի ամառային դասընթացներին: Մասնակցում էին աշխարհի բոլոր կողմերից եկած ուսանողները՝ Աֆրիկայի ջուզզիներից մինչև Ասիայի բրնձի արտերը: Նա պատմում էր, որ այդ ուսանողները ունեին միայն մեկ ընդհանուր բան՝ բոլորն էլ տնտեսագիտությունն սկսել էին ուսումնասիրել նույն դասագրքով: Նա ասաց, որ իր վարկը բարձրացավ, քանի որ կարողացել էր բացատրել որոշ յուրահատուկ ամբիկյան արուստայություններ և նշել Ֆորթ Նոքսը, Կենտուկիի նախագր՝ որպես մի վայր, որտեղ Սիացյալ Նախագների կառավարությունը պահում է իր ոսկին:

ճապոնացի ուսանողները շատ են գրքեր գնում: «Տնտեսագիտությունը» այնտեղ լավ է վաճառվում քե անգլերեն և քե՛ ճապոներեն: Դնուտ քարգծանիչը Զարվարդի համալսարանի իմ հին դասընկեր Շիգետո Յուրուն է, որը հետազայում դարձավ Տոկիոյի Զիտոցուբաշիի համալսարանի ղեկավար: Թարգմանություններից ստացված հոնորարներով դոկտոր Յուրուն մի շքեղ բնակարան էր գնել և տարբեր անվանի գիտնականների հրավիրում էր բնակվելու իր մոտ, երբ նրանք այցելում էին ճապոնիա: Զատուկ պատվի արժանացնելով ինձ, նա խնդրեց տուն համար որևէ անուն առաջարկել: Քիչ մտածելուց հետո ես առաջարկեցի «Դոնորարատուն» անվանումը: Այդ օրվանից տունն այդպես էլ կոչվում է:

Սի անգամ ես նամակ ստացա մի քանասեր ընթերցողից:

«Սըր. Զեր դասագրքում Դուք ասում եք, որ եթե 24 դոլարը, որը Մանհաթան կղզու դիմաց վճարվել է հնդկացիներին, ներդրվեր 6% շահագրույթով, այսօր այդ գումարն արդեն հազարավոր կլիներ Մանհաթան կղզու իրական արժեքին: Ես հաշվել եմ, որ դա կազմում է ընդամենը մի քանի միլիարդ դոլար: Զեմ կարծում, քե այդքան քիչ գումարով կարող եք կղզին գնել»:

Ի՞նչ պատասխանեի: Իմ օգնականին խնդրեցի մանրամասն ուսումնասիրել հարցը: Զաջորդ օրը Ֆելիսիթի Սքիդմորն եկավ և ասաց. «Ասացեք նրան, չե՞ք, եթե 6%-ը հարմար չէ, թող փորձի 6,5%-ը»:

Սի ուրիշ անգամ փոստով ստացա հետևյալ նամակը:

«Ես 10 տարեկան տղա եմ Մայնից: Անցյալ շաբաթ, երբ հորս հետ ձուկ էինք բռնում Ուոլդեն լճում, ես մի շիշ գտա, որի մեջ թղթի վրա ձեռագրով գրված էր. «Եթե գտնողը հանդիպի «Տնտեսագիտության» հեղինակ, Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի պրոֆեսոր Փոլ Ա. Սամյուելսին, նրանից իր համար օգտակար շատ բան կսովորի»:

Փիթր Բուիզի

Զնայած երկտողը ես չէի գրել (և բաժանմունքի բոլոր գործընկերներս նույնպես հավաստեցին, որ իրենք էլ չեն գրել), բայց ինչ-որ բան պետք է անեի: Բայց ի՞նչ: Ի վերջո ուղարկեցի այս պատասխանը:

«Սիրելի պրոֆ. Բուիզի, Զեզ մի բան ասեմ, որ արժե գիտենալ: Ամեն մի տպագիր գրածի մի հավատացեք:

Դոկտոր Փոլ Ա. Սամյուելսն,
Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտ»:

Բնականաբար, ասելուսները բազմանում էին: Ո՛չ, մորուքը, որ ես չունեմ, սպիտակ չէ: Ո՛չ, ես չեմ մահացել դեռևս 1977 թ.: Իմ գիրքը չեմ գրել ոչ հա-

մալսարանի շրջանավարտները և ոչ էլ սպիտակ մարգական կոշիկներով խելացի տարեց կանայք: Այո, ես ընդունում եմ թեմիսի մոլուցքս:

Սամյլ Բաթերը կատակում էր. «Մինչ ուրիշները հղկում են իրենց ոճը, ես կատարելագործում եմ իմ ձեռագիրը»: Ես այդպես չեմ անում: Երբ ես փորձում եմ բացատրել դասագրքի հարատևության պատճառը, տեսնում եմ, որ հաջողության մի մասը բաժին է ընկնում գրքի ազատ, համարյա խոսակցական ոճին: Այդ պարզությունը հեշտությամբ չի տրվում: Պատճառս Սաքատուեյի մնան ես գրում և արտագրում էի, աշխատելով, որ առաջին իսկ ընթերցանության ժամանակ պարզ լինի յուրաքանչյուր նախադասության ու պարբերության իմաստը: Միշտ չէ, որ հաջողվում է, բայց ես ջանում եմ: Այդ պատճառով էլ ինձ ուրախություն է պատճառում մասնավորապես այն, որ գիրքն օգտագործում են օտարերկրացիներին անգլերեն դասավանդելիս: Գրքից հատվածներ կան ճապոնացի ուսանողների համար նախառեխված ժողովածուներում, ինչպես նաև ներգաղթածներին որպես երկրորդ լեզու դասավանդելիս օգտագործվող նյութերում: Տարածենք տնտեսագիտության ուսմունքն ամեն տեղ, որտեղ կարող ենք, ասում եմ ես:

Այստեղ հարմար չէ նկարագրել, թե տարբեր հրատարակությունները ինչպես են փոփոխվել ժամանակակից տնտեսագիտության հիմնական ուղղությունների զարգացմանը զուգընթաց: Առաջին հրատարակության մեջ հիմնական շեշտը դրված էր այսպես կոչված «քեյնզյան մակրո Դ մոդելի» վրա: Յուրաքանչյուր նոր հրատարակության հետ ավելացավ փողի քաղաքականության շեշտադրումը: Եվ մեծ լճացման վատթարագույն հետևանքների վերացմանը զուգընթաց գրքում ավելի ու ավելի մեծ տեղ էր գրավում արդյունավետ շուկայի գնագոյացման միկրոտնտեսագիտությունը:

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԹԵ՞ ԱՐՎԵՍ

Տնտեսագիտությունը ճշգրիտ գիտություն չէ: Թերևս ավելին է, քան արվեստը: Մենք ճշգրտությամբ չենք կարող գուշակել հաջորդ տարվա ազգային եկամուտը, ինչպես որ օդերևութաբանները չեն կարող հաջորդ շաբաթվա եղանակը գուշակել այնպիսի ճշտությամբ, ինչպես դա կարող են անել վաղը չէ մյուս օրվա համար: Սակայն ոչ մի դրամատուն կամ խոշոր գործարար այնքան անխիստ չէ, որ կրթված տնտեսագիտների փոխարեն խորհրդակցի աստղագուշակների հետ կամ էլ փորձի յուրս գնալ գուշակությամբ կամ աստծո ողորմածությամբ:

Զեռնարկություններն իրենց մեքենայական սարքավորումների փոխարինումը բյուրեղավորում են ըստ միկրոտնտեսական սկզբունքների: Իմ նախկին

ուսանողներից մի քանիսը տարեկան միլիոնավոր դոլարներ են վաստակում Ռուլ սթրիթում: Ինչու: Որովհետև հարուստ համախորդմեն"ը ունեն կամ էլ թե անհատական առևտրի վարպետներ են: Իհարկե ոչ: Պատճառն այն է, որ Ստանֆորդի, Ուորթնի, Չիքագոյի, Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի ու Բերկլիի գործարարության դպրոցների դասախոսներում մշակված ֆինանսների ժամանակակից տեսությունները շուկաների իրական աշխարհում իսկապես դիմանում են վիճակագրական փորձաքննությանը:

Մկանակների համար նախատեսված դասագիրքը բոլորին մասնագետ չի դարձնի: Մակայն հազար մղոնազոր ծանախարհորդությունն էլ առաջին հարյուր յարդից է սկսվում: Մեծն Ուինսթոն Չերչիլը, որ խելացի պատմագիր էր և ազգերի հերոս առաջնորդ, ողջ կյանքում կարճատես էր, երբ հարցը վերաբերում էր տնտեսագիտությանը: Սիա այդպիսի, բոլորովին ոչ պարտադիր, անգրագիտության դեմ է, որ ես և 10.000 այլ ուսուցիչներ երդվել ենք պայքարել:

Ես պատկանում էի տնտեսագետների այն առաջին սերնդին, որի կարիքը կառավարությունները գզում էին: Ես բացառություն եմ, որ երբեք մի լրիվ տարի էլ չեմ անցկացրել Վաշինգտոնում: Այնուամենայնիվ, ինձ համար բանկ եմ այն հիշողությունները, երբ ինձ բազմիցս հրավիրում էին հանդես գալու կոնգրեսի հանձնաժողովների առջև կամ աշխատելու որպես զանձարանի ու համերկային պահուստի գիտական խորհրդատու: Անձամբ ինձ համար ամենահիշարժանը այն տարիներն էին, երբ բախտ ունեցա տնտեսագիտության վերաբերյալ խորհուրդներ տալու Ջոն Բ. Բենեդիկին (սենատոր, նախագահության թեկնածու, ընտրված նախագահ և հեջհարային Զամեյթոի նախագահ): Իմ համընթացական ընկերները՝ համերկային պահուստի նախագահ Արթուր Բ. Բյոռնսը և տնտեսական խորհրդատուների խորհրդի նախագահ Փոլ Մաք Զրակենը, նույնպես կարող են նման բաներ պատմել: Այժմ, երբ «հետզոտ-բաշտված ժամանակաշրջանում» Արևելյան Եվրոպան ընթանում է դեպի շուկայական տնտեսություն, ամենուրեք Բիլ Նորդհաուսի սերնդակիցների կարիքը կա:

Պսևդոգիտությունը չէր կարող դիմանալ ժամանակի դարվիճյան փորձությանը: Նախագահ Դարրի Տրումենը սովորություն ուներ կրկնելու. «Տվեք ինձ միթեանի տնտեսագետ»: Վճռական Դարրիին պետք չէր այն խորհրդատուն, որն ասում էր. «Մի կողմից այս, մյուս կողմից՝ այն»: Ես խորհուրդներ եմ տվել օրենսդիրներին, թեկնածուներին, նախագահներին: Եվ կյանքիս ընթացքում սովորել եմ հետևյալը. արքայազնը կամ թագուհին իրականում միթեանի տնտեսագետներ չեն ուզում, քանի որ միթեանի տնտեսագետները լինում են երկու տարբերակով՝ միայն

աչ կամ միայն ձախ թևով: Եվ միապետը մոլեռանդ ախտյաններին հաշտեցնելու համար պետք է հրավիրի ինձ նման մի էլլեկտիկ տնտեսագետի:

Տնտեսագետներին մեղադրում են անվճռակա-նության մեջ: Մասնավորապես փայլուն Ջոն Մեյնարդ Զեյնը մեղադրվում էր անկայունության մեջ: Երբ հանձնաժողովը հարցրել է հինգ տնտեսագետների կարծիքը, նրանք ասել են, որ ունեն վեց պատասխան, որոնցից երկուսը Զեյնգինն էին: Այս խնդրի առթիվ Զեյնը երբեք էլ զղջացողի դերում չէր: Նա ասել է. «Երբ իմ ստացած տեղեկությունները փոխվում են, ես փոխում եմ կարծիքս: Իսկ դու՞ք, սըր»: Նա չէր ուզում նմանվել կանգնած ժամացույցի, որը օրվա մեջ միայն երկու անգամ է ճիշտ ժամանակը ցույց տալիս:

Տնտեսագիտությունը հին և պատվարժան առարկա է, որը դեռևս զարգանում է և դեռ երկար ճանապարհ պետք է անցնի մինչև տանելի ճշգրիտ գիտության վիճակին մոտենալը: Դա սկսվել է Ադամ Սմիթից, մեր իսկական Ադամից, որը 1776 թ. ստեղծեց այդ մեծ գործը՝ «ժողովուրդների հարստությունը»: Այնուհետև 1848 թ. Ջոն Մալուարտ Միլը՝ բոլոր ժամանակների մտավոր զարգացման ամենաբարձր գործակից ունեցողը, գրեց «Քաղաքատնտեսության հիմունքները», որը ոչ պրոֆեսիոնալների Աստվածաշունչն էր մինչև 1890 թ., երբ Ալֆրեդ Մարշալը հրապարակեց իր վճռորոշ «Տնտեսագիտության հիմունքները»:

Ես ապերախտ կլինեի, եթե չուրախանայի այն բանի համար, որ մտքի այդ բախտավոր արգասիքը իմ աչքի առաջ այդպիսի հաջողության է հասնում: Գիտությունը համագործակցության և հասարակական գիտելիքի արդյունք է և ոչ երբեք մեկ մարդու գործ: Ես ավելի շատ եղել եմ XX դարի վերջի տնտեսագիտության հիմնական ուղղությունների խոսափողը: Ասկայն երբեմն կարողացել եմ, այսպես ասած, իմ սեփական համեստ ավանդը ներդրել: Գիտնականը կարո՞ղ է ավելին բաղձալ:

Բարեբախտաբար, Ռիչյան Նորդհաուսն ու ես, որպես համահեղինակներ, նույն խնդրի վերաբերյալ տաբեր տեսակետներ ունենք: Բայց մենք փորձով և դատողություններով այնքան նման ենք, որ կարող ենք հաստատուն կերպով մակույկն առաջ մղել դեպի ընդհանուր նախադասություն: Գրքի հաջողությունը սպառնալիքով չէ մրանով, որ հեղինակները փոխվում էին և լրացնում միմյանց:

Ապագան ավելի երկար է, քան ներկան: Դու՛, ընթերցող, կնայես XXI դարի խորքերը: Ռիչյան Նորդհաուսն ու ես աշխատում ենք չմոռանալ այդ: Մենք միշտ հիշում ենք. գիտությունը հեռանում են այս աշխարհից, իսկ գիտությունն անընդհատ զարգանում է: Այն երբեք չի մնում իր տեղում: Ինչը ճիշտ էր առաջին հրատարակությունում, երրորդում արդեն հնացած

եր, և գուցե, դադարեր ճիշտ լինելուց XIV հրատարակությունում: Եթե գիտնականներն այս գրքի հաջորդական հրատարակություններն ուսումնասիրելով կարողանային տասնամյակ առ տասնամյակ նշել տնտեսագիտության բնագավառի գիտելիքների էվոլյուցիան, ապա կտեսնեին, որ միակ բանը, որ երբեք չի հնացել, հարգանքն է դեպի անժխտելի փաստերը, վերլուծությունն ու եզրակացությունը: Ահա այդտեղ է տնտեսագիտության բարձրությունը չկորցնելու և «Տնտեսագիտության» հավերժ երիտասարդ մնալու գաղտնիքը:

Այն փայտը, որ կտրորում եմ, ինձ երկու անգամ է տաքացնում: Չեմ կարող ավարտել առանց նշելու, որ այն օրը, երբ պրոֆեսոր Ֆրիմանն ինձ առաջարկեց սկսնականների համար տնտեսագիտության դասագիրք գրել, սկիզբն էր այն ճանապարհի, որի յուրաքանչյուր մղոնն անցնելը իսկական ուրախություն էր ինձ համար:

Փոլ Ա. Սաճյուեւան

Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտ,
Քեմբրիջ, Մասաչուսեթս,
դեկտեմբեր, 1991 թ.

ՆԱԽԱԲԱՆ

Գրքերը քաղաքակրթության կրողներն են: Առանց գրքերի պատմությունը լուռ է, գրականությունը՝ համր, գիտությունը՝ անդամալույծ, իսկ միտքն ու մտածությունը՝ լճացած: Դրանք փոփոխության շարժիչն են, աշխարհի պատուհանները, ժամանակի ծովում կանգնեցված փարոսները:

Բարբառա Թաչմ

Տնտեսագիտության որպես գիտության, զարգացումը ավելի քան 200 տարվա պատմություն ունի: Գրեթե կես դար այս գիրքը եղել է Ամերիկայի և ողջ աշխարհի լսարաններում տարրական տնտեսագիտության ուսուցման օրինակելի դասագիրք: Յուրաքանչյուր նոր հրատարակություն ամփոփել է տնտեսագետների լավագույն մտքերի ընտրանին շուկայի գործունեության, ինչպես նաև այն բանի վերաբերյալ, թե հասարակությունն ինչ կարող է անել, որպեսզի բարձրացնի մարդկանց կենսամակարդակը:

Սակայն 1948 թվականից ի վեր, երբ երևան եկավ այս դասագրքի առաջին հրատարակությունը, տնտեսագիտությունը խորապես փոփոխվել է: Տնտեսագիտությունն ամենից առաջ կենդանի և զարգացող գիտություն է: Յուրաքանչյուր դարաշրջանում այն պետք է հստակաբար ստացե՛ր իր զփայտությունները և մարտնչի պետական քաղաքականության ընթացիկ երկրորդայնային հետ: Վերջին տասնամյակում Միացյալ Նահանգների առաջ ծառացել էին կենսամակարդակի դանդաղ աճի և աճող աղքատության նոր խնդիրները, պետական քույրերի բացերը և ինչպես մասնավոր, այնպես էլ հասարակական տնային տնտեսությունների համար ծայրը ծայրին հասցնելու անհրաժեշտությունը, ուժգնացած օտարերկրյա մրցակցությունը, առևտրի բացերը, արտաքին մեծ պարտքը, շրջակա միջավայրի միջազգային խնդիրների հանդեպ աճող մտահոգությունը և մեր բնական ժառանգությունը պահպանելուն ուղղված համաձայնագրեր կնքելու անհրաժեշտությունը:

Բայց ամեն ինչ չէ, որ վերջին մի քանի տարիներին վատ էր: Միջին եկամուտ ունեցող շատ երկրներ արագ տնտեսական աճ ապրեցին և հաղթեցին բնակչության արագ աճի վիշտին: Եվ որպես դեպքերի ամենադրսմատիկ զարգացում Արևելյան Եվրոպայի երկրները թրթռալեցին իրենց սոցիալիստական կապանքները և վճռեցին իրենց ճակատագիրը վստահել շուկայական կապիտալիզմին՝ որպես ժողովուրդների կենսամակարդակի բարձրացման մի-

ջոցի: Սա *շուկայի հաղթանակն էր* որպես առաջավոր, տեխնոլոգիապես զարգացած տնտեսության կազմակերպման եղանակի:

Այս բոլորը, ինչպես նաև մի շարք այլ հարցեր, ստուգում են ժամանակակից տնտեսագիտության ճարտարամտությունը: Արագորեն զարգացող համաշխարհային տնտեսության մեջ *տնտեսագիտությունը* ժամանակակից տնտեսական վերլուծության առաջավոր գծում պահելու անհրաժեշտությունը հեղինակներին մի հրապուրիչ հնարավորություն է ընձեռում՝ ներկայացնելու ժամանակակից տնտեսագետների ամենաթարմ գաղափարները և ցույց տալու, թե տնտեսագիտությունն ինչպես կարող է նպաստել առավել բարգավաճ աշխարհի կերտմանը:

Այս էջերում մենք հետաճուտ ենք մի պարզ նպատակի. ներկայացնել ժամանակակից տնտեսագիտության սկզբունքների և ամբողջական ու համաշխարհային տնտեսական հաստատությունների պարզ, ճշգրիտ ու հետաքրքիր ներածությունը: Սեր առաջնահերթ նպատակը տնտեսագիտության հետազոտությունն է, և այդ ամենիս շեշտը դնում ենք այն հիմնական տնտեսագիտական սկզբունքների վրա, որոնք ավելի երկարակյաց կլինեն, քան լրագրերի այսօրվա խորագրերում հոլովվողները:

ՏԱՆԶՈՐՍԵՐՈՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Տնտեսագիտությունը դիմամիկ գիտություն է, որը փոփոխվում է ընդհանուր առմամբ արտացոլելով տնտեսական գործերում, շրջակա միջավայրում, համաշխարհային տնտեսության և հասարակության մեջ կատարվող տեղաշարժի միտումները: Այս գիրքն էլ զարգանում է իր ուսումնասիրած գիտության հետ միասին: Ժամանակի ընթացքում յուրաքանչյուր գլուխ մշակվել ու զարգացվել է, որպեսզի համահունչ լինի տնտեսական քաղաքականության և վեր-

լուծության զարգացմանը: Որո՞նք են հիմնական փոփոխությունները:

1. Միկրո-ն՝ սկզբում: Այս հրատարակության գլխավոր փոփոխությունը եղել է դասագրքի կառուցվածքի մեջ: միկրոտնտեսագիտությունը գետեղվել է մակրոտնտեսագիտությունից առաջ: Այսօր ուսուցիչներն ավելի ու ավելի են հակված այն կարծիքին, որ միկրոտնտեսագիտության հիմնավոր իմացությունը պարտադիր է մակրոտնտեսագիտական գաղափարների և խնդիրների ըմբռնման համար: Շատ ուսուցիչներ համոզված են, որ մակրոտնտեսագիտության սկզբունքները կարող են հիմնավոր կերպով հասկացվել միկրոտնտեսագիտության կուռ դատողության յուրացումից հետո: Այս տեսակետն ամրապնդվում է թե՛ ներածական, թե՛ ավելի բարձր մակարդակներում մակրոտնտեսագիտության միկրոտնտեսագիտական հիմքերի աճող կարևորությամբ: Մակրոտնտեսագիտության բաժնի գրեթե ամեն մի թեմա ավելի լավ է ըմբռնվում, երբ արդեն քննարկվել է միկրոտնտեսագիտության բաժնի դրան առնչվող թեման: Ի լրումն, հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ ուսուցիչներն ավելի ու ավելի են համոզվում, որ «միկրոտնտեսագիտությունը սկզբում» հերթականությունը գերադասելի է: Այս բոլոր գործոնները մեզ համոզում են, որ տնտեսագիտական ըմբռնման շենքը ամենաամուր հիմքերի վրա ենք կառուցում սկսելով միկրոտնտեսագիտությունից:

2. Վերակառուցված տարբերակ: Գրքի կառուցվածքի այս էական փոփոխությունը մեզ հնարավորություն է ընձեռել վերակառուցել թե՛ միկրոտնտեսագիտական և թե՛ մակրոտնտեսագիտական բաժինների ընդգրկումը: Միկրոտնտեսագիտությանը նվիրված գլուխներից մենք կրճատել ենք բավականաչափ նյութ, որը նվազ կարևոր է ժամանակակից տնտեսագիտությունը հասկանալու համար: Այդ էջերը փոխարինվել են միկրոտնտեսագիտության հիմնական միջոցների առավել հիմնավոր վերլուծությամբ:

Նմանապես, մակրոտնտեսագիտությանը նվիրված գլուխներում մեր ուշադրությունը ավելի հստակորեն ենք սևեռել կարճաժամկետ հեռանկարում արտադրանքի որոշման և տնտեսական աճի հարցերի վրա: Մակրոտնտեսագիտությանը նվիրված գլուխները սկսվում են ընդհանուր պահանջարկի տեսության ամբողջական վերլուծությամբ, հետո վերլուծվում է ընդհանուր առաջարկի տեսությունը, ապա երկու մասերը միացվում են: Մակրոտնտեսական քաղաքականության վերաբերյալ գլուխները տարվել են գրքի վերջը, որպեսզի երկրի առջև ծառացած դժվարին խնդիրները քննարկելիս հնարավոր լինի օգտագործել ողջ վերլուծական ապարատը:

3. Շուկայի վերահայտնագործում: Թեմաների հաջորդականության մեջ միկրոտնտեսագիտությունը սկզբում տեղադրելուն զուգահեռ այս հրատարակության լեյտմոտիվն այն է, ինչ մենք անվանում ենք «շուկայի վերահայտնագործում»: Ողջ աշխարհում պետությունները հայտնագործում են շուկայի իզոլությունը՝ որպես ռեսուրսների բաշխման միջոց: Սրա ամենադրամատիկ օրինակը, իհարկե, ներկայացավ Արևելյան Եվրոպայում՝ 1989 թ. «թափյալ հեղափոխության» ժամանակ, և Խորհրդային Միությունում՝ 1991 թ. օգոստոսյան հեղաշրջման փորձից հետո: Պետությունները մեկը մյուսի հետևից հեռացրին իրենց համայնավար առաջնորդներին և մերժեցին վարչախրամայական տնտեսությունը: 1990 թ. Լեհաստանը «ցնցակաթվածային բուժման» մի մեծ փորձ նախաձեռնեց իր տնտեսության մյուլերի մեծ մասի մեջ շուկայական հիմունքներ մտցնելով, մինչդեռ այլ երկրներ դա արեցին ավելի աստիճանաբար: Այս երկրները հավատացած էին, որ միայն բույլաստելով, որ շուկաները որոշեն զենքը, արտադրանքն ու եկամուտը, մարդիկ կունենան համապատասխան ներդրումներ կատարելու և ջանասիրաբար աշխատելու խթաններ:

Շուկայի վերահայտնագործում կատարվեց նաև շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրներում: Շատ երկրներ սպակարգավորեցին իրենց արդյունաբերությունը կամ «սեփականաշնորհեցին» պետական հատվածին պատկանող արտադրությունները: Արդյունքները ընդհանուր առմամբ նպաստավոր էին, քանի որ արտադրողականությունն աճեց, և գներն ընկան: Որոշ տնտեսագետներ խորհուրդ տվեցին շրջակա միջավայրի խնդիրները լուծելու համար օգտագործել շուկայական մեխանիզմները, շրջակա միջավայրի աղտոտման համար հարկեր սահմանել վնասակար աղտոտումը ամենաարդյունավետ ձևով արգելելու համար:

4. Կշռի կորուստ: Վերջին մի քանի հրատարակություններում «Տնտեսագիտության» ծավալը մեծացել է, քանի որ ավելացել են նոր թեմաներ և վերլուծվել են նոր տնտեսագիտական հիմնահարցեր: Եկել էր կշիռը նվազեցնելու համար խիստ պայքարի ժամանակը նյութի կշիռը նվազեցնել թե ուղղակի, թե փոխաբերական առումով: Մտքներումս այս նպատակն ունենալով, ուսումնասիրել ենք ուսուցիչների կարծիքը, որոշելու, թե նյութի որ մասն էր ամենից քիչ օգտագործվում: Ի լրումն, մենք հարցրել ենք առաջատար գիտնականներին համոզվելու, թե որ թեմաները կարելի է բաց թողնել, որպեսզի նվազագույնի հասցվի իրագել քաղաքացիների ու տնտեսագետների նոր սերնդի կրթության գործին պատշաճվող վնասը: Մենք կազմեցինք կրճատումների մի

ցուցակ, որով տխուր հրաժեշտ տվեցինք շատ հավելվածների ու բաժինների: Սակայն ամեն փուլում էլ ինքներս մեզ տված հարցը եղել է, թե արդյո՞ք տվյալ նյութը ժամանակակից տնտեսագիտության համար կարևոր է: Եվ երբ թեման չէր համապատասխանում այդ չափանիշին, միայն այդ դեպքում էր կրճատվում: Այս ողջ արշավի վերջնական արդյունքն այն էր, որ գիրքը նվազեց իր էջերի ավելի քան մեկ քառորդի չափով:

5. Աճի տեսության միավորումը մակրոտնտեսագիտության հետ: Տնտեսագիտության զարգացման վերջին փուլի կարևորագույն արդյունքներից մեկն էլ եղել է երկարաժամկետ հեռանկարում տնտեսական աճի հիմքում ընկած ուժերի վրա ուշադրության վերականգնումը: Տնտեսագետներն ավելի ու ավելի են ուսումնասիրում երկարաժամկետ հեռանկարում տնտեսական աճի որոշիչ գործոնները, արտադրողականության աճը դանդաղելու ակունքները, նոր տեխնոլոգիական գիտելիքների առաջացումը: Տասնչորսերորդ հրատարակությունն արտացոլում է այս նորացումը աճի տեսությունները և նոր ստացված տվյալները միավորելով մակրոտնտեսագիտության բաժնում: Մենք աճի տեսությունը ներկայացնում ենք որպես ընդհանուր առաջարկի և ներուժային արտադրանքի ամբաժանելի մաս: Այս մոտեցման առավելությունն այն է, որ պետական բացի ու պարտքի վերաբերյալ բանավեճերը ավելի լավ կարելի է հասկանալ, երբ ցույց է տրվում դրանց ազդեցությունը ներուժային արտադրանքի աճի վրա:

6. Շեշտը բաց տնտեսության վրա դնելը: Ամերիկացիներն սկսում են գիտակցել, որ ոչ մի երկիր կղզիացած չէ: Մեր կենսամակարդակի վրա ազդում է տեխնոլոգիական զարգացումը ճապոնիայում և Եվրոպայում, երկրի ներսում արտադրողները պետք է մրցեն կորեացի և մեքսիկացի մրցակիցների հետ: Ենթադրելով, ժամանակակից տնտեսագիտությունը հնարավոր չէ ամբողջովին հասկանալ առանց համաշխարհային տնտեսությունը կատարելապես հասկանալու: Տասնչորսերորդ հրատարակությունը շարունակում է ավելի մեծ տեղ տալ միջազգային տնտեսագիտությանը և միջազգային առևտրի ու երկրի ներքին տնտեսական իրադարձությունների փոխազդեցությանը վերաբերող նյութերին:

Միջազգային գործերի վրա ուշադրության սևեռումը դրսևորվում է մակրոտնտեսագիտության հանդեպ նոր մոտեցմամբ: Միջազգային առևտրի օրինակները միահյուսված են յուրաքանչյուր գլխի շարադրանքին, որպեսզի առավել ընդգծեն արտաքին իրադարձությունների կարևորությունը: Միջազգային

առևտրի կարևորությունը ընդգծվում է թե՛ մակրոտնտեսագիտության ընդհանուր ամփոփման մեջ, թե՛ արտադրանքի որոշմանը նվիրված գլխում:

7. Մակրոտնտեսագիտության միկրոտնտեսագիտական հիմքերը: Ունանց կարող է թվալ, թե մակրոտնտեսագիտության միկրոտնտեսագիտական հիմքերի վերլուծությունը ներածական դասագրքի համար շատ բարդ է: Մենք համոզված ենք այդ կարծիքին: Մեր տասնչորսերորդ հրատարակությունը ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության գերակայող ուղղվածության տնտեսական հենարանների շիտակ հետազոտությունն է: Վերջին հրատարակության գրախոսները առաջարկեցին, որ ընդհանուր առաջարկի ու պահանջարկի բացատրությանը ավելի շատ տեղ հատկացվի: Այդ պատճառով մենք հիմնավորապես զարգացրել ենք ընդհանուր առաջարկի ու պահանջարկի վերլուծական հենարանների բացատրությունը: Մենք մակրոտնտեսագիտության տեսության ներկայացումը վերակառուցել ենք այնպես, որ ընդհանուր պահանջարկի վերաբերյալ նյութը կենտրոնացված է VII–XI գլուխներում, մինչդեռ ընդհանուր առաջարկի վերլուծությունը ավելի հիմնավոր ներկայացված է VIII և XII գլուխներում: Ի հավելում, կատարելագործել ենք մակրոտնտեսագիտության հանդեպ մեր մոտեցումը կրճատելով բանական ակնկալիքների մակրոտնտեսագիտության վերլուծությունը և այն հավելվածից տեղափոխել XVII գլուխը:

8. Հավասարակշռված մոտեցում ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության հանդեպ: Տասնչորսերորդ հրատարակության մեջ կարևոր գծերով ներկայացված են ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության բոլոր հիմնական դպրոցները՝ թեյնզյանը, դասականը և մոնետարիստականը: Յուրաքանչյուրը հստակ ներկայացվում և համեմատվում է իր մրցակիցների հետ՝ հավասարակշռված և անկողմնակալ ձևով: Յուրաքանչյուրի համար ներկայացվում և գնահատվում են փորձով ձեռք բերված տվյալներ:

Հիմնական վերանայումների թվում են VIII գլխում ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի հիմունքների վերլուծությունը, տնտեսական գործունեության մեջ փողի դերի վերանայված մոտեցումը, որի մասին այս հրատարակության մեջ խոսվում է X և XI գլուխներում, բանական ակնկալիքների մոտեցումը այս դասագրքի մեջ մտցնելը և երկարաժամկետ հեռանկարում տնտեսական աճի հարցերը մակրոտնտեսագիտական քաղաքականության և պետական բացի ու պարտքի քննարկման մեջ ներառելը:

9. Խաղեր և անորոշություն: Անորոշության և խաղերի տեսության վերլուծությունը ժամանակակից տնտեսագիտության ավելի ու ավելի վճռական մասն է դառնում: Ընկալումը, թե մասնավոր ապահովագրությունն ինչպես կարող է բարձրացնել ապահովների բավարարվածությունը, հենվում է ռիսկի հանդեպ վարքի ըմբռնման վրա: Եուկայական տնտեսության մեջ վերավաճառքի դերի վերաբերյալ շատ բյուրեղմանումներ կան: Ի չլուծմ, խաղերի տեսությունը կարևորություն է ստանում անկաստար մրցակցությունը, առևտրական բանակցությունների, գործադուլների դինամիկան, կոոպերացման զարգացումը հասկանալու գործում և անգամ այնպիսի բյուրեղմանումներում, որոնք պատերազմի են հասցնում: Մենք անորոշության և խաղերի տեսության կարևորությունն ընդգծել ենք՝ այդ բեմային նվիրված մի նոր գլխով: Խաղերի ու անորոշության տնտեսագիտության նույնիսկ մի համառոտ ներածությունը կարող է փոխել այն տեսանկյունը, որով նայում ենք մեզ շրջապատող աշխարհին:

10. Պատմության և քաղաքականության շեշտումը: Տնտեսագիտությունն իր էությանը փորձառական գիտություն է: Այն առաջին հերթին նպատակ է դնում բացատրել մեզ շրջապատող աշխարհը, ապա մեզ օգնում է ստեղծել առողջ տնտեսագիտական սկզբունքների վրա հիմնված տնտեսական քաղաքականություն, որը կարողանա բարձրացնել մարդկանց կենսամակարդակը երկրի ներսում և արտասահմանում:

Պատմության, տնտեսագիտական ժամանակագրության և հեղինակների փորձառության վրա հիմնվելով, 14-րդ հրատարակությունը շարունակում է շեշտը դնել կոնկրետ դեպքերի և փորձնական փաստերի ուսումնասիրության վրա՝ տնտեսագիտական տեսությունները լուսաբանելու համար: Եուկայի վերահայտնագործումն ավելի ակնառու է դառնում, երբ ուսումնասիրում ենք սոցիալիստական երկրների փորձը և կապիտալիստական երկրներ դառնալու նրանց որոշումը: Աղքատության դեմ մղվող պայքարում առկա երկնտրամբները իրական են դառնում, երբ ըմբռնում ենք բարեկեցության ներկայիս համակարգի թերությունները և խտրականության պատմությունը: Մակրոտնտեսագիտական վերլուծության մեր ըմբռնումն ավելի է կարևորվում, ելք տեսնում ենք, թե 1980-ական թվականներին Միացյալ Նահանգների պետական բաց ինչպես նվազեցրեց սագային խնայողությունը և դանդաղեցրեց հիմնական միջոցների կուտակումը: Միջազգային տնտեսագիտությունը կյանքի է կոչվում, երբ ուսումնասիրում ենք 1980-ական թվականներին Միացյալ Նահանգների առևտրի բացի անհաճախվող կամ արտահանման կողմնորոշում ունեցող երկրների հաջողությունները:

Միկրոտնտեսագիտությանը նվիրված գլուխները հիմնական սկզբունքները լուսաբանելիս հենվում են կոնկրետ դեպքերի ուսումնասիրության, տնտեսագիտության պատմության, գործարար որոշումների և իրական աշխարհի փորձի վրա: Այնպիսի օրինակները, ինչպիսիք են Խորհրդային Միության տնտեսության բարեփոխումը, ՆԱԵԿ-ի կողմից գների սահմանումը, բենզինի հարկումը, օդուղիների ապակարգավորումը, հակամենաշնորհային քաղաքականությունը և դրա գործնական կիրառությունը, արհմիությունների կողմից կուլեկտիվ համաձայնագրերի կնքումը, բաժնետոմսերի շուկայի պատմությունը և հարկային բարեփոխման վերլուծությունը, օգնում են կյանքի կոչելու միկրոտնտեսագիտության տեսությունները:

Տնտեսագիտության հանդեպ գործնական մոտեցումը ուսանողներին հնարավորություն է տալիս իրական աշխարհի խնդիրները դիտարկելիս ավելի լավ ըմբռնել տնտեսագիտական վերլուծության կարևորությունը:

11. Բարելավված մեկնաբանություն յուրաքանչյուր գլխում: Թեև տասնչորսերորդ հրատարակության մեջ նոր հատկանշական գծեր չստ կան, շեշտը դրվել է տնտեսագիտության առանցքային գաղափարների մեկնաբանության վրա: Մենք ջանացել ենք բարելավել ներածական տնտեսագիտության այս հետազոտության ամեն մի էջը: Ուսուցիչներից, փորձագետներից և ուսանողներից հազարավոր դիտողություններ և առաջարկություններ ենք ստացել և նրանց խորհուրդները հաշվի ենք առել տասնչորսերորդ հրատարակության մեջ:

Այն, որ ուշադրություն է դարձված բացատրությունը բարելավելու վրա, երևում է այս վերափոխված հրատարակությունից, որում նկարները հատկապես և տառաձևերը՝ նոր: Մենք գլուխների վերջում ավելացրել ենք հարցեր, ինչպես նաև տեքստային նյութի նոր օրինակներ: Այդ ամենից զատ, մենք հավաստեցանք, որ ավելորդ հավելվածներ, հատվածներ և գլուխներ կրճատելը կհանգեցնի ուշադրության առավել կենտրոնացման և, ի վերջո, սկսնակ ուսանողի կողմից՝ ավելի լավ ըմբռնման:

Եզրերի բացատրական բառարանը, որն առաջին անգամ ընդգրկվել էր տասներկուերորդ հրատարակության մեջ, ըստ ամենայնի հարմարեցվել է այս հրատարակության պահանջներին: Բոլոր հիմնական եզրերն այժմ ունեն ճշգրիտ սահմանումներ, որոնցից ուսանողները կարող են դյուրությամբ օգտվել: Ուսուցմանն օգնելու նպատակով ամենակարևոր եզրերը բավատար են տպագրված, երբ տեքստում բնութագրվում են առաջին անգամ: Դրանք հետո կրկին բացատրվում են եզրացանկում՝ տնտեսագիտության պարտադիր բառապաշարն ուսանողի մտքում ամրապնդելու համար:

«Տնտեսագիտության» տարբերակիչ հատկանիշներից մեկը եղել է հիմնական, բայց փոքր-ինչ բարդ տեսությունների դյուրըմբռնելի մատուցումը: 14-րդ հրատարակության մեջ մենք թե՛ միկրո, թե՛ մակրո մասերից շատ գլուխներ նորովի ենք մշակել, որպեսզի այս թեմաները հասկանալի դարձնենք սկսնակ ուսանողներին:

ՈՉ ՊԱՐՏԱԴԻՐ ՆՅՈՒԹ

Տնտեսագիտության դասընթացները տատանվում են եռամսյա հետազոտությունների և ճիամյա ինտենսիվ մասնագիտացված դասընթացների միջև: Այս դասագիրքը ուշադրությամբ ծրագրվել է ցանկացած պահանջներ բավարարելու համար: Ավելի բարդ նյութերը գետնի վրա են առանձին հավելվածներում: Դրանք կբավարարեն հետաքրքրասեր ուսանողների և լրիվ դասընթացների այն ունկնդիրների պահանջները, ովքեր ցանկանում են կատարելապես ուսումնասիրել ողջ դիսցիպլինը: Սենք դասագրքում բարդ խնդիրներ ենք ընդգրկել ստուգելու ամենաաջանադիր ուսանողի ավյունը:

Եթե ձեր դասընթացն արագացված է, դուք կգնահատեք ավելի բարդ նյութի ուշադիր շերտավորումը: Կարճատև դասընթացները կարող են բաց թողնել բարդ հատվածները սովորելով տնտեսագիտական վերլուծության տարրերը, առանց տնտեսագիտական դատողության թելը կորցնելու: Նրանց համար, ովքեր դասավանդում են ուշիմ, մասնագիտության մեջ խորացող ուսանողների, այս գիրքը մարտահրավեր կնետի ամենաառաջավոր երիտասարդ գիտնականին: Իրոք, այսօրվա առաջատար տնտեսագետներից շատերը գրել են, որ գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանն ստանալու իրենց ողջ դեբյուտների ժամանակ իրենք ապավինել են «Տնտեսագիտությանը»:

ԶԱՓԱՐ

Տասնչորսերորդ հրատարակությունը չափափոխվել է, որպեսզի բարեխալի դյուրըմբռնելիությունը և շեշտի կարևոր դրույթները: Տողատակերի հատուկ ծանոթությունները (առանձնացված վանդակներում) տվյալ գլխի եական նյութի կարևոր և օգտակար լուսաբանումների համար են: Յուրաքանչյուր նկար վերագծվել է վերլուծության կարևոր մասերն ավելի ցայտուն դարձնելու նկատառումով:

Այս հրատարակության նոր հատկանիշների թվում են գլխի վերջի նոր հարցերը կարճ խնդիրների հատուկ շեշտադրությամբ, որոնք ամրապնդում են տվյալ գլխում ըմբարկված հիմնական գաղափարները: Թվով տառերով տպված եզրերը նշում են

տեքստում եզրի առաջին անգամ հանդիպելը և բնութագրում այն ամենակարևոր բառերը, որոնք տնտեսագիտության լեզուն են կազմում:

Սակայն այսքան շատ փոփոխությունները բոլորովին չեն փոխել այն կենտրոնական ռճակն ուղեցույց-փարոսը, որը «Տնտեսագիտությանն» առաջնորդել է առաջին հրատարակությունից ի վեր օգտագործել պարզ նախադասություններ, հստակ բացատրություններ և ցայտուն աղյուսակներ ու սխեմաներ:

ՆՐԱՆՑ ՀԱՍԱՐ, ՈՎՔԵՐ ՍԱԿՐՈՏՆԵՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՍԽԱՆՏՐՈՒՄ ԵՆ ՍԿՋՐԻՑ

Թեև այս նոր հրատարակությամբ նախատեսված էր սկզբում խոսել միկրոտնտեսագիտության մասին, շատ ուսուցիչներ շարունակում են գերադասել մակրոտնտեսագիտությունից սկսելը: Նրանք կարող են մտածել, թե սկսնակ ուսանողի համար մակրոտնտեսագիտությունն ավելի մատչելի է, և այդ ուսանողը տնտեսագիտության նկատմամբ բուռն հետաքրքրություն ավելի շատ կցուցաբերի, եթե առաջին հերթին խոսվի մակրոտնտեսագիտության մասին: Սենք տնտեսագիտությունը երկու հերթականությամբ էլ դասավանդել ենք և գտնում ենք, որ երկու դեպքում էլ հաջողության կարելի է հասնել:

Ինչպիսին էլ լինի ձեր փիլիսոփայությունը, այս դասագիրքը նախատեսված է բավարարելու դրան: Այն ուսուցիչները, ովքեր առաջինը միկրոտնտեսագիտություն են ուսուցանում, կարող են գլուխները դաբաժանդել հերթականությամբ: Նրանք, ովքեր ցանկանում են սկզբից ծեռնածուխ լինել մակրոտնտեսագիտությանը, պետք է առաջինից անցնեն հիմնական մասին՝ իմանալով, որ բացատրությունը և խաչածեղ հղումները նախօրոք հարմարեցվել են նրանց կարիքներին:

Ի լրումն, նրանք, ովքեր ամբողջ թեման չեն յուրացնում, կարող են ձեռք բերել տասնչորսերորդ հրատարակության թղթակազմ երկհատորյակը «Միկրոտնտեսագիտությունը» (դասագրքի 1-22-րդ և 36-39-րդ գլուխները) և «Մակրոտնտեսագիտությունը» (1-4-րդ և 23-39-րդ գլուխները):

ԴԱՍԿԱՆԴԱՆ ԵՎ ՌԻՍՈՒՄԱՍԻՐԱՆ ՕԺԱՆԴԱԿ ՆՅՈՒԹԵՐ

Այս հրատարակությունից օգտվող ուսանողների համար խիստ շահեկան կլինի «Ուսուցման ուղեցույցը»: Խնամքով ծրագրված այս օժանդակ նյութը պատրաստել է Վեսելյանի համալսարանի պրոֆեսոր Գա

րի Յոհեն, որը հրատարակության վերանայման և վերափոխման ժամանակ սերտորեն համագործակցել է մեզ հետ: Թե՛ լսարանային քննարկումների ընթացքում, թե՛ ինքնուսուցման ժամանակ առանձին օգտագործելիս «Ուսուցման ուղեցույցը» տպավորիչ հաջողություն է ունեցել: Կա «Ուսուցման ուղեցույցի» ամբողջական դասագիրք և, առաջին անգամ, կան դրա նաև միկրո և մակրո տարբերակները:

Ի հավելումն, ուսուցիչները կտեսնեն, որ «Ուսուցչի ձեռնարկը» և «Հարցերի ժողովածուն» օգտակար են իրենց դասընթացները կազմելու և ստուգողական հարցեր պատրաստելու համար լինեն դրանք տպագիր, թե համակարգչային նյութերի ձևով: Ավելին, աղյուսակների և գծապատկերների նյութը լսարանում պրոյեկցիոն լսատերով ցուցադրելու համար Մաք Գրո Հիլը նտահղացել է երկզույն թափանցանկարների մի հոյակապ հավաքածու: Դրանք կարելի է ձեռք բերել կապվելով Մաք Գրո Հիլի տեղական վաճառքի ներկայացուցչի հետ:

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆՈՒՄ

Այս հրատարակությանն ուղեկցում է «Մամյուելսն Նորդհաուս»-ին ուղեկցող փոխկապակցված տնտեսագիտական գծագրերի ձեռնարկը: ՓՏԳԶ III-ը Մաք Գրո Հիլի շատ հաջող տնտեսագիտական համակարգչային ծրագրի բարելավված տարբերակն է, որ մշակել են Հ. Սքոթ Բիերմանը և Բարթոն Զոլեջի և Թոդ Փրոքստինգը Վիսկոնսինի համալսարանից: Հազարավոր ուսանողներ են օգտագործել փոխկապակցված տնտեսագիտական գծագրերի ուսուցանողը սովորելու, հասկանալու և ամրապնդելու տնտեսագիտական գծագրերի իրենց ուսումնասիրությունը: Ժամանակակից պահանջներին համապատասխանող և տեխնիկապես ավելի բարդ այս տարբերակը ներառում է միկրոհամակարգչային կադապարներ և գործածելի է Այ-Բի-Էմի հետ համատեղելի համակարգիչների համար:

ԵՐԱԽՏԻՔԻ ԽՈՍԹ

Այս գրքի հեղինակները ընդամենը երկուսն են, բայց նրանք բազմաթիվ համագործակցողներ են ունեցել: Մենք մեծապես երախտապարտ ենք մեր գործընկերներին, գրախոսներին, ուսանողներին և Մաք Գրո Հիլի անձնակազմին «Տնտեսագիտության» տասնչորսերորդ հրատարակությունը ժամանակին ավարտելու գործին իրենց նպաստը բերելու համար:

Իրենց դիտողություններով և առաջարկություններով մեզ սիրահոծաբ օժանդակել են Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտի, Ելլի համալսարանի և այլ ուսումնական հաստատությունների մեր գործընկերներ Վիլյամ Ս. Բրեյնսդորգ, Ի. Բերի Բրաունը, Ռոբերթ Ջ. Գորդոնը, Լայլ Գրանլին, Փոլ Ջոկոուն, Ալֆրեդ Զահնը, Ռիչարդ Լևինը, Ռոբերթ Լիտանը, Բարրի Նեյլսաֆը, Մերթոն Ջ. Փեքը, Գուստավ Ռեյնիսը, Փոլ Բրեյզ Ռոբերտը, Հերբերտ Սկարֆը, Ռոբերթ Մ. Սոլոուն, Ջեյմս Թոբնը, ժանեթ Յելենը և Գարի Յոհեն:

Նաև ասենք, որ մեզ համար շահեկան է եղել այն անձանց անխոնջ նվիրումը, ում տարրական տնտեսագիտություն դասավանդելու փորձառությունը ամփոփված է այս հրատարակության մեջ: Մենք հատկապես երախտապարտ ենք տասնչորսերորդ հրատարակության գրախոսներին, որոնց թվում են.

Ջոն Լ. Ադրիանը (Օբրնի համալսարան), **Լի Ջ. Ալսթը** (Իլինոյսի համալսարան՝ Ուրբանա-Շամփայնում), **Մարիոն Ս. Բյումոնը** (Կալիֆորնիայի Նահանգական համալսարան Լոնգ Բիչում), **Ջերարդ Բրեգերը** (Հարավային Կարոլինայի համալսարան), **Էռնեստ Բուշիլցը** (Մանտա Սոմերկա քոլեջ), **Ջ. Ս. Բաբլերը** (Վանդերբիլթի համալսարան), **Ռիչարդ Բաբլերը** (Թրինիթիի համալսարան), **Միդհարթա Չիլը** (Միսուրի-Կոլումբիայի համալսարան), **Ուինսթոն Չանգը** (Նյու Յորքի Նահանգական համալսարան Բաֆալոյում), **Ֆիլիպ Կոելիոն** (Բոլլի Նահանգական համալսարան), **Վորդ Զոնելին** (Թրինիթիի համալսարան), **Փոլ Զումզը** (Լուիզիլի համալսարան), **Բարլ Դեյվիդսոնը** (Միչիգանի Նահանգական համալսարան), **Էդվարդ Ջ. Դիլը** (Ֆեաֆիլդի համալսարան), **Բեթրին Էքելը** (Վիրջինիայի պոլիտեխնիկական ինստիտուտ և Նահանգական համալսարան), **Վենդի Իուդին** (Կալիֆորնիայի համալսարան Բերքլիում), **Ռիչարդ Գիֆթը** (Բենթլեյի համալսարան), **Ջեք Գոդարդը** (Կոլոսիսարևելյան Նահանգական համալսարան), **Ֆրեդ Գոթելյը** (Իլինոյսի համալսարան Շամփայն Ուրբանայում), **Յան Ս. Հանսենը** (Վիսկոնսին-Յու Էլերի համալսարան), **Սյուզան Հոլթը** (Զաբրիլլի քոլեջ), **Ջեյմս Գ. Այքը** (Զալվին քոլեջ), **Սթեֆան Իգբելը** (Թեմմե-սիի տեխնոլոգիական համալսարան), **Դենիս Ջենսենը** (Տեխասի Ա և Մ համալսարան), **Էրիկ Ռ. Ջենսենը** (Ուիլյամի և Մերիի քոլեջ), **Զյու Հ. Կիմը** (Բաուլինգ Գրին Նահանգական համալսարան), **Ֆելիքս Զվոնը** (Վաշինգտոնի համալսարան), **Գարի Ֆ. Լանգերը** (Ռուզվելտի համալսարան), **Սթեֆան Ի. Լայլը** (Մրեմոյան Բենթլեյի համալսարան), **Դեյվիդ Լոշկին** (Միսուրիի համալսարան Կոլումբիա), **Ալֆրեդ Լյուրելը** (Նյու Յորքի Նահանգական համալսարանի քոլեջ Օնեոնայում), **Մարկ Ջ. Մաշինան** (Կալիֆորնիայի համալսարան Սան Դիեգոյում), **Ջոն Ջ. Մարսիզը** (Իլինոյսի

նահանգական համալսարան), Թոմաս Մալենը (Վիսկոնսին-Ուայթվոթերի համալսարան), Քեյվին Ջ. Սորֆին (Օուքլենդի համալսարան), Մարթա Փասսը (Քալիֆոռնիա քոլեջ), Անդի Փիեկոսը (Քորնելի համալսարան), Ջեյմս Փրայսը (Սիրակուզայի համալսարան), Ռ. Ռամագոսափալը (Վերմոնտի համալսարան), Էդ. Շապիրոն (Թոլեդոյի համալսարան), Բեն Սլեյը (Բեյքսի քոլեջ), Ջոն Սոլոուս (Սթենֆորդի համալսարան), Ֆրենկ Սթենֆորդը (Միչիգանի համալսարան), Մայքլ Բ. Թուսիզը (Ուաշինգտոնի համալսարան), Ժոզեֆ Թյուրեկը (Լինչբերգի քոլեջ), Ջոն Վեյթը (Հարավային Կալիֆորնիայի համալսարան), Դարվին Վասինկը (Վիսկոնսին-Յու Էլեր համալսարան), Յանիս Վիվերը (Դրեքսի համալսարան), Դեյվիդ Վայնբերգը (Ջավիերի համալսարան), Ուիլյամ Մ. Վուդը (Ջեյմս Մեդիսոնի համալսարան) և Գեյն Ռայթը (Սթենֆորդի համալսարան):

ՄՏՀ-ի, էյլի և այլ համալսարանների ու քոլեջների ուսանողները «անտեսանելի քոլեջի» դեր են կատարել: Լրանք միշտ մեզ մարտահրավեր են նետում, ստուգում օգնելով այս հրատարակությունը նվազ անկատար դարձնել, քան նախորդը: Թեև թվարկելու համար նրանք չափազանց շատ են, այնուամենայնիվ նրանց ազդեցությունն առկա է բոլոր գլուխներում: Վիճակագրական և պատմական նյութը պատրաստել և երկու անգամ ստուգել է Թեն Յոնգ Դյուին: Համակարգչային մշակմանն օժանդակել է Գլենա Նմեսը: Որպես փոփոխվող ժամանակների մշան, այն գրքի կառուցվածքը առաջին անգամ ուղղակիորեն իրականացվել է համակարգչային ճկուն սկավառակներից:

Ողջ այս ծրագիրը անհնարին կլիներ առանց Սքոթ-Դիլի հմուտ աշխատակիցների խմբի, ովքեր իրենց անդուլ մասնակցությունը բերեցին գրքի ստեղծման բոլոր փուլերին: Ըստ ժամանակային հաջորդականության՝ մասնավորապես կցանկանայինք շնորհակալություն հայտնել՝ ավագ խմբագիր Սքոթ Սթրաֆֆորդին, տնտեսագիտության գծով խմբագիր Ջիմ Բիթկերին, շարադրանքի խմբագիրներ Ջուդիթ Բրոմին և Բեքի Ռյանին, խմբագրի օգնական Լորի Նմբաքերին, դիզայներ Դերման Սթրոիբախին, վերահսկիչ խմբագիր Իրա Ռոբերտսին, սրբագրիչ Սյուզան Գոֆֆրիդին և արտադրության վերահսկիչ Ջանել Թրեբերսին: Դմուտ մասնագետների այս խումբը համակարգչային ճկուն սկավառակների կույտից և մի լեռան չափ թղթից ստեղծեց արվեստի կատարյալ մի գործ:

ԽՈՍՔ ՍԿԱՆԱԿ ՈՒՍԱՆՈՂԻՆ

Մարդկության պատմությունն ականատես է եղել հեղափոխությունների ալիքների, որոնք արմատից ցնցել են քաղաքակրթությունները, կրոնական հակամարտությունների, ազատագրական պատերազմների, զաղութատիրության և ազգայնամոլության դեմ մղված պայքարի: Այսօր Արևելյան Եվրոպայում, Խորհրդային Միությունում և այլ երկրներում տնտեսական հեղաշրջումների պատճառով ցնցումներ են տեղի ունենում: մարդիկ խորտակվում են պատմեղները, ազատվում քարացած հեղինակություններից և «շուկայական տնտեսության» անցնելու կոչ են անում, քանի որ դժգոհ են իրենց կենտրոնացված սոցիալիստական կառավարություններից: Ձեզ նման ուսանողները ցույցեր են անում, որպեսզի նվաճեն սրա նման արեմտյան դասագրքերով սովորելու իրավունքը, այն հույսով, որ իրենք էլ կվայելեն շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրների տնտեսական աճն ու կենսամակարդակը:

ՄՏԱՎՈՐ ՇՈՒԿԱՆ

Ո՞րն է այն շուկան, որին ձգտում են լիտվացիները, լեհերն ու ռուսները: Հաջորդող էջերում դուք կսովորեք եզրափակողների ու ցորենի, բաժնետոմսերի ու արժեթղթերի շուկայի, ֆրանսիական ֆրանկի և ռուսական ռուբլու, որակավորում չափահանող աշխատանքի և բարձրակարգ մեյրուքիարույթների շուկաների մասին: Դուք հավանաբար թերթերում կարդացել եք համախառն ազգային արդյունքի, սպառողական զանգվածի, բաժնետոմսերի շուկայի և գործազրկության մակարդակի մասին: Այս դասագրքի գլուխները հիմնավոր ուսումնասիրելուց հետո դուք ճշգրիտ կիմանաք, թե ինչ են նշանակում այս բառերը: Եվ, որն անգամ ավելի կարևոր է, դուք կհասկանաք նաև այն տնտեսական ուժերը, որոնք ազդում են դրանց վրա և որոշում դրանք:

Գոյություն ունի նաև գաղափարների շուկա, որտեղ տնտեսագետների մրցակցող դպրոցները ձևավորում են իրենց տեսությունները և փորձում համոզել իրենց նման գիտնականներին: Հաջորդող գլուխներում դուք կգտնեք Ադամ Սմիթի, Դեյվիդ Ռիկարդոյի և Կարլ Մարքսի նման վաղժամանակյա տնտեսագետներից մինչև Ջոն Մեյնարդ Էյնզի, Միլթոն Ֆրիդմանի և Ռոբերթ Սոլովի մեր մասնագիտության այդ մտավոր հսկաների պատկերացումների անաչառ ու ազնիվ ամփոփումը:

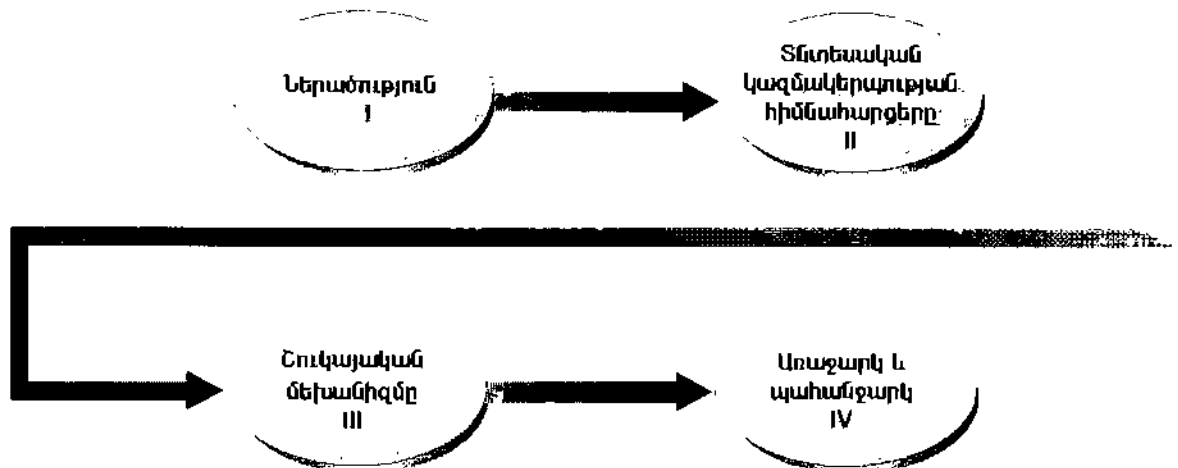
ՈՂՋ ԼԵՐՈՒՔ

Երբ ձեր ճամփորդությունն սկսեք դեպի շուկաների ու տնտեսագիտական վերլուծությունների աշխարհ, կարող է որոշ երկյուղ զգաք: Սակայն սիրտ առեք: Իրականում մենք մախանձում ենք ձեզ՝ սկսնակ ուսանողների, քանի որ դուք առաջին անգամ եք սկսում հետազոտել տնտեսագիտության հուզիչ աշխարհը: Դա մի հրճվալից հուզմունք է, որ կյանքում կարելի է ճաշակել, ավադ, միայն մեկ անգամ: Եվ քանի որ դուք սկսում եք ճամփորդությունը, մենք ձեզ բարի երթ ենք մաղթում:

Փոլ Ա. Սամյուելսոն
Ուիլյամ Դ. Նորդհաուս

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Անցնելիք ուղին

Տնտեսագիտությունն ընդհանուր առմամբ ուսումնասիրում է սղություն և արդյունավետություն հասկացությունները, փողի և հիմնական միջոցների նշանակությունը, նվազող հատույցի և առաջարկի ու պահանջարկի օրենքները, մասնագիտացման և առևտրի դերը, շուկայական մեխանիզմի գործելակերպը: Այս տարրական, բայց և հիմնարար հասկացությունների կատարյալ իմացությունը տնտեսագիտական գիտելիքների ամուր հիմքն է:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ասպետների ժամանակներն անցան, հիմա սովետների,
տնտեսագետների և հաշվապահների ժամանակն է:

Էդմոնդ Բյորկ

Ընթերցանությունն սկսելուց առաջ ձեր մեջ հավանաբար հարց է առաջանում՝ ինչու՞ են մարդիկ ուսումնասիրում տնտեսագիտությունը: Իրականում մարդիկ այդ անելու անհամար պատճառներ ունեն:

Ոմանք այդ անում են փող աշխատելու հույսով, մյուսները կարծում են, որ իրենց կրթությունը թերի կլինի, եթե չիմանան առաջարկի և պահանջարկի օրենքները:

Մարդկանց համար կարևոր է նաև իմանալ, թե արտադրության անկումը կամ նավթի գների աճն ինչ ազդեցություն կարող են ունենալ իրենց ապագայի վրա:

ԻՆՉՈ՞Ւ Է ՂՈՂԱՆՋՈՒՄ ՁԱՆԳԸ

Բոլոր նշված պատճառները և էլի շատերը բավականաչափ տրամաբանական են: Բայց պետք է հասկանալ, որ տնտեսագիտության հիմնական դասերը սովորելու համար կա մի գերիշխող պատճառ:

Ձեր ամբողջ կյանքում՝ ձնված օրվանից մինչև մահ, ձեր առջև ծառանալու են տնտեսագիտության դաժան ճշմարտությունները: Որպես ընտրող դուք պետք է որոշումներ կայացնեք մի շարք հարցերի առթիվ՝ պետական բյուջե, կարգավորվող արդյունաբերության ճյուղեր, հարկեր և արտաքին առևտուր, որոնք չեք հասկանա, եթե չյուրացնեք այս առարկայի տարրերը:

Մասնագիտության ընտրությունը, որ պետք է կատարեք, ձեր կյանքի կարևորագույն որոշումն է: Ձեր ապագան կախված է ոչ միայն ձեր ընդունակություններից, այլ նաև այն բանից, թե երկրի տնտեսությունը, անկախ ձեր կամքից, ինչ ազդեցություն է ունենալու ձեր աշխատավարձի վրա: Տնտեսագիտությունը կարող է ձեզ օգնել արդյունավետ ներդնելու նեղ օրվա համար ձեր եկամուտներից առանձնացված խնայողությունը: Իհարկե, տնտեսագիտության ուսումնասիրությունը ձեզ հանձնար չի դարձնի, բայց և առանց դրա կյանքի խաղաքարտերը պարզապես ձեր դեմ կլինեն:

Ի՞ՆՉ Է ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տնտեսագիտության ընդգրկումը շատ ընդարձակ է: Սակայն ըստ էության այն նվիրված է մեկ բանի՝ ինչպես տնօրինել գոյություն ունեցող սահմանափակ միջոցները: Միաժամանակ ուսումնասիրելով սահմանափակ միջոցների օգտագործման խնդիրները, այն փորձում է պատասխան տալ առօրյա կյանքի 1001 հարցերի:

ԵՐԲԵՎԷ ՁԱՐՄԱՑԵ՞Ն ԵՔ ...

Անկասկած, մինչև տնտեսագիտության առաջին դասազիլը կարդալը, տնտեսագիտական բազմաթիվ հարցերի մասին խորիել եք, և դասընթացն սկսելուն պես կարող եք այսպիսի հարցեր տալ.

Ինչու՞ են մարդիկ մտածում պետական բյուջեի բացի մասին: Ո՞րն է բյուջեի բացի ազդեցությունը գնաճի վրա և դրա հետ կապված ինչու՞ են մտահոգվում գնաճով: Ինչու՞ որոշ մարդիկ հարուստ են, իսկ ոմանք՝ աղքատ: Ինչու՞ Արևելյան Եվրոպայի երկրները հրաժարվեցին սոցիալիզմից և խմբովին փորձում են անցնել շուկայական տնտեսության: Որոշակիորեն ի՞նչ է իրենից ներկայացնում շուկայական տնտեսությունը: Ի՞նչ կկատարվի, եթե մենք ամերիկյան ձեռնարկություններին ու բանվորներին «պաշտպանելու» նպատակով արգելենք արտասահմանյան ավտոմեքենաների ներմուծումը: Ինչու՞ ամռան ամիսներին աշխատանք գտնելը երբեմն դժվար է, երբեմն՝ հեշտ: Իրականում ի՞նչ արժե քուեջում սովորելը:

ՇՈՒԿԱՅԻ ՎԵՐԱՅԱՅՏՆԱԳՈՐԾՈՒՄ

Տնտեսագիտությունը որպես գիտակարգ երկու հարյուր տարվա պատմություն ունի: 1776 թվականին Ադամ Սմիթը հրապարակեց իր անդրանիկ գիրքը՝ «Ժողովուրդների հարստությունը»: Նույն տարեթիվը հայտնի է նաև որպես անկախության հռչակման տարի: Սա պատահական զուգահեյություն չէ, որ երկու փաստաթղթերը լույս տեսան նույն տարում: Եվրոպական միապետների բռնակալությունից ազատագրվելու համար սկսված քաղաքական շարժումն ընթանում էր գներն ու աշխատավարձը պետական խիստ ու անհարկի կարգավորումից ձեռքագտնելու պայքարին զուգընթաց:

Ադամ Սմիթի ներդրումը շուկայական սկզբունքներով կազմակերպված տնտեսության ու դրա արագ զարգացման ուսումնասիրությունն էր: Նա ցույց տվեց, որ գների ու շուկայի համակարգը կարող է գործարարությունն ու մարդկանց կազմակերպել և կարգավորել առանց կենտրոնական ղեկավարման: Համարյա մեկ դար անց, երբ երկաթուղային, մանածագործական և այլ ոլորտների հզոր ու գործունակ կապիտալիստական ձեռնարկություններն սկսեցին իրենց ազդեցությունը տարածել աշխարհով մեկ, սկսվեց կապիտալիզմի զանգվածային քննադատությունը: Կարլ Մարքսի «Կապիտալը» (1867, 1885, 1894): Մարքսը հայտարարեց, թե կապիտալիզմը դատապարտված է, և որ շուտով կսկսվեն գործարարության հանընդհանուր ճգնաժամեր, հեղափոխական հուզումներ, որոնց կհաջորդի սոցիալիզմի հաստատումը:

Հաջորդ տասնամյակներին մարքսյան կանխատեսումները կարծես թե իրականացան: 1890-ական և 1930-ական թվականների տնտեսական լճացումները մտավորականությանն ստիպեցին խորհել մասնավոր ձեռնարկատիրական կապիտալիզմի կենսունակության շուրջը: 1917 թվականին Ռուսաստանում իրենց կադապարը սկսեցին կիրառել սոցիալիստները, և արդեն 1980 թվականին աշխարհի մեկ երրորդը ղեկավարվում էր մարքսյան ուսմունքով:

Անցնելով մեծ լճացման հորձանուտը, 1936 թվականին Ջոն Մեյնարդ Էյնզը հրապարակեց իր «Զբաղվածության, շահի և փողի ընդհանուր տեսություն» աշխատությունը: Երջադարձային այս աշխատությունը տնտեսագիտությանը արագաբերում էր նոր մոտեցում, այնպիսին, որը պետք է պետությանը օգներ գործարարության պարբերաշրջանների ամենաճգնաժամային փուլերը մեղմել փողի և ֆինանսական քաղաքականության միջոցով:

1980-ական թվականներին ժամանակի անիվն իր լոկով պտույտը կատարեց: Կապիտալիստական երկրներն Արևմուտքում և սոցիալիստական երկրներն Արևելքում երկրորդ անգամ հայտնագործեցին

շուկան՝ որպես արագ տեխնոլոգիական փոփոխություններ և բարձր կենսամակարդակ ապահովող ուժ: Արևմտյան կառավարությունները թուլացրին իրենց կարգավորող ճնշումը արդյունաբերության ճյուղերի վրա և ազատ արձակեցին գները: Արևելքում իրադարձություններն առավել դրամատիկ էին: 1989 թվականին խաղաղ հեղափոխության հետևանքով սոցիալիստական երկրները հրաժարվեցին կառավարման կենտրոնացված պլանային համակարգից և շուկայական հարաբերություններին թույլ տվեցին նորից ի հայտ գալ: Ադամ Սմիթի հիմնարար խորաթափանցությունը վերահայտնագործվեց «Ժողովուրդների հարստությունը» գրվելուց ավելի քան երկու դար հետո:

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Ի՞նչն է տնտեսագիտության ուսումնասիրության առարկան, որն ուսումնասիրում են Սմիթից մինչև Մարքս և մինչև մեր օրերի տնտեսագետների սերունդը: Սիս տնտեսագիտության մի քանի սահմանումներ.

- Տնտեսագիտության հարցադրումներն են. *ինչ ապրանքներ են արտադրվում, ինչպես են արտադրվում և ում համար են արտադրվում*:
- Տնտեսագիտությունը վերլուծում է տնտեսության մեջ կատարվող փոփոխությունները՝ գների, արտադրանքի, գործազրկության և արտաքին առևտրի շարժերը: Դրանց օրինաչափությունների ըմբռնումը թույլ է տալիս, որ տնտեսագիտությունն օգնի կառավարություններին պետական քաղաքականության միջոցով նպաստել տնտեսական գործունեությանը:
- Տնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է պետությունների միջև կատարվող առևտուրը: Այն օգնում է հասկանալ, թե ինչու են պետությունները ներմուծում որոշ ապրանքներ և արտահանում այլ ապրանքներ: Վերլուծում է պետական սահմաններում դրվող տնտեսական արգելքների արդյունավետությունը:
- Տնտեսագիտությունը ընտրության գիտություն է: Ինչպես ընտրել հնարավոր տարբերակներից լավագույնը՝ սահմանափակ ու սուղ արտադրության միջոցներով (աշխատուժ, սարքավորումներ, տեխնիկական գիտելիքներ), թողարկել ամենատարբեր արտադրանքներ (հացահատիկ, անձրևանոց, համերգ և հրթիռ) և այդ արժեքները ինչպես բաշխել սպառման համար:
- Տնտեսագիտությունը փողի, դրամատնային գործի, հիմնական միջոցների և հարստության ուսումնասիրությունն է:

Թվարկումը կարելի է շարունակել, քեւ քերված օրինակներն էլ բավարար են, որ ի մի բերելով ընդհանրացնենք:

Տնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է, թե հասարակությունն օգտագործելով գոյություն ունեցող սահմանափակ միջոցները, ինչպես է արտադրում անհրաժեշտ ապրանքներ և դրանք բաշխում տարբեր մարդկանց:

Մեր հետազոտություններում մենք կտարբերակենք մակրոտնտեսագիտությունը, որն ուսումնասիրում է տնտեսության գործունեությունը որպես մի ամբողջություն, և միկրոտնտեսագիտությունը, որն ուսումնասիրում է տնտեսության առանձին բաղադրիչները՝ արդյունաբերության ճյուղեր, գործարաններ և տնային տնտեսություններ:

Միկրոտնտեսագիտության մեջ քննելու ենք տնտեսության առանձին բաղադրուցիչ մասերը: Կենտազոտենք առանձին ապրանքների գնազույգումը, հողի, աշխատուժի, հիմնական միջոցների գինը սահմանող գործոնները, կխորանք շուկայական հարաբերությունների ուժեղ և թույլ դրսևորումների մեջ: Միկրոտնտեսագիտությունը տնտեսությունն է մանրադիտակի տակ:

Մակրոտնտեսագիտությունը, ի տարբերություն, տնտեսությունը հետազոտում է ամենալայն ու ամբողջական ընդգրկումով: Նա քննում է արտադրանքի մակարդակի և աճի խնդիրները, վերլուծում գնաճի և գործազրկության հիմնահարցերը, փողի շրջանառության օրինաչափությունները, ուսումնասիրում առանձին ազգային տնտեսությունների բարգավաճման և մյուսների չճացման պատճառները:

ԳԻՏԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄ

Շատերին, թերևս, կգարմացնի, թե ինչպես Սմիթը կամ Քեյնզը կամ որևէ ժամանակակից տնտեսագետ կարող է փորձել պատասխան տալ տնտեսագիտությանն առաջադրված խրթին հարցադրումներին: Ինչպես կարող էր որևէ մեկը ճշգրիտ ու գիտական բացատրություն տալ, թե ինչու ճապոնիայի տնտեսությունն արագ զարգացում ունեցավ, իսկ հարիրդային Միությունն անկում ապրեց: Կարո՞ղ են արդյոք տնտեսագետները բացատրել, թե ինչու որոշ մարդիկ հեքիաթային հարստություն ունեն, մինչդեռ մյուսները հազիվ են վաստակում իրենց համապատասխան հացը:

Տնտեսագետներն, իհարկե, չունեն ժամանակի կարևոր խնդիրները լուծելու մենաշնորհը: Իսկապես, շատ երևույթներ դժվարեմբռնելի ու խիստ հակասական են: Բայց տնտեսագետներն ու մյուս գիտնականները մշակել են մի եղանակ, որը երբեմն կոչում են գիտական մոտեցում՝ հայեցակետ, որը թույլ

է տալիս հասկանալ տնտեսական գարգացման, գնեթի և աշխատավարձի, եկամտի բաշխման և արտաքին առևտրի վրա ազդող ուժերի բնույթը:

Դիտարկում: Տնտեսագիտական գիտելիքների ձեռքբերման հիմնական աղբյուրը տնտեսական գործունեության դիտարկումն է՝ հատկապես պատմական կտրվածքով: Վերցնենք գնաճը՝ մի հասկացություն, որը նշանակում է գների ընդհանուր մակարդակի աճ¹: Բաղաքացիները, դրամապաններն ու քաղաքական գործիչները սպառնացող գնաճը մեղմելու կամ կանխելու համար հաճախ ցավագին քայլերի են դիմում, կրճատում են արտադրությունը ավելացնելով գործազրկությունը:

Ինչպե՞ս կարելի է հասկանալ գնաճի վնասակարությունը: Կարելի է դիմել պատմություն դարձած գնաճի օրինակների: Մենք ավելի ուշ կուսումնասիրենք 1920-ական թվականների գնաճը Գերմանիայում: Երկու տարվա գնաճի ընթացքում գներն աճեցին 1.000.000.000.000 տոկոսով: Այն կործանեց մարդկանց միջին խափի հարստությունը, առաջացրեց սոցիալական խուզումներ և, շատերի կարծիքով, նպաստեց Գիտելի իշխանության գլուխ անցնելուն: Նման դաժան գնաճի ուսումնասիրությունը կարող է օգտակար լինել ընթերցելու 1970-80-ական թվականների համեմատաբար թույլ արտահայտված գնաճերը:

Ըստ փիլիսոփա Տորե Սանթայանայի՝ նրանք, ովքեր մոռանում են անցյալը, դատապարտված են վերապրելու այն: Տնտեսագետները նույնպես կարող են օգուտ քաղել պատմության դասերից, և ըստ էության այդպիսի դասերի մասին խոսվում է այս դասագրքի շատ էջերում:

Տնտեսագիտական վերլուծություն: Տնտեսագիտությունը ենթիրկ գիտություն է: Պատմական իրադարձություններն ու փաստերը նրանում կենտրոնական տեղ են զբաղեցնում: Բայց փաստերն ինքնին ոչինչ չեն տալիս: Մենք պետք է դրանց ավելացնենք տնտեսագիտական վերլուծությունը, քանի որ տնտեսագիտական տեսությունները պատմական գարգացման և կիրառման մեջ դիտարկելով է միայն հնարավոր թվերի ու փաստերի խառնակույտի մեջ պարզել իրականության ստույգ պատկերը:

¹ Տնտեսագիտական հասկացությունների յուրացումը մասնագիտական բառարանի կարիք ունի: Աճ ժանոթ բառեր և հասկացություններ հանդիպելիս կարող եք օգտվել գրքի վերջում գետեղված եզրերի բառարանից: Այն պարունակում է գրքում հանդիպող տնտեսագիտական եզրերի մեծ մասը: Բառարանում բացատրվում են նաև տեքստում հանդիպող բոլոր շեղատառ եզրերը:

Ի՞նչ է նշանակում **տնտեսագիտական վերլուծություն**: Սա մի մոտեցում է, որն սկսում է ենթադրություններից և ապա դատողությունների շարքով հասնում կանխատեսումների մարդկանց, ձեռնարկությունների և ամբողջ տնտեսության գործունեության մասին:

Որպես օրինակ քննարկենք ամերիկյան ձեռնարկություններին ու բանվորներին արտաքին մրցակիցներից պաշտպանելու նպատակով արտասահմանյան ապրանքների ներմուծումը սահմանափակելու փորձերը: Վերջին տարիներին Միացյալ Նահանգներն ավելի շատ ապրանքներ է գնել, քան վաճառել: Դրա հետևանքն էր Ամերիկայի արդյունաբերության ճյուղերում զբաղվածության մակարդակի անկումը: Պողպատածուլական, ավտոմեքենաշինական և մանածագործական արդյունաբերության ճյուղերի բանվորները բողոքեցին, թե «արտասահմանյան էժան աշխատուժը» խլում է իրենց աշխատանքը: Նրանք առաջարկում էին փակել ներմուծումը: Նման սահմանափակման օրինակ է գործվածքեղենի ներմուծման խիստ բաժնեչափը:

Մարդիկ կարող են անվերջ վիճել ներմուծումը սահմանափակելու հետևանքների շուրջը: Տնտեսագետները գերադասում են առաջարկի և պահանջարկի վերլուծությամբ որոշել առևտրական սահմանափակումների անհրաժեշտ աստիճանը: Նման վերլուծություններից պարզվում է, որ գործվածքեղենի ներմուծման սահմանափակումը կավելացնի աշխատատեղերը արդյունաբերության այդ ճյուղում, բայց միաժամանակ կբարձրացնի նաև հագուստի գները սպառողների համար և կպակասեցնի համախառն ազգային եկամուտը: Իրականում տարբեր դեպքերի ուսումնասիրությունը հաստատում է այս կանխատեսումների ճշտությունը:

Սրան հաջորդող էջերում դուք կծանոթանաք վերլուծական աշխատանքին ծառայող մի շարք միջոցների՝ առաջարկ և պահանջարկ, արժեքի սանդղակներ և այլն: Դրանց իմացությունն էական է և թույլ կտա հասկանալ անցյալի, ներկայի և ապագայի հակասական տնտեսական խնդիրները:

Վիճակագրական վերլուծություններ: Տնտեսական գործունեության լիարժեք ըմբռնումը հիմնվում է տնտեսական տվյալների և վիճակագրական վերլուծության օգտագործման վրա: Կառավարությունների և ձեռնարկությունների հրապարակած տվյալները կարող են մեզ օգնել քանակապես վերլուծելու տնտեսական գործընթացը: Եթե նման իրադեպության իրական կիրառումը առաջադիմական միջոցներ է պահանջում հավանականության և տնտեսագիտության մեջ, ապա արդյունքների ըմբռնումը պահանջում է միայն առողջ բանականություն և ուշադիր ընթերցում:

Որտե՞ղ կարող ենք օգտագործել վիճակագրությունը: Ասենք՝ ձեզ հետաքրքրում է, թե ինչու կանայք տղամարդկանց վաստակի միջին հաշվով միայն 60 տոկոսն են ստանում: Անհավասարաչափ բաշխումը բացատրելու համար միլիոնավոր աշխատողների դեպքում դուք դժվար թե կարողանաք ուսումնասիրել յուրաքանչյուրի անձնական կենսագրությունը: Փոխարենը դուք բնորոշ տվյալներ եք հավաքում տղամարդկանց և կանանց աշխատավարձի վերաբերյալ, նրանց անձնական բնութագրերի հետ միասին (կրթություն, փորձառության տարիներ, զբաղմունք և այլն): Այնուհետև, օգտագործելով այդ տվյալները, դուք հետազոտման վիճակագրական մեթոդներ եք կիրառում՝ որոշելու համար, թե տղամարդկանց և կանանց վաստակի տարբերության որ մասն է պայմանավորված բնութագրերի տարբերությամբ: Օրինակ, ուսումնասիրությունները պարզել են, որ վաստակի տարբերության էական մասը կապված է այն փաստի հետ, որ տղամարդիկ միջին հաշվով ավելի շատ ժամանակ են հատկացրել իրենց աշխատուժի կատարելագործմանը և հիմնականում ընդգրկված են ավելի բարձր վարձատրվող աշխատանքներում: Բայց վիճակագրական բոլոր նկատառումները հաշվի առնելուց հետո աշխատավարձի տարբերության մի զգալի մասը մնում է առանց բացատրության, և ոմանք հավատում են, թե այս մնացյալ տարբերությունը խտրականության հետևանք է:

Գիտափորձեր: Տնտեսական աշխարհը իր միլիոնավոր տնտեսություններով և միլիարդավոր գներով հանդերձ ահավոր կերպով խճճված է: Այս հուզիչ նոր փոփոխությունների պայմաններում տնտեսական երևույթներն ուսումնասիրելու համար տնտեսագետները ձեռնարկում են լաբորատոր և այլ կառավարվող գիտափորձեր:

Ի՞նչ բան է **կառավարվող գիտափորձը**: Գիտնականը կառավարվող գիտափորձը սկսում է բնականությանը բաժանելով երկու կամ ավելի խմբերի, որոնցից յուրաքանչյուրը դիտարկվում է միևնույն եղանակով, բացառությամբ մեկ գործոնի: Այնուհետև, գիտնականը չափում է հետազոտվող գործոնի ազդեցությունը, միաժամանակ **մյուս գործոնների ազդեցություններն անփոփոխ պահելով**:

Տնտեսագիտության մեջ գիտափորձերն ավելի դժվար են, քան թե լաբորատոր գիտություններում: Տնտեսագետները չեն կարող տնտեսագիտական փոփոխականները չափել այն ճշգրտությամբ, ինչ որ ֆիզիկոսները՝ զանգվածը, արագությունը կամ հեռավորությունը չափելիս: Դեռ ավելին, լաբորատոր պայմաններում դժվար է վերարտադրել իրական տնտեսությունը:

Չհաղթահարելով այդ դժվարությունները տնտեսական գործընթացը բացատրելիս՝ տնտեսագետ-

ներն ավելի մեծ տեղ են հատկացնում գիտափորձերին: Օրինակ, գիտափորձնական մի խմբում վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում տնտեսագետները որոշել են մարդկանց հակազդեցությունները աղքատների եկամուտներն ավելացնելու տարբեր պետական ծրագրերի նկատմամբ: Այդ գիտափորձերը չափազանց օգտակար էին պարզելու համար, թե ինչպես են պետական ծրագրերի փոփոխությունները ներգործում մարդկանց աշխատանքային ունակությունների և խնայողությունների վարքի վրա: Այսօր այլ գիտափորձեր ուսումնասիրում են, թե ինչպես են շուկաներն իրենց պահում արտադրողների փոքր թվի դեպքում:

Դիտարկումը, տնտեսագիտական վերլուծությունը, վիճակագրական վերլուծությունները և գիտափորձերը այն չորս մեթոդներն են, որոնց հիման վրա զարգանում է տնտեսագիտությունը: Ամեն օր մի նոր առեղծված է ի հայտ գալիս: Ի պատասխան, տնտեսագետները փորձարկում են նոր գաղափարներ և հրաժարվում հներից, իսկ տնտեսագիտությունը զարգանում և փոփոխվում է: Պատագրքերն ընդգրկում են և հաստատված խոհեմությունը, և այսօրվա տաք բանավեճերը: Բայց մեկ կամ երկու տասնամյակ հետո նոր իրողությունները կզան փոխարինելու հիմն տեսություններին, և գիտությունը նորովի կզարգանա:

ԾՈՒՂԱԿՆԵՐ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՂԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Տնտեսագիտության բոլոր հիմն և նոր ոլորտներում լուրջ տնտեսագետի ճանապարհին կան որոշ ծուղակներ: Այս բաժինը դիտարկում է դրանցից մի բաժինը:

«ՄԱՍՑԱԾ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐՆ ԱՆՓՈՓՈՒՄ» ԶՊԱՅԵԼԸ

Տնտեսագիտական խնդիրների մեծ մասը ներառում է միաժամանակ փոխազդող մի քանի գործոններ: Օրինակ՝ տվյալ տարում գնված ավտոմեքենաների թիվը պայմանավորված է ավտոմեքենաների գնով, սպառողների եկամուտներով, բեմզինի գներով և այլն: Ինչպե՞ս կարող ենք առանձնացնել մի փոփոխականի, ինչպես, օրինակ, բեմզինի գնի ազդեցությունը ավտոմեքենաների վաճառքի վրա:

Ինչպես նշել ենք կառավարվող գիտափորձերը քննարկելիս՝ մի փոփոխականի ազդեցությունն առանձնացնելու հիմնական միջոցը **մնացած գործոններն անփոփոխ** պահելն է: Այս կարևոր արտահայտությունը նշանակում է, որ դիտարկվող փոփո-

խականը փոփոխվում է, մինչդեռ մյուս բոլոր փոփոխականները մնում են հաստատուն: Եթե ուզում ենք չափել գների ազդեցությունը գնվող ավտոմեքենաների թվի վրա, ապա պետք է քննարկենք ավտոմեքենաների գների փոփոխման հետևանքները, համոզված լինելով, որ սպառողների եկամուտները, բեմզինի գները, շահադրույքները և մյուս փոփոխականները հաստատուն են, որ «մնացած գործոններն անփոփոխ են»:

Ասենք՝ ձեզ հետաքրքրում է ավտոմեքենաների վաճառքի վրա 1990 թվականի աշնանը Պարսից ծոցի ճգնաժամին հաջորդած բեմզինի գների մեծ աճի ազդեցության որոշումը: Չոր վերլուծությունը կբարդանա, քանի որ բեմզինի գների աճի հետ միաժամանակ նվազել են սպառողների իրական եկամուտները: Այնուամենայնիվ, դուք պետք է փորձեք առանձնացնել բեմզինի ավելի բարձր գների ազդեցության հետևանքները, փորձելով գնահատել, թե ինչ տեղի կունենա, եթե մնացած գործոնները մնան անփոփոխ: Մինչև չբացահայտել այլ փոփոխականների ազդեցության հետևանքները, չեք կարողանա ճշգրիտ գնահատել բեմզինի փոփոխվող գների ազդեցությունը:

ՊԱՏՃԱՌԱՅԵՏԵՎԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻՍՈՒ

Պատճառահետևանքային սխալը պատճառ և հետևանք հարաբերության ուսումնասիրման համընդհանուր սխալն է: Պատճառահետևանքային սխալի դասական օրինակ է նախնադարյան հասարակության մեջ հեքիմների այն համոզմունքը, թե թշնամուն սպանելու համար ինչպես մի քիչ մկնդեղ, այնպես էլ հմայանք է անհրաժեշտ: Այնուհետև, նման սխալներից է դոկտոր Օպտիմիստի նկատառումն այն մասին, թե երբ պետությունը կրճատում է հարկերի դրույքաչափերը, պետության ընդհանուր հարկային եկամուտները սկսում են աճել: Դոկտոր Օպտիմիստն այնուհետև պնդում է. «Ահա՛ եթե մենք իջեցնենք հարկերի դրույքաչափերը, ապա կավելացնենք եկամուտները և, այդպիսով, կկրճատենք բյուջեի բացը»: Այս դեպքում նույնպես **պատճառահետևանքային սխալ** է կատարվել²:

Այն փաստը, որ Ա դեպքը նախորդել է Բ դեպքին, չի ապացուցում, թե Ա դեպքը պատճառ է հանդիսացել Բ-ի համար: Եզրակացնել, թե «դեպքից հետո» հասկացվում է «դեպքի պատճառով», նշանակում է կատարել պատճառահետևանքային սխալ:

² Տրամաբանության մեջ դա հայտնի է որպես *post hoc, ergo propter hoc fallacy* (լատիներենից թարգմանվում է որպես «դրանից հետո», ուրեմն՝ անպայմանորեն դրա հետևանքով»):

Հեքիճը կատարել է պատճառահետևանքային սխալ, քանի որ եզրակացրել է, թե հմայանքը մահվան պատճառ է հանդիսացել, քանի որ այն նախորդել է մահվան: Դոկտոր Օպտիմիստի սխալն այն ենթադրությունն էր, թե հարկերի կրճատումն էր պետական եկամուտների ավելացման պատճառը: Անտեսվել է այն հանգամանքը, որ զարգացող տնտեսությունն էր ավելացնում մարդկանց եկամուտները, և նա կարող էր հարկային եկամուտները նույնիսկ ավելի շատ ավելացնել չկրճատված հարկերի պայմաններում:

ԱՄԲՈՂՋՈՂ ՈՉ ՄԻՇՏ Է ՄԱՍԵՐԻ ԳՈՒՄԱՐԸ

Երբևիցե տեսե՞լ եք ֆուտբոլի խաղի ժամանակ ավելի լավ տեսադաշտ ունենալու համար վեր ցատկող մարդկանց: Սովորաբար նրանք գալիս են այն համոզման, որ երբ բոլորն են կանգնում, տեսադաշտը ընդհանրապես չի բարելավվում: Այս օրինակը, ըստ որի այն, ինչ ճիշտ է անհատի համար, անպայմանորեն ճիշտ չէ բոլորի համար, պարզաբանում է «բաղադրման սխալը», որը սահմանվում է հետևյալ կերպ:

Բաղադրման սխալը սխալ պատկերացումն է առ այն, թե ինչը որ ճիշտ է մի մասի համար, ճիշտ է նաև ամբողջի համար:

Հետևյալ օրինակները ճշմարտացի դրույթներ են, որոնք կարող են զարմացնել բաղադրման սխալ կատարած մարդկանց:

- Անհատների ավելի շատ խնայելու փորձերը տնտեսության անկման շրջանում կարող են նվազեցնել հասարակության ամբողջական խնայողությունները:
- Եթե մի անհատ ավելի շատ փող է ստանում, ապա նա ավելի հարուստ կլինի, եթե բոլորն են ավելի շատ փող ստանում, ապա ոչ մեկն ավելի հարուստ չի լինի:
- Ներմուծվող ապրանքներից զանձվող մաքսադրույթների կրճատումը կարող է օգուտ բերել միացյալ Նահանգներին, նույնիսկ եթե այլ երկրներ հրաժարվում են իջեցնել իրենց մաքսադրույթները:
- Եթե բոլոր ազգաբնակիչները առատ բերք աճեցնեն, ապա գյուղատնտեսության ամբողջական եկամուտները, հավանաբար, կնվազեն:

Բաղադրման սխալը բացահայտելու համար դիտարկենք վերջին օրինակը: Հացահատիկ աճեցնող ազգաբնակիչները բերքն ավելացնելու համար աշխատում է լուսաբացից մինչև մթնշաղ, օգտագործում է պարարտանյութերի ճիշտ քանակություն և այլն: Եթե նրան հայտնվում է ավելացնել արտադրանքը, ապա նրա եկամուտը զգալիորեն կաճի: Սակայն եթե

բոլոր ազգաբնակիչներին է հաջողվում ավելացնել իրենց արտադրանքը, ապա հացահատիկի գինը կարող է այնպես շեշտակիորեն ընկնել, որ հացահատիկի ամբողջական վաճառքը (գին անգամ բաժակ) իրապես նվազի: Սա ցույց է տալիս, որ այն, ինչ ճիշտ է անհատի համար, անպայմանորեն ճիշտ չէ խմբի համար:

Այս գրքում մենք կտեսնենք, որ վերոհիշյալ բոլոր ակնհայտ պարադոքսները ճշմարիտ են: Չկան կախարդական բանաձևեր կամ թաքցված հնարքներ: Ավելի շուտ՝ սրանք այն օրինակներն են, որոնցում այն, ինչ ճշմարիտ է անհատների համար, ոչ միշտ է ճշմարիտ հասարակության՝ որպես ամբողջության համար:

ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆ

Տնտեսագիտությունը յուրացնելու ամենամեծ արգելքը թերևս առաջանում է շրջապատող աշխարհի հետազոտման մեջ մեր կողմից կիրառվող *սուբյեկտիվությունից*: Երբեմն մենք հավատում ենք, թե մեր հետազոտությունների խնդիրն է բացահայտել օբյեկտիվ իրականությունը՝ յուրացնել փաստացի տվյալները և բնության կամ տնտեսագիտության օրենքները:

Ավաղ, սովորելն այդքան հեշտ չէ: Երբ դեռ երիտասարդ ենք, մեր մտքերը բաց են նոր գաղափարների համար: Երբ մեծանում ենք, ապա սկսում ենք կազմավորել մեր մտքերը և աշխարհին տեղեկանալ մեր ընտանիքից, ընկերներից և ուսուցիչներից: Բայց նախքան աշխարհը հասկանալը մենք դառնում ենք սեփական գիտելիքների գերին: Երկիր մոլորակի վրա մեծացած վաղնջական ժամանակների գիտնականների համար բնական էր հավատալ, թե տիեզերքի մնացած մասը պտտվում է իրենց շուրջը: Ժամանակակից Ամերիկայում մեծանալով՝ մենք դժվարությամբ կարող ենք հասկանալ ճապոնիայում կամ Արևելյան Եվրոպայում տեղի ունեցող տնտեսական հեղաշրջումները: Վերջապես, ուսումնասիրվող փաստերի ընկալման եղանակը պայմանավորված է այն տեսական ակնոցով, որ մենք կրում ենք:

Գիտնականներն էլ նման են մյուս մարդկանց: Նրանք իրենց տեսական կանխակալ կարծիքների գերին են: Եթե ֆիզիկոսները լավ յուրացնեին նյութական ֆիզիկան, ապա դա իրականում կարող էր խանգարել Այնշթայնի հարաբերականության տեսության իրենց ըմբռնմանը:

Ահա թե ինչու գիտությունը պետականում է երիտասարդներին: Տարեցները չափազանց շատ բաներ «գիտեն», որոնք ճշմարիտ չեն, բայց որոնք չեն կարող չիմանալ: Դրա ապշեցուցիչ օրինակը բերում է նորբելյան մրցանակի դոսիներկիր, ֆիզիկոս Մաքս

Պլանկը, որը հռչակվել է հեղափոխիչ քվանտային տեսության իր հայտնագործությամբ: Իր *գիտական ինքնակենսագրության* մեջ Պլանկը հայտնում է ֆիզիկայի զարգացման վերաբերյալ որոշ նկատառումներ:

Այս կենսագրործը ինձ նաև հնարավորություն է տվել իմ կարծիքով իմանալու մի ուշագրավ իրողություն: Նոր գիտական ճշմարտությունը հաղթանակում է ոչ թե իր հակառակորդներին համոզելով և լուսավորելով, այլ ավելի շուտ՝ քանի որ հակառակորդները վերջիվերջո մահանում են, և աճում է նոր սերունդ, որը քաջածանոթ է դրան:

Այս դասը վերաբերում է նաև տնտեսագիտությանը, որտեղ Սմիթի, Մարքսի և Զեյնզի մեծանունները, իրոք, բոլոր նրանք, ում անունները երևում են այս գրքի վերջնաթերթում պատկերված տնտեսագիտության տոհմածառի վրա, փոխակերպել են տնտեսագիտական մտածողությունը, վերափոխելով երիտասարդներին և անկանխակալներին:

Արդյո՞ք դա թոչուն է: Պարզ նկարը պատկերում է ամեն մի գիտության մեջ գոյություն ունեցող սուբյեկտիվությունը: Արդյո՞ք 1-1(p) նկարը դեպի ծախսայող թոչուն է պատկերում: Թե՞ դա դեպի աջ մայրող այծքաղ է:

Միանշանակ պատասխան չկա: Երկուսն էլ կարող են ճիշտ լինել՝ կախված համատեքստից: Նկատի ունենալով 1-1(a) նկարում պատկերված թոչունների դաշտը, մարդկանց մեծ մասը կարծում է, թե (p)-ի գծապատկերը թոչուն է: Բայց, անդրադառնալով (q)-ում պատկերված այծքաղների դաշտին, նրանք այն

այծքաղ են համարում: Նմանապես դա վերաբերում է գիտական փաստերին և տեսություններին:

Այն բանից հետո, երբ ուսումնասիրել և սովորել եք տնտեսագիտական սկզբունքների հիմնական մասը, դուք իրականությունը նոր և այլ եղանակով եք ըմբռնում: Այս խորաթափանցությունը մեզ օգնում է հասկանալու, թե ինչու միևնույն մոլորակի վրա ապրող մարդիկ կարող են ունենալ էապես տարբեր տնտեսագիտական ըմբռնումներ, ինչու ոմանք հավատում են, որ շուկան տնտեսությունը կազմակերպելու լավագույն եղանակն է, մինչդեռ մյուսները կառչում են սոցիալիստական կենտրոնացված պլանավորումից, կամ ինչու պետական բարօրության ծրագրերը հիացնում են ոմանց և վատաբանվում մյուսների կողմից:

Այսպես ուրեմն, եկեք կասկածի ենթարկենք մեր սեփական համոզմունքների ու փիլիսոփայության անխուսափելի սուբյեկտիվությունը և անկանխակալ լինենք մեր սեփականից տարբերվող տեսակետների վերաբերմամբ:

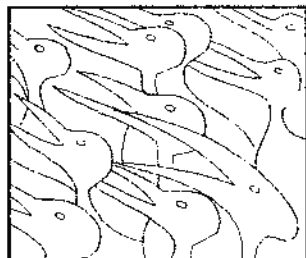
ՍԱԿԱՎՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆԵՐ

Այժմ, երբ մենք տեսանք, թե ինչպես է զարգանում տնտեսագիտությունը և տեղեկացանք տնտեսագիտական մտածողության ճանապարհին հանդիպող որոշ ծուղակների, եկեք անդադադանա՞նք տնտեսագիտության հիմնական հասկացություններից մեկին:

Ասկալության իրողությունը հենց տնտեսագիտության էությունն է: Տնտեսագետներն ուսումնասի-

Թոչուն՞ն, թե այծքաղ

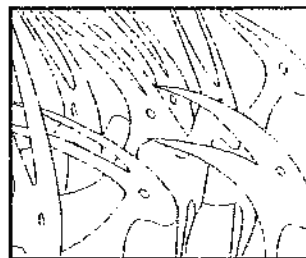
(ա)

(բ)

(գ)

Նկար 1-1. Միևնույն փաստերը տարբեր կերպ կարող են մեկնաբանվել այն գիտնականների կողմից, ովքեր տարբեր տեսական պնդոց են կրում

Արդյո՞ք (p)-ն թոչուն է, թե այծքաղ: Երբ (q)-ն ծածկված է, մարդկանց մեծ մասը կարծում է, թե դա թոչուն է: Բայց երբ (ա)-ն է ծածկված, մեծ մասը կարծում է, թե դա այծքաղ է: Այսպես, ըմբռնման տարբերությունները ներգոր-

ծում են տնտեսական քաղաքականության վերաբերյալ մարդկանց տեսակետների վրա: (Սղբյուրը՝ N. R. Hanson, *patterns of Discovery* [Cambridge University Press, London, 1961]):

րում են, թե ինչ եղանակով են ապրանքները արտադրվում և սպառվում, քանի որ մարդիկ ուզում են սպառել շատ ավելի, քան տնտեսությունը կարող է արտադրել: Եթե յուրաքանչյուր ապրանքից անսահման քանակություններ արտադրվեին կամ եթե մարդկանց ցանկությունները լիովին բավարարված լինեին, ապա մարդիկ չէին անհանգստանա սուղ պաշարների արդյունավետ օգտագործման համար: Չեղարկությունները չէին պայքարի հանուն աշխատուժի և նյութերի արդյունավետ օգտագործման, իսկ պետությունները ջանք չէին գործադրի հարկային քաղաքականության իրականացման կամ ծախսերի համար: Ավելին, քանի որ մենք բոլորս կկարողանալինք ունենալ այնքան, որքան կամենայինք, ոչ մեկը չէր հոգա տարեր մարդկանց կամ դասակարգերի միջև եկամուտների բաշխման մասին:

Առատության այդպիսի եղեմում չէին լինի **տնտեսական ապրանքներ**՝ ապրանքներ, որոնք սակավ են կամ որոնց առաջարկը սահմանափակ է: Սպառման հաշվին տնտեսելու անհրաժեշտություն չէր լինի, և, իսկապես, տնտեսագիտությունն այլևս կենսականորեն անհրաժեշտ գիտություն չէր լինի: Բոլոր ապրանքները անվճար կլինեին, ինչպես ավագը Սաուդյան անապատում կամ ծովեզրի ջուրը:

Բայց ոչ մի հասարակություն չի հասել անսահման հնարավորությունների երազանքի իրականացմանը: Ապրանքները սահմանափակ են, մինչդեռ պահանջներն անվերջ են թվում: Նույնիսկ Միացյալ Նահանգներում, որն ունի երբևիցե հայտնի առավել արդյունավետ տնտեսությունը, արտադրությունը բավարար չէ յուրաքանչյուրի պահանջները բավարարելու համար: Սպառման օրինակների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ մարդկանց անհրաժեշտ են կենտրոնական ջեռուցում և հովացում, կինո և ընդգրկուն ծայնասկավառակներ, ավտոմեքենաներ և անհատական հաշվիչ մեքենաներ, համերգներ և հանգիստ, ազատ ժամանակ և մենություն, մաքուր օդ և մաքուր ջուր, անվտանգ գործարաններ և մաքուր փողոցներ, և անհամար այլ ապրանքներ ու ծառայություններ: Եթե դուք գումարեք բոլոր պահանջները, ապա իսկույն կպարզեք, որ յուրաքանչյուրիս սպառման պահանջմունքների նույնիսկ փոքր մասը բավարարելու համար պարզապես չկան անհրաժեշտ ապրանքներ և ծառայություններ: Մեր ազգային արդյունքը պետք է շատ անգամ ավելի մեծ լինի, որպեսզի միջին ամերիկացին կարողանա ապրել միջին բժշկի կամ իրավաբանի մակարդակով: Իսկ Միացյալ Նահանգներից դուրս, մասնավորապես Աֆրիկայում և Ասիայում, հարյուր միլիոնավոր մարդիկ տառապում են սովից և նյութական գրկանքներից:

Տնտեսագիտության հենց էության մեջ է այն անժխտելի ճշմարտությունը, որ մենք կոչում ենք **սակավության օրենք**: Այն հավաստում է, որ ապրանք-

ները սակավ են, որովհետև բավարար քանակությամբ պաշարներ չկան արտադրելու համար այն բոլոր ապրանքները, որ մարդկանց անհրաժեշտ են սպառման համար: Ողջ տնտեսագիտությունը բխում է այս կենտրոնական իրողությունից: Քանի որ պաշարները սակավ են, անհրաժեշտ է ուսումնասիրել, թե հասարակությունը ինչպես է ընտրություն կատարում հնարավոր ապրանքների և ծառայությունների ցուցակից, ինչպես են արտադրվում և զննատվում տարբեր ապրանքները և ով է սպառում այն ապրանքները, որ հասարակությունն է արտադրում:

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐԱՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մենք ընդունել ենք, որ մեր տնտեսագիտական գիտելիքները մեզ ծառայում են մեր անձնական կյանքը կարգավորելու, հասարակությունը հասկանալու և մեր շրջակա աշխարհը բարելավելու համար: Այն եղանակները, որոնց միջոցով տնտեսագիտությունը կարող է անհատապես օգնել մեզ, այնքան տարբեր են, որքան տարբեր է մեր անձնական ապրելակերպը: Բաժնետոմսերի շուկայի մասին տեղեկանալը կարող է մարդկանց օգնել կարգավորելու իրենց սեփական ֆինանսները, գների տեսության և հակամենաշնորհային քաղաքականության վերաբերյալ գիտելիքները կարող են կատարելագործել իրավաբանի հմտությունները, արժեքի և հատույցի որոշիչ գործոններին լավատեղյակ լինելը կնպաստի լավագույն գործարար որոշումների ընդունմանը: Բժշկին, ավանդատունին և ազարակատիրոջն անհրաժեշտ է հաշվապահության և կանոնադրության իմացություն իրենց գործարարությունից առավելագույն բավարարվածություն և շահույթ ստանալու համար:

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԲՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Մարդկանց անձնական գործերի կարգավորմանն օժանդակելուց բացի, տնտեսագիտությունը կատարելագործում է վճռորոշ ազգային հարցերին վերաբերող գիտելիքները: Նրանք, ովքեր տնտեսագիտությունը երբեք համակարգորեն չեն ուսումնասիրել, դժվարանում են ազգային հարցերի շուրջը նույնիսկ խորել: Նրանք նման են այն անգրագետ մարդուն, որը կարդալու փորձ է անում:

Ազգային տնտեսական հարցերի վերլուծությանը օժանդակելիս տնտեսագիտությունը երկու տարբեր դեր է կատարում: Առաջին հերթին այն օգնում է հասկանալու մեր հասարակությունը՝ նկարագրելու, բա-

ցատրելու և կանխատեսելու տնտեսական գործընթացը, օրինակ՝ աղքատության պատճառները: Սակայն շատերի կարծիքով վարձատրված կարող եք համարվել այն բանից հետո, երբ տնտեսագիտական գիտելիքների օգնությամբ ծրագրված է այնպիսի քաղաքականություն, որն ավելի լավ հասարակություն պետք է կառուցի: Ախտորոշման և բուժման այս տարբերությունը ժամանակակից տնտեսագիտության կենտրոնական հարցն է:

Կանոնական և իրական տնտեսագիտություն: Տնտեսագիտության մեջ պետք է զգուշորեն տարբերենք իրական (կամ փաստացի) դրույթները կանոնական դրույթներից (կամ արժեքների գնահատումներից):

Իրական տնտեսագիտությունը նկարագրում է փաստերը և տնտեսական գործընթացը: Որո՞նք են աղքատության պատճառները Միացյալ Նահանգներում: Ծխախոտի բարձրացված հարկերը ինչպե՞ս կազդեն ծխողների թվի վրա: Ինչպիսի՞ն է սոցիալիստական երկրների տնտեսական գործունեությունը՝ համեմատած կապիտալիստական երկրների հետ: Այս հարցերի պատասխանները կարող են տրվել փաստերի հիման վրա միայն: Դրանք կարող են լինել հեշտ կամ դժվար, բայց բոլորն էլ իրական տնտեսագիտության ոլորտին են պատկանում:

Կանոնական տնտեսագիտությունը ներառում է բարոյական նորմերն ու արժեքների գնահատումները: Արդյո՞ք պետությունը պետք է դրամական միջոցներ հատկացնի աղքատներին: Արդյո՞ք բյուջեի բացը պետք է կրճատվի ավելի բարձր հարկեր սահմանելու կամ ծախսերը կրճատելու միջոցով: Արդյո՞ք սոցիալիստական երկրները պետք է մտցնեն մասնավոր սեփականություն և բաժնետոմսերի շուկաներ: Այս հարցերին չկան ճիշտ կամ սխալ պատասխաններ, քանի որ դրանք ավելի շուտ բարոյագիտություն և արժեքներ են ներառում, քան թե փաստեր: Այս հիմնահարցերը կարող են վիճարկվել, սակայն դրանք երբեք չեն կարող լուծվել գիտության կողմից կամ փաստերին դիմելու միջոցով: Պարզապես ճշգրիտ պատասխան չկա, թե որքան բարձր պետք է լինի գնաճը, արդյոք հասարակությունը պետք է օգնի աղքատներին կամ որքա՞ն հատկացումներ պետք է կատարվեն պաշտպանության նպատակների համար: Այս հարցերը լուծվում են քաղաքական որոշումներով և ոչ թե տնտեսագիտության կողմից:

խորհրդատուները: Քաղաքական օրակարգը հագեցած է տնտեսագիտական հարցադրումներով: Արդյո՞ք անհրաժեշտ է հարկերը բարձրացնել բյուջեի բացը կրճատելու նպատակով: Արդյո՞ք պետք է բարձրացնել նվազագույն աշխատավարձը: Արդյո՞ք կառավարությունը պետք է ավելի ընդհուպ կարգավորի դրամատնային գործունեությունը: Քաղաքական ղեկավարներին տնտեսական խորհրդականներ են հարկավոր այդպիսի բարդ հարցերի վերաբերյալ խորհուրդներ տալնալու համար:

Տնտեսական գործունեության միջազգային հայեցակետերը հետզհետե ավելի են կարևորվում քաղաքագետների կողմից: Երբ 1980-ական թվականներին ազգային առևտրի բացը կտրուկ ավելացավ, կոնգրեսն աշխատում էր սրբագրել միջազգային առևտրի կանոնները: Մարդիկ անհանգստանում են, թե արդյոք Միացյալ Նահանգները չի՞ կորցնում իր տեխնոլոգիական կենսունակությունը, և արդյոք մենք չե՞նք դառնա երկրորդական կարգի տերություն հետ մնալով ճապոնիայից և եվրոպայից: Երկրագնդի ընդհանուր տաքացման հետ կապված գիտության մտահոգությունը պայմանավորել է ներգրիպի սպառումը սահմանափակելու միջազգային միջոցառումների անհրաժեշտությունը:

Պետության ղեկավարները միշտ պետք է կենսականորեն անհրաժեշտ որոշումներ կայացնելիս ներառեն տնտեսագիտությունը: Բնականաբար, երկրի ղեկավարներին անհրաժեշտ չէ տնտեսագիտության ասպարեզի փորձագետ լինելը: Ավելի շուտ՝ նրանք պետք է լինեն իրենց տրվող հակասական տնտեսագիտական խորհուրդների գրագետ «սպառողները»: Նախագահներ Ֆրանկլին Ռուզվելտը, Ջոն Բենեդիկտ և Ռոնալդ Ռեյգանը, որոնք մեծ փոփոխություններ են մտցրել Միացյալ Նահանգների տնտեսության մեջ, մասնագիտությամբ տնտեսագետներ չէին: Ավելի շուտ՝ նրանք ունեին խորհրդականների ուղեղների տրեստներ, որոնք մասնագիտացել էին հիմնական տնտեսագիտական հարցերում և կարող էին առաջարկել առօրյա հիմնախնդիրների լուծումներ:

Նմանապես՝ սակավաթիվ ուսանողներ կդառնան մասնագետ տնտեսագետ: Շատերը տնտեսագիտությունը կուսումնասիրեն միայն մեկ կամ երկու կիսամյակ: Այս գիրքը բազմակողմանի նախնական պատկերացում կտա առարկայի վերաբերյալ: Աշխարհի մասին ձեր պատկերացումը երբեք նույնը չի մնա տնտեսագիտությունը մեկ կիսամյակ ուսումնասիրելուց հետո:

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԵԶ

Վերջին տարիներին տնտեսագետները դարձել են պետությունների նախագահների և վարչապետների

ԻՆՉՈՒ՞ ԵՆ ՏՆՏԵՍԱԳԵՏՆԵՐԸ ՏԱՐԱԿԱՐԾԻՔ

Վերջին տարիներին այն կարծիքն է տարածվել, թե իբր տնտեսագետներն այնքան կամակոր են, որ ոչ

մի հարցում չեն կարող համաձայնության գալ: Իսկ մի հեղինակ էլ ուղղակի գրել է. «Եթե բոլոր տնտեսագետներին փոքր և ըստ երկարության իրար կպցնեք, էլի չեն հասնի եզրակացությանը»:

Ավելի ուշադիր լինելու դեպքում պարզվում է, որ տնտեսագետներն ավելի հաճախ են համաձայնության գալիս, քան թե ընդհանրապես կարծում են: Ընդհանուր համաձայնություն է ձեռք բերվել իրական տնտեսագիտության շատ հարցերի շուրջը, մասնավորապես միկրոտնտեսագիտության այնպիսի հարցերի վերաբերյալ, ինչպիսիք են շուկայի կարևորությունը պաշարների բաշխման գործում, պետական կարգավորման վնասակար հետևանքները (ինչպես, օրինակ, վարձավճարի վերահսկողությունը կամ մաքսադրույքները) և առևտրի ու մասնագիտացման օգուտները:

Տնտեսագետների միջև հիմնական տարակարծությունները վերաբերում են կանոնական տնտեսագիտության ոլորտին: Այնպիսի հարցերում, ինչպիսիք են կառավարության կազմը, արհմիությունների հզորությունը, գնաճի և գործազրկության հարաբերական կարևորությունը, եկամտի անաչառ բաշխումն ու հարկերի բարձրացման կամ իջեցման նպատակահարմարությունը, տնտեսագետները տարակարծիք են նույնքան, որքան որ բնակչության մնացած մասը: Նրանք տարակարծիք են նույնքան, որքան իրենց եղբայրներն ու քույրերն են տարակարծիք այսօրվա ընդհանուր քաղաքական և բարոյական հարցերի առթիվ:

• Մեր ներածության վերջում թույլ տվեք համառոտակի անդրադառնալ սկզբնական թեմային: Ինչու՞

ենք ուսումնասիրում տնտեսագիտությունը: Այս հարցի թերևս լավագույն հանրահայտ պատասխանն այն է, որ լորդ Զեյնզը տվել է իր 1936 թ. գրած «Զբաղվածության, շահի և փողի ընդհանուր տեսություն» դասական աշխատությունում:

Տնտեսագետների և քաղաքական փիլիսոփաների զաղափարները՝ միշտ թե սխալ, ավելի հզոր են, քան սովորաբար հասկացվում է: Իսկապես՝ աշխարհը ղեկավարվում է մի քիչ այլ կերպ: Այն գործնական մարդիկ, ովքեր հավատում են, թե միանգամայն գեղեցիկ են ամեն մի մտավոր ազդեցությունից, սովորաբար մի քանի մեռած տնտեսագետների ստրուկներն են: Իշխանությամբ օժտված խելագարները, որոնց տեսիլքներ են երևում, իրենց կատաղությունը բափում են տարիներ առաջ ապրած տեսական գրչակի վրա: Ես համոզված եմ, որ արտոնյալ դասերի հզորությունը չափազանցված է՝ համեմատած զաղափարների անտիճանական տարածման հզորության հետ: Ոչ իհարկե, անմիջապես, այլ որոշակի ժամանակահատվածից հետո, որովհետև տնտեսական և քաղաքական փիլիսոփայության բնագավառում նոր տեսությունները շատերի վրա չեն ազդում, քանի չունեն քսանհինգ կամ երեսուն տարվա վաղեմություն, այնպես որ՝ այն զաղափարները, որ պետական պաշտոնյաներն ու քաղաքագետները և նույնիսկ ազիտատորները կիրառում են ընթացիկ իրադարձություններում, հնարավոր չէ, որ նորագույն լինեն: Սակայն վաղ թե ոչ դրանք զաղափարներն են, այլ ոչ թե արտոնյալ դասերը, որ վտանգավոր են բարոյ կամ չարի համար:

Տնտեսագետների սերունդների զաղափարները հասկանալու համար, և թե ինչպես են դրանք կիրառվում անձնական կյանքի հիմնահարցերը, ազգային հարցերը լուծելիս, ի վերջո, ահա թե ինչու ենք ուսումնասիրում տնտեսագիտությունը: •

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Ի՞նչ է տնտեսագիտությունը: Տնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է, թե հասարակությունն ինչպես է նախընտրում օգտագործել այլընտրանքային կիրառություն ունեցող սակավ արտադրական ռեսուրսները՝ տարբեր տեսակների ապրանքներ արտադրելու և տարբեր խմբերի միջև բաշխելու համար:
2. Տնտեսագիտությունն ուսումնասիրվում է մի շարք պատճառներով. ընթերցել քաղաքացիների և ընտանիքի առջև ծառացած խնդիրները, օգնել կառավարություններին նպաստելու հետագա տնտեսական աճին և բարելավելու կենսամակարդակը՝ խուսափելով անկուծից ու գնաճից, և վերլուծել հասարակական վարքագծի դրական օրինակները: Զանի որ տնտեսական հարցերը մուտք են գործում և՛ առօրյա կյանք, և՛ ազգային խնդիրների մեջ, տնտեսագիտության հիմնավոր յուրացումը կարևոր նշանակություն ունի անհատների և ազգերի համար:
3. Տնտեսագետները և մյուս գիտնականներն ունեն պայքարի մի շարք միջոցներ, որոնք կարող են օգտագործվել տնտեսագիտական հարցերը լուծելիս: Տնտեսական պատմության դիտարկումն անթիվ դրվագներ է պարունակում, որոնցից կարելի է վարքագծի օրինակներ ընտրել: Տնտեսագիտական վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս փաստերը դասակարգել ընդհանուր առաջարկություններ:

րի տեսքով: Հաճախ վիճակագրական հետազոտությունները հնարավորություն են ընձեռում հասկանալու բարդ իրավիճակները: Գիտափորձերը մեզ հնարավորություն են տալիս ստուգել տարբեր տնտեսագիտական վարկածներ:

4. Տնտեսագիտական հարցերը քննարկելիս զգուշացեք ծուղակներից: Հիշեք մնացած գործոններն անփոփոխ պահելու մասին, նկարագրումները տարբերեք արժեքների զնախատումից, խուսափեք *պատճառահետևանքային սխալից* և բաղադրման սխալից, ընդունեք մեր դիտարկումների և տեսությունների անխուսափելի սուբյեկտիվությունը:
5. Տնտեսագիտությունը հիմնվում է սակավության օրենքի վրա, ըստ որի ապրանքները սակավ են, քանի որ մարդիկ շատ ավելի են պահանջում, քան տնտեսությունը կարող է արտադրել: Տնտեսական ապրանքները սակավ են, ոչ ձրի, և հասարակությունը պետք է ընտրի սահմանափակ ապրանքների այն տեսակները, որոնք կարող են արտադրվել առկա ռեսուրսների պայմաններում:

ՀԱՍՎԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՎԱՐ

Տնտեսագիտություն	Տնտեսագիտական մոտեցում	Սակավության օրենք
սահմանումներ կանոնական և իրական տնտեսագիտություն մակրոտնտեսագիտություն և միկրոտնտեսագիտություն	մնացած գործոններն անփոփոխ կառավարվող գիտափորձ բաղադրման սխալ պատճառահետևանքային սխալ	անվճար ապրանքներ, տնտեսական ապրանքներ

ՀԱՐՑԵՐ ՔՆՆԱՐԿԱՆ ՀԱՍՎԱՐ

1. Թվարկեք տնտեսագիտության հինգ սահմանումները: Ո՞րն է դրանցից առավել սպառիչը:
2. Չեղ սեփական խոսքերով սահմանեք հետևյալ հասկացություններից յուրաքանչյուրը. պատճառահետևանքային սխալ, մնացած գործոններն անփոփոխ, կանոնական և իրական տնտեսագիտություն:
3. Սահմանեք տնտեսական ապրանքները և անվճար ապրանքները: Թվեք դրանց մի քանի օրինակներ: Կարո՞ղ եք բերել այնպիսի ապրանքների օրինակներ, որոնք անվճար էին, սակայն այժմ վերածվել են տնտեսական ապրանքների:
4. Որոշեք, թե հետևյալ դրույթներից որո՞նք են կանոնական և որո՞նք իրական.
  - ա) 1990 թվականի Պարսից ծոցի ճգնաժամի հետևանքով բարձրացել են նավթի գները, ինչը հանգեցրել է բենզինի նվազ սպառմանը:
  - բ) Ամերիկյան տնտեսությունն ավելի արագ է աճել, քան խորհրդային տնտեսությունը:
  - գ) Մեծ ծառայություններ ունեցող աղքատներին պետք է ազատել հարկերից:
  - դ) Նավթային ընկերությունները չափազանց մեծ շահույթներ են կորցում և պետք է ենթարկվեն շահութահարկման:
  - ե) Սննդի աճող գները նպաստել են ֆրանսիական հեղափոխությանը:
5. Բերեք բաղադրման սխալի և պատճառահետևանքային սխալի օրինակներ: Արդյո՞ք դրանցից առաջինը առկա է ծխելուն և թոքերի քաղցկեղին վերաբերող բանավեճում (ինչու՞ ոչ): Արդյո՞ք դրանցից վերջինը կարող էր առկա լինել այդ բանավեճում (ինչու՞ է այդպես): Զգուշորեն բացատրեք գյուղատնտեսության եկամուտների պարադոքսը (բաղադրման սխալին վերաբերող բաժնի չորրորդ օրինակ):
6. Հետևյալ աղյուսակը ցույց է տալիս առավելագույն համերկային անձնական հարկման դրույթաչափը, այդ հարկումից ստացված եկամուտները և ամբողջական անձնական եկամուտները:

Թվական	Ստավելագույն հարկման դրույթաչափը (%)	Հարկերից ստացված եկամուտներ (մլրդ. դոլար)	Անձնական եկամուտներ (մլրդ. դոլար)
1980	70	244	2259
1984	50	298	3109
1988	28	401	4646

Ոմանք կարող են պնդել, թե հարկերի դրույթաչափերի իջեցումը իրականում բարձրացնում է հարկերի մուտքերից ստացվող եկամուտները: Վերլուծեք այս փաստարկը: Ո՞րն է այստեղ սխալը:

7. Կարլ Մարքսի մահարձանին փորագրված են 26 տարեկան հասակում իր գրած հետևյալ խոսքերը.

«Մինչև այժմ փլիխոփաները միայն տարբեր կերպ բացատրել են աշխարհը: Սակայն խնդիրն այն փոխելն է»:

Մարքսը հավատում էր բռնի հեղափոխությանը, որն, իր համոզմամբ, կկործանի բանվորներին շահագործող կապիտալիստական համակարգը: Արդյոք կա՞ն հասարակության տնտեսական համակարգի այնպիսի անկատարություններ, որոնք, ձեր կարծիքով, պետք է փոփոխության ենթարկվեն: Ինչպե՞ս դուք կփոխեիք դրանք:

ԻՆՉՊԵՍ ԿԱՐԴԱԼ ԳԾԱԳՐԵՐԸ

Լավ է մեկ անգամ տեսնել, քան հազար անգամ լսել:

Չինական ասացվածք

Տնտեսագիտությունը յուրացնելու համար դուք, նախ, պետք է ունենաք գծագրերի հետ աշխատելու ունակություններ: Դրանք նույնքան անհրաժեշտ են տնտեսագետին, որքան մուրճը՝ ատաղձագործին: Այնպես որ, եթե ծանոթ չեք գծապատկերների օգտագործմանը, ապա որոշ ժամանակ տրամադրեք դրանք կարդալ սովորելուն: Ոչ ակնհայտ է, որ ժամանակի լավ օգտագործումը:

Ի՞նչ է *գծագիրը*: Ոչ գծապատկեր է, որը ցույց է տալիս, թե տվյալների կամ փոփոխականների երկու կամ ավելի խմբեր ինչպես են կապված միմյանց հետ: Գծագրերն օգտակար են տնտեսագիտության մեջ, քանի որ փոքր տարածության վրա պարունակում են մեծ քանակությամբ տվյալներ:

Այս գրքում դուք կհանդիպեք բազմազան գծագրերի: Որոշ գծագրեր ցույց են տալիս, թե ժամանակի ընթացքում ինչպես են փոփոխվում փոփոխականները (նայեք, օրինակ, աղջկի շապիկի ներսի կողմը): Այլ գծագրեր ցույց են տալիս տարբեր փոփոխականների միջև եղած կապը (ինչպես այն օրինակը, որին քիչ հետո կդիմենք): Գրքի յուրաքանչյուր նկար ձեզ կօգնի: հասկանալու որևէ կարևոր տնտեսական օրենք կամ միտում:

ԱՐՏԱՂՈՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆ

Առաջին գծագրերից մեկը, որ դուք կհանդիպեք այս խոսքաշարում, արտադրության և հնարավորության սահմանն է: Ժամանակի յուրաքանչյուր պահի տվյալ երկիրը իր սահմանափակ ռեսուրսներով կարող է արտադրել ապրանքների և ծառայությունների միայն որոշակի քանակություն՝ այսքան բենզին, այսքան մագուր, այսքան ինքնաթիռ և այլն: Ավելին, մեկ տեսակի ապրանք չի կարող ավել արտադրվել առանց մեկ ուրիշ տեսակի ապրանք քիչ արտադրելու: Օրինակ, եթե ավելի շատ բենզին է արտադրվել, ավելի քիչ մագուր կարող է արտադրվել:

Տնտեսագիտության մեջ երկրի արտադրական ներուժի այս սահմանափակումը մենք ներկայացնում ենք արտադրության և հնարավորության

սահմանով (ԱՀՍ): ԱՀՍ-ն իրենից ներկայացնում է ապրանքների կամ ծառայությունների զույգի այն առավելագույն քանակությունը, որ կարող է արտադրվել տնտեսության տվյալ ռեսուրսներով, բոլոր ռեսուրսների լրիվ օգտագործման պայմաններում:

Եկեք դիտարկենք այն հիմնական օրինակը, որի մեջ օգտագործվել են պարենը և մեքենաները: ԱՀՍ-ի համար կարևոր տվյալները ցուցադրված են 1Ա-1 աղյուսակում: Տվյալների երկու շարքերից մեկը տալիս է պարենի արտադրանքի հնարավոր չափերը, իսկ մյուս շարքը տալիս է մեքենաների արտադրանքի հնարավոր չափերը: Պարենի արտադրանքի յուրաքանչյուր մակարդակ զուգակցվում է մեքենաների այն թվի հետ, որ կարող էր արտադրվել միաժամանակ: Դուք կարող եք տեսնել, որ երբ արտադրված պարենի քանակն ավելանում է, մեքենաների արտադրությունը կրճատվում է: Այսպես, եթե տնտեսությունն արտադրել է պարենի 10 միավոր, ապա այն կարող է արտադրել առավելագույնը 140 մեքենա, բայց երբ պարենի արտադրանքը կազմում է 20 միավոր, ապա կարող է արտադրվել միայն 120 մեքենա:

Աղյուսակ 1Ա-1. Պարենի և մեքենաների արտադրության և հնարավորություններ		
Հնարավորություններ	Պարեն	Մեքենաներ
A	0	150
B	10	140
C	20	120
D	30	90
E	40	50
F	50	0

Աղյուսակ 1Ա-1. Պարենի և մեքենաների արտադրանքի հնարավոր զույգերը

Աղյուսակը ցույց է տալիս արտադրանքի վեց հնարավոր զույգեր, որոնք կարող են արտադրվել երկրի տվյալ ռեսուրսներով: Երկիրը կարող է ընտրել վեց հնարավոր համակցություններից մեկը:

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԳԾԱԳԻՐԸ

1Ա-1 աղյուսակում բերված տվյալները կարող են ներկայացվել նաև գծագրի տեսքով: Գծագիրը կառուցելու համար մենք 1Ա-1 աղյուսակի տվյալների զույգերից յուրաքանչյուրը երկչափ հարթության վրա ներկայացնում ենք մեկ կետով: 1Ա-1 գծապատկերը գծագրի միջոցով ցույց է տալիս պարենի և մեքենաների արտադրության հարաբերակցությունը, որը պատկերված է 1Ա-1 աղյուսակում: Թվերի յուրաքանչյուր զույգը գծագրի վրա ներկայացված է մեկ կետով: Այսպես, 1Ա-1 աղյուսակի A շարքը 1Ա-1 նկարում համապատասխանում է A կետին, նույն ձևով՝ B, C կետերը և այլն:

1Ա-1 նկարում ձախ ուղղահայաց գիծը և ստորին հորիզոնական գիծը համապատասխանում են երկու փոփոխականների՝ պարենին և մեքենաներին: Փոփոխականը մի մեծություն է, որը կարող է սահմանվել ու չափվել և որը կարող է տարբեր արժեքներ ձեռք բերել տարբեր ժամանակներում և տեղերում: Տնտեսագիտության մեջ ուսումնասիրվող կարևոր փոփոխականներ են գինը, քանակը, աշխատ

ածամերը, հողը՝ ակրերով, եկամուտը՝ դոլարներով և այլն:

Գծագրի հորիզոնական գիծը կոչվում է *հորիզոնական առանցք* կամ, երբեմն, *X առանցք*: Հորիզոնական առանցքը պարզապես մի հարմար գիծ է փոփոխականներից մեկի քանակը չափելու համար: 1Ա-1 նկարում պարենի արտադրանքը չափվում է հորիզոնական առանցքի վրա:

Չախակողմյան ուղղահայաց գիծը հայտնի է որպես *ուղղահայաց առանցք* կամ *Y առանցք*: 1Ա-1 նկարում այն չափում է արտադրված մեքենաների թիվը: Ուղղահայաց առանցքի Ա կետը համապատասխանում է 150 մեքենայի:

Ներքևի ծախսակողմյան անկյունը, որտեղ հատվում են երկու առանցքները, կոչվում է սկզբնակետ: 1Ա-1 նկարում այն ցույց է տալիս Օ քանակությամբ մեքենաներ և պարեն:

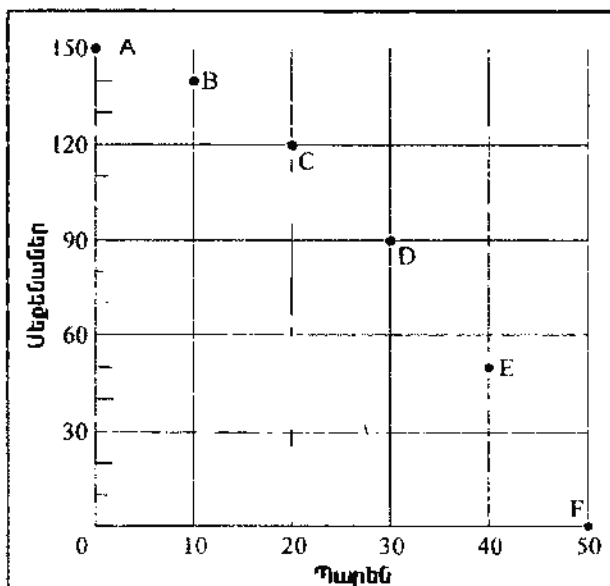
Հարթ կոր: Տնտեսագիտական առնչությունների մեծ մասում փոփոխականները կարող են փոփոխվել ինչպես փոքր, այնպես էլ մեծ չափերով, ինչպես ցուցադրված է 1Ա-1 նկարում: Այդ պատճառով մենք, ընդհանրապես, տնտեսագիտական առնչությունները ներկայացնում ենք անընդհատ կորերի տեսքով: 1Ա-2 նկարը ԱՅԱ-ն ներկայացնում է հարթ կորի տեսքով, որի A-ից մինչև F կետերը միացված են միմյանց հետ:

Համեմատելով 1Ա-1 աղյուսակը և 1Ա-2 նկարը, մենք կարող ենք տեսնել, թե ինչու են գծագրերը այդպես հաճախ օգտագործվում տնտեսագիտության մեջ: ԱՅԱ-ի հարթ կորը արտացոլում է տնտեսության համար ընտրություն կատարելու ինտրալոր տարբերակները: Դա մի պատկերավոր միջոց է՝ ցույց տալու, թե ինչ տեսակի ապրանքներ են անհրաժեշտ և ինչ քանակությամբ: Դուք մի հայացքով կարող եք տեսնել մեքենաների և պարենի արտադրության հարաբերակցությունը:

ԹԵՔՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԳԻԾ

1Ա-2 նկարում տեսնում ենք պարենի և մեքենաների արտադրության հարաբերակցությունը պատկերող գիծը: Երկու փոփոխականների հարաբերակցությունը նկարագրելու կարևոր եղանակներից մեկը գծի թեքությունն է:

Գծի **թեքություն**ն իրենից ներկայացնում է մի փոփոխականի փոփոխությունը մյուսի փոփոխության ժամանակ: Ավելի ճիշտ, դա ուղղահայաց առանցքով Y փոփոխականի փոփոխության չափն է հորիզոնական առանցքով X փոփոխականի փոփոխության միավորի հաշվին: Օրինակ, 1Ա-2 նկարում պարենի արտադրությունն, ասենք, 25 միավորից

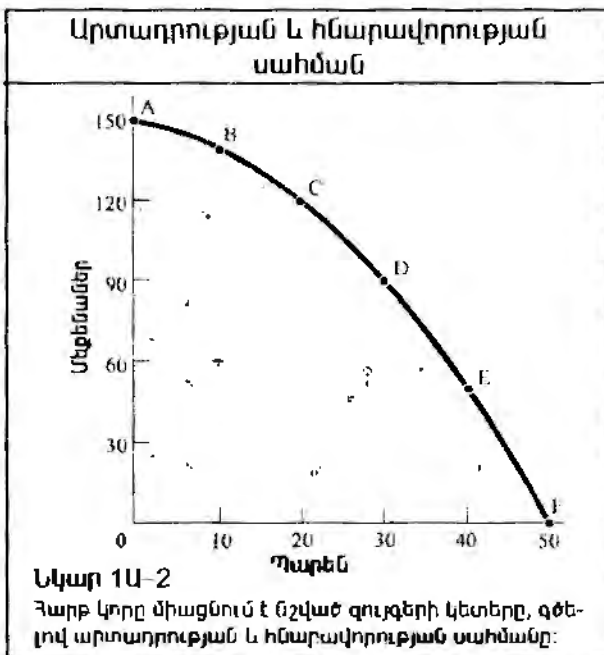
Նկար 1Ա-1. Պարենի և մեքենաների արտադրության մակարդակների վեց ինտրալոր զույգեր

Այս նկարը ցույց է տալիս 1Ա-1 աղյուսակի տվյալները գծագրի տեսքով: Տվյալները ճիշտ նույնն են, սակայն պատկերավոր ցուցադրման շնորհիվ դրանք աճելի ցայտուն են դարձել:

հասել է 26 միավորի: 1Ա-2 նկարում կորի թեքությունը ցույց է տալիս այն ճշգրիտ փոփոխությունը, որը տեղի կունենար մեքենաների արտադրության մեջ: **Թեքությունը Y-ի և X-ի փոփոխությունների հարաբերակցության ճշգրիտ քվային չափն է:**

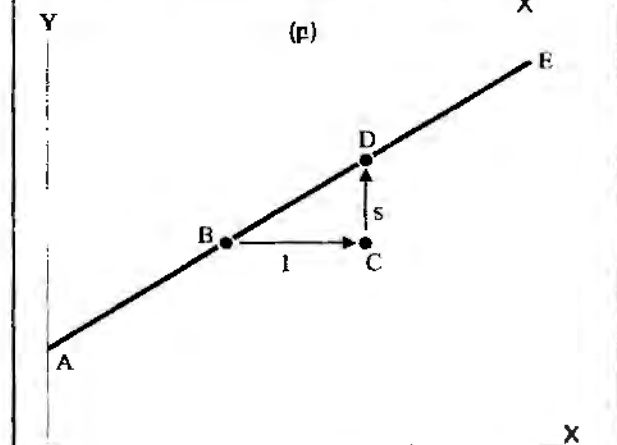
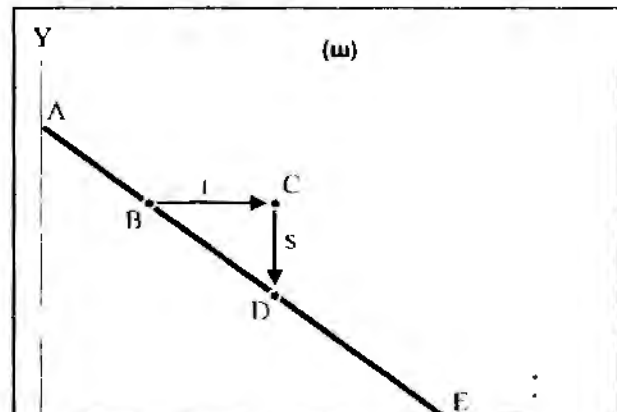
Մենք կարող ենք 1Ա-3 նկարն օգտագործել ցույց տալու համար, թե ինչպես կարելի է չափել ուղիղ գծի թեքությունը, ասենք՝ B և D կետերի միջև ընկած գծի թեքությունը: Տեղաշարժը B կետից մինչև D կետ կատարվում է երկու փուլով: Առաջին փուլում կատարվում է տեղաշարժ B կետից մինչև C կետ, որը ցույց է տալիս X-ի արժեքի մեծացումը 1 միավորի չափով (առանց Y-ի փոփոխման): Երկրորդ փուլում տեղի է ունենում համապատասխան ուղղահայաց տեղաշարժ դեպի վեր կամ դեպի վար, որը 1Ա-3 նկարում ցույց է տրված որպես s (հորիզոնական ուղղությամբ 1 միավորով տեղաշարժը կատարվում է զուտ հարմարության նպատակով: Այս բանաձևը գործում է ցանկացած չափով տեղաշարժերի համար): Այսպիսով, երկու քայլով իրականացվող տեղաշարժը մեզ հասցնում է ուղիղ գծի մի կետից մյուսը:

Զանի որ BC տեղաշարժը համապատասխանում է X-ի արժեքի մեկ միավորով մեծացմանը, ապա CD-ի երկարությունը (որը 1Ա-3 նկարում ցույց է տրված որպես s), ցույց է տալիս Y-ի արժեքի փոփոխման չափը X-ի արժեքի մեկ միավոր փոփոխման ժամանակ: Գծագրի վրա այդ փոփոխությունը կոչվում է ABDE գծի թեքություն:

Թեքությունը հաճախ սահմանվում է որպես «աճ բաժանած տեղաշարժի վրա»: Աճն ուղղահայաց հեռավորությունն է և 1Ա-3 նկարում համապատասխանում է D կետի հեռավորությանը C կետից: **Տեղաշարժը** հորիզոնական հեռավորությունն է և 1Ա-3 նկարում համապատասխանում է BC-ին: Այս օրինակում CD-ն բաժանած BC-ի՝ կլինի աճը բաժանած շարժի վրա: Այսպիսով, BD-ի թեքությունը հավասար է CD/BC :

Պիչելու համար անհրաժեշտ հիմնական կետերն են.

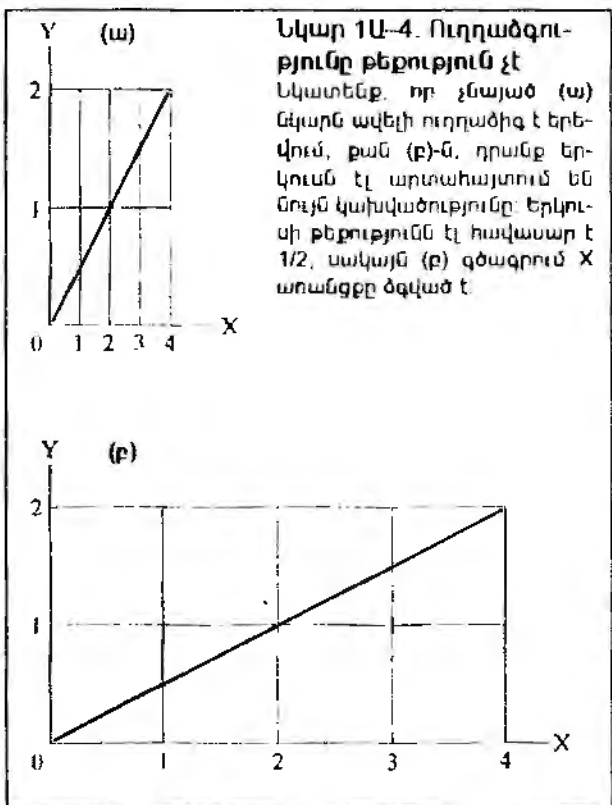

Նկար 1Ա-3. Թեքության հաշվարկումը ուղիղ գծերի համար

Ուղիղ գծերի համար հեշտ է հաշվարկել թեքությունը որպես «աճ բաժանած տեղաշարժի վրա»: Այսպես, և (ա)-ում, և (բ)-ում թեքության քվային արժեքը հավասար է՝ $\text{աճ/տեղաշարժ} = CD/BC = s/1 = s$: Նշենք, որ (ա)-ում CD-ն բացասական է, ցույց տալով բացասական թեքություն կամ հակադարձ կախվածություն X-ի և Y-ի միջև:

1. Թեքությունը կարող է չափվել թվով: Այն չափվում է Y-ի արժեքի փոփոխությամբ X-ի արժեքի 1 միավոր փոփոխման ընթացքում կամ «աճը բաժանած տեղաշարժի վրա»:
2. Եթե գիծն ուղիղ է, ապա նրա **թեքությունն** ամենուրեք անփոփոխ մեծություն է:
3. Գծի **թեքությունը** ցույց է տալիս, թե X-ի և Y-ի կախվածությունը ուղիղ, թե հակադարձ համեմատական է: Կախվածությունն ուղիղ համեմատական է, երբ փոփոխականները նույն ուղղությամբ են փոփոխվում (այն է՝ միասին աճում են կամ նվազում): Կախվածությունը հակադարձ համեմատական է, երբ փոփոխականները հակադիր ուղղություններով են փոփոխվում (այն է՝ մի փոփոխականն աճում է, երբ մյուսը նվազում է): Այսպես, բացասական **թեքությունը** ցույց է տալիս, որ X-Y կախվածությունը հակադարձ համեմատական է, ինչպես, օրինակ, 1Ա-3(ա) նկարում: Ինչու՞: Որովհետև X-ի արժեքի մեծացումը պայմանավորում է Y-ի նվազում:

Մարդիկ երբեմն շփոթում են **թեքությունը** ուղղաձիգ լինելու հետ: Այս եզրակացությունը հաճախ ճիշտ է, սակայն՝ ոչ միշտ: Ուղղաձիգ լինելը պայմանավորված է գծագրի մասշտաբով: 1Ա-4 նկարի ինչ-

պես (ա), այնպես էլ (բ) գծագրերը ներկայացնում են նույն կախվածությունը: Սակայն ի տարբերություն (ա) գծագրի, (բ)-ի հորիզոնական առանցքը ձգված է: Եթե դուք զգուշորեն հաշվարկեք, ապա կտեսնեք, որ **թեքությունները** ճիշտ նույնն են (և հավասար են 1/2):

Կորագծի թեքությունը: Կորագիծ կամ ոչ գծային է կոչվում այն կորը, որի **թեքությունը** փոփոխվում է: Երբեմն մեզ անհրաժեշտ է լինում որոշել կորի **թեքությունը տվյալ կետում**, ինչպես, օրինակ, 1Ա-5 նկարի B կետում: Մենք տեսնում ենք, որ B կետում **թեքությունն** աճում է, սակայն ճշգրտորեն պարզ չէ, թե ինչպես կարելի է այն հաշվարկել:

Տվյալ կետում հարթ կորագծի **թեքությունը** որոշելու համար հաշվարկում ենք այն ուղիղ գծի **թեքությունը**, որը տված կետում միայն շոշափում է, սակայն չի հատում կորագիծը: Այդպիսի ուղիղ գիծը կոչվում է կորագծի **շոշափող**: Այսպիսով, տված կետում կորագծի **թեքությունը** որոշվում է շոշափողի **թեքությամբ** (իհարկե, մենք շոշափող գծի **թեքությունը** կորոշենք ավելի վաղ ըննարկված ուղղանկյուն չափման եղանակով):

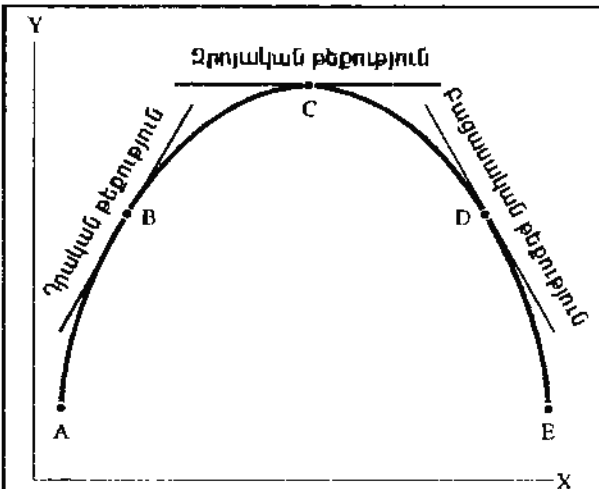
1Ա-5 նկարի B կետում **թեքությունը** որոշելու համար մենք պարզապես կառուցում ենք FBJ ուղիղ գիծը որպես B կետում կորագծի **շոշափող**: Այնուհետև հաշվարկում ենք շոշափողի **թեքությունը** որպես NJ/MN: Նույն ձևով, կորագծի **թեքությունը** D կետում որոշվում է GH շոշափողի միջոցով:

Թեքության մեկ այլ օրինակ պատկերված է 1Ա-6 նկարում: Այն ցույց է տալիս բնորոշ միկրոտնտեսագիտական կոր, որը կամարաձև է և C կետում ունի մաքսիմում: Մենք կարող ենք թեքությունը շոշափողի տեսքով ներկայացնելու մեթոդն օգտագործել տեսնելու համար, որ կորագծի թեքությունը միշտ դրական է այնտեղ, որտեղ կորը բարձրանում է, և բացասական՝ որտեղ իջնում է: Կորագծի մաքսիմումի կետում թեքությունը զրոյի է հավասար: Դա նշանակում է, որ X փոփոխականի արժեքի աննշան փոփոխությունը մաքսիմումի շուրջը ոչ մի ազդեցություն չի գործում Y փոփոխականի արժեքի վրա¹:

¹ Հանրահաշվից հաճույք ստացողները գծի թեքությունը կարող են հիշել հետևյալ կերպ: Ուղիղ գծը (կամ գծային կախումը) ներկայացվում է որպես $y = a + bx$: Այս գծի համար կորի թեքությունը հավասար է b-ի, որը ցույց է տալիս y-ի արժեքի փոփոխությունը x-ի 1 միավոր փոփոխման դեպքում:

Կորագծի կամ ոչ գծային կախվածությունը x փոփոխականից և հաստատուններից բացի ընդգրկում է այլ մեծություններ: Ոչ գծային կախվածության օրինակ է $y = (x - 2)^2$ քառակուսի հավասարումը: Դուք կարող եք հեշտությամբ ստուգել, որ այս հավասարման թեքությունը բացասական է, երբ $x < 2$, և դրական է, երբ $x > 2$: Ո՞րն է թեքությունը, երբ $x = 2$:

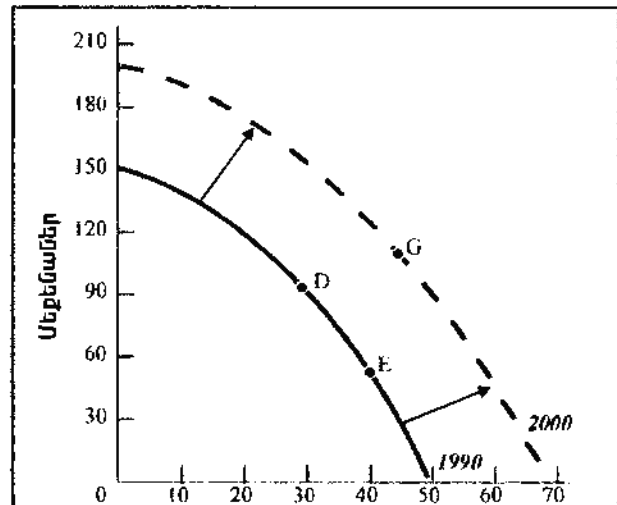
Նկար 1Ա-6. Ոչ գծային կորերի տարբեր թեքությունները

Տնտեսագիտության մեջ շատ կորեր սկզբից բարձրանում են՝ հասնելով մաքսիմումի, իսկ այնուհետև իջնում են: A կետից մինչև C կետն ընկած կորագծի բարձրացող մասում թեքությունը դրական է (տես B կետը): C կետից մինչև E կետն ընկած կորագծի իջնող մասում թեքությունը բացասական է (տես D կետը): Կորագծի C մաքսիմումի կետում թեքությունը հավասար է զրոյի (իսկ ի՞նչ կարելի է ասել U-ձև կորի մասին: Ո՞րն է նրա թեքությունը մինիմումի կետում):

ԿՈՐԵՐԻ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԵՐԿԱՅՆՔՈՎ ԿԱՏԱՐՎՈՂ ՏԵՂԱՇԱՐԺԵՐԸ

Տնտեսագիտության մեջ կարևոր տարբերություն կա կորերի տեղաշարժերի և դրանց երկայնքով կատարվող տեղաշարժերի միջև: Մենք կարող ենք այդ տարբերությունը քննարկել 1Ա-7 նկարում: Արտադրության և հնարավորության ներքին սահմանը 1Ա-2 նկարում վերադրվում է ԱՅՍ-ն: D կետում հասարակությունը նախընտրում է արտադրել 30 միավոր պարեն և 90 հատ մեքենա: Եթե տրված ԱՅՍ-ով հասարակությունը որոշում է ավելի շատ պարեն սպառել, ապա կարող է ԱՅՍ-ի երկայնքով տեղաշարժ կատարել դեպի E կետը: Կորագծի երկայնքով այս տեղաշարժը նշանակում է նախընտրել ավելի շատ պարեն և ավելի քիչ մեքենաներ արտադրել:

Ենթադրենք՝ ներքին ԱՅՍ-ն ներկայացնում է հասարակության արտադրության հնարավորությունները 1990 թվականին: Եթե մենք վերադառնանք նույն երկիրը 2000 թվականին, ապա կտեսնենք, որ ԱՅՍ-ն տեղաշարժվել է 1990 թվականի ներքին կորագծից դեպի 2000 թվականի արտաքին կորագիծը (այս տեղաշարժը կարող էր տեղի ունենալ տեխնոլոգիական փոփոխությունների կամ անհրաժեշտ աշխատուժի և

Նկար 1Ա-7. Կորերի և դրանց երկայնքով կատարվող տեղաշարժեր

Գծագրերն օգտագործելիս կարևոր է կորագծի երկայնքով կատարվող տեղաշարժը (ինչպիսին, օրինակ, մեծ ներդրումներ պայմանավորող D կետից դեպի փոքր ներդրումներ պահանջող E կետը) տարբերել կորագծի տեղաշարժից (ինչպես, օրինակ, D կետից մեկ տարում դեպի G կետը հաջորդ տարում):

հիմնական միջոցների ավելացման պատճառով): 2000 թվականին հասարակությունը կարող է նախընտրել լինել ավելի շատ պարեն և մեքենաներ ապահովող G կետում, քան D կամ E կետերում:

Այս օրինակի ելքայինն այն է, որ մի դեպքում (D կետից E կետը տեղաշարժ կատարելիս) մենք ակաճատես ենք կորագծի երկայնքով կատարվող տեղաշարժի, մինչդեռ երկրորդ դեպքում (D կետից մինչև G կետը) տեսնում ենք կորագծի տեղաշարժը:

ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՌԱՆՁՆԱԳԱՏՈՒԿ ԳԾԱԳՐԵՐ

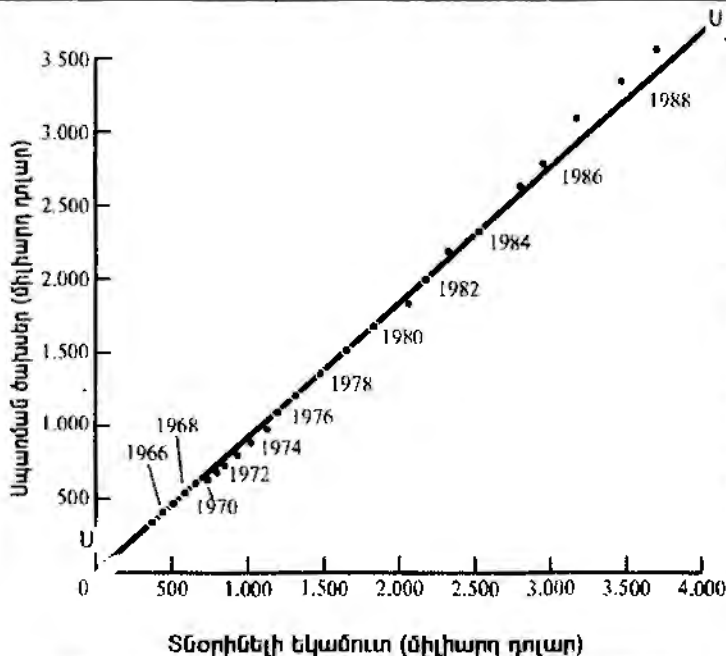
1Ա-2 նկարը ցույց է տալիս տնտեսագիտության մեջ առավել կարևոր գծագրերից մեկը, որը պատկերում է երկու տնտեսական փոփոխականների հարաբերակցությունը (ինչպես, օրինակ, պարենի և մեքենաների կամ թնդանոթների և կարագի միջև): Հաջորդ էջերում դուք կհանդիպեք գծագրերի այլ տեսակների:

Ժամանակային կախվածություն: Որոշ գծագրեր ցույց են տալիս փոփոխականի կախվածությունը ժամանակից: Օրինակ, նայենք այս գրքի առաջնաթերթում պատկերված գծագրերին: Զախակողմյան նկարը ցույց է տալիս կարևոր մակրոտնտեսագիտական փոփոխականի ժամանակային կախվա-

ծությունը՝ սկսած Ամերիկյան հեղափոխությունից, այն է՝ պետական պարտքի և ամբողջական համախառն ազգային արդյունքի կամ ՀԱԱ-ի հարաբերությունը: Այդ հարաբերությունը կոչվում է «պարտքի և ՀԱԱ-ի հարաբերություն»: Ժամանակային կախում պատկերող գծագրերը հորիզոնական առանցքի վրա պատկերում են ժամանակը, իսկ ուղղահայաց առանցքի վրա՝ ուսումնասիրվող փոփոխականները (այս օրինակում՝ պարտքի և ՀԱԱ-ի հարաբերությունը): Այս գծագիրը ցույց է տալիս, որ պարտքի և ՀԱԱ-ի հարաբերությունը կտրուկ աճել է ամեն մի խոշոր պատերազմի ժամանակ:

Շեղումները պատկերող նկարներ: Երբեմն գծագրերում կետերի անհատական զույգերը նշվում են այնպես, ինչպես, օրինակ, 1Ա-1 նկարում: Հաճախ փոփոխականների կախվածությունները պատկերվում են տարբեր տարիների համար: **Սպառման ֆունկցիայի** կախվածությունը ցույց է տրված 1Ա-8 նկարում, որպես շեղումները պատկերող նկարի կարևոր օրինակ: Այս շեղումները պատկերող նկարի հորիզոնական առանցքը ցույց է տալիս ազգային ամբողջական տնօրինելի եկամուտը, իսկ ուղղահայաց առանցքը՝ ամբողջական սպառումը (տնային տնտեսությունների ծախսերը, այդ թվում սննդամթերքի, հագուստի և բնակարանային վարձի): Նշենք, որ սպառումը սերտորեն կապված է եկամտի հետ, ինչը

Սպառման և եկամտի հարաբերակցությունը

Նկար 1Ա-8. Սպառման ֆունկցիայի շեղումները պատկերող նկարը ներկայացնում է կարևոր մակրոտնտեսագիտական օրենք

Սպառման ծախսերի դիտարկվող կետերն ընկած են ՍՍ գծի շուրջը, որը ներկայացնում է ժամանակի ընթացքում փոփոխվող միջին ցուցանիշները: Այսպես, 1985 թվականին համապատասխանող կետը այնքան մոտ է ՍՍ գծին, որ կարելի էր այն միանգամայն ճշգրիտ կերպով կանխագուշակել, նույնիսկ նախքան տարին ավարտվելը: Շեղումները պատկերող նկարները հնարավորություն են ընձեռում տեսնելու, թե որքան սերտ է երկու փոփոխականների կախվածությունը:

էական է ազգային եկամտի և արտադրանքի փոփոխությունները հասկանալու համար:

Սեկից ավելի կոր պարունակող նկարներ: Հաճախ նպատակահարմար է միևնույն գծագրում երկու կոր ներկայացնել, այդպիսով ստանալով «բազմակոր նկար»: Առավել կարևոր օրինակներից է առաջարկի և պահանջարկի նկարը, որը ցույց է տրված IV գլխում (տես՝ էջ 91): Այս գծագրերը կարող են միաժամանակ ներկայացնել երկու տարբեր առաջություններ, ինչպես, օրինակ, սպառողների գնումների հակազդեցությունը գնին (պահանջարկ) և ձեռ-

նարկությունների արտադրության հակազդեցությունը գնին (առաջարկ): Այս երկու հարաբերակցությունները ներկայացնելով միասին, մենք կարող ենք որոշել կայուն շուկայական գները և առաջարկվող ապրանքների քանակը:

• Այսպիսով եզրափակենք գծագրերին վերաբերող մեր համառոտ քննարկումը: Եթե դուք յուրացրել եք այս հիմնական սկզբունքները, ապա այս գրքի և այլ ուղղությունների վերաբերող գծագրերը կլինեն հաճելի և ուսանելի: •

ՀԱՎԵԼՎԱԾԻ ԱՍՓՈՓՈՒՄ

1. Գծագրերը ժամանակակից տնտեսագիտության կարևոր միջոց են: Դրանք ապահովում են տվյալների կամ երկու փոփոխականների հարաբերակցության պատշաճ պատկերավոր ներկայացումը:
2. Գծագրերը հասկանալու կարևոր հարցադրումները: Ի՞նչ է ցույց տալիս երկու առանցքներից յուրաքանչյուրը (հորիզոնական և ուղղահայաց): Որո՞նք են յուրաքանչյուր առանցքի չափման միավորները: Ինչպիսի՞ կախվածություն են պատկերում գծագրի կորերը:
3. Կորագծի երկու փոփոխականների հարաբերակցությունը որոշվում է կորի թեքությամբ: Թեքությունը սահմանվում է որպես «աճ բաժանած տեղաշարժի վրա» կամ Y-ի աճ X-ի միավոր աճի դեպքում: Եթե թեքությունը դրական է կամ վերընթաց, ապա երկու փոփոխականներն ուղիղ համամասնական կապի մեջ են: Նրանք վերընթաց կամ վարընթաց տեղաշարժ են կատարում միասին: Եթե թեքությունը բացասական է կամ վարընթաց, ապա երկու փոփոխականների կապը հակադարձ համամասնական է:
4. Ի լրումն, երբեմն հանդիպում են գծագրերի առանձնահատուկ օրինակներ: Այդ թվում՝ ժամանակային, որը ցույց է տալիս, թե փոփոխականն ինչպես է փոփոխվում ժամանակի ընթացքում, շեղումները պատկերող նկարներ, որոնք ցույց են տալիս փոփոխականների զույգերի դիտարկումները տարբեր ժամանակներում և բազմակոր նկարներ, որոնք մեկ գծագրում պատկերում են երկու և ավելի հարաբերակցություններ:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Գծագրերի տարրեր

հորիզոնական կամ X առանցք
ուղղահայաց կամ Y առանցք
թեքությունը որպես «աճ
բաժանած տեղաշարժի վրա»

թեքություն (բացասական,
դրական, գրոյական)
շոշափողը որպես կորագծի
թեքություն

Գծագրերի տեսակներ

ժամանակային գծագրեր
շեղումներ պատկերող
գծապատկերներ
բազմակոր գծագրեր

ՀԱՐՑԵՐ ՔՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Դիտարկեք ուսանողներին վերաբերող հետևյալ խնդիրը: Օրական ութ ժամ քնելուց հետո դուք 16 ժամ ունեք ազատ ժամանցի և պարապելու հա-

մար: Ազատ ժամանակը նշանակեք X փոփոխականով, իսկ պարապելու ժամանակը՝ Y փոփոխականով: Գծագրական մաքուր թղթի վրա ուղիղ

- գծի տեսքով պատկերեք X-ի և Y-ի բոլոր համակցությունների միջև եղած հարաբերակցությունը: Ուշադիր նշեք առանցքները և հաշվանքի սկիզբը:
2. Հարց 1-ում ո՞րն է ազատ ժամանակի և սովորելու ժամանակի հարաբերակցությունը ներկայացնող թեքությունը: Արդյո՞ք դա ուղիղ գիծ է:
  3. Ասենք՝ ձեզ անհրաժեշտ է օրական 6 ժամ ազատ ժամանակ, ոչ ավել, ոչ պակաս: Գծագրի վրա նշեք 6 ժամ ազատ ժամանակին համապատասխանող կետը: Այժմ քննարկեք տեղաշարժը կորի երկայնքով: Ենթադրենք, դուք որոշել եք, որ ձեզ անհրաժեշտ է օրական միայն 4 ժամ ազատ ժամանակ: Կառուցեք նոր կետը:
  4. Ցույց տվեք կորի տեղաշարժը: Դուք գտնում եք, որ պետք է քիչ քնել, և հիմա ունեք օրական 18 ժամ ժամանակի և սովորելու համար: Գծեք նոր տեղաշարժված կորը:
  5. Սեկ շաբաթվա ընթացքում գրի առեք ձեր պարապելու և ազատ ժամանակը: Կառուցեք ամեն օրվա պարապելու և ազատ ժամերի ժամանակային կախումը: Այնուհետև կառուցեք պարապելու և ազատ ժամերի շեղումները պատկերող նկարը: Տեսնում ե՞ք արդյոք որևէ հարաբերակցություն երկու փոփոխականների միջև:

6. 46-րդ ելուժ վերընթերցեք ծանոթագրություն 1-ը: Կառուցեք $y = 10 + 0,5x$ ուղիղ գիծը կամ կորը: Ո՞րն է դրա թեքությունը: Այնուհետև կառուցեք $y = (x - 2)^2$ քառակուսի հավասարման կորը: Ո՞րն է այս կորի թեքությունը $y = (0, 1, 2, 10)$ կետերում:
7. Դիտարկեք հետևյալ տվյալները: Շեղումները պատկերող նկարի վրա ցույց տվեք կախումը: Ինչու՞ դուք չեք կարող համոզված լինել, թե փոփոխականներից որն է պատճառ հանդիսացել մյուսների փոփոխման համար (հիշեք պատճառահետևանքային սխալը):

Թվական	Փողի առաքարկ (մլրդ. դոլար)	ՀԱԱ (մլրդ. դոլար)
1965	168	705
1970	215	1.016
1975	288	1.598
1980	409	2.732
1985	620	4.015
1990	826	5.463

Աղբյուրը՝ Նախագահի տնտեսական հաշվետվություն, 1991 թ.:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ

Պատրաստված յուրաքանչյուր հրաքան, ջրարկված յուրաքանչյուր ռազմաճակ, արձակված յուրաքանչյուր հրթիռ ի վերջո գոյություն է նրանցից, ովքեր քաղցած են և անոթի:

Նախագահ Պուայթ Դ. Այզենհաուեր

Ամեն անգամ, երբ մարդիկ համայնք են կազմում, նրանց առջև անհրաժեշտորեն ծառանում են մի քանի համընդհանուր տնտեսական խնդիրներ: Այդ հիմնահարցերն այսօր նույնքան վնասող են, որքան մարդկային քաղաքակրթության ծագման պահին: Եվ քանի դեռ կա ապրանքների սղություն, այս հարցերը անպայման կծառանան ապագայի համարձակ, նոր աշխարհի առջև:

Այս գլխում ուսումնասիրելու ենք տնտեսական կազմակերպության առանցքային խնդիրները: Կտեսնենք, որ յուրաքանչյուր տնտեսություն պետք է պատասխանի հարցերի հետևյալ եռյակին՝ *Ի՞նչ, ինչպե՞ս և ու՞մ համար*: Սա մի համառոտ ցուցակ է, որը մեզ հիշեցնում է, որ յուրաքանչյուր հասարակություն ինքը պետք է որոշի, թե ինչ ապրանքներ արտադրել, այդ ապրանքները ինչպես պատրաստել և դրանք ում համար արտադրել:

Առանցքային տնտեսական խնդիրները բնութագրելով՝ ներկայացնում ենք մի քանի կարևոր ընտրություններ, որ կարող է կատարել հասարակությունը: Քանի որ տնտեսության արտադրությունը սահմանափակված է առկա ներդրանքի քանակով և տեխնոլոգիական գիտելիքներով, հասարակությունը պետք է ընտրություն կատարի անհրաժեշտությունների և պերճանքների, հանրային և մասնավոր ապրանքների, սպառման և ներդրման միջև: Այս ներըմբռնումը տանում է դեպի այլընտրանքային գնի կարևոր հասկացությունը, որ երբ սպառելու համար ընտրում ենք որևէ ապրանք, ապա մեկ այլ բան պետք է գոհաբերվի: Նաև կքննարկենք, թե ժամանակակից տնտեսության հատկանիշները՝ մասնագիտացումը, առևտուրը, փողը և հիմնական միջոցները, ինչպես են նպաստում առաջավոր արդյունաբերական երկրի հսկայական արտադրողականությանը:

Ա. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԵՐԵՔ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ

Յուրաքանչյուր մարդկային հասարակություն՝ լինի առաջավոր արդյունաբերական երկիր, կենտրոնացված տնտեսություն, թե մեկուսացած ցեղային հասարակություն, պետք է դեմ հանդիման կանգնի և լուծի երեք գլխավոր և փոխկապակցված տնտեսական հիմնահարցեր.

- *Ի՞նչ* ապրանքներ պետք է արտադրվեն և *ի՞նչ* քանակություներով: Բոլոր հնարավոր ապրանքներից և ծառայություններից տնտեսությունը ինչքա՞ն պետք է արտադրի: Եվ ե՞րբ պետք է դրանք արտադրվեն: Այսօր պիցա՞ պետք է արտադրենք, թե՞ վերնաշապիկ: Մի քանի բարձրորակ, թե՞ մեծաքանակ էժանագին վերնաշապիկ: Պետք է շատ

սպառողական ապրանքներ՝ արտադրենք (ինչպես, օրինակ, պիցա և համերգ), թե մի քանի սպառողական ապրանք և շատ ներդրման միջոցներ (օրինակ, պիցայի գործարաններ և համերգային դահլիճներ), ապագայում ավելի շատ սպառում ունենալու նկատառումով:

- *Ինչպե՞ս* են ապրանքներն արտադրվելու: Ու՞մ կողմից և ինչ ռեսուրսներով, *ի՞նչ* տեխնոլոգիական եղանակով պետք է արտադրվեն: Ո՞վ է աշխատելու գյուղացիական տնտեսությունում և ո՞վ է դասավանդելու: Էլեկտրականությունը պետք է ստացվի նավթի՞ց, թե՞ ածխից: Օդի շատ աղտոտման պայմաններում, թե թիչ: Ապրանքները արտադրվում են ձեռքով, թե՞ մեքենայով: Մաս-

նավոր սեփականության կապիտալիստական ընկերություններում, թե՛ պետական սեփականության սոցիալիստական ձեռնարկություններում:

- *Ու՛մ համար* պետք է արտադրվեն ապրանքները: Ո՛վ է վայելելու տնտեսության քանքերի արդյունքը հանդիսացող պատղները: Կամ, գիտականորեն արտահայտված՝ ազգային արդյունքը ինչպե՛ս է բաշխվելու տարբեր տնային տնտեսությունների միջև: Ունենալու՝ ենք այնպիսի հասարակություն, որտեղ մի քանիսը հարուստ են, իսկ շատերն աղքատ: Կառավարողնե՞րը, աշխատողնե՞րը, թե՛ կալվածատերերն են ունենալու բարձր եկամուտներ: Եսասերը կարո՞ղ է ժառանգել երկիրը: Ծույլը պետք է լա՛վ ուտի:

Այս երեք գլխավոր հիմնահարցերը ընդհանուր են բոլոր տնտեսությունների համար: Բայց, ինչպես կոտենենք ավելի ուշ, տարբեր հասարակություններ դրանք լուծելիս ընտրում են տարբեր մոտեցումներ:

ՆԵՐԴՐԱՆՔ ԵՎ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔ

Տնտեսագիտական լեզվով արտահայտված՝ յուրաքանչյուր հասարակության երեք կենտրոնական տնտեսական խնդիրները իրականում տնտեսության ներդրանքի և արտադրանքի միջև ընտրության մասին են:

Ներդրանքը այն ապրանքները կամ ծառայություններն են, որ ձեռնարկություններն օգտագործում են իրենց արտադրական գործընթացում: Տնտեսությունն իր *տեխնոլոգիան* օգտագործում է ներդրանքը միավորելու և արտադրանք ստանալու համար: Արտադրանքը տարբեր օգտակար ապրանքները կամ ծառայություններն են, որոնք կամ սպառվում են կամ էլ օգտագործվում հետագա արտադրության մեջ: Դիտարկենք ծվածեղի «արտադրությունը»: Զու՛ն, աղը, քերմությունը, թափան և ավազ խոհարարի վարպետ աշխատանքը ներդրանք են, իսկ համով ծվածեղը՝ արտադրանք:

Ներդրանքը, որը նաև կոչվում է *արտադրության գործունեություն*, դասակարգում ենք ըստ երեք լայն կատեգորիաների՝ հող, աշխատուժ և հիմնական միջոցներ:

- *Հողը* կամ ավելի ընդհանուր՝ բնական ռեսուրսները ներկայացնում են բնության պարզեղ մեր արտադրական գործընթացին: Այն բաղկացած է գյուղատնտեսական մշակման նպատակների, գործարանների և ճանապարհների հիմքերը գցելու համար օգտագործվող տարածքներից, էներգետիկ ռեսուրսներից՝ մեր ավտոմեքենաները վառելիքով ապահովելու կամ մեր տները տաքացնելու

համար, և ոչ էներգետիկ ռեսուրսներից, ինչպես, օրինակ, պղինձը և երկաթի հանքանյութը, ավազը: Պետք է որպես բնական ռեսուրսներ նաև հաշվի առնենք մեր ֆիզիկական միջավայրը, օդը, որ շնչում ենք, և ջուրը, որ խմում ենք:

- *Աշխատուժը* մարդու կողմից ծախսված ժամանակն է արտադրության մեջ՝ ավտոմեքենաշինական գործարաններում աշխատելիս, գետինը սալահատակելիս, դպրոցում դասավանդելիս կամ ծվածեղ պատրաստելիս: Դա՛վարավոր մասնագիտություններ և առաջադրանքներ՝ տարբեր փորձառության մակարդակներով, իրականացվում են աշխատուժի միջոցով: Դա առաջավոր արդյունաբերական տնտեսության ամենահայտնի և ամենալճոքորոշ ներդրանքն է:
- *Հիմնական միջոցների* ռեսուրսները կազմում են տնտեսության տևական ապրանքները՝ ստեղծված այլ ապրանքներ արտադրելու համար: Հիմնական ապրանքները ներառում են մեքենաները, ճանապարհները, համակարգիչները, մուլճերը, բեռնատարները, մետաղազևանման հաստոցները, ավտոմեքենաները, լվացող մեքենաները և շինությունները: Ինչպես կոտենենք հետագայում, մասնագիտացված հիմնական ապրանքների կուտակումը եական է տնտեսական զարգացման գործում:

Կրկին շեշտելով երեք տնտեսական հիմնահարցերը ներդրանքի և արտադրանքի տեսանկյունից՝ նշենք, որ հասարակությունը պետք է որոշի. (1) *ինչ* արտադրանք արտադրել և ինչ քանակությամբ, (2) *ինչպես* արտադրել, այսինքն՝ ներդրանքն ինչ տեխնիկայով պետք է միավորվի՝ ցանկալի արտադրանքը ստանալու համար և (3) *ու՛մ համար* պետք է ապրանքները արտադրվեն և բաշխվեն:

ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ, ՎԱՐՉԱՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ ԵՎ ԽԱՈՐ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Նախնադարյան հասարակության մեջ տնտեսության բոլոր ոլորտները կարգավորվում էին սովորույթներով: *Ինչ, ինչպես և ու՛մ համար* հարցերը որոշվում էին ըստ սովորույթի, որ փոխանցվում էր տարեցներից երիտասարդներին: Հին եգիպտոսում որդին խստորեն յուրացնում էր իր հոր գործը: Մական ժամանակակից տնտեսության մեջ սովորույթը չի կարող բավական շուտ հարմարվել արագորեն զարգացող արտադրական և սպառողական կառուցվածքներին: Տարբեր հասարակություններ բախվում են *այլընտրանքային տնտեսական համակարգերի* միջոցով փոփոխություններ կատարելու պահանջարկին, և

տնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է այն տարբեր մեխանիզմները, որ հասարակությունը կարող է օգտագործել իր սուղ ռեսուրսները բաշխելու նպատակով:

Այսօր հասարակությունները հիմնականում կազմակերպվում են երկու ձևերից մեկին համապատասխան: Որոշ դեպքերում կառավարությունն է կայացնում տնտեսական որոշումների մեծ մասը, ի դեմս նրանց, ովքեր կանգնած են հիերարխիայի գագաթին և հրամաններ են արձակում սանդուղքի ներքևում կանգնածներին: Այլ դեպքերում որոշումները կայացվում են շուկայում, որտեղ անհատները և ձեռնարկությունները կամովին համաձայնում են առևտուր անել ներդրանքով և արտադրանքով՝ փողի վճարման միջոցով: Համառոտակի ուսումնասիրենք տնտեսական կազմակերպության այս երկու ձևերից յուրաքանչյուրը:

Վարչահրամայական տնտեսությունը մի այնպիսի տնտեսություն է, որտեղ պետությունն է ընդունում բոլոր որոշումները արտադրության և բաշխման վերաբերյալ: Վարչահրամայական տնտեսությունում, ինչպիսին գործում էր Խորհրդային Միությունում համարյա այս ամբողջ դարի ընթացքում, պետությունը արտադրության միջոցների (հող և հիմնական միջոցներ) իսկական մասի սեփականատերն էր, նա նաև սեփականատերն էր և կարգավորում էր գրեթե բոլոր արդյունաբերական ձեռնարկությունների գործունեությունը: Պետությունն էր աշխատողների մեծ մասի գործատերը և ինքն էր նրանց բեղադրում, ինչպես կատարել աշխատանքը: Վարչահրամայական տնտեսությունում պետությունն է որոշում, թե հասարակության արտադրանքը ինչպես է բաժանվելու տարբեր ապրանքների և ծառայությունների միջև: Կարճ ասած՝ վարչահրամայական տնտեսությունում հիմնական տնտեսական հարցերին պատասխանում է պետությունը՝ ռեսուրսների սեփականատերը լինելու և որոշումները պարտադրելու իր կարողության միջոցով:

Ի հակադրություն դրան, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում և ժողովրդավարական երկրների

մեծ մասում տնտեսական հարցերի գերակշիռ մասը լուծվում են շուկայի միջոցով: Այստեղից էլ նրանց տնտեսական համակարգերը կոչվում են շուկայական տնտեսություններ: **Շուկայական տնտեսությունը** մի տնտեսություն է, որտեղ անհատներն ու մասնավոր ձեռնարկություններն են ընդունում արտադրության և սպառման վերաբերյալ հիմնական որոշումները: Գների, շուկաների, շահույթների և կորուստների, խթանների և պարզևների համակարգերն են որոշում *ինչ, ինչպես և ում համար* հարցերը: Ձեռնարկությունները արտադրում են այնպիսի ապրանքներ, որոնք բերում են մեծ շահույթ (*ինչ*), արտադրության այնպիսի տեխնիկայով, որ ամենաէժեքն է (*ինչպես*): Սպառումն իրականացվում է անհատների որոշումներով՝ ինչպես ծախսել իրենց աշխատավարձը և սեփականությունից ստացած եկամուտները, որոնք պայմանավորված են իրենց աշխատանքի արդյունքով և միջոցների նկատմամբ ունեցած սեփականության իրավունքով (*ում համար*):

Ժամանակակից ոչ մի հասարակություն ամբողջությամբ չի մտնում այս երկու բևեռային կատեգորիաների մեջ: Ավելի շուտ բոլոր հասարակություններն ունեն խառը տնտեսություն, որտեղ առկա են և՛ շուկայական, և՛ վարչահրամայական տնտեսության տարրերը: Երբեք գոյություն չի ունեցել 100 տոկոսանոց շուկայական տնտեսություն (չնայած XIX դարում Անգլիան համարյա մոտեցել էր դրան): Այսօր որոշումների մեծ մասը ԱՄՆ-ում ընդունվում են շուկայում, բայց պետությունը կարևոր դեր է կատարում շուկայի գործունեությունը փոփոխելու գործում: Պետությունը սահմանում է օրենքներ և կանոններ, որոնք կարգավորում են տնտեսական կյանքը, իրականացնում է կրթական և ոստիկանական ծառայությունները և կարգավորում գործարարությունն ու շրջակա միջավայրի աղտոտման դեմ կիրառվող միջոցառումները: Խորհրդային Միությունը և Արևելյան Եվրոպայի երկրները, դժգոհ լինելով իրենց մոտ գործող վարչահրամայական տնտեսության գործունեության արդյունքից, փնտրում են խառը տնտեսության իրենց սեփական տարբերակը:

Բ. ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀԱՄԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մեզ բոլորիս հետաքրքրում են *ինչ, ինչպես և ում համար* հիմնարար հարցերը, որովհետև մարդիկ ցանկանում են սպառել ավելի շատ, քան տնտեսությունը կարող է արտադրել: Հիշեք նախորդ գլխում ձևակերպված սակավության օրենքը: Բարիքները սակավ են, քանի որ բավարար քանակությամբ ռեսուրսներ չկան այն բոլոր ապրանքներն արտադրելու համար, որ մարդիկ ցանկանում են սպառել:

Այն ամփոփելի ճշմարտությանը դեմ հանդիման, որ բարիքները քիչ են պահանջների համեմատ, տնտեսությունը պետք է որոշի, թե ինչպես պահպանի իր գոյությունը սահմանափակ ռեսուրսներով: Նա պետք է ընտրություն կատարի բարիքների հնարավոր տարբեր փաթեթների միջև (ինչ), ընտրություն կատարի արտադրության եղանակների միջև (ինչպես) և վերջապես որոշի, թե ով պետք է սպառի բարիքները

(ուժ համար): Այս բաժնում մենք կօգտագործենք մի քանի օրինակներ՝ լուսաբանելու համար այն առանցքային ընտրություններից մի քանիսը, որոնք ամեն հասարակություն ստիպված է կատարել:

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԸ

Պատկերացրեք մի տնտեսություն ինչ-որ աշխատուժով, տեխնիկական գիտելիքներով, գործարանների և հաստոցների թվով, հողով, ջրային հնարավորություններով և բնական ռեսուրսներով: Որոշելով, թե *ինչ* պետք է արտադրվի և *ինչպես* տնտեսությունը իրականում որոշում է, թե ինչպես ռեսուրսները բաշխել հազարավոր տարբեր հնարավոր ապրանքների միջև: Որքա՞ն հող պետք է հատկացվի ցորեն մշակելուն կամ բնակչությանը բնակարաններով ապահովելուն: Քանի՞ գործարան պետք է համակարգիչ արտադրի և քանի՞սը՝ պիցա:

Այս հարցերը բարդ են նույնիսկ բննարկելու, առավել ևս՝ լուծելու առումով: Հետևաբար, մենք պետք է խնդիրը պարզեցնենք: Ենթադրենք, թե միայն երկու տնտեսական բարիք (կամ տնտեսական բարիքների դաս) պետք է արտադրվի: Հարցն ավելի տպավորիչ դարձնելու նպատակով կարող ենք ընտրել թնդանոթն ու կարագը՝ լուսաբանելու ռազմական ծախսերի և քաղաքացիական ապրանքների միջև ընտրություն կատարելու խնդիրը: Այս օրինակը հավասարապես կիրառելի է և երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ Ամերիկայում զանգվածային հավաքագրման, և 1991 թվականին Սաուդյան Արաբիայում «Անապատի փոթորիկ» գործողության միջոցների վճարման հարցի, և ամեն երկրի կողմից դիմադրավոր ռազմական ու քաղաքացիական ծախսերի ընտրության համար:

Թնդանոթների և կարագի մեր ուսումնասիրությունը կարող ենք սկսել թվային օրինակով: Ենթադրենք, թե մեր տնտեսությունը իր ամբողջ կարողությունը ծախսում է քաղաքացիական ապրանքի՝ կարագի արտադրության վրա: Այնուամենայնիվ, գոյություն ունի կարագի առավելագույն քանակություն, որ կարող է արտադրվել մեկ տարում: Կարագի առավելագույն քանակությունը կախված է դիտարկվող տնտեսության ռեսուրսների քանակից ու որակից և նրանց օգտագործման արտադրական արդյունավետությունից: Ենթադրենք ինքը միջին ֆունտ կարագը այն առավելագույն քանակությունն է, որ կարող է արտադրվել առկա տեխնոլոգիայով և ռեսուրսներով:

Այուս ծայրահեղ դեպքում պատկերացնենք, թե բոլոր ռեսուրսները հատկացվել են թնդանոթների

արտադրությանը: Կրկին ռեսուրսների սահմանափակության պատճառով տնտեսությունը կարող է արտադրել միայն սահմանափակ թվով թնդանոթներ: Այս օրինակի համար ենթադրենք, թե տնտեսությունը կարող է արտադրել որոշակի տեսակի 15 հազար թնդանոթ, եթե կարագ բոլորովին չի արտադրում:

Արանք երկու ծայրահեղ հնարավորություններ են: Դրանց միջև կան շատ ուրիշներ: Եթե մենք ցանկանանք հրաժարվել որոշակի քանակի կարագից, մենք կարող ենք ունենալ որոշ թվով թնդանոթներ: Եթե մենք ցանկանանք հրաժարվել ավելի շատ կարագից, կարող ենք ունենալ էլ ավելի մեծ թվով թնդանոթներ:

Հնարավորությունների սանդղակը տրված է 2-1 աղյուսակում: Բ տարբերակը ցույց է տալիս այն ծայրահեղ դեպքը, երբ արտադրվում է միայն կարագ և ոչ մի թնդանոթ, մինչդեռ A-ն նկարագրում է հակառակ ծայրահեղությունը, երբ բոլոր ռեսուրսները հատկացվում են թնդանոթներին: Միջանկյալ՝ E, D, C և B դեպքերում, ավելի ու ավելի մեծ քանակի կարագից ենք հրաժարվում՝ հօգուտ ավելի մեծ թվով թնդանոթների:

Կարագը թնդանոթների է ձևափոխվում ոչ թե ֆիզիկապես, այլ տնտեսության ռեսուրսները մեկ կիրառությունից մեկ այլի շրջելու պլեխմիայի շնորհիվ:

Մեր տնտեսության արտադրական հնարավորություններն ավելի կենդանի ձևով կարելի է ներկայացնել 2-1 նկարում պատկերված սանդղակի միջոցով: Այս գծապատկերում կարագը չափվում է հորիզոնական առանցքի երկայնքով, իսկ թնդանոթները՝ ուղղահայաց:

Հիշելով 1 գլխի հավելվածում գծապատկերների օգտագործման ուրվագծված սկզբունքները, դուք ի

Այլընտրանքային արտադրական հնարավորություններ		
Հնարավորություն- ներ	Կարագ (մլն. ֆունտ)	Թնդանոթներ (հազար հատ)
A	0	15
B	1	14
C	2	12
D	3	9
E	4	5
F	5	0

Աղյուսակ 2-1. Սակավ ռեսուրսների
սահմանափակությունը ենթադրում է
թնդանոթներ-կարագ փոխանակություն
Շարժվելով A-ից B ... F, մենք աշխատումք, մեքենա-
ները և հողը թնդանոթների արտադրությունից տե-
ղափոխում ենք կարագի արտադրության:

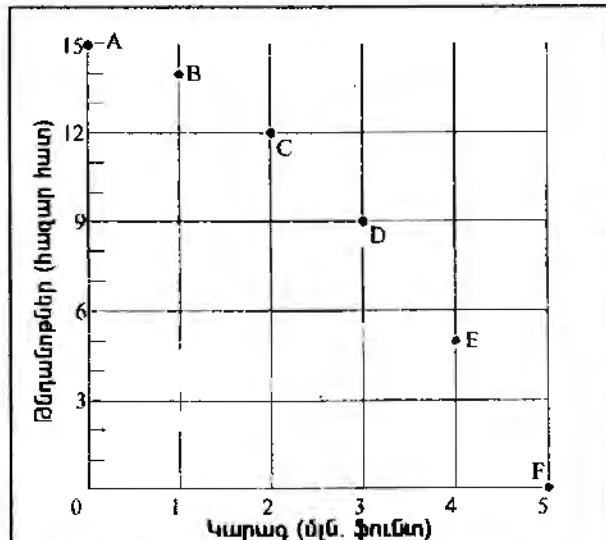
վիճակի կլինենք արդյունակ 2-1-ում բերված տվյալներից անցնելու նկարին. դեպի F կետը՝ հորիզոնական առանցքով հաշվելով կարագի հինգ միավոր դեպի աջ և ուղղաձիգ առանցքով բարձրանալով թնդանոթի O միավոր, դեպի E-ն՝ զնալով կարագի չորս միավոր դեպի աջ և բարձրանալով թնդանոթի հինգ միավոր և, վերջապես, դեպի A-ն՝ շարժվելով աջ կարագի զրո միավոր և վերև՝ թնդանոթի 15 միավոր:

Եթե բոլոր միջանկյալ դիրքերը լցնենք նոր կետերով, որոնք ներկայացնում են թնդանոթների և կարագի բոլոր տարբեր զուգակցումները, ապա կստանանք 2-2 նկարի անընդհատ կորը որպես արտադրության և հնարավորության սահման կամ ԱՅՍ:

Արտադրության և հնարավորության սահմանը (կամ ԱՅՍ-ն) ցույց է տալիս արտադրանքի այն առավելագույն քանակությունը, որ տնտեսությունը կարող է ստանալ՝ տրված առկա տեխնոլոգիական գիտելիքների ու ներդրանքի քանակության պայմաններում: ԱՅՍ-ն ներկայացնում է հասարակությանը մատչելի ընտրությունների ցանկը:

ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Մինչև հիմա մենք լուր ենք աղբյուր եմք, թե տնտեսությունը գտնվում է արտադրության հնարավորության

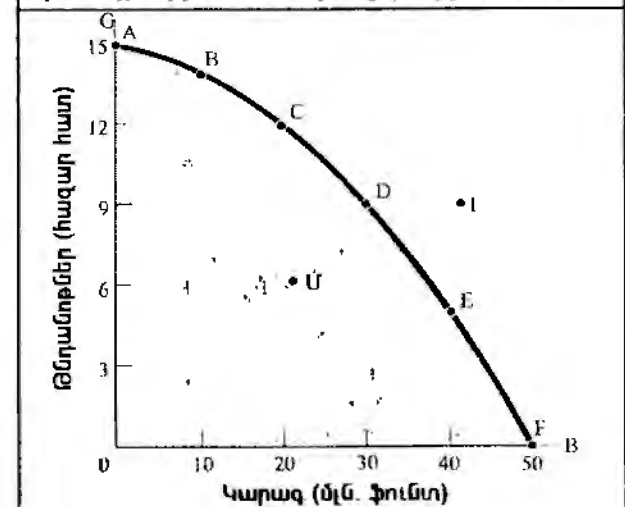
Նկար 2-1. Այլընտրական արտադրական հնարավորությունների գծագրային ներկայացումը Այս նկարը ցույց է տալիս 2-1 աղյուսակում բերված ալլընտրական արտադրության համակցությունների զույգերը:

սահմանի վրա և ոչ թե նրա ներսում: Գործել սահմանի վրա՝ նշանակում է գործել արդյունավետորեն:

Արդյունավետությունը տնտեսագիտության կենտրոնական գաղափարներից մեկն է: Արդյունավետությունը նշանակում է կորուստների բացակայություն կամ տնտեսության ռեսուրսների հնարավորին չափ արդյունավետ օգտագործում՝ մարդկանց կարիքներն ու ցանկությունները հոգալու համար: Ավելի որոշակի՝ տնտեսությունն արտադրում է արդյունավետորեն, երբ այն չի կարող մի որևէ ապրանք արտադրել ավելի շատ, առանց մեկ այլ ապրանքի քանակը քչացնելու, այսինքն՝ երբ նա գտնվում է արտադրության և հնարավորության սահմանի վրա:

Որտեղի՞ց գիտենք, որ այդ սահմանագծի յուրաքանչյուր կետ արդյունավետ է: Սկսենք այն իրադրությունից, որը նկար 2-2-ում ներկայացված է D կետով: Կենտենք, թե մենք ցանկանում ենք ևս մեկ միլիոն ֆունտ կարագ: Եթե մենք անտեսեինք ԱՅՍ-ով ներկայացված սահմանագիծը, մենք կարող էինք

Արտադրության և հնարավորության սահման

Նկար 2-2. Ողորկ կորը միացնում է արտադրության հնարավորությունների նշված թվային կետերը

Այս սահմանը ներկայացնում է հնարավորությունների սանդղակը, որի երկայնքով հասարակությունը կարող է ընտրություն կատարել թնդանոթները կարագով փոխարինելու համար: Այն ենթադրում է տեխնոլոգիայի տրված վիճակ և ներդրանքի տրված քանակություն: Սահմանից դուրս կետերը (ինչպես I կետը) անընդունելի են կամ անհասանելի: Կորի ներսում ամեն կետ, ինչպես, օրինակ, Ս-ն, ցույց է տալիս, որ որոշ ռեսուրսներ չեն օգտագործվում կամ օգտագործվում են հնարավոր ոչ լավագույն եղանակով:

կարծել, թե հնարավոր է ավելի շատ կարագ արտադրել առանց փոքրացնելու բնդանոթի արտադրությունը, ասենք, չարժվելով դեպի I կետը՝ D կետից դեպի արևելք։ Բայց I կետը գտնվում է սահմանից դուրս, «անհնար» տիրույթում։ Շարժվելով D-ից, մենք չենք կարող ավելի շատ կարագ ստանալ առանց հրաժարվելու որոշ բնդանոթներից։ Հետևաբար, D կետը արդյունավետ է, իսկ I-ը՝ անհասանելի։

Արտադրության արդյունավետությունը իրացվում է, երբ հասարակությունն անկարող է որևէ ապրանքի արտադրությունը մեծացնել առանց կրճատելու մեկ ուրիշի արտադրությունը։ Արդյունավետ տնտեսությունը գտնվում է իր արտադրության և հնարավորության սահմանի վրա։

Արտադրության արդյունավետության վերաբերյալ մեկ այլ միտք կարող է լուսաբանվել՝ օգտագործելով ԱՅՍ-ն. լինել ԱՅՍ-ի վրա նշանակում է, որ որևէ ապրանքից ավելի շատ արտադրելն անխուսափելիորեն պահանջում է այլ ապրանքների գոհաբերություն։ Երբ արտադրում ենք ավելի շատ բնդանոթներ, մենք կարագը փոխարինում ենք բնդանոթներով։ Փոխարինումը լրիվ զբաղվածությամբ տնտեսության կյանքի օրենքն է, իսկ արտադրության և հնարավորության սահմանը ներկայացնում է հասարակության ընտրությունների ցանկը։

Զօգտագործվող ռեսուրսներ և անարդյունավետություն։ Ժամանակակից կյանքի նույնիսկ պատահական դիտորդները գիտեն, որ հասարակությունն ունի չօգտագործված ռեսուրսներ պարապ աշխատողների, պարապ գործարանների և պարապ հողի տեսքով։ I զխում ակնարկվեց, որ տնտեսական օրենքները կարող էին լինել այլ, եթե ռեսուրսները օգտագործվեին ավելի պակաս, քան հնարավոր է։ ԱՅՍ-ի ներսում լինելը դրա մի օրինակն է։

Երբ կան չօգտագործված ռեսուրսներ, տնտեսությունը բոլորովին չի գտնվում իր արտադրության և հնարավորության սահմանի վրա, այլ ավելի շուտ ինչ-որ տեղ՝ նրա ներսում։ Նկար 2-2-ում U կետը ներկայացնում է մի կետ ԱՅՍ-ի ներսում։ U կետում հասարակությունն արտադրում է միայն երկու միավոր կարագ և վեց միավոր բնդանոթ։ Որոշ ռեսուրսներ չեն օգտագործվում, և դրանք գործի դնելով, մենք կարող ենք չարժվել U-ից դեպի D, այսպիսով արտադրելով ավելի շատ կարագ և ավելի շատ բնդանոթներ և բարելավել տնտեսության արդյունավետությունը։

Զօգտագործվող ռեսուրսների հնարավորությունը հաշվի առնելը լույս է սփռում երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ երկու երկրների՝ Միացյալ Նահանգների և Խորհրդային Միության փորձի վրա։ 1940 թվականից հետո Միացյալ Նահանգ-

ներն ինչպե՞ս կարողացավ դառնալ «ժողովրդավարության զինանոց» և ունենալ ավելի բարձր քաղաքացիական կենսամակարդակ, քան Երբևէ։ Հիմնականում շնորհիվ մեծ ճգնաժամից եկած գործազրկության վերացման և չարժվելով դեպի ԱՅՍ։

Պատերազմի տարիների խՄՄ-ի դեպքն այլ է։ Պատերազմից առաջ Խորհրդային Միությունն ուներ փոքր գործազրկություն և արդեն գտնվում էր իր, թերևս ցածր, արտադրության և հնարավորության սահմանի վրա։ Իր ԱՅՍ-ի երկայնքով հյուսիս արևմուտք չարժվելու համար Խորհրդային Միությունը այլ ընտրություն չուներ, քան քաղաքացիական բարիքները փոխարինել ռազմական ապրանքներով՝ դրան հետևող զրկանքներով։

Գործարարության պարբերաշրջանների լճացումները միակ պատճառը չեն, որի հետևանքով տնտեսությունը կարող է գտնվել ԱՅՍ-ի ներսում։ Տնտեսությունն անարդյունավետությամբ կարող է տառապել գործադուլների, քաղաքական փոփոխությունների կամ հեղափոխության հետևանքով ծագող շեղումների պատճառով։ Նման դեպք տեղի ունեցավ Լեհաստանում 1990-ական թվականների սկզբին, այն բանից հետո, երբ երկիրը իր սոցիալիստական վարչաիրավապական տնտեսությունը փոխարինեց ազատ շուկայական տնտեսությամբ։ Տնտեսական համակարգում տեղի ունեցող դրամատիկ փոփոխությունները առաջ բերեցին արտադրության անկում և գործազրկության աճ, մինչև մարդիկ փորձում էին հարմարվել փոխված զնեթին, օրենքներին և եկամուտներին։ Քաղաքական և տնտեսական հեղափոխությունը Լեհաստանին ժամանակավորապես հրեց ԱՅՍ-ի ներսը։

Լեհաստանի ղեկավարները հուսով են, որ այս անարդյունավետությունը ընդամենը ժամանակավոր անհարթություն է։ Նրանք կանխատեսում են, որ ազատ շուկան կբարձրացնի շահագրգռությունը արդյունավետ արտադրության համար։ Եթե նրանք իրավացի են, ապա Լեհաստանը շուտով կտեղաշարժվի հետ, դեպի իր ԱՅՍ-ն, իսկ ԱՅՍ-ն իսկապես դեպի դուրս կտեղաշարժվի, երբ տնտեսությունն սկսի արագորեն աճել։

ԱՅՍ-Ն ԳՈՐԾԻ ԴՆԵԼԸ

Արդյունավետությունը բացատրելու հետ մեկտեղ, արտադրության հնարավորությունների կորը կարող է օգնել ներմուծելու ամենափիմնական տնտեսագիտական գաղափարներից շատերը։

1. Նկար 2-2-ը լուսաբանում է տնտեսագիտության որպես գիտության, մեր սահմանումը, թե արտադ-

րելու համար ինչ ապրանքներ ընտրել: Պե՞տք է մենք ապրենք դուրս ցցված թնդանոթներով ամբողջ-տնտեսության մեջ կյանքի միայն խիստ սովորություններով, ինչպես 2-2 նկարի B կետում, թե՞ պետք է ռազմուժը իջեցնենք չնչին մեծության և դրա փոխարեն վայելենք բավականաչափ հացով ու կարագով տնտեսություն, ինչպես E կետում:

Նման հարցերի շուրջը բանավիճում են ինչպես խաղաղ, այնպես էլ պատերազմի ժամանակ: 1980-ական թվականների սկզբին, նախագահ Ռեյգանի կառավարման օրոք, իրական ռազմական ծախսերն ավելացվեցին շուրջ 50 տոկոսով: Այնուհետև, Արևելյան Եվրոպայում 1989 թ. հեղափոխություններին հետևելով, կոնգրեսն սկսեց բանավիճել, թե ռազմական ծախսերն իջեցնելուց ով պետք է ստանա «խաղաղության շահութաբաժինը»: 1990 թ. Մերձավոր արևելքում պատերազմական գործողություններ սկսվելուց հետո արդեն մեկ այլ բանավեճ տեղի ունեցավ, թե որքան ծախսել տարածաշրջանի կենսական նավթատարածքները պաշտպանելու համար:

2. Արտադրության և հնարավորության սահմանը թույլ է տալիս սակավության ավելի խիստ սահմանում: Տնտեսական սակավությունը նկարագրում է այն հիմնական տնտեսական փաստը, որ տվյալ տեխնիկական գիտելիքների, հողի, աշխատուժի և հիմնական միջոցների առկայության դեպքում տնտեսությունը կարող է յուրաքանչյուր տնտեսական ապրանքից արտադրել միայն որոշակի առավելագույն քանակություն: ԱՅՍ-ն ցույց է տալիս սակավության օրենքով թելադրված արտադրվող ապրանքների արտաքին սահմանը:

Երկրի վրա ոչ մի տեղ ապրանքների առաջարկն այնքան առատ չէ կամ ճաշակներն այնքան սահմանափակ չեն, որ միջին ընտանիքը կարողանա բավարար քանակությամբ ունենալ այն ամենից, ինչ կարող է երևակայել: Սակավությունը ԱՅՍ-ի կողմից մեր կենսամակարդակի վրա դրված սահմանափակման արտացոլումն է:

3. Արտադրության և հնարավորության սանդղակը նաև կարող է լուսաբանել տնտեսական կյանքի երեք հիմնական խնդիրները. *ինչ, ինչպես և ում համար*:

Թե *ինչ* ապրանքներ են արտադրվում և սպառվում. կարող է նկարագրվել կետով, որն ի վերջո ընտրվում է ԱՅՍ-ի վրա:

Թե *ինչպես* են ապրանքներն արտադրվում. ընդգրկում է արտադրության տեխնիկայի արդյունավետ ընտրությունը և տարբեր արտադրությունների մեջ տարբեր ներդրանքների առանձին քանակությունների պաշտպան թափանցումը:

Թե *ում համար* են ապրանքներն արտադր-

վում՝ չի կարող երևալ միայն ԱՅՍ-ից, թեպետև, երբեմն, կարող եք նրանից կոսիել: Եթե դուք հայտնաբերում եք ԱՅՍ-ի վրա գտնվող որևէ հասարակություն, բազմաթիվ զբոսանավերով և մուշտակներով, բայց քիչ բնակարաններով և կոնպակտ ավտոմեքենաներով, ապա կարող եք չկասկածել, որ ժողովրդի մեջ առկա է եկամտի և հարստության զգալի անհավասարություն:

4. Արտադրության և հնարավորության սահմանը նաև կարող է լուսաբանել այն ընդհանուր դրույթը, որ մենք միշտ ընտրություն ենք կատարում սահմանափակ հնարավորությունների միջև: Տարբեր գործունեությունների համար մարդիկ սահմանափակ ժամանակ ունեն: Օրինակ, որպես ուսանող դուք կարող եք ունենալ 10 ժամ տնտեսագիտության և պատմության մոտալուտ քննություններին պատրաստվելու համար: Եթե դուք սովորեք միայն պատմություն, դուք կստանաք բարձր գնահատական, իսկ տնտեսագիտությունից կունենաք վատ արդյունք, և ընդհակառակը: Դիտարկելով երկու քննություններից ձեր գնահատականները որպես ձեր ուսման «արդյունք», գծեք գնահատականների համար ԱՅՍ-ն ձեր տվյալ սահմանափակ ժամանակային ռեսուրսների դեպքում:

Այլ դեպքում, եթե ուսանողական երկու ապրանքները «գնահատականներն» են և «ժամանցը», ինչպե՞ս դուք կգծեիք այս ԱՅՍ-ն: Որտե՞ղ եք դուք այս սահմանի վրա: Որտե՞ղ են ձեր ավելի ծույլ ընկերները:

ՆԱԿԱՐԱՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱՅԱՆՈՒՄ

Նույն վերլուծությունը, որ կիրառվում է մի գույգ ապրանքների՝ թնդանոթների և կարագի միջև ընտրություն կատարելիս, կիրառելի է ապրանքների ցանկացած ընտրանքի համար: Այսպիսով, կառավարությունը որքան շատ ռեսուրսներ ծախսի հանրային բարիքներ (ինչպես՝ եղանակի կանխատեսումներ) արտադրելու համար, այնքան քիչ կմնա մասնավոր բարիքներ (օրինակ, տներ) արտադրելու համար, որքան շատ սննդամթերք ենք նախընտրում սպառել, - այնքան քիչ հագուստ կարող ենք սպառել, որքան հասարակությունը որոշում է շատ սպառել այսօր, - այնքան քիչ կարող է լինել հիմնական ապրանքների (տնական արտադրական միջոցներ, ինչպես՝ սարքավորումները և գործարանները) արտադրությունը, որը թույլ կտար ապագայում արտադրել սպառման ավելի շատ ապրանքներ:

2-3 - 2-5 նկարների գծագրերը ներկայացնում են ԱՅՍ-ի մի քանի կարևոր կիրառությունները: 2-3 նկարը ցույց է տալիս տնտեսական աճի ազդեցու-

յունը երկրի արտադրական հնարավորությունների վրա: Հիմնական միջոցների և աշխատուժի աճող ներդրանքների և կատարելագործված տեխնոլոգիայի արդյունքում ԱՀՄ-ն տեղաշարժվում է դեպի դուրս: Երկիրը տնտեսության աճման հետ միասին բոլոր ապրանքներից կարող է ունենալ ավելի շատ: Նկարը ցույց է տալիս նաև, թե ինչպես աղքատ երկրները պետք է իրենց ռեսուրսների մեծ մասը հատկացնեն սննդամթերքի արտադրությանը, մինչդեռ հարուստ երկրները արտադրական հնարավորության աճին զուգընթաց կարող են թույլ տալ ավելի շատ շքեղություններ:

Նկար 2-4-ը պատկերում է, թե ընտրողներն ինչպես պետք է ընտրություն կատարեն անհատական ապրանքների (զնված որևէ զնով) և հանրային բարիքների (վճարված հարկերի միջոցով) միջև: Աղքատ երկրները կարող են քիչ չափով իրենց թույլ տալ այնպիսի հանրային բարիքներ, ինչպիսիք են հանրային առողջապահությունն ու գիտական հետազոտությունը: Բայց տնտեսական աճի հետ միասին հանրային բարիքները, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի պահպանությունը, կլանում են արտադրանքի ավելի մեծ մասը:

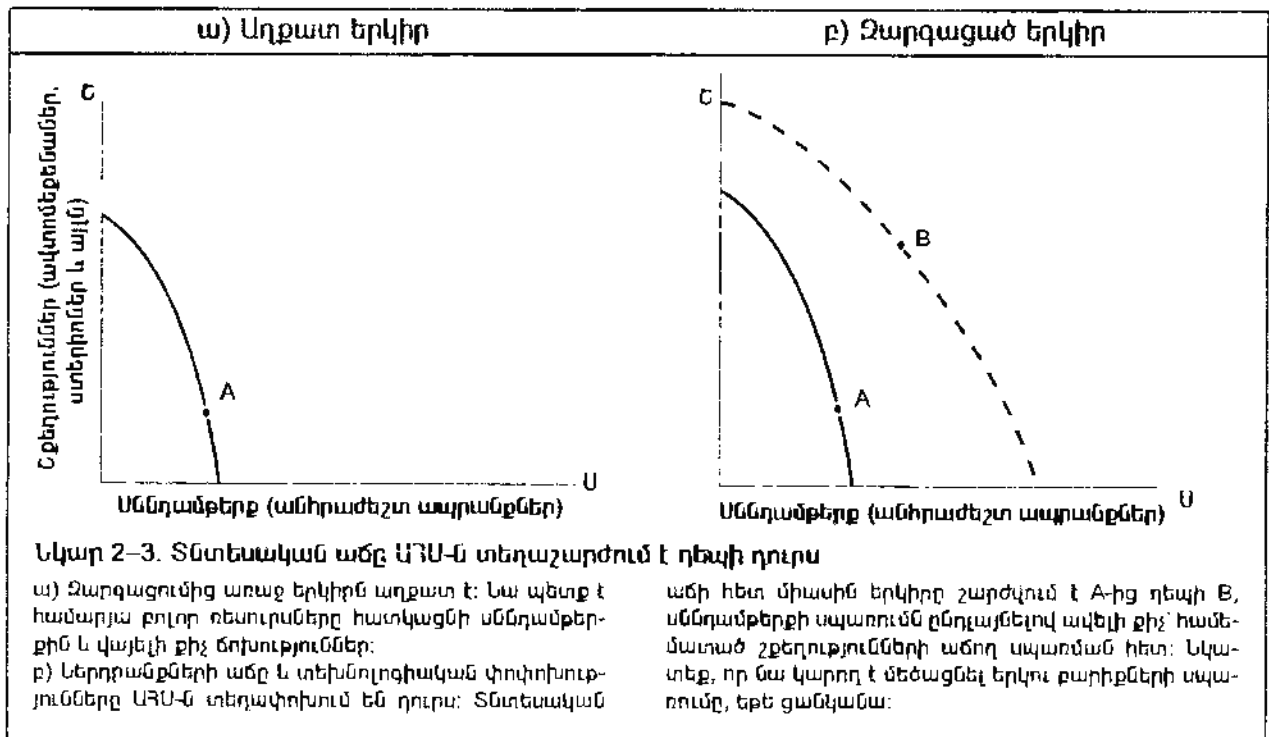
Նկար 2-5-ը պատկերում է, թե տնտեսությունն ինչպես է ընտրություն կատարում՝ (ա) ընթացիկ սպառման ապրանքների և (բ) ներդրման կամ հիմնական ապրանքների (մեքենաներ, գործարաններ և

այլն) միջև: Չոհաբերելով ընթացիկ սպառումը և արտադրելով ավելի շատ հիմնական ապրանքներ, երկրի տնտեսությունը կարող է աճել ավելի արագ, ապագայում հնարավոր դարձնելով երկու ապրանքների (սպառման և հիմնական) էլ ավելի շատ առկայությունը:

Այս երեք նկարները ներառում են հաջորդ գլուխների գլխավոր թեմաները՝ ինչպես են հասարակությունները ընտրություն կատարում արտադրության տարբեր եղանակների միջև, ինչպես են վճարում իրենց ընտրության համար, ինչպես են շահում կամ կորցնում ապագայում: Այս նկարների ուշադիր ուսումնասիրությունը լավ ներդրում է՝ ճիշտ այնպես, ինչպես որևէ երկիր երբեմն շահում է՝ հիմնական միջոցներ ներդնելով ապագա վայելքների համար: Այստեղ ծախսված ձեր մի քանի ավել թույլենք նպաստներ կբերեն տնտեսագիտական ըմբռնման մեջ:

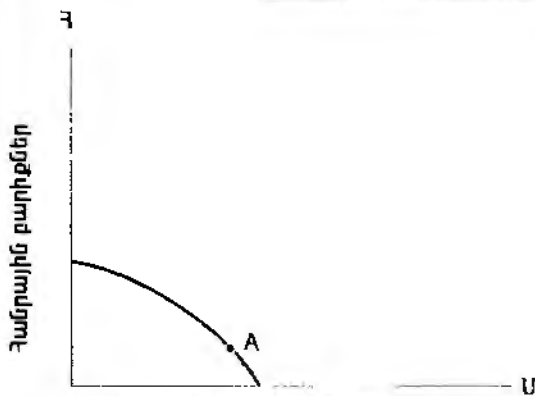
ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԻ ԳԻՆ

Կյանքը լեցուն է ընտրություններով: Բանի որ ռեսուրսները սակավ են, մենք պետք է անընդհատ որոշենք, թե ինչ անել մեր սահմանափակ ժամանակի և եկամուտների հետ: Պե՞տք է մենք զնանք կինո, թե՞ գիրք կարդանք: Պե՞տք է մենք ճամփորդենք եվ-

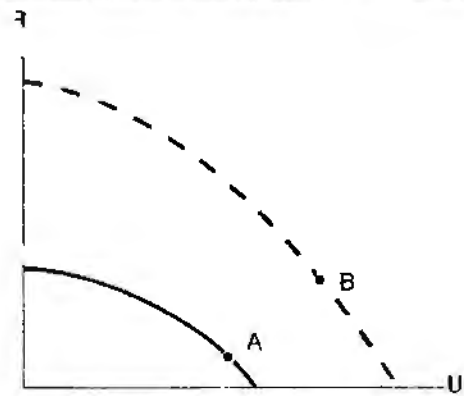

ա) Ցրված հասարակություն

բ) Կենտրոնացված բաղաբային հասարակություն

Մասնավոր ապրանքներ

Մասնավոր ապրանքներ

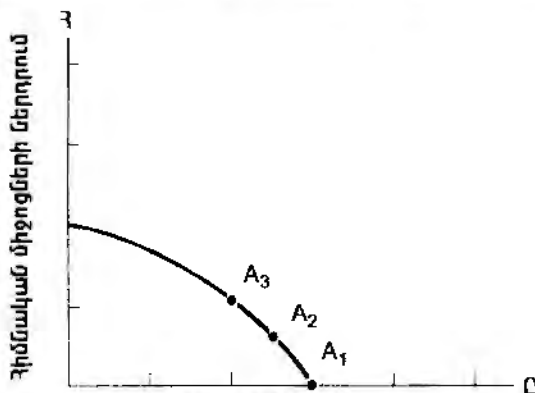
Սկար 2-4. Տնտեսությունները պետք է ընտրություն կատարեն հանրային բարիքների և մասնավոր ապրանքների միջև:

ա) Ցրված տնտեսությունն աղքատ է և տարանջատ, ինչպես թոմաս Տեֆերսոնի օրերում: Հանրային բարիքներին (պաշտպանություն, գիտություն, հանրային առողջապահություն) հատկացվող ռեսուրսների բաժինը փոքր է:

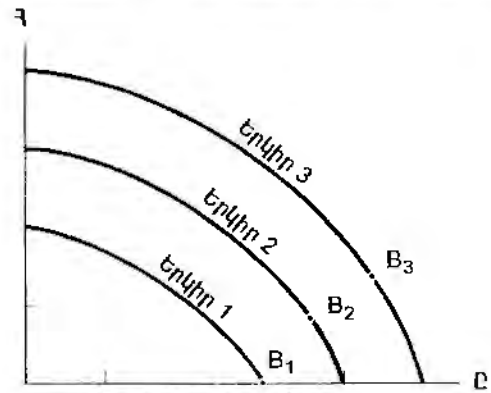
բ) Ժամանակակից արդյունաբերական տնտեսությունն ավելի բարգավաճ է և ընտրում է ավելի բարձր եկամտից ծախսել ավելի շատ հանրային բարիքների կամ պետական ծառայությունների վրա (ճանապարհներ, պաշտպանություն, աղտոտման դեմ ուղղված ծրագրեր, հանրային առողջապահություն, կրթություն):

ա) Ներդրումից առաջ

բ) Ներդրումից հետո

Ընթացիկ սպառում

Ընթացիկ սպառում

Սկար 2-5. Ապագա սպառման համար ներդրումը պահանջում է ընթացիկ սպառման զոհաբերում

Երկիրը կարող է արտադրել կամ ընթացիկ սպառման ապրանքներ (պիցցաներ կամ համբուրգներ), կամ ներդրման ապրանքներ (բեռնատարներ կամ տներ): (ա) Երեք երկրներ սկսում են հավասար վիճակից: Նրանք ունեն ձախ նկարում ցույց տրված նույն ԱՅԱ-ն, բայց նրանք ունեն ներդրման տարբեր չափեր: Երկիր 1-ը ապագայի համար ներդրում չի կատարում և մնում է A_1 -ի վրա (պարզապես փոխարինելով մեքենաները): Երկիր 2-ը չափավոր ձևով ձեռնպահ է մնում սպառումից և ներդրում է A_2 կետում: Եր-

կիր 3-ը մեծ չափով զոհաբերում է ընթացիկ սպառումը և ներդրում զգալիորեն: (բ) Հաջորդ տարիներին այն երկրները, որոնք ներդրել էին ավելի, մղվում են առաջ: Այսպես, տնտեսող երկիր 3-ը իր ԱՅԱ-ն տեղաշարժել է շատ դուրս, մինչդեռ երկիր 1-ի ԱՅԱ-ն բոլորովին չի տեղաշարժվել: Ապագայում բարգավաճող երկիր 3-ը շարունակում է ներդրել զգալիորեն, բայց նաև ունի ավելի շատ ընթացիկ սպառում:

րուպայով, թե՛ ավտոմեքենա գնենք: Պե՛տք է մենք ընդունվենք ասպիրանտուրա կամ ստանանք մասնագիտական կրթություն, թե՛ աշխատանքի անցնենք քոլեջն ավարտելուն պես: Այս դեպքերից յուրաքանչյուրում ընտրություն կատարելը սակավության աշխարհում մեզանից պահանջում է զրկվել ինչ-որ բանից: Փաստորեն այլ բան անելու հնարավորության կարևորելը մեզանից խլում է ինչ-որ բան: Հրաժարված այլընտրանքը կոչվում է **այլընտրանքի գին**:

Բննարկենք մի պարզ օրինակ: Ասենք, թե անհրաժեշտ ծախսերից հետո ձեր եկամուտն է \$100: Այդ գումարով դուք կարող եք կամ ճանապարհորդել Զիքագո կամ գնել ուղիղընդունիչ: Եթե դուք որոշեք գնալ Զիքագո, մենք կասենք, որ ձեր ճանապարհորդության այլընտրանքի գինը նոր ռադիոընդունիչ ունենալու հաճույքն է:

Այլընտրանքի գնի հասկացությունը կարող է լուսաբանվել նաև օգտագործելով արտադրության և հնարավորության սահմանը: Նայեք 2-2 նկարի սահմանին: Ենթադրենք, թե երկիրը որոշել է մեծացնել թնդանոթների իր գնումները՝ 9000 թնդանոթից D կետում հասցնելով 12000 թնդանոթի C կետում: Ո՞րն է այս որոշման այլընտրանքի գինը: Դուք կարող եք այն հաշվել դուրսբերով արտահայտված: Բայց ամենահիմնական այլընտրանքի գինը կարագն է, որից պետք է ձեռք բաշել լրացուցիչ թնդանոթներ արտադրելու համար: Այս օրինակում հեշտ է տեսնել, որ 3000 թնդանոթի այլընտրանքի գինը մեկ միլիոն ֆունտ կարագն է:

Որևէ որոշման այլընտրանքի գինը առաջ է գալիս, քանի որ սակավության աշխարհում ընտրել մի բան նշանակում է հրաժարվել մեկ այլ բանից: Այլընտրանքի գինը այն ապրանքի կամ ծառայության արժեքն է, որից հրաժարվում են:

Այլընտրանքի գին հասկացությունը օգտակար հիշեցում է, որ փաստացի դուրսային հաշիվները ոչ միշտ են իրական ծախսերի ճշգրիտ ցուցիչ: Օրինակ, եթե կառավարությունը որոշում է ավտոմայրուղին անցկացնել ազգային զբոսայգու միջով, անհրաժեշտ հողամասը կարող է եժան թվալ գրպանի կամ բյուջեի ծախսերի մեջ: Բայց զբոսայգու հողամասի օգտագործման այլընտրանքի գինը կարող է լինել բավականաչափ բարձր, քանի որ մարդիկ կվայելեն ավելի քիչ զբոսախնջույքներ, զբոսանքներ կամ արշավներ:

Այլընտրանքի գնի մեկ այլ կարևոր օրինակ է քոլեջ հաճախելու գինը: Եթե դուք հաճախեցիք պետական համալսարան, կարող էիք հաշվել ուսման, սենյակի, սննդի, գրքերի և ծանապարհի ծախսերը: Բոլոր ծախսերը 1990 թվականին կլինեին մոտ \$10000: Նշանակում է սա, որ \$10000 ձեր քոլեջ հաճախելու այլընտրանքի գինն է: Որոշակիորեն ոչ: Դուք պետք է

հաշվի առնեք նաև ուսման և դասերի գնալու վրա ծախսված ժամանակի այլընտրանքի գինը: Բարձրագույն դպրոցի տասնիննամյա շրջանավարտի լրիվ դրույքով աշխատանքը 1990 թվականին միջինը կերեր \$ 16000: Եթե գումարենք փաստացի ծախսերը և այն վաստակը, որից հրաժարվել ենք, կստանանք քոլեջի տարեկան այլընտրանքի գինը՝ \$26000 (հավասար \$10000 + \$16000), և ոչ թե տարեկան \$10000:

ՆԿԱՁՈՂ ՀԱՏՈՒՅՑԻ ՕՐԵՆԵՐ

Մենք կարող ենք օգտագործել արտադրության և հնարավորության սահմանը՝ լուսաբանելու նաև տնտեսագիտական նշանավոր առնչություններից մեկը՝ նվազող հատույցի օրենքը: Այս օրենքը վերաբերում է տնտեսական գործընթացում ներդրանքի և արտադրանքի փոխառնչությանը: Ավելի որոշակիորեն **նվազող հատույցի օրենքը** պնդում է, որ *մենք ավելի ու ավելի պակաս լրացուցիչ արտադրանք կստանանք, եթե հաջորդական բաժիններով ավելացնենք ներդրանքներից մեկը, միաժամանակ մյուսները պահելով անփոփոխ:*

Որպես նվազող հատույցի օրինակ դիտարկենք հետևյալ փորձը: Ունենալով տրված մեծության հող, ասենք 100 ակր, ենթադրենք, թե բոլորովին չենք օգտագործում աշխատուժի ներդրանքը: Զրոյական աշխատուժի ներդրանքով հացահատիկի արտադրանք չի լինի: Այսպիսով 2-2 աղյուսակում նշում ենք զրո արդյունք, երբ աշխատուժը գրո է:

Հիմա կատարենք մեկ այլ փորձ: Հողի տրված մեծությանը ավելացնենք մեկ միավոր աշխատուժ: Մենք տեսնում ենք, որ 2000 բուշել հացահատիկ է արտադրվում: Մեկ այլ փորձում շարունակենք հողի մեծությունը պահել անփոփոխ և ավելացնենք ևս 1 լրացուցիչ միավոր աշխատուժ, ինչպես առաջ, 1 միավոր աշխատուժից անցնելով 2 միավորին:

Ո՞րն է ավելացված աշխատուժի ազդեցությունը արտադրության վրա: Ունենում ենք մենք համեմատական հատույցներ՝ ստանալով 2000 բուշել լրացուցիչ արտադրանք ավելացված սկզբնական 2000 բուշելին: Աղյուսակ 2-2-ը ցույց է տալիս նվազող հատույցի առկայությունը: Աշխատուժի երկրորդ միավորը բերում է միայն 1000 բուշել լրացուցիչ արտադրանք, որն ավելի քիչ է, քան ավելացրել էր աշխատուժի առաջին միավորը: Աշխատուժի երրորդ միավորը բերում է էլ ավելի քիչ արտադրանք, քան երկրորդը, իսկ չորրորդ միավորը ավելացնում է էլի մի փոքր պակաս: Այսպիսով, աղյուսակ 2-2-ում տրված մտացածին փորձը լուսաբանում է նվազող հատույցի օրենքը:

Նվազող հատույցի օրենքը կարևոր և լայնորեն

Նվազող հատույցի օրենքը

Աշխատուժի միավորները (անհատ - տարի)	Լրիվ արտադրանքը (բուշել)	Աշխատուժի լրացուցիչ միավորով ավելացված լրացուցիչ արտադրանք (բուշել / անհատ - տարի)
0	0	
1	2.000	2.000
2	3.000	1.000
3	3.500	500
4	3.800	--
5	3.900	100

Աղյուսակ 2-2. Նվազող հատույցը տնտեսագիտության և տեխնոլոգիայի հիմնական օրենքն է

Նվազող հատույցի օրենքի համաձայն, աշխատուժի լրացուցիչ միավորների ավելացման հետ միասին, երբ հողն ու այլ ներդրանքները պահպան են անփոփոխ, լրացուցիչ արտադրանքը ձգտում է նվազել: Լրացուցիչ արտադրանքը աշխատուժի չորրորդ միավորի ավելացման շնորհիվ:

դիտվող տնտեսական առնչությունն է: Չգուշացնենք, սակայն, որ այն համընդհանուր ձևով ճիշտ չէ բոլոր տեխնոլոգիաների համար: Բացի դրանից, այն կարող է տեղի ունենալ միայն ներդրանքի մի քանի միավոր ավելացնելուց հետո, այսինքն՝ ներդրանքի առաջին մի քանի միավորները կարող են բերել աճող լրացուցիչ արտադրանք, քանի որ աշխատուժի նվազագույն քանակը կարող է անհրաժեշտ լինել միայն դաշտ հասնելու և բաիը վերցնելու համար: Բայց, ի վերջո, նվազող հատույցը կիշխի տեխնոլոգիաների մեծ մասի համար:

ՄԻ ԲԱՆԻ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ

Մի փոքր դատողությունը ենթադրում է, որ նվազող հատույցն ունի խոր իմաստ: Ի՞նչ է տեղի ունենում, երբ գնալով ավելի մեծ աշխատուժ է մշակում նույն

100 ակր տնտեսությունը: Որոշ ժամանակ արտադրանքը սրընթաց կաճի: Աշխատուժն ավելացնելուն զուգընթաց դաշտերը կլինեն ավելի հիմնավորապես ցանված և քաղիանված, որոգման առուները կլինեն ավելի մաքուր, խրտվիլակներն ավելի լավ յուղված: Սակայն ինչ-որ պահից սկսած լրացուցիչ աշխատուժը դառնում է ավելի ու ավելի նվազ արդյունավետ: Օրվա ընթացքում երրորդ փխրեցումը կամ մեքենաների չորրորդ յուղումը քիչ բան է ավելացնում արտադրանքին: Ի վերջո, արտադրանքը շատ քիչ է աճում, երբ ավելի մեծ թվով մարդիկ են խոնավում դաշտի մեջ: Չափից շատ մեծ թվով հողագործները փչացնում են բերքը: Վերջիվերջո, արտադրանքը կարող է նույնիսկ նվազել:

Նվազող հատույցը կարևոր գործոն է բացատրելու, թե ինչու Ասիայի շատ երկրներ այդքան աղքատ են: Խտաբնակ Չինաստանում և Յնգկաստանում կենսամակարդակը ցածր է, քանի որ այս երկրներում միավոր ակրին ընկնում են շատ մեծ թվով աշխատողներ և ոչ թե այն պատճառով, որ հողը պատկանում է պետությանը կամ բացակա հողատերերին:

Կարող ենք օգտագործել նաև ուսման օրինակը՝ նվազող հատույցի օրենքը լուսաբանելու համար: Կարող եք հայտնաբերել, որ տնտեսագիտություն ուսումնասիրելու տվյալ օրվա առաջին ժամը արդյունավետ էր՝ դուք սովորեցիք նոր օրենքներ և փաստեր, խոր մտքեր և պատմություն: Երկրորդ ժամին ձեր ուշադրությունը կարող է լինել մի փոքր ցրված, և դուք ավելի քիչ կսովորեք: Երրորդ ժամը կարող է ցույց տալ, որ նվազող հատույցը գործի է անցել խիստ ձևով, այնպես որ հաջորդ օրը դուք կարող եք երրորդ ժամվա ընթացքում կարդացածից ոչինչ չիիշել: Ենթադրում է նվազող հատույցի օրենքն արդյոք, թե ինչու ուսմանը նվիրված ժամերը պետք է ցրված լինեն, և ոչ թե կուտակվեն բնության նախորդ օրը:

Ամփոփելով

Նվազող հատույցի օրենքը պնդում է, որ որոշ ներդրանքի աճը, երբ մյուսները մնում են հաստատուն, կմեծացնի ամբողջական արտադրանքը: Բայց որոշակի սլաքից հետո լրացուցիչ արտադրանքը, որը ստացվում է ներդրանքի լրացուցիչ բաժիններից, հալոն կունենա դառնալու ավելի ու ավելի փոքր:

Գ. ԱՌԵՎՏՈՒՐ, ՓՈՂ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Անկախ այն բանից, թե ինչ համակարգ է օգտագործվում տնտեսական գործունեությունը կազմակերպելու համար, զարգացած արդյունաբերական տնտե-

սության մեջ միշտ կգտնեք երեք կարևոր գործոններ՝ առևտուր, փող և հիմնական միջոցներ:

- Զարգացած տնտեսությունը բնութագրվում է անհատների և երկրների միջև առևտրի բարդ ցանցով, որը կախված է խիստ մասնագիտացումից և աշխատանքի հմուտ բաժանումից:
- Տնտեսությունն այսօր լայնորեն օգտագործում է փողը: Փողի հոսքը մեր համակարգի կենսական արյունն է: Իրերի տնտեսական արժեքը չափելու համար փողը չափանիշ է: Բայց կենտրոնական դրամատան կողմից փողի ոչ պատշաճ տնօրինումը կարող է առաջ բերել զմաճ կամ լճացում:
- Ժամանակակից արդյունաբերական տեխնոլոգիաները հենվում են *հիմնական միջոցների* մեծ քանակությունների օգտագործման վրա. ճշգրիտ մեքենաներ, խոշոր գործարաններ և գույքի հիմնապաշարներ: Հիմնական միջոցները որպես ծակ, մարդկային հնարավորությունները վերածում են արտադրության շատ ավելի արդյունավետ գործոնի և հանգեցնում շատ ավելի մեծ արտադրողականության, քան նախկինում:

ՍՈՒԿՏՈՐ, ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԳՈՒՄ ԵՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԲԱԺԱՆՈՒՄ

Ժամանակակից տնտեսության և էին օրերի տնտեսության հիմնական տարբերություններից մեկը առևտրի ընդարձակ ցանցն է և անհատների ու ձեռնարկությունների մասնագիտացումը: Արևմտյան տնտեսությունները վերջին երկու դարերի ընթացքում տնտեսական արագ աճ ապրեցին շնորհիվ այն բանի, որ մասնագիտացման աճը յուրաքանչյուրիս թույլ տվեց մասնավոր զբաղմունքի մեջ հասնել բարձր արտադրողականության և արտադրանքը վաճառել մեզ անհրաժեշտ այլ ապրանքներ ձեռք բերելու համար:

Մասնագիտացումը տեղի ունի, երբ մարդիկ իրենց ջանքերը կենտրոնացնում են խնդիրների որևէ մասնավոր խմբի վրա: Այն յուրաքանչյուր անհատի և երկրի հնարավորություն է ընձեռում ամենաբարենպաստ ձևով օգտագործելու ինչ-որ մասնավոր հմտություններ և ռեսուրսներ: Ժամանակակից տնտեսական կյանքի իրողություններից մեկն այն է, որ փոխանակ ամեն մեկին թույլ տալու ամեն ինչ անել միջակ ձևով, ավելի լավ է կատարել աշխատանքի բաժանում ըստ որոշ թվով փոքր մասնագիտական քայլերի կամ խնդիրների: Աշխատանքի բաժանումը դանդաղաշարժ մարդկանց թույլ է տալիս ծուկ որսալ, իսկ արագաշարժներին՝ որսորդությամբ զբաղվել, այնուհետև ունեցածը փոխանակելով չունեցածի հետ:

Մասնագիտացման ավելի բարձր արտադրողականությունը ցուցադրելու համար Սկոտ Սմիթը բերել է գնդասեղ պատրաստելու դասական օրինակը: Մեկ

բանվորը մեկ օրում կարող է լավագույն դեպքում պատրաստել մի քանի տասնյակ ոչ բարձրորակ գնդասեղ: Բայց երբ գնդասեղ պատրաստելը բաժանվում է որոշակի թվով կրկնվող պարզ գործողությունների, մի քանի բանվորներ կարող են հարյուր հազարավոր բարձրորակ գնդասեղներ պատրաստել մեկ օրում:

Երևի մասնագիտացման մարմնացումը աշխատեքենաների հավաքման ժամանակակից հոսքագիծն է, որտեղ մեքենաները շարժվում են հարահադի երկայնքով, իսկ բանվորները կամ նույնիսկ ողորտները կատարում են բարձր մասնագիտացված գործողություններ: Մի բանվոր կարող է կենտրոնանալ «Հոնդայի» ծախս անիվը դնելու վրա: Այսպիսի մասնագիտացման արդյունք է բազմաթիվ արտադրություններում աշխատանքի արտադրողականության հսկայական աճը:

Մասնագիտացված տնտեսությունները հնարավորություն են ընձեռում մարդկանց և երկրների միջև ստեղծել առևտրի բարդ ցանց, որպիսին առկա է այսօր: Մեզանից շատ քչերն են արտադրում որևէ առանձին ավարտուն ապրանք: Մենք պատրաստում ենք մեր սպառած ապրանքների միայն ամենաչնչին մասը: Մենք կարող ենք ուսուցանել քուլեթի ծրագրի փոքր մասը, արտադրել կոճակ, կաթնակաճաքամաղ կամ հավաքել ավտոմեքենայի կամ համակարգչի որևէ մաս: Այս մասնագիտացված աշխատանքի դիմաց կատանանք եկամուտ, որով կարող ենք ապրանքներ գնել աշխարհի բոլոր մասերից:

Ի՞նչն է որոշում, թե ինչ ապրանք արտադրենք: Տնտեսագետներն ընդգծում են *համեմատական առավելության օրենքը*: Այս օրենքը հավատարմ է, որ անհատներն ու երկրները պետք է մասնագիտանան այն ապրանքներն արտադրելու և վաճառելու մեջ, որ իրենց կարող են արտադրել *համեմատաբար* քիչ ծախսով: Նման ձևով անհատը կամ երկիրը պետք է ավելի շուտ գնի, քան արտադրի այն ապրանքները, որ ինքը կարող է արտադրել միայն համեմատաբար մեծ ծախսով: Համեմատական առավելության օրենքի զարմանալի առանձնահատկությունն այն է, որ նույնիսկ այն մարդիկ կամ երկրները, որոնք բացարձակապես նվազ արդյունավետ են, քան մյուսները, օգտակար կհամարեն մասնագիտանալու որոշակի ապրանքների արտադրության մեջ: Այսպես, նույնիսկ Աֆիսի կամ Աֆրիկայի ցածր արտադրողականություն ունեցող երկրները կարող են միջազգային շուկայում մի անկյուն գտնել իրենց ապրանքների համար, քանի որ իրենց համեմատաբար արդյունավետ են որոշակի ապրանքների արտադրության մեջ:

Առևտրից չափ ունենալու գաղափարը տնտեսագիտության կենտրոնական ներդրումներից մեկն

է: Տարբեր մարդիկ կամ երկրներ հակված են մասնագիտանալու որոշակի ասպարեզներում և այնուհետև իրենց ունեցածը կամավոր հիմունքներով փոխանակելու չունեցածի հետ: Միջին արևելքի շատ երկրներ արտադրում և արտահանում են նավթ՝ սննդամթերք և արդյունաբերական ապրանքներ գնելու համար: Ճապոնիան մեծապես արտադրողական երկիր է դարձել՝ մասնագիտանալով այնպիսի ապրանքների արտադրության մեջ, ինչպիսիք են ավտոմեքենաները և սպառողական էլեկտրոնիկան: Նա արտահանում է իր արդյունաբերական արտադրանքի մեծ մասը՝ հումքի ներմուծման դիմաց վճարելու համար: Առևտուրը հարստացնում է բոլոր երկրներին և բարձրացնում բոլորի կենսամակարդակը:

Ամփոփելով

Առաջավոր տնտեսությունները ներգրավվում են աշխատանքի մասնագիտացման և բաժանման մեջ, որը մեծացնում է ռեսուրսների արտադրողականությունը: Անհատներն ու երկրները այնուհետև կամավոր կերպով այլ ապրանքների հետ փոխանակում են այն ապրանքները, որոնց արտադրության մեջ մասնագիտացել են լայնորեն մեծացնելով սպառման ոլորտն ու քանակությունը և բարձրացնելով կենսամակարդակը:

ՓՈՂԸ ՈՐՊԵՍ ՓՈԽՄԱԿԱՍԱՆ ԲՍԱՅՈՒՂ

Եթե մասնագիտացումը մարդկանց թույլ է տալիս կենտրոնանալու մասնավոր խնդիրների վրա, ապա փողը մարդկանց հնարավորություն է տալիս փոխանակելու իրենց մասնագիտական արտադրանքը ուրիշների կողմից արտադրված ապրանքների լայն շարքի հետ: Վստահ լինելու համար մենք կարող ենք պատկերացնել *ապրանքափոխանակության* այն վիճակը, երբ մարդիկ մի ապրանքը անմիջականորեն փոխանակում են մի այլ ապրանքի հետ: Պարզագույն տնտեսություններում սննդամթերքը կարող էր փոխանակվել հագուստի հետ, տուն կառուցելիս ցույց տրվող օգնությունը կարող էր փոխանակվել դաշտ մաքրելիս ցույց տրվող օգնությամբ: Բայց այսօր փոխանակությունը բոլոր տնտեսություններում ինչպես շուկայական, այնպես էլ վարչաիրաժայական, տեղի է ունենում փողի միջոցով:

Ի՞նչ է փողը: Փողը վճարման միջոց է կամ փոխանակման միջանկյալ միջոց: Մեր տնտեսության մեջ փողը կազմված է արծույթից և ընթացիկ հաշիվներից, որոնց միջոցով տնային տնտեսություններն ու ձեռնարկությունները վճարում են ապրանքների դիմաց: Երբ դուք ծանոն եք գնում քառորդ դոլարով, ծաշում \$10 թղթադրամով կամ ստեղծարքավորում

եք գնում ընթացիկ հաշվով, ամեն դեպքում դուք օգտագործում եք փող:

Փողը քայքայող է, որը հեշտացնում է փոխանակությունը: Երբ բոլորը վստահում և ընդունում են փողը որպես ապրանքների և պարտքերի վճարամիջոց, առևտուրը հեշտանում է: Միայն պատկերացրեք, թե ինչքան կարողանար տնտեսական կյանքը, եթե դուք ստիպված լինեիք ապրանքը ապրանքի հետ փոխանակել ամեն անգամ, երբ գնեիք պիցա կամ գնայիք համերգ: Ի՞նչ ապրանքներ կարող էիք դուք առաջարկել Սալի պիցայի կամ Ռոլինգ Սթրուինգի դիմաց: Ի՞նչ ունեք դուք մեծ քանակությամբ, որ նրանք ցանկանում են սպառել: Բանի որ ամեն ոք ընդունում է փողը որպես փոխանակման միջանկյալ միջոց, առաջարկի և պահանջարկի անհրաժեշտ համապատասխանեցումը մեծապես պարզեցվեց:

Բայց ինչպես ամեն մի քայքայող, փողը ևս կարող է շարքից դուրս գալ: Ապրանքափոխանակային տնտեսության մեջ, երբ ես քաղցած եմ, իսկ դուք մերկ, ես միշտ կարող եմ կարել ձեր հագուստը, եթե դուք թխեք իմ հացը: Բայց առևտուրը կարող է շարքից դուրս գալ փողային տնտեսության մեջ: Օրինակ, 1930-ական թթ. մեծ լծացման ժամանակ դրամատները դադարեցրին վճարումները, փողը կուտակվեց, որոշ մարդիկ սովի մատնվեցին, մյուսներն աշխարհի ամենահարուստ երկրում շրջում էին ցնցոտիներով: Աղքատությունը կարող է գերակշռել առևտրական մեջ, երբ փողը կենտրոնական դրամատան կողմից պատշաճ ձևով չի տնօրինվում:

Փողը տնօրինելու խնդիր՝ կառավարության այսօրվա ամենակարևոր հիմնահարցերից մեկը, արժարժվում է մակրոտնտեսագիտությանը նվիրված գլուխներում:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Մենք իմացանք, որ տնտեսությունը կախված է արտադրության երեք հիմնական գործոններից՝ աշխատուժից, հիմնական միջոցներից և հողից: Հողը և աշխատուժը հաճախ անվանում են *արտադրության առաջնային* գործոններ: Արտադրության առաջնային գործոնն այն է, որի քանակությունը որոշվում է տնտեսությունից դուրս (սոցիալական ուժերով՝ աշխատուժի դեպքում, և երկրաբանական պատմության՝ հողի դեպքում):

Հիմնական միջոցները արտադրության այլ կարգի գործոն են: *Հիմնական միջոցները (կամ հիմնական ապրանքները) արտադրության արտադրված գործոն են, երկարատև ներդրանք, որն ինքը տնտեսության արտադրանք է:* Օրինակ, մենք կառուցում ենք գործվածքեղենի գործարան և այն օգ-

տագործում ենք վերնաշապիկ արտադրելու համար, մենք հավաքում ենք համակարգիչ և այնուհետև օգտագործում ուսանողներին սովորեցնելու համար, և այլն, և այլն:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐՆ ՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Հիմնական միջոցները հատուկ առնչություն ունեն ժամանակի հետ: Ինչու՞: Մենք կտեսնենք, որ հիմնական միջոցները ներհատուկ ծնով կապված են ժամանակատար, անուղղակի, շրջանցիկ արտադրության եղանակների հետ: Փաստորեն, հիմնական միջոցների պարադոքսներից մեկն այն է, որ տնտեսությունը հսկայական չափով ավելի արտադրողական է դառնում օգտագործելով անուղղակի կամ շրջանցիկ եղանակներ:

Եթե ազարակատերերը ստիպված լինեին աշխատել իրենց ձեռքերով, առանց որևէ հիմնական միջոցի՝ տրակտորի կամ բահի, ազարակների արտադրողականությունը իրականում կլիներ շատ ցածր: Մարդիկ շատ շուտ հասկացել են, որ արտադրության ուղղակի եղանակները հաճախ ավելի քիչ արդյունավետ են, քան անուղղակի կամ շրջանցիկ եղանակները: Չուկ որսալու ուղղակի եղանակը կլիներ գետը մտնել և ծուկը որսալ ձեռքերով, բայց այս ուղղակի եղանակը շատ քիչ ծուկ կբերեր: Դրա փոխարեն մարդիկ հասկացան, որ կառուցելով ցանցեր և ձկնորսանավեր (այս բոլորը լինելով հիմնական սարքավորումներ) ծուկ որսալու ժամանակամիջոցը մեծապես ավելի արտադրողական է դառնում մեկ օրում որսած ձկների քանակի առումով:

Արդյունավետ անուղղակի կամ շրջանցիկ տեխնիկայի վերաբերյալ մյուս օրինակները հետևյալներն են. հողագործը ժամանակ է ծախսում դաշտերը մաքրելու և ակոսներ բացելու վրա, որպեսզի ցորենի բերքը բարձրանա: Պողպատագործը պատրաստում է պողպատաթիթեղ, որը պետք է օգտագործվի դաշտ մաքրող տրակտոր արտադրելու համար: Կենսաբանը ԴՆԹ-ն ներարկում է բջջի մեջ՝ նոր և դիմացկուն սերմացու բուծելու համար: Այս բոլորը շրջանցիկ եղանակներ են մեծացնելու համար ցորենի այն քանակը, որ մեր տնտեսությունը կարող է արտադրել:

Մինչդեռ տնտեսության մեջ աշխատողներս հազվադեպ ենք կանգ առնում մտորելու նրա շրջանցիկ լինելու մասին: Բոպեական տրամաբանությունը կհամոզի, որ փաստորեն համարյա ոչ մեկը չի արտադրում ավարտուն սպառողական ապրանք: Գրեթե յուրաքանչյուրը կատարում է նախապատրաստական և շրջանցիկ բնույթի աշխատանք՝ վերջնական սպառումն ունենալով որպես հեռավոր ապագայի նպատակ:

Աճ ընթացիկ սպառման զոհաբերության շնորհիվ: Եթե մարդիկ ցանկանում են խմայել՝ ծեռնալախ մնալով ներկա սպառումից և ապասել ապագա սպառման, ապա հասարակությունը կարող է ռեսուրսներ հատկացնել նոր հիմնական ապրանքների համար: Հիմնական միջոցների մեծ ռեսուրսը տնտեսությանն օգնում է ԱՄՆ-ն ավելի արագ հրել դեպի դուրս: Նայեք հետո՝ 2-5 նկարին, տեսնելու, թե ընթացիկ սպառումից ներդրման օգտին հրաժարվելը ինչպես է ավելացնում ապագա արտադրական հնարավորությունները:

Այս ամենը հարց է առաջացնում. եթե շրջանցիկ և անուղղակի գործընթացներն այսպես արդյունավետ են, *բոլոր* անուղղակի գործընթացները ինչու՞ չփոխարինել ավելի արդյունավետ շրջանցիկներով և բոլոր շրջանցիկ գործընթացները՝ էլ ավելի շրջանցիկ գործընթացներով: Շրջանցիկ գործընթացների օգտագործման առավելությունը խախտվում է սկզբնական անբարենպաստ պայմանով, որն ստիպում է հրաժարվել ներկա սպառողական ապրանքներից՝ ընթացիկ սպառումը փոխարինելով շրջանցիկ գործընթացների մեջ ներդրումներ կատարելով: Դժվարությունն այն է, որ շրջանցիկ գործընթացները պտուղ են ապիս միայն որոշ ժամանակ անց: Մենք կարող էինք ժամանակ և ռեսուրսներ ներդրել մեր մայրուղիներն էլ ավելի լայն և մեր երկաթուղիների պատռվածներն էլ ավելի հարթ դարձնելու համար, դրանով իջեցնելով վառելանյութի և նորոգման ծախսերն ու ընթացքի ժամանակը: Ուսանողները կարող էին 5 կամ 10 տարի ավել հաճախել բուհ և ձեռք բերել էլ ավելի խոր մասնագիտական հմտություններ: Շրջանցիկ ներդրումների մեջ ավելին չենք ներդնում, քանի որ դա կհանգեցներ այսօրվա սպառման շատ մեծ նվազման:

Ամփոփում ենք հետևյալ կերպ.

Տնտեսական գործունեության մեծ մասը նշանակում է հրաժարում ընթացիկ սպառումից՝ մեր հիմնական միջոցները մեծացնելու համար: Ամեն անգամ, երբ մենք ներդրում ենք՝ կառուցելով նոր գործարան կամ ծանախարհ, ավելացնելով կրթության տարիներն ու որակը կամ լայնացնելով օգտակար տեխնիկական իմացության մեր սլաշարը, բարձրացնում ենք մեր տնտեսության ապագա արտադրողականությունը:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ԵՎ ՄԱՍՆԱԿՈՐ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ֆիզիկապես հիմնական ապրանքները որոշիչ են ցանկացած տնտեսության համար՝ շուկայական, թե վարչահրամայական, քանի որ դրանք օգնում են մե-

ծագնելու արտադրողականությունը: Բայց կապիտալիստական և սոցիալիստական համակարգերի միջև կա մի նշանակալի տարբերություն: Մեր շուկայական տնտեսության մեջ մեծ մասամբ մասնավոր ձեռնարկություններն ու անհատներն են մեքենաների, շենքերի և հողի տերը: Ինչը բացառություն է մեր համակարգում՝ պետական սեփականություն արտադրության միջոցների նկատմամբ, օրենք է սոցիալիստական պետության համար, որտեղ հիմնական միջոցները, հողը և տները կոլեկտիվ սեփականություն են:

Շուկայական տնտեսության մեջ հիմնական միջոցները, որպես կանոն, մասնավոր սեփականություն են, և հիմնական միջոցներից ստացվող եկամուտը գնում է անհատներին: Յուրաքանչյուր հողակտոր ունի սեփականության վավերագիր կամ վիճակ, համարյա յուրաքանչյուր մեքենա կամ շինություն պատկանում է որևէ անհատի կամ ընկերության: *Սեփականության իրավունքները* հիմնական ապրանքների տերերին շնորհում են դրանք օգտագործելու, փոխանակելու, ներկելու, փորելու, հորատելու կամ շահագործելու հնարավորություն: Այս հիմնական ապրանքներն ունեն նաև շուկայական արժեքներ, և մարդիկ կարող են հիմնական ապրանքները գնել և վաճառել ցանկացած գնով: *Անհատների հնարավորությունը տնօրինել և շահույթ ստանալ հիմնական միջոցներից (կապիտալից) ահա թե որտեղից է կապիտալիզմ աճումը*¹:

Բայց թեև մեր հասարակությունը կառուցվում է մասնավոր սեփականության վրա, վերջինիս իրավունքները սահմանափակ են: Հասարակությունն է որոշում, թե «ձեր» սեփականության որ մասը կարող եք կտակել ձեր ժառանգորդներին և որքան պետք է կառավարությանը հատկացվի որպես ժառանգության կամ ունեցվածքի հարկ: Հասարակությունն է

որոշում, թե հասարակական սպասարկման հիմնարկների սեփականատերերը, ինչպիսիք են էլեկտրականության և գազի ընկերությունները, որքան կարող են վաստակել և՛ թե ձեր ավտոմեքենան որքան կարող է աղտոտել օդը: Նույնիսկ ձեր տունը ձեր ամրոցը չէ: Դուք պետք է ենթարկվեք տարածքների բաժանման օրենքին և, եթե անհրաժեշտ է, տեղ բացեք ծանապարհի համար:

Հետաքրքրական է, որ ամենաարժեքավոր տնտեսական ռեսուրսը՝ աշխատուժը, չի կարելի վերածել որպես մասնավոր սեփականություն գնվող և վաճառվող ապրանքի: Ստրկատիրության վերացումից հետո հակաօրինական է մարդու վաստակելու կարողությունը դիտարկել որպես հիմնական միջոցի տարատեսակ: Դուք չունեք ձեզ վաճառելու ազատությունը, դուք պետք է ձեզ վարձակալության տաք որևէ աշխատավարձով:

Սեփականության իրավունքները շուկայական տնտեսության մեջ սահմանում են հիմնական ապրանքներն ու այլ սեփականությունը տնօրինելու, գնելու, վաճառելու և օգտագործելու անհատների կամ ձեռնարկատերերի հնարավորությունները:

• Մենք այժմ տեսնում ենք, թե ինչպես են մասնագիտացումը, առևտուրը, փողը և հիմնական միջոցները բանալի դառնում առաջավոր տնտեսության արդյունավետության համար: Բայց նկատենք նաև, որ նրանք սերտորեն փոխկապակցված են: Մասնագիտացումը ստեղծում է հսկայական արդյունավետություն, իսկ ընդլայնված արտադրությունը հնարավոր է դարձնում առևտուրը: Փողի օգտագործումը թույլ է տալիս, որ առևտուրը տեղի ունենա արագ և արդյունավետ: Աշխատանքի բարձրակարգ բաժանում հնարավոր չէր լինի առանց առևտրի և փոխանակման այն հեշտացման, որ ապահովում է փողը: Փողը և հիմնական միջոցները կապված են միմյանց հետ, քանի որ հիմնական ապրանքները գնելու համար դրանական միջոցները ներհոսում են ֆինանսական շուկաների միջոցով, որտեղ մարդկանց խնայողությունները կարող են փոխարկվել այլ մարդկանց հիմնական միջոցների:

Այժմ, երբ մենք ծանոթացել ենք տնտեսական կազմակերպության հիմնահարցերին, կարող ենք անցնել հաջորդ գլխին՝ այն եղանակների վերլուծությանը, որոնցով մեր տնտեսությունը որոշում է զները, քանակությունները և եկամուտները: •

¹ Մենք պետք է ֆիզիկական հիմնական միջոցները զգուշորեն տարբերենք ֆինանսական հիմնական միջոցներից: Ֆիզիկական հիմնական միջոցները հանդես են գալիս գործարանների, սարքավորման, տների և գույքի ձևով: Ֆիզիկական հիմնական միջոցները ներդրանք են կամ արտադրության գործոն: Ֆինանսական հիմնական միջոցները «թղթյա» միջոցներն են կամ պահանջները, ինչպես՝ պարտավորությունները, ընդհանուր բաժնետոմսերը, ընթացիկ կամ խնայողական հաշիվները կամ տան գրավագրերը: Ֆինանսական հիմնական միջոցները հաճախ պահանջ են ֆիզիկական հիմնական միջոցների նկատմամբ. բայց ոչ երբեք ներդրանք արտադրական գործընթացի մեջ:

ԱՍՓՈԾՈՒՄ

Ա. Տնտեսական կազմակերպության երեք հիմնահարցերը

1. Ամեն հասարակություն պետք է լուծի երեք հիմնական խնդիր. *Ի՞նչ, ինչպե՞ս և ու՞մ համար*։ *Ի՞նչ* տեսականի և քանակություններ պետք է արտադրվեն բոլոր հնարավոր ապրանքների և ծառայությունների լայն տիրույթի մեջ։ *Ինչպե՞ս* պետք է ռեսուրսներն օգտագործվեն այս ապրանքներն արտադրելիս։ Եվ *ու՞մ համար* պետք է ապրանքներն արտադրվեն (այսինքն՝ ինչպես պետք է լինի եկամտի և սպառման բաշխումը տարբեր անհատների և դասակարգերի միջև)։
2. Հասարակությունները այս խնդիրներին դիմակայում են տարբեր եղանակներով։ Այսօր տնտեսական կազմակերպության ամենակարևոր ծեռն են վարչահրամայականը և շուկայականը։ Վարչահրամայական տնտեսությունը առաջնորդվում է կառավարությունների կենտրոնացված հսկողությամբ։ Շուկայական տնտեսությունը առաջնորդվում է գների և շահույթների ոչ պաշտոնական համակարգով, որի մեջ որոշումների մեծ մասը ընդունվում է մասնավոր անձանց և ձեռնարկությունների կողմից։ Բոլոր հասարակություններն էլ ունեն վարչահրամայականի և շուկայականի տարբեր գուգակցումներ, բոլոր հասարակություններն էլ ունեն խաղը տնտեսություններ։

Բ. Հասարակության տեխնոլոգիական հնարավորությունները

3. Տրված ռեսուրսներով և տեխնոլոգիայով արտադրության ընտրությունը երկու այնպիսի բարիքների միջև, ինչպիսիք են կարագն ու թնդանոթը, կարող են ի մի բերվել *արտադրության և հնարավորության սահմանի միջոցով* (ԱՀՍ)։ ԱՀՍ-ն ցույց է տալիս, թե ինչպես մի ապրանքի (թնդանոթի) արտադրությունը իրագործվում է մեկ այլ ապրանքի (կարագի) արտադրության հաշվին։
4. Արտադրական արդյունավետությունը տեղի ունի, երբ մի ապրանքի արտադրությունը չի կարող մեծացվել առանց կրճատելու մեկ այլ ապրանքի արտադրությունը։ Սա լուսաբանվում է ԱՀՍ-ի միջոցով։ Երբ տնտեսությունը գործում է արդյունավետ՝ իր ԱՀՍ-ի վրա, նա մի ապրանքից ավելի շատ կարող է արտադրել մեկ այլ ապրանքից ավելի քիչ արտադրելով միայն։
Հասարակությունները երբեմն իրենց սահմանի ներսում են։ Երբ գործադրությունը բարձր է կամ կառավարության կանոնակարգերը խանգարում են ձեռնարկությունների գործունեությանը, տնտեսությունն անարդյունավետ է և գործում է իր ԱՀՍ-ի ներսում։
5. Արտադրության և հնարավորության սահմանները լուսաբանում են շատ հիմնական տնտեսական գործընթացներ՝ թե տնտեսական աճը ինչպես է առաջ հրում սահմանը, ինչպես է որևէ երկիր համեմատաբար քիչ սննդամթերք և այլ անհրաժեշտ ապրանքներ ընտրում իր զարգացմանը գուզընթաց, ինչպես է որևէ երկիր ընտրություն կատարում մասնավոր ապրանքների և հանրային բարիքների միջև, և ինչպես են հասարակություններն սպառողական ապրանքների և հիմնական ապրանքների միջև ընտրություն կատարում՝ ապագա սպառումը բարձրացնելու համար։
6. Դոլարային ծախսերը նույնը չեն, ինչ իրական տնտեսական ծախսերը։ Երբ սակավության աշխարհում չափում ենք ընտրություն կատարելու ամբողջական ծախսը, ապա հաշվում ենք այլընտրանքի գինը, որով որոշվում է մեր մերժած իրերի կամ հնարավորությունների արժեքը։
7. Նվազող հատույցի օրենքը հավաստում է, որ ինչ-որ պահից սկսած, երբ ավելաց-

նում ենք փոփոխական ներդրանքի հավասար լրացուցիչ բաժիններ (ինչպես՝ աշխատուժի) որևէ հաստատուն ներդրանքի վրա (ինչպես՝ հողը), լրացուցիչ արտադրանքի քանակը նվազում է:

4. Առևտուր, փող և հիմնական միջոցներ

8. Երբ տնտեսությունները զարգանում են, նրանք դառնում են ավելի մասնագիտացված: Աշխատանքի բաժանումը թույլ է տալիս որևէ առաջադրանք բաժանել ինչ-որ ավելի փոքր թվով աշխատանքների, որոնք կարող են հաղթահարվել կամ ավելի արագորեն կատարվել մեկ առանձին աշխատողի կողմից: Մասնագիտացումը ծագում է արտադրության շրջանցիկ եղանակների օգտագործման նկատմամբ աճող հակվածությունից, որոնք պահանջում են ավելի մասնագիտական հմտություններ:
9. Երբ անհատներն ու երկրները ավելի ու ավելի են մասնագիտանում, նրանք ձգտում են կենտրոնանալ որոշակի ապրանքների վրա և իրենց ավելցուկ արտադրանքը փոխանակել ուրիշների կողմից արտադրված ապրանքների հետ: Մասնագիտացման և համեմատական շահավետության վրա հիմնված կամավոր առևտուրը օգուտ է բերում բոլորին:
10. Այսօր մասնագիտացված ապրանքների և ծառայությունների առևտուրը հիմնվում է փողի վրա, որը յուզում է առևտրի անիվները: Փողը որպես արժույթ և ընթացիկ հաշիվներ հանրորեն ընդունված միջանկյալ միջոց է փոխանակման համար: Այն օգտագործվում է ամեն ինչի դիմաց վճարելու համար՝ խնձորով կարկանդակից մինչև գերի կաշին: Ընդունելով փողը, մարդիկ և երկրները կարող են մասնագիտանալ քիչ ապրանքների արտադրության մեջ և դրանք փոխանակել այլ ապրանքների հետ: Առանց փողի մենք պետք է շատ ժամանակ վատնենք անընդհատ մի ապրանքը փոխանակելով այլ ապրանքի հետ:
11. Հիմնական ապրանքները՝ այնպիսի արտադրված ներդրանքներ, ինչպիսիք են մեքենաները, կառուցվածքները և գույքը, հնարավոր են դարձնում արտադրության շրջանցիկ եղանակները, որոնք ավելացնում են երկրի արտադրանքը: Այս շրջանցիկ եղանակները ժամանակ և ռեսուրսներ են պահանջում գործի դրվելու համար և մեծապես պահանջում են ընթացիկ սպառման ժամանակավոր գոհաբերում: Այն կանոնները, որոնք սահմանում են, թե ինչպես հիմնական և այլ միջոցները կարող են գնվել, վաճառվել և օգտագործվել, կազմում են սեփականության իրավունքների համակարգը: Ոչ մի տնտեսական համակարգում մասնավոր սեփականության իրավունքները անսահմանափակ չեն:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐ

Տնտեսական կազմակերպության հիմնահարցերը	Ընտրություն արտադրության հնարավորությունների միջև	Ժամանակակից տնտեսության առանձնահատկությունները
ինչ, ինչպես և ում համար այլընտրանքային տնտեսական համակարգեր. վարչաիրաձայական և շուկայական ներդրանք և արտադրանք	արտադրության և հնարավորության սահման (ԱՀՍ) արդյունավետություն այլընտրանքի գին նվազող հատույցի օրենք	աշխատանքի մասնագիտացում և բաժանում փող արտադրության գործոններ (հող, աշխատուժ, հիմնական միջոցներ) հիմնական միջոցներ և մասնավոր սեփականություն

ՀԱՐՑԵՐ ԲՆԱՆԻԿԱՆ ՀԱՍՈՐ

1. Ուշադիր սահմանեց հետևյալ եզրերից յուրաքանչյուրը և բերեց օրինակներ. ԱՅՍ, արդյունավետություն, ներդրանք, արտադրանք, այլընտրանքի գին:
2. Ենթադրենք Տնտեսաշենք մագերի կտրվածքներ և վերնաշապիկներ է արտադրում աշխատուժի ներդրանքի միջոցով: Ենթադրենք իր տրամադրության տակ ունի 1000 աշխատամաս: Մագերի կտրվածքը պահանջում է $\frac{1}{2}$ ժամվա աշխատանք, իսկ վերնաշապիկը պահանջում է 5 ժամվա աշխատանք: Կառուցեց Տնտեսաշենքի արտադրության և հնարավորության սահմանը:
3. Վերագծեց նկար 2-2-ի հասարակության արտադրության և հնարավորության սահմանը այն բանից հետո, երբ գիտական հայտնագործությունները կրկնապատկել են ռեսուրսների արտադրողականությունը կարագի արտադրության մեջ:
4. Բերեց աշխատանքի մասնագիտացման և բաժանման ձեռք իմացած երեք օրինակներ: Ի՞նչ ապարեզներում եք դուք և ձեր ընկերները մտադիր մասնագիտանալու: Որո՞նց են գերմասնագիտացման վտանգները:
5. «Լինկոլնը ազատագրեց ստրուկներին: Գրչի մի հարվածով նա ոչնչացրեց այն հիմնական միջոցների մեծ մասը, որ Հարավը կոտակել էր տարիների ընթացքում»: մեկնաբանեց:
6. «Պարտադիր զինվորական ծառայությունը պետությանը թույլ է տալիս իրեն և մարդկանց հիմարացնել՝ մեծ բանակի իսկական ծախսերի առնչությամբ»: Համեմատեց կամավոր բանակի (որտեղ ծառայության վարձը բարձր է) և պարտադիր ծառայության (որտեղ վարձը ցածր է) բյուջեի ծախսը և այլընտրանքի գինը: Սեջերուսը վերլուծելու համար ի՞նչ նշանակություն ունի այլընտրանքի գին հասկացությունը:
7. Շատ գիտնականներ հավատացած են, որ մենք արագորեն սպառում ենք մեր բնական ռեսուրսները: Ենթադրենք, թե գոյություն ունի միայն երկու ներդրանք (աշխատուժ և բնական ռեսուրսներ), որոնց առանց երկար ժամանակ հասարակության տեխնոլոգիայի կատարելագործման արտադրում են երկու տեսակ ապրանք (մագերի կտրվածքներ և բենզին): Ցույց տվեց, թե ժամանակի ընթացքում բնական ռեսուրսների սպառմանը զուգընթաց ինչ կպատահի ԱՅՍ-ի հետ: Գյուտերն ու տեխնոլոգիական կատարելագործումը ինչպե՞ս կփոխեն ձեր պատասխանը: Սյս օրինակի հիման վրա բացատրեց, թե ինչու է սովորում, որ «տնտեսական աճը մրցավազք է ռեսուրսների սպառման և հայտնագործությունների միջև»:
8. Ասենք, Ջանասերը 10 ժամ ունի տնտեսագիտությունից և պատմությունից զալիք ըննություններին պատրաստվելու համար: Գծեց գնահատականների համար ԱՅՍ-ը Ջանասերի սահմանափակ ժամանակային ռեսուրսների պայմաններում: Եթե Ջանասերը սովորում է անարդյունավետ կերպով, լսելով բարձր երաժշտություն և զրուցելով ընկերների հետ, որտե՞ղ կլինի Ջանասերի գնահատականային «արտադրանքը» ԱՅՍ-ի նկատմամբ: Ի՞նչ կպատահի գնահատականների ԱՅՍ-ին, եթե Ջանասերն ուսման ներդրանքը 10 ժամից հասցնի 15 ժամի:
9. 1982–1990 թվականների ընթացքում Ամերիկայի տնտեսությունն արագորեն աճեց գործազրկության նվազման և հիմնական սարքավորումների ավելի արդյունավետ կիրառման հետ միասին: Գծեց ԱՅՍ-ները 1982 թ. և 1990 թ. համար և նրանց միջև ավելացրեց երկու կետեր, որոնք ցույց տան, թե տնտեսությունը որտեղ կարող էր գտնվել այդ երկու տարիներին:

ՇՈՒԿԱՆԵՐԸ ԵՎ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Յուրաքանչյուր անհատ ձգտում է իր հիմնական միջոցներն օգտագործել այնպես, որ ստացված արդյունքը լինի հնարավորին չափ մեծ: Եւ հիմնականում ոչ ձգտում է մեծացնել հասարակության շահույթը, ոչ էլ գիտակցում, թե որքան է այն մեծանում: Եւ հոգում է միայն իր ապահովության, միայն իր հարստանալու մասին: Սրանում նա առաջնորդվում է մի անտեսանելի ձեռքով, որը նրան մղում է մի արդյունքի, որպիսին նրա նպատակների և ոչ մի մասը չի կազմել: Հետևելով իր շահին, նա հաճախ հասարակության շահն ապահովում է ավելի արդյունավետորեն, քան եթե իրապես ձգտեր դրան:

Ադամ Սմիթ, «ժողովուրդների հարստությունը» (1776 թ.)

Ինչպես շուկայական, այնպես էլ վարչակազմային տնտեսությունների արձատները գտնվում են վաղնջական ժամանակներում: Դարեր առաջ պետական խորհուրդները կամ քաղաքապետարանները բավականաչափ տնտեսական գործունեություն էին վարում Եվրոպայի և Ասիայի շատ շրջաններում: Սակայն մոտավորապես Ամերիկյան հեղափոխության ժամանակաշրջանում իշխանությունները գների և տնտեսական պայմանների վրա սկսեցին ավելի ու ավելի քիչ անմիջական հսկողություն ունենալ: Ֆեոդալական հարաբերություններն աստիճանաբար տեղը գիցեցին շուկաներին կամ, ինչպես այն երբեմն անվանում են, «ազատ ձեռներեցությանը» կամ «մրցակցային կապիտալիզմին»:

Այս հակումը բարձրակետի հասավ տասնիններորդ դարում՝ «լեյսեյ ֆեա»-ի շրջանում: Այս սկզբունքը, որը բարգմանվում է «մեզ մի խանգարեք», համարում է, որ իշխանությունը պետք է հնարավորին չափ քիչ խառնվի տնտեսական գործերին և տնտեսական որոշումները թողնի շուկային: Տասնիններորդ դարում շատ կառավարություններ հետևեցին այս մոտեցմանը: Բայց նախքան լրիվ «լեյսեյ ֆեա»-ին հասնելը, մակընթացությունը շրջվեց այլ ուղղությամբ: Սկսած անցյալ դարի վերջից, Գյուսիսային

Ամերիկայի և Եվրոպայի համարյա բոլոր երկրներում կառավարությունների տնտեսական գործունեությունը սկսեց հաստատուն կերպով ընդլայնվել: Համընդհանուր բարօրության պետությունը սկսեց շուկային և ընտանիքին ավելի ու ավելի մեծ չափով փոխարինել կապիտալիստական տնտեսություններում, մինչդեռ սոցիալիստական պետությունները շուկան լիովին դուրս մղեցին Եվրոպայի և Ասիայի շատ երկրներում:

1980-ական թվականներին մակընթացություններն եկան մեկ անգամ ևս: Պահպանողական տնտեսական քաղաքականությունը շուկայական տնտեսություններում նվազեցրեց պետության հսկողությունը տնտեսության նկատմամբ: Այնուհետև, 1990-ականներին շատ սոցիալիստական երկրներ դեն չարտեցին իրենց հիերարխիկ կենտրոնական պլանավորման համակարգերը և սկսեցին խարխալելով գնալ դեպի «շուկա»:

Ճշգրտորեն, ի՞նչ է շուկայական տնտեսությունը: Ինչպե՞ս է պետությունը երբեմն փոխարինում շուկային: Եկե՛ք է ժամանակը հասկանալու այն սկզբունքները, որոնք ընկած են շուկայական տնտեսության հիմքում և դիտարկելու պետության դերը տնտեսական կյանքում:

Ա. ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ՇՈՒԿԱՆԵՐԸ ԼՈՒԾՈՒՄ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Այնպիսի երկրում, ինչպիսին Միացյալ Նահանգներն է, տնտեսական խնդիրները մեծ մասամբ լուծվում են շուկայի միջոցով, այդ պատճառով էլ մեր համակարգված ուսումնասիրությունը սկսում ենք այնտեղից: Շուկայական տնտեսության մեջ ո՞վ է վճռում երեք հիմնական հարցերը՝ *ի՞նչ, ինչպե՞ս և ու՞մ համար*

Դուք միգուցե զարմանաք, եթե իմանաք, որ ոչ մի անհատ կամ կազմակերպություն շուկայական տնտեսության մեջ պատասխանատու չէ տնտեսական խնդիրների լուծման համար: Դրա փոխարեն, միլիոնավոր ձեռնարկություններ և սպառողներ ներգրավված են կամավոր առևտրի մեջ, և նրանց գործողություն-

քը կազմակերպելիս ջանում են ընդօրինակել 1948 թ. գերմանական հրաշքը:

ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄԸ

Ինչպե՞ս է գործում շուկան: Ավելի ճիշտ՝ ինչպե՞ս է շուկան կարողանում որոշել գները, աշխատավարձերը, արտադրանքը: Սկզբնական շրջանում շուկան մի տեղ էր, որտեղ ապրանքները գնվում և վաճառվում էին: Միջնադարի տնտեսական պատմությունը նշում է գյուղերի և քաղաքների առևտրական կենտրոնները կազմող շուկայական տաղավարները, որոնք լցված էին կարագի խոշոր կտորներով և պանրի բուրգերով, թարմ ձկներով և բանջարեղենի կույտերով: Այսօր կարևոր շուկաների մեջ են մտնում Չիքագոյի առևտրի վարչությունը, որտեղ գրավվում են նավթի, ցորենի և այլ ապրանքների առևտրով, Նյու Յորքի ֆոնդային բորսան, որտեղ գնվում և վաճառվում են ամերիկյան ամենամեծ ձեռնարկությունների սեփականության իրավունքները:

Ավելի ընդհանուր ձևով ասած՝ շուկան մի մեխանիզմ է, որի միջոցով գնորդներն ու վաճառողները միմյանց հետ հանդիպում են ապրանքներ փոխանակելու համար: Շուկան կարող է լինել կենտրոնացված (ինչպես բաժնետոմսերի, պարտատոմսերի և ցորենի համար) կամ ապակենտրոնացված (ինչպես տների կամ օգտագործված մեքենաների համար), կամ կարող է լինել նույնիսկ էլեկտրոնային (ինչպես ֆինանսական միջոցների և ծառայությունների համար): Շուկայի վնասող բնութագիրն այն է, որ նա գնորդներին և վաճառողներին հավաքում է գները և քանակությունները որոշելու համար:

Շուկան մի մեխանիզմ է, որով ապրանքի գնորդներն ու վաճառողները փոխազդում են որոշելու համար գինը և քանակությունը:

Շուկայական համակարգում ամեն ինչ ունի գին, որն ապրանքի արժեքն է՝ արտահայտված փողով: Գներն այն չափանիշներն են, որոնց հիման վրա մարդիկ և ձեռնարկությունները կամավոր կերպով փոխանակում են տարբեր ապրանքներ: Եթե ես համաձայնում եմ օգտագործված «Ֆոնդան» առևտրականից գնել 3150 դոլարով, դա նշանակում է, որ ինձ համար այն արժե ավելին, քան 3150 դոլարը, և որ 3150 դոլարը ավելի մեծ արժեք է առևտրականի համար, քան «Ֆոնդան»: Ես չեմ կարող գտնել ավելի լավ արժեք իմ փողի համար, իսկ նա՝ մեկին, որը վճարի ավելին, քան ես: Օգտագործված մեքենաների շուկան որոշել է օգտագործված «Ֆոնդաների» գինը և մեքենաները կամավոր բաժանել է այն մարդկանց, ում համար դրանց ունեն առավել մեծ արժեք:

Բացի դրանից, գները ազդանշան են ծառայում

արտադրողների և սպառողների համար: Եթե սպառողներն ինչ-որ ապրանք, օրինակ՝ բենզին մեքենաները վարելու համար, ավելի շատ են ցանկանում, ապա բենզինի պահանջարկն աճում է: Նավթային ընկերությունները՝ տեսնելով, որ բենզինի իրենց պաշարները նվազում են, բարձրացնում են գինը, որպեսզի կարգավորեն սահմանափակ առաքարը: Իսկ բարձր գինը կխթանի նավթի արտադրության ընդլայնումը:

Մյուս կողմից, ի՞նչ կլինի, եթե որևէ ապրանք, օրինակ՝ ավտոմեքենաները, առկա շուկայական գների պայմաններում, կուտակվեն շուկայում: Վաճառողները կիջեցնեն մեքենաների գները՝ ձգտելով բեռնաթափվել չիրացվող նմուշների քանակից: Ցածր գների դեպքում ավելի շատ սպառողներ կցանկանան գնել մեքենաներ, իսկ արտադրողները կծգտեն արտադրել ավելի քիչ մեքենա: Որպես արդյունք, գնորդների և վաճառողների միջև կվերականգնվի հաշվեկշիռը կամ հավասարակշռությունը:

Այն, ինչ կատարվում է սպառողական ապրանքների շուկայում, վերաբերում է նաև արտադրության գործոններին, օրինակ՝ աշխատուժին: Եթե ավելի մեծ կարիք կա ծրագրավորողների, քան մեքենագործների, աշխատանքի հնարավորություններն ավելի մախրնորելի կլինեն համակարգիչների ասպարեզում: Համակարգիչների ծրագրավորողների գինը (նրանց ժամավճարը) կծգտի աճել, իսկ մեքենագործներինը՝ նվազել: Հարաբերական աշխատավարձերի տեղաշարժը առաջ կբերի աշխատողների տեղաշարժ դեպի հեռանկարային մասնագիտություն:

Շուկայում գները կարգավորում են արտադրողների և սպառողների գործողությունները: Բարձր գները հավկած են նվազեցնելու սպառողների գնումները և խթանելու արտադրությունը: Ցածր գները խթանում են սպառումը և արգելափակում արտադրությունը: Գինը շուկայական մեխանիզմի հավասարակշռող անիվն է:

Շուկայական հավասարակշռություն: Տնտեսական գործունեության վրա ցանկացած պահին ազդում են անհամար գործոններ: Որոշ մարդիկ գնումներ են կատարում, մինչդեռ մյուսները վաճառում են, ձեռնարկությունները ստեղծում են նորանոր ապրանքներ, իշխանություններն օրենքներ են ընդունում աղտոտվածության կարգավորման վերաբերյալ, արտասահմանցիները թափանցում են մեր շուկաները, իսկ ամերիկյան ձեռնարկությունները իրենց գործարանները տեղաշարժում են դեպի արտասահման: Այնուամենայնիվ, այս ամբողջ խառնաշփոթի մեջ շուկաներն ամբողջ ժամանակ լուծում են «ինչ», «ինչպես» և «ու՞մ համար» հարցերը: Հասկանալով տնտեսության մեջ գործող բոլոր ուժերը,

շուկաները գտնում են առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռությունը:

Ի՞նչ է շուկայի հավասարակշռությունը: Դա *հավասարակշռությունն է ամենատարբեր գնորդների և վաճառողների միջև*։ Տնային տնտեսություններն ու ձեռնարկությունները ցանկանում են գնել կամ վաճառել որոշակի քանակությամբ ապրանքներ՝ կախված գնից: Շուկան գտնում է հավասարակշռված գինը, որը ճշտորեն համակշռում է գնորդների և վաճառողների ցանկությունները: Զառից ավելի բարձր գինը նշանակում է ապրանքների լնացում չափից ավելի մեծ արտադրության պայմաններում, չափից ավելի ցածր գինը առաջացնում է երկար հերթեր խանութների առջև և ապրանքների պակաս: Այն գնե՞րը, որոնց դեպքում գնորդները ցանկանում են գնել ճիշտ այնքան, որքան վաճառողները ցանկանում են վաճառել, հանգեցնում են առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռության:

ԻՆՉՊԵՆ Է ՀՈՒԿԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԵՐԵՔ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Վե՞նք տեսանք, թե գներն ինչպես են օգնում համալսելու սպառումը և արտադրությունը (կամ առաջարկն ու պահանջարկը) մեկ առանձին շուկայում: Ի՞նչ է պատահում, երբ մենք համատեղում ենք մի քանի շուկաներ՝ բենզինի, մեքենաների, հողի, աշխատուժի, հիմնական միջոցների և մնացած ամեն ինչի: Սրանք ստեղծում են շուկայական մի մեխանիզմ, որն առաջ է բերում գների և արտադրության ընդհանուր հավասարակշռություն:

Յուրաքանչյուր շուկայում համապատասխանեցվելով վաճառողներին և գնորդներին (առաջարկ և պահանջարկ), շուկայական տնտեսությունը միաժամանակ լուծում է երեք խնդիրները՝ *ինչ, ինչպես և ում համար*։ Ահա շուկայի հավասարակշռության վարդ ուրվագիծը:

• Թե *ինչ* ապրանքներ պետք է արտադրվեն՝ որոշվում է սպառողների դոլարային քվեներով՝ ապահովված նրանց ամենօրյա գնումներով և ոչ թե 2 կամ 4 տարին մեկ՝ ընտրական տեղամասերում: Փողը, որ նրանք վճարում են ձեռնարկությունների կանխիկ հաշվին, ի վերջո ապահովում է վճարացուցակները, վարձավճարներն ու շահութաբաժինները, որ սպառողները որպես ծառայողներ ստանում են եկամտի տեսքով:

Ձեռնարկություններն իրենց հերթին մղվում են իրենց շահույթներն առավելագույնի հասցնելու ձգտումով, *շահույթներ*, որ ներկայացնում են զուտ եկամուտները կամ ընդհանուր վաճառքի և

ամբողջական ծախսերի տարբերությունը: Ձեռնարկությունները գայթակղվում են բարձր շահույթներով, բարձր պահանջարկի ապրանքների արտադրությամբ, նույն տրամաբանությամբ՝ ձեռնապահ են մնում այն ասպարեզներից, որտեղ իրենք փող են կորցնում:

Հարաբերական ծախսերը նույնպես ազդում են երկրի արտադրության և առևտրի վրա: Ճապոնիան արտադրում և արտահանում է կենցաղային էլեկտրոնիկա, իսկ ներմուծում է սննդամթերք, մինչդեռ Ամերիկան ներմուծում է կենցաղային էլեկտրոնիկա և արտահանում սննդամթերք:

Ո՞վ է կայացնում այս որոշումները: Կոնգրեսը: Թե՛ ճապոնիայի պետական պլանավորողները: Իրականում ոչ մեկը: Որոշումները կայացնում է գների համակարգը: Բանի որ հողն առատ է Ամերիկայում և հարաբերականորեն էժան, այնտեղ սննդամթերքի ինքնարժեքը համեմատաբար ցածր է: Մինչդեռ ճապոնիայում հողը սակավ է և քանկ, իսկ ինժեներական տաղանդը՝ համեմատաբար առատ: Այնտեղ սննդամթերքի ինքնարժեքը համեմատաբար բարձր է, իսկ կենցաղային էլեկտրոնիկայինը՝ ցածր: Հայացք նետելով հողի և աշխատուժի գնային ազդակների վրա, ձեռնարկությունները, ազարակատերերն ու սպառողները կարող են ամենահարմար ապրանքներն ընտրել արտադրելու, վաճառելու և սպառելու համար:

2. Թե *ինչպես* են ապրանքներն արտադրվում՝ որոշվում է տարբեր արտադրողների մրցակցությամբ: Արտադրողների համար գների մրցակցությանը դիմանալու և շահույթը առավելագույնի հասցնելու լավագույն եղանակը ծախսերը նվազագույնի վրա պահելն է՝ ընտրելով արտադրության ամենաարդյունավետ եղանակը: Բանի որ արտադրողները խթանվում են շահույթի գայթակղությամբ, ապա արտադրության էժան եղանակները կփոխարինեն ավելի քանկերին:

Պատմությունը հարուստ է օրինակներով, թե արդյունավետ տեխնոլոգիաները ինչպես են փոխարինում ավելի քանկերին: Շոգելարժիչը փոխարինեց ծիւնը, քանի որ միավոր օգտակար աշխատանք կատարելու համար գոլորշին ավելի էժան էր: Դիզելային և էլեկտրական գնացքները ածխով աշխատողներին փոխարինեցին նոր տեխնոլոգիաների ավելի բարձր արդյունավետության սպառնառով: 1990-ական թվականներին ապակե թելիկներն ու լուսալիքային կապի միջոցները կփոխարինեն Ալեքսանդր Գրահամ Բելի ավանդական պղնձե հեռախոսագծերին:

3. Թե *ում համար* են արտադրվում ապրանքները՝ որոշվում է արտադրության գործոնների շուկայում առաջարկի և պահանջարկի միջոցով: Գոր-

ծոնների շուկաները որոշում են աշխատավարձի չափը, հողի վարձավճարը, եկամտի չափը, շահադրույքը և շահույթը: Այսպիսի գները կոչվում են *գործունային գներ*: Գումարելով գործոններից ստացված բոլոր եկամուտները, մենք կարող ենք հաշվել եկամուտը: Այսպիսով, եկամտի բաշխումը բնակչության մեջ որոշվում է տնօրինած գործոնների *քանակով* (մարդ - ժամ, հեկտարներ և այլն) և *գներով* (աշխատավարձի չափ, հողի վարձավճար և այլն):

Ձգուշացեք սակայն, որ եկամտի բաշխումը ենթարկվում է արտաշուկայական շատ այլ ազդեցությունների: Մարդկանց եկամուտը նշանակալի չափով կախված է նրանց ունեցած սեփականությունից (օրինակ՝ հող և բաժնետոմսեր), ծեռքբերովի կամ ժառանգական ընդունակություններից, հաջողությունից, ռասայական և սեռային խտրականության աստիճանից:

Ո՞Վ Է ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ ՇՈՒԿԱՆ

Ո՞Վ է տնօրինում շուկայական տնտեսությունը: Մենաշնորհային ձեռնարկություններն են արդյոք պատվիրում երաժշտությունը: Անկախ են արդյոք սպառողները: Եթե մենք շուկայական տնտեսությունն ուշադիր ուսումնասիրենք, ապա կնկատենք երկիշխանություն՝ բաժանված *սպառողների և տեխնոլոգիայի* միջև: Սպառողները, ելնելով ունեցած դուր-քվեներից, իրենց ներքին կամ ծեռքբերովի ճաշակներով կարգավորում են այն վերջնական կիրառությունները, որոնց նպատակադրված են հասարակական միջոցները: Նրանք ընտրություն են կատարում արտադրության և հնարավորությունների սահմանի վրա:

Սակայն առկա միջոցներն էական սահմանափակում են դնում սպառողների վրա: Տնտեսությունը չի կարող անցնել իր ԱՅՍ-ից այն կողմ: Դուք կարող եք թռչել Լոնդոն, բայց դեպի Մարս թռիչքներ չկան: Տնտեսության միջոցները, առկա գիտության և տեխնոլոգիայի հետ միասին, սահմանափակում են այն տեղերը, որտեղ սպառողները կարող են գործադրել իրենց դուրսային քվեները:

Այլ խոսքերով՝ միայն սպառողները չեն կարող թեյադրել, թե ինչ ապրանքներ պետք է արտադրվեն: Սպառողների պահանջարկը պետք է հարմարվի ապրանքների արտադրվող առաջարկի հետ: Այսպիսով, արտադրական ծախսերի և առաջարկի վերաբերյալ վճիռները, սպառողների պահանջարկի հետ միասին, օգնում են որոշելու, թե ինչ պետք է արտադրվի: *Ծիշտ այնպես, ինչպես միջնորդն է օգնում գնորդների և վաճառողների միջև համաձայնության կայացմանը, ծիշտ այդպես էլ շուկան է որպես*

միջնորդ գործում սպառողների ճաշակները տեխնոլոգիայի սահմանափակումների հետ հաշտեցնելու համար:

Շուկայական մեխանիզմի կարգավորման մեջ կարևոր է հասկանալ շահույթի դերը: Ձեռնարկությունների համար շահույթներն են ապահովում պարգևներն ու տույժերը: Շահույթները ձեռնարկություններին մղում են մտնել այնպիսի ասպարեզ, որտեղ սպառողներն ավելի շատ ապրանքներ են ցանկանում, և լքել այն ասպարեզը, որտեղ սպառողները քիչ ապրանքներ են ցանկանում, և օգտագործել արտադրության ամենաարդյունավետ (կամ քիչ ծախսատար) միջոցները:

Ինչպես լավ իշատերը, օգտագործելով գազարն ու բիզը, քշում է իր էշին, այդպես էլ շուկայական համակարգը շահույթն ու վնասը օգտագործում է, որպեսզի ձեռնարկություններին խթանի արդյունավետ կերպով արտադրել ցանկալի ապրանքները:

ԳՆԵՐԻ ԵՎ ՇՈՒԿԱՆԵՐԻ ՊԱՏԿԵՐԸ

Տնտեսական կյանքի շրջանաձև հոսքը մենք կարող ենք պատկերել 3-1 նկարի միջոցով: Դա մի ակնարկ է, թե սպառողներն ու արտադրողները ինչպես են փոխազդում: Ներդրանքի և արտադրանքի գներն ու քանակությունները որոշելու համար: Շրջանաձև հոսքի մեջ ուշադրություն դարձրեք երկու տարբեր շուկաների վրա: Վերևում ապրանքների շուկաներն են կամ ապրանքների հոսքը, ինչպիսիք են թեյը և կոշիկը, ներքևում ներդրանքների կամ արտադրության գործոնների շուկաներն են, ինչպիսիք են հողը և աշխատուժը: Այնուհետև, ուշադրություն դարձրեք, թե որոշումներն ինչպես են ընդունվում երկու տարբեր գոյերի՝ տնային տնտեսությունների և ձեռնարկությունների կողմից:

Տնային տնտեսությունները գնում են ապրանքներ և վաճառում արտադրության գործոններ: Ձեռնարկությունները վաճառում են ապրանքներ և գնում արտադրության գործոններ: Տնային տնտեսություններն աշխատուժի և այլ ներդրանքների վաճառքից ստացված իրենց եկամուտն օգտագործում են ձեռնարկություններից ապրանքներ գնելու համար: Ձեռնարկություններն իրենց ապրանքների գները կապում են աշխատուժի և գույքի ծախսերի հետ: Ապրանքների շուկայում գները սպառողների պահանջարկը համակշռում են մատակարարների առաջարկի հետ: Արտադրության գործոնների շուկայում գները տնային տնտեսությունների առաջարկը համակշռում են ձեռնարկությունների պահանջարկի հետ:

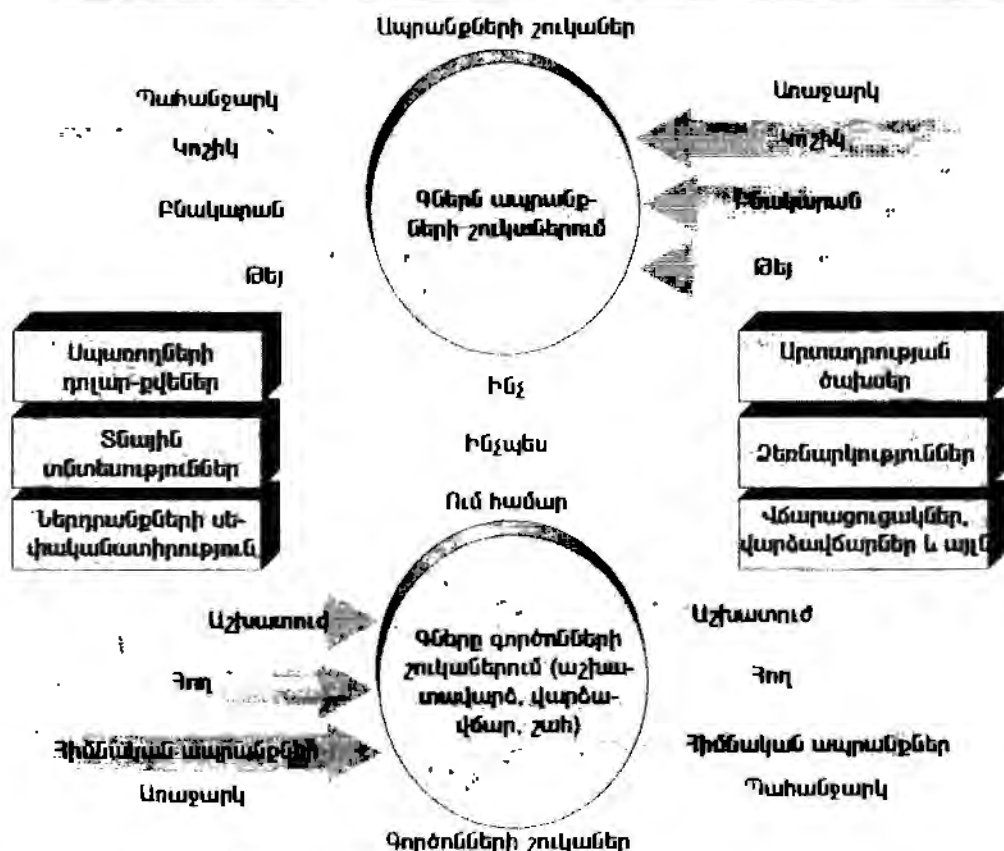
Այս ամենը բարդ է հնչում: Բայց դա պարզապես այն ամբողջական պատկերն է, թե շուկայական մեխանիզմի միջոցով փոխադարձաբար կապված առա-

ջարկի և պահանջարկի խորին սարդոստայնը ինչպես է միախառնվում՝ լուծելու տնտեսական խնդիրները՝ *ինչ, ինչպես և ում համար*։ Այս նկարն ուսումնասիրենք խնամքով։ Այն ուսումնասիրելու վրա ծախսված ձեր մի քանի րոպեները հետագայում կփոխհատուցվեն շահաբաժիններով, որոնք կգան շուկայական տնտեսության գործողության ձեր խորացված իմացության շնորհիվ։

ՄՏԵՍԱԼԵԼԻ ՉԵՌՔԸ ԵՎ «ԿԱՏԱՐՅԱԼ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ»

Աղյաձ Սմիթը, որի «Ժողովուրդների հարստությունը»

(1776 թ.) ժամանակակից տնտեսագիտության առաջնեկն է, ցնցված էր տնտեսական համակարգում իր հայտնաբերած օրինաչափությունից։ Սմիթը հռչակեց «անտեսանելի ձեռքի» սկզբունքը։ Այս սկզբունքը պնդում է, որ եսասիրաբար հետևելով միայն իր անձնական բարօրությանը, ամեն մի անհատ, կարծես թե մի անտեսանելի ձեռքով առաջնորդվում է նվաճելու համընդհանուր բարօրություն։ Սմիթը մասնավոր շահի և հանրային շահի միջև տեսնում էր ներդաշնակություն։ Տնտեսական աշխարհի նրա պատկերացմամբ, պետական ամեն մի միջամտություն գրեթե հաստատապես վնասակար է ազատ մրցակցության համար (նորից կարդացեք այս գլխի ներածական մեջբերումը)։

Նկար 3-1. Տնտեսական խնդիրների եռյակը լուծելու համար շուկայական համակարգը հենվում է առաջարկի և պահանջարկի վրա

Մենք այստեղ տեսնում ենք շուկայական տնտեսության չորսնաձև հոսքը։ Վերևում տնային տնտեսությունների զուլարային քվեները փոխազդում են ձեռնարկությունների կողմից շուկաներին առաջարկված ապրանքների հետ՝ օգնելով որոշել, թե ինչ պետք է արտադրվի։ Այնուհետև, ներքևում, ներդրանքների նկատմամբ ձեռնարկությունների պահանջարկը հանդիպում է հասարա-

կության կողմից գործոնային շուկաներում աշխատուժի և այլ ներդրանքների առաջարկին՝ որոշելու համար աշխատավարձը, վարձավճարը և շահավճարը։ Ամենաէական եղանակով գործոնային ներդրանքներ գնելու և ապրանքներ վաճառելու ձեռնարկությունների մրցակցությունը որոշում է, թե ապրանքներն ինչպես պետք է արտադրվեն։

Սմիթի *անտեսանելի ձեռքի տեսությունը* բացատրում է, թե ինչու շուկայական մեխանիզմի արդյունքն այսքան կանոնավոր տեսք ունի: Շուկայական մեխանիզմի առաջնորդող դերի նրա խորաբախմանը ըմբռնումը ոգեշնչել է ժամանակակից տնտեսագետներին, կապիտալիզմի կողմնակիցներին և նրա քննադատներին: Սակայն փորձի և գիտելիքների երկու դարերից հետո մենք գիտակցում ենք այս տեսության շրջանակները և իրական սահմանափակությունը: Սենք գիտենք, որ շուկան երբեմն մեզ հուսախաբ է անում, որ կան «շուկայի ծախողումներ», և որ շուկաները ոչ միշտ են տանում ամենացանկալի արդյունքին: Շուկայի կարևոր ծախողումները, որոնք ծավալուն կերպով պետք է վերլուծվեն այս տեքստում, ներառում են անկատար մրցակցությունը և արտաքին ազդակները, ինչպես, օրինակ, աղտոտումը: Եկեք հանգամանորեն քննարկենք շուկայական համակարգում մրցակցության խաղացած վճռորոշ դերը:

Կատարյալ մրցակցություն: Սմիթն ընդունում էր, որ շուկայական մեխանիզմի առավելությունները լիովին իրականանում են, երբ ատկա են կանոնավոր մրցակցության արգելակներն ու համակշիռները: Ի՞նչ է նշանակում *կատարյալ մրցակցություն*: Պատեխնիկական հասկացություն է և վերաբերում է այնպիսի շուկայի, որտեղ ոչ մի ձեռնարկություն կամ սպառող բավականաչափ հզոր չէ շուկայական զնի վրա ազդելու համար: Օրինակ, ցորենի շուկան կատարյալ մրցակցային է, քանի որ ցորենի ամենամեծ ագարակն իսկ, արտադրելով համաշխարհային ցորենի միայն չնչին մասը, չի կարող զգալի ազդեցություն ունենալ ցորենի զնի վրա:

Սնտեսանելի ձեռքի սկզբունքը վերաբերում է այն տնտեսություններին, որոնցում շուկաները կատարյալ մրցակցային են: Նման հանգամանքներում շուկաները կստեղծեն միջոցների արդյունավետ բաշ-

խում, այնպես որ տնտեսությունը կգտնվի իր արտադրության և հնարավորության սահմանի վրա: Ինչպես այս գրքում կտեսնենք ավելի ուշ, երբ արտադրությունը ենթակա է կատարյալ մրցակցության արգելակներին և հակակշիռներին, շուկաները ստեղծում են արտադրանքի արդյունավետ փաթեթ ամենաարդյունավետ տեխնիկայով և օգտագործելով նվազագույն ներդրանք:

Մյուս կողմից, երբ որևէ հեռախոսային ընկերություն կամ աշխատուժի միություն բավականաչափ հզոր է հեռախոսային ծառայության կամ աշխատուժի զնի վրա ազդելու համար, առաջանում է որոշակի անկատար մրցակցություն: Անկատար մրցակցության դեպքում հասարակությունը կարող է շարժվել իր ԱՅՍ-ից դեպի ներս: Սա տեղի կունենար, օրինակ, եթե որևէ եզակի վաճառող (մենաշնորհատեր) ապրանքի գինը երկինք թռցներ լրացուցիչ շահույթ ստանալու համար: Սյո ապրանքի արտադրությունը կիջներ ամենաարդյունավետ մակարդակից ցած, իսկ տնտեսության արդյունավետությունը դրանից կտուժեր: Երբ վաճառողները քիչ են, կարող են գործել ոչ սովորական արգելակներ, և գները չեն որոշվի արտադրության ծախսերով: Նման պայմաններում շուկաների անտեսանելի ձեռքի հատկությունը կարող է չքանալ:

Սնփոփման կարգով.

Այլքան Սմիթը հայտնաբերել է մրցակցային շուկայական տնտեսության կարևոր հատկությունը: Կատարյալ մրցակցության պայմաններում և առանց շուկայի ծախողումների, շուկաները առկա միջոցներից դուրս կկորզեն այնքան օգտակար ապրանքներ ու ծառայություններ, որքան հնարավոր է: Բայց այնտեղ, որտեղ մենաշնորհները կամ աղտոտումը և նման շուկայական ծախողումները դառնում են համընդհանուր, անտեսանելի ձեռքի արդյունավետության ուշագրավ հատկությունները կարող են չքանալ:

Բ. ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴԵՐԸ

Իդեալական, կատարյալ մրցակցային տնտեսությունը, երբ միջոցների բաշխման վճիռները կայացվում են շուկայական գներով փողով ապրանքների կամավոր փոխանակելու միջոցով, հանրային առկա միջոցներից դուրս է կորզում օգտակար ապրանքների առավելագույն քանակություն: Բայց շուկան միշտ չէ, որ կատարելապես իդեալական է: Սվելի շուտ, շուկայական տնտեսությունները տառապում են մենաշնորհից ու աղտոտումից, ինչպես նաև գործազրկությունից ու գնաճից, և եկամտի բաշխումը մաքուր

«լեյսեյ ֆեա»-յի հասարակության մեջ համարվում է անարդարացի:

Ի պատասխան շուկայական մեխանիզմի թերությունների, կառավարությունը շուկայի *անտեսանելի* ձեռքին զուգահեռ մտցնում է իշխանության *տեսանելի* ձեռքը: Պետությունը փոխարինում է շուկաներին, տիրաճալով և գործի դնելով որոշ ձեռնարկություններ (ինչպես՝ ռազմական), պետությունը կարգավորում է ձեռնարկությունների աշխատանքը (ինչպես՝ հեռախոսային ընկերություններին), պետու-

յունը փող է ծախսում տիեզերական հետազոտությունների և գիտական ուսումնասիրությունների վրա, պետությունը հարկում է քաղաքացիներին և ստացվածը վերաբաշխում աղքատներին, պետությունը ֆինանսական և փողային կարողություններն օգտագործում է տնտեսական աճին նպաստելու և գործարարության պարբերաշրջանները մեղմելու համար: - Այս բաժնում մենք համառոտակի կխոսենք ժամանակակից տնտեսությանը պետության միջամտության տրամաբանության ու ձևերի մասին:

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԵՔ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ

Պետության դերին անդրադառնալիս մենք սովորաբար ընդունում ենք, որպես ի վերուստ տրված, որ պետությունը սահմանում է ճանապարհային երթևեկության կանոնները՝ ընդունելով օրենքներ և կենսագործելով պայմանագրերն ու սեփականության իրավունքները: Բայց որո՞նք են կառավարության տնտեսական գործառույթները: Դրանք են. բարձրացնել արդյունավետությունը, զարգացնել սոցիալական արդարությունը և խթանել մակրոտնտեսական աճն ու կայունությունը:

Արդյունավետությունը խթանելու համար կառավարությունն աշխատում է չտելել շուկայի ծախողումները, ինչպիսիք են մենաշնորհը և աղտոտումը: Սոցիալական արդարության բարձրացման կառավարական ծրագրերը հարկերն ու հատկացումներն օգտագործում են եկանոսն առանձին խմբերի միջև չերաբաշխելու համար: Պետությունը հենվում է հարձերի, հատկացումների և դրամական կարգավորումների վրա՝ մակրոտնտեսական աճը և կայունությունը խթանելու, գործազրկությունն ու զնաճը նվազեցնելու համար, միևնույն ժամանակ խթանելով տնտեսական աճը: Մենք համառոտակի կքննարկենք ուրաքանչյուր գործառույթը:

ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Տնտեսությունները երբեմն տառապում են շուկայի ծախողումներից: Օրինակ, ուրաքանչյուր ձեռնարկություն կարող է շահույթ ստանալ ինչպես գները բարձրացնելով, այնպես էլ արտադրությունն ընդլայնելով: Որոշ ձեռնարկություններ աղտոտում են օդը՝ լամ քունավոր քափոններ քափում հողի մեջ: Ամեն ինչպես շուկայի ծախողումը հանգեցնում է ոչ արդունավետ արտադրության կամ սպառման, և կառավարությունը կարող է օգտակար դեր խաղալ ախտը բուժելու մեջ: Բայց, գնահատելով կառավարության դերը տնտեսական ախտերը բուժելու մեջ, մենք պետք է նաև պատրաստ լինենք «կառավարության

ծախողումներին», իրադրություններ, երբ շուկայի ծախողումները բուժելու պետության ջանքերը կարող են դրանք ավելի խորացնել կամ հարուցել այլ խնդիրներ:

Անկատար մրցակցություն: Կատարյալ մրցակցությունից մի լուրջ շեղում առաջանում է անկատար մրցակցության կամ մենաշնորհի տարրերից:

Յիշենք, թե որքան խիստ է «կատարյալ մրցակցային շուկայի» տնտեսագիտական սահմանումը: Շուկայում կատարյալ մրցակցություն է ծագում, երբ կան բավարար թվով ձեռնարկություններ կամ առկա է հակադրության այնպիսի աստիճան, որ ոչ մի առանձին ձեռնարկություն չի կարող ազդել ապրանքի գնի վրա: Անկատար մրցակցողը նա է, ում գործողությունները կարող են ազդել ապրանքի գնի վրա:

Իրականում համարյա բոլոր ձեռնարկատերերը, բացառությամբ, հնարավոր է, միլիոնավոր ագարակատերերի, որոնք անհատապես արտադրում են ամբողջ բերքի միայն չնչին մասը, անկատար մրցակցողներ են: Անկատար մրցակցության ծայրահեղ դեպքը մենաշնորհատերն է՝ մեկ առանձին արտադրողը, որը միայնակ է որոշում որևէ առանձին ապրանքի գինը:

Ո՞րն է մենաշնորհային կարողության՝ որևէ խոշոր ձեռնարկության կողմից տվյալ շուկայում գների վրա ազդելու ունակության արդյունքը: Մենաշնորհային կարողությունը հանգեցնում է նրան, որ գներն ավելի են աճում, քան ծախսերը, և սպառողների գնումներն իջնում են արդյունավետության մակարդակից ցած: Չափից ավելի բարձր գների և չափից ավելի ցածր արտադրության ստացված նպատկերը մենաշնորհային կարողության հետ կապված անարդյունավետության հարգադրոշմն է:

Վերջին դարի ընթացքում կառավարությունները միջոցներ էին ձեռնարկում սանձելու մենաշնորհային կարողությունը: Կառավարությունները երբեմն կարգավորում են մենաշնորհային գներն ու շահույթները, ինչպես այժմ տեղի է ունենում տեղական կենցաղ-սպասարկման ծառայությունների հետ: Բացի այդ, կառավարության հակամենաշնորհային օրենքներն արգելում են այնպիսի գործողություններ, ինչպիսիք են գների անբարգրունն ու շուկաների բաժանումը:

Արտաքին ազդակներ: Անարդյունավետության երկրորդ տեսակը ծագում է, երբ կան կողմնակի երեվոյթներ կամ արտաքին ազդակներ: Շուկայական գործարքները ներառում են կանավոր փոխանակությունները, երբ մարդիկ ապրանքները փոխանակում են փողի հետ: Երբ որևէ ձեռնարկություն օգտագործում է սուղ միջոց, ինչպիսին հողն է, նա հողը նրա սեփականատիրոջից գնում է հողի շուկայում, երբ որևէ ձեռնարկություն արտադրում է արժեքավոր

ապրանք, ինչպիսին նավթն է, նավթի շուկայում նա գնորդից ստանում է լրիվ արժեքը:

Բայց շատ փոխազդեցություններ տեղի են ունենում շուկայից դուրս: Ա ձեռնարկությունը թունավոր քիմիական նյութեր է թափում գետի մեջ և գետն աղտոտում է այն մարդկանց համար, ովքեր գետն ի վար ծուկ են որսում կամ լողանում են: Ա ձեռնարկությունը սակավ, մաքուր ջուրն օգտագործեց առանց վնասելու այն մարդկանց, ում ջուրն աղտոտվել է: Բ ձեռնարկությունն, ընդհակառակը, իր ծառայողներին ապահովում է ձրի պատվաստումներով որևէ վարակիչ հիվանդության դեմ: Երբ վարակամեծությունը զարգանում է, ձեռնարկությունից դուրս մարդիկ նույնպես չափում են՝ արտադրման ավելի նվազ վտանգի ենթարկվելով: Յուրաքանչյուր դեպքում ձեռնարկությունը շուկայական գործարքներից դուրս մարդկանց օգնեց կամ վնասեց, այսինքն՝ տնտեսական գործարքը գոյություն ունի առանց տնտեսական վնասման:

Արտաքին ազդակները (կամ կողմնակի երևույթները) տեղի են ունենում, երբ ձեռնարկությունները կամ մարդիկ ուրիշներին օգուտ կամ վնաս են պատճառում շուկայից դուրս:

Քանի որ մեր հասարակությունը դարձել է ավելի խիտ բնակեցված և քանի որ ենթագիայի, քիմիական նյութերի և այլ նյութերի արտադրության ծավալները անընդհատ մեծանում են, արտաքին ազդակների փոքր տիեզերքները վերածել են խոշոր սպառնալիքների: Սիա այստեղ է, որ կառավարությունները միջամտում են: Պետական կարգավորումները նպատակ ունեն հսկելու արտաքին ազդակները, ինչպիսիք են օդի և ջրի աղտոտումը, բաց հանքահանությոնը, վտանգավոր բափոնները, ոչ անվճառ դեղերն ու սննդամթերքները և ռադիոակտիվ նյութերը:

Կարգավորման քննադատները բողոքում են, որ կառավարության տնտեսական գործունեությունն ավելորդ չափով ստիպողական է: Կառավարությունները նման են այն ծնողներին, որոնց միշտ ասում են «ոչ»: Դու չպետք է շահագործես մանկական աշխատանքը: Դու չպետք է մուր արձակես գործարանի ծխնելույզից: Դու չպետք է վաճառես վտանգավոր դեղանյութեր: Դու չպետք է մեքենա վարես առանց ամրագրուտ: Եվ այլն, և այլն:

Սիւնույն ժամանակ, մարդկանց մեծամասնու-

թյունն այսօր համաձայն է, որ կառավարությունն անհրաժեշտ է շուկայական մեխանիզմի հետևանքով ստեղծվող վատթարագույն արտաքին ազդակները վերացնելու համար:

Հանրային բարիքներ: Կարգավորումներ մտցնելով՝ հնարավոր է ձեռնարկություններին արգելել թափելու թափոնները: Կառավարության համար շատ ավելի դժվար է հանրային բարիքների արտադրության խթանումը: Սրանք տնտեսական գործունեության այն տեսակներն են, որոնց հասարակությանը բերելով մեծ կամ փոքր նպաստներ, չեն կարող արդյունավետ կերպով թողնվել մասնավոր ձեռնարկության իուսին: Հանրային բարիքների կարևոր օրինակներ են ազգային պաշտպանության և ներքին կարգուկանոնի ապահովումը, մայրուղիների ցանցի կառուցումը, հիմնարար գիտություններին և հասարակական առողջապահությանը սատարելը: Այս հանրային բարիքների մասնավոր արտադրությունը պահանջված ձևով տեղի չի ունենա, քանի որ ստացված եկամուտներն այնպես լայնորեն են սփռվում բնակչության մեջ, որ ոչ մի առանձին ձեռնարկություն կամ սպառող դրանք ապահովելու տնտեսական խթան չունի*:

Քանի որ հանրային բարիքների մասնավոր ապահովումը ընդհանրապես անբավարար է, կառավարությունը պետք է միջամտի հանրային բարիքների ապահովմանը: Գնելով հանրային բարիքները, ինչպիսիք են պաշտպանությունը կամ փարոսները, կառավարությունը վարվում է ճիշտ այնպես, ինչպես ցանկացած մեծ ծախսարար: Բավարար թվով ղուլարքները նետելով որոշակի ուղղություններով, նա միջոցների հոսք է ստեղծում դեպի այդ բնագավառները: Երբ ղուլարքվեն արդեն գործողության մեջ է, շուկայական մեխանիզմն անցնում է գործի և միջոցներն ուղղում դեպի ձեռնարկությունները, այնպես որ փարոսներն ու ճանապարհները սկսում են կառուցվել:

Հարկեր: Կառավարությունը պետք է եկամտի աղբյուրներ գտնի հանրային բարիքների և եկամուտների վերաբաշխման իր ծրագրերի վնասման համար: Այդպիսի եկամուտներն ստացվում են մասնավոր կամ ընկերակցությունների եկամուտներից, աշխատավարձերից, սպառողական ապրանքների վաճառ-

* Փարոսները կառավարության կողմից հանրային բարիքի ապահովման տիպական օրինակներ են: Դրանք փրկում են կյանքեր և բեռներ: Բայց փարոսատերերը չեն կարող անցնող նավերից վարձ հավաքել, ոչ էլ իրենց ծառայություններից օգտվելու համար նավերից տնտեսական տույժ բռնագանձել, եթե

նրանք կարողանային անել, դա կծառայեր նրանց համար որպես արդյունավետ սոցիալական նպատակ: Լույսն ամենաարդյունավետ կերպով կարող է տրամադրվել ձրի, քանի որ մոտակա ծայրերի մասին 100 նավերի զգուշացնելու համար արված ծախսերն ավելի չեն, քան մեկի համար արվածը:

Մենք այստեղ գործ ունենց մի իսկական արտաքին ազդակի՝ մասնավոր և հանրային շահերի տարբերության հետ: Փոխսոփաներն ու քաղաքական առաջնորդները միշտ էլ ընդունել են պետության անհրաժեշտ դերը որպես նմանօրինակ հանրային բարիքներ ապահովողի:

քոց և այլնից գանձվող հարկերից: Իշխանության բու-
լոր մակարդակները՝ քաղաքային, նահանգային կամ
պետական, հարկեր են հավաքում իրենց ծախսերը
վճարելու համար:

Հարկերը նման են մի այլ «գնի», տվյալ դեպքում
հանրային բարիքների դիմաց մեր վճարած գնին:
Բայց հարկերը գների համեմատությամբ ունեն մի
եական տարբերություն. դրանք կամավոր չեն: Յու-
րաքանչյուր դեմքարկվում է հարկային օրենքնե-
րին: Մենք բոլորս հարկադրված ենք վճարելու հան-
րային բարիքների ծախսերի մեր բաժինը: Ի հարկե,
ժողովրդավարական գործընթացի շնորհիվ, որպես
քաղաքացիներ մենք ինքներս ենք հարկեր դնում մեզ
վրա, և մեզանից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի տի-
րելու կառավարության կողմից ապահովվող հանրա-
յին բարիքների իր բաժնեմասին: Սակայն ծախսման
և սպառման սերտ կապը, որ մենք տեսնում ենք մաս-
նավոր ապրանքների դեպքում, բացակայում է հար-
կերի և հանրային բարիքների դեպքում: Ես համբու-
րեմ կամ բողոք բանկոսակ եմ գնում, երբ ես եմ ցան-
կանում, բայց ես պարտավոր եմ պաշտպանությունը
կամ հանրային կրթությունը ֆինանսավորելու հար-
կերի իմ բաժինը վճարել, եթե ես նույնիսկ դույզն իսկ
չեմ հոգում այդ մասին:

Ամփոփելով նշենք, որ կառավարության տեսա-
նելի ձեռքը ամուր հենված է տնտեսական տրամա-
բանության վրա: Կառավարությունը սահմանում է
ճանապարհային օրենքները, հարկեր և տուրքեր է
առնում կոլեկտիվ գործողությունների դիմաց վճա-
րելու համար և գնում է հանրային բարիքներ, ինչ-
պես, օրինակ, մայրուղիները: Այս գործողությունները
ոչնչացնում են մասնավոր ձեռնարկատիրության
սահուն ընթացքը, կանխում չարաչափումները, երբ
ձեռնարկությունները դառնում են մենաշնորհային
մեծ ճանապարհի ավագակներ: Դրանք արգելում են
այն ձեռնարկությունների գործունեությունը, որոնց
արժեքը ծուխը վտանգում է մարդկային կյանքը և
ունեցվածքը:

ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Շուկայի ծախողումների մեր քննարկումները, ինչ-
պես մենաշնորհը կամ հանրային բարիքները, կենտ-
րոնացված էին շուկաների բաշխող դերի թերություն-
ների վրա՝ անկատարություններ, որոնք կարող են
շտկվել իրավական միջամտության միջոցով: Բայց
մի պահ ենթադրենք, թե շուկան գործում է կատարյալ
արդյունավետությամբ՝ միշտ արտադրության հնա-
րավորությունների սահմանի վրա և երբեք նրա ներ-
քում, միշտ ճիշտ բնորոշվող հանրային բարիքների և
նասնավոր բարիքների համամասնությունը և այլն:
Եթե շուկայական համակարգը նույնիսկ աշխատե

այնպես կատարյալ, ինչպես նկարագրվեց, նա դարձ-
յալ կարող էր հանգեցնել արատավոր արդյունքի՝ Ին-
չու՝:

*Շուկաներն անհրաժեշտաբար չեն ստեղծում
եկամտի այնպիսի բաշխում, որը դիտվեր որպես
սոցիալապես անաչառ կամ արդար: Սաբուր
«լեյսեյ ֆեա»-ի շուկայական տնտեսությունը կա-
րող է ստեղծել եկամտի և սպառման անհավա-
սարության անընդունելի բարձր մակարդակներ:*

Ինչպե՞ս է լինում, որ շուկայական մեխանիզմը
ստեղծում է ում հաճար խնդրի անընդունելի լու-
ծում: Պատճառն այն է, որ եկամուտները որոշվում են
ժառանգության, անհաջողության, ծանր աշխատան-
քի և գործունային գների կամայական պատկերի
վրա: Ի վերջո եկամտի բաշխումը կարող է չհամա-
պատասխանել անաչառ արդյունքին: Ավելին, հի-
շենք, որ ապրանքները հետևում են դուր-քվեներին
և ոչ թե ամենամեծ կարիքին: Հարուստ մարդու կա-
տուն կարող է սնվել կաթով, որը աղքատ երեխային
անհրաժեշտ է առողջ լինելու համար: Արդյո՞ք սա
տեղի ունի շուկայի ծախողման պատճառով: Բոլորո-
վին ոչ, քանի որ շուկայական մեխանիզմը կատա-
րում է իր աշխատանքը՝ ապրանքները դնելով այն
ձեռքերի մեջ, որոնք ունեն դուր-քվեներ: Եթե ինչ-
որ երկիր ավելի շատ է ծախսում սիրված կենդանի-
ների կերի վրա, քան աղքատին օգնում քուլեց հաճա-
խելու համար, ապա դա եկամտի բաշխման արատն
է և ոչ թե շուկայի: Նույնիսկ ամենաարդյունավետ շու-
կայական համակարգը կարող է ձնել մեծ անհավա-
սարություն:

Եկամտի բաշխումը շուկայական համակարգում
հաճախ հետևանք է տեխնոլոգիական կամ ժառան-
գական պատահականությունների: Ենթադրենք ռո-
բոտների հայտնագործումը առաջ է բերել աշխատու-
ժի մրցակցային գնի մեծ անկում՝ դրանով նվազեցնե-
լով բանվորների եկամուտը և ռոբոտատերերին
հանձնելով ազգային եկամտի 95 տոկոսը: Արդյոք
ամեն ոք դա կդիտե՞ր որպես անհրաժեշտորեն ար-
դար կամ իդեալական: Հավանաբար՝ ոչ: Թույլատրե-
լի՞ է արդյոք, որ մեկը միլիարդատեր դառնա պար-
զապես ժառանգելով 5000 քառակուսի մղոն օդա-
գործելի հողատարածություն կամ նավթահորերի ըն-
տանեկան ունեցվածքը: Սա այն դեպքն է, երբ շուկա-
յական համակարգի պատճառով լավը խառնվում է
վատի հետ: Կցանկանայի՞ք հարկել ռոբոտներից ե

¹ Ամենադրամատիկ դեպքը, թե շուկաներն ինչպես
կարող են սոցիալական անհավասարություն ստեղ-
ծել, պատահեց 1848-1849 թթ. երբ Վիկտորյա բա-
զուհու լեյսեյ ֆեայի կառավարության բողոքով լավ-
միլիոնավոր իռլանդացի երեխաներ, կանայք և տղա-
նարդիկ սովածահ եղան մեծ սովի ժամանակ, երբ
սնկային իրվանդությունը հանկարծակի ոչնչացրեց
կառույթի բերքը:

կած եկամուտը կամ ժառանգության ծանր հարկեր գանձել հարստության այսպիսի կուտակումներից: Մարդիկ խորապես տարակարծիք են, թե շատ բարձր եկամուտները պետք է հարկվեն մեծ չափերով:

Հնարավոր է, որ եկամտի անհավասարությունները անընդունելի են քաղաքական կամ բարոյական առումով: Ժողովուրդը պարտավոր չէ ընդունել, թե մրցակցային շուկաների արդյունքը կանխորոշված է և անփոփոխելի: Մարդիկ կարող են ընճարկել եկամտի բաշխումը և վճռել, որ այն անարդար է: Եթե ժողովրդավարական հասարակությունը չի հավանում դոլար-քվեների բաշխումը լեյսել ֆեյսի շուկայական համակարգում, նա կարող է եկամտի բաշխումը փոփոխելու քայլեր ձեռնարկել:

Ենթադրենք, թե ընտրողները որոշել են նվազեցնել եկամտի անհավասարությունը: Ի՞նչ միջոցներ կարող է օգտագործել կոնգրեսը: Առաջին՝ նա կարող է իրագործել *աճող հարկում*, մեծ եկամուտները հարկելով ավելի բարձր դրույքներով, քան փոքրը: Պետական եկամտահարկը և ժառանգության հարկը այսպիսի վերաբաշխիչ աճող հարկման օրինակներ են:

Երկրորդ, քանի որ հարկման ցածր չափերը չեն կարող օգնել նրանց, ովքեր բոլորովին եկամուտ չունեն, կառավարությունները վերջին տասնամյակներում ստեղծել են *հանձնառու վճարումների* մի համակարգ, որը փողի վճարումն է մարդկանց: Այսպիսի փոխանցները ներառում են օգնությունը ծերերին, կույրերին և հաշմանդամներին, իրենց խնամքի տակ երեխաներ ունեցողներին, ինչպես նաև գործազրկության ապահովագրումը գործազուրկների համար: Հանձնառու վճարումների այս համակարգը «ապահովության ցանց» է ստեղծում անհաջողակներին թշվառությունից պաշտպանելու համար: Եվ, վերջապես, կառավարությունները երբեմն փողով լրացնում են ցածր եկամտով խմբերի սպառումը, առաքարկելով սննդամթերքի կտրոններ, էժան բժշկական ծառայություն և ցածր գներով բնակարաններ:

Տնտեսական աճի և սոցիալական ապահովության ծրագրերի գործընթացների շնորհիվ, որոնք սահմանեցին կենսամակարդակի նվազագույն չափանիշը, տասնիններորդ դարի կապիտալիզմի պատճառած խոշոր և տեսանելի գրկանքների մեծ մասը քսաներորդ դարում վերացավ: Բայց պարզվեց, որ հարաբերական աղքատությունը դժվար է արձատարվել անել, և վերջին տարիներին, ընտանիքի կառուցվածքի փոփոխություններին զուգընթաց, աղքատությունը սկսել է աճել:

Տնտեսագիտությունը ի՞նչ կարող է տալ սոցիալական հավասարության շուրջը ծավալված բանավեճերին: Տնտեսագիտությունը որպես գիտություն չի կարող պատասխանել այնպիսի կանոնական հար-

ցերի, ինչպիսին է, օրինակ, այն, թե մրցակցության միջոցով ստացված եկամուտների ի՞նչ քանակ (եթե դա իսկապես անհրաժեշտ է) պետք է փոխանցվի աղքատ ընտանիքներին: Սա քաղաքական հարց է, որը պետք է պատասխան գտնի ընտրական տեղամասերում:

Տնտեսագիտությունը կարող է վերլուծել վերաբաշխիչ տարբեր համակարգերի ծախսերը կամ օգուտները: Տնտեսագետները բավականաչափ ժամանակ են վատնել պարզելու համար, թե եկամուտը վերաբաշխող տարբեր միջոցները (ինչպիսիք են հարկերը և սննդամթերքի կտրոնները) արդյո՞ք տանում են դեպի սոցիալական վատնում (որի դեպքում մարդիկ աշխատում են ավելի քիչ կամ ավելի շուտ թնրադեղեր են գնում, քան սննդամթերք): Նրանք ուսումնասիրել են նաև, որ հավանական է՝ ապրանքների փոխարեն աղքատ մարդկանց փող տալն ավելի արդյունավետ միջոց է աղքատությունը նվազեցնելու համար: Տնտեսագիտությունը չի կարող պատասխանել այնպիսի հարցի, թե աղքատության ո՞ր ձևակարգակն է ընդունելի և ժիշտ, բայց նա կարող է օգնել մշակելու աղքատների եկամուտները մեծացնելու ավելի արդյունավետ ծրագրեր:

ԱՎԿՐՈՏՆԵՏԱԿԱՆ ԱՆ ԵՎ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ

Արդյունավետությունը և արդարությունը զարգացնելուն զուգընթաց, կառավարությունները ստանձնում են տնտեսական աճին օժանդակելու և տնտեսությունը կայունացնելու գործառույթները:

Այսպես իր ծագումից, կապիտալիզմը տառապել է գնաճի (գների աճի) և լճացման (բարձր գործազրկություն) հարվածներից: Որոշ ժամանակաշրջաններ, ինչպես 1930-ական թվականների մեծ լճացման ընթացքում, դժվարությունները տևեցին մեկ տասնամյակ, քանի որ կառավարությունները չգիտեին, թե ինչպես վերակենդանացնեին տնտեսությունը:

Այսօր, շնորհիվ Ջոն Մեյնարդ Բեյնզի և հետևորդների մտավոր ներդրումների, մենք գիտենք, թե ինչպես դիմակայել գործարարության պարբերաշրջանների ամենավատագր հետևանքներին: Մենք հիմա հասկանում ենք, որ կառավարությունը արտադրանքի մակարդակների, գործազրկության և գնաճի վրա կարող է ազդել՝ խնամքով օգտագործելով իր ֆինանսական և փողային կարողությունները: Կառավարության *ֆինանսական քաղաքականությունը* հենց նոր բնարկվածն է. դա հարկելու և ծախսելու կարողությունն է: *Փողի քաղաքականությունը* ընդգրկում է փողի առաքարկի չափի որոշումը, դրանով ազդելով շահադրույքների ու ներդրման, շահադրույքների նկատմամբ զգայուն այլ ծախսերի վրա՝

Մակրոտնտեսական քաղաքականության այս երկու հիմնական միջոցների օգնությամբ կառավարությունները կարող են ազդել տնտեսության մեջ ամբողջական ծախսերի մակարդակի, արտադրության աճի տեմպի ու մակարդակի, զբաղվածության, գործազրկության, գնի մակարդակների և գնաճի վրա:

Առաջավոր արդյունաբերական երկրների կառավարությունները վերջին կես դարի ընթացքում հաջողությամբ կիրառեցին քեյնզյան հեղաշրջման դասերը: Խթանվելով ընդարձակվող փողային և ֆինանսական քաղաքականությամբ, շուկայական տնտեսությունները երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ընկած ժամանակաշրջանում ակամատես եղան տնտեսական անմախաղեպ աճի: Սակայն հանդիպելով 1970-ական թվականների դժվարություններին՝ բարձր գնաճին և աճող գործազրկությանը, արտադրողականության աճը դանդաղելու հետ միասին, ուսմանը հոռետեսությամբ համակվեցին տնտեսությունը կայունացնելու մեջ փողային և ֆինանսական քաղաքականությունների ունակության նկատմամբ:

Հեռանկարային մակրոտնտեսական քաղաքականության կիզակետում գտնվում են երկու նպատակներ՝ արագ տնտեսական աճը և բարձր արտադրողականությունը: *Տնտեսական աճը* նշանակում է ազգային ամբողջական արտադրանքի աճը, մինչդեռ *արտադրողականությունը* ներկայացնում է միավոր ներդրանքին ընկնող արտադրանքը կամ նյութա-

կան միջոցների օգտագործման արդյունավետությունը:

1980-ական թթ. կառավարությունները նախագծեցին տնտեսական աճն ու արտադրողականությունը զարգացնելու հեռանկարային նպատակների մակրոտնտեսական քաղաքականություն: Արտադրության խթանները կատարելագործելու նպատակով ծրագրվեց ֆինանսական քաղաքականություն: Արդյունաբերական երկրների մեծ մասում հարկադրույքները նվազեցին, իսկ ծախսատար ծրագրերի աճը դանդաղեցվեց: Կառավարությունները մտահոգ էին, թե իրենց ֆինանսական քաղաքականությունն ինչպես կազդի խնայողության, ներդրումների և նորացման վրա: 1980-ական թթ. վերջին և 1990-ական թթ. սկզբին Միացյալ Նահանգները պայքարում էր պետական բյուջեի պակասորդը կրճատելու, ազգային ներդրման չափը մեծացնելու և աճն արագացնելու համար: Միևնույն ժամանակ փողի քաղաքականությունը դարձավ ավելի գործունակ՝ կարգավորելով արտադրության կարճատև ցնցումները, գործազրկությունը և գնաճը: Աճին ուղղված ֆինանսական և փողի գործուն քաղաքականությունների զուգակցումը 1982-1990 թթ. ընթացքում հանգեցրեց Ամերիկայի պատմության մեջ խաղաղ տարիների ամենաերկարատև բարգավաճմանը:

Կայունացման և տնտեսական աճի մակրոտնտեսական քաղաքականությունն ընդգրկում է ֆինանսական քաղաքականությունը

Անտեսանելի ձեռքի ծախսում	Պետության միջամտություն	Պետական քաղաքականության ժամանակակից օրինակներ
Անարդյունավետություն		
Մենաշնորհ	Միջամտություն շուկաներին	Հակամենաշնորհային օրենքներ
Արտաքին ազդակներ	Միջամտություն շուկաներին	Օրենքներ աղտոտման դեմ, որոշումներ ծխելու դեմ
Հանրային բարիքներ	Արժեքավոր գործունեությունների լրավճարում	Ազգային պաշտպանություն, փարոսներ
Անհավասարություն		
Եկամուտների և հարստության անընդունելի անհավասարություններ	Եկամտի վերաբաշխում	Եկամտի և հարստության աճող հարկում Եկամտին սատարող ծրագրեր (օրինակ՝ սննդամթերքի կտրոնները)
Մակրոտնտեսական խնդիրներ		
Գործարարության պարբերաշրջաններ (բարձր գնաճ և գործազրկություն)	Կայունացում մակրոտնտեսական քաղաքականության միջոցով	Փողի քաղաքականություն (օրինակ՝ փոփոխություններ փողի առաքարկի և շահադրույքների մեջ) Ֆինանսական քաղաքականություն (օրինակ՝ հարկեր և ծախսի ծրագրեր)
Հանդաղ տնտեսական աճ	Աճի խթանում	Ներդրում կրթության մեջ Բյուջեի բացի կրճատում և ազգային խնայողությունների չափի մեծացում

Աղյուսակ 3-1. Կառավարությունը կարող է չտկել շուկայի թերությունները

(հարկման և ծախսի) և փողի քաղաքականությունը (որոնք ազդում են շահադրույքների և վարկային պայմանների վրա): Մակրոտնտեսագիտության զարգացումը 1930-ական թթ., կառավարություններին հնարավորություն տվեց հաջողության հասնել գործազրկության և գնաճի ամենապարզաբար հետևանքների սանձահարման ճանապարհին:

3-1 աղյուսակն ամփոփում է պետության այսօրվա տնտեսական դերը: Այն ցույց է տալիս արդյունավետությունը բարձրացնելու, եկամտի ավելի անաչառ բաշխման հասնելու և տնտեսական աճի ու կայունացման մակրոտնտեսական նպատակներին կառավարության հետամուտ լինելու կարևոր գործառույթները: Բոլոր զարգացած արդյունաբերական տնտեսություններում մենք հայտնաբերում ենք խառը տնտեսություն, որտեղ շուկան է որոշում անհատական գների մեծ մասը և ապրանքների քանակու-

յունները, մինչդեռ կառավարությունը հարկման, ծախսերի և փողի կարգավորման ծրագրերի միջոցով ղեկավարում է ամբողջ տնտեսությունը: Երկու կեսերն էլ՝ և շուկան, և կառավարությունը, եական են ներդաշնակ գործող տնտեսության համար: Ժամանակակից տնտեսությունն առանց այդ երկուսի վաղելը նշանակում է ծափ տալ մեկ ծեղոցով:

• Մենք ավարտեցինք ժամանակակից խառը տնտեսության մեր դիտարկումը: Հաջորդ գլխում հանգամանորեն կբացահայտենք, թե ինչպես են առաջարկվում պահանջարկը փոխազդում՝ որոշելու համար ապրանքների գներն ու քանակությունները, և կտեսնենք, թե այս մոտեցումն ինչպես է օգտագործվում տնտեսական խնդիրների բազմազանությունը վերլուծելու համար: •

ԱՍՓՈԾՈՒՄ

Ա. Ինչպես են շուկաները լուծում հիմնական տնտեսական խնդիրները

1. Այնպիսի տնտեսության մեջ, ինչպիսին Միացյալ Նահանգներինն է, տնտեսական վճիռների մեծ մասը ընդունվում է շուկաներում: Դրանք ծառայում են որպես այնպիսի մեխանիզմներ, որոնց միջոցով գնորդներն ու վաճառողները միմյանց հանդիպում են առևտրի և ապրանքների գներն ու քանակությունները որոշելու համար: Աղյամ Սմիթը հռչակեց, որ շուկաների *անտեսանելի ձեռքը* կտանի դեպի լավագույն տնտեսական արդյունք, քանի դեռ անհատները հետամուտ են իրենց սեփական շահին: Եվ քանի որ շուկաները հեռու են կատարյալ չինելուց, նրանք ապացուցել են իրենց նշանակալից արդյունավետությունը *ինչպես, ինչ և ում համար* խնդիրները լուծելիս:
2. *Ինչ և ինչպես* հարցերը լուծելու համար շուկայական մեխանիզմը գործում է հետևյալ կերպ: Մարդկանց դոլար-քվեները ազդում են ապրանքների գների վրա: Այդ գները որպես ուղենիշներ են ծառայում արտադրվելիք տարբեր ապրանքների քանակությունների համար: Երբ մարդիկ ինչ-որ ապրանքից շատ են պահանջում, ձեռնարկությունները կարող են շահել՝ ընդլայնելով այդ ապրանքի արտադրությունը: Կատարյալ մրցակցության դեպքում ձեռնարկությունը պետք է գտնի արտադրության ամենաթանկ եղանակը, արդյունավետորեն օգտագործելով աշխատուժը, հողը և այլ գործոններ, այլապես նա կորուստներ կկրի և դուրս կնվճի շուկայից:
3. Միաժամանակ, երբ *ինչ և ինչպես* խնդիրները լուծվում են գների միջոցով, նման եղանակով է լուծվում նաև *ում համար* խնդիրը: Եկամտի բաշխումը որոշվում է արտադրության գործոնների (հող, աշխատուժ և հիմնական միջոցներ) սեփականությանը և գների գործոնով: Բերրի հողերը կամ բարձր հմտություն ունեցողները շատ դոլար-քվեներ կշահեն սպառողական ապրանքների գներն ու համար: Նրանք, ովքեր չունեն սեփականություն կամ ունեն շուկայում չգնահատվող հմտություններ, մաշկի գույն կամ սեռ, կստանան ցածր եկամուտներ:

Բ. Պետության տնտեսական դերը

4. Թեպետև շուկայական մեխանիզմը մի հիմնալի եղանակ է արտադրության և բարիքների բաշխման համար, երբեմն շուկայի ծախողումները տնտեսական արդյունքների առումով առաջացնում են թերություններ: Պետությունը միջամտում է, որպեսզի շուկի այդ ծախողումները: Ժամանակակից տնտեսության մեջ պետության դերը այն է, որ ապահովի արդյունավետությունը, շուկի եկամտի անարդար բաշխումը և նպաստի տնտեսական աճին ու կայունությանը:
5. Շուկան միջոցների նպատակահարմար բաշխումը ծախողում է, երբ առկա են անկատար մրցակցությունն ու արտաքին ազդակները: Անկատար մրցակցությունը, ինչպես, օրինակ, մենաշնորհը, հանգեցնում է բարձր գների և արտադրության ցածր մակարդակի: Այսպիսի վիճակների դեմ պայքարելու համար պետությունները կարգավորում են ձեռնարկումները կամ օրինական հսկամենաշնորհային սահմանափակումներ գործադրում գործարարական վարքի վրա: Արտաքին ազդակները ծագում են, երբ գործարարության գործողությունները, առանց հատուցման, ծախսերը դնում են ուրիշների վրա կամ եկամուտները ուրիշներին շնորհում: շուկայից դուրս: Պետությունը կարող է որոշել միջամտել և կարգավորել այս կողմնակի ազդակները (ինչպես՝ օդի աղտոտման դեպքում) կամ ապահովել հանրային բարիքներ (ինչպես՝ ազգային պաշտպանության դեպքում):
6. Շուկաներն անհրաժեշտորեն չեն ստեղծում եկամտի արդարացի բաշխում: Նրանք կարող են ստեղծել եկամտի և սպառման անհավասարության անընդունելի բարձր աստիճաններ: Ի պատասխան, պետություններն, ընդհանուր առմամբ, գերադասում են փոխել եկամուտների պատկերը (ուժ համար), որն ստեղծվում է շուկայական աշխատավարձերից, վարձավճարներից, շահից և շահաբաժիններից: Ժամանակակից պետությունները հարկումն օգտագործում են սոցիալական վճարումների և եկամտաստար ծրագրերի համար, որոնք աղքատներին օգնելու համար դառնում են ֆինանսական ապահովության ցանց:
7. 1930-ական թթ. մակրոտնտեսագիտության զարգացումից սկսած պետությունը ստանձնել է մի երրորդ դեր՝ ֆինանսական կարողությունները (հարկումն ու ծախսերը) և փողի քաղաքականությունը (որն ազդում է շահադրույքների և վարկային քաղաքականության վրա) օգտագործել հեռանկարային տնտեսական աճին և արտադրողականությանը նպաստելու և գործարարության պարբերաշրջանների, գնաճի ու գործազրկության արգասիքները մեղմելու համար:
8. Ժամանակակից զարգացած արդյունաբերական տնտեսությունների տնտեսական կազմակերպման գերակշռող եղանակը *խառը տնտեսությունն* է, որտեղ շուկան է որոշում առանձին գների և քանակությունների մեծ մասը, մինչդեռ պետությունը հարկման, ծախսերի և փողի կարգավորման ծրագրերի միջոցով վարում է ամբողջ տնտեսությունը:

ՀԱՄԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Շուկայական մեխանիզմ

Պետության տնտեսական դերը

շուկա, շուկայական մեխանիզմ
ապրանքների և արտադրության
գործոնների շուկաներ
գները որպես ազդանշաններ
շուկայական
հավասարակշռություն
կատարյալ և անկատար
մրցակցություն
Ադամ Սմիթի անտեսանելի ձեռքի
տեսությունը

արդյունավետություն,
սոցիալական արդարություն,
կայունություն
անարդյունավետություններ
մենաշնորհ և արտաքին
ազդակներ

շուկաների օրոք եկամուտների ան-
հավասարության ծակոտուտե-
սական քաղաքականություն
ֆինանսական և փողի քաղա-
քականություններ
կայունացում և աճ

ՀԱՐՑԵՐ ՔՆՆԱՐԿԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Դիտարկեք մի տնտեսություն, որտեղ միակ գործունեությունը հողագործությունն է և որտեղ հողը և աշխատուժը տալիս են միայն մեկ արտադրանք՝ հացահատիկ։ Համառոտ նկարագրեք, *ինչ, ինչպես և ում համար* խնդիրների լուծումը այս գյուղատնտեսական երկրում։ Այս տնտեսության համար գծեք 3-1 նկարի նման շրջանաձև հոսքի նկար։
2. Դիտարկեք տնտեսությանը պետության միջամտության հետևյալ դեպքերը. օդի աղտոտումը սահմանափակող կարգավորումներ, ԱՊՀՍ պատվաստանյութի հետազոտություն, եկամտի լրավճարներ ծերերին, ջրի տեղական մենաշնորհի գնային կարգավորում, գնաճը սանձահարելու փողի քաղաքականության քայլ։ Պետության ինչ դեր է իրագործվում յուրաքանչյուր դեպքում։
3. Ի՞նչ իմաստով է շուկայական մեխանիզմը նորմավորում հազվագյուտ ապրանքներն ու ծառայությունները։
4. Ապրանքների և ներդրանքների 3-1 նկարում լուսաբանված շրջանաձև հոսքն ունի համապատասխան դոլարային եկամուտների և ծախսերի հոսք։ Գծեք տնտեսության մեջ դոլարային հոսքերի շրջանաձև հոսքի պատկերը և համեմատեք ապրանքների և ներդրանքների շրջանաձև հոսքի հետ։
5. Ի լրումն այս գլուխն սկսող մեջբերման, Ադամ Սմիթը գրել է. «Ես երբեք չեմ իմացել, որ մեծ բարիք եղած լինի նրանց կողմից, ովքեր ձևանում են, թե գործում են հոգուտ հասարակության բարօրության»։ Բացատրեք այս ասույթի խորքում ընկած տրամաբանությունը և այն շաղկապեք անտեսանելի ձեռքի տեսության հետ։
6. Այս գլխում քննարկվում են մեծ թվով «շուկայի ծախողումներ», այնպիսի ասպարեզներ, որտեղ անտեսանելի ձեռքը խաթարում է տնտեսությունը և բացատրվում է պետության դերը։ Հնարավոր են մահ «պետության ծախողումներ» շուկայի ծախողումները սանձահարելու պետության այնպիսի քանքեր, որոնք ավելի վատ են, քան շուկայի սկզբնական ծախողումները։ Բերեք պետության ծախողման մի քանի օրինակ։ Կարո՞ղ եք բերել այնպիսի դեպք, որ պետության ծախողումները լինեին այնքան վատը, որ գերադասելի լինեի ապրել շուկայի ծախողումներով, քան փորձել դրանք շտկել։
7. Ստորև բերված աղյուսակը ցույց է տալիս համերկային կառավարության մի քանի խոշոր ծախսեր։ Բացատրեք, թե ինչպես է յուրաքանչյուրը կապված կառավարության տնտեսական դերի հետ։

Համերկային կառավարության հատկացումների գլխավոր կատեգորիաները

Բյուջեի կատեգորիա	Համերկային ծախս 1992 թ. (մլրդ. դոլար)
Ազգային պաշտպանություն	346
Սոցիալական ապահովություն	289
Պետական պարտքի շահ	206
Գործազրկության ապահովագրություն	27
Արդարադատության վարում	14
Աղտոտվածության հսկողություն	6
Հիմնարար գիտություն	4

Աղբյուրը՝ կառավարման և բյուջեի գրասենյակ, Սիացյալ Եահանգների կառավարության բյուջե, 1992 ֆինանսական տարի

ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐՐԵՐԸ

Անգամ թուրքական կարելի է ուսյալ տնտեսագետ դարձնել. նա պետք է սովորի ընդամենը երկու բառ՝ «առաջարկ» և «պահանջարկ»:

Անանուն

Յուրաքանչյուր տնտեսություն պետք է ընտրի արտադրվելիք ապրանքների շուկայական զամբյուղը (*ինչ*), պետք է որոշի, թե *ինչպես* պետք է արտադրվի այդ շուկայական զամբյուղը, և պետք է որոշի, թե ովքեր են վայելելու տնտեսական գործունեության պտուղները (*ու՜մ համար*): Ամերիկյան տնտեսության մեջ, ինչպես մյուս զարգացած արդյունաբերական երկրներում, շուկաների և գների համակարգն է որոշում տնտեսական արդյունքի մեծ մասը: Շուկայական համակարգում սպառողները նման են ընտրողների, որոնք իրենց դոլար-քվեները օգտագործում են գնելու համար այն, ինչ ամենից շատ են ցանկանում: Ձեր քվեները մրցում են իմ քվեների հետ, և ամենից շատ դոլար-քվե ունեցողները ամենաշատ ազդեցությունն են գործում արտադրվածի վրա, և դեպի նրանց են հոսում ապրանքները:

Այս գլխում մեր առաջադրանքն է ճշգրիտ հասկանալ, թե շուկայական տնտեսությունում ինչպես է գործում դոլար-քվեների այս համակարգը: Ինչու՞ աղանաղը թեպետ անհրաժեշտություն չէ, բայց թանկ արժե, մինչդեռ ցուրը կենսական նշանակություն ունի, բայց լծան է: Ինչու՞ հողի գինը Մենհեթնում կամ Տոկիոյում աստղաբաշխական քվեով է արտահայտվում, մինչդեռ Արիզոնայի անապատները փաստորեն արժեք չունեն: Ինչու՞ մի քանի տասնամյակ առաջ ձյները գունավոր հեռուստացույց ունեին, մինչդեռ այսօր համարյա ամեն մի ամերիկյան ընտանիքում այն կա:

Այս և հազարավոր այլ հարցերի պատասխանը կարելի է գտնել *առաջարկի և պահանջարկի տեսության* մեջ: Այս տեսությունը ցույց է տալիս, թե սպառողի նախասիրությունները ինչպես են որոշում լայն սպառման առարկաների նկատմամբ սպառողի պահանջարկը, մինչդեռ գործարարության ծախսերը լայն սպառման ապրանքների առաջարկի հիմքն են: Վերջապես, կտեսնենք, թե գների շարժը, գների մեխանիզմը ինչպես են հաստատում պահանջարկի ու առաջարկի հաշվեկշիռը կամ հավասարակշռությունը:

ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄԸ

Դիցուք թե մի առավոտ արթնացել եք մի նոր ստերոսարք գնելու անդիմադրելի ցանկությամբ: Ինչպե՞ս ձեռք կբերեիք այն: Չէիք էլ երազի ասել. «Կգնամ ընտրական տեղամասի խցիկը և կքվեարկեմ այն նախագահի օգտին, որն ինձ նոր սարք կտա: Իհարկե, նկատի ունեմ հարյուր վատտ հզորությամբ կրկնակի և նորածն բարձրախոսներով ստերոսարքը»:

Կամ քննարկենք փանտաջի պատմական մի դեպք. դիցուք թե մարդիկ որոշել են ճամփորդել ավտոմեքենայով և ոչ թե ձիով: Այս ցանկությունը ինչպե՞ս վերածել իրականության: Պե՞տք է արդյոք քաղաքագետները բանվորներին և ձեռնարկություններին կարգադրեն տեղափոխվել Դեթրոյտ՝ ավտոմեքենաներ արտադրելու: Պե՞տք է արդյոք սենատը գյուղացիներին կարգադրի դանդաղեցնել ծխաբուծությունը: Եվ ինչպե՞ս պետք է կառավարությունը վարվի, որ ձիերի խոտի փոխարեն արտադրողները ավտոմեքենաների նստատեղերի համար բամբակ արտադրեն:

Իհարկե, ձիուց և կառքից ավտոմեքենային անցնելը կառավարության ցուցումով չէ, որ տեղի ունեցավ: Փոխարենը սպառողներն ավելի շատ ավտոմեքենա և ավելի քիչ ձի գնեցին: Քանի որ ավտոմեքենաշինության մեջ շահույթն ավելի բարձր էր, ավտոմեքենա արտադրողները իրենց գործունեությանը մեծ թափ հաղորդեցին, Դեթրոյտում ստեղծվեցին նոր ձեռնարկություններ, ինչպիսիք են «Քադիլակ»-ը և «Ֆորդ»-ը, և լավ աշխատանք փափագող բանվորները տեղափոխվեցին այդտեղ: Մինչ ձիերն արոտավայրում հյուծվում էին, ձիերի գներն ընկան, և ծխաբուծներն անցան գործունեության այլ ոլորտներ: Քանի որ ձիերի համար սկսեց ավելի քիչ խոտ պահանջվել, ընկավ խոտի գինը և փոխարենը սկսեցին այլ մշակաբույսեր ցանել: Միևնույն ժամանակ մեծացավ ավտոմեքենաշինության մեջ գործածվող

բաղադրամասերի՝ օրինակ՝ պողպատի, բամբակի, կաուչուկի պահանջարկը, և այս ապրանքների գները բարձրացան՝ արտադրողներին հրապուրելով զբաղվել ավտոմեքենաշինության կարիքների համար օգտագործվող ապրանքների արտադրությամբ:

Հենց նման ուժերի շնորհիվ այս դարում ականատես եղանք ամերիկյան փոխադրամիջոցների իսկական հեղաշրջման, երբ ծիերի գլխաքանակն ընկավ 90 տոկոսով, իսկ ավտոմեքենաների քանակը գրոյից հասավ հարյուր հիսուն միլիոնի: Ի՞նչն էր այս հեղաշրջման պատճառը: Այն տեղի ունեցավ առաջարկի և պահանջարկի ներքին ուժերով, որպես ճաշակի և տեխնոլոգիայի մեջ կատարված փոփոխություններ:

Տնտեսական շուկայում շարունակ նմանատիպ հեղաշրջումներ են տեղի ունենում: Մարդկանց ճաշակի փոփոխության և նոր տեխնոլոգիաների զարգացմանը զուգահեռ շուկան արձանագրում է գների և ներդրանքի ու արտադրանքի ծավալների այս փոփոխությունները:

Գնագոյացման մեխանիզմը փոփոխվող գների և շահույթների միջոցով արձանագրում է ճաշակների, տեխնոլոգիաների և առևտրի ձևերի փոփոխությունները և դրանց միջոցով առկա ռեսուրսները բաշխում մրցակցող կիրառությունների միջև:

ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՅԱՆՏԱՐԿԻ ԿԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Այս գլխի նպատակն է ցույց տալ, թե մրցակցող շուկաներում առաջարկն ու պահանջարկը ինչպես են գործում *առանձին հումքային ապրանքների* համար: Սկզբում մենք կսահմանենք պահանջարկի կորը, ապա առաջարկի կորը: Այս հիմնական միջոցներն օգտագործելով կտեսնենք, թե շուկայական գինը ինչպես է որոշվում (կամ հասնում իր մրցակցային հավասարակշռությանը) երկու կորերի հատման կետում, որտեղ առաջարկի և պահանջարկի ուժերը ճշտորեն հավասարակշռված են:

ՊԱՅԱՆՏԱՐԿԻ ԱՍՆԴՂԱԿ

Թե՛ առողջ բանականությունը, թե՛ ուշադիր գիտական դիտարկումները ցույց են տվել, որ մարդկանց գնած ապրանքների քանակությունը կախված է դրանց գնից: Այլ հատկանիշների հավասարության դեպքում որքան բարձր է առարկայի գինը, այնքան քչերն են ցանկանում գնել այն: Եվ որքան ցածր է առարկայի շուկայական գինը, այնքան շատ միավորներ են գնվում:

Այլ հատկանիշների հավասարության դեպքում ապրանքի շուկայական գնի և պահանջվող քանակության միջև առկա է որոշակի հարաբերություն: Գնի և գնվող քանակության այս փոխհարաբերությունը կապը կոչվում է պահանջարկի սանդղակ կամ պահանջարկի կոր:

4-1 աղյուսակը ներկայացնում է եգիպտացորենի վարկածային պահանջարկի սանդղակը: Յուրաքանչյուր գնի դեպքում կարող ենք որոշել եգիպտացորենի այն քանակությունը, որ սպառողները գնում են: Օրինակ, մեկ բուշելի համար հինգ դոլար գնի դեպքում սպառողները տարեկան կգնեն 9 միլիոն բուշել:

Ավելի ցածր գնի դեպքում ավելի շատ եգիպտացորեն է գնվում: Այսպես, եգիպտացորենի բուշելի չորս դոլար գնի դեպքում գնվող քանակությունը 10 մլն. միավոր է: Եվ ավելի ցածր գնի դեպքում՝ երեք դոլար, պահանջվող քանակը էլ ավելի մեծ է՝ 12 մլն., և այլն, և այլն: 4-1 աղյուսակում մենք կարող ենք յուրաքանչյուր նշված գնի համար որոշել պահանջվող քանակը:

ՊԱՅԱՆՏԱՐԿԻ ԿՈՐ

Պահանջարկի սանդղակի գծանկարը պահանջարկի կորն է: Պահանջարկի կորը ցույց է տրված 4-1 նկարում, որտեղ եգիպտացորենի պահանջվող քանակը հորիզոնական առանցքն է, իսկ եգիպտացորենի գինը՝ ուղղահայաց առանցքը: Նկատի ունեցեք, որ քանակն ու գինը հակադարձ համեմատական են Զ-ն բարձրանում է, երբ Գ-ն իջնում է: Կորը վարքնաթաց իջնում է հյուսիս-արևմուտքից հարավ-արևելք:

Եգիպտացորենի պահանջարկի սանդղակ

	(1) Գինը (Գ) (դոլար՝ մեկ բուշելի համար)	(2) Պահանջվող քանակություն (Ք) (միլիոն բուշել տարեկան)
Ա	5	9
Բ	4	10
Գ	3	12
Դ	2	15
Ե	1	20

Աղյուսակ 4-1. Պահանջարկի սանդղակը պահանջվող քանակը առնչում է գնին

Յուրաքանչյուր շուկայական գնի դեպքում սպառողները կցանկանան գնել եգիպտացորենի որոշակի քանակություն: Եգիպտացորենի գնի անկման համեմատ կա՛մի պահանջվող եգիպտացորենի քանակը:

Այս կարևոր հատկանիշը կոչվում է *վարընքաց պահանջարկի օրենք*։ Այն հիմնված է ինչպես առողջ դատողության, այնպես էլ տնտեսագիտական տեսության վրա և փորձով ստուգվել ու հաստատվել է գործնականում բոլոր ապրանքների համար։ Այդ թվում, օրինակ հացահատիկի, բենզինի, ավտոմեքենաների և թմրանյութերի համար։

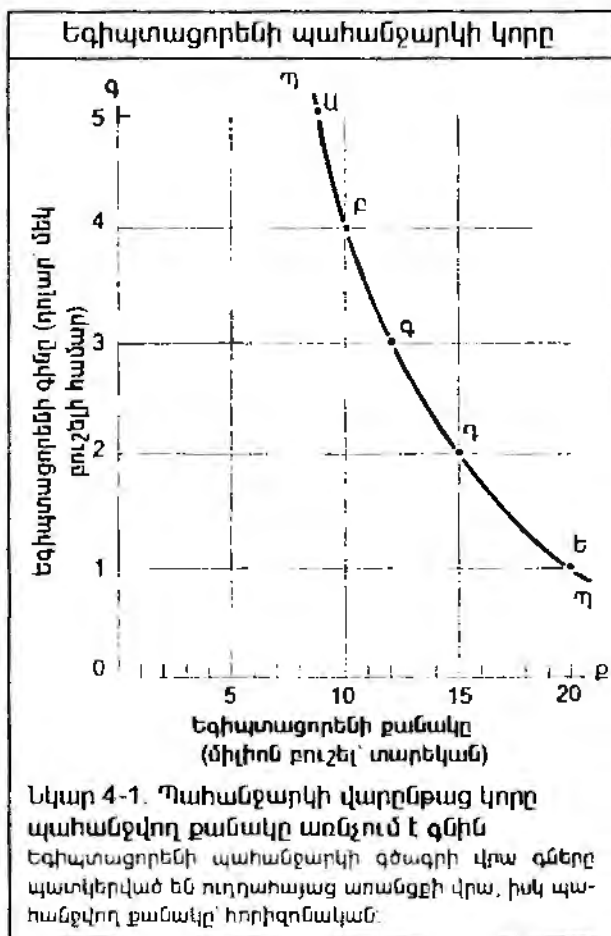
Վարընքաց պահանջարկի օրենքը, երբ մի ապրանքի գինը բարձրանում է (իսկ այլ հատկանիշները մնում են հաստատուն), գնորդները հակված են լինում ավելի քիչ գնել։ Նմանապես, երբ գինը իջնում է, մյուս հատկանիշները նույնը մնալու դեպքում, պահանջվող քանակը մեծանում է։

Կարող ենք վարընքաց պահանջարկի օրենքը լուսաբանել անհատական համակարգիչների (ԱՀ) օրինակով։ 1980-ական թթ. սկզբներին ԱՀ-ների գներն աստղաբաշխական էին, և միայն հարուստներն էին ի վիճակի գնելու դրանք։ Մարդիկ գրավոր աշխատանքների համար գրիչ կամ գրամեքենա էին օգտագործում և հաշվարկները ձեռքով էին կատարում։ Սղջառ երկրներում, ինչպիսին Հնդկաստանն է, այսօր էլ միայն ամենահարուստ ձեռնարկություններն ու դրամատներն ունեն անհատական համակարգիչներ։

Սակայն ԱՀ-ների գները վերջին տասնամյակում կտրուկ ընկել են։ Քանի որ ավելի ու ավելի շատերը կարող էին գնել ԱՀ-ներ, դրանք սկսեցին լայնորեն գործածել աշխատանքի, դպրոցի և զվարճության համար։ Այս պատճառով լույս է սփռում վարընքաց պահանջարկի օրենքի մի կարևոր պատճառի վրա, ավելի ցածր գինը նոր գնորդների է հրապուրում։

Ավելին, գնի իջեցումը կիսթանի ապրանքների լրացուցիչ գնում նույն սպառողների կողմից։ Օրինակ, երբ ջուրը շատ քանկ է, գնում ենք միայն խնելու բավարար քանակություն։ Երբ գինն ընկնում է, գնում ենք նաև լվացվելու համար։ Էլ ավելի ցածր գնի դեպքում ծաղիկներ ենք ջրում և շոալորեն օգտագործում ցանկացած հնարավոր այլ նպատակի համար։ Ընդհակառակը, ապրանքի գնի բարձրացումը մեզանից ոճանց կստիպի ավելի քիչ գնել։

Ինչու՞ պահանջվող քանակը գնի բարձրացման համեմատ հակված է փոքրանալու։ Երկու պատճառով։ Առաջինը *փոխարինման արդյունքն* է։ Երբ մի ապրանքի գինը բարձրանում է, նման այլ ապրանքներ սկսում են փոխարինել դրան (երբ տավարի մսի գինը բարձրանում է, ես ավելի շատ հավի միս եմ ուտում)։ Երկրորդ գործոնը *եկամտի ազդեցությունն* է։ Սա սկսում է գործել անմիջապես, քանի որ երբ գինը բարձրանում է, ես ինձ գտնում եմ ավելի աղքատ, քան առաջ։ Երբ բենզինի գինը կրկնապատկվում է, արդյունքում ես ավելի քիչ եկամուտ եմ ունենում, հետևաբար և բնականաբար կրճատում եմ բենզինի և այլ ապրանքների սպառումը։

Պահանջարկի ըննարկման ժամանակ անդադարձաբանք պահանջարկի կորին։ Սակայն ու՞մ պահանջարկն է այն՝ ի՞նչ, ձե՞ր, բոլորի՞։ Պահանջարկի ստեղծման հիմնաքարը անհատական ճաշակներն ու պահանքներն են։ Այնուամենայնիվ, երբ շուկայի համար վերլուծում ենք գինն ու քանակը, պետք է նկատի ունենալ այն շուկայական պահանջարկը, որ ներկայացնում է բոլոր անհատական պահանջարկների ընդհանուր գումարը։ Շուկայական պահանջարկի կորը գտնում ենք՝ յուրաքանչյուր գնի դեպքում գումարելով բոլոր անհատների կողմից պահանջվող քանակությունները։ Այս գլխում մեր ուշադրությունը միշտ կկենտրոնացնենք շուկայական պահանջարկի վրա։

ԻՆՉ Է ՊԱՐՈՒՄԱԿՈՒՄ ՊԱՐԱՆՔԱԿԻ ԿՈՐԸ

Ի՞նչն է որոշում հացահատիկի, ավտոմեքենաների կամ համակարգիչների շուկայական պահանջարկը։ Մինչև այժմ անտեսել ենք, ապրանքի սեփական

գնից բացի, այլ գործոնները: Սակայն կողմնակի ազդակները կարևոր են. եկամտի միջին մակարդակը, բնակչության թիվը, միմյանց փոխառնչված ապրանքների գներն ու առկայությունը, անհատական ճաշակները և հատուկ գործոնները:

Սպառողների *միջին եկամուտը* պահանջարկի ամենատեղական որոշիչն է. երբ ժողովրդի եկամուտներն աճում են, անհատները հակված են լինում համարյա ամեն ինչից՝ խնձոր, նավակ, ավտոմեքենա և այլն, շատ գնել:

Շուկայի ծավալը, չափված, ասենք, բնակչության թվով, պարզորոշ կերպով ազդում է շուկայական պահանջարկի կորի վրա: Կալիֆոռնիայի 30 միլիոն բնակչությունը հակված է 30 անգամ շատ խնձոր և ավտոմեքենա գնելու, քան Ռոդ Այլենդի մեկ միլիոն բնակչությունը:

Փոխառնչված ապրանքների գներն ու առկայությունը ներգործում են մի այլ ապրանքի պահանջարկի վրա: Հատկապես կարևոր կապ գոյություն ունի փոխարինող ապրանքների միջև՝ ապրանքներ, որոնք հակված են կատարելու նույն դերը, ինչպես օրինակ, գրիչն ու մատիտը, բամբակն ու բուրդը կամ նալթն ու բնական գազը: Ապրանքի պահանջարկը հակված է նվազելու, եթե փոխարինող ապրանքի գինը ցածր է (օրինակ, եթե Բոստոնում բնական գա-

զի գինը բարձր է, նավթի պահանջարկը կլինի ցածր, քե՞ր բարձր):

Ի լրումն այս օբյեկտիվ տարրերի, մենք պետք է ավելացնենք սուբյեկտիվ տարրերի մի հավաքածու, որ կոչվում է *ճաշակ կամ նախապատվություն*: Ճաշակը սոցիալական և պատմական գործոնների մի բազմազանություն է: Դրանք կարող են արտացոլել թուն հոգեբանական կամ բնախոսական պահանքներ (հեղուկների, աղի քերմության և սիրո): Դրանք կարող են ներառել արհեստականորեն մտադրված պահանքներ (ծխախոտի, քմրանյութերի կամ նորածն մարդական ավտոմեքենաների): Դրանք կարող են ավանդույթի կամ կրոնի մեծ տարր պարունակել (տավարի միսը սիրված է Ամերիկայում, սակայն արգելված է Հնդկաստանում, միաժամանակ՝ համեմունքներով պատրաստված մեղրեզան ճապոնցիայում նրբահամ խորտիկ է):

Վերջապես, անհատական ապրանքներն իրենց պահանջարկի խոլիքում հատուկ գործոններ ունեն. տեղումները նպաստում են հովանոցների պահանջարկին, մյա՞մ խոլությունն՝ ազդում է դահուկների վաճառքի վրա, իսկ օվկիանոսի քերմաստիճանը ներգործում է այն մարդկանց թվի վրա, ովքեր սիրում են սառելի պիքների կատարներին: Ի լրումն, ապագա տնտեսական պայմանների մասնավորապես գների վերաբերյալ ակնկալիքները կարող են կարևոր ազդեցություն ունենալ պահանջարկի վրա:

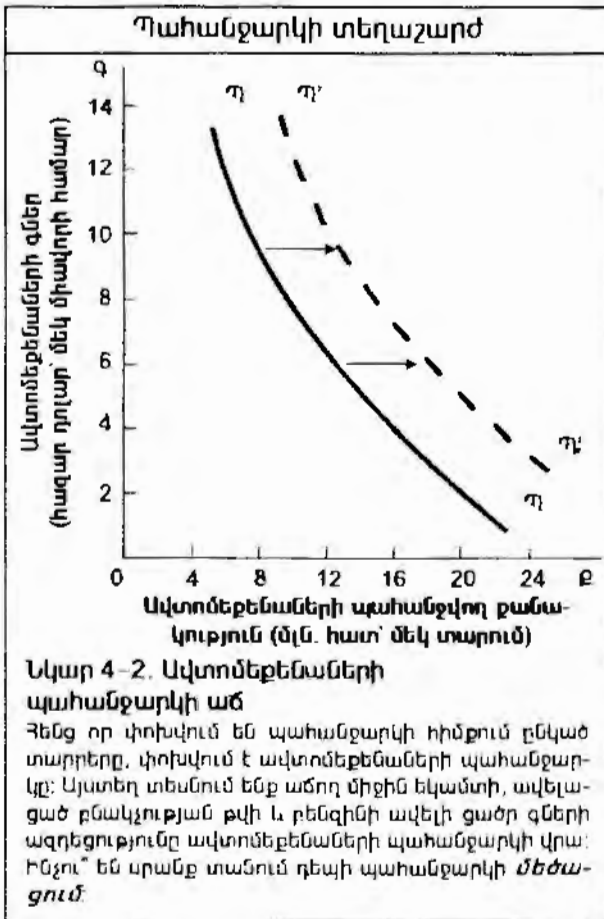
Սեր վերլուծության մեծ մասը կենտրոնացնում է մի փոփոխականի՝ որը հակված է հավասարակշռելու առաջարկն ու պահանջարկը: Ձճի փոփոխմանը զուգընթաց փոխվում է պահանջվող քանակությունը, և մենք չարժվում ենք պահանջարկի կորի երկայնքով: Սակայն գնի կարևորության հետ մեկտեղ մենք չպետք է երբևէ անտեսենք այն գործոնները, որոնք վերջին հաշվով որոշում են պահանջարկի ուժը և կարող են տեղաշարժել պահանջարկի կորը: 4+2 աղյուսակում ցույց են տրված մի բնորոշ ապրանքի՝ ավտոմեքենայի՝ պահանջարկը պայմանավորող տարբեր տարրերը:

Փոփոխություն պահանջարկում: Տնտեսական կյանքի զարգացման հետ պահանջարկն անընդհատ փոխվում է: Պահանջարկի կորերը անշարժ են մնում միայն դասագրքերում:

Ինչու՞ է տեղաշարժվում պահանջարկի կորը: Զանրի փոխվում են ապրանքի գնից բացի այլ գործոններ: Օրինակ, որո՞նք են 1950-1990 թթ. ավտոմեքենաների նկատմամբ ամերիկյան պահանջարկի մեծացման մի քանի հնարավոր պատճառները: Ազդել են բազմաթիվ ոչ գնային գործոններ. ամերիկացիների միջին իրական եկամուտը համարյա կրկնապատկվեց, ավելի քան կիսով չափ ավելացավ չա-

Պահանջարկի վրա ազդող տարրեր	Ավտոմեքենաների օրինակը
1. Ապրանքի գին	Ավելի բարձր գինը նվազեցնում է պահանջվող քանակությունը:
2. Միջին եկամուտ	Երբ բարձրանում են եկամուտները, մարդիկ ավելի շատ են մեքենաներ գնում:
3. Բնակչություն	Ավելի մեծ բնակչությունը նպաստում է ավտոմեքենաների գնումներին և ավելանում են:
4. Փոխառնչված ապրանքների գներ	Բենզինի ցածր գները բարձրացնում են ավտոմեքենաների պահանջարկը:
5. Ճաշակ	Այլ հատկանիշների հավասարության դեպքում ամերիկացիներն ավելի շատ են ավտոմեքենաներ գնում, քան եվրոպացիները:
6. Հատուկ գործոններ	Հատուկ գործոնները ներառում են մեղրեզանի առկայությունը, ճանապարհների և երկաթուղային ցանցի որակը, թվագրման ժամանակը, ապագա գների աճի հավանականությունը և այլն:

Աղյուսակ 4-2. Շատ տարրեր՝ գնային և ոչ գնային, ազդում են պահանջարկի վրա:

փափաք բնակչությունը և փոխադրման այլընտրանքային ծների (ավտոբուս, տրոլեյբուս և երկաթուղի) առկայության անկում կար: Այս բոլոր փոփոխությունների արդյունքը ավտոմեքենաների պահանջարկի կորի տեղաշարժն էր դեպի աջ:

Դիմքում ընկած գործոնների փոփոխությունների զուտ ազդեցությունն այն է, ինչ մենք անվանում ենք *պահանջարկի աճ*: Ավտոմեքենաների պահանջարկի աճը ներկայացված է նկար 4-2-ում՝ որպես պահանջարկի կորի տեղաշարժ դեպի աջ: Նկատել, որ այդ տեղաշարժը նշանակում է, որ բոլոր գների դեպքում ավելի շատ ավտոմեքենաներ կգնվեն:

Ղուք կարող եք ինքներդ ձեզ ստուգել՝ պատասխանելով հետևյալ հարցերին: Տաք ծոռանը նավթի պահանջարկի կորը դեպի աջ, թե՞ դեպի ձախ կտեղաշարժվի: Ինչու՞: Ի՞նչ կպատահեր դահուկորդներին լեռները բարձրացնող ճուպանուղու տոմսերի գների հետ, եթե ծյան տեղումները հատկապես քիչ լինեին: Ի՞նչ ազդեցություն կունենար անհատական համակարգիչների գների կտրուկ անկումը մեքենագրողների պահանջարկի վրա:

ԱՌԱՋԱՐԿԻ ՍԱՆԴՂԱԿ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԿՈՐ

Եկեք այժմ պահանջարկից դառնանք առաջարկին: Առաջարկ ասելով հասկանում ենք որևէ ապրանքի այն քանակությունը, որ ձեռնարկությունները հոծարակամ արտադրում և վաճառում են: Ավելի ճշգրիտ՝ առաջարկվող ապրանքի քանակը կապում ենք նրա շուկայական գնի հետ, անփոփոխ պահելով մյուս գործոնները՝ արտադրության ծախսերը, փոխառնված ապրանքների գները և շուկայի կազմակերպումը:

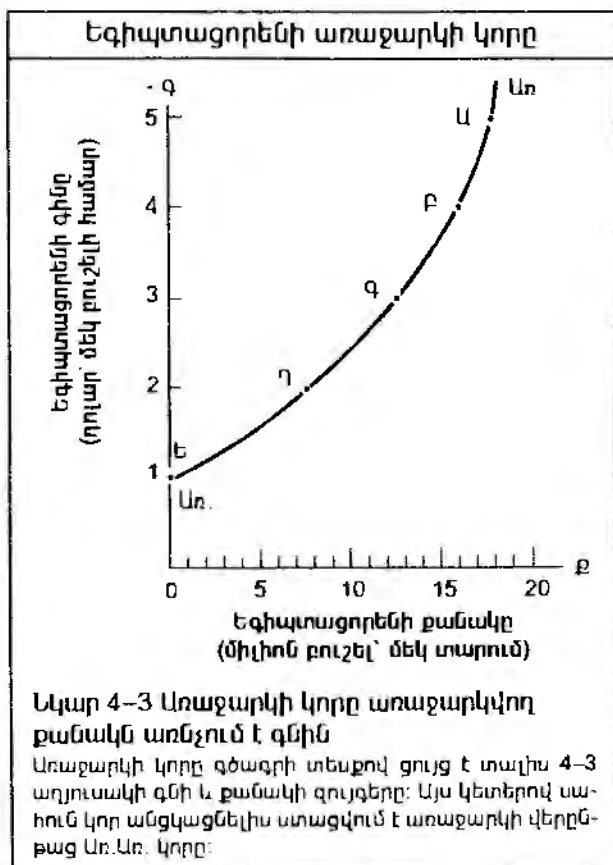
Որևէ ապրանքի *առաջարկի սանդղակը* (և *առաջարկի կորը*) ցույց է տալիս կապը շուկայական գնի և այդ ապրանքի այն քանակի միջև, որ արտադրողները մյուս գործոնների հավասարության դեպքում պատրաստ են արտադրելու և վաճառելու:

4-3 աղյուսակը ցույց է տալիս եգիպտացորենի առաջարկի վարկածային սանդղակը, իսկ 4-3 նկարը աղյուսակի տվյալները ներկայացնում է գծագրի տեսքով: Այս տվյալները ցույց են տալիս, որ եգիպտացորենի բուշելը մեկ դոլար գնի դեպքում ընդհանրապես եգիպտացորեն չի արտադրվի: Այսպիսի ցածր գնի դեպքում ագարակատերերն իրենց հողերը կարող են տրամադրել այլ ապրանքների արտադրության և ոչ՝ եգիպտացորենի: Յենց որ եգիպտացորենի գինը բարձրանա (այլ գործոնների, օրինակ՝ ցորենի գնի անփոփոխ մնալու դեպքում) ավելի շատ հողատարածության վրա եգիպտացորեն կցանվի: Եգիպտացորենի էլ ավելի բարձր գների դեպքում ագարակատերերը շահավետ կհամարեն անգամ ավելի շատ հող, աշխատուժ, տրակտորներ և պա-

Եգիպտացորենի առաջարկի սանդղակ		
	(1) Գինը (Գ) (դոլար՝ մեկ բուշելի համար)	(2) Առաջարկվող քանակություն (P) (միլիոն բուշել՝ տարեկան)
Ա	5	18
Բ	4	16
Գ	3	12
Դ	2	7
Ե	1	0

Աղյուսակ 4-3. Առաջարկի սանդղակը առաջարկվող քանակը առնչում է գնին

Աղյուսակը ցույց է տալիս յուրաքանչյուր գնի համար եգիպտացորենի այն քանակը, որ երկրի ագարակատերերը ցանկանում են արտադրել ու վաճառել: Նկատի ունեցե՛ք գնի և առաջարկվող քանակի ուղղակի կամ դրական առնչությունը:

րարտանյութեր ավելացնել: Այս բոլորը կավելացնեն բարձր շուկայական գներով եգիպտացորենի արտադրանքը:

Նկատե՛ք, որ 4-3 նկարում առաջարկի կորը բարձրանում է վեր և դեպի աջ: Ինչու՞ են առանձին ապրանքների առաջարկի կորերը սովորաբար բարձրանում վեր: Նվազող հատույցի օրենքի մեջ մի կարևոր պատճառ է գտնված: Վերցնենք գինու օրինակը: Եթե հասարակությունն ավելի շատ գինի է ցանկանում, ապա գինու խաղողի աճեցման համար հարմար սահմանափակ տեղանքների վրա պետք է ավելի ու ավելի շատ աշխատանք ծախսվի: Յուրաքանչյուր նոր աշխատող, ըստ նվազող հատույցի օրենքի, ավելի ու ավելի քիչ լրացուցիչ արդյունք կավելացնի, հետևաբար, լրացուցիչ արտադրանք կորգելու համար պահանջվող գինը կբարձրանա: Գինու գինը բարձրանալիս հասարակությունը կարող է գինի արտադրողներին համոզել ավելի շատ գինի արտադրել ու վաճառել, այդ պատճառով էլ գինու առաջարկի կորը վեր բարձրացող է: Այս դատողությունը վերաբերում է նաև շատ այլ ապրանքների:

ԻՆՉ Է ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԿՈՐԸ

Առաջարկը շարժման մեջ դնող ուժերն ուսումնասիրելիս ձեռնարկությունների առաջարկի վարքագիծը հասկանալու էական դրույթն այն է, որ արտադրողներն ապրանքներն առաջարկում են շահույթի և ոչ թե հաճույքի կամ բարեգործության համար: Օրինակ, ագարակատերն ավելի բարձր գներով ավելի շատ եգիպտացորեն կմատակարարի, քանի որ դա շահավետ է և ընդհակառակը, երբ եգիպտացորենի գներն ընկնում են արտադրության ծախսերից էլ ցած, ինչպես եղավ 1980-ական թվականների կեսերին, ագարակատերերն այլ մշակաբույսեր են ցանում, թողնում դաշտերն անխնամ կամ անգամ վաճառում են իրենց ագարակները:

Հետևաբար, առաջարկի որոշման հիմքում ընկած վճռորոշ տարրերից են նաև *արտադրության ծախսերը*: Երբ որևէ ապրանքի արտադրության ծախսերը շուկայական գնի համեմատությամբ ցածր են, արտադրողների համար շահավետ է մատակարարել մեծ քանակություններ: Երբ գնի համեմատությամբ արտադրության ծախսերը բարձր են, ձեռնարկությունները քիչ են արտադրում կամ կարող են պարզապես փոխել գործունեության բնույթը:

Արտադրության ծախսերի վրա ազդող գործոնների թվում են տեխնոլոգիան և ներդրման ծախսերը: *Տեխնոլոգիական առաջընթացը*, անշուշտ, ազդում է ծախսերի վրա: Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի հեթազայության ավելի լավ համակարգչային ծրագիրը, ծագումնաբանորեն ստացված սերմացուն և ոռոգման բարելավված համակարգերը այս բոլորը նվազեցնում են ագարակատիրոջ արտադրական ծախսերը և մեծացնում առաջարկը:

Նմանապես, եթե տեխնոլոգիան չփոխվեր, բայց *ներդրումների գները* փոխվեին, արտադրության ծախսերը կփոխվեին, կփոխվեր նաև առաջարկը: Օրինակ, երբ 1990 թվականին բարձրացան նավթի գները, դա բարձրացրեց արտադրության ծախսերը և իջեցրեց բենզինի ու դիզելային վառելիքի առաջարկը:

Առաջարկի վրա ներգործող մի այլ կարևոր տարր են *առնչվող ապրանքների* գները, մասնավորապես այն ապրանքների, որոնք արտադրության գործընթացում կարող են հեշտությամբ մեկը մյուսին փոխարինել: Եթե արտադրության մի փոխարինիչի գինը բարձրանում է, մյուս փոխարինիչի առաջարկը կնվազի: Օրինակ, ագարակատերերը կարող են արտադրել ինչպես ցորեն, այնպես էլ եգիպտացորեն, նավթամշակման գործարանը կարող է արտադրել ինչպես դիզելային վառելիք, այնպես էլ բենզին: Յուրաքանչյուր զույգի համար, հենց որ մեկի գինն աճում է (օրինակ՝ դիզելային վառելանյութի), դա

առաջացնում է մյուսի առաջարկի (օրինակ՝ բենզինի) նվազման միտում:

Առաջարկի մեկ այլ որոշիչ գործոն է *շուկայի կազմակերպումը*: Արտասահմանյան ապրանքների վրա որվող մաքսադրույքների իջեցումը և բաժնեչափերի վերացումը շուկան կրացի օտարերկրյա արտադրողների համար և հակված կլինի մեծացնել առաջարկը: Եթե շուկան օժտված է մենաշնորհով, արտադրանքի յուրաքանչյուր մակարդակի դեպքում զինը կաճի: Ընդհանրապես, կատարելապես մրցունակ շուկան զնի յուրաքանչյուր մակարդակի դեպքում կապահովի արտադրանքի հնարավոր ամենաբարձր մակարդակը:

Եվ, վերջապես, առաջարկի վրա ներգործում են *հատուկ գործոնները*: Եղանակը կարևոր ազդեցություն է ունենում հողագործության և դահուկների արդյունաբերության վրա: Համակարգիչների արդյունաբերությունը բնութագրվել է նորարարության ու-

ժեղ ոգով, ինչը հանգեցրել է նոր արտադրատեսակների շարունակվող հոսքի: Արդյունաբերության որոշ ճյուղերում, ինչպես երկաթուղին և հեռուստահաղորդակցությունը, կառավարության կարգավորումը առաջարկի քանակի վերաբերյալ որոշումները շեղել է մրցակցության ուղուց: Ապագա գների ակնկալումները հաճախ նույնպես կարևոր ազդեցություն ունեն առաջարկի քանակի վերաբերյալ որոշումների վրա:

Աղյուսակ 4-4-ում առաջ են քաշված առաջարկի որոշիչները՝ որպես օրինակ օգտագործելով ավտոմեքենաները:

Տեղաշարժեր առաջարկի մեջ: Շուկաների պատահական դիտորդը գիտի, որ ձեռնարկությունները մշտապես փոխում են իրենց արտադրանքն ու ծառայությունները: Ի՞նչ է ընկած առաջարկի վարքագծի փոփոխությունների խորքում:

Առաջարկը փոխվում է, երբ փոխվում են, ապրանքի սեփական զնից բացի, այլ գործոններ: *Առաջարկի կորի առումով առում ենք, որ առաջարկը մեծանում է (կամ փոքրանում), երբ շուկայական յուրաքանչյուր զնի դեպքում ավելանում (կամ պակասում) է առաջարկվող քանակությունը*:

Երբ փոխվում են ավտոմեքենաների գները, արտադրողները փոխում են իրենց արտադրությունը և առաջարկվող քանակությունը, չակայն առաջարկն ու առաջարկի կորը չեն տեղաշարժվում: Դրան հակառակ, երբ առաջարկի վրա ներգործող գործոնները փոխվում են, փոխվում է առաջարկը, և առաջարկի կորը տեղաշարժվում է:

Մենք կարող ենք պարզաբանել առաջարկի տեղաշարժը ավտոմեքենաների շուկայում: Առաջարկը կմեծանար, եթե համակարգչային ծրագրավորմամբ խնայողական ձևավորման և արդյունաբերության արձատավորումն իջեցնել ավտոմեքենաներ արտադրելու համար պահանջվող աշխատուժի քանակը, եթե պահումներ արվեին ավտոմեքենաշինարարների աշխատավարձից, եթե ծախսնացի ավտոմեքենաշինարարներին թույլատրեին ավելի շատ ավտոմեքենաներ արտահանելու Միացյալ Նահանգներ, կամ եթե կառավարությունը վերացներ արդյունաբերությանը ներկայացվող որոշ կանոնակարգային պահանջներ: Այս գործոններից յուրաքանչյուրը ԱՄՆ-ում ավտոմեքենաների առաջարկը կավելացներ ամեն մի զնի դեպքում: Նկար 4-4-ը ցույց է տալիս ավտոմեքենաների առաջարկի աճը:

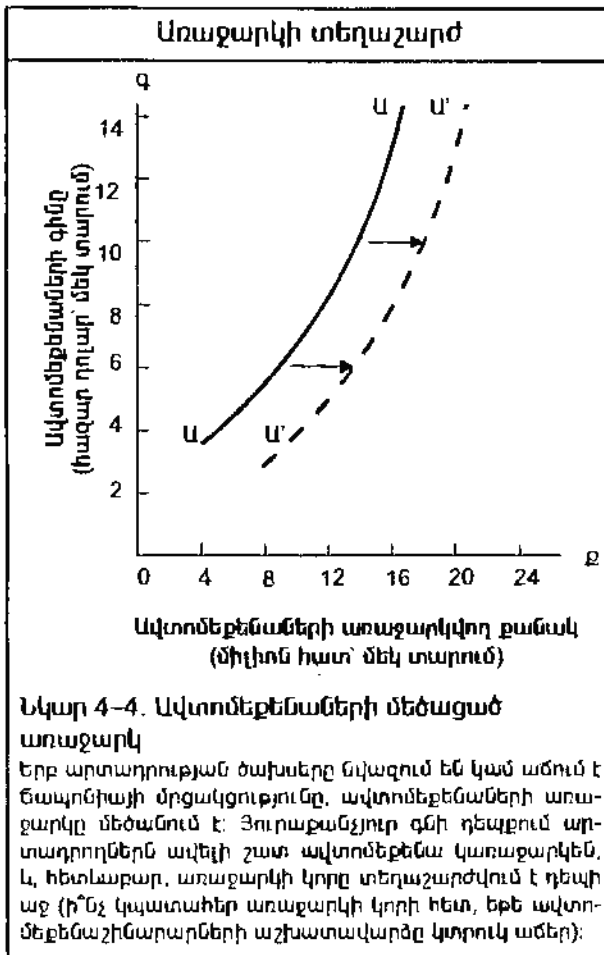
Առաջարկի տեղաշարժերի ձեր ըմբռնումն ստուգելու համար մտածեք հետևյալի մասին: Ի՞նչ կպատահի 4-3 նկարում պատկերված եգիպտացորենի առաջարկի կորի հետ՝ բարենպաստ եղանակի շնորհիվ խիստ առատ բերք ստանալուց հետո: Ֆլորիդա-

Առաջարկը որոշող տարրեր	Ավտոմեքենաների օրինակը
1. Ապրանքի սեփական զինը	Ավելի բարձր սեփական զինը բարձրացնում է արտադրության առավելագույն շահութաբեր մակարդակը և մեծացնում առաջարկվող քանակությունը
2. Տեխնոլոգիա	Համակարգիչներով զինված արդյունաբերությունն իջեցնում է արտադրության ծախսերը և մեծացնում առաջարկը
3. Ներդրանքի գներ	Ավտոմոբիլաշինարարների աշխատավարձի կրճատումները նվազեցնում են արտադրության ծախսերը և ավելացնում առաջարկը
4. Փոխառնչված ապրանքների գներ	Եթե ավտոբուսների և բեռնատարների գներն ընկնում են, ավտոմեքենաների առաջարկը մեծանում է
5. Շուկայի կազմակերպում	Ճապոնական ավտոմեքենաների ներմուծման բաժնեչափերի վերացումը ավելացնում է առաջարկը
6. Հատուկ գործոններ	Եթե կառավարությունը իջեցնի շրջակա միջավայրի աղտոտումը վերահսկող սարքավորումների չափանիշները, ավտոմեքենաների առաջարկը կարող է ավելանալ

Աղյուսակ 4-4. Առաջարկի վրա ազդում են գինը, արտադրության ծախսերը և այլ գործոններ

յում առնամանիքն ինչպե՞ս կազդի նարնջի հյուսի առաջարկի վրա: Ի՞նչ կպատահեր նավթի համաշխարհային առաջարկին, եթե հտորհրդային Միություն-

նում քաղաքական իրարանցման հետևանքով նվազեր նավթի արդյունահանումը:

ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՅՈՒՆԱՐԿԻ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅՈՒՆ

Մենք տեսանք, որ սպառողները եզիպտացորենի, ավտոմեքենաների և համակարգիչների տարբեր քանակություններ են պահանջում՝ կախված այդ ապրանքների գներից: Նմանապես, արտադրողները հոծարական այս և այլ ապրանքների տարբեր քանակություններ են առաջարկում՝ կախված դրանց գներից: Ի՞նչ է պատահում, երբ համոդիպում են առաջարկողներն ու պահանջողները:

Պատասխանն այն է, որ առաջարկի ու պահանջարկի ուժերը գործում են շուկայի միջոցով՝ ստեղծելով հավասարակշռված գին և քանակություն կամ շուկայական հավասարակշռություն: **Շուկայական հավասարակշռությունը** ձեռք է բերվում այն գնի ու քանակի դեպքում, երբ առաջարկն ու պահանջարկը հավասարակշռության մեջ են: Սյո կետում այն քանակը, որ գնորդները ցանկանում են գնել, ճիշտ հավասար է այն քանակին, որ վաճառողները ցանկանում են վաճառել: Հավասարակշռության դեպքում գինն ու քանակը հակված են նույնը մնալու, քանի դեռ մյուս գործոնները մնում են անփոփոխ:

Եկեք բնարկենք 4-5 աղյուսակի եզիպտացորենի օրինակը՝ տեսնելու, թե առաջարկն ու պահանջարկը ինչպես են կանխորոշում շուկայական հավասարակշռությունը: Սյա աղյուսակի թվերը վերցված են 4-1 և 4-3 աղյուսակներից: Մինչև այս պահը մենք առաջարկն ու պահանջարկը դիտարկել ենք իրարից անջատ: Մենք գիտենք այն քանակությունները, որ հոծարական գնվում և վաճառվում են յուրաքանչյուր

Պահանջարկի և առաջարկի միավորումը եզիպտացորենի համար

	(1) Հնարավոր գները (դոլար՝ 1 բուշելի համար)	(2) Պահանջվող քանակությունը (մլն. բուշել՝ տարեկան)	(3) Առաջարկվող քանակությունը (մլն. բուշել՝ տարեկան)	(4) Շուկայի վիճակը	(5) Շնչումը գնի վրա
Ա	5	9	18	Ավելցուկ	Պակի ներքև
Բ	4	10	16	Ավելցուկ	Պեպի ներքև
Գ	3	12	12	Հավասարակշռություն	Չեզոք
Դ	2	15	7	Պակաս	Պեպի վեր
Ե	1	20	0	Պակաս	Պեպի վեր

Աղյուսակ 4-5. Հավասարակշռող գինը ձեռք է բերվում, երբ պահանջվող քանակությունը հավասարվում է առաջարկվող քանակությանը

Միայն հավասարակշռության մեկ բուշելը 3 դոլար գնի դեպքում է առաջարկվող քանակը հավասար պահանջվող քանակին: Ըստ ցածր գնի դեպքում առկա է սակա-

վությունը, և գները հակված են բարձրանալու: Ըստ բարձր գնի առաջացում է ավելցուկ, ինչը ճնշում է գները:

զնի դեպքում: Այժմ մեզ անհրաժեշտ է առաջարկել ու պահանջարկը կողք-կողքի դնել՝ որոշելու համար այն իրական գինն ու քանակը, որոնց վրա կկանգնի շուկան:

Շուկայական գինն ու քանակը որոշելու համար մենք գտնում ենք մի գին, որի դեպքում այն քանակությունները, որ ցանկանում են վաճառել ու գնել, համապատասխանում են: Եթե փորձենք մեկ բուշելի համար հինգ դոլար գինը, արդյո՞ք այն երկար կիշի: Անշուշտ ոչ: Ինչպես ցույց է տալիս 4-5 աղյուսակի Ա շարքը, 5 դոլարի դեպքում արտադրողները կցանկանան վաճառել տարեկան 18 միլիոն բուշել, մինչդեռ սպառողները ցանկանում են գնել ընդամենը 9 միլիոն: 5 դոլարի դեպքում առաջարկվող քանակը գերազանցում է պահանջվող քանակին, և եզիպտացորենի պաշարները կուտակվում են շտեմարաններում: Բանի որ չափազանց շատ եզիպտացորեն կա չափազանց քիչ սպառողների համար, եզիպտացորենի գինը հակված կլինի ընկնել, ինչպես ցույց է տրված 4-5 աղյուսակի (5) սյունակում:

Փորձենք 2 դոլարը: Արդյո՞ք այս գինը հավասարակշռում է շուկան: Մի թուզիկ հայացքը Դ շարքին ցույց է տալիս, որ երկու դոլարի դեպքում սպառումը գերազանցում է արտադրությանը: Այդ գնի դեպքում եզիպտացորենի շտեմարանները սկսում են դատարկվել: Բանի որ մարդիկ պայքարում են գտնելու եզիպտացորենի իրենց ցանկացած քանակությունը, նրանք հակված են եզիպտացորենի համար ավելի բարձր գին առաջարկել, ինչպես ցույց է տրված 4-5 աղյուսակի (5) սյունակում:

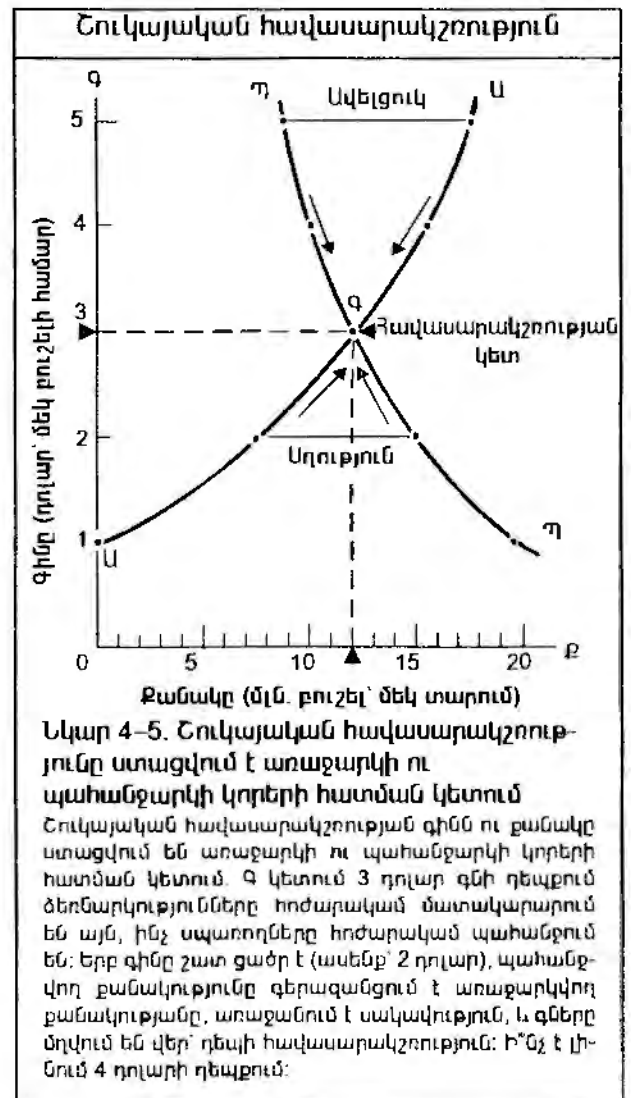
Մենք կարող էինք այլ գներ էլ փորձել, բայց հեշտությամբ տեսնում ենք, որ հավասարակշռող գինը 3 դոլարն է կամ 4-5 աղյուսակի Գ շարքը: Սպառողներն ու մատակարարողները համատեղելի որոշումներ կկայացնեն միայն 3 դոլարի դեպքում: 3 դոլարի դեպքում սպառողների կողմից ապրանքի ցանկալի քանակությունը ճշտորեն հավասարվում է ցանկալի արտադրանքին, ինչը 12 միավոր է:

3 դոլար հավասարակշռող գնի դեպքում գինը միտում չունի բարձրանալու կամ ընկնելու, և եզիպտացորենի պաշարները ոչ աճում, ոչ էլ նվազում են: Նաև ասում ենք, թե 3 դոլարը շուկան հավասարակշռող գին է: Սա նշանակում է, որ կատարված են առաջարկի ու պահանջարկի բոլոր պատվերները, մատուցվող «մաքրվել» են պատվերներից, և պահանջողներն ու առաջարկողները բավարարված են:

Հավասարակշռություն առաջարկի և պահանջարկի կորերով: Շուկայական մի հավասարակշռություն գծագրի տեսքով ցույց է տրված նկար 4-5-ում, որը նկար 4-3-ի առաջարկի կորը միավորում է նկար 4-1-ի պահանջարկի կորի հետ: Երկու գծագրերի միավորումը հնարավոր է, քանի որ գծված են յուրաքանչյուր առանցքի վրա ունենալով միևնույն միավորները:

Շուկայական հավասարակշռությունը գտնում ենք փնտրելով այն գինը, որի դեպքում պահանջվող քանակը հավասար է առաջարկվող քանակին: Հավասարակշռող գինը ստացվում է պահանջարկի և առաջարկի կորերի հատման կետում:

Ինչպե՞ս ենք իմանում, որ առաջարկի և պահանջարկի կորերի հատումը շուկայական հավասարակշռությունն է: Կրկնենք մեր ավելի վաղ կատարած փորձը: Սկսենք նկար 4-5-ի գնի առանցքի վերջից ցույց տրված մեկ բուշելը 5 դոլար սկզբնական բարձր գնով: Այդ գնի դեպքում մատակարարողները

ցանկանում են ավելի շատ վաճառել, քան գնորդները գնել: Արդյունքն *ավելցուկն* է կամ պահանջվող քանակի համեմատ առաքարկվող քանակի *հավելուրդը*: որը նկարում ցույց է տրված «ավելցուկ» պիտակված գծով: Կորերի երկայնքով գծված սլաքները ցույց են տալիս այն ուղղությունը: որով հակված է շարժվել գինը, երբ շուկայում ավելցուկ կա:

Բուշելը 2 դոլար ցածր գնի ժամանակ շուկայում դիտվում է *սղություն* կամ առաքարկվող քանակի համեմատ պահանջվող քանակի հավելուրդ, որը ցույց է տրված «սղություն» պիտակված գծով: Սղության պայմաններում սահմանափակ քանակությամբ ապրանքների համար գնորդների միջակցությունը պատճառ է դառնում, որ գինն աճի: Ինչը նկարում ցույց է տրված դեպի վեր ուղղված սլաքներով:

Այժմ տեսնում ենք, որ առաքարկի ու պահանջարկի հավասարությունը կամ հավասարակշռությունը ստացվում է 9 կետում: *որտեղ առաքարկի և պահանջարկի կորերը հասնում են*: 9 կետում, որտեղ մեկ բուշելի գինը 3 դոլար է: և քանակը 12 միավոր, պահանջվող և առաքարկվող քանակությունները հավասար են: չկա սղություն կամ ավելցուկ, գինը հակված չէ բարձրանալու կամ իջնելու: Առաքարկի ու պահանջարկի ուժերը հավասարակշռության մեջ են միայն ու միայն 9 կետում, և զինը կարգավորվել է հաստատուն մակարդակի վրա:

Հավասարակշռված գինն ու քանակը ստացվում են այն մակարդակում, որտեղ հոժարակամ առաքարկվող քանակը հավասար է հոժարակամ պահանջվող քանակին: Մրցունակ շուկայում այս հավասարակշռությունը կարելի է գտնել առաքարկի և պահանջարկի կորերի հատման կետում: Հավասարակշռության գնի դեպքում սղություն կամ ավելցուկ չկա:

ԱՌՍԱՋԱՐԿԻ ԿԱՍ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՏԵՂԱՇԱՐԺԻ ԱՋՂԵՑՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՐՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ

Առաքարկ և պահանջարկ մեխանիզմի վերլուծությունը կարող է շատ ավելի լավ անել, քան հավասարակշռված գնի ու քանակի մասին պատմել է: Այն նաև կարող է կիրառվել գների և քանակների վրա տնտեսական պայմանների փոփոխությունների բազմաթիվությունը կանխատեսելու համար:

Գրեգորի Քինգը XVII դարի անգլիացի գրողը, նկատել է, որ սննդամթերքի գները բարձրանում էին, եթե բերքն չաղբատ էր: Երբ սննդամթերքն առատ էր, ազարակատներն իրենց բերքի համար ավելի ցածր գին էին ստանում: Բացառությունը՝ օգտագործելով առաքարկ ու պահանջարկը:

Վատ եղանակի մի ժամանակահատված նվազեցրեց եգիպտացորենի այն քանակը, որ ազարակատները մահակարարում էին շուկայական անձն գնի դեպքում: այսպիսով առաքարկի կորը տեղաշարժվեց դեպի ձախ: Դա ցույց է տրված նկար 4-6(ա)-ում, որտեղ եգիպտացորենի առաքարկի կորը ԱԱ-ն, տեղաշարժվել է ԱԱ' ի հակադրություն, պահանջարկի կորը չի տեղաշարժվել: մարդիկ սննդամթերքի նվաճմամբ ունեն մույն ցանկությունը, անկախ բերքի լավ կամ վատ լինելուց:

Ինչ է տեղի ունենում եգիպտացորենի շուկայում Գին գնի դեպքում: ազարակատները վաճառեցին չափազանց քիչ եգիպտացորեն: իսկ դա չբավարարեց ապահովների պահանջարկը, և առաքարկ սղություն: Այդ պատճառով գինը բարձրացավ խրախուսելով արտադրությունը և, այսպիսով, մեծացնելով առաքարկվող քանակությունը, միևնույն ժամանակ կասեցնելով ապահովումը և, այդպիսով, իջեցնելով պահանջվող քանակությունը: Գինը շարունակում է բարձրանալ դեպի նոր հավասարակշռության գինը, որի դեպքում պահանջվող և առաքարկվող քանակությունները նորից հավասարվում են:

Ինչպես ցույց է տալիս 4-6(ա) նկարը, նոր հավասարակշռությունը առաքարկի նոր ԱԱ' կորի և պահանջարկի մկգբնական կորի հատման Գ' կետում է: Այսպիսով վատ բերքը (կամ առաքարկի կորի ցանկացած տեղաշարժ դեպի ձախ) բարձրացնում է գները և, վարընքսց պահանջարկի օրենքով, նվազեցնում պահանջվող քանակը:

Ենթադրենք, թե՛ ալարարտանյութերի գների անկումը կամ մի նոր հրաշալիք սերնացու մեծացնում է առաքարկը: Մի նոր ԱԱ' կոր նկարեք: Ոոր Գ' հավասարակշռության կետով: Ինչու է՞ այս հավասարակշռող գինը ավելի ցածր, մինչդեռ հավասարակշռող քանակն ավելի բարձր է:

Մենք նաև կարող ենք առաքարկի և պահանջարկի մեր մեխանիզմն օգտագործել քննելու համար, թե պահանջարկի փոփոխությունները ինչպես են ներգործում շուկայի հավասարակշռության վրա: Ենթադրենք, թե առկա է ընդամենական եկամուտների կտրուկ աճ, այնպես որ բոլորն էլ ավելի շատ եգիպտացորեն են ցանկանում: Ահա ներկայացված է 4-6(բ) նկարում որպես «պահանջարկի տեղաշարժ», որտեղ յուրաքանչյուր գնի դեպքում ապահովները եգիպտացորենի ավելի մեծ քանակ են պահանջում: Այսպիսով պահանջարկի կորը տեղաշարժվում է աջից դեպի ձախ:

Պահանջարկի տեղաշարժը՝ իհն գնի դեպքում ստեղծում է եգիպտացորենի սղություն: Հետևում է պայքարը եգիպտացորենի համար: Գները բարձրանում են: մինչև որ առաքարկն ու պահանջարկը կրկին հավասարակշռվում են ավելի բարձր գնի վրա: Ըստ

ցանկանում են ավելի շատ վաճառել, քան գնորդները՝ գնել։ Արդյունքն *ավելցուկ* է կամ պահանջվող քանակի համեմատ առաջարկվող քանակի *հավելուրդ*, որը նկարում ցույց է տրված «ավելցուկ» պիտակված գծով։ Կորեթի երկայնքով գծված սլաքները ցույց են տալիս այն ուղղությունը, որով հակված է շարժվել գինը, երբ շուկայում ավելցուկ կա։

Բուշելը 2 դոլար ցածր գնի ժամանակ շուկայում դիտվում է *սղություն* կամ առաջարկվող քանակի համեմատ պահանջվող քանակի հավելուրդ, որը ցույց է տրված «սղություն» պիտակված գծով։ Սղության պայմաններում սահմանափակ քանակությամբ ապրանքների համար գնորդների մրցակցությունը պատճառ է դառնում, որ գինն աճի, ինչը նկարում ցույց է տրված դեպի վեր ուղղված սլաքներով։

Այժմ տեսնում ենք, որ առաջարկի ու պահանջարկի հավասարությունը կամ հավասարակշռությունը ստացվում է 4 կետում, որտեղ *առաջարկի և պահանջարկի կորերը հասնում են*։ 4 կետում, որտեղ մեկ բուշելի գինը 3 դոլար է և քանակը 12 միավոր, պահանջվող և առաջարկվող քանակությունները հավասար են։ Հկա սղություն կամ ավելցուկ, գինը հակված չէ բարձրանալու կամ իջնելու։ Առաջարկի ու պահանջարկի ուժերը հավասարակշռության մեջ են միայն ու միայն 4 կետում, և գինը կարգավորվել է հաստատուն մակարդակի վրա։

Հավասարակշռված գինն ու քանակը ստացվում են այն մակարդակում, որտեղ հոժարակյամ առաջարկվող քանակը հավասար է հոժարակյամ պահանջվող քանակին։ Մրցունակ շուկայում այս հավասարակշռությունը կարելի է գտնել առաջարկի և պահանջարկի կորերի հատման կետում։ Հավասարակշռության գնի դեպքում սղություն կամ ավելցուկ չկա։

ԱՈՍԱՍՐԿԻ ԿԱՍ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՏԵՂԱՇԱՐԺԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ

Առաջարկ և պահանջարկ մեխանիզմի վերլուծությունը կարող է շատ ավելի մանր, քան հավասարակշռված գնի ու քանակի մասին պատմել։ Այն նաև կարող է կիրառվել գների և քանակների վրա տնտեսական պայմանների փոփոխությունների ազդեցությունը կանխատեսելու համար։

Գրեգորի Քինգը՝ XVII դարի անգլիացի գրողը, նկատել է, որ սննդամթերքի գները բարձրանում էին, եթե բերքն աղքատ էր։ Երբ սննդամթերքն առատ էր, ազարակատներն իրենց բերքի համար ավելի ցածր գին էին ստանում։ Բացառությունը՝ օգտագործելով առաջարկն ու պահանջարկը։

Վատ եղանակի մի ժամանակահատված նվազեցրեց եգիպտացորենի այն քանակը, որ ազարակատները մատակարարում էին շուկայական ամեն գնի դեպքում, այսպիսով առաջարկի կորը տեղաշարժվեց դեպի ձախ։ Դա ցույց է տրված նկար 4-6(ա)-ում, որտեղ եգիպտացորենի առաջարկի կորը՝ ԱԱ-ն, տեղաշարժվել է ՄՄ։ Ի հակադրություն, պահանջարկի կորը չի տեղաշարժվել մարդիկ սննդամթերքի նկատմամբ ունեն նույն ցանկությունը, անկախ բերքի լավ կամ վատ լինելուց։

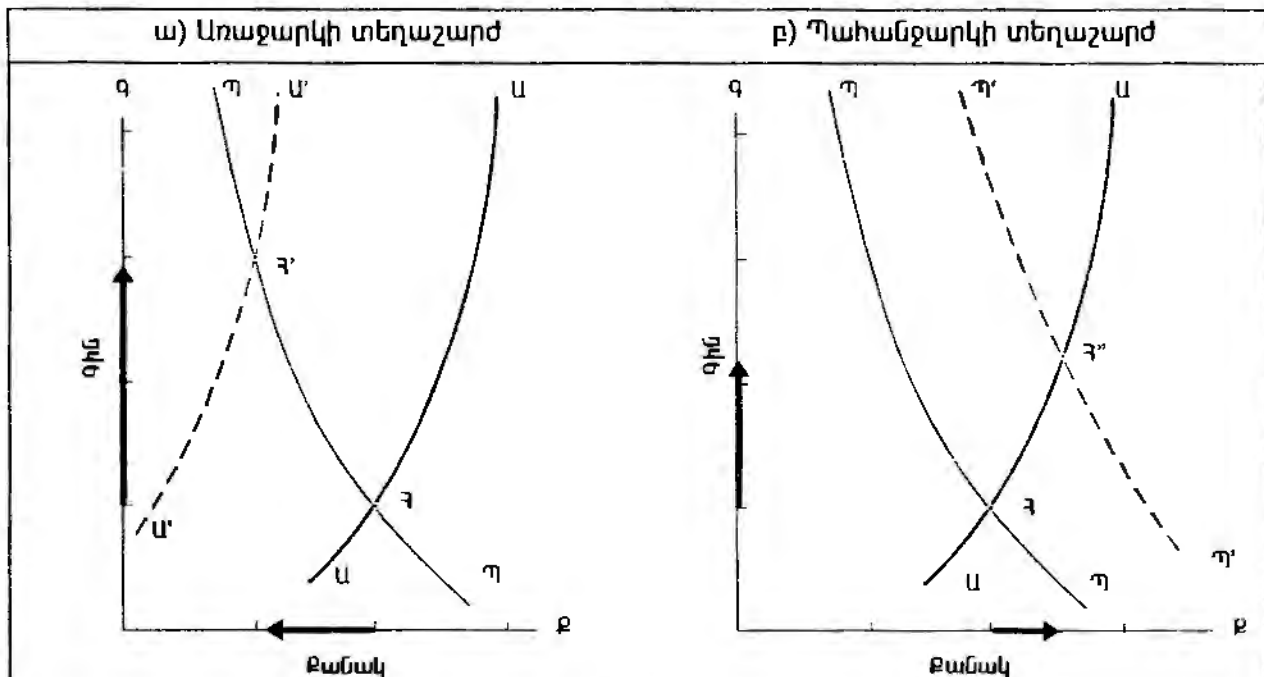
Ի՞նչ է տեղի ունենում եգիպտացորենի շուկայում։ Հին գնի դեպքում ազարակատները վաճառեցին չափազանց քիչ եգիպտացորեն, իսկ դա չբավարարեց սպառողների պահանջարկը, և առաջացավ սղություն։ Այդ պատճառով գինը բարձրացավ՝ խրախուսելով արտադրությունը և, այսպիսով, մեծացնելով առաջարկվող քանակությունը, մինչև նույն ժամանակ կասեցնելով սպառումը և, այդպիսով, իջեցնելով պահանջվող քանակությունը։ Գինը շարունակում է բարձրանալ դեպի նոր հավասարակշռության գինը, որի դեպքում պահանջվող և առաջարկվող քանակությունները նորից հավասարվում են։

Ինչպես ցույց է տալիս 4-6(ա) նկարը, նոր հավասարակշռությունը առաջարկի նոր ՄՄ՝ կորի և պահանջարկի սկզբնական կորի հատման 3՝ կետում է։ Այսպիսով վատ բերքը (կամ առաջարկի կորի ցանկացած տեղաշարժ դեպի ձախ) բարձրացնում է գները և, վարընթաց պահանջարկի օրենքով, նվազեցնում պահանջվող քանակը։

Ենթադրենք, թե պարարտանյութի գների անկումը կամ մի նոր հրաշագործ սերմացու մեծացնում է առաջարկը։ Մի նոր ՄՄ՝ կոր նկարեք՝ նոր 3՝ հավասարակշռության կետով, Ինչու՞ է այս հավասարակշռող գինը ավելի ցածր, մինչդեռ հավասարակշռող քանակն ավելի բարձր է։

Մենք նաև կարող ենք առաջարկի և պահանջարկի մեր մեխանիզմն օգտագործել քննելու համար, թե պահանջարկի փոփոխությունները ինչպես են ներգործում շուկայի հավասարակշռության վրա։ Ենթադրենք, թե առկա է ընտանեկան եկամուտների կտրուկ աճ, այնպես որ բոլորն էլ ավելի շատ եգիպտացորեն են ցանկանում։ Սա ներկայացված է 4-6(բ) նկարում որպես «պահանջարկի տեղաշարժ», որտեղ յուրաքանչյուր գնի դեպքում սպառողները եգիպտացորենի ավելի մեծ քանակ են պահանջում։ Այսպիսով պահանջարկի կորը տեղաշարժվում է *աջ* ՊՊ-ից դեպի ՊՊ՝։

Պահանջարկի տեղաշարժը հին գնի դեպքում տեղծում է եգիպտացորենի սղություն։ Հետևում է պայքարը եգիպտացորենի համար։ Գները բարձրանում են՝ մինչև որ առաջարկն ու պահանջարկը կրկին հավասարակշռվում են ավելի բարձր գնի վրա՝ Ը տա

Նկար 4-6. Առաքարկի և պահանջարկի տեղաշարժերը փոխում են հավասարակշռության գինն ու քանակը

ա) Եթե առաքարկը տեղաշարժվի ձախ, կառաքանա սղություն՝ նախկին գնով: Ավելի ու ավելի բարձր գներ կառաքարկվեն մինչև հոծարակամ վաճառվող և գնվող քանակությունները հավասարվեն նոր Z' հավասարակշռության կետում:

բ) Պահանջարկի կորի տեղաշարժը տանում է ավելցուկ պահանջարկի: Հավասարակշռության գին և քանակի վեր, դեպի Z'' շարժվելուն զուգընթաց ավելի բարձր գին կառաքարկվի:

ԵՐԵՔ ԽՈՉՐԵՆՈՒՄ

գծագրի, (բ) մասում պահանջարկի աճը շուկայի հավասարակշռությունը Z -ից փոխել է Z'' -ի:

Տեղաշարժերի երկու օրինակների դեպքում՝ տեղաշարժ առաքարկում և տեղաշարժ պահանջարկում, առաքարկի կամ պահանջարկի կորի հիմքում ընկած փոփոխականը փոխվել է: Առաքարկի դեպքում փոփոխություն կարող է եղած լինել տեխնոլոգիայի մեջ, ներդրանքի գներում կամ մաքսադրույքների քաղաքականության մեջ: Պահանջարկի տեղաշարժի դեպքում փոխվել է սպառողների պահանջարկի վրա ազդող գործոններից որևէ մեկը՝ եկամուտները, բնակչությունը, առնչվող ապրանքների գները, ճաշակները, և այդ պատճառով տեղաշարժվել է պահանջարկի սանդղակը:

Երբ պահանջարկի կամ առաքարկի հիմքում ընկած տարրերը փոխվում են, դա հանգեցնում է առաքարկի և պահանջարկի տեղաշարժերի և գնի ու քանակի շուկայական հավասարակշռության փոփոխությունների:

Առաքարկի և պահանջարկի հիմունքներին ծանոթանալուց հետո մենք պետք է դադար տանք՝ զգուշացնելու երեք խոչընդոտների առկայության մասին, որոնք պետք է հաղթահարել, որպեսզի հնարավոր լինի լավագույնս օգտագործել նշված մեխանիզմները: Առաջինը հիշեցնում է՝ մյուս գործոնները դիտարկել անփոփոխ: Երկրորդը վերաբերում է կորերի տեղաշարժերի և կորերի երկայնքով կատարվող շարժումների տարբերությանը: Երրորդը գործ ունի առաքարկի և պահանջարկի հավասարակշռության ճշգրիտ իմաստի հետ:

«ՄՅՈՒՄ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ»

Առաքարկի և պահանջարկի սանդղակները վերլուծելիս մենք պետք է ուշադիր լինենք, որպեսզի վերլուծենք, թե ինչ կպատահի, եթե ոչ մի տարր չփոխվի՝ խաթարելու մեր փորձը: Մասնավորապես, սա նշա-

հանքարկի հետևանք են, այլ՝ գնի նվազման: Այս փոփոխությունը ներկայացնում է շարժում պահանջարկի կորի երկայնքով և ոչ թե պահանջարկի կորի տեղաշարժ: Նման տարբերակումը կիրառելի է առաջարկի մեջ տեղաշարժերի համար՝ ի հակադրություն առաջարկվող քանակություններում կատարվող փոփոխության:

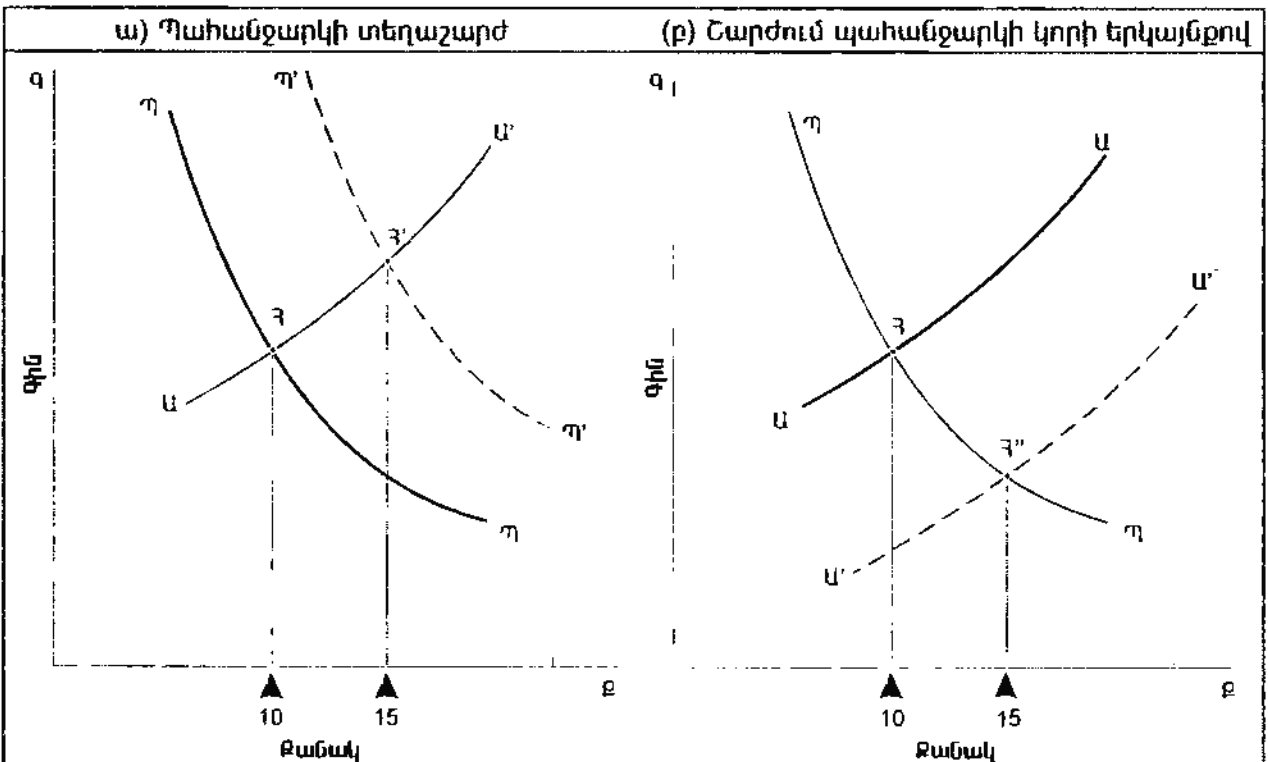
Նկար 4-8-ը ցույց է տալիս այս վճռական տարբերակումը: Նկար 4-8(ա)-ն ցույց է տալիս պահանջարկի աճի դեպքը կամ պահանջարկի կորի տեղաշարժը: Այդ տեղաշարժի հետևանքով պահանջվող հավասարակշռող քանակը 10-ից բարձրանում է 15 միավորի:

Պահանջարկի կորի երկայնքով շարժման դեպքը ցույց է տրված Նկար 4-8(բ)-ում: Այս դեպքում առաջարկի տեղաշարժը չուկայական հավասարակշռությունը փոխում է 3 կետից 3'' կետը: Դրա հետևանքով պահանջվող քանակությունը 10-ից դառնում է 15 միավոր: Բայց այս դեպքում պահանջարկը չի փոխվում, ավելի շուտ մեծանում է պահանջվող քանակը, քանի որ սպառողները իրենց պահանջարկի կորի երկայնքով շարժվում են 3-ից 3'':

Եկեք այս տարբերությունը գործնականում կիրառենք՝ վերլուծելով հետևյալ ոչ ճիշտ փաստարկը: «Պարտադիր չէ, որ եզիպտացորենի սակավ բերքը բարձրացնի գինը: Գինը կարող է սկզբից բարձրանալ, սակայն բարձր գինը կնվազեցնի պահանջարկը, իսկ նվազած պահանջարկը նորից կիջեցնի գինը: Դետալաբար, ոչ առատ բերքը իրականում կարող է իջեցնել եզիպտացորենի գինը»:

Ի՞նչն է սխալ այս դրույթում: Սխալն այն է, որ «պահանջարկը» երրորդ նախադասության մեջ ճիշտ չի օգտագործված: այնտեղ «պահանջարկ» բառն օգտագործվում է «պահանջվող քանակություն» իմաստով, այսպիսով շփոթելով կորի երկայնքով շարժումը պահանջարկի կորի տեղաշարժի հետ: ճիշտ դրույթը կլիներ այսպես.

«Վատ բերքը կբարձրացնի գինը, քանի որ առաջարկի կորի ծախ տեղաշարժը բարձրացնում է եզիպտացորենի հավասարակշռության գինը: Ավելի բարձր հավասարակշռության գինը կիջեցնի պահանջվող քանակը, քանի որ սպառողները պահանջարկի վարընթաց կորով վեր են բարձրանում: Բայց քանի որ պահանջարկի կորի որևէ տեղաշարժ չի կա-

Նկար 4-8. Կորերի տեղաշարժ և շարժում կորերի երկայնքով

Սկսենք 3 կետում սկզբնական հավասարակշռությունից և 10 միավոր քանակից: (ա)-ում պահանջարկի աճը (աշխիւնքն պահանջարկի կորի տեղաշարժը) 15 միավորի

հավասարակշռություն է ստեղծում 3' կետում: (բ)-ում առաջարկի տեղաշարժի հետևանքը լինում է շարժում պահանջարկի կորի երկայնքով 3 կետից 3'' կետը:

տարվել, որևէ պատճառ չկա ակնկալելու, թե զինը կրնան՝ որպես պահանջվող քանակի նվազման հետևանք»:

ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅԱՆ ԻՄԱՍՏԸ

Վերջին խոչընդոտը վերաբերում է «հավասարակշռություն» հասկացության իմաստին: Այն տեսանկյունի է հոռետեսի՝ հետևյալ առարկության մեջ. «Ինչպե՞ս կարող եմ ասել, թե առաջարկն ու պահանջարկը որոշում են մի որոշակի հավասարակշռված քանակություն: Գնվող քանակությունը միշտ պետք է հավասար լինի վաճառվող քանակությանը: Դա ճշմարիտ է՝ անկախ գնից և անկախ այն բանից, թե շուկան հավասարակշռության մեջ է, թե՛ ոչ»:

Այս առարկությունը ընդգծում է «հավասարակշռություն» հասկացության նրբությունը: Մենք կարող ենք պատասխանել, որպես ճիշտ եք, որ գնված քանակությունը միշտ պետք է նույնական լինի վաճառվածին: Բայց մենք փնտրում ենք այն շուկայական հավասարակշռությունը, երբ հավասարակշռված են առաջարկն ու պահանջարկը: Ո՞ր գնի դեպքում է սպառողների կողմից հոծարակված գնվող քանակը ճշտորեն համապատասխանում այն քանակին, որ հոծարակված վաճառում են արտադրողները: Միայն այսպիսի գնի դեպքում գնորդներն ու վաճառողները բավարարված կլինեն իրենց որոշումներով: միայն հավասարակշռության գինն է, որ հսկված չէ ոչ բարձրանալու, ոչ իջնելու:

Չհավասարակշռված գների դեպքում գնված և վաճառված չափաքանակները ակնհայտորեն հավասար են: Սակայն չափազանց բարձր գնի դեպքում ապրանքների ավելցուկ է լինում, և արտադրողները ջանում են վաճառել ավելի շատ ապրանքներ, քան գնորդները ցանկանում են գնել: Ցանկալի առաջարկի այս ավելցուկը ցանկալի պահանջարկի համեմատ գնի վրա դեպի վար ճնշում կգործադրի՝ մինչև որ զինը, վերջապես, հասնի հավասարակշռության մակարդակին, որտեղ երկու կորերը հասնում են:

Առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռության հատման ժամանակ և միայն այդ ժամանակ գոի կլինեն բոլոր՝ առաջարկողները, պահանջողները և ավելցուկներից ու սղություններից զերծ գին փնտրող տնտեսագետը:

ԲԱՇԽՈՒՄԸ ԳՆԵՐՈՎ

Եկեք այժմ մեզ հաշիվ տանք, թե ինչ է կատարում շուկայական մեխանիզմը: Բոլոր ներդրանքների և արտադրանքների հավասարակշռության գներն ու քանակները որոշելով, շուկան հասարակության սա-

կավ ապրանքները բաշխում է կամ նորմավորում հնարավոր գործածությունների միջև: Ո՞վ է կատարում նորմավորումը: Որևէ ծրագրավորող վարչություն՝ կամ օրենսդիր մարմին՝ ոչ: Շուկան առաջարկի ու պահանջարկի փոխադեցության միջոցով կատարում է բաշխումը: Սա բաշխում է դրամապանակի միջոցով:

Ի՞նչ ապրանքներ են արտադրվում: Սրա պատասխանը տրվում է շուկայական գների ազդանշանների միջոցով: Նավթի բարձր գները խթանում են նավթի արտադրությունը, մինչդեռ եգիպտացորենի ցածր գների պատճառով ռեսուրսները գյուղատնտեսությունից հանվում են: Նրանք, ովքեր ամենաշատ դրամա-քվեներն ունեն, ամենից շատ են ազդում այն բանի վրա, թե ինչ ապրանքներ են արտադրվում:

Ու՞մ են հասցվում ապրանքները: Դրամապանակի ուժը թելադրում է եկամտի և սպառման բաշխումը: Նրանք, ովքեր ավելի մեծ եկամուտ ունեն, ծեռք են բերում ավելի մեծ տներ, ավելի շատ հագուստ և ավելի երկար արձակուրդ: Երբ որ ֆիկուսներն կանխիկ փողն է, պահանջարկի կորի միջոցով ի կատար են ածվում ամենաիրատապ պահանջները:

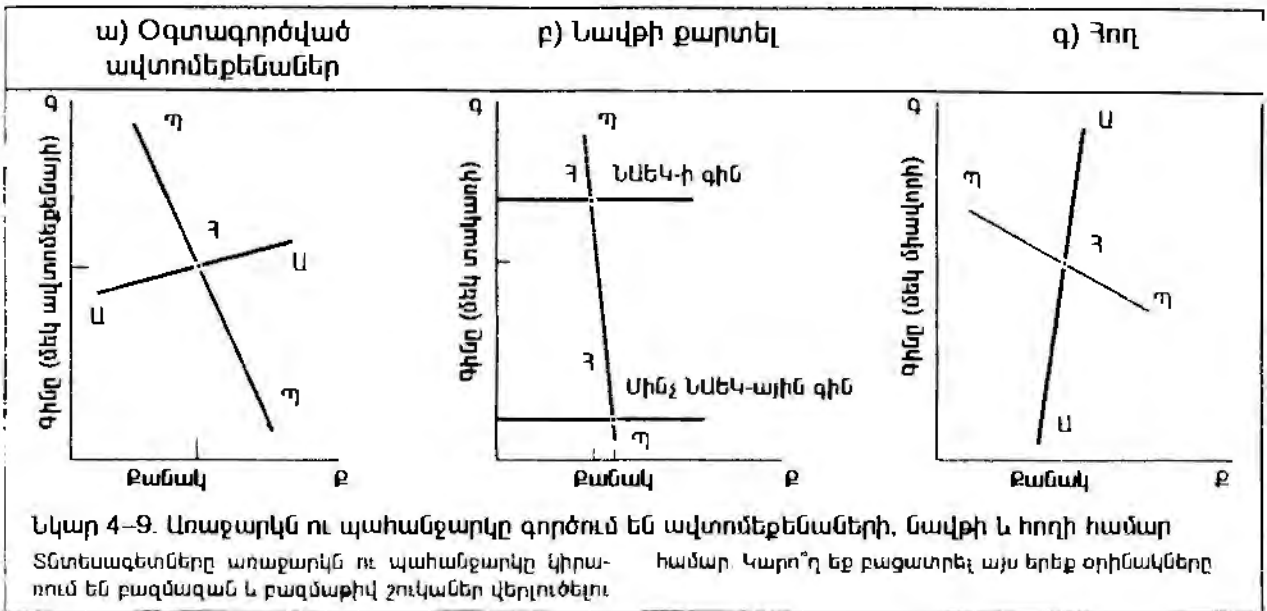
Ամզած ինչպե՞ս հարցը որոշվում է առաջարկով ու պահանջարկով: Երբ եգիպտացորենի գները ցածր են, ազարակատները չեն կարող քանկարժեք տրակտորներ և պարարտանյութեր կիրառել, և միայն լավագույն հողերն են մշակում: Երբ նավթի գները բարձր են, նավթարդյունահանող ընկերությունները ծովափից հեռու ջրերում խոր հորատանքներ են փորում և նավթ գտնելու սեյսմիկ տեխնիկա կիրառում:

Շուկայական տնտեսությունը հիմնական տնտեսական խնդիրները լուծում է առաջարկի և պահանջարկի գործողության միջոցով:

ԵՐԵՔ ՇՈՒԿԱ

Առաջարկի ու պահանջարկի այս ներածությունը եզրափակելով, եկեք դիտարկենք երեք դեպք, որոնցում առաջարկն ու պահանջարկը կարող են օգնել բացատրելու, թե ինչպես են որոշվում գներն ու քանակները: Նկար 4-9-ը տալիս է գործածված ավտոմեքենաների մրցունակ շուկայի պատկերը: Տնտեսական գերաճի ժամանակ ի՞նչ կպատահի գործածված ավտոմեքենաների գներին, երբ ընտանեկան եկամուտները բարձր են: Նկարի (բ) մասը ցույց է տալիս, թե նավթի գներն ինչպես աստղաբաշխական դարձան, երբ ՆԱԵԿ-ը (ՆԱԵԿ՝ նավթ արտահանող երկրների կազմակերպություն) կազմեց գներն ամրակայող մի խումբ (որ անվանվեց քարտել): Ի՞նչ կպատահի պահանջվող նավթի քանակին, եթե ՆԱԵԿ-ը փլուզվի, և նավթի գները կտրուկ ընկնեն: Երրորդ դեպքը (գ)

ցույց է տալիս մեծից մինչև հողի առաջարկն ու պահանջարկը: Նկատել, թե հողի առաջարկը որքան քիչ է արժագանքում ավելի բարձր գներին: Կարող եք բացատրել, թե ինչու հողի աճած պահանջարկը մեծապես բարձրացնում է գները և ինչու՝ է հազիվ փոխում առաջարկվող քանակությունը:

Արանք, սակայն, մի քանի նմուշ են այն հարցերի, որոնց պատասխանը կարող են տալ առաջարկի ու

պահանջարկի վրա հիմնված վերլուծությունները: Հետագա ուսումնասիրությունը կխորացնի առաջարկի ու պահանջարկի խորքում գտնվող ուժերի մեր ըմբռնումը և ցույց կտա, թե ինչպես կարող է այս վերլուծությունը կիրառվել այլ կարևոր բնագավառներում: Սակայն անգամ այս նախնական ուսումնասիրությունը անհրաժեշտ միջոց կծառայի՝ բացատրելու այն տնտեսական աշխարհը, որում մենք ապրում ենք:

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

1. Առաջարկի ու պահանջարկի վերլուծությունը ցույց է տալիս, թե շուկայական մեխանիզմն ինչպես է հաղթահարում տնտեսական խնդիրների երրորդությունը՝ ի՞նչ, ինչպե՞ս և ու՞մ համարը: Այն ցույց է տալիս, թե ինչպես են դուրս-քվեները որոշում ապրանքների գներն ու քանակները:
2. Պահանջարկի սանդղակը որևէ ապրանքի պահանջվող քանակի և գնի փոխհարաբերությունն է, երբ մյուս գործոններն անփոփոխ են: Այդպիսի մի պահանջարկի սանդղակը, գծագրով ներկայացված որպես պահանջարկի կոր, անփոփոխ է պահում մյուս գործոնները, ինչպիսիք են ընտանեկան եկամուտները, ճաշակները և այլ ապրանքների գները: Համարյա բոլոր սպառման ապրանքները ենթարկվում են վարընթաց պահանջարկի օրենքին, ըստ որի պահանջվող քանակը նվազում է, երբ ապրանքի գինն աճում է: Այս օրենքը ներկայացվում է վարընթաց պահանջարկի կորով:
3. Շուկայի՝ որպես ամբողջության, պահանջարկի սանդղակի խորքում թաքնված են շատ գործոններ՝ միջին ընտանեկան եկամուտները, բնակչության թիվը, առնչվող ապրանքների գները, ճաշակները և հատուկ գործոնները: Երբ այս գործոնները փոխվում են, պահանջարկի կորը տեղաշարժվում է:
4. Առաջարկի սանդղակը (կամ առաջարկի կորը) ներկայացնում է արտադրողների կողմից վաճառվելիք ապրանքների ցանկալի քանակի ու գնի փոխադարձ կապը

- (մյուս գործոնները մնում են անփոփոխ): Առաջարկվող քանակը սովորաբար դրականորեն է արձագանքում գնին, այնպես որ առաջարկի կորը բարձրանում է վեր և աջ:
5. Առաջարկի վրա ապրանքի գնից բացի այլ տարրեր էլ են ազդում: Ամենակարևոր գործոնը ապրանքի արտադրության ժախսերն են, որ որոշվում են տեխնոլոգիայի վիճակով և ներդրանքի գներով: Առաջարկի այլ տարրերն են՝ առնչվող ապրանքների գները, շուկայի կազմակերպումը և հատուկ գործոնները:
6. Մրցունակ շուկայում առաջարկի ու պահանջարկի հավասարակշռությունը ծեռք է բերվում այնպիսի գնի դեպքում, երբ հավասարակշռված են առաջարկի ու պահանջարկի ուժերը: Հավասարակշռող գինն այն է, որի դեպքում պահանջվող քանակը ճշտորեն հավասար է առաջարկվող քանակին: Գծագրի վրա դա առաջարկի ու պահանջարկի կորերի հատման կետն է: Հավասարակշռությունից բարձր գնի դեպքում արտադրողներն առաջարկում են ավելի, քան սպառողները ցանկանում են գնել, որի հետևանքը ապրանքների ավելցուկն է և գների վրա դեպի վար ճնշում գործադրելը: Նմանապես, շատ ցածր գինը առաջացնում է ապրանքի պակաս, և, հետևաբար, գնորդները հակված են գները բարձրացնել վեր դեպի հավասարակշռություն:
7. Մրցակցությամբ որոշված գներն ապրանքների առաջարկը բաշխում են նրանց միջև, ովքեր ունեն պահանջ և անհրաժեշտ դոլար-քվեներ:
8. Առաջարկի ու պահանջարկի վրա հիմնված վերլուծության կիրառման որոգայթներից խոյս տալու համար մենք պետք է հետևենք որոշակի կանոնների. ա) անփոփոխ պահել մյուս գործոնները, ինչը պահանջում է տարբերակել ապրանքի սեփական գնի փոփոխության ազդեցությունը այլ տարրերի ազդեցությունից, բ) տարբերակել պահանջարկի կամ առաջարկի փոփոխությունը (ինչը հանգեցնում է կորի տեղաշարժի) պահանջվող կամ առաջարկվող քանակության փոփոխությունից (ինչը ներկայացնում է շարժում կորի երկայնքով), գ) ընդունել առաջարկի և պահանջարկի հավասարակշռությունը, որի ժամանակ վաճառողներն ու գնորդները հոժարակամ գբադվում են առևտրով:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՍՈՐ

Առաջարկի և պահանջարկի վերլուծություն

պահանջարկի սանդղակ կամ կոր,
դՊ
պահանջարկի վարընթաց օրենք
առաջարկի սանդղակ կամ կոր, ՍԱ

առաջարկի ու պահանջարկի
կորերի վրա ազդող գործոններ
ավելցուկ, պակաս
բաշխում գներով

Առաջարկի ու պահանջարկի որոգայթներ

մյուս գործոններն անփոփոխ
կորերի տեղաշարժի և կորի
երկայնքով շարժումների
տարբերակում
հավասարակշռված գին և քանակ

ՀԱՐՑԵՐ ԲՆԱՐԿԱՆ ՀԱՄԱՐ

- Ուշադիր սահմանեք, թե ինչ է հասկացվում պահանջարկի սանդղակ կամ կոր ասելով: Չեականք պեք վարորդաց պահանջարկի օրենքը: Երկու օրինակ բերեք ձեր սեփական փորձից, վարորդաց պահանջարկի օրենքը նկարագրելու համար:
- Ասահմանեք առաջարկի սանդղակ կամ կոր հասկացությունները: Տույց տվեք, որ առաջարկի աճը նշանակում է առաջարկի կորի տեղաշարժ դեպի աջ և ներքև: Դա հակադրեք պահանջարկի աճով պայմանավորված պահանջարկի կորի դեպի աջ և դեպի վեր տեղաշարժին: Ի՞նչ տարբերություն կա:
- Ի՞նչը կարող է մեծացնել համբուրգերի պահանջարկը: Ի՞նչը կմեծացնի առաջարկը: Ինչպե՞ս կազդի սառեցրած էժան պիցան համբուրգերի շուկայական հավասարակշռության և «Մըքդոնալդ»-ում աշխատող դեռահասների աշխատավարձի վրա:
- Բացատրեք, թե ինչու մրցուճակ շուկաներում գինը կայունանում է առաջարկի ու պահանջարկի հավասարակշռության հատման կետում: Բացատրեք, թե ինչ է պատահում, երբ շուկայական գինը սկզբում շատ բարձր կամ ցածր է լինում:
- Բացատրեք, թե հետևյալ դրույթներն ինչու են կեղծ:
  - Բրազիլիայի սրճաբուծական շրջաններից մեկում եղած սառնամանիքը կիջեցնի սուրճի գինը:
  - Միջին արևելքում քաղաքական հուզումների հետևանքով նավթի բարձրացած գները կիջեցնեն նավթի պահանջարկը:
  - Սոողջության վրա մսի ազդեցության առաջացրած մտահոգությունը կիջեցնի գրանուլայի գինը և կբարձրացնի կաշվե բաճկոնի գինը:
  - Թմրանյութերի դեմ ուղղված պայքարը, կոկայինի ներմուծման խստացող արգելքի հետ միասին, կիջեցնի երկրի ներսում արտադրվող մարիխուանայի գինը:
- Առաջարկի ու պահանջարկի չորս օրենքներն են.
  - Պահանջարկի աճը սովորաբար բարձրացնում է գինը և մեծացնում պահանջվող քանակությունը:
  - Պահանջարկի նվազումը սովորաբար _____ է գինը և _____ պահանջվող քանակությունը:
  - Առաջարկի աճը սովորաբար իջեցնում է գինը և մեծացնում պահանջվող քանակությունը:
  - Առաջարկի նվազումը սովորաբար _____ է գինը և _____ պահանջվող քանակությունը:
 Լրացրեք բաց թողնված տեղերը: Յուրաքանչյուր օրենք ցուցադրեք «առաջարկ և պահանջարկ» սխեմայով:
- Ատորև բերված օրինակներից յուրաքանչյուրում բացատրեք, թե պահանջվող քանակությունը արդյոք փոխվում է պահանջարկի տեղաշարժի, թե գնի տեղաշարժի պատճառով, և ձեր պատասխանը պատկերավոր ներկայացնելու համար գծեք սխեմա:
  - Ուղղանկյուն ծախսերի աճի հետևանքով գին-վորական կոշիկների գինն աճում է:
  - Եթե Դոմին պապը կաթոլիկներին թույլատրի ուրբաթ օրը միս ուտել, ապա ձկնեղենի գները կընկնեն:
  - Բենզինի հարկը նվազեցնում է բենզինի սպառումը:
  - Տորենի կործանարար հիվանդությունից հետո հացի վաճառքը նվազում է:
  - Տորենի կործանարար հիվանդությունից հետո սոյայի վաճառքն ավելանում է:
  - Երբ XIV դարում ժանտախտը սփռվեց Եվրոպայով մեկ, աշխատավարձերը բարձրացան:
- «Կառավարությունը կոշիկի արդյունաբերությունը պետք է պաշտպանի արտասահմանյան կործանարար մրցակցությունից: Դա կօգնի սպառողներին, քանի որ երկրի ներսում արտադրված կոշիկեղենի ավելի բարձր գները կնվազեցնեն պահանջարկը և, ի վերջո, կհանգեցնեն գնի իջեցմանը սպառողների համար»: Մեկնաբանեք սույն դրույթի դատողությունը այս գլխի «Երեք խոչընդոտների» քննարկման առումով: Գրավոր ներկայացրեք կոշիկի շուկայի վրա արտասահմանյան կոշիկի մատակարարումների սահմանափակման ազդեցության ճիշտ վերլուծությունը:
- Օգտագործելով հետևյալ տվյալները՝ գծեք առաջարկի և պահանջարկի կորերը և որոշեք հավասարակշիռ գինն ու քանակը:

Ի՞նչ կպատահեր, եթե պիցայի պահանջարկը յուրաքանչյուր գնի դեպքում եռապատկվեր: Ի՞նչ տեղի կունենար, եթե մեկ պիցայի գինը սկզբնապես նշանակված լիներ չորս դոլար:

Պիցայի առաջարկն ու պահանջարկը

Գինը (դոլար՝ մեկ պիցայի համար)	Պահանջվող քանակը (հատ՝ մեկ կիսամյակում)	Առաջարկվող քանակը (հատ՝ մեկ կիսամյակում)
10	0	40
8	10	30
6	20	20
4	30	10
2	40	0
0	125	0

ՄԱՍ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Անցնելիք ուղին

Մակրոտնտեսագիտությունը տնտեսության՝ որպես ամբողջության, վարքի ուսումնասիրությունն է: Նա հետաքրքրվում է ինչպես գործազրկության և գնաճի հանգեցնող գործարարության պարբերաշրջաններով, այնպես էլ արտադրանքի և կենսամակարդակի երկարաժամկետ միտումներով: Երկրորդ մասն սկսում ենք ընդհանուր հայացք գցելով հիմնական հասկացությունների վրա, ապա ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի վերլուծության միջոցով հետազոտում ենք արտաքին ցնցումների և պետական քաղաքականության ազդեցությունը արտադրանքի, զբաղվածության և գների մակարդակի վրա:

ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԱԿՆԱՐԿ

Տնտեսության ամբողջ նպատակը անմիջական կամ հետագա սպառման բարիքների և ծառայությունների արտադրությունն է: Կարծում են, ապացույցների ծանրությունը մշտապես պետք է դրված լինի նրանց վրա, ովքեր կարտադրեն ավելի քիչ, քան թե շատ, ովքեր անգործ կթողնեն մարդկանց կամ մեքենաները կամ օգտագործելի հողը: Չարմանալի է, թե ինչքան շատ պատժառուներ կարելի է գտնել արդարացնելու այդպիսի կորուստը. գնաճի վախ, վճարումների հաշվեկշռի պակասորդ, չհաշվեկշռված բյուջե, չափազանց մեծ պետական պարտք, դոլարի նկատմամբ վստահության անկում:

Ջեյմս Թոբին, «Դեռավան տնտեսական քաղաքականություն»

Ինչու՞ 1930-ական թթ. մեծ լծացման ժամանակ Ամերիկայում և արդյունաբերական աշխարհի մեծ մասում արտադրությունը և գները ցնցում ապրեցին: Ինչու՞ հենց այդ ժամանակաշրջանում միլիոնավոր մարդիկ անկարող էին աշխատանք գտնել և ապրում էին սովամահության և թշվառության եզրին: Ամերիկային ի՞նչ ուժեր մղեցին դեպի կայուն արդյունաբերական աշխուժացում՝ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի և այնուհետև, կրկին, Վիետնամի պատերազմի տարիներին: Ինչու՞ 1982 թվականին գործազրկությունը հասավ աշխատուժի գրեթե 11%-ին և միայն Ռեյգանի կառավարման ժամանակաշրջանի երկարատև բարգավաճման տարիներին անշեղորեն նվազեց: Ինչու՞ որոշ երկրներում գներն աճեցին հազարապատիկ կամ ավելի: Եվ բոլորովին վերջերս՝ ինչու՞ նավթի գնի կտրուկ աճը վերջին մի քանի տարում երեք անգամ հանգեցրեց տնտեսական վարընթացի:

Այս կենսական հարցերն առաջադրված են մակրոտնտեսագիտության կողմից, որը ներկայացված է այս գլխում: Ա բաժնում մակրոտնտեսագիտական քաղաքականության գլխավոր նպատակների հետ մեկտեղ քննարկվում են հիմնական մակրոտնտեսագիտական հասկացությունները: Այնուհետև, Բ բաժնում ներկայացված է մակրոտնտեսագիտական վերլուծության հիմնական միջոցը՝ ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը, որը Միացյալ Նահանգներում օգտագործվում է վերջին ժամանակների տնտեսական իրադարձությունների հետազոտման նպատակով:

ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպես հիշում եք առաջին գլխից, **մակրոտնտեսագիտությունը** տնտեսության վարքի՝ որպես ամբողջության, ուսումնասիրում է: Նա հետազոտում է երկրի արտադրանքի ընդհանուր մակարդակը, գբաղվածությունը, գները և արտաքին առևտուրը: Ի հակադրություն՝ **միկրոտնտեսագիտությունն** ուսումնասիրում է անհատական գները, քանակությունները և շուկաները:

Մի քանի օրինակներ պարզ կդարձնեն այս տարբերությունը: Միկրոտնտեսագիտությունը քննարկում է, թե նավթի քարտեղը ինչպես պետք է որոշի իր նավթի գինը, մակրոտնտեսագիտությունը հարցադրում է, թե ինչու նավթի համաշխարհային գնի կտրուկ աճը առաջ է բերում գնաճ ու գործազրկություն: Միկրոտնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է, թե արդյո՞ք քոլեջ հաճախելը ձեր ժամանակի լավ օգտագործումն է, մակրոտնտեսագիտությունը՝ չափահասների գործազրկության տոկոսը: Միկրոտնտեսագիտությունը քննարկում է արտաքին առևտրի մասնակի հարցեր, օրինակ, ինչու ենք մենք ներմուծում «Տոյոտաներ» և արտահանում ծանր բեռնատարներ: Մակրոտնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է մեր ներմուծման և արտահանման ընդհանուր միտումները՝ անելով, օրինակ՝ այսպիսի հարցադրում. ինչու՞ դոլարի փոխանակային արժեքն աճեց 1980-ական թվականների սկզբին և այնուհետև ընկավ 1980-ական թվականների վերջին:

Ա. ՄԱԿՐՈՏՆԵՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ

ՄԱԿՐՈՏՆԵՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ԼԾԱԿՆԵՐԸ

Ազգերի քաղաքական, սոցիալական և ռազմական ճակատագիրը մեծապես կախված է տնտեսական առաջադիմությունից, և այսօր երկրի առաջադիմության համար տնտեսագիտության ոչ մի բնագավառ ավելի կենսական չէ, քան այդ երկրի մակրոտնտեսական գործունեությունը: Այնպիսի երկրները, ինչպիսին է ճապոնիան, որն իր արտադրանքի համար արտահանման շուկաներ գրավելով՝ սրընթաց վերելք է ապրում, հզոր քաղաքական ուժ են և ունեն ավելի բարձր կենսամակարդակ:

Հակառակ ծայրին են գտնվում այն երկրները, որոնք լճացման մեջ են և տուժում են սրընթաց գնաճից, առևտրի հաշվեկշռի մեծ պակասորդից և խոշոր օտարերկրյա պարտքերից: Օրինակ, չնայած Խորհրդային Միությունն ընդարձակ երկիր է, ունի առատ բնական ռեսուրսներ և մարդկային տաղանդներ, տնտեսական լճացումը նրան սպառնում է երկրորդ կարգի հզորության երկրների շարքն իջեցնել, քանի դեռ իր քաղաքացիները պայքարում են մի կտոր հացի համար:

Երկրի կենսամակարդակը խիստ կախված է նրա մակրոտնտեսական քաղաքականությունից: Մինչև այս դարը շատ երկրներ արդտ պատկերացում ունեին պարբերական տնտեսական ճգնաժամերի հաղթահարման մասին: Սակայն Ջոն Մեյնարդ Բեյնզի հեղափոխիչ տեսությունն օգնեց բացատրել տնտեսական տատանումներն առաջացնող ուժերը, և գործարարության պարբերալրջանների ամենավատ խաթարումների կարգավորման համար առաջարկեց նոր մոտեցում: Բեյնզի և նրա ներկայիս ժառանգորդների շնորհիվ մենք գիտենք, որ մակրոտնտեսական քաղաքականության իր ընտրությամբ (այնպիսին, որ ազդում է փողի առաջարկի, հարկերի կամ պետական ծախսերի վրա) երկիրը կարող է արագացնել կամ դանդաղեցնել իր տնտեսական զարգացումը, խթանել սրընթաց գնաճ կամ դանդաղեցնել գների աճը, առաջացնել առևտրի հաշվեկշռի պակասորդ կամ ստեղծել առևտրի հաշվեկշռի ավելցուկ:

Մակրոտնտեսագիտությունը վերլուծելիս մշտապես հանդիպում ենք մի քանի հանգուցային մակրոտնտեսական փոփոխականների, որոնցից կարևորներն են համախառն ազգային արդյունքը (ՀԱԱ), գործազրկության մակարդակը, գնաճը և զուտ արտահանումը: Սրանք այն գլխավոր չափանիշներն են,

որոնցով դատում ենք մակրոտնտեսական գործունեության մասին:

5-1 աղյուսակում քվարկված են մակրոտնտեսական քաղաքականության նպատակներն ու միջոցները: Այժմ անցնենք յուրաքանչյուրի մանրամասն բնութագրին և ժամանակակից մակրոտնտեսագիտությանը դիմակայող մի քանի հանգուցային հարցերի լուսաբանմանը:

Նպատակներ	Միջոցներ
Արտադրանք	Ֆինանսական
Բարձր մակարդակ Սրընթաց աճ	Քաղաքականություն Պետական ծախսեր Հարկում
Զբաղվածություն	Փողի քաղաքականություն
Զբաղվածության բարձր մակարդակ Զածր հարկադիր գործազրկություն	Փողի առաջարկի կարգավորում՝ ազդելով շահադուլքների վրա
Ազատ շուկաներ և գների մակարդակի կայունացում	Արտաքին տնտեսագիտություն և օտարի
	Քաղաքականություն, փոխարժեքային միջամտություն
Աիջազգային առևտուր	Եկամտի
Ներմուծման ու արտահանման հավասարակշռություն Փոխարժեքի կայունություն	Քաղաքականություն Աշխատավարձ-գին կամավոր կողմնորոշիչներից դեպի պարտադիր վերահսկում

Աղյուսակ 5-1. Մակրոտնտեսական քաղաքականության նպատակներն ու միջոցները

Զախալողմյան սյունակում բերված են մակրոտնտեսական քաղաքականության հիմնական նպատակները: Այս նպատակները կարելի է գտնել ազգային օրենքներում և քաղաքական առաջնությունների հայտարարություններում: Աջակողմյան սյունակը պարունակում է ժամանակակից տնտեսություններում առկա հիմնական չճանկերը կամ քաղաքականությունները: Սրանք են այն ուղիները, որոնցով քաղաքականություն վարողները կարող են ազդել տնտեսական գործունեության արագության և ուղղության վրա:

ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ

Տնտեսության ընդհանուր գործունեության հաջողությունը գնահատելու համար տնտեսագետները ուշադրություն են դարձնում չորս ոլորտների վրա. արտադրանք, զբաղվածություն, գների կայունություն և միջազգային առևտուր:

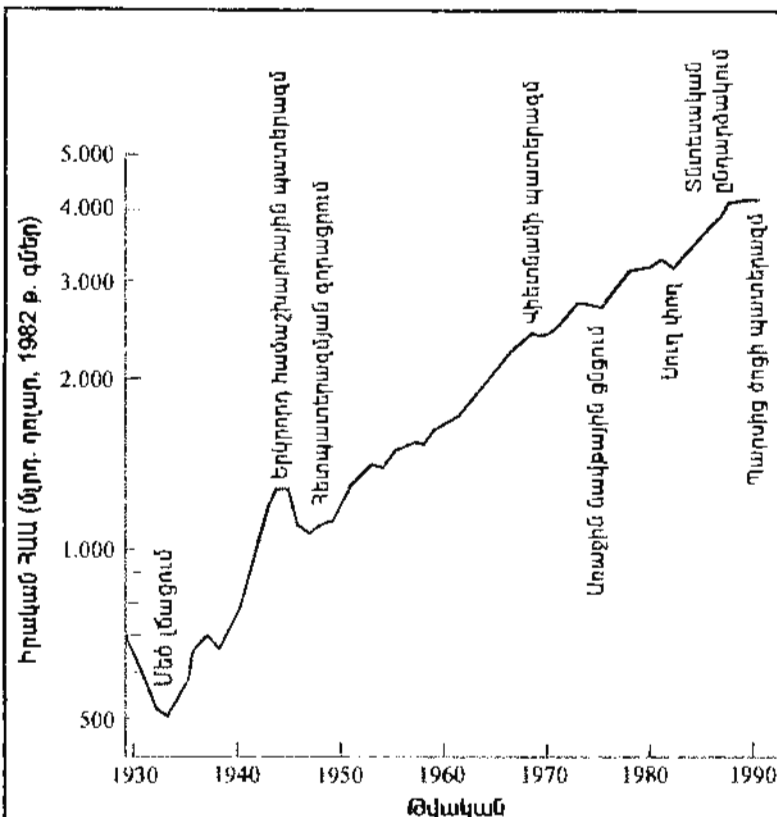
Արտադրանք: Տնտեսական գործունեության վերջնական նպատակը բնակչության ապահովումն է նրա ցանկացած բարիքներով և ծառայություններով: Ի՞նչը կարող է տնտեսության համար ավելի կարևոր լինել, քան իր ժողովրդի համար ապահով ծածկի, սննդի, կրթության և հանգստի ապահովումն է:

Տնտեսության մեջ լրիվ արտադրանքի անենահամապարփակ չափանիշը **համախառն ազգային արդյունքն է (ՀԱԱ):** ՀԱԱ-ն մեկ տարվա ընթացքում երկրում արտադրված բոլոր վերջնական բարիքների և ծառայությունների (խնձոր, բանան, համերգ, շների մրցավազք, . . . , եզնուղտի բրդից բաճկոն, ցիտրա), շուկայական արժեքն է: Գոյություն ունի ՀԱԱ-ի չափման երկու եղանակ: **Ամփամսական ՀԱԱ-ն** չափվում է ընթացիկ շուկայական գներով: **Իրական ՀԱԱ-ն**

հաշվարկում են հաստատուն կամ անփոփոխ գներով (ասենք՝ 1982 թվականի համար):

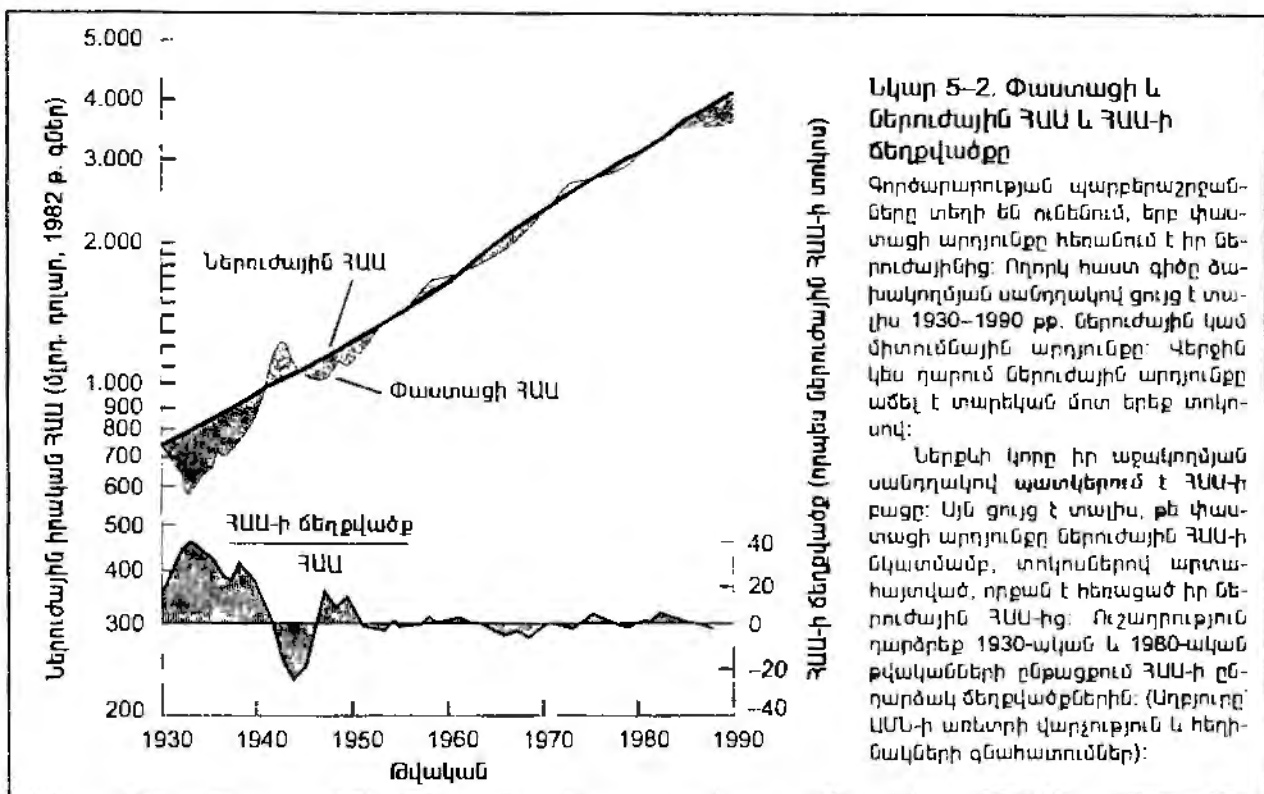
Արտադրանքի աճի և մակարդակի լայնորեն մատչելի լավագույն չափանիշը իրական ՀԱԱ-ի տեղաշարժերն են. դրանք ծառայում են որպես երկրի տնտեսության ուշադիր վերահսկվող զարկերակ: Նկար 5-1-ում ցուցադրված է Միացյալ Նահանգների իրական ՀԱԱ-ի պատմությունը՝ սկսած 1929 թվականից: Նշենք տնտեսական անկումը 1930-ական թթ. մեծ լճացման ժամանակ, տնտեսական աշխուժացումը երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին, արագ ու կայուն աճը 1960-ական թթ., տնտեսական վայրենքացները 1975 ու 1985 թթ. և կայուն աճը 1982-1990 թթ. երկարատև բարգավաճման ընթացքում:

Կապիտալիստական տնտեսություններում արտադրանքի աճի վարքի ուսումնասիրությունը երևան է հանում իրական ՀԱԱ-ն ավելանալու և կրճատվելու ժամանակաշրջաններ: Համընդհանուր տնտեսական գործունեության մեջ այդ տատանումները կոչվում են գործարարության պարբերաշրջաններ: Գործարարության պարբերաշրջանների վայրենքացների ժամանակ միլիոնավոր մարդիկ կորցնում են աշխատանքը,

Նկար 5-1. Իրական համախառն ազգային արդյունքը Միացյալ Նահանգներում 1929-1991 թթ.

Իրական ՀԱԱ-ն տնտեսության արտադրանքի անենից դուրսընթացի չափանիշն է: Ուշադրություն դարձրեք, որ լճացման ժամանակ արտադրանքը փաստորեն կտրուկ նվազեց: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ընկած ժամանակահատվածում ՀԱԱ-ի աճը շատ կայուն էր, մինչև որ 1970-1980-ական թթ. տնտեսությունը խոցվեց բազմաթիվ ցնցումներից: (Աղբյուրը՝ ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն):

Նկար 5-2. Փաստացի և ներուժային ՀԱԱ և ՀԱԱ-ի ճեղքվածքը

Գործարարության պարբերաշրջանները տեղի են ունենում, երբ փաստացի արդյունքը հեռանում է իր ներուժայինից: Ողորկ հաստ գիծը ծախսողման սանդղակով ցույց է տալիս 1930–1990 թթ. ներուժային կամ միտումնային արդյունքը: Վերջին կես դարում ներուժային արդյունքը աճել է տարեկան մոտ երեք տոկոսով:

Ներքևի կտորը իր աջակողմյան սանդղակով պատկերում է ՀԱԱ-ի բացը: Այն ցույց է տալիս, թե փաստացի արդյունքը ներուժային ՀԱԱ-ի նկատմամբ, տոկոսներով արտահայտված, որքան է հեռացած իր ներուժային ՀԱԱ-ից: Ուշադրություն դարձրեք 1930-ական և 1980-ական թվականների ընթացքում ՀԱԱ-ի ընդարձակ ճեղքվածքներին: (Նդրություն: ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն և հեղինակների գնահատումներ):

և արտադրության լնացման պատճառով երկիրը զրկվում է միլիարդավոր դոլարների բարիքներից ու ծառայություններից: 1945 թվականից սկսած գործարարության պարբերաշրջանները հակված են մեղմանալու, մասամբ՝ քանի որ երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո մակրոտնտեսագիտության առաջընթացը քաղաքականություն վարողներին հնարավորություն տվեց կայունացնել տնտեսությունը:

Չնայած գործարարության պարբերաշրջաններում ՀԱԱ-ի տեսանելի կարճատև տատանումներին, զարգացած տնտեսությունները սովորաբար ցուցաբերում են իրական ՀԱԱ-ի կայուն, երկարատև աճ և կենսապայմանների բարելավում: Այս գործընթացը հայտնի է տնտեսական աճ անվանմամբ: Ինչպես երևում է ներուժային արդյունքի աճից, ամերիկյան տնտեսությունը ավելի քան մեկդարյա ժամանակահատվածում կայացել է որպես առաջընթացի հզոր շարժիչ:

Ներուժային ՀԱԱ-ն իրական ՀԱԱ-ի երկարաժամկետ հեռանկարային միտումն է: Նա արտահայտում է տնտեսության հեռանկարային արտադրողական ունակությունը կամ այն առավելագույն քանակությունը, որ տնտեսությունը գները կայուն պահելով կարող է արտադրել: Ներուժային արդյունքը երբեմն նաև անվանում են բարձր զբաղվածության մա-

կարդակի արտադրանք: Երբ տնտեսությունը գործում է իր լրիվ հնարավորությամբ՝ գործազրկությունը ցածր է և արտադրությունը բարձր:

Գործարարության պարբերաշրջաններում փաստացի ՀԱԱ-ն չի համընկնում իր ներուժի հետ: Օրինակ, 1982 թվականին ԱՄՆ-ի տնտեսության արտադրանքը ներուժային արդյունքից զրեթե 300 մլրդ. դոլարով պակաս էր: Դրա հետևանքով միայն մեկ տարում յուրաքանչյուր ընտանիք 5000 դոլարի կորուստ կրեց: Փաստացի և ներուժային ՀԱԱ-ի տարբերությունը կոչվում է **ՀԱԱ-ի ճեղքվածք**: ՀԱԱ-ի մեծ ճեղքվածքը նշանակում է, որ տնտեսությունը տնտեսական վայրընթացի մեջ է և գործում է իր արտադրական կարողությունների սահմանների ներսում: Երբ ճեղքվածքը փոքր է, տնտեսական վայրընթացներն անվանում են **անկումներ**, իսկ մեծ ճեղքվածքի դեպքում **լնացումներ**: Այն տարիներին, երբ ՀԱԱ-ի ճեղքվածքը մեծ է, բարիքները կորչում են ճիշտ այնպես, ինչպես եթե դրանք ծովը քափեին:

5-2 Նկարը ցույց է տալիս 1930–1990 թթ. համար գնահատված ներուժը և փաստացի արդյունքը: Գորշ տիրույթները երկու գծերի միջև ցույց են տալիս ՀԱԱ-ի ճեղքվածքները: Ուշադրություն դարձրեք 1930-ական և վաղ 1980-ական թվականների ընթացքում առկա ընդարձակ ճեղքվածքներին:

Բարձր զբաղվածություն, ցածր գործազրկություն: Մակրոտնտեսական քաղաքականության հաջորդ հիմնական նպատակն է բարձր զբաղվածությունը ցածր գործազրկության երկնամասեր: Մարդիկ ցանկանում են չավ, բարձր վարձատրվող աշխատանք գտնելու հնարավորություն ունենալ առանց փնտրտուքի կամ շատ երկար սպասելու: 5-3 նկարում ցուցադրված են գործազրկության միտումները վերջին վեց տասնամյակների ընթացքում: Ուղղաձիգ առանցքի վրա նշված գործազրկության մակարդակը աշխատանք չունեցողների տոկոսային մասն է աշխատուժի մեջ: Աշխատուժն ընդգրկում է բոլոր աշխատանք ունեցող մարդկանց և աշխատանք չունեցող այն անհատներին, ովքեր աշխատանք են փնտրում: Այն չի ներառում նրանց, ովքեր անգործ են, բայց աշխատանք չեն փնտրում:

Գործազրկության մակարդակը գործարարության պարբերաչափաների հետ շարժվելու միտում ունի. երբ արտադրանքը լնացած է, աշխատանքի պահանջարկը նվազում է, և գործազրկության տոկոսն աճում է: Գործազրկությունը համաճարակային

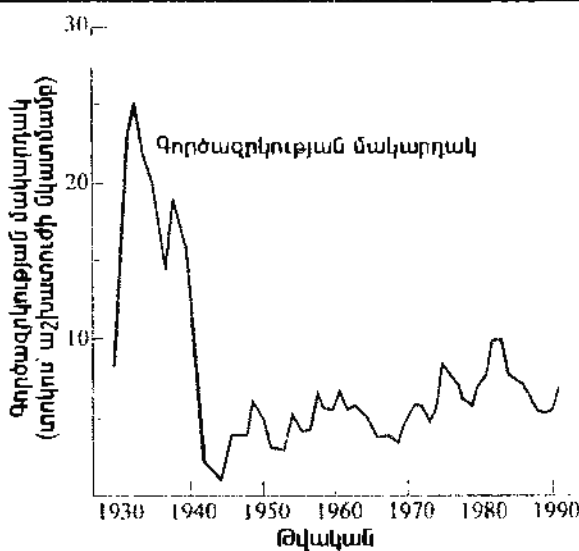
բնույթ ընդունեց 1930-ական թվականների մեծ լնացման ընթացքում, երբ աշխատուժի մեկ քառորդը անգործ էր մնացել: Մինչ ազգը խուսափեց մեկ այլ մեծ լնացումից, վերջին երկու տասնամյակներում աշխատուժի աշխատանք չունեցող մասը նկատելի վերընթաց տեղաշարժ ապրեց: Բոլոր ցանկացողներին լավ աշխատանքով ապահովելու նպատակը օրեցօր դարձավ անհասանելի:

Կայուն զենք: Մակրոտնտեսական երրորդ նպատակը ազատ շուկաներում կայուն զենքի պահպանումն է: Ազատ շուկաների պահպանման փափագը ծանր հոգս է և մարմնավորում է այն դատողությունը, որ տնտեսական գործունեության կազմակերպման առավել արդյունավետ ուղին սահուն գործող շուկայական տնտեսությունն է: Ազատ շուկայում զենքն առավելագույն հնարավոր չափով որոշվում են առաջարկով ու պահանջարկով, և իշխանությունները ձեռնպահ են մնում առանձին ապրանքների զենքը վերահսկելուց: Միայն ձեռնարկություններին գաղտնի զենք սահմանելու հնարավորություն ընձեռելով, մենք կարող ենք համոզված լինել, որ շուկան ռեսուրսները կուղղի դեպի առավել արդյունավետ օգտագործում:

Այս նպատակի երկրորդ մասը զենքի ընդհանուր մակարդակի սրընթաց աճի կամ անկման կանխումն է: Ինչու՞ է զենքի կայունությունը ցանկալի: Շուկայական տնտեսությունը զենքն օգտագործում է որպես տնտեսական արժեքների չափանոց և որպես գործարարության դեկավարման միջոց: Երբ զենքի աճման ժամանակահատվածում տնտեսական չափանոցը կտրուկ փոխվում է, մարդիկ չփորձում են, սխալներ գործում և իրենց ժամանակի մեծ մասը վատնում անհանգստանալով իրենց փողի արժեքի համար: Գների սրընթաց փոփոխությունները բերում են տնտեսական անարդյունավետություն:

Գների ընդհանուր մակարդակի անենասովորական չափը սպառողական զենքի համաթիվն է, որը հանրոքեն հայտնի է որպես ՍԳՀ: ՍԳՀ-ն կարգավորում է տիպական քաղաքային սպառողի կողմից գնված ապրանքների որոշակի զամբյուղի արժեքը (ներառյալ սնունդը, ծածկը, հագուստը և բուժապատրվումը): Գների ընդհանուր մակարդակը համախոնջանակվում է Գ տառով:

Գների մակարդակի փոփոխություններն անվանում են **զենքի չափ**, որը ցույց է տալիս մեկ տարում զենքի մակարդակի աճի կամ նվազման արագությունը¹: 5-4 նկարը ցուցադրում է ՍԳՀ-ի զենքի չափի

Նկար 5-3. Գործազրկությունն աճում է անկումների ժամանակ և նվազում՝ բարձրաձուլումների ընթացքում

Գործազրկության մակարդակը որոշվում է աշխատուժի այն մասով, որը փնտրում, բայց չի կարողանում աշխատանք գտնել: Գործազրկությունը ողբերգական չափերի հասավ 1930-ական թթ., առավելագույն 25%-ի հասնելով 1933 թ.: Ուշադրություն դարձրեք նաև գործազրկության տոկոսի վերընթաց սուղի՝ սկսած 1969 թվականից և նրա հետադարձագնաց ժամանակաշրջանի ամենաբարձր արժեքին՝ 9,7% 1982 թվականին: (Աղբյուրը՝ ԱՄՆ-ի աշխատանքի վարչություն):

¹ Ավելի ճշգրիտ ՍԳՀ-ի աճի չափը հետևյալն է

$$\frac{\text{Սպառողական զենքի աճի չափը (տոկոսներով)}}{\text{ՍԳՀ (զեն տարի)-ՍԳՀ (նախորդ տարի)}} \times 100$$

փոփոխությունը 1929–1991 թթ: Այդ ժամանակահատվածում գնաճի չափի միջինը տարեկան կազմել է 3,4 տոկոս: Ուշադրություն դարձրեք, որ տարիների ընթացքում գների փոփոխությունները տատանվել են զգալի չափով՝ փոփոխվելով 1932 թվականի մինուս 10 տոկոսից մինչև 1947 թվականի պլուս 14 տոկոսը:

Երբ գները նվազում են (այսինքն՝ գնաճի չափը բացասական է), տեղի է ունենում **գնանկում**: Այդու ծայրին **գերգնաճ** է՝ մեկ տարում գների մակարդակի հազար կամ միլիոն տոկոսով աճը: Այնպիսի իրավիճակներում, որպիսին 1920-ական թվականներին առաջացավ Վայմարյան Գերմանիայում և 1980-ական թվականներին Լեհաստանում, գներն ըստ էության անիմաստ են, և գների համակարգը քայքայվում է:

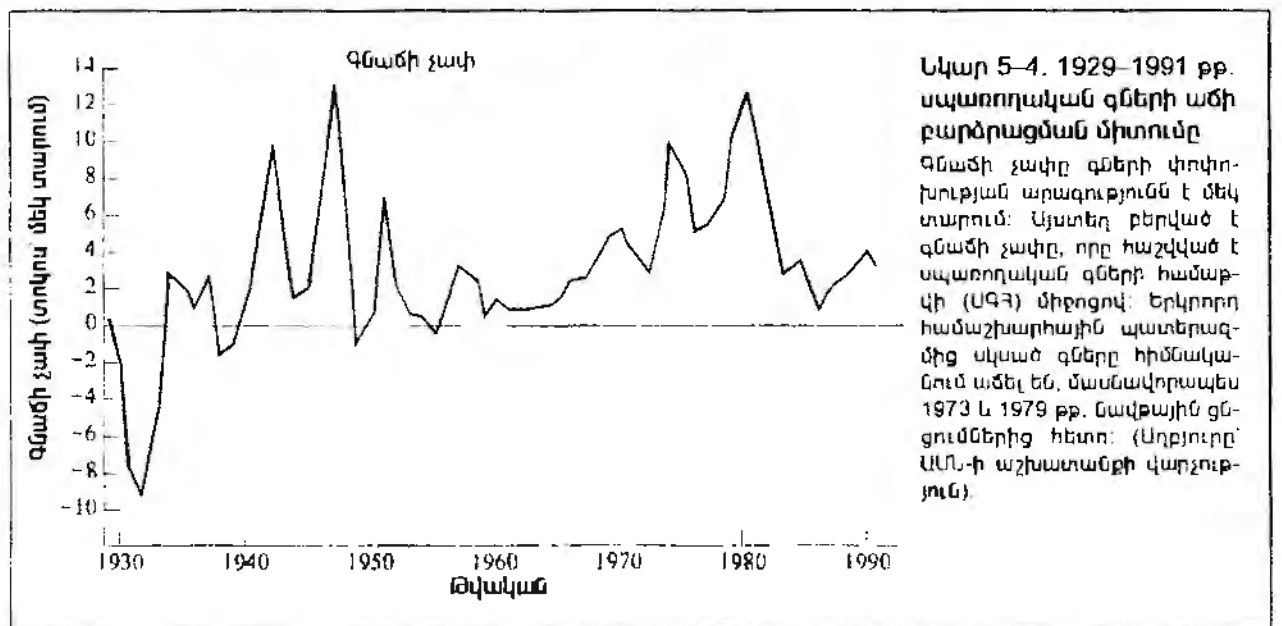
Երկրների մեծ մասը ցանկանում է գտնել գների ճկունության ոսկե միջինը՝ որպես լավագույն միջոց հանդուրժելով մեղմ գնաճը, որպեսզի գների համակարգին արդյունավետ գործելու հնարավորություն տա:

Միջազգային առևտուր: Երկրների մեծ մասը ի վերջո ջանում է չափավորեցնել միջազգային առևտրին իր քաղաքացիների կենսամակարդակը բարձրացնելու համար: Նրանք ներմուծում և արտահանում են ապրանքներ, ծառայություններ և հիմնական միջոցներ: Նրանք օտարերկրացիներին փող են պարտք տալիս կամ վերցնում: Նրանք ընդօրինակում են օտարերկրյա տեխնոլոգիաները կամ նոր ապրանքներ են վաճառում արտասահմանում: Նրանք բնակիչները ճանապարհորդում են աշխարհի

բոլոր մասերում՝ գործարարության կամ ժամանցի համար, և այլն, և այլն: Հեռուն գնացող նպատակներով պետություններն ընդհանրապես ջանում են ներմուծումը և արտահանումը պահել հավասարակշռված: Երկրի արտահանման և ներմուծման արժեքի միջև եղած թվային տարբերությունը կոչվում է **զուտ արտահանում** այսինքն՝ զուտ արտահանումը հավասար է արտահանման արժեքից հանած ներմուծման արժեքը: Երբ զուտ արտահանումը դրական է, ապա գոյություն ունի առևտրի ավելցուկ: Առևտրի բաց տեղի ունի, երբ ներմուծման արժեքը մեծ է արտահանման արժեքից:

Երբ երկրագնդի պետություններն ականատես եղան արդյունավետության խթանման և տնտեսական աճի արագացման մեջ միջազգային առևտրի բերած օգուտներին, միջազգային առևտրի ընդարձակման նպատակը մեծապես կարևորվեց: Փոխադրման ու հաղորդակցության միջոցների ծախսերի նվազմանը զուգընթաց, միջազգային կապերը դարձել են ավելի սերտ, քան մեկ սերունդ առաջ էին: Միջազգային առևտուրը կայսրություն ստեղծելու և ռազմական նվաճումներ կատարելու գաղափարին փոխարինել է՝ որպես դեպի ազգային բարեկեցություն և ազդեցության ուժեղացում տանող ամենահավաստի ուղի: Որոշ տնտեսություններ այսօր առևտուր են անում իրենց արտադրանքի ավելի քան կեսի չափով:

1980-ական թվականների կարևոր կատարելագործումներից մեկը ԱՄՆ-ի միջազգային առևտրի կառուցվածքի փոփոխությունն էր: Այս դարում Միացյալ Նահանգները հիմնականում ունեցել է առևտրի

ավելցուկ: Այսինքն՝ արտահանումը գերազանցել է ներմուծմանը, տալով դրական զուտ արտահանում: Սակայն 1980-ական թվականներին ներմուծման արժեքը գերազանցեց արտահանմանը, և Սիացյալ Նահանգներն ունեցավ առևտրի բաց: Շատ ամերիկացիների է մտահոգում հսկայական արտաքին պարտքի հետագա բացասական ազդեցությունը:

Սիացյալ Նահանգներն այլ երկրներ է արտահանում բազմատեսակ ապրանքներ ու ծառայություններ, այդ թվում՝ համակարգիչներ, ցորեն և ինքնաթիռներ, իսկ ներմուծում է նավթ, ավտոմեքենա, էլեկտրոնային սարքավորում ու բազմաթիվ այլ ապրանքներ: Անցած երկու տասնամյակների ընթացքում օտարերկրյա նավթի սպառումն է եղել մեր տնտեսության մեջ հիմնական տնտեսական խզումների պատճառը: Բոլորովին վերջերս, երբ Իրաքը զրավեց նավթով հարուստ Զուվեյթը, նավթի առաջարկի կտրուկ անկումը բարձրացրեց գները, մեծացրեց գնաճը և նպաստեց Սիացյալ Նահանգներում տնտեսական վայրընթացին:

Պետություններն աչալրջորեն են հետևում իրենց արտադրության փոխարժեքին, որն իրենց սեփական արժույթի գինն է՝ արտահանված այլ պետությունների արժույթներով: ԱՄՆ-ի դոլարը 1980-ական թվականների սկզբին այլ արժույթների նկատմամբ շեշտակի աճեց և այնուհետև, 1985 թվականից հետո, ընկավ: Օրինակ, 1980 թվականին դոլարի փոխարժեքը 1,8 գերմանական մարկ էր, 1985 թվականին այն հասավ 3,2 մարկի, իսկ 1991 թվականին կտրուկ ընկավ 1,8 մարկ:

Երբ երկրի փողի փոխարժեքն աճում է, ներմուծվող ապրանքների գներն ընկնում են, մինչդեռ արտահանումն ավելի բանկ է դառնում օտարերկրացիների համար: Ի հետևանս դրա՝ համաշխարհային շուկաներում երկիրն ավելի պակաս մրցունակ է դառնում, և զուտ արտահանումը նվազում է: Փոխարժեքի փոփոխությունները կարող են ազդել նաև արտադրանքի, զբաղվածության ու գնաճի վրա: Այս բոլոր ազդեցությունները փողի փոխարժեքը օրավուր ավելի ու ավելի կարևոր են դարձնում բոլոր երկրների համար:

Մենք կարող ենք մակրոտնտեսական քաղաքականության նպատակներն ամփոփել հետևյալ կերպ.

1. Ազգային արտադրանքի (այսինքն՝ իրական ՀԱԱ-ի) բարձր և աճող մակարդակ:
2. Բարձր զբաղվածություն (ցածր գործազրկության):
3. Կայուն կամ մեղմորեն աճող գների մակարդակ, երբ գներն ու աշխատավարձը որոշվում են ազատ շուկաներում առաջարկի ու պահանջարկի միջոցով:

4. Ապրանքների, ծառայությունների և հիմնական միջոցների կենսունակ միջազգային առևտուր՝ արտադրության կայուն փոխարժեքի և ներմուծումը համակշիռող արտահանման հետ մեկտեղ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԼՃԱԿՆԵՐԸ

Չեզ դրեք երկրի նախագահի կամ վարչապետի տեղը: Գործազրկությունն աճում է, և ՀԱԱ-ն նվազում: Կամ, զուցե, նավթի գների նոր սրընթաց աճը սաստկացրել է գնաճը, և ներմուծման արժեքն աճում է շատ ավելի արագ, քան արտահանման արժեքը: Չեք կառավարությունն ի՞նչ կարող է անել տնտեսավարումը բարելավելու համար: Քաղաքական ի՞նչ լծակներ դուք կարող եք օգտագործել գնաճը կամ գործազրկությունը կրճատելու կամ առևտրի խախտված հաշվեկշիռը շտկելու համար:

Կառավարությունները որոշակի միջոցներ ունեն, որ կարող են օգտագործել մակրոտնտեսական գործունեության վրա ներգործելու նպատակով: *Քաղաքականության միջոցը* կառավարության հսկողության տակ գտնվող տնտեսական փոփոխական է, որը կարող է ներգործել մեկ կամ ավելի մակրոտնտեսական նպատակների վրա: Այսինքն՝ կառավարությունները փոխելով փողի, ֆինանսական և այլ քաղաքականությունները, կարող են տնտեսությունն ուղղել դեպի արտադրանքի, գների կայունության, զբաղվածության և արտաքին առևտրի առավել լավ համակցություն: Մակրոտնտեսական քաղաքականության լծակների չորս հիմնական խմբերը թվարկված են 5-1 աղյուսակի աջ մասում:

Ֆինանսական քաղաքականություն: Սկսենք *ֆինանսական քաղաքականությունից*, որը կապված է հարկերի և պետական ծախսերի հետ: *Պետական ծախսեր* կատեգորիան ընդգրկում է պետության ծախսերը ապրանքների և ծառայությունների համար՝ տանկերի և մատիտների գնումը, ամբարտակների և ճանապարհների կառուցումը, դատավորների և բանակի սպաների աշխատավարձը և այլն: Պետական ծախսերը սահմանում են պետական ու մասնավոր հատվածների հարաբերական չափը, թե մեր ՀԱԱ-ից որքան է ծախսվում ավելի շատ կոլեկտիվ, քան մասնավոր ծևով: Մակրոտնտեսական հեռանկարում պետության ծախսերն ազդում են տնտեսության մեջ ծախսերի ընդհանուր մակարդակի վրա և այդպիսով ներգործում ՀԱԱ-ի մակարդակի վրա:

Ֆինանսական քաղաքականության մյուս մասը՝ *հարկումը*, ընդհանուր տնտեսության վրա ազդում է երկու եղանակով: Նախ և առաջ հարկերը կրճատում են մարդկանց եկամուտները: Տնային տնտեսություն-

ներին տնօրինման ու սպառման համար ավելի պակաս եկամուտներ թողնելով. հարկերը միտում ունեն կրճատելու ապրանքների և ծառայությունների համար մարդկանց ծախսած գումարները: Դա իր հերթին նվազեցնում է ապրանքների և ծառայությունների պահանջարկը, ինչը վերջին հաշվով կրճատում է իրական ՅԱԱ-ն:

Բացի այդ, հարկերն ազդում են շուկայի գների վրա, այսպիսով ներգործելով գների վարքի և փոփոխման դրդապատճառների վրա: Օրինակ, ինչքան խիստ են հարկվում գործարարության շահույթները, այնքան շատ ձեռնարկություններ են ձեռնպահ մնում նոր հիմնական ապրանքների համար ներդրումներ կատարելուց: 1991 թվականին նախագահ Բուշը կոնգրեսի անդամների վրա ներգործեց միջոցների ինքնաճի հարկման չափը կրճատելու նպատակով, պնդելով, որ իջեցված հարկաչափը առաջ կբերի տնտեսական աճ: Հարկային օրենսգրքի բազմաթիվ այլ կետեր կարևոր ազդեցություն ունեն տնտեսական գործունեության վրա:

Փողի քաղաքականություն: Մակրոտնտեսական քաղաքականության երկրորդ հիմնական միջոցը **փողի քաղաքականությունն** է, որ կառավարությունը վարում է երկրի փողի, վարկի և դրամատնային համակարգի ղեկավարման միջոցով: Դուք երկի կարդացել եք, թե մեր կենտրոնական դրամատունը ինչպես է գործում փողի առաջարկը կարգավորելու նպատակով: Բայց ճշտորեն ի՞նչ է փողի առաջարկը. **Փողը** բաղկացած է փոխանակման միջոցներից կամ վճարման համակարգից: Այսօր իրենց մուրհակները վճարելու համար մարդիկ արծույթ և ընթացիկ հաշիվներ են օգտագործում: Կենտրոնական դրամատան գործառնությունների միջոցով կենտրոնական դրամատան վարչությունը կարող է կարգավորել տնտեսության մեջ առկա փողի քանակը:

Ինչպե՞ս կարող է այնպիսի անճշան մի բան, ինչպիսին փողի առաջարկն է, մակրոտնտեսական գործունեության վրա ունենալ այդքան մեծ ազդեցություն: Փոփոխելով փողի առաջարկը, կենտրոնական դրամատունը կարող է ներգործել բազմաթիվ ֆինանսական ու տնտեսական փոփոխականների վրա, ինչպիսիք են շահադրույքները, բաժնետոմսերի, բնակարանների գները և փողի փոխարժեքները: Փողի առաջարկի սահմանափակումը հանգեցնում է ներդրումների կրճատման և բարձր շահադրույքների, ինչն իր հերթին պատճառ է դառնում ՅԱԱ-ի նվազման և գնաճի իջեցման: Եթե կենտրոնական դրամատունը դիմակայում է գործարարության վայրենթացին, ապա տնտեսական գործունեությունը խթանելու համար նա կարող է մեծացնել փողի առաջարկը և իջեցնել շահադրույքները:

Փողի քաղաքականության ստույգ էության ուսումնասիրումը մակրոտնտեսագիտության առավել հրապուրիչ, կարևոր ու հակասական ոլորտներից մեկն է: Ես ներառում եմ այն միջոցները, որոնցով կառավարվում են փողի առաջարկը և փողի, արտադրանքի ու գնաճի փոխադարձ կապերը: 1979–1982 թթ. Միացյալ Նահանգներում սուղ փողի քաղաքականությունը՝ փողի առաջարկի աճի արագության իջեցումը, բարձրացրեց շահադրույքները, դանդաղեցրեց տնտեսական աճը և մեծացրեց գործազրկությունը: Այնուհետև, 1982–1990 թթ. կենտրոնական դրամատան կողմից փողի հետևողական կառավարումն օժանդակեց Ամերիկայի պատմության մեջ ամենաերկար տնտեսական բարգավաճմանը: Ստուգապես, թե կենտրոնական դրամատունն ինչպես կարող է կառավարել տնտեսական գործունեությունը, հիմնավորապես կվերլուծվի փողի քաղաքականությանը նվիրված գլուխներում:

Միջազգային տնտեսական քաղաքականություն: Երբ տնտեսություններն ավելի սերտորեն են փոխկապակցվում, քաղաքականություն կերտողները հարաճուն ուշադրություն են նվիրում միջազգային տնտեսական քաղաքականությանը: Հիմնական տնտեսական միջոցները երկու տեսակ են: Առաջինը **առևտրի քաղաքականությունն** է, որը բաղկացած է մաքսադրույքներից, բաժնեչափերից և այլ միջոցներից, որոնք սահմանափակում կամ խրախուսում են ներմուծումն ու արտահանումը: Առևտրի քաղաքականության մեծ մասը քիչ ազդեցություն է ունենում մակրոտնտեսավարման վրա, բայց ժամանակ առ ժամանակ, ինչպես եղավ 1930-ական թվականներին, միջազգային առևտրի վրա դրված խիստ սահմանափակումներն առաջ են բերում մեծ տնտեսական տեղաշարժեր, գնաճ կամ անկում:

Քաղաքականության միջոցների երկրորդ խումբը, որը որոշակիորեն ուղղված է դեպի արտաքին հատվածը, փողի փոխարժեքի շուկայի ղեկավարումն է: Երկրի միջազգային առևտուրը ազդեցություն է կրում իր փողի փոխարժեքից, որն իր սեփական արժույթի գինն է՝ արտահայտված այլ երկրների արժույթներով: Պետություններն իրենց միջազգային վճարամիջոցի շուկաների կարգավորման համար տարբեր համակարգեր են որդեգրում: Որոշ համակարգեր թույլատրում են, որ փոխարժեքը որոշվի զուտ առաջարկի և պահանջարկի միջոցով, ուրիշներն այլ արժույթների նկատմամբ նշանակում են անփոփոխ փոխարժեք: Այսօր Միացյալ Նահանգներն առաջին դասում է և ընդհանրապես թույլատրում է, որ դոլարի փոխարժեքը որոշվի շուկայական ուժերով:

Բացի այդ, կենտրոնական դրամատների տն-

րեններն ու քաղաքական առաջնորդներն արդեն հավաքվում են՝ միասին մակրոտնտեսական քաղաքականությունները համակարգելու համար, քանի որ որևէ երկրի փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները կարող են դուրս գալ երկրի տիրույթից և ազդել հարևանների վրա: 1975 թվականից սկսած հիմնական արդյունաբերական երկրների ղեկավարներն ամեն տարի հանդիպել են տնտեսական գազաթափողներում, որպեսզի համատեղ քննարկեն տնտեսական հարցերը և համապատասխան միջոցներ ձեռնարկեն բոլորի կողմից ընդունելի նպատակներին հասնելու համար: Այսպիսի հանդիպումներում քննարկվել է հարցերի մի լայն շրջանակ՝ նավթի գնի աճի հաղթահարման հարցերից մինչև համերկային բնապահպանական խնդիրների ուսումնասիրությունը: Սրանք հիշեցումներ են, որ տնտեսությունները չեն կարող ինքնուրույն ղեկավարվել, և կառավարությունները պետք է մշտապես աջակուրջ լինեն տնտեսական անկայունությունների նկատմամբ:

Եկամտի քաղաքականություն: Երբ գնաճը սպառնում է հսկողությունից դուրս գալ, կառավարություններն ուղիներ են որոնում գները կայունացնելու համար: Կառավարությունների համար գնաճի դանդաղեցման ավանդական ուղին եղել է արտադրանքի կրճատման ու գործազրկության մեծացման նպատակով փողային կամ ֆինանսական միջոցառումների ձեռնարկումը: Բայց պարզվեց, որ այս ավանդական ռազմավարությունը խիստ թանկ արժե. գնաճի մի քանի տոկոս կրճատումը ՀԱՄ-ի կորստում (կամ ՀԱՄ-ի ճեղքվածքում) հարյուր միլիարդավոր դոլարներ է կազմում: Դեմ առնելով այսպիսի անցանկալի բուժամիջոցի օգտագործման անհրաժեշտությանը, կառավարությունները հաճախ փնտրում են գնաճի զսպման այլ եղանակներ: Այս այլընտրանքներն ընդգրկում են աշխատավարձի և գների հսկողությունը (սկզբնապես օգտագործվել է պատերազմի ժամանակ) և ավելի պակաս կտրուկ միջոցները, ինչպիսիք աշխատավարձի և գների կամավոր կողմնորոշիչներն են: Աշխատավարձի և գների կարգավորման քաղաքականությունը հայտնի է **Եկամտի քաղաքականություն** անվանումով:

Եկամտի քաղաքականությունը բոլոր մակրոտնտեսական քաղաքականություններից առավել վիճելի է: Մեկ սերունդ առաջ բազմաթիվ տնտեսագետներ աշխատավարձ-գին քաղաքականությունը պաշտպանում էին որպես գնաճի կրճատման էժան եղանակ: Եկամտի քաղաքականության վնասի ակնհայտությունը, պետական միջամտության հանդեպ ավելի պահպանողական վերաբերմունքի հետ մեկտեղ, ընդհանուր հիասթափություն առաջացրեց աշխատավարձ-գին քաղաքականության նկատմամբ: Շատ տնտեսագետներ այժմ հավատացած են, որ դա պար-

զապես անարդյունավետ է, իսկ ոմանք էլ կարծում են, որ դա ավելի շուտ վատն է, քան օգտակար, որ դա միջամտում է ազատ շուկաներին, խանգարում գների հարաբերական շարժերին և ի վիճակի չէ կրճատելու գնաճը:

Պետությունն ունի քաղաքականության միջոցների մի լայն շրջանակ, որը կարող է օգտագործել՝ հետամտելով իր մակրոտնտեսական նպատակները: Ֆինանսականները սրանք են:

1. *Ֆինանսական քաղաքականությունը բաղկացած է պետական ծախսերից ու հարկումից: Պետական ծախսերը ներգործում են հանրային և մասնավոր սպառման հարաբերական չափի վրա: Հարկումը հանվում է եկամուտներից ու կրճատում մասնավոր ծախսերը: Բացի այդ, այն ազդում է ներդրումների և ներուժային արտադրանքի վրա: Ֆինանսական քաղաքականությունն ազդում է ընդհանուր ծախսերի վրա և դրանով իսկ ներգործում իրական ՀԱՄ-ի և գնաճի վրա:*
2. *Կենտրոնական դրամառան վարած փողի քաղաքականությունն է որոշում փողի առաքարկը: Փողի առաքարկի փոփոխությունները քարծրացնում կամ իջեցնում են շահադրույթները, ազդում ներդրման, բնակարանաշինության ու զուտ արտահանման բնագավառների վրա: Փողի քաղաքականությունը կարևոր ազդեցություն է գործում և իրական և ներուժային ՀԱՄ-ի վրա:*
3. *Արտաքին տնտեսական քաղաքականությունները առևտրի քաղաքականությունը, փոխարժեքի հաստատումը, փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները փորձում են ներմուծումը հախճաթեցնել արտահանմանը և կայունացնել օտարերկրյա փոխարժեքների չափը: Կառավարությունները համատեղ են աշխատում, որպեսզի համակարգեն իրենց մակրոտնտեսական նպատակներն ու քաղաքականությունները:*
4. *Եկամտի քաղաքականությունը կառավարության ուղղակի քայլերի միջոցով գնաճը չափավորելու փորձերն է, թե բանավոր համոզության, թե աշխատավարձի և գների օրենսդրական հսկողության միջոցով:*

ՄԱԿՐՈՏԵՏԵՍԱԿԱՆ
ԲԱՐԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ
ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Այժմ, երբ արդեն քննարկել ենք մակրոտնտեսական քաղաքականության հիմնական նպատակներն ու

միջոցները, դիտարկենք այն տնտեսական քաղաքականությունները, որոնք ժամանակին գործել են Միացյալ Նահանգներում: Մինչև 1930-ական թվականների մեծ լճացումը մակրոտնտեսագիտության ըմբռնումը պարզունակ էր: Բացառությամբ «հավասարակշռի բյուջեն» տիպի հանրաժանութ խրատներից, տնտեսական ղեկավարման համար անհրաժեշտ հետևողական տեսության նմանվող որևէ բան չկար:

1930-ական թվականներին, Ջոն Մեյնարդ Զեյնզի² ներդրումով սկսեցին նշմարվել մակրոտնտեսագիտության գիտական առաջին թեթև տեղաշարժերը: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, արտահայտելով քեյնզյան տեսակետների աճող ազդեցությունը և տնտեսական անկման վախը, Միացյալ Նահանգների կոնգրեսը պաշտոնապես հռչակեց պետության պատասխանատվությունը մակրոտնտեսավարման համար: 1946 թվականին նա հաստատեց չղջարարծային հանդիսացող աշխատանքի օրենքը, որտեղ աաված էր

Սույնով կոնգրեսը հայտարարում է, որ համերկային կառավարության շարունակական քաղաքականությունն ու պատասխանատվությունն է իր պահանջմունքների և պարտականությունների հետ համատեղելի թուր գործնական միջոցներն օգտագործել . . . առավելագույն զբաղվածությանը, արտադրությանը և զեռոյունակությանը սատարելու համար:

Առաջին անգամ կոնգրեսը հաստատեց կառավարության դերը արտադրանքի աճին, զբաղվածությանը և գների կայունությանն ապահովմանն օժանդակություն ցույց տալու գործում: Ի հավելումն այս վեհ, բայց փոքր-ինչ անորոշ նպատակների, աշխատանքի օրենքով հիմնվեց տնտեսական խորհրդատուների խորհուրդ (Stu-h) որպես նախագահի աշխատակազմի բաղկացուցիչ մաս³:

² Ջոն Մեյնարդ Զեյնզը (1883-1946) բազմակողմանիորեն օժտված մարդ էր, որը բարձունքներ գրավեց մաթեմատիկայի, փիլիսոփայության ու գրականության ոլորտներում: Բացի այդ, նա ժամանակ էր գտնում վարելու մի ընդարձակ ազատվագրական ընկերություն, խորհուրդներ տալու Բրիտանիայի զանազան, օգնելու կառավարել Անգլիայի դրամատուրգ, խմբագրելու մի աշխարհափոխական տնտեսագիտական ածանցիկ, հավաքելու ժամանակակից արվեստի գործեր ու հազվագյուտ գրքեր և հովանավորելու բալետ ու թատրոն, և՛ նաև տնտեսագետ էր, որը գիտեր, թե ինչպես սրաբափանց հոլացումներով փող սարքել է իր, և քույրի (Զեյնբրիքի) թագավորական թույլ) համար: Նրա 1936 թվականին հրապարակված «Զբաղվածության, շահի և փողի ընդհանուր տեսությունը» գիրքը այն ժամանակի մակրոտնտեսագիտական մտածողության համար իրենարար կոչ էր և դրեց ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության զարգացման հիմքը:

1980-ական թվականներին երկրի առաջնահերթ խնդիրները փոխվեցին: Ռեյզանի նախագահության տարիներին կառավարությունն անցկացրեց հարկային մեծ կրճատումներ և ձեռնարկեց լայնատարած ռազմական վերակառուցում: Այս քաղաքականությունը կտրուկ մեծացրեց պետական բյուջեի բացը, որը կառավարության ծախսերի և հարկային եկամուտների միջև եղած տարբերությունն է: Ժողովուրդը տագնապ բարձրացրեց տնտեսական աճի վրա մեծ բացերի բացասական ազդեցության համար, և ի պատասխան կոնգրեսը 1985 թվականին անցկացրեց հավասարակշռված բյուջեի օրենքը (օրինագծի հիմնական հեղինակների անունով հայտնի է որպես Գրամ-Ռադմանի օրենք):

Գրամ-Ռադմանի օրենքը ֆինանսական խիստ կարգապահություն հաստատեց կոնգրեսից պահանջելով բյուջեն հավասարակշռել մինչև 1991 թվականը: Եթե բացի անհրաժեշտ նվազումը չիրագործվեր, պետության ծախսերը ինքնաբերաբար ու վարչակառուցումն պետք է կրճատվեին: Երբ 1990 թվականի սկզբին բացը հասավ ռեկորդային մակարդակի, պարզվեց, որ Գրամ-Ռադմանի օրենքով նպատակներին հասնելը դժվար է, և կոնգրեսը բյուջեի հաշվեկշռման ժամկետը շարունակաբար հետաձգում էր: 1990 թվականին կոնգրեսը ձևափոխեց Գրամ-Ռադմանի օրենքը՝ ծախսերի սահմանափակումներ դնելով պետական բյուջեի հիմնական հոգավածների վրա:

Ինչու՞ այդքան դժվար է լրիվ զբաղվածության հասնել՝ կայուն գների պայմաններում կամ հավասարակշռված բյուջեի՝ արագ տնտեսական աճի պայմաններում: Այս հարցի պատասխանը գտնվում է մակրոտնտեսությանը դեմ առ դեմ կանգնած *սահմանափակումների և կորուստների* բնույթի մեջ: Արտադրություն և հնարավորություն առնչության կործանումը տվեց, որ միաժամանակ չենք կարող ունենալ առավելագույն թվով հրացան ու առավելագույն քանակի կարագ, կամ բարձր սպառում այսօր ու բարձր սպառում վաղը, կամ և շատ մասնավոր, և

³ Բացի նախագահին խորհուրդներ տալուց, Stu-h-ի հիմնական պարտականությունն է նախապատրաստել նախագահի և տնտեսական խորհրդատուների խորհրդի տնտեսական զեկուցագիրը, որն ամեն տարի հրապարակվում է նախագահական բյուջեի հետ միասին: Մակրոտնտեսագետների համար այս փաստաթղթի ընթերցումը պարտադիր է: Այն պարունակում է հարուստ վիճակագրություն ու ներկա տնտեսական միտումների ակտորոշում՝ վարչակազմի տնտեսական քաղաքականության վերլուծության ու պաշտպանության հետ մեկտեղ: Երբեմն այս «չոր» փաստաթուղթը վիճահարույց է դառնում: Մի քանի տարի առաջ նախագահ Ռեյզանի զանազան քարտուղարն ապացուցեց, որ նախագահ Ռեյզանի Stu-h-ի զեկուցագիրն այնքան վատն էր, որ արժանի էր «աղբարկղ նետվելուն»:

շատ կոլեկտիվ սպառում: Դուք չեք կարող ձեր տորթն ուտել այսօր և այն ունենալ մաև վաղը:

Նմանատիպ երկրներում կորուստներ կան մաև մակրոտնտեսագիտության մեջ: Մակրոտնտեսական քաղաքականությունը պահանջում է ընտրություն կատարել մրցակից նպատակների միջև: Երկիրը միաժամանակ չի կարող ունենալ և սրընթաց աճ, և լայն սպառում: Բարձր գնաճի չափի նվազեցումը պահանջում է կամ մեծ գործազրկության ու սակավ արտադրանքի ժամանակահատված, կամ միջամտություն ազատ շուկաներին եկամտի քաղաքականության միջոցով: Առևտրի բացի կրճատումը պահանջում է, որ երկիրը կրճատի ներքին սպառումն ու ներդրումը:

Բոլոր մակրոտնտեսական նպատակներից ամենատանջալիցը աշխատուժի և այլ ռեսուրսների լրիվ զբաղվածության պահպանումն է: Ընտրողները պահանջում են ցածր գործազրկություն և շատ արտադրանք: Բայց արտադրանքի և զբաղվածության բարձր մակարդակները գներն ու աշխատավարձերը շարժում են վեր, և սրընթաց տնտեսական աճի ժամանակահատվածներում գնաճը մեծացման միտում է ձեռք բերում: Այս պատճառով քաղաքականություն ստեղծողները սանձակալու գնաճը կանխելու համար ստիպված են լինում սանձել տնտեսությունը, երբ այն արագ է աճում կամ երբ գործազրկությունը նվազում է չափից ավելի:

Այդպիսի մի դեպք, թե ինչպես քաղաքականություն ստեղծողները հակազդեցին գնաճին՝ դանդաղեցնելով տնտեսական աճը, տեղի ունեցավ 1970-ական թթ. վերջերին և 1980-ական թթ. սկզբներին՝ նավթի գների ցնցումների ընթացքում: 1978 թվականի Իրանի հեղափոխությունից հետո նավթի արտադրությունը նվազեց, և նավթի գինը բարելը 14 դոլարից թոճավ 34 դոլարի: Միացյալ Նահանգներում գնաճը 1977 թվականի 6 տոկոսից 1980 թվականին հասավ 14 տոկոսի: Միացյալ Նահանգներում և արտա-

սահմանում տնտեսական քաղաքականություն ստեղծողները սարսափում էին արագացող գնաճից: Նախագահ Քարտերը մտատանջության մեջ էր. դանդաղեցնել արդյոք տնտեսության ընթացքը, զսպել տնտեսական աճը և համարձակորեն դիմակայել ընտրողների ցասումին ընտրական տեղամասերում: Թե՛ դիսկի դիմելով մտցնել ընդլայնվող ֆինանսական ու փողի քաղաքականություն, ինչը հետագայում կարող է ստեղծել նույնիսկ ավելի ուժեղ գնաճ և ավելի բարձր գործազրկություն: Քարտերն ընտրեց տնտեսական դանդաղեցումը և գործազրկության մեծացումը: Դուք ինչ կանեիք:

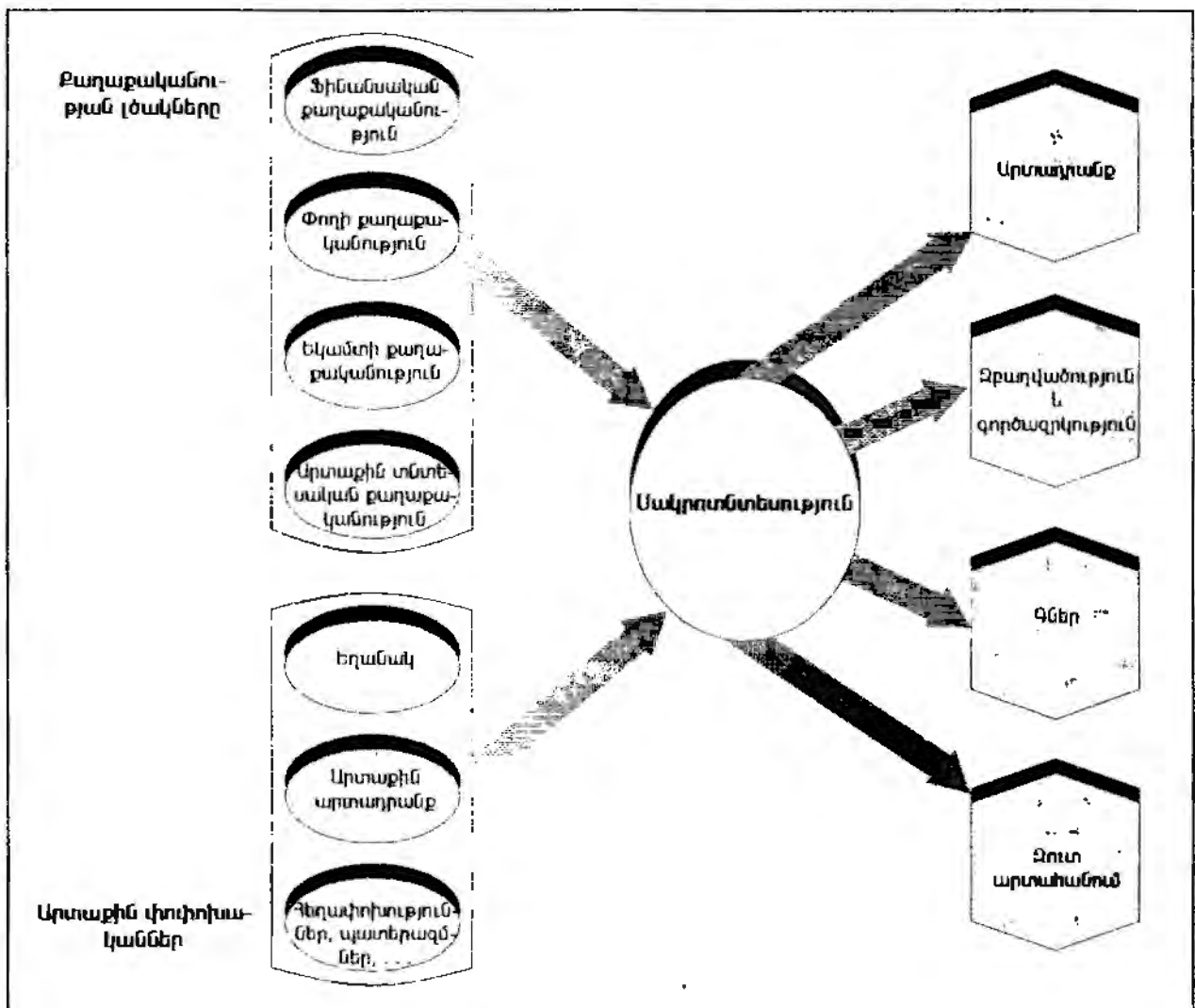
Ամեն մի երկիր կանգնում է նույն երկրներում առջև, և իհարկե երկրներում կրկնվում է նորից ու նորից: Ամենարին է խուսափել գործազրկության ու գնաճի փոխզիջումներից: Որտեղ գներն ու աշխատավարձերը որոշվում են ազատ շուկաներում, գնաճի կրճատման ամեն մի քաղաքականություն պետք է հատուցի բարձր գործազրկության ու ՀԱՄ-ի մեծ ճեղքվածքների դիմաց: Ընդհակառակը, եթե երկիրը ցանկանում է սրընթաց զարգանալ ու վայելել ցածր գործազրկություն, ապա անկասկած դրան կհետևի գնաճը:

Քաղաքականություն ստեղծողները ճակատում են մաև այլ մակրոտնտեսական երկրներում գների դեմ: Երկիրը կարող է գնաճը ժամանակավորապես սանձել աշխատավարձերի և գների վերահսկման միջոցով, բայց արդյունքը կլինեն խախտված գներն ու տնտեսական անարդյունավետությունը: Ներուժային ՀԱՄ-ի աճի արագության մեծացման համար մեծ ներդրումներ են պահանջվում գիտելիքների և հիմնական միջոցների բնագավառներում: Այս ներդրումները նվազեցնում են սննդի, հագուստի և ժամանցի ընթացիկ սպառումը: Սրանք են այն ցավոտ ընտրության տեսակները, որոնց համդիպում են մակրոտնտեսական քաղաքականություն ստեղծողները բոլոր շուկայական տնտեսություններում:

Բ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՈՒՋԱՐԿ ԵՎ ՊԱՅՆՋԱՐԿ

Ինչպես տեսանք, արտադրանքը, զբաղվածությունը և գները կարող են կտրուկ փոփոխվել տնտեսական քաղաքականության և այնպիսի արտաքին ցնցումների ազդեցությամբ, ինչպիսիք նավթի գների սրընթաց փոփոխություններն են: Բայց մենք կարող ենք զուտ նկարագրությունից անցնել այստորոշմանը: Ո՞րն է այն տնտեսական մեխանիզմը, որ փողը, հարկերը կամ նավթի փոփոխվող գները փոխանցում է արտադրանքին ու մանրածախ գներին: Կառավարությունները ինչպե՞ս կարող են քայլեր ձեռնարկել բարելավելու տնտեսության գործունեությունը:

Սկսում ենք համընդհանուր տնտեսական գործունեությունը որոշող ուժերի վերլուծությունը, ներկայացնելով մի օգտակար ապարատ՝ ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը: Այս վերլուծությունը մեզ հնարավորություն է տալիս հասկանալ, թե զանազան ուժերն ինչպես են ազդում մակրոտնտեսության վրա, և տեսնել, թե կառավարության քաղաքականությունը ինչպես կարող է օգնել դիմագրավելու արտաքին ցնցումների պարսաքարերին ու նեղերին: Այս մոր միջոցը բացատրելուց հետո եզրափակում ենք՝ ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկն օգտագործելով

Նկար 5-5. Ինչպե՞ս են զանազան գործոններն ազդում մակրոտնտեսության վրա

Քաղաքականության փոփոխականները (ինչպիսին է փողի կամ ֆինանսական քաղաքականությունը) արտաքին փոփոխականների հետ մեկտեղ (նրանք, որ ներքին տնտեսական ուժերի վերահսկողությունից մեծ մասամբ

դուրս են գտնվում, ինչպես՝ պատերազմները կամ օտար երկրների արտադրանքը) փոխազդում են արտադրանքը, գները, զբաղվածությունը և զուտ արտահանումը որոշելու համար:

որոշ կարևոր պատմական իրադարձություններ հասկանալու համար:

ՄԱԿՐՈՏԵՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՍՈՒՄ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿ ԵՎ ՊԱՋԱՆՋԱՐԿ

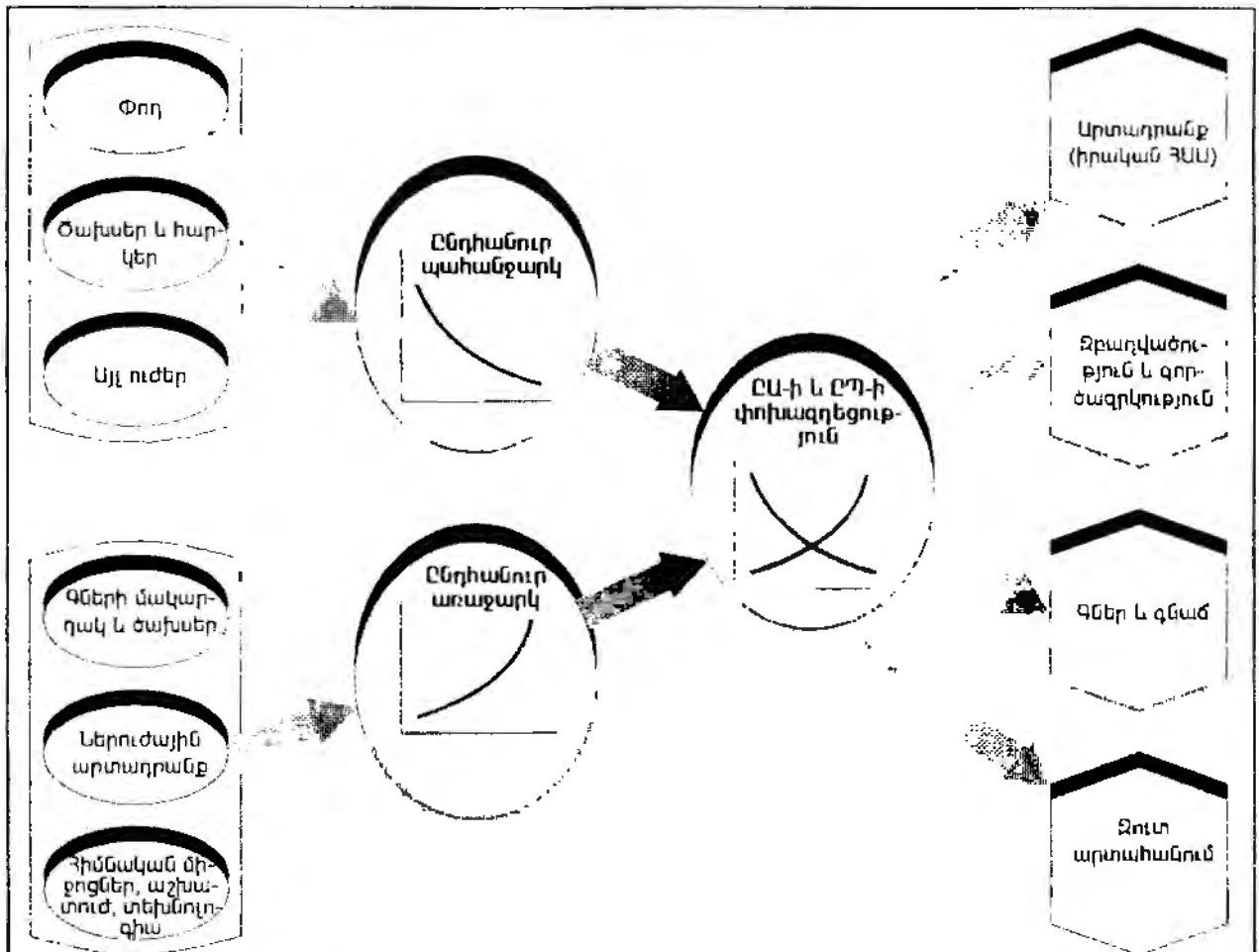
Այս ենթ ճակրոտնտեսության վրա ազդող ուժերի մի պարզ պատկերից, որը ցուցադրված է 5-5 նկարում: Այս նկարի ծախ մասում ցուցադրված են մակրոտն-

տեսական համակարգի վրա ազդող հիմնական փոփոխականները: Արտաքինը գալիս են նախորդ բաժնում բննարկված միջոցները կամ քաղաքականության փոփոխականները՝ հարկերը, փողի քաղաքականությունը և այլն: Ի լրումն տեսնում ենք **արտաքին փոփոխականների** մի հավաքածու, որը ներգործում է տնտեսական գործունեության վրա, բայց տնտեսության կողմից ազդեցություն չի կրում: Այս փոփոխականներն ընդգրկում են պատերազմները և հեղափոխությունները, եղանակը, բնակչության աճը և բազմաթիվ այլ գործոններ:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄՈԱԶԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՐԱՆՋԱՐԿԻ ՍԱՐՄԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Քաղաքականության և արտաքին փոփոխականները փոխազդելով՝ որոշում են հանգուցային մակրոտնտեսական փոփոխականները, որոնք ցուցադրված են 5-5 նկարի աջ մասում: Քաղաքականության միջոցները և արտաքին փոփոխականները որոշում են ազգային արտադրանքը, զբաղվածությունն ու գործազրկությունը, գների մակարդակը և զուտ արտահանումը:

Ձառագան ուժերը փոխազդելով ինչպե՞ս են որոշում համընդհանուր տնտեսական գործունեությունը: 5-6 նկարը ցուցադրում է մակրոտնտեսության ներսում գործող տարբեր փոփոխականների փոխադարձ կապերը: Նա քաղաքականությունը և արտաքին փոփոխականները բաժանում է երկու դասի՝ ընդհանուր առաջարկի վրա ազդող և ընդհանուր պահանջարկի վրա ազդող: Փոփոխականների այսպիսի երկու դա-

Նկար 5-6. Ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկն են որոշում հիմնական մակրոտնտեսական փոփոխականները

Այս գլխավոր սխեման ցուցադրում է համընդհանուր տնտեսական գործունեության վրա ազդող հիմնական գործոնները: Չախ կողմում ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը որոշող հիմնական փոփոխականներն են քաղաքականության փոփոխականները, ինչպիսիք են փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները՝ հիմնական

նետերսների և աշխատուժի ռեսուրսների հետ միասին: Կենտրոնում ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը փոխազդում են, երբ պահանջարկի մակարդակը գերազանցում է առկա միջոցները: Գլխավոր արդյունքը ցուցադրված է աջ մասում՝ վեցանկյունների մեջ, արտադրանք, զբաղվածություն, գներ և զուտ արտահանում:

սերի բաժանելն էական է ընդունելու համար, թե ինչն է որոշում արտադրանքի, գների և գործազրկության մակարդակը:

5-6 նկարի ներքևի մասում ցուցադրված են ընդհանուր առաջարկի վրա ազդող ուժերը: **Ընդհանուր առաջարկը** վերաբերում է ծառայությունների և ապրանքների այն լրիվ քանակին, որ երկրի ձեռնարկությունները ցանկանում են արտադրել ու վաճառել տվյալ ժամանակահատվածում: Ընդհանուր առաջարկը (հաճախ գրվում է ԸԱ) կախված է տնտեսության արտադրական կարողությունից, գների ու ծախսերի մակարդակից:

Ընդհանրապես ձեռնարկությունները կցանկանային արտադրել լրիվ կարողությամբ և իրենց ամբողջ արտադրանքը վաճառել բարձր գներով: Սակայն որոշակի հանգամանքներում գները և ծախսերի մակարդակները կարող են ճնշված լինել, այնպես որ ձեռնարկությունները կարող են իայտնաբերել, որ իրենք ավելցուկային ունակություն ունեն Այլ պայմաններում, ինչպես պատերազմական շրջանի գերաժի ընթացքում, գործարանները հնարավոր է, որ գործեն լրիվ կարողությամբ, քանի դեռ ձեռնարկությունները ձգնում են արտադրել այնքան, որ բավարարեն բոլոր պատվերները:

Այնուհետև, տեսնում ենք, որ ընդհանուր առաջարկը կախված է այն գների մակարդակից, որ ձեռնարկությունները կարող են գանձել, ինչպես նաև տնտեսության կարողությունից կամ ներուժային արտադրանքից: Բայց ի՞նչն է որոշում ներուժային արտադրանքը՝ ներուժային արտադրանքը որոշում են արտադրական ներդրանքների առկայությունը (աշխատուժը և հիմնական միջոցները դրանցից ամենակարևորներն են) և արդյունավետությունը, որով այդ ներդրանքները միավորվում են (այսինքն հասարակության տեխնոլոգիաները):

Ազգային արտադրանքը և գների համընդհանուր մակարդակը որոշվում են ընդհանուր առաջարկի ու պահանջարկի մկրատի գույգ շեղերով: Մկրատի երկրորդ շեղը **ընդհանուր պահանջարկն** է, որը վերաբերում է այն ամբողջ քանակությանը, որ տնտեսության տարբեր հատվածներ հոծարակաժ ծախսում են տվյալ ժամանակահատվածում: Ընդհանուր պահանջարկը (հաճախ գրում են ԸՊ) սպառողների, գործարարների և զանազան գործակալների ծախսերի գումարն է և կախված է ինչպես գների մակարդակից, այնպես էլ փողի ու ֆինանսական քաղաքականությունից և այլ գործոններից:

Այլ խոսքով, ընդհանուր պահանջարկը չափում է տնտեսության մեջ տնտեսավարման բոլոր սուբյեկտների լրիվ ծախսերը: Այն կախված է սպառողների գնած ավտոմեքենաներից, սննդից և այլ սպառման ապրանքներից, գործարարների գնած գործա-

րաններից ու սարքավորումներից, կառավարության գնած կառավարվող ունեւերից ու համակարգիչներից և զուտ արտահանումից: Ամբողջական գնումների վրա ազդում են ապրանքների առաջարկվող գները, արտաքին ուժերը և կառավարության քաղաքականությունը:

Ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի մկրատի երկու շեղերը միասին օգտագործելով, կարող ենք տեսնել արդյունքում ստացվող հավասարակշռությունը, ինչպես ցուցադրված է 5-6 նկարի աջակողմյան շրջանի մեջ: Ազգային արտադրանքը և գների մակարդակը կշարժվեն դեպի այն մակարդակը, որտեղ սպառողները հոծարակաժ գնում են այն, ինչ գործարարները հոծարակաժ վաճառում են: Արդյունքում ստացվող արտադրանքի և գների մակարդակը որոշում են զբաղվածությունը, գործազրկությունը և զուտ արտահանումը:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՀԱՆՋԱՐԿԻ ԿՈՐԵՐԸ

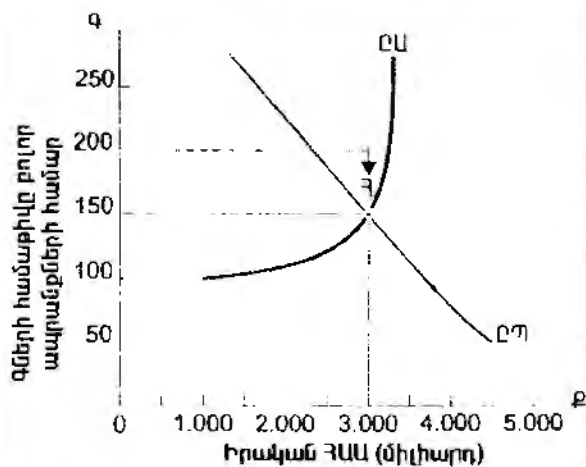
Առաջարկի և պահանջարկի կորերը հաճախ օգտագործում են մակրոտնտեսական հավասարակշռությունը վերլուծելու համար: Ստաբերենք, որ IV գլխում չուկայի առաջարկի և պահանջարկի կորերը մենք օգտագործում էինք առանձին արտադրանքների քանակությունները և գները վերլուծելիս: Համաճան գծանկարային մի միջոց կարող է մեզ օգնել հասկանալու նաև ընդհանուր արտադրանքի և գնի որոշման հիմնական մակրոտնտեսական խնդիրները: Օգտագործելով ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը, մենք կարող ենք տեսնել, թե փողի միջամտությունը ինչպես է հանգեցնում գների բարձրացման և արտադրանքի աճի: Կարող ենք տեսնել նաև, թե ինչու արդյունավետության աճը կարող է հանգեցնել արտադրանքի ավելացման և գների *ավելի ցածր* համընդհանուր մակարդակի: Ավելին, այս հոգր վերլուծությունը կբացատրի, թե ինչու նավթի համաշխարհային գների բարձրացումը կարող է ստեղծել «լծագնաժ» մի դժբախտ իրավիճակ, որտեղ *լծացումը* համակցված է *գնաժի* հետ:

5-7 նկարում ցուցադրված են ամբողջ տնտեսության արտադրանքի ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի սանդղակները: Հորիզոնական կամ քանակի առանցքի վրա տնտեսության ամբողջական արտադրանքն է (իրական ՀԱԱ-ն): Ուղղաձիգ առանցքի վրա գների համընդհանուր մակարդակն է (ասենք, ԱԳՀ-ի միջոցով չափված):

Վայրենք կորը ընդհանուր պահանջարկի սանդղակն է կամ ԸՊ-ի կորը: Սա ներկայացնում է այն ամենը, ինչ տնտեսության մեջ բոլոր տնտեսավարման սուբյեկտները սպառողները, գործարարներ

Ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի կորերը

Նկար 5-7. Գների ընդհանուր մակարդակը և արտադրանքը որոշվում են ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի փոխազդեցությամբ

Ազգային արտադրանքը և գների համընդհանուր մակարդակը որոշվում են ընդհանուր պահանջարկի և առաջարկի կորերի հատման կետում:

ԸԴ-ի կորը ներկայացնում է գների տարբեր մակարդակներում ամբողջական ծախսերի քանակությունը, երբ մնացած գործոնները պահվում են հաստատուն: ԸԱ-ի կորը ցույց է տալիս, թե ձեռնարկությունները գների տարբեր մակարդակներում ինչ կարտադրեն ու կվաճառեն, եթե մնացած գործոնները անփոփոխ են:

Մակրոտնտեսական հավասարակշռությունը գտնվում է 3 կետում, այս հատումը տեղի է ունենում գների այնպիսի համընդհանուր մակարդակում, որտեղ ձեռնարկությունները հոծարական արտադրում ու վաճառում են $Ք = 3000$ չափով արտադրանք, իսկ ծախսողները հոծարական գնում են հենց այդ քանակությունը:

որ, օտարերկրացիները և կառավարությունները կգնեն գների տարբեր ընդհանուր մակարդակներում (ընդհանուր պահանջարկի վրա ազդող այլ գործոնները պահելով անփոփոխ): Կորից տեսնում ենք, որ երբ գների համընդհանուր մակարդակը 150 է, ապա ամբողջական ծախսերը կլինեն 3000 միլիարդ դոլար: Եթե գների մակարդակը բարձրանա 200-ի, ապա ամբողջական ծախսերը կիջնեն 2300 միլիարդ դոլարի:

Վերընթաց կորը ընդհանուր առաջարկի սանդղակն է կամ ԸԱ-ի կորը: Այս կորը ներկայացնում է արտադրանքի և ծառայությունների այն քանակությունը, որ գործարարները ցանկանում են արտադրել ու վաճառել գների ամեն մի մակարդակում

(ընդհանուր առաջարկի մնացյալ որոշիչները պահված հաստատուն): Ըստ կորի, ձեռնարկությունները կցանկանան վաճառել 3000 միլիարդ դոլարի արտադրանք, երբ գների մակարդակը 150 է: Նրանք կցանկանան վաճառել ավելի մեծ քանակություն՝ 3300 միլիարդ դոլարի, եթե գներն աճեն 200-ի: Քանի դեռ ամբողջական արտադրանքի պահանջվող մակարդակն աճում է, գործարարները ավելի բարձր գների դեպքում կցանկանան ավելի շատ ապրանքներ ու ծառայություններ վաճառել:

Այս պահին անհրաժեշտ է նախագուշացման խոսք ասել, պետք է ուշադիր լինել չշփոթելու մակրոտնտեսական ԸԴ-ի և ԸԱ-ի կորերը միկրոտնտեսական ԴԴ կամ ԱԱ կորերի հետ: Միկրոտնտեսական առաջարկի և պահանջարկի կորերը ցույց են տալիս *առանձին ապրանքների* քանակությունները և գները, երբ հաստատուն են այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են ազգային եկամուտը և այլ ապրանքների գները: Ի հակադրություն դրանք, ընդհանուր առաջարկի ու պահանջարկի կորերը ցուցադրում են *ամբողջական արտադրանքի և գների համընդհանուր մակարդակի* որոշման եղանակը, երբ հաստատուն են պահված այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են փողի առաջարկը, ֆինանսական քաղաքականությունը և հիմնական միջոցների պաշարները: Կորերի այս երկու խումբը արտաքին մանուկություն ունեն, սակայն դրանք բացատրում են միանգամայն տարբեր երևույթներ:

Մակրոտնտեսական հավասարակշռություն: Նայելով ԸԱ-ին և ԸԴ-ին համալուծել, կարող ենք նաև գտնել *գնի և քանակի հավասարակշռության արժեքները*: Այսինքն՝ կարող ենք գտնել այն իրական ՀԱԱ-ն և գների մակարդակը, որ կբավարարեն և գնորդներին, և՛ վաճառողներին: 5-7 նկարում ցուցադրված կորերի դեպքում ամբողջ տնտեսությունը *հավասարակշռության* մեջ է 3 կետում: Ծախսողները և վաճառողները բավարարված են միայն այդ կետում, որտեղ արտադրանքի մակարդակն է $Ք = 3000$ և $Գ = 150$: Միայն 3 կետում է, որ պահանջողները ցանկանում են գնել ճիշտ այնքան, որքան գործարարները ցանկանում են արտադրել ու վաճառել:

Ինչպե՞ս է տնտեսությունը հասնում հավասարակշռության: Իսկապես, ի՞նչ ենք հասկանում հավասարակշռություն ասելով: Մակրոտնտեսական հավասարակշռությունը համընդհանուր գների և քանակի մի այնպիսի համակցություն է, որի դեպքում ոչ գնորդները, ոչ էլ վաճառողները չեն ցանկանում փոխել իրենց գնումները, վաճառքը կամ գները: 5-7 նկարը լուսաբանում է այդ հասկացությունը: Եթե գների մակարդակը ավելի բարձր լիներ, քան հավասարակշռությունն է, առհասարակ $Գ = 200$, ապա գործարարները կցանկանային վաճառել ավելին, քան գնորդները:

որ կցանկանային գնել: Ապրանքները կկուտակվեին դարակներում, քանի դեռ ձեռնարկությունները արտադրում են ավելին, քան սպառողները գնում են: Զանի դեռ ապրանքները շարունակում են կուտակվել, ձեռնարկությունները կկրճատեն արտադրությունը և կսկսեն խուզել գները: Երբ գների մակարդակը նվազի իր սկզբնական շատ բարձր 200-ի մակարդակից, ապա ցանկալի ծախսերի և ցանկալի վաճառքի միջև եղած ճեղքվածքը կնեղանա մինչև $Q = 150$ և $P = 3000$ կետում հավասարակշռության հասնելը: Դեռ որ հավասարակշռությունը ձեռք բերվի, ոչ գնորդները, ոչ վաճառողները չեն ցանկանա փոխել իրենց պահանջած կամ առաջարկած քանակները, և գների մակարդակի վրա ոչ մի ճնշում չկա՝ այն փոփոխելու համար:

ՄԱԿՐՈՏՆԵՍԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ, 1960–1991 ԹԹ.

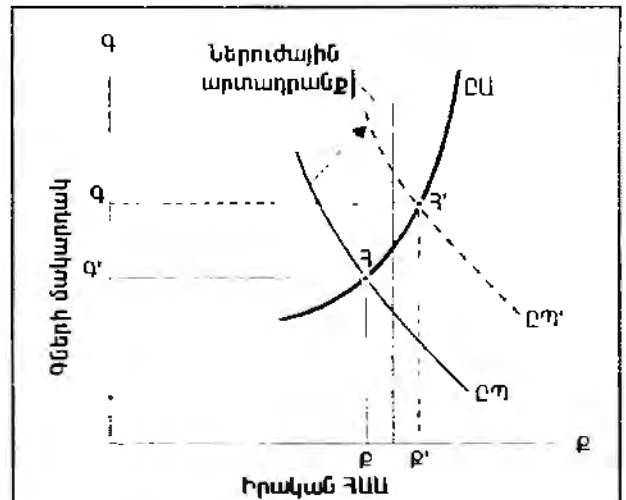
Մենք կարող ենք ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի ապարատն օգտագործել Միացյալ Նահանգների ոչ վաղ անցյալի մակրոտնտեսական պատմությունը վերլուծելու նպատակով: Դեպքերի այս ուսումնասիրությունը կկենտրոնանա երեք հիմնական իրադարձությունների վրա. տնտեսական բարգավաճումը Վիետնամի պատերազմի ընթացքում, 1970-ական թվականներին առաջարկի կտրուկ փոփոխությունների առաջացրած լճագնաճը և վաղ 1980-ական թվականներին փողի կրճատման առաջացրած խոր անկումը:

Պատերազմական շրջանի գերաճ: Ամերիկյան տնտեսությունը 1960-ական թվականները թևակոխեց՝ ունենալով բազմաթիվ անկումների փորձ: Ջոն Բենեդիկտը ստանձնելով նախագահությունը, իույս ուներ աշխուժացնել տնտեսությունը: Այս ժամանակաշրջանում «Նոր տնտեսագիտությունը», ինչպես կոչվում էր քեյնզյան մոտեցումը, հասավ Վաշինգթոն: Նախագահներ Բենեդիկտի և Ջոնսոնի տնտեսական խորհրդականներն առաջարկեցին տնտեսության ընդարձակման քաղաքականություն, և կոնգրեսը 1964 և 1965 թվականներին տնտեսությունը խթանելու համար միջոցներ ձեռնարկեց, ներառյալ անհատական և ընկերակցական հարկերի կտրուկ կրճատումները: 1960-ական թվականների սկզբներին ՀԱՄԱ-ն աճեց տարեկան չորս տոկոսով, գործազրկությունը նվազեց, և գները կայուն էին: 1965 թվականին տնտեսությունը հասավ իր ներուժային արտադրանքին:

Դժբախտաբար, կառավարությունը տնտեսական աճի մեջ թերազնահատեց Վիետնամի պատերազմի գործոնը: պաշտպանության ծախսերը 1965–1968 թվականներին աճեցին 55 տոկոսով: Նույնիսկ, երբ

պարզ դարձավ, որ հիմնական գնաճի պոտենցիալը ընթացքի մեջ է, նախագահ Ջոնսոնը տնտեսության աճը դանդաղեցնելու ֆինանսական հիվանդագին քայլերը հետաձգեց: Հարկերի բարձրացումը և քաղաքացիական ծախսերի կրճատումները երևան եկան միայն 1968 թվականին, ինչն արդեն ուշ էր տնտեսության չափից ավելի աշխուժացումից առաջացած գնաճի ճնշումները կանխելու համար: Համերկային պահուստը ընդարձակումը հարմարեցրեց փողի սրընթաց աճին և ցածր շահադույլներին: Արդյունքում, 1966–1970 թթ. ժամանակահատվածի մեծ մասում տնտեսությունը գործեց իր ներուժային արտադրանքից չափազանց բարձր: Ցածր գործազրկության ու գործարանների մեծ ծանրաբեռնվածության ճնշման տակ գնաճն աստիճանաբար բարձրացավ:

5–8 նկարը լուսարանում է այդ ժամանակաշրջանի իրադարձությունները: Հարկերի կրճատումը և պաշտպանության ծախսերը մեծացրին ընդհանուր պահանջարկը, ընդհանուր պահանջարկի կորը ԸՊ-ից տեղաշարժելով աջ՝ դեպի ԸՊ': Հավասարակշռությունը Հ-ից շարժվեց դեպի Հ': Արտադրանքը և զբաղ-

Նկար 5–8. Պատերազմական ժամանակաշրջանի գերաճը խթանվել է աճող ընդհանուր պահանջարկի միջոցով

Պատերազմի ընթացքում աճած պաշտպանության ծախսերը մեծացնում են ընդհանուր ծախսերը՝ ընդհանուր պահանջարկը ԸՊ-ից տեղաշարժելով դեպի ԸՊ' և հավասարակշռության արտադրանքը մեծացնելով Հ-ից մինչև Հ': Երբ արտադրանքը ներուժային արտադրանքից շատ է վեր բարձրանում, ապա գների մակարդակը կտրուկ շարժվում է վեր՝ Գ-ից մինչև Գ', և հաջորդում է պատերազմական ժամանակաշրջանի գնաճը:

վածությունը աճում էին կտրուկ, և գները սկսեցին վեր սողալ, քանի որ արտադրանքը գերազանցում էր հնարավորության սահմանները:

Այս դրվագի դասն այն է, որ աճող ընդհանուր պահանջարկը առաջ է բերում ավելի շատ արտադրանք ու զբաղվածություն: Բայց երբ բարգավաճումը տնտեսությունը ներուժային արտադրանքից շատ է այն կողմ տանում, ապա շուտով հետևում են չափից ավելի աշխուժացած տնտեսությունը և գնաճը:

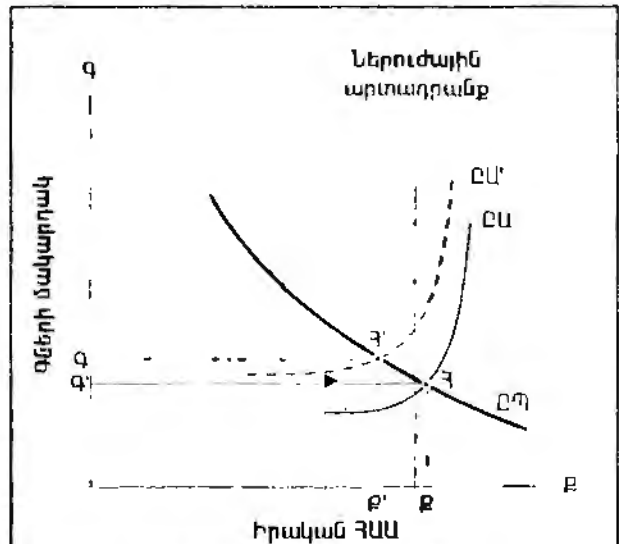
Առաջարկի ցնցումներ և լճագնաճ: 1970-ական թվականներին արդյունաբերական աշխարհը կաթ-վածահար եղավ մի նոր մակրոտնտեսական հիվանդությունից՝ առաջարկի ցնցումներից: **Առաջարկի ցնցումը** վերաբերում է ծախսերի կամ արտադրողականության պայմանների անսպասելի փոփոխությանը, որը կտրուկ տեղաշարժում է ընդհանուր առաջարկը: Առաջարկի առանձնապես վտանգավոր կտրուկ փոփոխություններ տեղի ունեցան 1973 թվականին: «Յոթ պատուհանների տարի» կոչված 1973 թվականը նշանավորվեց բերքի կորուստով, օվկիանոսային հոսանքների տեղաշարժով, աշխարհի ապրանքային շուկաներում զանգվածային խարդախություններով, միջազգային փոխարժեքի շուկաներում անկարգություններով և նավթի համաշխարհային գնի քառապատկույնով:

Հուճքի և վառելիքի մատակարարումների այս ցնցումները դրամատիկորեն բարձրացրին մեծածախ գները: Հուճքի և վառելիքի գները 1972-1973 թթ. աճեցին ավելի շատ, քան դրանք աճել էին երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից մինչև 1972 թվականն ընկած ամբողջ ժամանակահատվածում: Շուտով, քանի դեռ Միացյալ Նահանգներն ապրում էր լճագնաճի ժամանակաշրջան, առաջարկի կտրուկ փոփոխությունից հետո գնաճը շեշտակի աճեց, իսկ իրական արտադրանքը նվազեց:

Ինչպե՞ս կարող ենք հասկանալ նվազող արտադրանքի և բարձրացող գների համակցությունը: Հուճքի արժեքի անսպասելի աճը բերեց առաջարկի կտրուկ փոփոխություն, որը կարող ենք նկարագրել որպես ընդհանուր առաջարկի կորի շեշտակի վերընթաց տեղաշարժ: ԸԱ-ի վերընթաց տեղաշարժը ցույց է տալիս, որ ձեռնարկությունները արտադրանքի նույն մակարդակը կմատակարարեն միայն զգալիորեն բարձր գներով: 5-9 նկարը լուսաբանում է առաջարկի տեղաշարժը:

Առաջարկի ցնցումների հետևանքները ստեղծել են:

Առաջարկի կտրուկ փոփոխությունը, որը սխառվեցված է որպես ԸԱ-ի կորի շեշտակի վերընթաց տեղաշարժ, արդյունքում արտադրանքի նվազման հետ մեկտեղ բերում է ավելի բարձր

Նկար 5-9. Առաջարկի ցնցումների ազդեցությունները

Նավթի, ապրանքների կամ աշխատուժի կտրուկ բարձր արժեքների ազդեցությունը գործարար ծախսերի մեծացումն է: Նա առաջ է բերում լճագնաճ՝ լճացում համակցված գնաճին:

Որպես նավթի և այլ ներդրանքների ավելի բարձր արժեքների հետևանք, ձեռնարկություններն իրենց արտադրանքի դիմաց պահանջում են ավելի բարձր գին: ԸԱ-ի կորը տեղաշարժվում է ԸԱ-ից դեպի ԸԱ', և հավասարակշռությունը տեղաշարժվում է Գ-ից դեպի Գ': Արտադրանքը նվազում է Բ-ից մինչև Բ', մինչդեռ գներն աճում են: Այսպիսով տնտեսությունը կրում է կրկնակի հարված՝ արտադրանքի նվազում և բարձր գներ:

գներ: Այսպիսով, առաջարկի ցնցումները խարխուլում են մակրոտնտեսական քաղաքականության բոլոր հիմնական նպատակները:

Սուղ փող, 1979-1982 թթ.: Մինչև 1979 թվականը տնտեսությունը կազդուրվեց 1973 թվականի առաջարկի ցնցումներից: Արտադրանքը վերադարձավ իր ներուժային մակարդակին: Բայց Միջին արևելքում առաջացած հուզումները հանգեցրին մեկ ուրիշ նավթային ցնցման երբ Իրանի հեղափոխության հետեւանքով նավթի գները 1978 թվականի սկզբի բարելը 14 դոլարից 1979 թվականին թեմբ բարելը 34 դոլարի: 1978-1980 թթ. գնաճը դրամատիկորեն բարձրացավ տարեկան միջին հաշվով 12 տոկոսով:

Երկանիշ թվով գնաճն անընդունելի էր, և համերկային պահուստը քայլեր ձեռնարկեց դանդաղեցնելու այն: Փող վոլյեբը համերկային պահուստի խորհրդի այն ժամանակվա նախագահը, շահադրույքները բարձրացնելու համար 1979 թվականին

օգտագործեց փողի քաղաքականությունը (այս քայլերը *սուղ փողի* բաղադրիչներն են)։ Շահադրույքները կտրուկ աճեցին 1979 և 1980 թվականներին, բաժնետոմսերի շուկան անկում ապրեց, և վարկ գտնելը դժվարացավ։ Համերկրային սուղ փողի քաղաքականությունը կրճատեց սպառողների և գործարարների ծախսերը։ Մասնավորապես խիստ տուժեցին ընդհանուր պահանջարկի շահադրույքների նկատմամբ զգայուն քաղադրիչները։ 1979 թվականից հետո բնակարանային շինարարությունը, ավտոմեքենաների գնումը, ձեռնարկությունների ներդրումները և գույտ արտահանումը կտրուկ նվազեցին։

5-10 նվարդ ցույց է տալիս, թե ինչպես սուղ փողը բարձրացրեց շահադրույքները և կրճատեց ընդհանուր պահանջարկը։ Այս տրդյունքը երևում է որպես ընդհանուր պահանջարկի կորի վայրընթաց տեղաշարժ։ 1960-ական թվականների ընթացքում պաշտպանության ծախսերի աճի ազդեցության ճիշտ հակառակը։ Ընդհանուր պահանջարկի նվազումը 1982 թվականի վերջին արտադրանքը կրճատեց նրա ներուժի գրեթե տասը տոկոսի չափով, իսկ գործազրկության մակարդակը 1979 թվականի գրեթե 6 տոկոսից 1982 թվականի վերջին հասավ ավելի քան 10 տոկոսի։

Այս խիստ միջոցների հատուցումը եղավ գնաճի դրամատիկ նվազումը 1979-1980 թթ. ժամանակահատվածի տարեկան 12 տոկոսից 1983-1988 թթ. տարեկան 4 տոկոսի։ Բարձր գործազրկությունը կարողացավ գնաճը դուրս մղել տնտեսությունից, բայց կորսված արտադրանքի, եկամտի և զբաղվածության տեսանկյունից զինը մեծ էր։

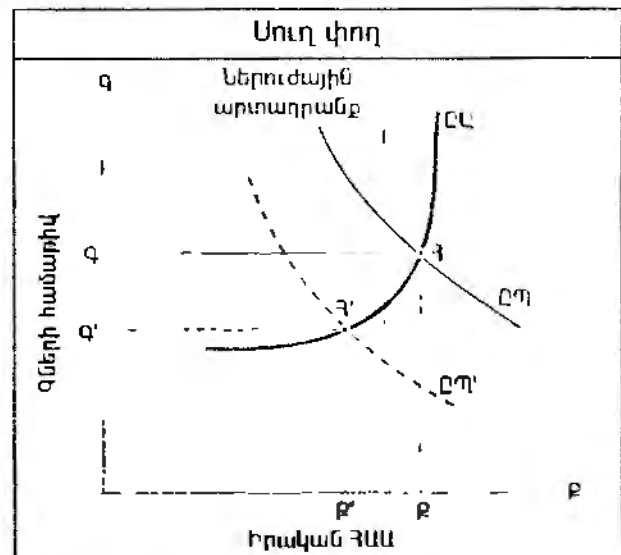
Ցածր գնաճը և վաղ 1980-ական թվականների ուժեղ կարողությունը սկզբնավորեցին Ուեյզանի վառավարման տարիների և Քուչի վարչակազմի սկզբնական շրջանի երկարատև տնտեսական բարգավաճման փուլը։ Իրական ՀԱԱ-ն 1982-1990 թվականներին անշեղորեն աճեց տարեկան 3,5 տոկոսով։ Գործազրկությունը 1982 թվականի ավելի քան տասը տոկոսից 1988-1990 թվականներին նվազեց 5,5 տոկոսի։ Գնաճը մնաց ընդունելի տիրույթում 1982-1990 թվականներին կազմելով տարեկան 3,5 տոկոս։

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ենթ ծանոթացանք մակրոտնտեսական գործունեության վրա ազդող մի քանի վճռական ուժերի։ Որոշ գործոններ ազդում են ծախսերի վրա սպառողների նախընտրանքի կամ ռազմական ծախսերի տեղաշարժերի հետևանքով փոփոխելով ընդհանուր պահանջարկը։ Այլ խախտումներ ծագում են առաջարկի մասում, օրինակ, երբ պատերազմը կամ հեղափո-

խությունը հանգեցնում է նավթի գների կրկնապատկման կամ երբ վատ բերքը հանգեցնում է հիմնական սննդամթերքի գների բարձրացման։

Այսօր մակրոտնտեսական քաղաքականության հիմնական խնդիրն է ախտորոշել զանազան տկարությունները, որ ազդում են ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի վրա և դրանք բուժելու համար նշանակել համապատասխան քաղաքականություն։ Որոշ դեպքերում քաղաքականությունն ստեղծողները այլընտրանքի տարբերակ չեն ունենում։ Օրինակ, եթե տնտեսությունը գնում է դեպի անկում, երբ պատերազմի ժամանակ ծախսերը սկսում են աճել, ինչպես 1991 թվականի սկզբին էր, ապա ոչ մի միջոց անմիջապես անհրաժեշտ չէ ձեռնարկել ավելի բարձր ծախսերը փոխհատուցելու համար։ Կամ, եթե տնտեսությունը գործում է ներուժային արտադրանքի մակարդակում, և սառը պատերազմի ավարտը թույլատրում է ռազմական ծախսերի լուրջ կրճատումներ անել, ապա ախտորոշումը ուղղակի է ռազմական կրճատումները միտում կունենան նվազեցնելու ընդհանուր պահանջարկը, և տնտեսագետների մեծ մասը կհամաձայնի, որ տնտեսական քաղաքականությունը պետք է ծախսերի կրճատումը փոխհատուցի։

Նկար 5-10. Սուղ փողը կրճատում է արտադրանքը և գնաճը

1979-1982 թթ. համերկրային պահուստը դանդաղեցրեց փողի և վարկի աճը, կրճատելով ընդհանուր պահանջարկը և առաջացնելով տնտեսական գործունեության կտրուկ անկում։ Արդյունքում աշխատավարձի և գների աճը չափազանց դանդաղեց 1980-ական թվականների մնացած տարիներին։

փողի կամ ֆինանսական քաղաքականությունն օգտագործելով ընդհանուր պահանջարկը մեծացնելու համար:

Ցնցումների այլ տեսակներ առաջ են քաշում դժվարին կամ նույնիսկ հակասական այլընտրանքներ: Բուշի վարչակազմը կամ համերկային պահուստը ինչպե՞ս պետք է նավթի գների կտրուկ փոփոխությանը արձագանքեր, եթե այդպիսի բան տեղի ունենար: Երբ ընդհանուր առաջարկը կրճատվում է (5-9 մկարում ցույց տրված ձևով), քաղաքականությունն ստեղծողները որևէ արտադրանքի կորուստը կանխելու նպատակով պե՞տք է արդյոք «հարմարվեն» գների բարձրացմանը՝ մեծացնելով ընդհանուր պահանջարկը: Կամ պե՞տք է արդյոք տնտեսական քաղաքականությունը լինի «անհարմարվողական»՝ կրճատելով ընդհանուր պահանջարկը՝ գների համընդհանուր մակարդակի որևէ աճ կանխելու նպատակով:

տակով: Հարմարվողական քաղաքականությունը կտանի դեպի բարձր գնաճ ու ցածր գործազրկություն, անհարմարվողական մոտեցումը առաջ կբերի տնտեսական վայրընթաց ու բարձր գործազրկություն՝ կանխելով բարձրացող գնաճը:

Ո՞ր մոտեցումն է ճիշտ: Այսպիսի հարցերին տնտեսագետները գիտականորեն ստույգ ոչ մի պատասխան չեն կարող տալ, քանի որ դրանք սոցիալական ու քաղաքական արժեքների այլընտրանքներ պարունակող *կանոնական* հարցեր են: Բայց տնտեսագիտությունը կարող է ճիգ թափել պատասխանելու *իրական* հարցերին, գնահատելով տարբեր քաղաքական մոտեցումներին առնչվող գնաճի և գործազրկության օգուտներն ու վնասները: Ի վերջո, գնաճի և գործազրկության միջև հիվանդագին ընտրությունը պետք է կատարվի ընտրողների և նրանց ներկայացուցիչների կողմից:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ա. Մակրոտնտեսագիտական հասկացություններ ու նպատակներ

1. Մենք սկսում ենք մակրոտնտեսագիտության ուսումնասիրությունը, որն առնչվում է տնտեսական կյանքի ընդհանրություններին՝ ամբողջական արտադրանք, գործազրկություն ու գնաճ, փողի առաջարկ ու բյուջեի բաց, միջազգային առևտուր ու ֆինանսներ: Սա տարբերվում է միկրոտնտեսագիտությունից, որն ուսումնասիրում է առանձին շուկաների, գների և արտադրանքի վարքը:
2. Մակրոտնտեսության հիմնական նպատակներն են.
  - ա) Արտադրանքի և սպառման բարձր մակարդակներն ու սրընթաց աճը: Արտադրանքը սովորաբար չափվում է համախառն ազգային արդյունքով, որը տրված տարում արտադրված բոլոր վերջնական ապրանքների և ծառայությունների ամբողջական արժեքն է: ՀԱՄ-ն, նաև, պետք է բարձր լինի համապատասխան ներուժային ՀԱՄ-ից՝ արտադրանքի առավելագույն պահպանվող կամ բարձր զբաղվածության մակարդակից:
  - բ) Բարձր զբաղվածություն՝ լավորակ աշխատանքի լիառատ առաջարկի հետ միասին:
  - գ) Գների մակարդակի կայունություն (կամ ցածր գնաճ)՝ ազատ շուկաներում որոշվող գների և աշխատավարձերի միջոցով՝
  - դ) Ապրանքների, ծառայությունների և հիմնական միջոցների շահավետ միջազգային առևտուր, երբ արտախանումը համակշռում է ներմուծմանը, և երկիրը կայուն փոխարժեք ունի օտար արժույթների դիմաց:
3. Մինչև մակրոտնտեսագիտության զարգացումը երկրները միտում ունեին փոփոխվող մակրոտնտեսական հոսանքներում ընթանալու առանց ղեկի: Այսօր կան բազմաթիվ միջոցներ, որոնցով կառավարությունները կարող են վարել տնտեսությունը: Դրանցից են՝
  - ա) Ֆինանսական քաղաքականությունը (պետության ծախսերը և հարկումը) օգնում է ռեսուրսները բաշխել մասնավոր և ընդհանուր ապրանքների միջև, ազդում է մարդկանց եկամուտների ու սպառման վրա, խթանում է ներդրումները և ապահովում այլ տնտեսական որոշումների իրականացումը:
  - բ) Փողի քաղաքականությունը (փողի առաջարկի կարգավորումը կենտրոնական դրամատան կողմից, մասնավորապես՝ շահադրույթների և վարկի պայմանների վրա ներգործելու նպատակով) ազդում է տնտեսության այն հատվածների

վրա, որոնք զգայուն են շահադրույքների նկատմամբ: Ամենից շատ ազդվող հատվածներն են բնակարանային շինարարությունը, գործարարության ներդրումները և զուտ արտահանումը:

զ) Արտաքին տնտեսական քաղաքականությունը, որն ազդում է արտաքին առևտրի ու հաղորդակցման, միջազգային ֆինանսական հոսքերի վրա, խրախուսում է առևտրից ստացվող տնտեսական օգուտները: Պետությունները միջազգային առևտուրը կարգավորում են առևտրի քաղաքականության և փոխադրվածի համակարգի միջոցով, որոնք կառավարում են օտարերկրյա ապրանքների և ծառայությունների գները:

դ) Եկամտի քաղաքականությունը (կառավարության ծրագրերը, որոնք ուղղակիորեն ազդում են աշխատավարձերի և գների վերաբերյալ որոշումների վրա) փորձում է գնաճը վերահսկել առանց իր վրա վերցնելու վայրենքացների և գործազրկության հետ կապված մեծ ծախսերը: Քանի որ այդ քաղաքականությունը խանգարում է շուկայի արդյունավետությանը, այսօրվա խաղաղ ժամանակաշրջանում դա քիչ է օգտագործվում:

4. Միացյալ Նահանգները օրենսդրական մակրոտնտեսական նպատակները զարգացրեց միայն երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո. 1946 թվականի աշխատանքի օրենքը պետական քաղաքականություն է հռչակում «աջակցությունը առավելագույն զբաղվածությանը, արտադրությանը և գնողունակությանը»: 1985 թվականի համակշռված բյուջեի (կամ Գրամ-Ռադմանի) օրենքը հատուկ նշանակություն տվեց պետական բյուջեի բացի կրճատմանը՝ պարտադրելով բացերի աստիճանական կրճատումը հավասարակշռված բյուջեի նպատակին հասնելու համար:

5. 1970–1980-ական թվականների մեծ մասի ընթացքում Միացյալ Նահանգներին, այլ արդյունաբերական երկրների հետ մեկտեղ, համառորեն հետապնդում էր լճագնաճը (լճացում ու գնաճ): Մակրոտնտեսական քաղաքականությունը կանգնում է շոշափելի կորուստների կամ մրցակցող նպատակների միջև ընտրություն կատարելու առջև: Հանգուցային մակրոտնտեսական կորուստները լինում են բարձր սպառման ու սրընթաց աճի միջև, ինչպես նաև ազատ շուկաների ու կայուն գների միջև և ամենից կարևորը՝ գործազրկության ու գնաճի միջև գոյություն ունեցող դաժան երկընտրանքի մեջ:

Բ. Ընդհանուր առաջարկ ու պահանջարկ

6 Ազգային արտադրանքի և գների մակարդակի որոշման եղանակն ըմբռնելու գլխավոր հասկացությունները ընդհանուր առաջարկը (ԸԱ) և ընդհանուր պահանջարկն (ԸՊ) են: Տնտեսության մեջ ընդհանուր պահանջարկը կազմված է ընտանիքների, ձեռնարկությունների, կառավարությունների և օտարերկրացիների լրիվ ծախսերից: Այն ներկայացնում է ամբողջ իրական արտադրանքը, որ հոծարակամ կզենն գների ամեն մի մակարդակում, երբ տրված են փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները և պահանջարկի վրա ազդող այլ գործոնները: Ընդհանուր առաջարկի կորը ցույց է տալիս, թե ձեռնարկությունները հոծարակամ ինչքան արտադրանք կարտադրեն ու կվաճառեն տրված գների, ծախսերի ու շուկայի վիճակի դեպքում:

7 ԸԱ-ի և ԸՊ-ի կորերը նույն ձևն ունեն, ինչ IV գլխում հետազոտված արդեն ծանոթ միկրոտնտեսական առաջարկի և պահանջարկի կորերը: ԸՊ-ի կորը ցույց է տալիս այն քանակությունը, որ սպառողները, ձեռնարկությունները և այլ հատվածները կզենն գների ամեն մի մակարդակի դեպքում, երբ մնացած գործոնները հաստատուն են: ԸԱ-ի կորը նկարագրում է այն քանակությունը, որ ձեռնարկությունները հոծարակամ արտադրում և վաճառում են գների ամեն մի մակարդակի դեպքում, եթե մնացած պայմանները հաստատուն են:

8. Ընդհանուր գինն ու արտադրանքը որոշող համընդհանուր մակրոտնտեսական հավասարակշռությունն ստացվում է այնտեղ, որտեղ ԸԱ-ի և ԸԴ-ի կորեքը հատվում են: Հավասարակշռության գների մակարդակում գնորդները հոծարական գնում են այն, ինչ գործարարները հոծարական վաճառում են: Հավասարակշռության արտադրանքը կարող է չհամընկնել լրիվ զբաղվածության կամ ներուժային արտադրանքի հետ:

9. Ամերիկայի մոտ անցյալի պատմությունը ցուցադրում է ընդհանուր պահանջարկի ու առաջարկի ցնցումների և քաղաքականության հակազդեցությունների անկանոն պարբերաշրջանների գոյությունը: 1960-ական թվականների կեսերին Վիետնամի պատերազմի պատճառով ուռճացած բացերը և փողի մատչելիությունը հանգեցրին ընդհանուր պահանջարկի սրընթաց աճի: Արդյունքը գների և գնաճի շեշտակի բեկումն էր դեպի վեր:

Վաղ 1970-ական թվականներին և կրկին 1990 թվականին առաջարկի հակառակ կտրուկ փոփոխությունները ընդհանուր առաջարկը տեղաշարժեցին դեպի վեր: Սա առաջ բերեց լճագնաճ գործազրկության ու գնաճի միաժամանակյա մեծացման հետ միասին:

1970-ական թվականների վերջին տնտեսական քաղաքականությունն ստեղծողները մեծացող գնաճին հսկազդեցին՝ խորացնելով փողի քաղաքականությունը և բարձրացնելով շահադրույքները: Արդյունքը ծախսերի նվազումն էր շահադրույքների նկատմամբ զգայուն պահանջարկի այնպիսի հատվածներում, ինչպիսիք են բնակարանային շինարարությունը, ներդրումները և գույտ արտահանումը: Ընդհանուր պահանջարկի նվազումը վաղ 1980-ական թվականների ընթացքում խոր անկման պատճառ դարձավ՝ գործազրկության տրևողը հասցնելով նախընթաց հիսնամյակի ընթացքում ամենաբարձր մակարդակին:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐ

Հիմնական

մակրոտնտեսագիտական հասկացություններ

մակրոտնտեսագիտություն և
միկրոտնտեսագիտություն
համախառն ազգային արդյունք
(ՀԱԱ), իրական և ներուժային
զբաղվածություն,
գործազրկություն,
գործազրկության մակարդակ
գնաճ, գնանկում

նպատողական գների համաթիվ
(ՍԳՀ)
եկամտի քաղաքականություն
զուտ արտահանում
ֆինանսական քաղաքականություն
(պետական ծախսեր, հարկում)
փող, փողի քաղաքականություն

Ընդհանուր առաջարկ և պահանջարկ

ընդհանուր առաջարկ, ընդհանուր
պահանջարկ
ԸԱ-ի կոր, ԸԴ-ի կոր
ԸԱ-ի և ԸԴ-ի հավասարակշռություն
երեք մակրոտնտեսական ցնցում-
ներ, պատերազմական ժամա-
նակաշրջանի գերաճ, առաջար-
կի ցնցում, սուղ փողի լճագնաճ

ՀԱՐՑԵՐ ԶԵՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՍԱՐ

1. Որո՞նք են մակրոտնտեսագիտության հիմնական նպատակները: Շարադրեք հիմնական նպատակներից յուրաքանչյուրի հակիրճ սահմանումը: Բացատրեք, թե պետությունները ինչու են հետաժողովրդական վերոհիշյալ յուրաքանչյուր նպատակին:
2. Եթե որևէ երկիր ցանկանում է ունենալ կայուն գներ (կամ ցածր գնաճ), ինչու՞ պարզապես օրենք չի ընդունում ձեռնարկություններին արգելելով փոփոխել գները:

3. Եթե ՍԳՀ-ն 1993 թվականին 300 էր և 1994 թվականին 315, որքա՞ն կլինի գնաճը 1994 թվականին:
4. Ստորև նշվածներից յուրաքանչյուրն ի՞նչ ազդեցություն կունենա ընդհանուր պահանջարկի կամ ընդհանուր առաջարկի վրա:
  - ա) Լալթի գների մեծ աճը (ԸԱ-ի վրա)
  - բ) Չենքի արտադրությունը կրճատող և պաշտպանական ծախսերը նվազեցնող համաձայնագիրը (ԸԴ-ի վրա)

- գ) ներուժային արտադրանքի աճը (ԸԱ-ի վրա)
դ) Փողի հսկողության թուլացումը, որն իջեցնում է շահադրույքները (ԸՊ-ի վրա):
5. 4-րդ հարցում թվարկված իրադարձություններից յուրաքանչյուրի համար ԸԱ-ԸՊ համակցությունն օգտագործեք արտադրանքի և համընդհանուր գների մակարդակի վրա դրա ազդեցությունը ցույց տալու համար
6. Ձեզ դրեք տնտեսական քաղաքականությունն ստեղծողի տեղը: Տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է, և $Q = 100$, իսկ $P = 3000$ = իրական ՀԱԱ: Դուք մերժում եք «հարմարվել» գնահիմ, այսինքն՝ դուք ցանկանում եք գները պահել բացարձակապես կայուն $Q = 100$ -ում, անկախ նրանից, թե ինչ կախտափի արտադրանքին: Վերջապես, դուք կարող եք ընդհանուր պահանջարկի վրա ազդելու համար օգտագործել փողի կամ ֆինանսական քաղաքականությունները, բայց դուք չեք կարող ազդել ընդհանուր առաջարկի վրա: Դուք ինչպե՞ս կարծազանքեիք
- ա) ներդրման ծախսերի հանկարծակի աճին
բ) սաստիկ երաշտին հաջորդող սննդամթերքի գների կտրուկ աճին
գ) ներուժային արտադրանքը նվազեցնող արտադրողականության անկմանը
դ) սովորական գինված ուժերը և դրանց հետ կապված ծախսերը քսան տոկոսով կրճատելու վերաբերյալ համաձայնագրին
ե) զուտ արտահանման կտրուկ աճին, որը հետևել է դոլարի փոխարժեքի անկմանը:
- 1982–1983 թվականին Ռեյզանի վարչակազմը կրճատեց հարկերը և մեծացրեց կառավարության ծախսերը
- ա) Բացատրեք, թե ինչու այս քաղաքականությունը միտում ունի մեծացնելու ընդհանուր պահանջարկը: Ցույց տվեք, թե ինչպիսին կլինի ազդեցությունը արտադրանքի և գների վրա՝ ենթադրելով միայն ԸՊ-ի տեղաշարժ
- բ) «Առաջարկի կողմնակիցների» դպրոցը գտնում է, որ հարկերի կրճատումը ընդհանուր առաջարկի վրա կազդի՝ հիմնականում մեծացնելով ներուժային արտադրանքը՝ ենթադրելով, որ Ռեյզանի ֆինանսական միջո-

ցառումները ազդել են ինչպես ԸՊ-ի, այնպես էլ ԸԱ-ի վրա, ցույց տվեք ազդեցությունը արտադրանքի և գների մակարդակի վրա: Բացատրեք, թե ինչու արտադրանքի վրա ազդեցությունը որոշակի է, մինչդեռ գների վրա ազդեցությունը պարզ չէ:

8. 1990 թվականին Իրաքի կողմից Բուվեյթի գրավումից հետո նավթի գները կտրուկ բարձրացան, և ԱՄՆ-ը մեծացրեց իր պաշտպանության ծախսերը: Դիտարկեք այս երկու իրադարձությունների ազդեցությունը տնտեսության վրա: Ելնելով ձեր իմացածից՝ մի համառոտ ակնարկ գրեք («Մակրոտնտեսական պատմություն» հատվածի նման, էջ 117–119) նկարագրելով իրադարձությունները և վերլուծելով ժամանակաշրջանը, օգտագործելով ԸԱ-ԸՊ վերլուծությունը:
9. Դիտարկեք ներքևի աղյուսակում բերված իրական ՀԱԱ-ին և գների մակարդակին վերաբերող տվյալները:
- ա) 1981–1985 թթ. համար հաշվեք իրական ՀԱԱ-ի աճը և գնաճի չափը: Կարո՞ղ եք կուսիել, թե որ թվականին էր կտրուկ անկումը՝
- բ) ԸԱ-ԸՊ գծանկարում, ինչպես 5–7 նկարում, պատկերեք ԸՊ-ի և ԸԱ-ի կորերի համախումբը իրար հետ՝ այնպես որ նկատվի աղյուսակում ցուցադրված գների և արտադրանքի հավասարակշռությունը: Ինչպե՞ս կարող եք բացատրել ձեր կողմից նկատված անկումը:

Թվական	Իրական ՀԱԱ (միլիոն դոլար, 1982 թվականի գներով)	Գների մակարդակ* (1982 = 100)
1980	3.187	85,7
1981	3.249	94,0
1982	3.166	100,0
1983	3.279	103,9
1984	3.501	107,7
1985	3.619	110,9

* Ուշադրություն դարձրեք, որ ցուցադրված գների համաթիվը «ՀԱԱ-ի համադիրն» է, որը ՀԱԱ-ի բոլոր բաղադրիչների գինն է: (Աղբյուրը՝ Նախագահի տնտեսական զեկուցագիր 1991 թ):

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔԻ ԵՎ ԵԿԱՄՏԻ ՉԱՓՈՒՄԸ

Երբ դուք կարող եք չափել և քվերով արտահայտել այն, ինչի մասին խոսում եք, ապա դուք ինչ-որ բան գիտեք դրա մասին: Երբ չեք կարող չափել այն, ձեր գիտելիքը աղքատիկ ու անբավարար է: Դա կարող է լինել գիտելիքի սկիզբը, սակայն դուք հազիվ թե մտովի առաջխաղացում եք կատարել դեպի գիտության կայանը:

Լորդ Քեվլին

Այլ էմպիրիկ գիտությունների նման, տնտեսագիտությունը հենվում է այնպիսի հասկացությունների վրա, որոնք կարող են իրապես չափվել, ինչպես, օրինակ, ցորենի և բաժնետոմսերի գները, շահադրույքները, գործազուրկների թիվը, ազգային արդյունքը կամ գների մակարդակը: Այս գլխում ուսումնասիրության կիզակետում է ողջ տնտեսագիտության հասկացությունների առավել կարևոր խմբերից մեկի՝ ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվարկումը: Այստեղ կսովորենք, թե ինչպես չափել համախառն ազգային արդյունքը (ՀԱԱ), որն ազգային արդյունքի ամբողջական արժեքն է՝ արտահայտված դոլարներով:

Ազգային արդյունքի չափումը կատարելապես անհրաժեշտ է մակրոտնտեսագիտական տեսության և քաղաքականության համար: Այն մեզ նախապատրաստում է տնտեսական աճի, գործարարության պարբերաշրջանի, տնտեսական ակտիվության և գործազրկության հարաբերակցության, գնաճի չափման ու որոշիչ գործոնների վերաբերյալ առանցքային հարցադրումների լուծմանը: Նախքան ՀԱԱ հասկացության ստեղծումը դժվար էր գնահատել տնտեսության վիճակը: Չնայած ՀԱԱ-ն արտոնագիր չունի և նմուշը ցուցադրված չէ գիտության և տեխնիկայի թանգարանում, այն իսկապես քսաներորդ դարի մեծագույն գյուտերից մեկն է: Առանց ՀԱԱ-ի նման տնտեսական ամբողջությունների չափման մակրոտնտեսագիտությունը ալիքների կամքին կտրվեր անկազմակերպ տվյալների ծովում: ՀԱԱ-ի վերաբերյալ տվյալները քաղաքաքաղություն ստեղծողներին օգնում են տնտեսությունը վարել ազգային նպատակների իրագործման ուղղությամբ:

Այս գլխում նաև կքննարկենք ՀԱԱ-ին ուղղված որոշ քննադատություններ: Մարդիկ չեն ապրում միայն հացով, և ոչ էլ հասարակությունն է ապրում միայն ՀԱԱ-ով: Մեր օրերում հարաճուն կերպով անհանգստանում ենք, թող նվազագույն նյութական աճ ապահովվի, սակայն ո՞չ չրջակա միջավայրի որակի հաշվին: Մարդիկ հարցնում են, թե արդյո՞ք անխու-

սափելի է, որ, վարելով մեր մեքենաները կամ օդափոխելով մեր տները, պետք է աղտոտենք օդն ու ջուրը և միզուցե նույնիսկ փոխենք մոլորակի եղանակը: Որպեսզի պատասխանենք այս հարցին, մենք պետք է ուղիներ փնտրենք ՀԱԱ հասկացությունը վերափոխելու տնտեսական գործունեության առավել հաճախատասխան չափանիշի: Եվ այսպես՝ զուտ տնտեսական բարեկեցություն (ՉՏԲ) հասկացությունը:

ՀԱՄԱՆԱՌՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔԸ ՈՐՊԵՍ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇ

Ի՞նչ է համախառն ազգային արդյունքը: ՀԱԱ-ն այն անվանումն է, որ մենք տալիս ենք տվյալ տարվա ընթացքում ազգովի արտադրված վերջնական ապրանքների և ծառայությունների ամբողջական դոլարային արժեքին: Սա այն թիվն է, որ դուք ստանում եք, երբ չափի փողային միավորը կիրառում եք զանազան ապրանքների և ծառայությունների նկատմամբ՝ խմորից մինչև ցիտրա, ռազմանավերից մինչև հաստոցներ, որոնք երկիրն արտադրում է իր հողով, աշխատուժով և հիմնական միջոցներով: ՀԱԱ-ն հաճախար է բոլոր սպառման և ներդրման ապրանքների, պետական գնումների և զուտ արտահանումների դրամական արժեքների գումարին:

ՀԱԱ-ն օգտագործվում է բազմաթիվ նպատակների համար, բայց առավել կարևորը տնտեսության ընդհանուր գործունեության գնահատումն է: Եթե դուք հարցնեք տնտեսագիտության պատմաբանին, թե ի՞նչ է տեղի ունեցել մեծ լճացման ժամանակ, ապա լավագույն հավիրձ պատասխանը կլինեք հետևյալը.

1929–1933 թթ. ՀԱԱ-ն 104 մլրդ. դոլարից իջավ 56 մլրդ. դոլարի: Ամերիկյան տնտեսության արտադրած ապրանքների և ծառայությունների դրամական արժեքի այս կտրուկ անկումը դարձել է գր-

կանքի, սնանկացումների, դրամատնային անհաջողությունների, խռովությունների և քաղաքական աղմուկի պատճառ:

Համախառն ազգային արդյունքը (ՀԱԱ) ապրանքների և ծառայությունների ազգային ընդհանուր արտադրանքի առափել բազմակողմանի չափումն է: Դա սպառման, համախառն ներդրման, ապրանքների և ծառայությունների պետական գնումների և զուտ արտահանումների դոլարային արժեքների գումարն է:

Այժմ քննարկենք ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվարկի տարրերը: Սկսենք ՀԱԱ-ի չափման և իրական ՀԱԱ-ն անվանականից տարբերելու զանազան ուղիների լուսաբանումից: Այնուհետև կվերլուծենք ՀԱԱ-ի գլխավոր բաղադրատարրերը: Վերջապես, կանդիդատներ ենք ՀԱԱ-ի, որպես տնտեսական բարօրության ցուցանիշի, թերություններին և կառաքարկենք ազգային արտադրանքի չափման այլընտրական մոտեցում:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔԻ ԵՐԿՈՒ ՉԱՓՈՒՄՆԵՐԸ՝ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ՀՈՍՔ ԵՎ ԵԿԱՍՏԻ ՀՈՍՔ

Ինչպե՞ս են տնտեսագետները իրապես չափում ՀԱԱ-ն: Գլխավոր անակնկալներից մեկն այն է, որ մենք ՀԱԱ-ն կարող ենք չափել երկու միանգամայն անկախ ուղիներով: Ինչպես ցույց է տալիս 6-1 նկարը, ՀԱԱ-ն կարող է չափվել կամ որպես արտադրանքի հոսք կամ էլ որպես եկամուտների գումար:

ՀԱԱ-ի չափման տարբեր եղանակները ներկայացնելու համար սկսենք գերապարգեցված աշխարհի դիտարկումից, որտեղ չկա պետական կամ արտաքին հատված և որտեղ չեն կատարվում ներդրումներ: Այս պահի համար մեր փոքրիկ տնտեսությունը արտադրում է միայն *սպառողական ապրանքներ*, որոնք այնպիսի առարկաներ են, որ տնային տնտեսությունները գնում են իրենց պահանջները բավարարելու համար:

Արտադրանքի հոսքի եղանակ: Յուրաքանչյուր տարի հանրությունը սպառում է վերջնական ապրանքների և ծառայությունների (այն տեսակների, այնպիսի ապրանքներ, ինչպիսիք են խնձորը, նարինջը և հացը, այնպիսի ծառայություններ, ինչպիսիք են առողջապահությունը և մագերի խուզումը: Մենք ընդգրկում ենք միայն *վերջնական ապրանքները*՝ սպառողների կողմից անալալմանորեն գնված և օգտագործված ապրանքները: Տնային տնտեսություններն իրենց եկամուտները ծախսում են այս սպառողական ապրանքների վրա, ինչպես ցույց է տրված 6-1 նկարի վերին օղակում: Գումարեք այս վերջնական ապրանքների վրա ծախսված բոլոր սպառողա-

կան դոլարները և կստանաք այդ պարզեցված տնտեսության ամբողջական ՀԱԱ-ն:

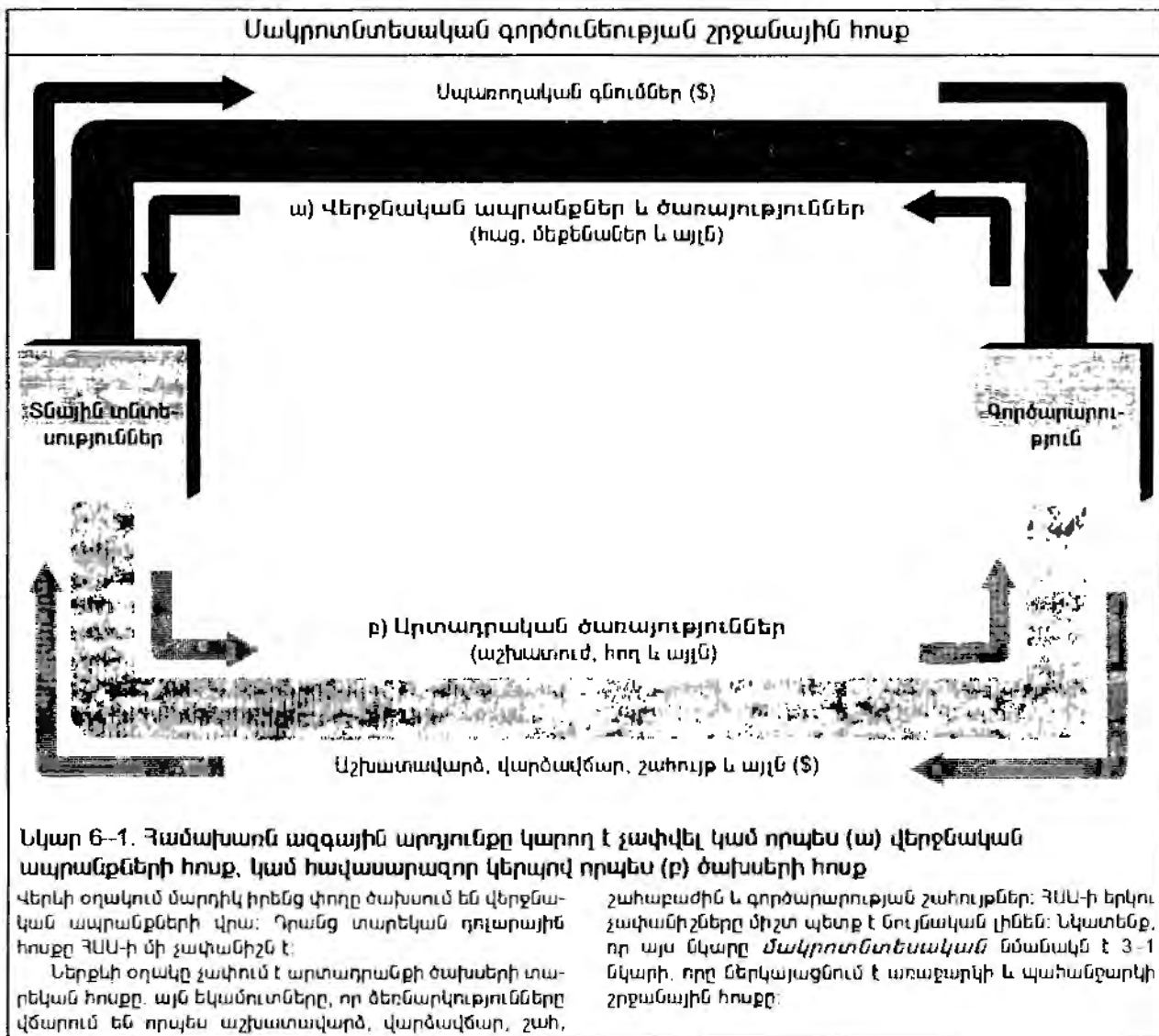
Այսպիսով մեր պարզ տնտեսության մեջ դուք կարող եք ազգային եկամուտը կամ արդյունքը հեշտորեն հաշվարկել որպես *վերջնական* ապրանքների և ծառայությունների տարեկան հոսքի գումար: (Ճարնչի գին X նարնջի քանակ) գումարած (խնձորի գին X խնձորի քանակ) գումարած և այլն: Համախառն ազգային արդյունքը որոշվում է որպես ազգովի արտադրված վերջնական արտադրանքի հոսքի ամբողջական փողային արժեք¹:

Հաշվարկի վճռական մասն է շուկայական գների որպես կշռաքարերի, օգտագործումը տարբեր ապրանքների արժեքավորման մեջ: Ինչու՞ ենք ավելի շուտ շուկայական գներից օգտվում, քան թե արտադրության մեջ օգտագործվող զանգվածից, ծավալից կամ աշխատաժամերից: Տնտեսագետներն օգտագործում են շուկայական գները, որովհետև դրանք արտացոլում են բազմազան ապրանքների և ծառայությունների հարաբերական տնտեսական արժեքը: Այն է՝ տարբեր ապրանքների հարաբերական գներն արտացոլում են, թե սպառողները որքան են գնահատում այդ ապրանքների սպառման իրենց վերջին (կամ սահմանային) միավորները: Այսպիսով, շուկայական գների՝ որպես տարբեր ապրանքների համեմատության միջոցների ընտրությունը կամայական չէ: արդյունավետ գործող շուկայական տնտեսության մեջ գներն արտացոլում են այն հարաբերական բավարարվածությունը, որ սպառողներն ստանում են յուրաքանչյուր ապրանքից:

Եկամտի կամ ծախսի եղանակ: ՀԱԱ-ն հաշվարկելու երկրորդ և համարժեք եղանակը եկամտի կամ ծախսի եղանակն է: Գնանք դեպի 6-1 նկարի ստորին օղակը: Դրա միջով հոսում են գործարարության բոլոր ծախսերը, այդ ծախսերը ընդգրկում են աշխատուժին վճարված աշխատավարձը, հողի վարձավճարը, հիմնական միջոցների համար վճարված շահույթները և այլն: Ասկայն այս գործարարության ծախսերը նաև այն եկամուտներն են, որ տնային տնտեսությունները ստանում են ձեռնարկություններից: Այս հասույթի կամ եկամուտների տարեկան հոսքը չափելով՝ վիճակագիրները կրկին կստանան ՀԱԱ-ն²:

¹ Մեր գերապարգեցված օրինակը դիտարկում է միայն սպառման ծախսերը: ՀԱԱ-ի լրիվ սահմանումը կընդգրկի բոլոր վերջնական ապրանքներն ու ծառայությունները, այն է՝ ՀԱԱ-ն սպառումն է, մասնավոր ներդրումը, կառավարության ծախսերը ապրանքների և ծառայությունների վրա և զուտ արտահանումը:

² Եթե մենք բռնում ենք մեր պարզ աշխարհը, որտեղ ՀԱԱ-ն միայն սպառումն է, մենք պետք է հաշվարկել մեջ մտցնենք կառավարության հանձնառու վճարումները և հարկերը:

Հետևաբար, ՀԱՄ-ն հաշվարկելու երկրորդ ուղին ընդհանուր եկամտի (աշխատավարձ, շահ, վարձավճար և շահույթ) ամբողջությունն է, որը ներկայացնում է հասարակության վերջնական արդյունքի արտադրության ծախսերը:

Երկու եղանակների համարժեքությունը: Այժմ ՀԱՄ-ն հաշվարկեցինք վերին օղակի արտադրանքի հոսքի եղանակով և ստորին օղակի եկամտի հոսքի եղանակով: Այս երկուսից ո՞րն է ավելի մեծ: Դրանք միանգամայն նույնն են:

Սենք կարող ենք երկու եղանակների նույնությունը հասկանալ՝ դիտարկելով վարսավիրանոցային պարզ տնտեսությունը: Ասենք՝ վարսավիրները աշ-

խատանքից զատ այլ ծախսեր չունեն: Եթե նրանք տասը խուզվածքը վաճառում են յուրաքանչյուրը վեց դոլարով, ապա ՀԱՄ-ն 60 դոլար է: Սակայն վարսավիրների եկամուտը (աշխատավարձով և շահույթով) նույնպես ճիշտ 60 դոլար է: Հետևաբար, ՀԱՄ-ն այստեղ նույնն է՝ չափված որպես արդյունքի հոսք (խուզվածքի 60 դոլարը) քե որպես ծախս և եկամուտ (60 դոլար աշխատավարձ և շահույթ):

Փաստորեն երկու մոտեցումները նույնն են, որովհետև մենք «շահույթը» ընդգրկել ենք ստորին օղակում, աշխատավարձի և վարձավճարի հետ միասին: Եզրույթներն ո՞րն է շահույթը: Շահույթն այն է, ինչ մնում է արտադրանքի վաճառքից, այն բանից հետո, երբ դուք վճարել եք մյուս գործունային ծախ-

սերը՝ աշխատավարձը, շահը և վարձավճարը հա-
այն մնացորդն է, որն ինքնաբերաբար կարգավորում
է ստորին օղակի ծախսերը կամ եկամուտը վերին
օղակի ապրանքների արժեքին ճշգրտորեն հավա-
սարեցնելու համար:

Ամփոփելով՝

ՀԱԱ-ն կամ համախառն ազգային արդյունքը
կարող է չափվել երկու տարրեր եղանակներով
1) որպես վերջնական արտադրանքի հոսք կամ
2) որպես արտադրանք ստեղծող ներդրումների
ամբողջական ծախս կամ եկամուտ: Բանի որ շա-
հույքը մնացորդ է, երկու եղանակներն էլ ճշգրտորեն
կտան նույն ՀԱԱ-ն:

ՁԵՌՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՇՎԵԿՇԻՈՂ ԵՎ ՀԱԱ-Ն

Ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվեկշիռները կա-
րող են կառուցվել ձեռնարկությունների եկամտի
հաշվետվություններից **Հաշվեկշիռը** ձեռնարկու-
թյան կամ երկրի բոլոր հոսքերի (արտադրանք, ծախ-
սեր և այլն) թվային հաշվետվությունն է տվյալ ժամա-

նակահատվածում: 6-1 աղյուսակի վերին կեսը ցույց
է տալիս տարեկան գյուղատնտեսական աշխա-
տանքների արդյունքները տիպական ագարակային
տնտեսության համար: Մենք վերջնական արտադ-
րանքի վաճառքը տեղադրել ենք ծախս կողմում, իսկ
արտադրության բազմազան ծախսերը՝ աջ: 6-1 աղ-
յուսակի ստորին կեսը ցույց է տալիս, թե ՀԱԱ-ի հաշ-
վեկշիռը ինչպես կառուցել մեկ տիպական ագարա-
կային տնտեսության համար, որտեղ բոլոր վերջնա-
կան արդյունքներն արտադրվում են 10 միլիոն հա-
մանման տնտեսություններում: Ազգային հաշվեկշիռ-
ները 10 միլիոն նույնանման տնտեսությունների ար-
տադրանքը և ծախսերը պարզապես միմյանց են գու-
մարում ՀԱԱ-ի երկու տարրեր չափանիշներ ստանա-
լու համար:

«ԿՐԿՆԱԿԻ ՀԱՇՎԱՐԿԻ» ԽՆԴԻՐԸ

Մենք ՀԱԱ-ն սահմանեցինք որպես վերջնական ապ-
րանքների և ծառայությունների ամբողջական ար-
տադրանք: Վերջնական արդյունքն այն է, որ արտա-
դրվում և վաճառվում է սպառման կամ ներդրման հա-

ա) Տիպական ագարակային տնտեսության եկամտի հաշվետվություն			
Գյուղատնտեսական արտադրանք		Եկամուտ	
Ապրանքների վաճառք (հացահատիկ, խնձոր և այլն)	\$1.000	Արտադրության ծախսեր Աշխատավարձ	\$800
		Վարձավճար	100
		Շահ	25
		Շահույթ (մնացորդ)	75
Ամբողջը	\$1.000	Ամբողջը	\$1.000

բ) Ազգային արդյունքի հաշվեկշիռ (միլիոն դոլար)			
Վերին օղակի արդյունքի հոսք		Ստորին օղակի եկամտի հոսք	
Վերջնական արտադրանք (10 X 1 000)	\$10.000	Ծախսեր կամ եկամուտ Աշխատավարձ (10 X 800)	\$8.000
		Վարձավճար (10 X 100)	1.000
		Շահ (10 X 25)	250
		Շահույթ (10 X 75)	750
Ամբողջ ՀԱԱ	\$10.000	Ամբողջ ՀԱԱ	\$10.000

Աղյուսակ 6-1. Ազգային արդյունքի հաշվեկշիռի կազմումը ձեռնարկությունների հաշվեկշիռից

(ա) մասը ցույց է տալիս տիպական ագարակային տնտե-
սության եկամտի հաշվետվությունը: Ծախս կողմը ցույց է
տալիս արտադրության արժեքը, մինչդեռ աջ կողմը ցույց
է տալիս ձեռնարկության ծախսերը: Այնուհետև, (բ) մասը

գումարում կամ ընդհանրացնում է 10 միլիոն նույնանման
տնտեսությունների ամբողջական ՀԱԱ-ն ստանալու հա-
մար: Ակառնեք, որ արդյունքի կողմի ՀԱԱ-ն ճշգրտորեն
հավասար է եկամտի կողմի ՀԱԱ-ին:

ճար: ՀԱԱ-ն բացառում է միջանկյալ ապրանքները՝ ապրանքներ, որոնք օգտագործվել են այլ ապրանքների արտադրելու համար: Ուստի ՀԱԱ-ն ներառում է հացը, բայց ոչ ցորենը, ավտոմեքենան, բայց ոչ պողպատը:

Արտադրանքի իոսքի եղանակով ՀԱԱ-ի հաշվարկման համար, որը բացառում է միջանկյալ արտադրանքը, մեծ բարդություններ չկան: Պարզապես ՀԱԱ-ի մեջ ենք մտցնում հացը և ավտոմեքենան, բայց խուսափում ենք մտցնել ցորենը և խմորը, որոնք մտնում են հացի մեջ, կամ պողպատը և ապակին, որոնք մտնում են ավտոմեքենայի մեջ: Եթե դուք կրկին նայեք 6-1 նկարի վերին օղակին, ապա կտեսնեք, որ հացը և ավտոմեքենան հայտնվում են արտադրանքի իոսքի մեջ, սակայն դուք չեք գտնի որևէ ցորեն, այլուր կամ պողպատ:

Ի՞նչ պատահեց ցորենի և պողպատի նման արտադրանքին: Դրանք միջանկյալ արտադրանք են և պարզապես չըջապտույտ են կատարում «գործարարություն» նշված վանդակի մեջ: Դրանք երբեք չեն գնվել սպառողների կողմից և ՀԱԱ-ում երբեք ցույց չեն տրվում որպես վերջնական արտադրանք:

«Ավելացված արժեք» ստորին օղակում: Նոր վիճակագիրը, որը պատրաստվում է ՀԱԱ-ի չափումներ կատարել, կարող է տարակուսանքի մեջ ընկնել՝ ասելով՝

Ես տեսնում եմ, որ եթե զգույշ եմ, ՀԱԱ-ին ձեր վե-

րին օղակի արտադրանքի մոտեցումը կխուսափի միջանկյալ արտադրանքը ներառելուց: Բայց արդյո՞ք դուք որոշակիորեն չեք անհանգստանում, երբ օգտագործում եք ստորին օղակի արժեքի կամ եկամտի մոտեցումը:

Այս ամենից հետո մենք հավաքում ենք եկամտի հաշվետվությունները ձեռնարկությունների հաշվեկշիռներից: Արդյոք չե՞նք հավաքի տեղեկություններ այն ծախսեր, թե ինչ են վճարում հացահատիկ վաճառողները ցորեն արտադրող ագարակատերերին, ինչ են վճարում հացթուխները հացահատիկ վաճառողներին և ինչ են վճարում նպարավաճառները հացթուխներին: Արդյո՞ք դա չի հանգեցնի մի քանի արտադրական փուլերով անցնող առարկաների կրկնակի կամ նույնիսկ եռակի հաշվարկի:

Սրանք լավ հարցեր են, բայց կա մի սրածիտ պատասխան, որը կլուծի խնդիրը: Ստորին օղակի եկամտի չափումները կատարելիս վիճակագիրները շատ զգուշորեն ՀԱԱ-ի մեջ ներառում են ձեռնարկության միայն ավելացված արժեքը: Ավելացված արժեքը ձեռնարկության կատարած վաճառքի և մյուս ձեռնարկություններից նյութերի և ծառայությունների նրա գնումների տարբերությունն է:

Այլ խոսքով՝ ՀԱԱ-ի եկամուտը կամ ձեռնարկության ավելացված արժեքը հաշվարկելիս վիճակագիրը ներառում է այն բոլոր ծախսերը, որոնք կապված են ձեռնարկություններից գալիս այլ գործոնների հետ, և բացառում՝ այլ ձեռնարկություններին կատարված բոլոր վճարումները: Հետևաբար՝ ձեռնար-

**Հացից ստացված եկամուտները, ծախսերը և ավելացված արժեքը
(ցենտ՝ մեկ հացի համար)**

Արտադրության փուլ	(1) Եկամուտներ՝ վաճառքից	(2) Միջանկյալ նյութերի կամ ապրանքների արժեք	(3) Ավելացված արժեք (աշխատավարձ, շահույթ և այլն) (3) = (1) - (2)
Այլուր	24	- 0	= 24
Ցորեն	33	- 24	= 9
Թխված խմոր	60	- 33	= 27
Ստացված հաց	90	- 60	= 30
	207	- 117	= 90

(Ավելացված արժեքի գումար)

Աղյուսակ 6-2. ՀԱԱ-ն գումարում է յուրաքանչյուր արտադրական փուլում ավելացված արժեքը

Միջանկյալ արտադրանքի կրկնակի հաշվարկից խուսափելու համար զգուշորեն հաշվարկում ենք յուրաքանչյուր փուլում ավելացված արժեքները, համեմտել այն բոլոր նյութերի արժեքները, որոնք չեն արտադրվել այդ փուլում, բայց գնվել են այլ ձեռնարկությունների կողմից: Նկատենք, որ յուրաքանչյուր ոչ շեղատառ բլանշաննե-

րով նշված միջանկյալ արտադրանքի առարկա, որ հայտնվում է (1) սյունակում, որպես բացասական տարր հայտնվում է արտադրության հաջորդ փուլում՝ (2) սյունակում (որքա՞ն մենք կգերազանահատենք ՀԱԱ-ն, եթե հաշվենք բոլոր եկամուտները, ոչ պարզապես ավելացված արժեքը: Գերազանահատումը կկազմի մեկ հացի հաշվով 117 ցենտ):

կության ծախսերը աշխատավարձի, ռոճիկների, շահութավճարի և շահութաբաժինների ձևով մտցվում են ավելացված արժեքի մեջ, բայց ցորենի կամ պողպատի կամ էլեկտրականության գնումները բացառվում են ավելացված արժեքից: Ինչու՞ ՉԱԱ-ն ստանալու համար այլ ձեռնարկություններից բոլոր այդ գնումները բացառվում են ավելացված արժեքից: Որովհետև այդ գնումները ՉԱԱ-ում պատշաճ կերպով հաշվի են առնվելու այլ ձեռնարկությունների ավելացված արժեքների մեջ:

6-2 աղյուսակը հացի արտադրության փուլերն օգտագործում է, պարզաբանելու համար, թե ինչպես զգուշավոր հարունը ավելացված արժեքի մոտեցմանը մեզ հնարավորություն է տալիս հանելու միջանկյալ ծախսերը, որոնք պարզորոշ երևում են ագարակատերերի, ջրադացապանների, հացթուխների և նպարավաճառների եկամտի հաշվետվություններում: Վերջնական հաշվարկը ցույց է տալիս ցանկալի հավասարությունը (ա) հացի վերջնական վաճառքի և (բ) ամբողջական եկամտի միջև՝ հաշվարկված որպես հացի արտադրության բոլոր փուլերում ավելացված արժեքների գումար:

Կարող ենք ամփոփել հետևյալ կերպ.

Ավելացված արժեքի եղանակ: Կրկնակի հաշվարկից խուսափելու համար մենք հոգում ենք ՉԱԱ-ի մեջ ներառել միայն վերջնական ապրանքները և բացառել միջանկյալ ապրանքները, որոնք օգտագործվել են վերջնական ապրանքների թողարկման մեջ: Յուրաքանչյուր փուլում ավելացված արժեքը չափելով, հոգալով հանել այլ ձեռնարկություններից գնված միջանկյալ

ապրանքների վրա կատարված ծախսերը, ստորին օղակի եկամտի մոտեցումը պատշաճ կերպով խուսափում է բոլոր կրկնակի հաշվարկներից և աշխատավարձը, շահը և շահույթը գրանցում է ճշտորեն մեկ անգամ:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՇՎԵԿՇՈՒ ՄԱՆՐԱՄԱՍՆԵՐԸ

Մենք ուսումնասիրեցինք ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվեկշիռների լեռն ոսկորները: Այս գլխի մնացած մասը մարմնավորում է այն, թե ինչպես են տարբեր բաժինները միմյանց համալրում: Նախքան մենք կսկսենք ճանապարհորդությունը լրիվ ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվեկշիռները հասկանալու համար, նայենք 6-3 աղյուսակին՝ տեղեկանալու, թե ուր ենք գնում: Այս աղյուսակը ցույց է տալիս հաշվեկշիռների ամփոփ լրակազմը երկու կողմերի՝ արդյունքի և եկամտի համար: Եթե դուք գիտեք աղյուսակի կառուցվածքը և տվյալ եզրերի սահմանումները, ապա դուք հաջողակ կլինեք ՉԱԱ-ն և նրա բաղադրամասերի ընտանիքն ըմբռնելու ձեռնապարհին:

ԻՐԱԿԱՆ ԵՎ ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՀԱԱ.
ՀԱԱ-Ի «ՀԱՄԱԴՐՈՒՄ» ԳՆԵՐԻ
ՀԱՄԱԹՎԻ ՄԻՋՈՑՈՎ

Մենք ՀԱԱ-ն սահմանում ենք որպես ապրանքների և ծառայությունների դաշտային արժեք: Դաշտային արժեքը չափելիս շուկայական գների չափում

Ազգային հաշվեկշռի շրջահայում

Արտադրանքի եղանակ	Եկամտի եղանակ
Համախառն ազգային արդյունքի բաղադրիչներ - Սպառում (Ս) + Համախառն մասնավոր ներքին ներդրում (Ն) + Կառավարություն (Կ) + Ջուտ արտահանում (Ձ)	Եկամուտը կամ ծախսերը որպես համախառն ազգային արդյունքի աղբյուրներ - Աշխատավարձ + Շահ, վարձավճար և սեփականության այլ եկամուտ + Անուղղակի հարկեր + Արժեւճազում + Շահույթ
Հավասար է. համախառն ազգային արդյունք	Հավասար է. համախառն ազգային արդյունք

Աղյուսակ 6-3. Ազգային եկամտի և արդյունքի հաշվեկշռի շրջահայում

Այս աղյուսակը ցույց է տալիս ազգային հաշվեկշռի երկու կողմերի հիմնական բաղադրամասերը: Չախ կողմը ցույց է տալիս արտադրանքի եղանակի (կամ վերին օղակի) բաղադրամասերը. Ս, Ն, Կ և Ձ նշանները համախ են օգտագործվել ՀԱԱ-ի այս շրջ տարրերը ներկայացնելու

համար: Աջ կողմը ցույց է տալիս ըստ եկամտի կամ արժեքի մոտեցման (կամ ստորին օղակի) բաղադրամասերը: Յուրաքանչյուր մոտեցում վերջիվերջո ճշգրտորեն հանգեցնում է նույն ՀԱԱ-ին:

միավորն օգտագործում ենք տարբեր ապրանքների և ծառայությունների համար: Սակայն գները ժամանակի ընթացքում փոփոխվում են, երբ ընդհանրապես գնաճը տարեցտարի դեպի վեր է մղում գները: Ո՞վ կցանկանա իրերը չափել ռետինե չափածոդով, որն օրեցօր ձգվում է ձեր ձեռքին, և ոչ թե ամուր և անփոփոխ չափածոդով:

Գների փոփոխությունը այն հիմնահարցերից մեկն է, որ տնտեսագետները պետք է լուծեն, երբ փողն օգտագործում են որպես չափման միավոր: Որոշակիորեն ցանկանում ենք ազգային արդյունքի և եկամտի այնպիսի չափում, որն օգտագործում է անփոփոխ չափածոդ: Տնտեսագետները կարող են առածգական չափածոդի պատճառած վնասի մեծ մասը փոխհատուցել *գների համաթվի* միջոցով, որը ապրանքների զամբյուղի միջին գնի չափն է³:

ՀԱԱ-ն կարող ենք չափել որևէ առանձին տարվա համար՝ օգտագործելով այդ տարվա ընթացիկ շուկայական գները: Դա մեզ կտա անվանական ՀԱԱ-ն կամ ՀԱԱ-ն ընթացիկ գներով: Սովորաբար ավելի շահագրգռված ենք որոշելու, թե ինչ է պատահել *իրական ՀԱԱ-ին*, որը ՀԱԱ-ն չափում է կայուն կամ անփոփոխ գների լրակազմով: Իրական ՀԱԱ-ն ստանալու համար անվանական ՀԱԱ-ն բաժանում ենք գների համաթվի վրա, որը հայտնի է որպես ՀԱԱ-ի *համադիր*:

Պարզ օրինակը կներկայացնի ընդհանուր գաղափարը: Ասենք՝ երկիրն արտադրում է 1000 բուշել հացահատիկ առաջին տարում և 1010 բուշել՝ երկրորդ տարում: Բուշելի գինը \$2 է առաջին տարում և \$2,50՝ երկրորդ տարում: Մենք կարող ենք հաշվարկել անվանական ՀԱԱ-ն ($Q \times P$)՝ որպես $\$2 \times 1000 = \$2000$ առաջին տարում և $\$2,50 \times 1010 = \$2525$ երկրորդ տարում: Հետևաբար՝ անվանական ՀԱԱ-ն երկու տարում աճել է $26 \frac{1}{4}$ տոկոսով:

Սակայն արտադրանքի իրական քանակը այդպես արագ չի աճել ոչ մի տեղ: Իրական արդյունքը գտնելու համար կարիք ունենք օգտագործելու ՀԱԱ-ի *համադիրը*: Մենք օգտագործում ենք առաջին տարին՝ որպես հիմնային կամ այնպիսի տարի, որում չափում ենք գները: Սահմանում ենք գների *համաթիվը*, ՀԱԱ-ի *համադիրը* որպես $Q_1 = 1$ առաջին տարում՝ վերջին պարագրաֆի տվյալներից տեսնում ենք, որ

գների *համաթիվը*, $Q_2 = \$2,50 / \$2 = 1,25 / 1 = 1,25$ երկրորդ տարում: Իրական ՀԱԱ-ն (P) հավասար է անվանական ՀԱԱ-ն (Q) բաժանած ՀԱԱ-ի *համադիրի* (Q) վրա: Հետևաբար, իրական ՀԱԱ-ն հավասար էր $\$2000 / 1 = \$2000$ առաջին տարում և $\$2525 / 1,25 = \$2020$ երկրորդ տարում: Այսպիսով, իրական ՀԱԱ-ի աճը, որը ճշտվում է գների փոփոխման հետ կապված, մեկ տոկոս է և հավասար է, ինչպես և պետք է լինի, հացահատիկի արտադրության աճին:

1929–1933 թթ. համեմատությունը կպարզաբանի գնանկման գործընթացը իրական պատմական ժամանակահատվածում: 6–4 աղյուսակը տալիս է անվանական ՀԱԱ-ի տվյալները 1929 թվականի համար \$104 միլիարդ և 1933 թվականի համար՝ \$56 միլիարդ: Սա ներկայացնում է անվանական ՀԱԱ-ի 46 տոկոս անկում 1929–1933 թթ.: Սակայն կառավարությունը գնահատում է, որ գները այդ ժամանակահատվածում իջել են միջին հաշվով մոտ 23 տոկոսով: Եթե 1929 թ. ընտրում ենք որպես հիմնային տարի, այդ տարում 1-ի հավասար ՀԱԱ-ի *համադիրով*, ապա դա նշանակում է, որ 1933 թ. գների *համաթիվը* մոտ 0,77 էր: Այսպիսով, մեր \$56 միլիարդ կազմող 1933 թ. ՀԱԱ-ն իրականում շատ ավելի արժեք, քան \$104 միլիարդ կազմող 1929 թ. ՀԱԱ-ի կետը: 6–4 աղյուսակը ցույց է տալիս, որ իրական ՀԱԱ-ն իջել է 1929 թ. մակարդակի միայն $7/10$ -րդին: 1929 թ. գներով կամ 1929 թ. գնողունակության դոլարներով արտահայտված, իրական ՀԱԱ-ն իջել է 73 միլիարդի: Ուստի *համարյա* կիսված անվանական ՀԱԱ-ի մի մասը կրճատվող գների չափածոդի օգտիկական պատրանքի հետեւանք էր՝

6–2 նկարի բարակ գիծը ցույց է տալիս անվանական ՀԱԱ-ի աճը 1929 թվականից, արտահայտված իրական դոլարներով և գներով, որոնք ընթացիկ էին յուրաքանչյուր պատմական տարում: Այնուհետև, համեմատության համար, իրական ՀԱԱ-ն, արտահայտված 1982 թ. դոլարներով, ցույց է տրված հաստ գծով: Որոշակիորեն վերջին կես դարի ընթացքում անվանական ՀԱԱ-ի աճի մի մասը տեղի է ունեցել մեր փողային չափածոդով չափված գնի միավորների գնաճի պատճառով՝

Անփոփոխելով՝

Անվանական ՀԱԱ-ն (Q) իրենից ներկայացնում է տվյալ տարում արտադրված վերջնական ապրանքների և ծառայությունների ամբողջ փողային արժեքը արտահայտված յուրաքանչյուր տարվա շուկայական գներով: Իրական ՀԱԱ-ն (P) վերացնում է գնի փոփոխությունները անվանական ՀԱԱ-ից և ՀԱԱ-ն հաշվարկում է կայուն գներով: Զանի որ մենք սահմանում են, ՀԱԱ-ի *համադիրը* (Q) որպես ՀԱԱ-ի գին, ապա մենք ունենք

³ Գների *համաթիվը* գների տեսակարար միջինն է: Գների *համաթիվը*, որն օգտագործվում է գնաճը վերացնելու (կամ ՀԱԱ-ն «համադրելու») համար, կոչվում է ՀԱԱ-ի *համադիր*: Այն սահմանվում է որպես բոլոր ապրանքների գների տեսակարար միջին, յուրաքանչյուր ապրանքի «կշիռը» հավասարեցնելով ամբողջական ՀԱԱ-ում նրա տոկոսաչափի կարևորությանը: Ամբողջական ընտրվումը Կիետերի XIV գլխում:

Իրական ՀԱԱ-ի հաշվարկի օրինակ

	(1) Անվանական ՀԱԱ (ընթացիկ \$, միլիարդ)	(2) Գների համա- թիվ (ՀԱԱ-ի համադիր, 1929 = 1)	(3) Իրական ՀԱԱ (\$, միլիարդ) (3) = $\frac{(1)}{(2)}$
Տարեթիվ			
1929	104	1,00	$\frac{104}{1,00} = 104$
1933	56	0,77	$\frac{56}{0,77} = 73$

Աղյուսակ 6-4. Իրական (կամ ճշտված գնաճով) ՀԱԱ-ն ստացվում է անվանական ՀԱԱ-ն բաժանելով գների համաթվի՝ ՀԱԱ-ի համադիրի վրա

(2) սյունակի գների համաթիվն օգտագործելով, համադրում ենք (1) սյունակի տվյալները՝ ստանալու համար իրական ՀԱԱ-ն (3) սյունակում:

(Վարժություն. Վարդ՝դ եք ցույց տալ, որ 1929 թ. իրական ՀԱԱ-ն \$80 միլիարդ էր 1933 թ. գներով: Այժմ, 1933 թ. գների համաթիվը որպես հիմնային 1 ընդունելով, 1929 թվականի գների համաթիվը կստանաք 1,30):

$$E = \text{իրական ՀԱԱ} = \frac{\text{անվանական ՀԱԱ}}{\text{ՀԱԱ-ի համադիր}} = \frac{98}{9}$$

ՆԵՐՂՐՈՒՄ ԵՎ ԴԻՄԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԳՈՅԱՑՈՒՄ

Մինչև այժմ մեր վերլուծությունը մոռացության էր մատնել բոլոր հիմնական ապրանքները և դրանց փոխարեն խոսել հաց, խմոր և այլ բաներ գնող սպառողների տնտեսության մասին: Սակայն իրական կյանքում սխալությունները իրենց արտադրանքի մի մասը հատկացնում են ներդրման ապրանքների արտադրությանը: **Ներդրումը** (կամ արտադրության միջոցների գնումները) կազմված է տարվա ընթացքում շենքերի, սարքավորումների և գույքի ազգային հիմնապաշարների լրացումներից: Ներդրումը ներառում է ընթացիկ սպառման զոհողությունը ապագա սպառումն ավելացնելու համար: Ավելի շատ հաց ուտելու փոխարեն մարդիկ հիմա մոր փոքր են կառուցում, որպեսզի հնարավոր դարձնեն ավելի շատ հաց արտադրելը ապագա սպառման համար:

Այս պատվիրանի մեջ նախագծուչացում կա. տնտեսագետների համար ներդրումը նշանակում է տևական արտադրության միջոցների արտադրություն: Ընդհանուր օգտագործմամբ՝ ներդրումը հաճախ նշանակում է փողի օգտագործում, օրինակ,

«Ջեներալ մոբորսի» բաժնետոմս գնելու կամ խնայողության հաշիվ բացելու համար. Փորձենք չչփոթել «ներդրում» բառի այս երկու տարբեր կիրառությունները:

Եթե ես իմ չիրկիզվող պահարանից վերցնում եմ \$1000 և որպես ավանդ հանձնում դրամատանը կամ գնում պետական պարտատոմս, ապա, տնտեսագիտորեն արտահայտված, ոչ մի ներդրում տեղի չի ունեցել: Ընդամենը տեղի ունեցածն այն է, որ ես փոխանակել եմ մեկ ֆինանսական միջոցը մյուսով: Տնտեսագետը միայն այն դեպքում է անվանում ներդրում, երբ տեղի է ունենում ֆիզիկական արտադրության միջոցների արտադրություն:

Ինչպե՞ս է ներդրումը համակցվում ազգային հաշվեկշիռին: Եթե մարդիկ հասարակության արտադրության հնարավորությունների մի մասը ավելի շուտ օգտագործում են հիմնական միջոցների գոյացման, քան սպառման համար, տնտեսագետ-վիճակագիրները ընդունում են, որ այդպիսի արտադրանքը պետք է ներառվի ՀԱԱ-ի վերին օղակի հոսքի մեջ: Ներդրումներն իրենցից ներկայացնում են լրացումներ տևական հիմնական ապրանքների հիմնապաշարին, որոնք ապագայում ավելացնում են արտադրության հնարավորությունները: Այսպիսով, մենք պետք է ձևավորենք մեր սկզբնական սահմանումը, կարդալով՝

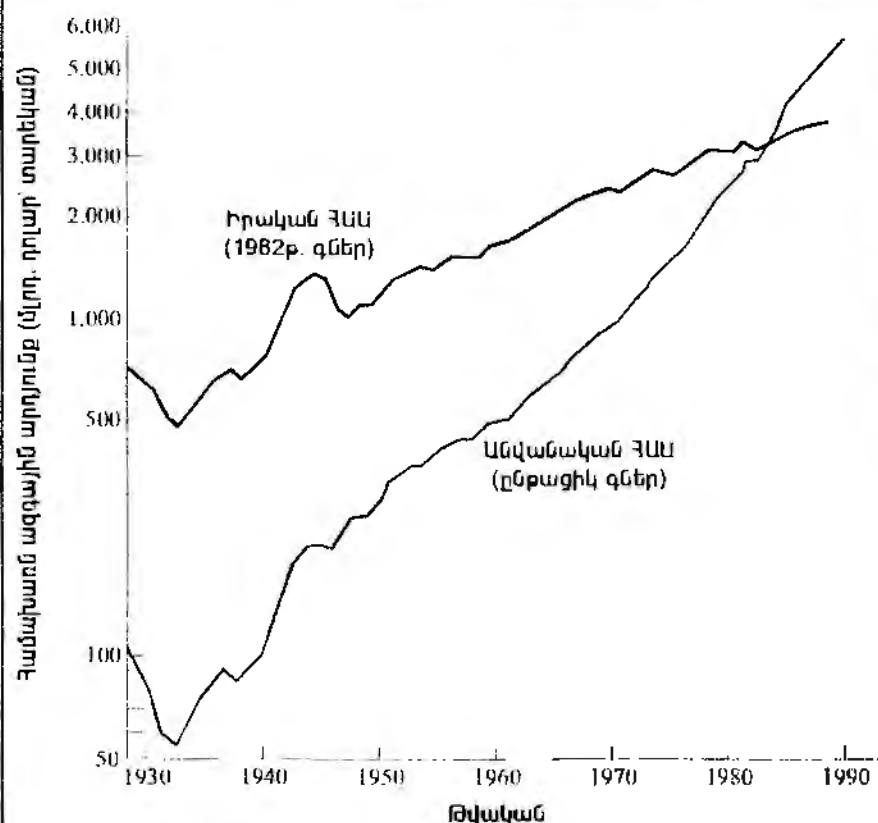
համախառն ազգային արդյունքը ամբողջ վերջնական արտադրանքի գումարն է: Սպառման ապրանքների և ծառայությունների հետ միասին մենք պետք է ներառենք նաև համախառն ներդրումը:

Չուտ և համախառն ներդրում: Մեր վերանայված սահմանումը ներառել է «համախառն ներդրումը» սպառման հետ միասին: Ի՞նչ է նշանակում «համախառն» բառը այս համատեքստում: Այն ցույց է տալիս, որ ներդրումը ներառում է ներդրման բոլոր արտադրված ապրանքները: Համախառն ներդրումը հարմարեցված չէ **արժեքվազմանը**, որը չափում է տարվա ընթացքում օգտագործված հիմնական միջոցների գումարը: Այսպիսով, համախառն ներդրումը ներառում է տարվա ընթացքում կառուցված բոլոր մեքենաները, ձեռնարկությունները և շենքերը, մույնիսկ եթե դրանց մի մասը գնվել է՝ պարզապես փոխարինելու այն հնացած հիմնական ապրանքները, որոնք թափոնների կույտի մեջ են նետվել:

Եթե ցանկանում եք ստանալ հասարակության հիմնական միջոցների ավելացման չափը, ապա համախառն ներդրումը զգալուն չափում չէ, քանի որ այն բացառում է արժեքվազման համար անհրաժեշտ գեղջը, այն շատ է մեծ, շատ է համախառն:

Բնակչության աճի օրինակի հետ համանմանությունը կպարզեցնի արժեքվազման քննարկման կա-

ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ և ԻՐԱԿԱՆ ՀԱԱ

Նկար 6-2. Անվանական ՀԱԱ-ն գնաճի պատճառով աճում է ավելի արագ, քան իրական ՀԱԱ-ն

Անվանական ՀԱԱ-ի աճը գերազանցում է արտադրանքի աճին. Ինչու՞. Որովհետև անվանական ՀԱԱ-ի աճը ներառում է գնաճը, որքանով որ գների ընդհանուր մակարդակը տարեցտարի բարձրանում է: Իրական արտադրանքի ճշգրիտ չափը ստանալու համար պետք է անվանական ՀԱԱ-ն բաժանել ՀԱԱ-ի համադիրի վրա (Սղբություն՝ ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն):

ոլորությունը՝ եթե ցանկանում եք հաշվել բնակչության աճը, ապա չեք կարող պարզապես հաշվել ծնունդների թիվը, քանի որ դա որոշակիորեն կավելացնի բնակչության զուտ փոփոխությունը: Բնակչության աճը ստանալու համար նաև պետք է հանեք մահացությունների թիվը:

Նույն հատկանիշը բնորոշ է հիմնական միջոցներին: Հիմնական միջոցների զուտ աճը գտնելու համար պետք է սկսեք համախառն ներդրումից և հանեք հիմնական միջոցների կորուստները արժեքավազման կամ օգտագործված հիմնական միջոցների զուտ փոփոխությունը:

Այսպիսով, հիմնական միջոցների գոյացումը գնահատելու համար չափում ենք զուտ ներդրումը զուտ ներդրումը միշտ հիմնական միջոցների ծնունդն է (համախառն ներդրում)՝ հանած հիմնական միջոցների կորուստները (հիմնական միջոցների արժեքավազում):

Զուտ ներդրումը հախապար է համախառն ներդրում հանած արժեքավազում:

6-5 աղյուսակը տվյալներ է տալիս զուտ ներդրման և համախառն ներդրման վերաբերյալ, որոնց տարբերվում են արժեքավազման զուտ արժեքով: Որոշակիորեն էականը զուտ ներդրումն է: Սակայն մեծ լնացման ժամանակ զուտ ներդրումը բացասական էր, ինչը ցույց է տալիս, որ երկիրը բավականաչափ ներդրումներ չէր կատարում իր հիմնական միջոցների հիմնապաշարը փոխարինելու համար:

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Մինչև այժմ խոսել ենք սպառողների մասին, սակայն անտեսել ենք ամենախոշոր սպառողներին՝ համերկային, նախաճաշին և տեղական կառավարություններին: Ինչ-որ ծեռով ՀԱԱ-ն պետք է հաշվի առնի արտադրանքի այն միլիարդավոր դոլարները, որ ազգը *հանրորեն* սպառում կամ ներդրում է՝ Ինչպե՞ս ենք դա անում:

Որոշ վիճաբանությունից հետո Միացյալ Նահանգների և Միացյալ ազգերի եկամտի վիճակագիր-

**Համախառն և զուտ ներդրում
(միլիարդ դոլար, 1982 թ. գներով)**

Ներդրման բաղադրիչներ	1929	1933	1965	1990
Բնակելի շենքեր	35,4	7,7	114,2	176,8
Ձեռնարկությունների անշարժ գույք	93,0	25,7	227,6	515,4
Ձեռնարկությունների գույքի փոփոխություն	10,8	-10,7	25,2	-3,6
Համախառն մասնավոր ներքին ներդրում	139,2	22,7	367,0	688,7
Ձեռք արժենվազման կամ հիմնական միջոցների սպառման համար (նաև տարբերություն ՀԱՍ և ՋԱՍ միջև)	-86,8	-86,5	-183,6	-519,7
Զուտ մասնավոր ներքին ներդրում	52,4	-63,8	183,6	169,0

Աղյուսակ 6-5. Համախառն ներդրումից զուտ ներդրմանը անցնելու համար հստակ ենք հիմնական միջոցների մաշվածքի արժեքը

Համախառն ծննդից համաժ մաշող տալիս է բնակչության փոփոխությունը: Նմանապես, զուտ հիմնական միջոցների գոյացումը (կամ զուտ ներդրումը) կհավասարվի համախառն հիմնական միջոցների գոյացմանը (բոլոր նոր

հիմնական ապրանքների համախառն ներդրում) համաժ արժենվազում (կամ հիմնական ապրանքների մաշվածքի արժեքը): (Աղբյուրը՝ ՍՄՆ-ի առևտրի վարչություն):

ները որոշել են օգտագործել ամենապարզ եղանակը: Սպառման, ներդրման և զուտ արտահանման հոսքին պարզապես ավելացնում ենք ապրանքների և ծառայությունների բոլոր պետական ծախսերը:

Այս պետական ծախսերը ներառում են ճանապարհների և հրթիռների նման գնվող ապրանքները, ծովային սպաների և եղանակը կանխատեսողների նմաններին վճարվող ռոժիկը: Կարճ ասած՝ ծառայողների բոլոր պետական վճարացուցակային ծախսերը զուտ արժենվազման ապրանքների (լազերներ, ճանապարհներ և ինքնաթիռներ) արժեքները, որոնք կառավարությունը գնում է մասնավոր արդյունաբերությունից, ընդգրկված են «ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսեր» կոչված արտադրանքի հոսքի այս երրորդ խոշոր կարգի մեջ: Այս կարգը հավասարազոր է ՀԱՍ-ի մեջ համերկրային, նահանգային և տեղական կառավարությունների ավանդին:

Հանձնառու վճարումների բացառումը: Մրդյո՞ք դա նշանակում է, որ պետական ծախսերի յուրաքանչյուր դոլարը ներառվում է ՀԱՍ-ի մեջ: Որոշակիորեն ոչ: ՀԱՍ-ն ներառում է միայն ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսերը, բացառելով հանձնառու վճարումների ծախսերը:

Պետության հանձնառու վճարումները կառավարության կողմից անհատներին տրվող այնպիսի վճարումներն են, որոնք չեն կատարվել որպես փոխանակություն առաջարկված ապրանքների կամ

ծառայությունների համար: Պետական հանձնառու վճարումների օրինակները ընդգրկում են գործադրության ապահովագրման, վետերանների նպաստների և ծերության կամ անաշխատունակության համար կատարվող վճարումները: Դրանք հատկացվում են որոշ կարիքների բավարարման համար: Քանի որ հանձնառու վճարումները ընթացիկ ապրանքի կամ ծառայության գնման համար չեն նախատեսված, ուստի դրանք հանվում են ՀԱՍ-ից:

Այսպիսով, եթե դուք կառավարությունից աշխատավարձ եք ստանում, որովհետև փոխարինող ուսուցիչ եք, ապա դա գործունային վճարում է և պետք է ընդգրկվի ՀԱՍ-ի մեջ: Իսկ եթե դուք օգնության նպաստ եք ստանում, որովհետև աղքատ եք, ապա այդ վճարումը ոչ թե հատուցում է ծառայության դիմաց, այլ հանձնառու վճարում է և բացառվում է ՀԱՍ-ից:

Առանձնահատուկ պետական հանձնառու վճարում է պետական պարտքի շահը: Սա անցյալ պատերազմների կամ պետական ծրագրերի կարիքների վճարման հետևանքով առաջացած պարտքի հատուցումն է և ոչ թե վճարում ընթացիկ պետական ապրանքների կամ ծառայությունների համար: Պետության կողմից այս շահի վճարումները դիտարկվում են որպես հանձնառու և, հետևաբար, հանվում են ՀԱՍ-ից:

Վերջապես, պաշտոնական պետական բյուջեի հետ մի շփոթեք այն եղանակը, որով ազգային եկամտի հաշվապահները չափում են պետական հատկա-

ցումները ապրանքների և ծառայությունների համար (Պ): Երբ գանձարանը չափում է իր ծախսերը, դրանք ընդգրկում են ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված ծախսերը (Պ) *գումարած* հանձնառու վճարումները:

Հարկեր: ՀԱԱ-ն հաշվարկելու համար արտադրանքի հոսքի մոտեցումն օգտագործելիս մենք կարիք չունենք անհանգստանալու, թե պետությունն ինչպես է ֆինանսավորում իր հատկացումները: Բանն այն չէ, թե արդյոք պետությունը իր ապրանքների և ծառայությունների դիմաց վճարում է հարկումով, փող տալով, թե փոխառելով: Որտեղից էլ դոլարները գան, վիճակագիրը ՀԱԱ-ի պետական բաղադրիչը պետության համար հաշվարկում է որպես ապրանքների և ծառայությունների իրական արժեք:

Յրաշալի է, որ հարկերն անտեսվում են արտադրանքի հոսքի եղանակի մեջ: Բայց ի՞նչ կարելի է ասել ՀԱԱ-ն հաշվելու եկամտի կամ արժեքի եղանակի մասին: Այստեղ մենք պետք է հաշիվ տանք հարկերի համար: Օրինակ, քննարկենք աշխատավարձը: Իմ աշխատավարձի մի մասը պետությանն է վերադարձվում անհատական եկամտահարկերի ծնով: Այս ուղղակի հարկերը որոշակիորեն ներառված են ձեռնարկության ծախսերի աշխատավարձի բաղադրամասի մեջ, և նույնը ուժի մեջ է շահի, վարձավճարի և շահույթի ուղղակի հարկերի (անհատական կամ ընդհանուր) համար:

Կամ քննարկենք վաճառքի և այլ անուղղակի հարկերը, որ արտադրողները և մանրավաճառները պետք է վճարեն մեկ հացի դիմաց (կամ հացահատիկի, ալյուրի և խմորի փուլերում): Ենթադրենք՝ այս անուղղակի հարկերը մեկ հացի հաշվով կազմում են 10 ցենտ, և ենթադրենք՝ աշխատավարձը, շահույթը և այլ ավելացված արժեքով առարկաները հացի արդյունաբերության վրա նստում են 90 ցենտ: Ըստ արտադրանքի եղանակի ի՞նչ գնով կվաճառվի հացը: 90 ցենտով: Անշուշտ, ոչ: Հացը կվաճառվի \$1-ով, որը հավասար է 90 ցենտ ըստ գործոնային արժեքի, գումարած 10 ցենտ անուղղակի հարկեր:

Այսպիսով, ՀԱԱ-ի ծախսային եղանակը ընդգրկում է ինչպես անուղղակի, այնպես էլ ուղղակի հարկերը՝ որպես վերջնական արդյունքի արտադրության ծախսերի տարրեր:

ԶՈՒՏ ԱՐՏԱՀԱՆՈՒՄ

Միացյալ Նահանգները բաց տնտեսություն է՝ ներգրավված ապրանքների և ծառայությունների ներմուծման և արտահանման մեջ: ՀԱԱ-ի ամենավերջին բաղադրամասը՝ վերջին տարիներին աճող կարևորությամբ, **զուտ արտահանումն** է, ապրանքների

ու ծառայությունների արտահանման և ներմուծման տարբերությունը:

Ինչպե՞ս ենք բաժանման գիծ անցկացնելու մեր ՀԱԱ-ի և այլ երկրների ՀԱԱ-ների միջև: ԱՄՆ-ի ՀԱԱ-ն ներկայացնում է աշխատուժի, հիմնական միջոցների և երկրի բնակչության սեփականությունը հանդիսացող այլ գործոնների շնորհիվ արտադրված բոլոր ապրանքներն ու ծառայությունները: ԱՄՆ-ի արտադրանքը երկու տեսանկյունով տարբերվում է նրանից, ինչ Միացյալ Նահանգներում գնվում է բոլոր հատվածների կողմից: Առաջին՝ մեր որոշ արտադրանքներ (Այովայի հացահատիկը և «Բոինգ» ինքնաթիռները) գնվում են օտարերկրացիների կողմից և փոխադրվում արտասահման: Այս վաճառքները միավորելով արտասահմանում տեղակայված ամերիկյան հիմնական միջոցների բերած եկամուտների հետ, ստանում ենք *արտահանումը*: Երկրորդ, այն, ինչ սպառում ենք (մեքսիկական նավթ և ճապոնական ավտոմեքենաներ), դրանք որոշ մասը արտադրվում է արտասահմանում և փոխադրվում է Միացյալ Նահանգներ: Այս գնումներին ավելացնելով Միացյալ Նահանգներում օտարերկրացիների կողմից օտարերկրյա հիմնական միջոցներից ստացվող եկամուտը, կստանանք մեր *ներմուծումը*:

Վերջին կես դարի ընթացքում արտահանումը մեծ մասամբ գերազանցել է ներմուծմանը, և զուտ արտահանումը եղել է դրական: Մակայն 1980-ական թվականներին ԱՄՆ-ի ներմուծումն արագ աճեց, իսկ զուտ արտահանումը կտրուկ նվազեց: Արդյունքում ԱՄՆ-ն առևտրի հաշվեկշռի մեծ պակասորդ ունեցավ: Այս գրքի վերջին չորս գլուխներում կուսումնասիրենք առևտրի հաշվեկշռի բացի աղբյուրները և ներիմաստները:

Ընկալին օրինակ: Հասկանալու համար, թե ինչպես է կազմավորվում ազգային հաշվեկշիռը, կարող ենք դիտարկել պարզ ազարակային տնտեսությունը: Ենթադրենք՝ Հացավանը արտադրում է 100 բուշել հացահատիկ: Դրանից 87 բուշելը սպառվել է (Մ), 10 բուշել գնում է պետական գնումներին՝ բանակը կերակրելու համար (որպես Պ), և 6-ը ներքին ներդրումներին՝ որպես զույքի ավելացում (Գ): Ի լրումն 4 բուշել արտահանվել է, մինչդեռ 7-ը ներմուծվել, ուստի զուտ արտահանումը (Ձ) կազմել է -3 բուշել:

Ուրեմն, ո՞րն է Հացավանի ՀԱԱ-ի բաղադրությունը: Այն հետևյալն է՝

$$\text{ՀԱԱ} = 87\text{Մ} + 10\text{Պ} + 6\text{Գ} - 3\text{Ձ} = 100 \text{ բուշել}$$

Պարզեցում: Սակրոտնտեսագիտության մեր հետազոտման մեջ երբեմն կպարզեցնենք մեր քննարկումը՝ ներքին ներդրումը միավորելով զուտ արտահանման հետ՝ *ամբողջական համախառն ազգա-*

յին ներդրումը ստանալու համար, որը մենք կանվանենք Նա: Այլ կերպ մոտենալով՝ մենք ամբողջական ազգային ներդրումը չափում ենք որպես *զուտ արտահանում*՝ գումարած ներքին ներդրում նոր հիմնական ապրանքների մեջ: Եկեք տեսնենք, թե ինչու: Երբ ազգը արտահանում է ավելի շատ, քան ներմուծում, ապա ավելցուկը ներդրում է արտասահմանում (զուտ արտահանում): Այս բաղադրամասը կոչվում է *զուտ օտարերկրյա ներդրում*: Այս օտարերկրյա ներդրումը պետք է ավելացվի ներքին հիմնական միջոցների գոյացմանը՝ ստանալու համար այն ամբողջական գումարը, որ ազգը տնտեսում է ապագայի համար, այն է ամբողջական ազգային ներդրումը:

ՀԱՄԱՆԱՌՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆԸ, ԶՈՒՏ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՄԱՆԱՌՆ ՆԵՐՔԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆԸ

Չնայած ՀԱԱ-ն Միացյալ Նահանգներում ազգային արդյունքի առավել լայնորեն օգտագործվող չափանիշն է, լայնորեն մեջբերվում են երկու այլ հասկացություններ՝ *Նա*՝ զուտ ազգային արդյունքը և *համախառն ներքին արդյունքը*:

Վերհիշենք, որ ՀԱԱ-ն ներառում է *համախառն ներդրումը*, որը զուտ ներդրումն է՝ գումարած արժենվազումը: Մի փոքր մոտորումը հուշում է, որ արժենվազման ընդգրկումը ավելի շուտ նման է ցորենի, ինչպես նաև հացի, ընդգրկմանը: Սվելի լավ չափումը ամբողջական արտադրանքի մեջ կընդգրկեր միայն զուտ ներդրումը: ՀԱԱ-ից հանելով արժենվազումը, ստանում ենք *զուտ ազգային արդյունքը* (ԶԱԱ):

Եթե ԶԱԱ-ն ազգային արտադրանքի ավելի ճշգրիտ չափումն է, քան ՀԱԱ-ն, ապա ինչու՞ են տնտեսագետները և լրագրողները աշխատում ՀԱԱ-ի հետ: Նրանք այդպես են անում, որովհետև արժենվազումը փոքր-ինչ դժվար է գնահատվում, այն դեպքում, երբ համախառն ներդրումը կարող է բավական ճշգրտորեն գնահատվել:

Միացյալ Նահանգներից դուրս լայնորեն օգտագործվող ազգային արտադրանքի այլընտրանքային չափանիշը *համախառն ներքին արդյունքն* է (ՀՆԱ): Դա տվյալ տարվա ընթացքում երկրի ներսում արտադրված ամբողջական արտադրանքն է: Օրինակ, Բրիտանիայում տեղադրված ԱՄՆ-ի սեփականությունը հանդիսացող հիմնական միջոցներով արտադրված «Ֆորդերը» ընդգրկվում են ԱՄՆ-ի ՀԱԱ-ի մեջ, բայց բացառվում են ԱՄՆ-ի ՀՆԱ-ից: Կարող եք ասել, թե ինչու այս «Ֆորդերը» Բրիտանիայի ՀՆԱ-ում են, բայց ոչ՝ ՀԱԱ-ում:

Նմանիվներ:

Չուտ ազգային արդյունքը (ՉԱԱ) հավասար է տարվա ընթացքում ազգովի արտադրված ամբողջ վերջնական արտադրանքին, որտեղ արտադրանքը ներառում է զուտ ներդրումը կամ համախառն ներդրումը հանած արժենվազումը:

$$\text{ՉԱԱ} = \text{ՀԱԱ} - \text{արժենվազում}$$

Համախառն ներքին արդյունքը (ՀՆԱ) տարվա ընթացքում երկրի տարածքում արտադրված ամբողջ վերջնական արտադրանքն է:

Այժմ մենք կարող ենք տալ ՀԱԱ-ի կարևոր բաղադրամասերի վերջնական համապարփակ սահմանումը.

- *ՀԱԱ-ն արտադրանքի տեսանկյունից ստորև բխարկված չորս հիմնական բաղադրամասերի գումարն է*
  1. Անձնական սպառման ծախսերը ապրանքների և ծառայությունների վրա (Ա):
  2. Համախառն մասնավոր ներքին ներդրում (Ն):
  3. Դետական ծախսերը ապրանքների և ծառայությունների վրա (Դ):
  4. Չուտ արտահանում (Չ) կամ արտահանում հանած ներմուծում:
- *ՀԱԱ-ն ծախսերի տեսանկյունից հետևյալ հիմնական բաղադրամասերի գումարն է*
  1. Աշխատավարձ, շահ, վարձավճար և շահույթ (օգտագործելով ավելացված արժեքի եղանակը, բոլոր դեպքերում խնամքով բացառել այլ ձեռնարկություններից զնված միջանկյալ ապրանքների կրկնակի հաշվարկը):
  2. Ձեռնարկության անուղղակի հարկեր, որ երևում են որպես ծախսեր արտադրանքի հոսքի արտադրության վրա:
  3. Արժենվազում:
- *ՀԱԱ-ի ըստ արտադրանքի և ծախսի հաշվարկումը սահմանման համաձայն հանգեցնում է նույնատիպ գումարների (հետևելով ավելացված արժեքի հաշվապահության կանոններին և շահույթի սահմանմանը՝ որպես մնացորդի):*

ՀԱԱ ԵՎ ԶԱԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԹՎԵՐԻՆ

Զինվելով հասկացությունների ըմբռնումով, կարող ենք անդրադառնալ կարևոր աղյուսակ 6-6-ի իրական տվյալներին.

Արտադրանքի հոսքի եղանակ. Սկզբից նայենք աղյուսակի ծախ կողմին: Այդտեղ տրված է ՀԱԱ-ի հաշվարկի վերին օղակի արտադրանքի հոսքի եղանակը: Չորս հիմնական բաղադրամասերից յուրաքանչյուրն այստեղ հայտնվում է 1990 թ. համար ամեն մի բաղադրամասի արտադրության հետ միա-

սին: Դրանցից Ս-ն և Պ-ն ու նրանց պարզ ենթադասակարգումները մի փոքր քննարկման կարիք ունեն:

Համախառն մասնավոր ներքին ներդրումը պահանջում է մի մեկնաբանություն: Նրա հանրագումարը (\$741 միլիարդ) ներառում է բոլոր նոր ձեռնարկությունների հաստատագրված ներդրումները գործարանների և սարքավորումների, բնակելիների շինարարության և ապրանքների գույքացուցակի ավելացման մեջ: Այս համախառն հանրագումարը բացառում է հիմնական միջոցների արժեքավազումը: Համախառն ներդրումից արժեքավազման \$520 միլիարդը հանելուց հետո ստանում ենք \$169 միլիարդ գուտ ներդրում:

Վերջապես, նշենք ինչոր բացասական մուտքը **գուտ արտահանման** համար՝ -\$31 միլիարդ: Այս բացասական մուտքը ներկայացնում է այն փաստը, որ 1990 թվականին Միացյալ Նահանգները 31 միլիարդ դոլարի ապրանքներ և ծառայություններ ավելի է ներմուծել, քան արտահանել է:

Ձախ կողմում չորս բաղադրամասերի գումարը տալիս է \$5465 միլիարդ ամբողջական ՀԱԱ: Սա այն արդյունքն է, որի համար մենք աշխատել ենք՝ 1990 թ. ամերիկյան տնտեսության ընդհանրական գործունեության դրամական չափանիշը:

Ստորին օղակի ծախսի հոսքի եղանակ. Այժմ շրջվենք դեպի աղյուսակի այս կողմը: Այստեղ ունենք արտադրության բոլոր **գուտ ծախսերը** գումարած **հարկերը** և **արժեքավազումը**:

Ուժիկը և այլ ծառայողական հավելումները ներառում են մաքուր աշխատավարձը, նպաստները և ռոճկահարկերը: **Չուտ շահը** նույնատիպ օրինակ է: Հիշենք, որ պետական պարտքի շահը չի ներառվում որպես Պ-ի կամ ՀԱԱ-ի մաս, բայց մեկնաբանվում է որպես փոխանց:

Ամհատների **վարձավճարային** եկամուտը ընդգրկում է հողատերերի ստացած վարձավճարները: Ի լրումն, եթե դուք ունեք սեփական տուն, ապա ձեզ հետ վարվում են որպես **ինքներդ ձեզ վարձ վճարողի**: Սա ազգային հաշվեկշիռների բազմաթիվ «վերագրումներից» (կամ ածանցյալ տվյալներից) մեկն է: Այն իմաստ ունի, եթե իրապես ցանկանում ենք զնահատել բնակարանային ծառայությունները, որոնցից օգտվում է ամերիկյան ժողովուրդը, և չենք ցանկանում զնահատականի փոփոխություն, երբ մարդիկ որոշում են ավելի շուտ տուն ունենալ, քան վարձակալել:

Գործարարության անուղղակի հարկերը, ինչպես արդեն տեսել ենք, պետք է որպես առանձին

**Համախառն ազգային արդյունք, 1990 թ.
(միլիարդ ընթացիկ դոլար)**

Արտադրանքի եղանակ		Եկամտի կամ ծախսի եղանակ	
1) Անձնական սպառման ծախս	\$3,657	1) Աշխատավարձ և այլ ծառայողական հավելումներ	\$3,244
Տեպան ապրանքներ	\$ 480	2) Չուտ շահ	467
Ոչ տեպան ապրանքներ	1,194	3) Ամհատների վարձավճարային եկամուտ	7
Ծառայություններ	1,983	4) Գործարարության անուղղակի հարկեր, ճշգրտումներ և վիճակագրական հակասություն	526
2) Համախառն մասնավոր ներքին ներդրում	741	5) Արժեքավազում	520
Անշարժ բնակելիներ	222	6) Չմիավորված ձեռնարկությունների եկամուտ	403
Անշարժ ձեռնարկություն	524	7) Ընդհանուր շահույթ նախքան հարկումը	298
Գույքի փոփոխություն	-5	Շահաբաժիններ	134
3) Ապրանքների և ծառայությունների պետական գնումներ	1,098	Չբաշխված շահույթ	32
4) Չուտ արտահանում	-31	Ընդհանուր շահութահարկեր	132
Արտահանում	673		
Ներմուծում	704		
Համախառն ազգային արդյունք	\$5,465	Համախառն ազգային արդյունք	\$5,465

Աղյուսակ 6--6. Այստեղ իրական թվերով ցույց են տրված ՀԱԱ-ի հաշվեկշիռները դիտարկելու երկու ուղիներ

Ձախ կողմը չափում է արտադրանքի հոսքը (շուկայական գներով):

Աջ կողմը չափում է ծախսերի հոսքը (գործնապիսի եկամուտներ և արժեքավազում գումարած անուղղակի հարկեր): (Աղբյուրը՝ ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն):

բաղադրիչ ընդգրկվեն ըստ եկամտի մոտեցման մեջ, եթե անհրաժեշտ է համապատասխանեցնել արտադրանքի մոտեցմանը: Աշխատավարձի, շահի կամ վարձավճարի որևէ ուղղակի հարկ արդեն անմիջականորեն ընդգրկված է այդ բաղադրիչներում, այնպես որ դրանք չպետք է կրկին ընդգրկվեն: Գործարարության անուղղակի հարկերի մեջ ընդգրկել ենք որոշ լրացումներ՝ գործարարության փոխանցային վճարումները և անխուսափելի «վիճակագրական հակասությունը», որն արտացոլում է այն, որ պաշտոնյաները երբեք չեն ունենում պահանջվող տվյալների յուրաքանչյուր մանրամասը⁴:

Օգտագործված հիմնական ապրանքների *արժեքնվազումը* ՀԱԱ-ում մյուս ծախսերի նման պետք է երևա որպես ծախս:

Հահույքը զախս է վերջինը, քանի որ այն մնացորդ է, որը մնացել է ամբողջական վաճառքից մյուս բոլոր ծախսերը հանելուց հետո: Կան շահույթի երկու տեսակներ՝ ընկերակցությունների շահույթ և չմիավորված ձեռնարկությունների զուտ եկամուտ:

Չմիավորված ձեռնարկությունների եկամուտը վերաբերում է ընկերությունների և մենատիրական ձեռնարկությունների եկամտին: Այն ընդգրկում է հիմնականում գյուղատնտեսական և մասնագիտական եկամուտները:

Վերջապես, ցույց են տրված *ընկերակցության շահույթները* նախքան հարկումը: Այս գրանցման \$298 միլիարդը ներառում է 132 միլիարդ ընդհանուր շահութահարկերը: Մնացորդը այնուհետև գնում է շահաբաժինների կամ չբաշխված ընդհանուր շահույթների վճարման համար: \$32 միլիարդ վերջին գումարն այն է, ինչ դուք թողնում կամ «հետ եք ներդրում» ձեռնարկության մեջ և կոչվում է *զուտ ընդհանուր խնայողություն*:

Այդ կողմում ծախսի հոսքի եղանակը մեզ տալիս է ՀԱԱ-ի նույն \$5465 միլիարդը, ինչ որ արտադրանքի հոսքի եղանակը: Այդ և ծախս կողմերը համաձայնեցված են:

⁴ Վիճակագիրները մշտապես պետք է աշխատեն անավարտ հաշվետվությունների հետ և տվյալների բացը լրացնեն զնահատմամբ: Ինչպես որ քիմիական լաբորատորիայում չափումները տարբերվում են իդեալականից, այդպես էլ սխալները տարածվում են թե վերին և թե ստորին օղակի ՀԱԱ-ի գնահատականի վրա: Սրանք միմյանց հետ կապված են ի մի բերող մի օղակով, որը կոչվում է «վիճակագրական հակասություն»։ Պետական այն պաշտոնյաների հետ միասին, որոնք «աշխատավարձ», «շահի» և այլն բաժինների պետեր են, իրապես պետք է լինի ինչ-որ մեկը «վիճակագրական հակասության բաժնի պետ» կոչումով: Եթե վիճակագրական տվյալները կատարյալ լինեին, այդ անհատը պետք է որ անգործ մնար, բայց քանի որ իրական կյանքը երբեք կատարյալ չէ, այդ ի մի բերող անձի խնդիրը ամենադժվարն է:

ՀԱԱ-ԻՑ ՄԻՆՉԵՎ ՏՆՕՐԻՆԵԼԻ ԵԿԱՄՈՒՏ

ՀԱԱ-ի հիմնական հաշիվները հետաքրքրական են ոչ միայն ինքնըստինքյան, այլև իրենց կարևորության պատճառով՝ հասկանալու համար սպառողների և ձեռնարկությունների վարքագիծը: Մի քանի հետագա բնորոշումները կօգնեն պարզաբանելու, թե ինչպես են վարվում պետական հաշվեմատյանները:

Ազգային եկամուտ: Որպեսզի մեզ օգնենք հասկանալու մակրոտնտեսական գործունեությունը, երբեմն ցանկանում ենք չափել ազգովի ստացվող ամբողջական եկամուտը: Դրա համար հավաքում ենք *ազգային եկամտին* (ԱԵ) վերաբերող տվյալներ: ԱԵ-ն իրենից ներկայացնում է աշխատուժի, հիմնական միջոցների և հողի միջոցով ստացված ամբողջական գործունային եկամուտը: Այն գլխավորապես ստացվում է ՀԱԱ-ից արժեքնվազումն ու անուղղակի հարկերը հանելով: Ազգային եկամուտը հավասար է ընդհանուր աշխատավարձի, շահույթի, վարձավճարի և շահի գումարին:

ՀԱԱ-ի և ազգային եկամտի փոխադարձ կախումը ցուցադրված է 6-3 նկարի առաջին երկու սյունակներում: Չախսակողմյան սյունակը ցույց է տալիս ՀԱԱ-ն, մինչդեռ երկրորդ սյունակը ցույց է տալիս ԱԵ-ն ստանալու համար պահանջվող հանումները:

Տնօրինելի եկամուտ: Երկրորդ կարևոր գաղափարը հարցնում է, տնային տնտեսությունները իրապես տարեկան քանի՞ դոլար ունեն առձեռն ծախսերի համար: Տնօրինելի անձնական եկամտի (սովորաբար *տնօրինելի եկամուտ* կամ ՏԵ կոչվող) հասկացությունը պատասխանում է այս հարցին: Տնօրինելի եկամուտը ստանալու համար հաշվարկում են տնտեսությունների ստացած եկամուտները և հանում անհատական հարկերը:

6-3 նկարը ցույց է տալիս ՏԵ-ի հաշվարկը: Մենք սկսում ենք ազգային եկամտից՝ երկրորդ սյունակում: Այնուհետև հանում ենք տնտեսությունների և ընկերությունների բոլոր ուղղակի հարկերը, իսկ ապա՝ նաև ձեռնարկության խնայողությունը: Վերջում ավելացնում ենք հանձնառու վճարումները, որոնց տնտեսությունները ստանում են պետությունից: Դա կազմում է ՏԵ-ն, որը 6-3 նկարում ցուցադրված է որպես աջակողմյան սյունակ: Տնօրինելի եկամուտը այն է, ինչը ժողովրդին իրապես տրվում է ըստ հայեցողության տնօրինելու համար:

Ինչպես կտեսնենք հաջորդ գլուխներում, ՏԵ-ն այն է, ինչ մարդիկ բաժանում են (ա) սպառման ծախսի և (բ) անձնական խնայողության միջև: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակաշրջանի մեծ մասում անձնական խնայողությունը կազմում էր տնօրինելի եկամտի 7 տոկոսը՝ դեպի սպառման և

չափի վճարումներն ուղղված հաշվեկշռով: Սակայն 1985 թվականից հետո անձնական խնայողությունների չափը զախավիժեց, 1987 թվականին հասնելով հետպատերազմյան ամենացածր 2,9 տոկոսի:

ՉԱՓՎԱԾ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՆԵՐԴՐՄԱՆ ՆՈՒՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ազգային եկամտից առաջացող կարևորագույն հարաբերություններից մեկը խնայողության և ներդրման հարաբերությունն է: IX գլխում եկամտի հաշվումը բննարկելու համար հող նախապատրաստելու նպատակով մենք այստեղ ցույց ենք տալիս, որ վերը նկարագրված հաշվարկման կանոնների դեպքում *չափված խնայողությունը ճշգրտորեն հախառար*

է չափված ներդրմանը: Այս հավասարությունը ազգային եկամտի հաշվարկման նույնությունն է և տեղի ունի ըստ սահմանման:

Ո՞րն է ներդրման չափը: Մի պահ ենթադրելով, թե չկա պետական կամ օտարերկրյա հատված, մենք գիտենք, որ Y -ն վերին օղակի արտադրանքի այն մասն է, որը Y -ն է: Ո՞րն է խնայողության Y -ի չափը: Կոչին անտեսելով պետական, օտարերկրյա և ընկերության խնայողությունը, մենք գիտենք, որ Y -ն ստորին օղակի տնօրինելի եկամտի կամ Y -ի այն մասն է, որը չի ծախսվել Y -ի վրա: Ամփոփենք՝

Y = արտադրանքի եղանակով ստացված Y -ն հանած Y

Y = եկամտի եղանակով ստացված Y -ն հանած Y

ՀԱՄ-ից մինչև ազգային եկամուտ, մինչև տնօրինելի եկամուտ

ԽՆԵ	Ձուտ արտահանում	Արժեքնվազում		
	Կառավարություն	Անուղղակի հարկեր		
	Ներդրում	Ազգային եկամուտ	Ուղղակի հարկեր	Հանձնառու վճարումներ
	Սպառում		Ձուտ գործարարական խնայողություն	
Համախառն ազգային արդյունք (ՀԱՄ)		Ազգային եկամուտ (ԱԵ)	Տնօրինելի եկամուտ (ՏԵ)	

Նկար 6-3. ՀԱՄ-ից սկսելով՝ կարող ենք հաշվարկել ազգային եկամուտը (ԱԵ)

և տնօրինելի անձնական եկամուտը (ՏԵ)

եկամտի կարևոր հասկացություններն են՝ (1) ՀԱՄ-ն, որը անբողջական համախառն եկամուտն է ըստ բոլոր գործոնների, (2) ազգային եկամուտը եկամուտների գումարն է ըստ գործոնների, որը ՀԱՄ-ից հանում է արժե-

քնվազումն ու անուղղակի հարկերը, (3) տնօրինելի անձնական եկամուտը, որը չափում է անբողջական եկամուտները, ներառյալ հանձնառու վճարումները, բայց հանած տնային տնտեսությունների հատվածի հարկերը:

Բայց երկու օղակները տալիս են ՀԱԱ-ի նույն չափը: Հետևաբար, մենք ունենք

$L = \text{Խ. չափված խնայողության և ներդրման նույնությունը:}$

Դա պարզագույն դեպքն է: Մեր խնդիրը կատարված կլինի, երբ ի մի կերպենք ձեռնարկությունները, պետությունը և գուտ արտահանումը: Այս քննարկման համար ամբողջական համախառն ազգային ներդրումը (L_w) կընդգրկի ինչպես համախառն ներքին ներդրումը (L), այնպես էլ գուտ օտարերկրյա ներդրումը (Z): Բայց համախառն խնայողությունը (Խ) պետք է բաժանվի երեք տարբեր կարգերի՝ (1) անձնական խնայողություն (U), որը գալիս է տնօրինելի եկամուտներից, (2) գործարարության համախառն խնայողություն (Q), որը արժենվագումն է՝ գումարած ձեռնարկության կողմից պահված ամեն մի եկամուտ, և (3) պետական ավելցուկ (Γ), որն իրենից ներկայացնում է ապրանքների, ծառայությունների և փոխանցների վրա կատարված ծախսերի նկատմամբ պետության հարկային եկամուտների հանրահաշվական ավելցուկը: Չափված ազգային խնայողության և ներդրման, Խ-ի և L_w -ի, մեր նույնությունը այժմ պետք է գրվի ամբողջական Խ-ի երեք բաղադրամասերի կերպով⁵.

$$L_w = U + Q + \Gamma = \text{ամբողջական խնայողություն:}$$

Կրկին հիշեք, որ այս նույնությունը պետք է պահպանվի, անկախ նրանից, թե տնտեսությունը գտնվում է խաղաղ ժամանակներում, զինում է դեպի լճա-

ցում, թե պատերազմական ժամանակի թոհուրեփ մեջ է:

ՀԱԱ-ԻՑ ԴԵՊԻ ՉՈՒՏ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲԱՐԵԿԵՑՈՒԹՅՈՒՆ (ՉՏԲ)

Գոյություն ունեցող տնտեսական և սոցիալական համակարգի պաշտպանները հաճախ պնդում են, թե ազատ ձեռնարկատիրությունը ապահովել է մարդկության պատմության մեջ նախկինում երբևէ չտեսնված իրական ՀԱԱ-ի աճ: Բայց ՀԱԱ-ին ապավինելը ճեղքվածք է առաջացրել: Զննադատները դժգոհում են, թե ՀԱԱ-ն ներկայացնում է ոչ պիտանի ապրանքների անվերջ արտադրությանը նվիրված հասարակության ավելորդ նյութապաշտությունը: Ինչպես մի այլախոսի է ասել, «մի խոսեք ինձ հետ բոլոր ձեր քվերի և դոլարների, ձեր համախառն ազգային արդյունքի մասին: Ինձ համար ՀԱԱ-ն նշանակում է համախառն ազգային աղտոտվածություն»:

Ի՞նչ պետք է մտածենք: Ճիշտ չէ՞ արդյոք, որ ՀԱԱ-ն ներառում է ռուսների և հրեիների պետական գնումները: Արդյո՞ք մեր անփոխարինելի փշատերև անտառների հատումը որպես դրական արդյունք չի ցուցադրվում մեր ազգային հաշվեկշիռներում: Արդյո՞ք ժամանակակից տնտեսագիտությունը արտադրանքի քանակը կուղք չի դարձնում ի հաշիվ կյանքի որակի:

Վերջին տարիներին տնտեսագետները փորձել են ՀԱԱ-ի պաշտոնական քվերի բացերն այնպես ուղղել, որ դրանք ավելի լավ արտացոլեն մեր տնտեսության ճշմարիտ գոհացում առաջացնող արտադրանքը: Մի մոտեցումը ազգային արդյունքի ավելի նշանակալի՝ գուտ տնտեսական բարեկեցություն կամ ՉՏԲ կոչված չափանիշի ստեղծումն էր: ՉՏԲ-ն հիմնված է ՀԱԱ-ի վրա, բայց մտցնում է երկու հիմնական փոփոխություններ⁶: Առաջին, ՉՏԲ-ն բացառում է

⁵ Այս հիմնավոր նույնությունը կարող է դուրս բերվել, եթե վերհիշենք ՀԱԱ-ի և խնայողության սահմանումները: Արտադրանքի տեսանկյունից ՀԱԱ-ի համար հիմնավոր նույնությունն է՝

$$\text{ՀԱԱ} = U + L + \Gamma + Z$$

Բայց համախառն ազգային ներդրումը սահմանվում է որպես $L_w = L + Z$, այնպես որ արտադրանքի տեսանկյունից դա կարող է գրվել որպես՝

$$\text{ՀԱԱ} = U + L_w + \Gamma$$

Հաջորդը անդրադառնալով ՀԱԱ-ի ստորաբաժանմանը եկամտի կամ ծախսի տեսանկյունից՝

$$\text{ՀԱԱ} = S + Q + \Gamma + Z,$$

որտեղ Q = հարկեր և Z = հանձնառու վճարումներ վերհիշելով, որ $S = U + L$, մենք ունենք՝

$$\begin{aligned} \text{ՀԱԱ} &= U + (U + Q + \Gamma) + (Q - Z - \Gamma) + Z \\ &= U + L_w + \Gamma \end{aligned}$$

Որովհետև $\Gamma = Q - Z - \Gamma$, մենք կարող ենք կոճատել U -ն և Γ -ն՝ խնայողություն - ներդրում նույնությունը ստանալու համար՝

$$L_w = U + Q + \Gamma + \Gamma$$

⁶ Զննարկումն այստեղ վերցված է Ռիչարդ Նորդհաուզի և Ջեյմս Թոբինի «Արդյո՞ք աճը հնացած է» հոդվածից՝ հիսուներորդ տարեկան կոլոքվիում V (Տնտեսագիտական հետազոտության ազգային բյուրո, Կոլումբիայի համալսարանի հրատարակություն, Նյու Յորք, 1972 թ.): Մենք նախկին «տնտեսական բարեկեցության չափանիշ» (ՏԲ2) հասկացությունը փոխարինել ենք ավելի բովանդակալից «գուտ տնտեսական բարեկեցություն» (ՉՏԲ) անվանումով: Հետագա մշակումները ձեռնարկել են ճապոնացի տնտեսագետները (որոնք մտցրել են «գուտ ազգային բարեկեցություն» գաղափարը) և Ռոբերտ Այզենբերգը, որը հաշվեկշիռների ամբողջական եկամուտների համակարգում կամ ՀԱԱ-ում եկամտի և արդյունքի ավելի լայն չափանիշ է զգափառում (տես՝ Ռոբերտ Այզենբերգ, Հաշվեկշիռների ամբողջական եկամուտների համակարգ, Ընթացիկ գործարարության ամփոփ հետազոտություն, հունվար, 1985 թ., էջ 24-48):

ՀԱՄ-ի շատ բաղադրիչներ, որոնք չեն նպաստում անհատական բարեկեցությանը, և երկրորդ՝ որոշ առանցքային սպառման առարկաներ, որոնք համված են ՀԱՄ-ից, ընդգրկում է ՉՏԲ-ի մեջ:

Չուտ տնտեսական բարեկեցությունը (ՉՏԲ) ամբողջական ազգային արտադրանքի հարմարեցված չափանիշն է, որն ընդգրկում է սպառման և ներդրման միայն այն բաղադրիչները, որոնք ուղղակիորեն նպաստում են տնտեսական բարեկեցությանը:

Մենք կնկարագրենք ՉՏԲ-ի կառուցող տարրերը:

Դրական. ազատ ժամանակի արժեքը: Ենթադրենք՝ դուք որոշում եք ձեր հարստանալու համեմատ ավելի քիչ ժամեր աշխատել, որպեսզի հոգեկան բավարարում ստանաք ժամանցից, ինչպես նաև ապրանքներից ու ծառայություններից: Դրանով ՀԱՄ-ի չափանիշը նվազում է, չնայած բարեկեցությունն աճում է: Այսպիսով, ժամանցից ստացված հոգեկան բավարարումը ճշտելիս դրական ճշտում պետք է ավելացվի ՀԱՄ-ից ՉՏԲ ստանալու համար:

Բննարկենք նաև ձեզ բավականություն պատճառող տնային աշխատանքը՝ կերակրի պատրաստումը կամ պատերի ծայնամեկուսացումը: Բանի որ ավելացված արժեքները գնված կամ վաճառված չեն շուկաներում, դրանք երբեք ՀԱՄ-ի ապրանքների և ծառայությունների մեջ չեն մտնում ոչ վերին և ոչ էլ ստորին օղակներում: ՉՏԲ-ի գնահատումը պահանջում է ներառել նույնատիպ, ձեզ բավականություն պատճառող գործունեության արժեքը:

Դրական. ստվերային տնտեսություն: Վերջին տարիներին շատ տնտեսագետներ պնդում են, թե հայտնաբերել են ստվերային տնտեսության պայթուցիկ աճ: Ստվերային գործունեությունը լինում է երկու տեսակ՝ այնպիսի գործունեություն, որն անօրինական է (ինչպես թմրանյութերի առևտուրը կամ վաթմու սպանությունը), և այնպիսի գործունեություն, որն օրինական է, բայց հարկերից խուսափելու նպատակով չի գրանցված (ինչպես ատաղձագործի աշխատանքը, որը երեկոները ձեզ համար ավտոտնակ է կառուցում իր ֆինանսների վերաբերյալ ձեր տված անձնական խորհրդի դիմաց):

Ընդհանրապես, ազգային հաշվապահները անօրինական գործունեությունը բացառում են ազգային արդյունքի չափումից. ըստ սոցիալական համաձայնության դրանք «վատերն» են և ոչ թե «լավերը»: Կոկաինի ու ռոճացող առևտուրը չի մտնի ՀԱՄ-ի կամ ՉՏԲ-ի մեջ:

Ի՞նչ կարելի է ասել ստվերային գործունեության երկրորդ աղբյուրի մասին: Ատաղձագործների, բժիշկների, դայակների և ագարակատերերի շարքի մա-

սին, ովքեր արտադրում են օգտակար ապրանքներ և ծառայություններ, բայց կարող են խուսափել ազգային արդյունքի վիճակագիրների ցանցից: Մի քանի տնտեսագետներ եղվարթ Ֆեյքի և Փիթր Գուրմանի գլխավորությամբ պնդում են, թե այդ հաստիքը ծաղկում է: Նրանք հետազոտում են ֆինանսական տվյալները (մասնավորապես կանխիկ փողի օգտագործումը, որը ստվերային տնտեսության մեջ վճարման հիմնական միջոցն է) և եզրակացնում, որ վերջին երկու տասնամյակներում իրական ՀԱՄ-ի աճը զգալիորեն նվազեցված էր ստվերային գործունեության բացառման պատճառով: Ոմանք բարձր հարկային դրույքաչափերը նշում են որպես ստվերային տնտեսության մեջ աշխատելու խթան:

Որոշ վկայություններ հաստատում են այս տեսակետները: Նոր հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ վերջին տարիներին պետական եկամտահարկային համակարգի հետ համաձայնության ընդհանուր մակարդակը ընկել է: Արդյունքն այն է, որ ազգային եկամտի ավելի մեծ մասն է խուսափում հարկահավաքների «մանր ու փայլուն» աչքերից:

Ոմանք էլ թերահավատ են: Չժխտելով, որ տնտեսական արդյունքի 5-10 տոկոսը անհայտ է մնում ներքին եկամուտների ծառայությանը, այս թերահավատները կասկածում են, թե գումարն աճում է: Նրանք նշում են, որ ազգային հաշվեկշիռներում արդեն հանցագործներ են կատարվում չգրանցված գործունեության վերաբերյալ:

Եղվարթ Դենիսոնի հանգամանալի ուսումնասիրությունն ապացուցում է, որ ազգային հաշվեկշիռներում սխալի հիմնական աղբյուրը կարող է ծագել զբաղվածության նվազեցումից: Բայց զբաղվածության հաղորդված տվյալները ստացվում են միանգամայն անկախ երկու աղբյուրներից (տնային տնտեսություններ և ձեռնարկություններ), և այս երկու աղբյուրները վերջին երկու տասնամյակներում տալիս են զբաղվածության աճի նույն գնահատումը: Դենիսոնը եզրակացնում է, որ եթե հետևողական լինենք զբաղվածության երկու տարբեր գնահատումների առնչությամբ, ապա «ստվերային տնտեսության աճով պայմանավորված ազգային եկամտի և արդյունքի աճը այնքան էլ նվազեցված չէ»⁷:

Բացասական. շրջակա միջավայրին պատճառված վնասը: Երբեմն ՀԱՄ-ն հաշվում է արտադրված «լավերը», բայց անտեսում է «վատերը»: Օրինակ, ենթադրենք Սաբուրբիայի բնակիչները իրենց տները հովացնելու համար գնում են 10 միլիոն

⁷ «Արդյո՞ք ՍՄՀ-ի տնտեսական աճի ցուցանիշը նվազեցված է ստվերային տնտեսության պատճառով տեսակարար զբաղվածությունը պնդում է ոչ»։ Edward F. Denison, *Review of Income and Wealth* (October, 1982):

կիլովատտ-ժամ էլեկտրաէներգիա, կենցաղային սպասարկման ընկերությանը մեկ կիլովատտ-ժամի դիմաց վճարելով 10 ցենտ: Այդ \$1 միլիոնը ծածկում է աշխատուժի, գործարանի և վառելիքի ծախսերը: Բայց ենթադրենք ընկերությունը էլեկտրականություն արտադրելու համար վառելանյութի այրումից առաջացած ծծմբով վնասում է շրջակա միջավայրին: Այն դրամական ծախսեր չի առաջացնում այս արտաքին ազդակի համար: Արտադրանքի մեր չափումը չափերը է միայն ավելացնի էլեկտրականության արժեքը (որը ԳԱԱ-ն անում է), բայց նաև պետք է հանի աղտոտվածությունից շրջակա միջավայրին պատճառված վնասը (որը ԳԱԱ-ն չի անում)⁸:

Մեր օրինակը շարունակելու համար ընդունենք, քեի լրումն 10 ցենտ ուղղակի ծախսերի, շրջակա միջավայրի հարևանությունը յուրաքանչյուր կիլովատտ-ժամի դիմաց տուժում է 1 ցենտի չափով: Սա աղտոտվածության (ծառերի, կարմրախայտ ձկների, գետերի և մարդկանց) այն արժեքն է, որ չի վճարվել կենցաղային սպասարկման ընկերության կողմից: Դետևաբար՝ ամբողջական «արտաքին» ծախսը \$100.000 է: Այս թաքնված ծախսերը ճշտելու և ՉՏԲ ստանալու համար մենք պետք է \$100.000 «աղտոտվածության վատերը» հանենք \$1.000.000 «էլեկտրականության լավերի» հոսքից:

Տնտեսագետները դեռ նոր են սկսել ազգային արդյունքի չափանիշների ստեղծման դժվարին գոր-

ծը, որը ճշգրտում է ԳԱԱ-ն՝ աղտոտվածության, գերբնակվածության, բնական ռեսուրսների սպառման և այլ թերությունների հետ կապված: Նախնական ուսումնասիրությունները ենթադրում են, որ ՉՏԲ-ն անում է ավելի դանդաղ, քան ԳԱԱ-ն: Այս տարբերությունը կարող է անխուսափելի լինել այնպիսի աշխարհում, որտեղ բնակչությունն ու գերբնակվածությունը անում են և որտեղ մարդու միջամտությունները երբեմն գերազանցում են մարդկային թափոնները կլանելու բնության կարողությանը:

Ազգային արտադրանքի չափումը գնենելով և ԳԱԱ-ի թերությունները վերլուծելով, ի՞նչ եզրակացության պետք է հանգենք մեր ազգային հաշվեկշիռների, որպես տնտեսական բարեկեցության չափանիշների, համապատասխանության վերաբերյալ: Պատասխանը լավագույնս տրված է Արթուր Օքնի ակնարկում:

Չպետք է զարմանալի թվա, որ ազգային բարգավաճումը ավելի շատ չի երաշխավորում երջանիկ հասալակություն, քան անճանաչական բարգավաճումը՝ երջանիկ ընտանիք: ԳԱԱ-ի ոչ մի ան չի կարող հակազդել անհաջող և հակաժողովրդական պատերազմից ծագող չարվածություններին, ռասայական անարդարության գիտակցության շատ ուշացած ինքնահակադրմանը, սեռական բարքերի հրաքիսային ժայթքմանը և երիտասարդների կողմից անկախության անճախադեպ հաստատմանը: Սակայն բարգավաճումն էլի . . . մեր շատ ձգտումներին հասնելու հաջողության նախապայմանն է⁹:

⁹ *The Political Economy of Prosperity* (Norton, New York, 1970), p. 124.

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Համախառն ազգային արդյունքը (կամ ԳԱԱ-ն) ապրանքների և ծառայությունների ազգային արտադրության ամենահամապարփակ չափանիշն է: Այն ընդգրկում է սպառման (Ս), համախառն ներքին ներդրման (Ն), ապրանքների և ծառայությունների պետական գնումների (Դ) և գուտ արտահանման (Զ) դոլարային արժեքը: Դիշեցնենք բանաձևը

$$\text{ԳԱԱ} = \text{Ս} + \text{Ն} + \text{Դ} + \text{Զ}:$$

Սա երբեմն կախարդեցվի ներքին ներդրումը և գուտ արտահանումը միավորելով ամբողջական համախառն ազգային ներդրման (Նա) մեջ՝

$$\text{ԳԱԱ} = \text{Ս} + \text{Ն}_\text{ա} + \text{Դ}:$$

2. Մնացորդային շահույթի որոշման մեր եղանակի պատճառով կարող ենք վերին օղակի արտադրանքի հոսքի ԳԱԱ-ի չափումը համապատասխանեցնել ստորին օղակի ծախսի հոսքի չափման հետ, ինչպես ցույց է տրված 5-11 նկարում: Ծախսի հոսքի եղանակը օգտագործում է գործոնային եկամուտը և զգուշորեն հաշվարկում ավելացված արժեքները՝ միջանկյալ արտադրանքի կրկնակի հաշվարկը բացառելու համար: Եվ նախքան հարկումը բոլորը գումարելուց հետո՝ աշխա-

տավարձ, շահ, վարձավճար, արժենվագում և շահույթի եկամուտ, այս գումարին ավելացնում է ձեռնարկության բոլոր անուղղակի հարկային ծախսերը: ՀԱԱ-ն որոշակիորեն չի ներառում հանձնառու բաղադրիչները, ինչպես, օրինակ, պետական պարտատոմսերի շահը կամ նպաստային վճարումները:

3. Գների համաքվի օգտագործմամբ մենք կարող ենք «համադրել» անվանական ՀԱԱ-ն (ՀԱԱ-ն ընթացիկ դրարներով) իրական ՀԱԱ-ի (ՀԱԱ-ն արտահայտված որոշակի հիմնային տարվա գնողունակությամբ՝ դրարներով) ավելի ճշգրիտ չափն ստանալու համար: Այսպիսի գների համաքվի օգտագործումը ճշգրտում է գների փոփոխվող մակարդակների տակ հասկացվող ռեփինե չափածողը:
4. Ձուտ ներդրումը դրական է, երբ երկիրն ավելի շատ հիմնական ապրանքներ է արտադրում, քան օգտագործվել են արժենվագման ձևով: Քանի որ արժենվագումը դժվար է ճշգրտորեն գնահատել, վիճակագիրներն ավելի շատ վստահում են համախառն ներդրման իրենց չափումներին:
5. Ազգային եկամուտը և տնօրինելի եկամուտը երկու լրացուցիչ պաշտոնական չափանիշներ են: Տնօրինելի եկամուտը (ՏԵ) այն է, ինչ մարդիկ սպառելու կամ խնայողության նպատակով թողնում են բոլոր հարկային վճարումները, չբաշխված շահույթների ընդհանուր խնայողությունը և հանձնառու վճարումները ճշգրտվելուց հետո:
6. Ազգային հաշվեկշիռների կանոններն օգտագործելիս պետք է խնայողության չափը ճշգրտորեն հավասար լինի ներդրման չափին: Դա հեշտ երևում է միայն տնային տնտեսություններ ունեցող մտացածին տնտեսության մեջ: Ամբողջական տնտեսության մեջ նույնությունը սա է՝

$$L_w = M + Q + R + T,$$

որտեղ համախառն ազգային ներդրումը (Նա-ն, որը հավասար է թե՛ ներքին և թե՛ օտարերկրյա ներդրմանը) հավասար է զուտ անձնական խնայողությանը գումարած գործարարության համախառն խնայողությունները (ԳՀԽ) գումարած զուտ պետական խնայողությունը (ՊԽ):

Խնայողության և ներդրման նույնությունը ճիշտ սա է՝ խնայողությունը պետք է հավասար լինի ներդրմանը՝ անկախ նրանից, ճգնաժամի, թե գերաճի մեջ է տնտեսությունը: Սա ազգային եկամտի հաշվապահական սահմանումների հետեվանք է:

7. Համախառն ազգային արդյունքը իսկական տնտեսական բարեկեցության անկատար չափանիշ է: Այլընտրանքային մոտեցումը զուտ տնտեսական բարեկեցությունն է՝ (ՉՏԲ): ՉՏԲ-ի հաշվարկը ՉԱԱ-ին է ավելացնում որոշ տարրեր, ինչպես, օրինակ, ազատ ժամանակի արժեքը, տնային ծառայությունները և բավականություն պատճառող գործունեությունը: Այն ՉԱԱ-ից հանում է այնպիսի բաներ, ինչպիսիք են աղտոտվածության չվճարված ծախսերը և ժամանակակից քաղաքացման այլ նմանառիպ երևույթներ:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐ

ՀԱԱ	Միջանկյալ ապրանքներ, ավելացված արժեք	Պետական փոխանցներ Տնօրինելի եկամուտ
ՀԱԱ-ի համադիր	Անվանական և իրական ՀԱԱ	$L_w = M + Q + R + T$
$ՀԱԱ = M + N + T + Z$	Ձուտ ներդրում = համախառն ներդրում - արժենվագում	$ՉՏԲ = ՉԱԱ + \text{ժամանց և}$ ստվերային գործունեություն
$ՀԱԱ = M + L_w + T$	$ՉԱԱ = ՀԱԱ - \text{արժենվագում}$	- աղտոտվածություն և նմանառիպ երևույթներ
ՀԱԱ-ն արտադրանքի (վերին օղակ) և եկամտի (ստորին օղակ) երկու համարժեք տեսանկյուններից	Համախառն ներքին արդյունք (ՀՆԱ)	

ՀԱՐՑԵՐ ԶՆԱՐԿԱՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Ուշադրությամբ սահմանեք տողեր նշվածը և յուրաքանչյուրի համար բերեք օրինակներ՝
  - ա) սպառում
  - բ) համախառն մասնավոր ներքին ներդրում
  - գ) ապրանքի պետական գնում (ՀԱԱ-ում)
  - դ) պետական հանձնառու վճարում (ոչ ՀԱԱ-ում)
  - ե) արտահանում:
2. «Դուք չեք կարող գումարել խնձորն ու նարինջը»։ ցույց տվեք, որ օգտագործելով գները՝ մենք դա անում ենք ՀԱԱ-ն ստանալիս.
3. Զննարկեք հետևյալ տվյալները՝ 1990 թվականի համար անվանական ՀԱԱ-ն \$5465 միլիարդ էր 1989 թ. \$5201 միլիարդի դիմաց: ՀԱԱ-ի համադիրը 1990 թվականի համար 131,5 էր 1989 թվականի 126,3-ի դիմաց: 1982 թվականին ՀԱԱ-ի համադիրը եղել է 100:

Հաշվարկեք իրական ՀԱԱ-ն 1989 և 1990 թթ. համար, 1982 թ. գներով: Հաշվարկեք անվանական և իրական ՀԱԱ-ի աճի տեմպերը 1990 թվականի համար: Ռ՞րն էր գնաճը (չափված ՀԱԱ-ի համադիրի միջոցով) 1990 թվականի համար:
4. Որքինգոն Կրուզոն արտադրում է \$1000 վերին օդակի արտադրանք: Նա վճարում է \$750 աշխատավարձ, \$125 շահ և \$75 վարձավճար: Որքա՞ն պետք է լինի նրա շահույթը: Կրուզոյի արտադրանքի երեք քառորդը սպառվել է, իսկ մնացածը ներդրվել: Հաշվարկեք Կրուզոստանի ՀԱԱ-ն թե՛ արտադրանքի և թե՛ եկամուտների եղանակներով և ցույց տվեք, որ դրանք պետք է ճշգրտորեն համընկնեն:
5. Մի քանի բանական գլուխկոտրուկներ: Կարո՞ղ եք ասել, թե ինչու ՀԱԱ-ի մեջ չեն հաշվարկվում հետևյալները.
  - ա) Բարձրորակ ավագ խոհարարի պատրաստած խորտիկները
  - բ) Հողամասի գնումը
  - գ) Ռեմբրանդի նկարի բնօրինակի գնումը
  - դ) Ռոլինգ Սթրոունգի 1985 թ. կոմպակտ ձայնապնակի ունկնդրումից 1992 թ. իմ ստացած արժեքը
  - ե) Էլեկտրաէներգիայի մատակարարների արտանետած ծծմբից շենքերին և բերքին պատճառված վնասը:
6. Զննարկեք հիմնգերոգ հարցում թվարկված կետերը: Վերլուծեք, թե ինչպես պետք է յուրաքանչյուրը մեկնաբանվի ՉՏԲ-ում:
7. Դիտարկեք հացալվանը, որի ՀԱԱ-ն քննարկվել է 134-րդ էջի «Թվային օրինակում»: Կազմեք ազգային հաշվեկշիռների շարք 6–6 աղյուսակի օրինակով, ենթադրելով, որ մեկ բուշել ցորենն արժե \$5, չկա արժենվազում, աշխատավարձը կազմում է ազգային արտադրանքի երեք քառորդը, ձեռնարկության անուղղակի հարկերը օգտագործվել են պետական ծախսերը ֆինանսավորելու համար, և եկամտի մնացորդը որպես վարձավճարի եկամուտ հատկացվել է ազարակատերերին:

ՄՊԱՌՈՒՄ ԵՎ ՆԵՐԴՐՈՒՄ

Բաժակից մինչև շրթուները շատ ճանապարհ կա:

Ամանուն

Սպառման և ներդրման ձևերը վճռորոշ դեր են խաղում երկրի տնտեսության մեջ: Այն երկրները, որոնք սպառում են իրենց եկամտի մեծ մասը, ինչպիսին, օրինակ, ԱՄՆ-ն է, հակված են հարաբերականորեն ավելի քիչ ներդրումներ կատարելու և ցուցաբերում են տնտեսական աճի համեստ ցուցանիշներ: Ի հակադրություն՝ այն պետությունները, որոնք սպառում են իրենց եկամտի փոքր մասը, հակված են մեծ ներդրումներ կատարելու: Այդպիսի երկրները, օրինակ՝ ճապոնիան և Զոնկոնգը, ցուցաբերում են արտադրանքի ծավալների և արտադրողականության արագ աճ:

Սույն գլխում քննարկվում են սպառումն ու ներդրումը պայմանավորող պատճառները: Մենք կփորձենք ըմբռնել, թե մարդիկ ինչպես են ընտրություն կատարում խնայելու և սպառելու միջև, ու կտեսնենք, որ նյութապես անապահովները ավելի քիչ են հակված խնայելու, քան բարեկեցիկները: Ի կրումն վերը նշվածի, կուսումնասիրենք ներդրման որոշիչները՝ ներառյալ այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են հարկերը, շահադրույքները և ակնկալիքները:

Այս թեմաները ուսումնասիրում ենք ոչ թե սուկ հետաքրքրասիրությունից մղված, այլ որովհետև սպառումն ու ներդրումը կարճաժամկետ հեռանկարում արտադրանքի և զբաղվածության ընդհանուր մակարդակը պայմանավորող կարևոր որոշիչներ են: Երբ ներդրման և սպառման վրա կատարվող ծախսերն արագորեն աճում են, ողջ արտադրանքը նույնպես աճման միտում է ցուցաբերում: Ինչո՞վ է դա պայմանավորված: Հաջորդ գլուխներում կտեսնենք, որ սպառման և ներդրման փոխազդեցությունը կարճաժամկետ հեռանկարում նշանակալի ազդեցություն ունի ընդհանուր արտադրանքի վրա: Երբ հարկային բարենայաստ բաղաքականությունը կամ զարգացող շուկաները խթանում են գործարար ներ-

դրումները, ինչպես դա տեղի ունեցավ 60-ական թվականներին և 80-ական թվականների վերջին, ընդհանուր պահանջարկը մեծանում է, և արտադրանքն ու զբաղվածությունը արագորեն աճում են: Երբ գործարարության վստահությունը մարում է, արժեւորմանի շուկան վատթարանում է, ինչպես 30-ական թվականներին և 80-ական թվականների սկզբին, ներդրումները նվազում են, ընդհանուր պահանջարկը կրճատվում է, և զբաղվածությունն ու արտադրանքը պակասում են:

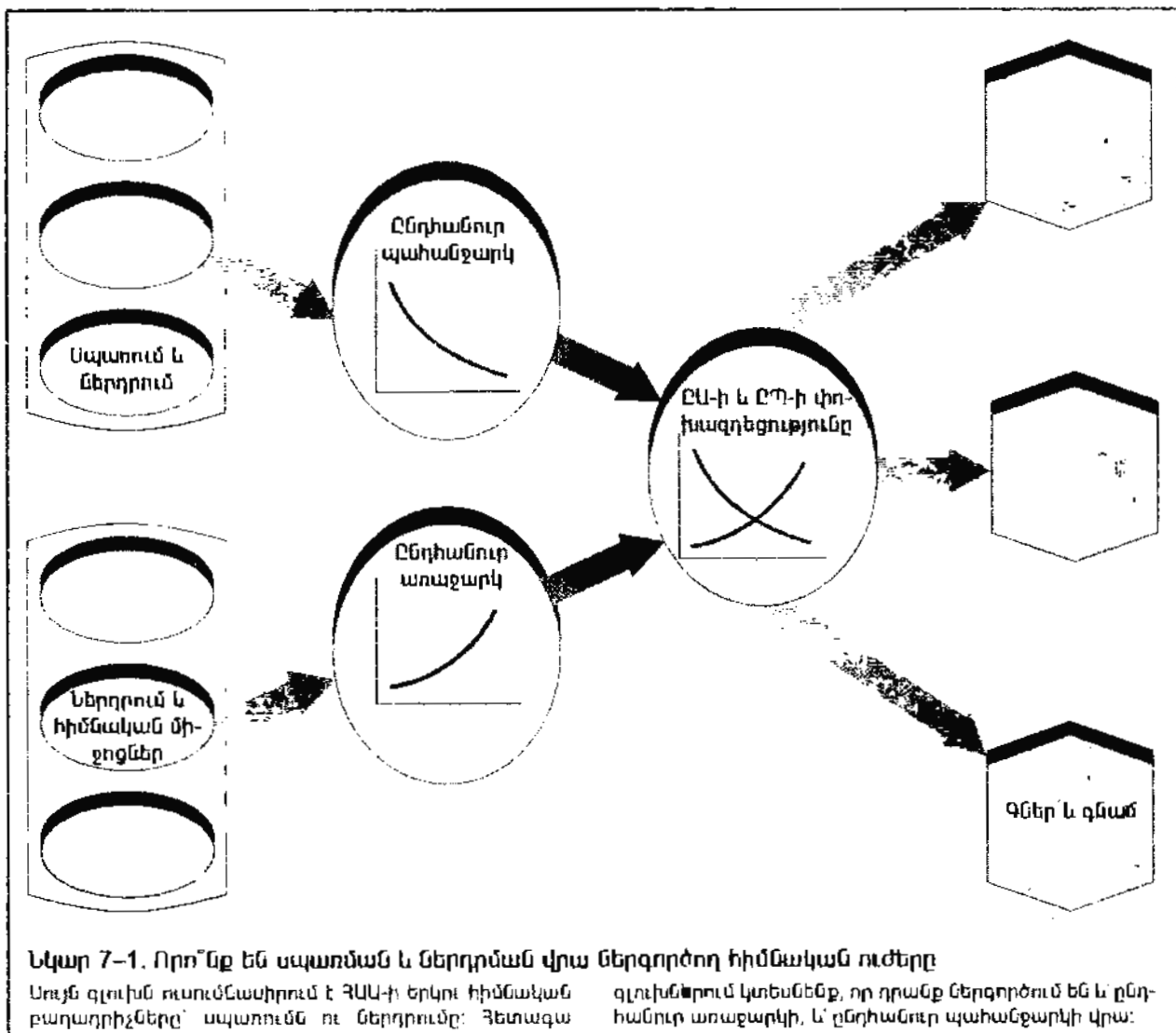
Սույն գլուխն սկսում է ընդհանուր պահանջարկի որոշման մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը՝ հիմնականում կենտրոնանալով սպառման և ներդրումների վարքագծի վրա: Նկար 7-1-ը ցույց է տալիս, թե սույն գլխում ներկայացված վերլուծությունը ինչպես է ընդգրկվում մակրոտնտեսության ամբողջական կառուցվածքի մեջ: Սպառումն ու ներդրումը հետազոտելուց հետո, հաջորդ գլխում մենք արդեն կարող ենք այս երկու բաղադրիչները միացնել եկամտի որոշման ամենապարզ կադապարի՝ բազմապատկիչի կադապարի մեջ:

Հաջորդ մի քանի գլուխներում ներկայացված տնտեսագիտական միջոցները կազմում են այսպես կոչված *թեյնզյան տնտեսագիտության* իմացական միջուկը: Երբ այս հասկացությունները կես դար առաջ չըջանառության մեջ դրվեցին անգլիացի տնտեսագետ Ջոն Մեյնարդ Թեյնզի կողմից, դրանք նույնքան խորք էին այդ ժամանակ գործող տնտեսագետների համար, որքան «բվարկները» և «շարմերը» թուլեում ֆիզիկա ուսումնասիրող առաջին կուրսեցիների համար: Այսօր Թեյնզի տեսակետի բազմաթիվ բաղադրիչները, ինչպես, օրինակ, սպառման և ներդրման նրա տեսությունները, ժամանակակից տնտեսագիտական լեզվի անբալկելի մասն են կազմում:

Ա. ՄՊԱՌՈՒՄ ԵՎ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Քննարկումն սկսում ենք սպառման և խնայողության վարքի վերլուծությունից՝ սկզբում քննության առնե-

լով ծախսի առանձին ձևերը և հետո դիտարկելով ընդհանուր սպառման վարքը: VI գլխից անհրաժեշտ

է հիշել, որ տնային տնտեսություններում սպառումն այն վերջնական ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված ծախսերն է, որոնք գնվում են նրանց օգտագործումից բավարարություն առանալու կամ կարիքները հոգալու համար: Մյուս կողմից, տնային տնտեսություններում կատարվող խնայողությունը բնորոշվում է որպես եկամտի այն մասը, որը չի ծախսվում սպառման վրա:

Սպառումը ՀԱԱ-ի այն ամենամեծ միակ բաղադրիչն է, որը վերջին տասնամյակում կազմել է բոլոր ծախսերի 66%-ը: Որո՞նք են սպառման հիմնական բաղադրիչները: Ամենակարևորը բնակարանն է, ավտոմեքենան, սնունդը և բժշկական ծառայությունը: 7-1 աղյուսակը ցույց է տալիս հիմնական տարրերը՝ ստորաբաժանված երեք խմբերի՝ տնական ապ-

րանքներ, ոչ տնական ապրանքներ և ծառայություններ: Այս նշված խմբերը ծանոթ են թվում, սակայն դրանց համեմատական կարևորությունը, առանձնապես ծառայությունների աճող կարևորությունը, արժանի է որոշակի ուսումնասիրության:

ԲՅՈՒՋԵԻ ԾԱԽՍՍԱՆ ՕՐԻՆԱԿԱԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՄՆ-ի տարբեր տնային տնտեսություններում սպառման ծախսի ձևերն ինչպե՞ս են տարբերակվում:

Ընտանիքների ոչ մի զույգ իր տնօրինելի եկամուտը բացարձակապես նույն ձևով չի ծախսում: Համեմայն դեպք, վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ առկա է կանխատեսելի օրինաչափություն, քե մար-

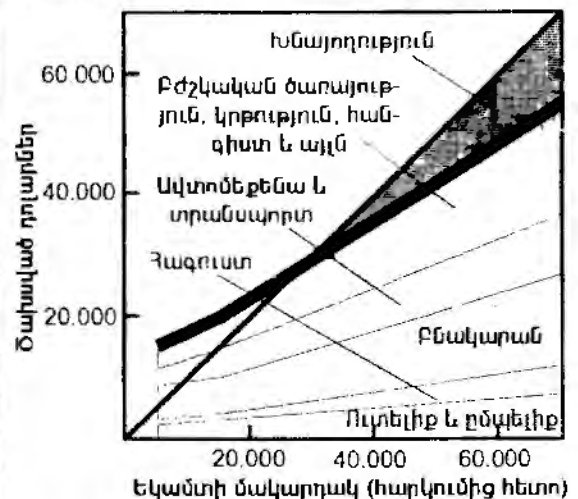
Սպառում, 1990 թ.

Սպառման խումբ	Խմբի արժեքը (միլիարդ դո- լար)	Տոկոսը՝ ընդհանուրի նկատմամբ
Տեղական ապրանքներ	480	13
ավտոմեքենա	213	
տնային կահավորանք	177	
այլք	90	
Ոչ տեղական ապրանքներ	1.194	33
սննդամթերք	625	
հագուստ և զարդարանք	213	
էներգիա	94	
այլք	262	
Ծառայություններ	1.983	54
բնակարան	570	
բժշկական ծառայություն	480	
անհատական		
գործարարություն	159	
կրթություն	51	
այլք	720	
Ընդամենը անհատական սպառման ծախսեր	3.657	100

Աղյուսակ 7-1. Սպառման հիմնական
բաղադրիչները

Սպառումը ստորաբաժանվում է երեք խմբի՝ տեղական ապրանքներ, ոչ տեղական ապրանքներ և ծառայություններ: Ծառայությունների բաժինը զգալիորեն աճում է, երբ սննդի հիմնական պահանջը բավարարված է, իսկ կրթությունը, բուժապաստարանը և հանգիստը պահանջում են ընտանեկան բյուջեի ավելի զգալի մասը: (Աղբյուրը՝ ՄԱՆ-ի առևտրի վարչություն):

դիկ ծախսերն ինչպես են բաշխում սննդի, հագուստի և մյուս հիմնական առարկաների վրա: Ընտանեկան բյուջեի ծախսի հազարավոր հետազոտություններ ցույց են տալիս գործելակերպի ընդհանուր, որակական ձևերի զարմանալի նմանություն¹: 7-2 նկարն արտացոլում է ամբողջ իրավիճակը: Աղքատ ընտանիքներն իրենց եկամուտը պետք է ծախսեն հիմնականում կենսամիջոցների՝ կացարանի և սննդի վրա: Որքան մեծանում է եկամուտը, այնքան ավելանում են բազմառեսակ սննդամթերքների վրա կա-

Սպառման ծախսերը տարբեր
եկամուտների դեպքում, 1991 թ.

Նկար 7-2. Ընտանեկան բյուջեի ծախսերը
ցուցաբերում են որոշակի օրինաչափություններ
Ընտանիքների և անհատների մանրակրկիտ դասակարգումը հավաստում է, որ տնօրինելի եկամուտը սպառման ծախսերի կարևոր որոշիչ գործոն է: Ուշադրություն դարձրեք սննդի վրա կատարվող ծախսերի տոկոսային հարաբերության անկմանը՝ եկամտի աճի դեպքում: Ուշադրություն դարձրեք նաև խնայողությունների աճին՝ գրոյից ցածր՝ շատ փոքր եկամտի դեպքում, և մինչև զգալի գումարների հասնելուն՝ բարձր եկամտի դեպքում: (Աղբյուրը՝ ՄԱՆ-ի աշխատանքի վարչություն, սպառողների ծախսերի հետազոտություն, հարցազրույցների հետազոտություն, 1984 թ. (1986 թ. զգալուստ), հեղինակների կողմից բարձրացված՝ 1991 թ. գներին համապատասխան):

տարվող ծախսերը: Մարդիկ սկսում են ուտել ավելի շատ և ավելի լավ: Համեմայն դեպք, եկամտի աճի դեպքում առկա է սննդի վրա ծախսվող լրացուցիչ գումարների որոշակի սահման: Հետևաբար, սննդի վրա կատարվող ընդհանուր ծախսերի մասնաբաժինը եկամտի աճին զուգընթաց նվազում է:

Նախքան մեծ եկամուտներին հասնելը, հագուստի, հանգստի, ավտոմեքենաների վրա կատարվող ծախսերն աճում են ավելի արագ և ոչ համամասնորեն՝ համեմատաբար եկամտափոխարկը վճարելուց հետո մնացած եկամտի հետ: Այսինքն՝ պերճանքի ապրանքների վրա կատարվող ծախսերն ավելի արագ են աճում, քան եկամուտները: Եվ, վերջապես, տարբեր ընտանիքներ դիտարկելիս երևում է, որ եկամտի աճին զուգընթաց խնայողությունների չափն արագորեն աճում է: Իսկ խնայողությունը բոլորի համեմատությամբ ամենաշքեղ ապրանքն է:

¹ 7-2 նկարում արտացոլված ծախսի օրինաչափությունները կոչվում են «Էնգելի կանոններ»՝ XIX դարի պրուսացի վիճակագիր Էոնստ Էնգելի անունով: Սպառման ծախսերն օրինաչափորեն փոփոխվում են եկամտի համեմատ: Սակայն միջինը դեռևս ամեն ինչ չի արտացոլում: Միանման եկամուտ ունեցող յուրաքանչյուր խավի ներսում սպառման միջինի շուրջը նույնպես առկա են զգալի շեղումներ:

ՄԱՍՈՒՄ, ԵԿԱՍՈՒՏ ԵՎ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

վերևում նշվեց, որ սպառման, եկամտի և խնայողության միջև առկա է սերտ փոխադարձ կապ: Իսկ ինչպիսի՞ն է նրանց ճշգրիտ հարաբերակցությունը:

Ընդհանուր առմամբ պատկերը բավական պարզ է: **խնայողությունը** եկամտի այն մասն է, որը չեն սպառում: Այսինքն՝ խնայողությունը հավասար է եկամտից հանած սպառումը: ԱՄՆ-ի համար եկամտի, խնայողության և սպառման հարաբերակցությունը 1990 թվականին արտացոլված է 7-2 աղյուսակում: Սկսենք անձնական եկամտից (որը, ինչպես ցույց է տրված VI գլխում, բաղկացած է աշխատավարձից, շահից, շահաբաժնից, վարձավճարից, հանձնառու վճարումներից և այլն): 1990 թվականին անձնական եկամտի 15%-ը ծախսվել է հարկային և ոչ հարկային վճարումների վրա: Դրանից հետո մնացել է 3946 մլրդ. դոլար տնօրինելի եկամուտ: Սպառման վրա տնային տնտեսությունների ծախսերը (ներառյալ շահը) կազմել են տնօրինելի եկամտի 95,5%-ը կամ 3767 մլրդ. դոլար, թողնելով 179 մլրդ. դոլար որպես խնայողություն: Աղյուսակի վերջին կետը ցույց է տալիս կարևոր անձնական **խնայողությունների չափը**: Սա հավասար է անձնական խնայողությանը՝ որպես տնօրինելի եկամտի տոկոս (1990 թ.՝ 4,5%):

Տնտեսագիտական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հիմնականում եկամուտն է պայմանավորում սպառումը և խնայողությունը: Զարուստներն աղքատներից ավելի շատ են խնայում և բացարձակ առումով, և եկամտի հարաբերական տոկոսային առումով: Ավելի աղքատներն ընդհանրապես չեն կարողանում խնայել: Դրա փոխարեն, քանի որ նրանք պարտք են վերցնում կամ ծախսում են իրենց ունեց-

վածքը, նրանք հակված են *ապախնայելու*: Այսինքն՝ նրանք հակված են ծախսելու ավելի շատ, քան վաստակում են՝ նվազեցնելով կուտակված խնայողությունները և խրվելով պարտքերի մեջ:

Աղյուսակ 7-3-ը ամերիկյան ընտանիքների բյուջեի հետազոտություններից ստացված պարզաբանող տվյալներ է պարունակում տնօրինելի եկամտի, խնայողության և սպառման վերաբերյալ: Սույն սյունակը ցույց է տալիս տնօրինելի եկամտի յոթ տարբեր մակարդակներ: Երկրորդ սյունակը ցույց է տալիս խնայողությունը եկամտի յուրաքանչյուր մակարդակում, երրորդ սյունակը՝ սպառման ծախսերը եկամտի յուրաքանչյուր մակարդակում:

Ծախսածածկման կետը, որում տվյալ ընտանիքը ոչ խնայում է և ոչ էլ ապախնայում, այլ սպառում է իր ողջ եկամուտը, մոտավորապես համապատասխանում է 25.000 դոլարին: Ծախսածածկման կետից ներքև՝ օրինակ, 24.000 դոլարի պայմաններում, ընտանիքը փաստորեն սպառում է իր եկամտից ավելի գումար: Նա փաստորեն ապախնայում է (տես՝ -110 դոլարի կետը): 25.000 դոլարից բարձր կետում ընտանիքը սկսում է խնայել (տես +150 դոլարի և այլ դրական կետերը (2)):

Երրորդ սյունակը ցույց է տալիս սպառման ծախսերը եկամտի յուրաքանչյուր մակարդակում: Քանի որ եկամտի յուրաքանչյուր դոլարը բաժանվում է սպառման և խնայման միջև, ապա երրորդ և երկրորդ սյունակները անկախ չեն, նրանց գումարը միշտ պետք է տա առաջին սյունակը:

Հասկանալու համար, թե սպառումն ինչպես է ներգործում երկրի արտադրանքի վրա, անհրաժեշտ է կիրառել որոշակի նոր հասկացություններ: Անհրաժեշտ է հասկանալ, թե եկամտի յուրաքանչյուր *հավելյալ* դոլարը խնայողության և սպառման քանի *հավելյալ* դոլար է ստեղծում: Այս առնչությունը ցույց է տրված՝

- Սպառման ֆունկցիայով, որն առնչում է սպառումն ու եկամուտը, և իր երկվորյակով՝
- Խնայողության ֆունկցիայով, որն առնչում է խնայողությունն ու եկամուտը:

ՄԱՍՈՒՄ և ՖՈՒՆԿՑԻԱԼ

Ամբողջ մակրոտնտեսագիտության ամենակարևոր առնչություններից մեկը տրվում է սպառման ֆունկցիայով: **Սպառման ֆունկցիան** ցույց է տալիս սպառման ծախսի և տնօրինելի անձնական եկամտի փոխառնչությունը: Այս գաղափարը, որը մտցվել է Քեյնզի կողմից, հիմնված է այն վարկածի վրա, որ սպառման և եկամտի միջև գոյություն ունի փոքրից բխող կայուն առնչություն:

Անվանումը	Գումար, 1990 թ. մլրդ. դոլար
Անձնական եկամուտ	4.646
հանած անձնական հարկային և ոչ հարկային վճարումներ	700
Հավասար է անձնական տնօրինելի եկամուտ	3.946
հանած անձնական ծախսեր (սպառում և շահ)	3.767
Հավասար է անձնական խնայողություն	179
Ֆիշեցում՝ խնայողությունը որպես անձնական տնօրինելի եկամտի տոկոս	4,5

Աղբյուրը՝ ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն

Աղյուսակ 7-2. Խնայողությունը հավասար է տնօրինելի եկամտից հանած սպառումը

Տնային տնտեսությունների խնայողությունը և սպառումը

	(1) Տնօրինելի եկամուտ	(2) Ձուտ խնայում (+) կամ ապահանջում (-) (\$)	(3) Սպառում (\$)
A	24.000	-110	24.110
B	25.000	0	25.000
C	26.000	+150	25.850
D	27.000	+400	26.600
E	28.000	+760	27.240
F	29.000	+1.170	27.830
G	30.000	+1.640	28.360

Աղյուսակ 7-3. Սպառումը և խնայողությունը հիմնականում պայմանավորված են եկամտով

Սույն աղյուսակը ցույց է տալիս սպառման և խնայողության միջին մակարդակները տնօրինելի եկամտի տարբեր մակարդակների դեպքում. Ծախսածածկման կետը, որտեղ մարդիկ դադարում են ապահանջել և սկսում են խնայել, համապատասխանում է 25.000 դոլարին. եկամ-

տի այս մակարդակում ամեն մի հավելյալ դոլարի ո՞ր մասն են մարդիկ հատկացնում լրացուցիչ սպառմանը: Որքան են հատկացնում լրացուցիչ խնայողությանը: (Պատասխան՝ համապատասխանաբար մոտավորապես 85 և 15 ցենտ, երբ B շարքը համեմատում ենք C-ի հետ):

Սպառման ֆունկցիան ամենապատկերավոր կերպով կարելի է ընկալել գծագրի միջոցով: Նկար 7-3-ը պատկերում է աղյուսակ 7-3-ում թվարկված եկամտի յոթ մակարդակները: Տնօրինելի եկամուտը (աղյուսակ 7-3-ի սյունակ (1)-ը) տեղադրված է հորիզոնական առանցքի վրա, իսկ սպառումը (սյունակ (3)-ը)՝ ուղղահիգ առանցքի վրա: Եկամուտ-սպառում գույգերից յուրաքանչյուրը ներկայացվում է մեկ կետով, իսկ կետերն այնուհետև միացվում են ուղղիկ կորով:

Նկար 7-3-ում պատկերված սպառման և եկամտի փոխառնչությունը կոչվում է սպառման ֆունկցիա:

«Ծախսածածկման» կետը: Նկարը հասկանալու համար օգտակար է դիտարկել սկզբնականից դեպի հյուսիս-արևելք տարված 45 աստիճանի թեքության ուղիղը: Քանի որ ուղղահիգ և հորիզոնական առանցքներն ունեն ճիշտ նույն սանդղակը, ապա 45 աստիճանի ուղիղն օժտված է մի որոշակի առանձնահատկությամբ: 45 աստիճանի ուղիղի յուրաքանչյուր կետի հեռավորությունը հորիզոնական առանցքից (սպառում) ճշտորեն հավասար է ուղղահիգ առանցքից ունեցած հեռավորությանը (տնօրինելի եկամուտ): Դրանում կարող եք համոզվել աչքաչափով կամ քանոնի միջոցով:

45 աստիճանի ուղիղը ցույց է տալիս, թե սպառման ծախսը հավասար է, մեծ է, թե՛ փոքր, քան եկամտի մակարդակը: Սպառման սանդղակի 45 աստիճանի ուղիղը հաստող կետը ներկայացնում է տնօրինելի եկամտի այն մակարդակը, որի դեպքում տնային տնտեսությունները կարողանում են հոգալ իրենց ծախսերը:

Նկար 7-3-ում այդ ծախսածածկման կետը B-ն է:

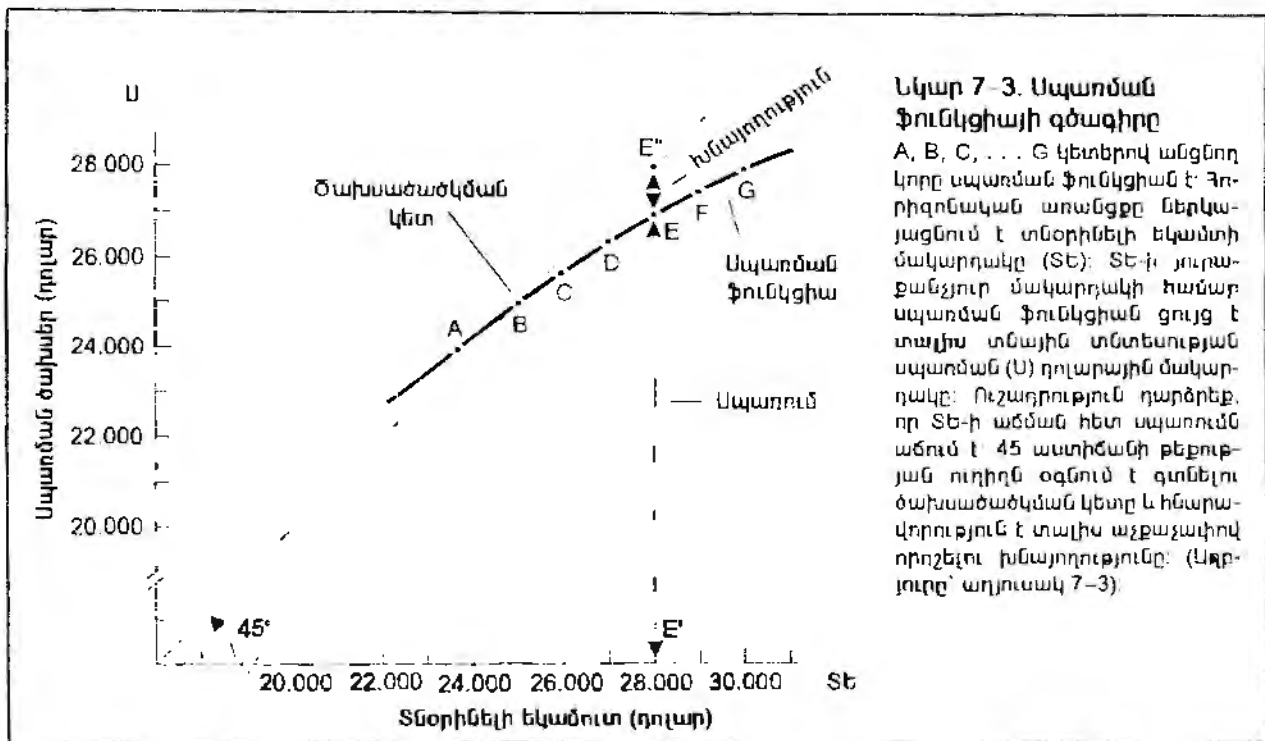
Այստեղ սպառման ծախսը ճշտորեն հավասար է տնօրինելի եկամտին, այսինքն՝ տնային տնտեսությունը ոչ փոխ առնող է և ոչ էլ խնայող: B կետից աչ սպառման ֆունկցիան ընկած է 45 աստիճանի ուղիղից ներքև: Եկամտի և սպառման կապը կարելի է տեսնել՝ դիտարկելով Նկար 7-3-ի EE՝ բարակ սև գիծը: 28.000 դոլար եկամտի դեպքում սպառման մակարդակը 27.240 դոլար է (տես աղյուսակ 7-3): Ելնելով այն փաստից, որ սպառման ֆունկցիան E կետում ընկած է 45 աստիճանի ուղիղից ներքև, կարող ենք նկատել, որ սպառումն ավելի քիչ է, քան եկամուտը:

Ինչը տնային տնտեսությունը չի ծախսում, պետք է պահի որպես խնայողություն: 45 աստիճանի ուղիղը հնարավորություն է տալիս գտնելու, թե տնային տնտեսությունն ինչքան է խնայում: Ձուտ խնայողությունը չափվում է սպառման ֆունկցիայից մինչև 45 աստիճանի ուղիղն ընկած ուղղահիգ հեռավորությամբ և ցույց է տրված խնայողությունների EE՝ սլացով:

45 աստիճանի ուղիղը ցույց է տալիս, որ B կետից ծախ տնային տնտեսությունը ծախսում է ավելի շատ, քան նրա եկամուտն է: Եկամտի նկատմամբ սպառման ավելցուկը «ապահանջողություն» է և չափվում է սպառման ֆունկցիայի և 45 աստիճանի թեքության ուղիղի միջև ընկած ուղղահիգ հեռավորությամբ:

Ամփոփելով

45 աստիճանի թեքության ուղիղի ցանկացած կետում սպառումը ճշտորեն հավասար է եկամտին, և տնային տնտեսությունն ունի զրոյական խնայողություն: Երբ սպառման ֆունկցիան գտնվում է 45 աստիճանի ուղիղից վերև, տնային տնտեսությունն ապահանջում է: Իսկ երբ սպառման ֆունկցիան ընկած է 45 աստիճանի ուղիղից

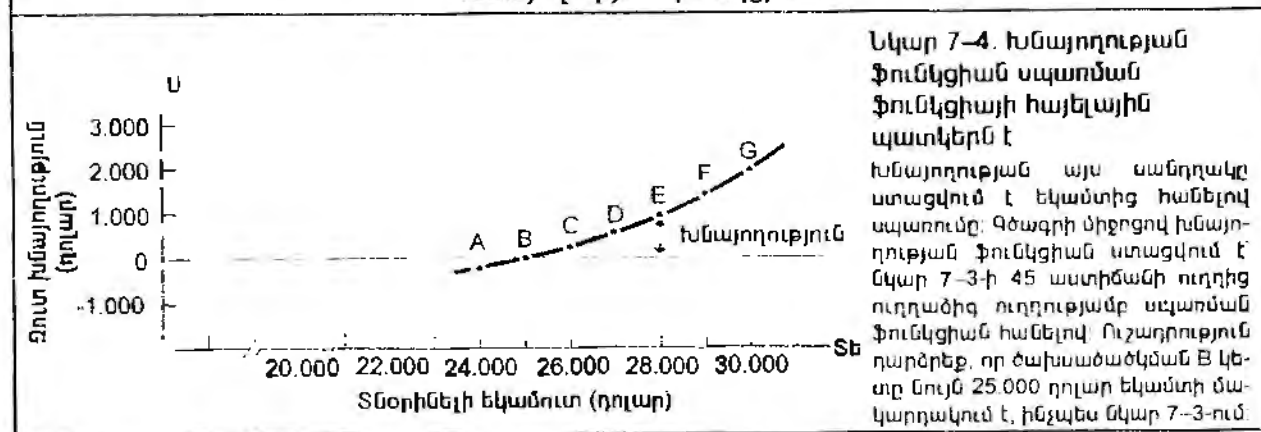
ներքև, տնային տնտեսությունն ունի դրական խնայողություն: Խնայողության և ապախնայողության չափը միշտ որոշվում է սպառման ֆունկցիայի և 45 աստիճանի ուղիղի միջև եղած ուղղաձիգ հեռավորությամբ:

Խնայողության ֆունկցիան: Խնայողության ֆունկցիան նկարագրում է խնայողության մակարդակի և եկամտի փոխառնությունը: Դա գծագրի օգնությամբ ցույց է տրված նկար 7-4-ում: Տնօրինելի եկամուտը նորից տեղադրում ենք հորիզոնական ա-

ռանցքի վրա, բայց հիմա ուղղաձիգ առանցքի վրա խնայողությունն է լինի դա բացասական մեծություն, թե՛ դրական:

Խնայողության ֆունկցիան անմիջականորեն ստացվում է նկար 7-3-ից: Այն 45 աստիճանի ուղիղի և սպառման ֆունկցիայի միջև եղած ուղղաձիգ հեռավորությունն է: Օրինակ, նկար 7-3-ի A կետում տեսնում ենք, որ տնային տնտեսության խնայողությունը բացասական է, քանի որ նրա սպառման ֆունկցիան ընկած է 45 աստիճան ուղիղից վերև: Նկար 7-4-ում ապախնայողությունը ցույց է տրված ուղղակիորեն՝

Խնայողության ֆունկցիան

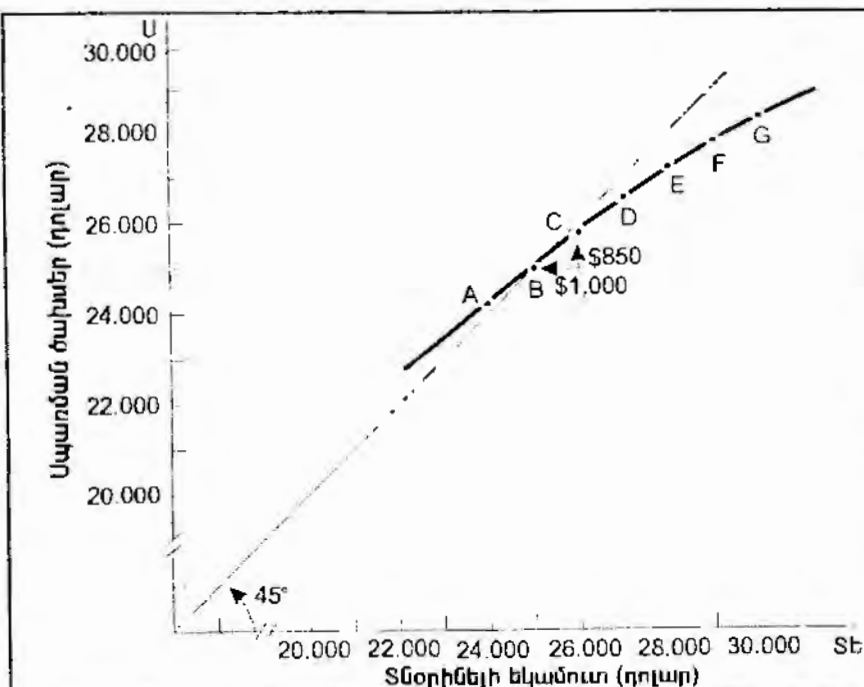
Ապառում և խնայողություն

	(1) Տճօրինելի եկամուտ (հարկումից հետո, դոլար)	(2) Ապառման ծախսեր (դոլար)	(3) Ապառման սահմանային հակվածություն (ՍԱՀ)	(4) Զուտ խնայողություն (դոլար) (4) = (1) - (2)	(5) Խնայողության սահմանային հակվածություն (ԽՍՀ)
A	24.000	24.110	$\frac{890}{1.000} = 0,89$	-110	$\frac{110}{1.000} = 0,11$
B	25.000	25.000	$\frac{850}{1.000} = 0,85$	0	$\frac{150}{1.000} = 0,15$
C	26.000	25.850	$\frac{750}{1.000} = 0,75$	+150	$\frac{250}{1.000} = 0,25$
D	27.000	26.600	$\frac{640}{1.000} = 0,64$	+400	$\frac{360}{1.000} = 0,36$
F	28.000	27.240	$\frac{590}{1.000} = 0,59$	+760	$\frac{410}{1.000} = 0,41$
F	29.000	27.830	$\frac{530}{1.000} = 0,53$	+1.170	$\frac{470}{1.000} = 0,47$
G	30.000	28.360		+1.640	

Աղյուսակ 7-4. Ապառման և խնայողության սահմանային հակվածությունները

Եկամտի յուրաքանչյուր դոլար, որը չի ծախսվում սպառման նպատակով, խնայվում է: Հավելյալ եկամտի յուրաքանչյուր դոլար հատկացվում է կան հավելյալ սպառմանը, կան հավելյալ խնայողությանը: Այս փաստերի միա-

վորումը թույլ է տալիս հաշվարկելու սպառման սահմանային հակվածությունը (ՍԱՀ) և խնայողության սահմանային հակվածությունը (ԽՍՀ):

Նկար 7-5. Ապառման ֆունկցիայի թեքությունը նրա ՍԱՀ-ն է

Ապառման սահմանային հակվածությունը (ՍԱՀ) հաշվարկելու համար հաշվում ենք սպառման ֆունկցիայի թեքությունը՝ կառուցելով ուղղանկյուն եռանկյուն և նրա բարձրությունը բաժանելով հիմքի վրա: B կետից C-ին անցնելիս սպառման անը կազմել է 850 դոլար: Սինդեռ տնօրինելի եկամտի փոփոխությունը հավասար է 1000 դոլարի: Թեքությունը, որը հավասար է Ս-ի փոփոխության բաժանած ՏԵ-ի փոփոխության վրա, ՍԱՀ-ն է: Եթե սպառման ֆունկցիան ամենուրեք վարդենթաց է, ապա ՍԱՀ-ի դեպքում դա ի՞նչ է նշանակում:

խնայողությունների ֆունկցիան A կետում գտնվում է գրոյական խնայողության գծից ներքև: Նման ձևով B կետից աչ խնայողությունը դրական է, քանի որ խնայողության ֆունկցիան գտնվում է գրոյական խնայողության գծից վերև:

ՄՊԱՌՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ՀԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ժամանակակից մակրոտնտեսագիտությունը մեծ կարևորություն է տալիս սպառման փոփոխությանը՝ կախված եկամտի փոփոխությունից: Այս հասկացությունը կոչվում է սպառման սահմանային հակվածություն կամ ՄԱՀ:

Սպառման սահմանային հակվածությունը եկամտի հավելյալ դոլարից մարդկանց լրացուցիչ սպառման մեծությունն է:

«Սահմանային» բառն ամբողջ տնտեսագիտության մեջ օգտագործվում է հավելյալ կամ լրացուցիչ իմաստով: Օրինակ, «սահմանային ծախս» նշանակում է հավելյալ ծախս՝ արտադրանքի լրացուցիչ միավորի արտադրության համար: «Սպառման հակվածություն» նշանակում է սպառման ցանկալի մակարդակ: ՄԱՀ-ն, այսպիսով, եկամտի հավելյալ դոլարից առաջացող հավելյալ կամ լրացուցիչ սպառումն է:

Այդուսակ 7-4-ում աղյուսակ 7-3-ի տվյալներն են՝ վերադասավորված ավելի հարմար ձևով: Նախ՝ ստուգեք նրա համարժեքությունը աղյուսակ 7-3-ին: Այնուհետև, դիտարկեք (1) և (2) սյունակները՝ տեսնելու համար, թե սպառման ծախսերն ինչպես են աճում եկամտի բարձրացող մակարդակների հետ միասին:

Այուսակ (3)-ը ցույց է տալիս, թե սպառման սահմանային հակվածությունը ինչպես ենք հաշվարկում: B կետից C-ին անցնելիս եկամուտը մեծանում է 1000 դոլարով՝ 25.000-ից հասնելով 26.000-ի: Որքա՞ն է աճում սպառումը: Սպառումն աճում է 25.000-ից 25.850-ի՝ աճելով 850 դոլարով: Հետևաբար, հավելյալ սպառումը կազմում է լրացուցիչ եկամտի 0.85

մասը: Եկամտի աճն մի լրացուցիչ դոլարից 85 ցենտը հատկացվում է սպառմանը, իսկ 15 ցենտը՝ խնայողությանը: Շարժվելով B կետից C, տեսնում ենք, որ սպառման սահմանային հակվածությունը կամ ՄԱՀ-ն 0.85 է:

ՄԱՀ-ն կարող եք որոշել եկամտի այլ մակարդակների միջև: Աղյուսակ 7-4-ում ՄԱՀ-ն սկսում է 0.89-ից՝ նվազ եկամուտների համար և ի վերջո ընկնում է 0.53-ի՝ բարձր եկամուտների դեպքում:

Սպառման սահմանային հակվածությունը որպես երկրաչափական բեքություն: Արդեն գիտենք, թե եկամտի ու սպառման տվյալների հիման վրա ինչպես հաշվարկել ՄԱՀ-ն: Ցանկանում ենք նաև հասկանալ, թե գծագրի միջոցով ինչպես կարելի է հաշվարկել ՄԱՀ-ն: Կհամոզվենք, որ ՄԱՀ-ն տրվում է սպառման ֆունկցիայի բեքությամբ:

Նկար 7-5-ը ցույց է տալիս, թե ՄԱՀ-ն ինչպես կարելի է հաշվարկել գծագրի միջոցով: B և C կետերի մոտ գծվում է մի փոքրիկ ուղղանկյուն եռանկյուն: Երբ B կետից C-ն շարժվելիս եկամուտն աճում է 1000 դոլարով, սպառման մեծությունն աճում է 850 դոլարով: Հետևաբար, այդ տիրույթում ՄԱՀ-ն հավասար է $\$850/\$1000 = 0.85$: Բայց, ինչպես ցույց է տրվել I գլխի հավելվածում, ուղղի բեքությունը «աճի հարաբերությունն է տեղաշարժին»: Հետևաբար, կարող ենք նկատել, որ սպառման ֆունկցիայի բեքությունը B և C կետերի միջև 0.85* է:

Սպառման ֆունկցիայի բեքությունը, որը չափվում է եկամտի փոփոխության յուրաքանչյուր դոլարին ընկնող սպառման փոփոխությամբ, սպառման սահմանային հակվածությունն է:

ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ՀԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

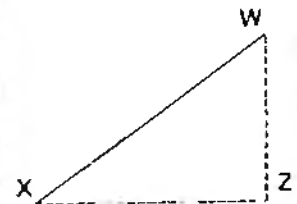
Սպառման սահմանային հակվածության հետ միասին գոյություն ունի նրա հայելային պատկերը՝ խնայողության սահմանային հակվածությունը կամ խՆԱՀ-ն: Խնայողության սահմանային հակ-

* Ուղղի բեքությունը ընճարկվել է I գլխի հավելվածում, բայց մի համառոտ ակնարկը կարող է օգտակար լինել: Ուղղի բեքության չափը կարող է լուսաբանվել նկար 7-6-ի ուղղանկյուն եռանկյան օգնությամբ: Որպես XW ուղղի բեքության չափ միշտ նկատվում ենք ZW-ի հարաբերությունը XZ-ին: Բեքությունը «աճի հարաբերությունն է տեղաշարժին»:

Եթե XW գիծը ուղիղ չէ, ինչպես որ տնտեսագիտության մեջ հանդիպող շատ կորեր, ապա որպես բեքություն ընդունում ենք տրված կետում շոշափողի բեքությունը: Այսինքն՝ եթե ու-

զում ենք գտնել բեքությունը նկար 7-5-ի G կետում, սկզբում (1) քանոնը տեղադրում ենք G կետում կորի շոշափողի ուղղությամբ, այնուհետև (2) բեքությունը հաշվում ենք որպես քանոնի ուղղությամբ գծված շոշափողի աճի հարաբերություն տեղաշարժին:

Սպառման ֆունկցիայի դեպքում բեքությունը ՄԱՀ-ն է կամ սպառման սահմանային հակվածությունը: Նմանապես, եթե կորը խնայողության ֆունկցիան է ապա բեքությունը սահմանվում է որպես խնայողության սահմանային հակվածություն կամ խՆԱՀ:

Նկար 7-6.

վածությունը սահմանվում է որպես եկամտի հավելյալ դոլարի այն մասը, որը հատկացվում է լրացուցիչ խնայողությանը:

Ինչու՞ են ՍՄՀ-ն ու ԽՍՀ-ն իրար հետ կապված որպես հայելային պատկերներ. 3իշեք, որ եկամուտը հավասար է սպառման և խնայողության գումարին: Դա նշանակում է, որ եկամտի յուրաքանչյուր հավելյալ դոլարը պետք է բաժանվի լրացուցիչ սպառման և լրացուցիչ խնայողության միջև: Այսպիսով, եթե ՍՄՀ-ն 0.85 է, ապա ԽՍՀ-ն պետք է լինի 0.15 (ինչի՞ հավասար կլինի ԽՍՀ-ն, եթե ՍՄՀ-ն լինի 0.6 կամ 0.99): Աղյուսակ 7-4-ի (3) և (5) սյունակների համեմատությունը հաստատում է, որ եկամտի ամեն մի մակարդակի դեպքում ՍՄՀ-ի և ԽՍՀ-ի գումարը միշտ ճշտորեն պետք է տա 1, ոչ ավել և ոչ էլ պակաս: Ամենուրեք և միշտ $\text{ԽՍՀ} = 1 - \text{ՍՄՀ}$:

ՍԱՀԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆ

Համառոտակի աչքի անցկացնենք մեր սովորած սահմանումները:

1. *Սպառման ֆունկցիան սպառման մակարդակն առնչում է տնօրինելի եկամտի մակարդակին:*
2. *Խնայողության ֆունկցիան խնայողությունն առնչում է տնօրինելի եկամտին: Խնայողության և սպառման սանդղակները հայելային պատկերներ են, քանի որ այն, ինչ խնայվում է, ուրեմն չի սպառվում:*
3. *Սպառման սահմանային հավելածությունը (ՍՄՀ) եկամտի հավելյալ դոլարի ստեղծած լրացուցիչ սպառման մեծությունն է: Գծագրով այն տրվում է սպառման ֆունկցիայի բեքլոսթի:*
4. *Խնայողության սահմանային հավելածությունը (ԽՍՀ) եկամտի յուրաքանչյուր հավելյալ դոլարի ստեղծած լրացուցիչ խնայողությունն է: Գծագրի վրա դա խնայողությունների սանդղակի բեքլոսթի է:*
5. *Քանի որ եկամտի յուրաքանչյուր դոլարի այն մասը, որը չի սպառվում, անհրաժեշտաբար խնայվում է, ապա $\text{ԽՍՀ} = 1 - \text{ՍՄՀ}$:*

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՊԱՌՍԱՆ ՎԱՐՔԸ

Մինչև հիմա տիպական ընտանիքների բյուջեի պատկերներն ու սպառման վարքը քննարկել ենք տարբեր եկամուտների դեպքում: Հիմա անդրադառնում ենք երկրի՝ որպես ամբողջության, սպառման վարքի քննարկմանը: Տնային տնտեսությունների վարքից ազ-

գային հավելածության անցումը բնորոշ է մակրոտնտեսագիտության մեթոդաբանությանը. սկսում ենք անհատական մակարդակում տնտեսական գործունեության քննարկումից, իսկ այնուհետև անհատներին ընդհանրացնում ենք՝ ուսումնասիրելու համար. թե ընդհանուր տնտեսությունն ինչ ձևով է գործում:

Ինչու՞ ենք այսպիսի հետաքրքրություն ցուցաբերում ազգային սպառման հակումների նկատմամբ: Սպառումը կարևոր է, նախ՝ քանի որ այն ընդհանուր ծախսի գլխավոր բաղադրիչն է, իսկ այս գլուխներում մեր խնդիրն է հասկանալ ընդհանուր պահանջարկի որոշումը. երկրորդ՝ ինչը չի սպառվում՝ խնայվում է և առկա է երկրում ներդրման համար, իսկ ներդրումը երկարաժամկետ հեռանկարում տնտեսական զարգացման հիմնական քարշիչ ուժն է: Սպառման և խնայողության վարքերը տնտեսական աճի և գործարարության պարբերաշրջանների ըմբռնման բանալիներ են:

ՄՊԱՌՍԱՆ ՈՐՈՇԵԻՉՆԵՐԸ

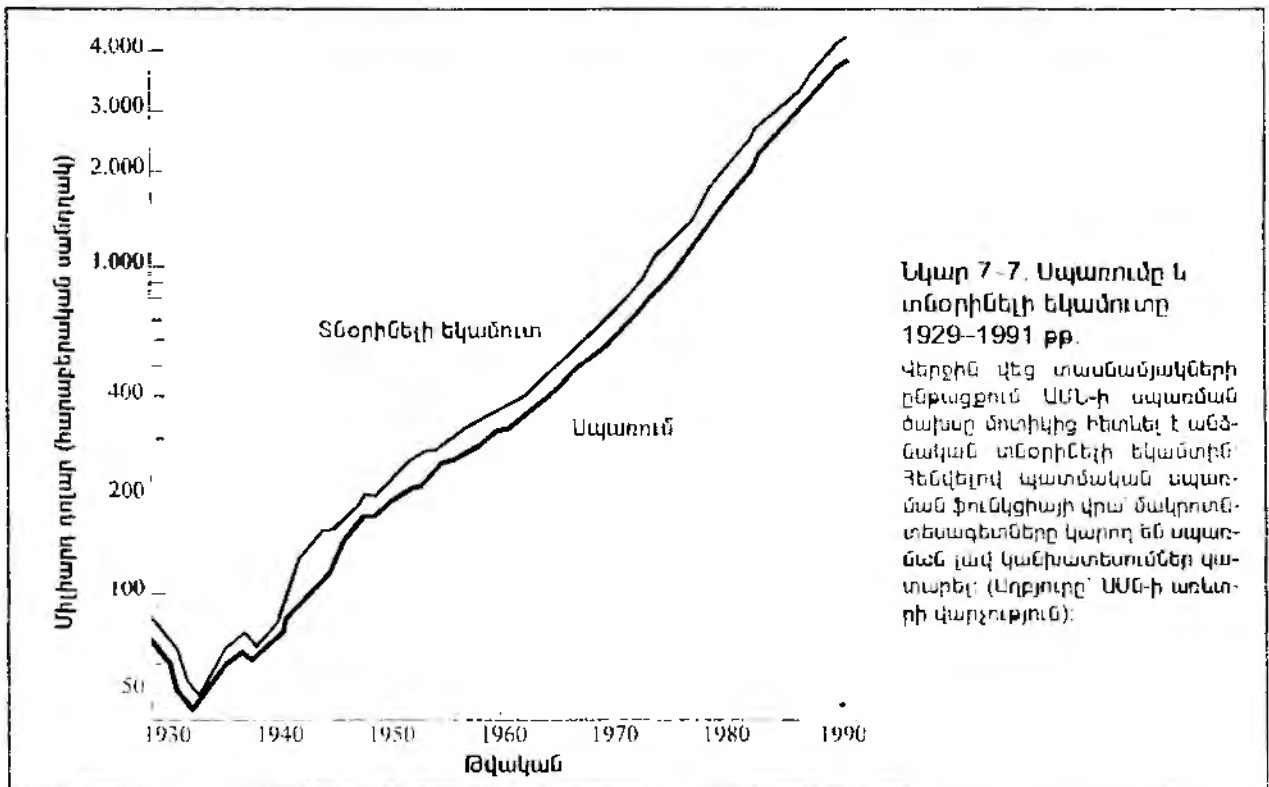
Սկսում ենք այն հիմնական ուժերի վերլուծությունից, որոնք ազդում են սպառողների ծախսերի վրա: Ո՞ր գործոններն են որոշում սպառման ծախսերը երկրի կյանքի և կենսագործունեության մեջ:

Ընթացիկ տնօրինելի եկամուտ: Նկար 7-7-ը ցույց է տալիս, թե 1929-1991 թթ. սպառումն ինչպես է հետևել տնօրինելի եկամտին: Միայն երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ, երբ ապրանքները քիչ էին և նորմավորված, իսկ մարդկանց ստիպում էին խնայել՝ ռազմական ջանքերին սատարելու համար, եկամուտն ու սպառումը համատեղ չեն շարժվել:

Ոչ պաշտոնական դիտումներն ու վիճակագրական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ տնօրինելի եկամտի ընթացիկ մակարդակը երկրի սպառումը որոշող կենտրոնական գործոնն է:

Կայուն եկամուտ: Սպառման պարզագույն տեսությունը սպառման ծախսերը կանխատեսելու համար օգտագործում է միայն ընթացիկ տարվա եկամուտը: Սանրազնին ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մարդիկ իրենց սպառման ծախսերը կառուցում են երկարատև հեռանկարում եկամտի հավելածության, ինչպես նաև ընթացիկ տնօրինելի եկամտի հիմքի վրա:

Որո՞նք են դրա օրինակները: Եթե վատ եղանակը ոչնչացնի բերքը, ապա ազատակատերերը կապավիճեն իրենց նախկին խնայողություններին: Քանի որ բժշկականի ուսանողներն ակնկալում են բարձր

մասնագիտական վաստակներ, նրանք երիտասարդ տարիքում սպառման նպատակների համար կլատարեն փոխառություններ: Այս հանգամանքներում սպառողները հանդես են բերում հեռատեսություն և խորհում են. «Այս տարվա եկամուտը ժամանակավորապես է բարձր կամ ցածր: Ընթացիկ և ապագա իմ եկամտով, առանց խոշոր պարտքերի, այսօր որքա՞ն կարող եմ սպառել»:

Եղած տվյալները ցույց են տալիս, որ սպառողներն իրենց սպառման մակարդակներն ընտրելիս ընդհանրապես աչքի առաջ են ունենում ինչպես ընթացիկ եկամուտները, այնպես էլ ակնկալիքը երկարատև հեռանկարում: Հասկանալու համար, թե սպառումն ինչպես է կախված եկամտի երկարաժամկետ հեռանկարային հակումից, տնտեսագետները ստեղծել են *կայուն եկամտի տեսությունը* և *կյանքի պարբերաշրջանների վարկածը*:

Կայուն եկամուտը եկամտի այն մակարդակն է, որ տնային տնտեսությունները կսահմային, եթե բացառվեին ժամանակավոր կամ անցողիկ այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են եղանակը, կարճատև գործարարության պարբերաշրջանը կամ պատահական շահույթն ու կորուստը²: Ըստ կայուն եկամտի տե-

սության, սպառումը հիմնականում համապատասխանում է կայուն եկամտին: Այս մոտեցումը ենթադրում է, որ սպառողները հավասարապես չեն արձագանքում եկամտի բոլոր ցնցումներին: Եթե եկամտի փոփոխությունը կայուն է թվում (ինչպես, օրինակ, ապահով և բարձր վճարվող պաշտոնի նշանակվելու դեպքում), ապա հավանական է, որ մարդիկ կսպառեն իրենց եկամտի աճի մեծ մասը, Մյուս կողմից, եթե եկամտի փոփոխությունն ակնհայտորեն ժամանակավոր է (օրինակ, եթե այն ստացվել է միանվագ շահութաբաժնից կամ հաջող բերքահավաքից), ապա եկամտի նշանակալի մասը կարող է խնայվել:

Հարստություն և այլ ազդեցություններ: Սպառման մեծության հաջորդ կարևոր որոշիչը հարստությունն է: Դիտարկենք տարեկան 25.000 դոլար հավասարաչափ եկամուտներով երկու սպառողների: Մեկը դրամատաճն ունի 100.000 դոլար, մինչդեռ մյուսը ոչ մի խնայողություն չունի: Առաջին անձնավորությունը կարող է իր հարստության մի մասը

մանը (կայուն եկամտի վարկած) և Ֆրանկո Մոդիգլիանին (կյանքի պարբերաշրջանների կաղապար): Երկուսն էլ տնտեսագիտության բնագավառի նոբելյան մրցանակի են արժանացել այս և այլ ասպարեզներում ձեռք բերած նվաճումների համար:

² Երկարատև ազդեցությունների առաջին յուրօրինակ ուսումնասիրությունները կատարել են Միլթոն Ֆրիդ-

սպառնել, իսկ մյուսը չունի հարստություն, որից կարողանա օգտվել: Այն փաստը, որ ավելի մեծ հարստությունը հանգեցնում է ավելի բարձր սպառման, կոչվում է *հարստության ազդեցություն*։

Սովորաբար հարստությունը տարեցտարի արագորեն չի փոխվում: Հետևաբար, հարստության ազդակը սպառման մեջ հազվադեպ է կտրուկ տեղաշարժեր առաջացնում: Սակայն ժամանակ առ ժամանակ տեղի են ունենում բացառություններ: Երբ 1929 թ. հետո բաժնետոմսերի շուկան գլխիվայր շրջվեց, հարստությունները փլուզվեցին, իսկ թղթադրամով հարուստ կապիտալիստները մի գիշերվա մեջ չքավորներ դարձան: Շատ ունևորներ ստիպված էին կրճատելու իրենց սպառումը: Նման ծեղվ, երբ բաժնետոմսերի գները 1980-ական թվականների կեսերին բարձրացան՝ 1982 թ. հետո մարդկանց հարստությանը գումարելով ավելի քան մեկ տրիլիոն դոլար, սպառումը հավանաբար խթանվեց այն թանից, որ մարդիկ հարստության ներիսս զգացին:

Որպես խնայողության և սպառման կարևոր որոշիչներ ժամանակ առ ժամանակ նշվում են նաև այլ գործոններ: Որոշ տնտեսագետներ հավատացած են, որ խնայողությունն ընկնում է հատույցի փոքր չափերի պատճառով: Հարվարդի պրոֆեսոր Մարթին Ֆելդշթայնը՝ նախագահ Ռեյգանի օրոք տնտեսական խորհրդականների խմբի նախագահը, վաստարկում էր, որ առատածեռն սոցիալական ապահովության համակարգն իջեցնում է անձնական խնայողությունը, քանի որ ակնկալում ենք պաշտոնաթող լինելուց հետո բարձր պետական թոշակներ և ծերության համար այսօր քիչ ենք խնայում:

Սպառումը որոշելու մեջ, բացի ընթացիկ եկամտից, մյուս ազդեցությունները որքանով են կարևոր: Զեյերն են կասկածի ենթարկում խնայողության մակարդակի վրա կայուն եկամտի, հարստության, սոցիալական գործոնների և ակնկալիքների ազդեցության կարևորությունը: Սակայն տարեցտարի սպառման փոփոխության գլխավոր որոշիչը մնում է իրական տնօրինելի եկամուտը:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄՊԱՈՍԱՆ, ՖՈՒԼԿՑԻՄՆ

Սպառման որոշիչները դիտարկելուց հետո կարող ենք եզրակացնել, որ ազգային սպառման մակարդակի հիմնական որոշիչը տնօրինելի եկամուտն է: Այս արդյունքի հիման վրա նկար 7-8-ում կարող ենք ներկայացնել սպառման և տնօրինելի եկամտի վերջին տարեկան տվյալները: Շեղումները պատկերող գծագիրը ցույց է տալիս 1966-1991 թթ. ժամանակահատվածի տվյալները: Նրա յուրաքանչյուր կետը ներկայացնում է տվյալ տարվա սպառման և եկամտի մակարդակները:

Ի լրումն դրա ցրված կետերի միջով անց ենք կացրել մի գիծ, որը նշանակված է ՄՍ-ով և անվանված «հարմարեցված սպառման ֆունկցիա»։ Այս հարմարեցված սպառման ֆունկցիան ցույց է տալիս թե վերջին բառորդ դարի ընթացքում սպառումը որքան մոտիկից է հետևել տնօրինելի եկամտին՝ Իրականում տնտեսագիտության պատմաբանները գտնում են, որ տնօրինելի եկամտի և սպառման սերտ կապը սկիզբ է առնում տասնիններորդ դարից: Այս առնչությունը, որ սպառողները միշտ խնայում են իրենց տնօրինելի եկամտի 7 տոկոսը, մակրոտնտեսագիտության ամենատևական փորձառական օրինաչափություններից մեկն է: Նկար 7-8-ը ցույց է տալիս, որ հարմարեցված ուղիղը իրական տվյալներին հետևում է շատ մոտիկից:

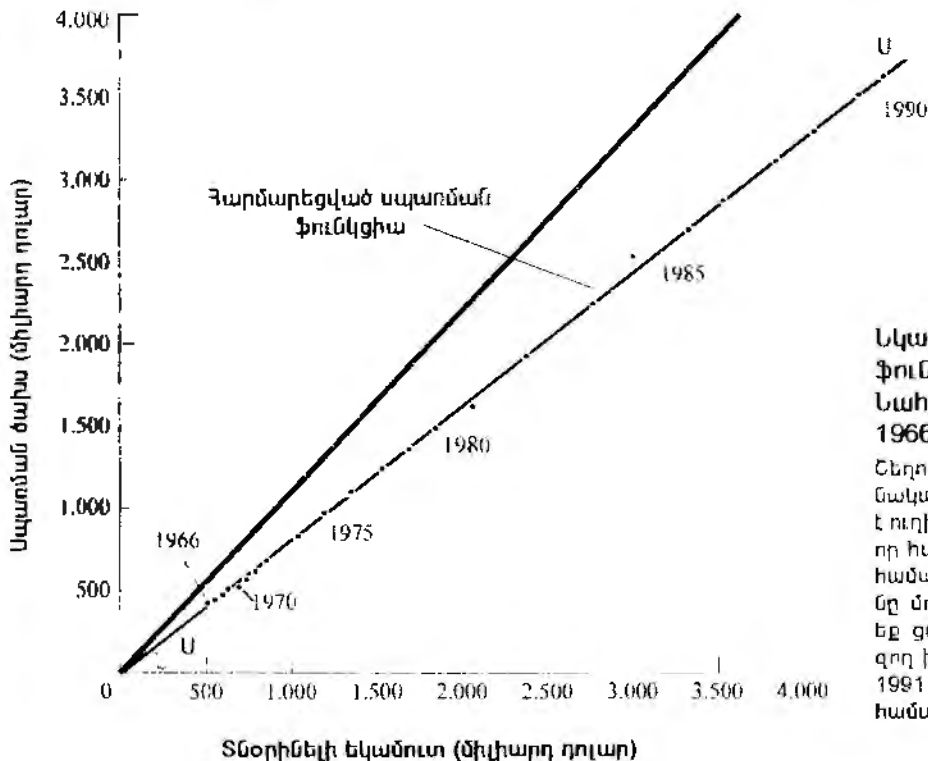
ԱՄՆ-Ի ՆԿԱՅՈՂ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՓԸ

Երկարատև հեռանկարում երկրի հիմնական միջոցների կազմավորումը որոշվում է նրա ազգային խնայողությունների չափով՝ երբ որևէ երկիր խնայում է մեծ չափով, ապա նրա հիմնական միջոցների պաշարն աճում է արագորեն, և նա վայելում է ներուժային արտադրանքի արագ աճ՝ երբ երկրի խնայողությունների չափը փոքր է, նրա սարքավորումներն ու գործարանները հնանում են, և նրա ենթակառուցվածքը սկսում են շարքից դուրս գալ: Խնայողության, ներդրման և տնտեսական աճի այս սերտ կապն է այն զլխավոր պատճառը, որ տնտեսագետները այսչափ մտահոգված են երկրի խնայողությունների չափով:

Սոյուսակ 7-5-ում թվարկված են 1960-1989 թթ. ժամանակահատվածում առաջատար երկրների գուտ խնայողությունների չափերը: Այն ցույց է տալիս, որ ճապոնիան զլխավորում է խնայողությանը՝ որպես ազգային եկամտի տոկոսի, ցուցակը, մինչդեռ Միացյալ Նահանգները քարշ է գալիս մյուս առաջատար երկրների վերջում: Ավելին, անցած տասնամյակի ընթացքում ԱՄՆ-ի առանց այն էլ ցածր խնայողության մակարդակը նույնիսկ ավելի է նվազել՝ Նկար 7-9-ը ցույց է տալիս գուտ մասնավոր խնայողության (որը հավասար է գուտ արտաքին ներդրման և գուտ ներքին մասնավոր խնայողության գումարին) հակվածությունը վերջին տասնամյակների ընթացքում: Ազգային խնայողության չափը նկարագրող այս մեծությունը երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո նվազել է ավելի քան 10 տոկոսով, 1980-ական թվականների վերջին դառնալով մոտ 2 տոկոս:

Որո՞նք են ազգային խնայողության չափի գահավեժ նվազման սպառնալուծները, Այսօր դա խիստ վիճահարույց հարց է, բայց տնտեսագետները մատնանշում են հետևյալ հնարավոր պատճառները

Սպառումն առնչվում է եկամտի հետ

Նկար 7-8. Սպառման ֆունկցիան Միացյալ Նահանգների համար, 1966-1991 թթ.

Շեղումները պատկերող փորձնական կետերի միջով տարված է ուղիղ գիծ: Կարող եք ստուգել, որ հարմարեցված ուղղի ՍՄՀ-ին համապատասխանող բեքուբյունը մոտ 0,93 է: Ինչպե՞ս կարող եք ցույց տալ անձնական նվազող խնայողության չափը 1986-1991 թթ. ժամանակահատվածի համար: (Աղբյուրը՝ Նկար 7-7).

- **Համերկրային բյուջեի բացը:** 1980-ական թվականների սկզբին համերկրային կառավարությունն սկսեց խրվել բյուջեի մեծ բացի մեջ. բյուջեի բացի աճը 1970-ական թվականների վերջերին տարեկան մի քանի միլիարդից 1980-ական թվականների վերջին միջինը դարձավ տարեկան 150 մլրդ. դոլար. Տնտեսագետների մեծ մասը հավատացած է, որ բյուջեի մեծ բացը խթանում է սպառումը և դրանով նվազեցնում ազգային խնայողությունը: Ոմանք հաշվել են, որ ազգային խնայողության չափի նվազումը հիմնականում 1980-ական թթ. բյուջեի մեծ բացի հետևանքն է³:
- **Սոցիալական ապահովության համակարգը:** Շատ տնտեսագետներ փաստարկում են, որ սոցիալական ապահովության համակարգի կիրառումը մասնակիորեն վերացրել է անձնական

խնայողության անհրաժեշտությունը: Վաղ ժամանակներում ընտանիքը աշխատանքային տարիներին խնայողություն էր կատարում, որպեսզի աշխատանքը թողնելուց հետո միջոցներ ունենար նեղ օրվա համար: Այսօր կառավարությունը հավացում է սոցիալական ապահովության հարկեր և վճարում սոցիալական ապահովության նպաստներ՝ մասնակիորեն վերացնելով աշխատանքը թողնելու պարագայում անձնական խնայողության անհրաժեշտությունը: Եկամտաստար մյուս համակարգերը ևս ունեն նման ներգործություն. փոքրացնելով խնայողության անհրաժեշտությունը նեղ օրվա համար, օրինակ բերքի ապահովագրությունը՝ ագարակատերերի համար, բժշկական խնամքը՝ կարիքավորների համար, այս բոլորը թուլացնում են խնայողու-

³ Տեսաբանների դպրոցներից մեկը, որը ծագել է հարվարդական Ուոլթեր Բարոյի ռազմաժողովուրդների հիման վրա, գտնում է, որ պետական բյուջեի բացը չի խթանում սպառումը: Բարոյի տեսության տրամաբանությունն այն է, որ երբ կառավարությունը բյուջեի բացը փակելու նպատակով փոխառություն

է կատարում, մարդիկ արդեն գիտեն, որ կառավարությունն ի վերջո կբարձրացնի հարկերը, որպեսզի հետ վճարի պարտքի հիմնական դրամագումարն ու չափը: Խելացի և հեռատես սպառողները համապատասխանաբար կհնայեն ճիշտ այնքան, որ համակշիռ պետական բացի ներգործությունը:

յուն կատարելու մարդկանց նախազգուշական դրոշմատնադր:

Ազգային խնայողության չափերը 1960-1989 թթ.

Երկիրը	Ազգային խնայողության չափը (զուտ ազգային խնայողությունը որպես ՀՆԱ-ի տոկոս)
Ճապոնիա	20,7
Արևմտյան Գերմանիա	44,0
Ֆրանսիա	13,6
Կանադա	9,9
Միացյալ թագավորություն	7,4
Միացյալ Նահանգներ	7,2

Աղբյուրը՝ OECD, National Accounts, 1960-1989 թթ.
(Փարիզ, 1991 թ.) և ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն

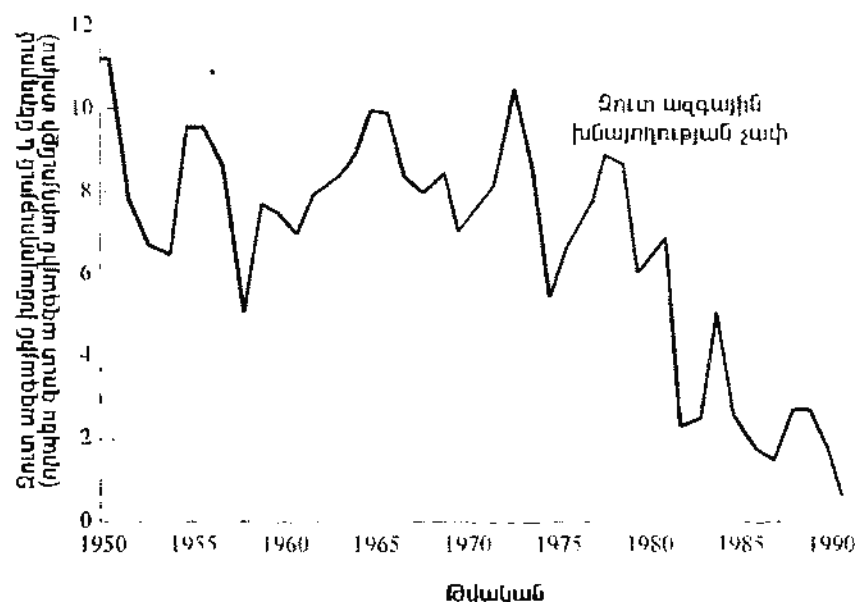
**Աղյուսակ 7-5. ԱՄՆ-ի խնայողությունների
չափը հետ է մնում մյուս առաջատար
արդյունաբերական երկրների նույն
ցուցանիշից**

Աղյուսակը ցույց է տալիս զուտ ազգային մասնավոր
խնայողությունը (որը հավասար է տնային տնտե-
սությունների և ձեռնարկությունների ներքին և ար-
տաքին զուտ խնայողությանը) բաժանած ՀՆԱ-ի վրա:

- **Ֆինանսական միջոցների շուկաները**
Մինչև վերջերս ֆինանսական միջոցների շուկա-
ներն ունեին շատ անկատարություններ: Մարդիկ
կարևոր նպատակների համար փող փոխառելիս
հանդիպում էին մեծ դժվարությունների լինելու դա-
տան կառուցում, կրթության ֆինանսավորում, թե
որևէ գործի ձեռնարկում: Ֆինանսական միջոցնե-
րի շուկաների զարգացմանը զուգընթաց, հաճախ
կառավարության օգնությամբ, փոխառելու նոր
հնարավորությունները մարդկանց թույլ տվեցին
գումարները ձեռք բերել ավելի հեշտությամբ:
Դրա լավ օրինակներից մեկը ուսանողական փո-
խառություններն են: Տասնամյակներ առաջ քոլե-
ջում ուսումնասիրությունը ֆինանսավորվում էր
կամ ընտանեկան խնայողություններով, կամ ու-
սանողի աշխատանքով: Այսօր, քանի որ համերկ-
րային կառավարությունը երաշխավորում է ուսա-
նողական շատ փոխառություններ, ուսանողներն
իրենց ուսման վարձը վճարելու համար կարող են
փոխառություն կատարել. իսկ հետագայում
իրենց վաստակներից հետ վճարել փոխառու-
յունների դիմաց:

- **Այլ աղբյուրներ:** Ազգային խնայողության նվա-
զող չափի համար նշվել են շատ այլ պատճառ-
ներ: Որոշ տեսաբաններ մատնանշել են 1970-
ական թվականների վերջերի և 1980-ական թվա-
կանների սկզբի բարձր գնաճը, թեպետև այս

Նվազող ազգային խնայողություն

Նկար 7-9. ԱՄՆ-ի ազգային
խնայողությունը նվազել է
կտրուկ կերպով

Ջուտ ազգային խնայողության
չափը հավասար է ազգային
խնայողությանը (ներքին և ար-
տաքին) հանած արժեքվազումը
և այս ամենը բաժանած ՀՆԱ-ի
վրա: Ըստ սահմանման, զուտ
ազգային խնայողությունը հա-
վասար է զուտ ազգային ներդր-
մանը (որը հավասար է զուտ ներ-
քին ներդրմանը գումարած ար-
տաքին ներդրումը): (Աղբյուրը
Congressional Budget Office,
Trends in Public Investment, դեկ-
տեմբեր, 1987թ., թարմացված՝
հեղինակների կողմից)

պատճառը կարող է բացառվել, քանի որ 1980-ական թվականների վերջերին, գնաճը վերանալուց հետո, խնայողության նվազումը շարունակվեց: Մյուսները վերջին տարիներին խնայողության նվազմամբ թուլացող շահագրգռությունը բացատրում են բարձր հարկադրույթներով և խնայողության ցածր հետհարկային հատույցներով: Այստեղ նույնպես փաստարկը համոզիչ չէ, քանի որ խնայողությունը չվերականգնվեց նույնիսկ 1980-ական թվականներին հարկադրույթների փոքրացումից և իրական շահագրգռությունի մեծացումից հետո: Այլ ենթադրությունների թվում են սոցիոլոգիական վարկածները, ինչպես, օրինակ, բողոքականության բարոյախոսության ենթադր-

յալ անկումը (բարոյախոսություն, որն ըստ Թոմսոնի և այլ պատմաբանների, նախորդ դարերում կապիտալիզմի զարգացման հիմնական շարժիչ ուժն է եղել):

Ազգային խնայողության անկումը շարունակում է մնալ մի անհասկանալի երևույթ, որը կասկածի տակ է դնում մակրոտնտեսագետների խորաթափանցությունը: Չնայած դեռևս ոչ մեկը լիարժեք ձևով ցույց չի տվել, թե ինչու՝ է ԱՄՆ-ի ազգային խնայողության չափը վերջին տարիներին այսքան կտրուկ ընկել, գործնականում բոլորը հավատացած են, որ խնայողությունների չափը շատ ցածր է 1990-ական թվականներին ներդրումների կենսական և առողջ մակարդակ երաշխավորելու համար:

Բ. ՆԵՐՈՂՈՒՄԱՆ ՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ

Մասնավոր ծախսերի երկրորդ կարևոր բաղադրիչը ներդրումն է⁴։ Ներդրումը մակրոտնտեսագիտության մեջ խաղում է երկու դեր: Նախ քանի որ ներդրումը ծախսի խոշոր և փոփոխական բաղադրիչ է, նրա կտրուկ փոփոխությունները կարող են կարևոր ազդեցություն ունենալ ընդհանուր պահանջարկի վրա: Վերջինս, իր հերթին, ազդում է արտադրանքի և զբաղվածության վրա: Բացի դրանից, ներդրումը հանգեցնում է հիմնական միջոցների կուտակման: Շինությունների և սարքավորումների պաշարի մեծացումը խթանում է երկրի ներուժային արտադրանքը և երկարատև հեռանկարում նպաստում տնտեսական աճին:

Այսպիսով, ներդրումը երկակի դեր է խաղում ընդհանուր պահանջարկի վրա իր ունեցած ազդեցությամբ: Ներգործելով կարծատև հեռանկարային արտադրանքի վրա և ներուժային արտադրանքի ու ընդհանուր առաջարկի վրա, հիմնական միջոցների կուտակման միջոցով ազդելով երկարատև հեռան-

կարային արտադրանքի աճի վրա:

Որո՞նք են ներդրման գլխավոր որոշիչները: 6-5 աղյուսակից հիշեք, որ ներդրումը տրոհվում է երեք բաղադրիչների՝ բնակելի կառույցների գնում, ներդրում որևէ կոնկրետ նշանակության գործարանի կամ սարքավորման մեջ և գույքապաշարի լրացումներ: Ամբողջի մոտ քառորդ մասը բնակելի շինություններն են, քսաներորդ մասը՝ սովորաբար գույքապաշարի փոփոխությունն է, իսկ մնացածը՝ վերջին տարիների ամբողջ ներդրման միջին հաշվով 70 տոկոսը, ներդրումն է գործարանների և սարքավորումների մեջ:

Ինչու՞ են գործարար շրջանները ներդրումներ կատարում: Վերջին հաշվով գործարար շրջանները հիմնական միջոցներ են գնում, երբ նրանց ակնկալում են, որ դա իրենց շահույթ կբերի, այսինքն նրանց ավելի մեծ հասույթներ կբերի, քան ներդրման ծախսերն են: Այս պարզ պնդումը պարունակում է ներդրումն ըմբռնելու անհրաժեշտ երեք տարրերը՝ հասույթներ, ծախսեր և ակնկալիքները:

⁴ Հիշեք, որ մակրոտնտեսագետները «ներդրում» հասկացությունն օգտագործում են նյութական հիմնական միջոցների պաշարի ռազմավարների խմատով, իսկ հիմնական միջոցներն են սարքավորումները, շինությունները կամ գույքի պաշարները, երբ Այբիեմ-ը մի նոր գործարան է կառուցում կամ երբ Ամիքների ընտանիքը նոր տուն է կառուցում, նրանց կատարում են ներդրումներ: Եստեղը «ներդրման» մասին են խոսում, երբ հողակտոր, հիմ արժեթուղք կամ սեփականության իրավունք են գնում: Ճնշե՛սագիտության մեջ այս գնումները ֆինանսական գործարքներ կամ միջոցների տեղաբաշխման փոփոխություններ են, քանի որ ինչը մի անձնավորություն գնում է, մեկ ուրիշը վաճառում է: Ներդրում տեղի ունի միայն այն դեպքում, երբ իրական հիմնական միջոցներ են ստեղծվում:

Հասույթներ: Ներդրումը ձեռնարկությանը լրացուցիչ եկամուտներ կբերի, եթե ձեռնարկությանն օգնի վաճառելու ավելի շատ: Սա ենթադրում է, որ ներդրման շատ կարևոր որոշիչը արտադրության ընդհանուր մակարդակն է (կամ ՀԱԱ-ն): Երբ գործարանները պարապուրդի մեջ են, ձեռնարկատերերը համեմատաբար քիչ կարիք կունենան նոր գործարաններ կառուցելու, և ներդրումը կլինի շատ փոքր: Ավելի ընդհանուր ձևով՝ ներդրումը կախված է հասույթներից, որոնք ստեղծվում են ընդհանուր տնտեսական վիճակին համապատասխան: Որոշ ուսումնասիրություններ ցույց են տալիս, որ գործարարության պարբերաշրջանների ընթացքում արտադրանքի տատա-

նունները ազդում են ներդրման ծախսերի վրա: Արտադրանքի զգալի ներգործության վերջին օրինակներից մեկն ի հայտ եկավ 1979–1982 թթ. գործարարության անկման ընթացքում, երբ արտադրանքը կտրուկ ընկավ, իսկ ներդրումը նվազեց 22 տոկոսով:

Ծախսեր: Ներդրման մակարդակի երկրորդ կարևոր որոշիչը ներդրման ծախսերն են: Քանի որ ներդրման ապրանքները դիմանում են երկար տարիներ, ներդրման ծախսերի մասին դատելն ավելի դժվար է, քան այլ ապրանքների ծախսերի մասին, օրինակ՝ ածխի կամ ցորենի: Երբ գնված ապրանքը երկար տարիներ է դիմանում, ապա հիմնական միջոցի ծախսը պետք է հաշվարկել՝ հաշվի առնելով փոխառված գումարի շահադրույքը:

Դա հասկանալու համար նկատենք, որ հիմնական ապրանքներ գնելու համար ներդրողներն անհրաժեշտ գումարները հաճախ ստեղծում են փոխառություններով (ասենք՝ գրավի դիմաց կամ պարտատոմսերի չուկայում): Իսկ ո՞րն է փոխառության ծախսը: Դա փոխառված դրամական միջոցների *շահադրույքն* է: Հիշեք, որ շահադրույքն այն զինն է, որը վճարվում է որոշ ժամանակամիջոցի ընթացքում փող փոխառելու համար: Օրինակ, մեկ տարի ժամանակով 1000 դոլար փոխառելու համար կարող եք վճարել 13 տոկոս: Տուն գնելու դեպքում շահադրույքը գրավի շահադրույքն է:

Համերկային կառավարությունը որոշ բնագավառներում ներդրման վրա ազդելու համար երբեմն օգտագործում է ֆինանսական քաղաքականությունը: Մասնավորապես, կառավարության կողմից սահմանված *հարկերն* ազդում են ներդրման ծախսերի վրա: Ընկերակցությունների համերկային եկամտահարկը կազմում է ընկերակցության եկամտի յուրաքանչյուր դոլարի 34 ցենտը՝ դրանով իսկ խոչընդոտելով ընկերակցությունների ներդրումը: Մակայն կառավարությունը հարկային հատուկ արտոնություններ է տալիս նավթի և գազի արդյունահանմանը՝ այդ հատվածում մեծացնելով եռանդը: Տարբեր հատվածներում կամ նույնիսկ տարբեր երկրներում հարկային քաղաքականությունը խոր ներգործություն է ունենում շահույթ որոնող ընկերությունների ներդրումների վարքի վրա⁵:

Ալկակալիքներ: Ներդրումը որոշող երրորդ տարրը ակնկալիքներն են և գործարարական վստահությունը: Ներդրումն ամենից առաջ մոլեխաղ է ապագայի հետ, մի գրագ, որ ներդրումից եկած հասույքները կգերազանցեն ծախսերը: Եթե ձեռնարկությունները մտահոգված են այն բանով, որ տնտեսական պայմանները Գերմանիայում ճգնաժամային կլինեն, նրանք հակված չեն լինի ներդրելու Գերմանիայում: Ընդհակառակը, եթե ձեռնարկությունները մոտ ապագայում հավանական համարեն տնտեսական աճի արագ վերականգնումը, ապա նրանք կսկսեն նախագծել գործարանի ընդլայնումը:

Այսպիսով, ներդրման պաշարները մազաբելով կախված են ապագա իրադարձությունների ակնկալիքներից և կանխատեսումներից: Բայց, ինչպես մի իմաստուն է ասել, կանխագուշակումը վտանգավոր է մանավանդ, ապագայի վերաբերմամբ: Զեռնարկությունները շատ եռանդ են քափում ներդրումները վերլուծելու համար և փորձում են փոքրացնել իրենց ներդրումների արդյունքի անորոշությունները:

Կարող ենք ներդրման որոշումների վրա ազդող ուժերին վերաբերող մեր ակնարկն ամփոփել հետևյալ կերպ:

Զեռնարկությունները ներդրում են շահույթ ստանալու համար: Քանի որ հիմնական ապրանքները դիմանում են երկար տարիներ, ապա ներդրման վերաբերյալ որոշումները կախված են (ա) նոր ներդրումից ստացվող արտադրանքի պահանջարկից, (բ) ներդրման ծախսերի վրա ազդող շահադրույքներից ու հարկերից և (գ) տնտեսական վիճակի վերաբերյալ ձեռնարկությունների ակնկալիքներից:

ՆԵՐԴՐՄԱՆ ԴԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ԿՈՐԸ

Վերլուծելու համար, թե տարբեր ուժերն ինչպես են ազդում ներդրման վրա, պետք է հասկանալ շահադրույքի և ներդրման փոխադարձ կապը: Այս կապն առանձնապես կարևոր է, քանի որ կառավարությունները ներդրման վրա հիմնականում ազդում են շահադրույքների միջոցով: Շահադրույքների և ներդրման կապը ցույց տալու համար տնտեսագետներն

⁵ Ներդրման վրա հարկման ազդեցությունը գնահատելիս տնտեսագետները հաճախ քննարկում են ներդրման հատույցների վրա դրվող «սահմանային հարկադրույքը»: Սահմանային հարկադրույքը եկամտի լրացուցիչ դոլարի դիմաց գանձվող լրացուցիչ հարկն է: 1990 թ. ընկերակցությունների ներդրումներից ստացված եկամուտների վրա դրված սահմանային հարկադրույքը, ճերմոյալ իշխանության տարբեր մակարդակների (համերկային, նախագային և տեղական) կողմից գանձվող հար-

կերը, մոտավորապես 38 տոկոս էր (տես նախագահի տնտեսական գեկուցագիրը, 1987թ., քննարկման համար): Սա նշանակում է, որ եթե ներդրումը բերում է 100 դոլար շահույթ, ապա ներդրող ընկերությունը պահում է 62 դոլար, իսկ կառավարությունը ստանում է 38 դոլար: Ընկերակցությունների շահույթների վրա դրվող բարձր հարկադրույքը ոմանց թույլ է տվել ասելու, որ կառավարությունն ինքն է ամենամեծ փայատերը ամերիկյան կապիտալիզմի մեջ:

օգտագործում են մի սանդղակ, որը կոչվում է *Ներդրման պահանջարկի* կոր

Դիտարկենք մի պարզեցված տնտեսություն, որտեղ ձեռնարկությունները կարող են ներդրել տարբեր նախագծերի մեջ՝ (ա), (բ), (գ) և այլն մինչև (ը)։ Այս ներդրումները (ինչպիսիք են էլեկտրակայանները կամ շինությունները) այնքան տևական են, որ կարող ենք փոխարինման անհրաժեշտությունն անտեսել։ Այնուհետև, յուրաքանչյուր տարի դրանք բերում են զուտ եկամտի հաստատում հոսք, իսկ գնաճ տեղի չունի։ Այդուստի 7-6-ը յուրաքանչյուր նախագծի համար ցույց է տալիս ներդրման ֆինանսական տվյալները։

Դիտարկենք (ա) նախագիծը։ Այս նախագիծն արժե մեկ միլիոն դոլար։ Ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարի դիմաց այն բերում է շատ բարձր հատույց՝ տարեկան 1500 դոլար հատույց (տարեկան 150 տոկոս շահութաբերության դեպքում)։ Այսուհետև (4)-ը և (5)-ը ցույց են տալիս ներդրման ծախսը։ Դարգության համար ենթադրենք, թե ներդրումն ամբողջությամբ ֆինանսավորված է շուկայական շահադրույքներով փոխառված միջոցներով, և շահադրույքները կախված են ներդրման տարբեր նախագծերի դեպքում որոշում կայացնելիս, ձեռնարկությունները ներդրումներից յուրաքանչյուրի հատույթները համեմատում են հիմնական միջոցների տարեկան ծախսի հետ, որը կախված է շահադրույքից։

հաղորդված միջոցներով, և շահադրույքներն այստեղ տարեկան տասը տոկոս են սյունակ (4)-ում և հինգ տոկոս՝ սյունակ (5)-ում։

Այսպիսով, տարեկան 10 տոկոս շահադրույքի դեպքում 1000 դոլար փոխառության տարեկան ծախսը 100 դոլար է, ինչպես ցույց են տալիս սյունակ (4)-ի բոլոր կետերը, իսկ տարեկան 5 տոկոս շահադրույքի դեպքում փոխառված յուրաքանչյուր 1000 դոլարի ծախսը տարեկան 50 դոլար է։

Վերջապես, վերջին երկու սյունակները ցույց են տալիս յուրաքանչյուր ներդրումից ստացվող տարեկան զուտ շահույթը։ Շահավետ (ա) նախագծի դեպքում ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարից ստացվող տարեկան զուտ շահույթը 1400 դոլար է։ (բ) նախագծի դեպքում տեղի ունի փոքր կորուստ։

Ամփոփենք արդյունքները, ներդրման տարբեր նախագծերի դեպքում որոշում կայացնելիս, ձեռնարկությունները ներդրումներից յուրաքանչյուրի հատույթները համեմատում են հիմնական միջոցների տարեկան ծախսի հետ, որը կախված է շահադրույքից։

Շահադրույքներ և ներդրում

(1) Նախագիծ	(2) Նախագծի մեջ ամբողջ ներդրումը (միլիոն դոլար)	(3) Ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարից տարեկան եկամուտ (դոլար)	(4)		(5)		(6)		(7)	
			Նախագծի յուրաքանչյուր 1000 դոլարին ինկնող ծախսը՝ հետևյալ տարեկան շահադրույքների դեպքում		10 տոկոս 5 տոկոս (դոլար)		Ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարից ստացվող տարեկան զուտ շահույթը՝ հետևյալ տարեկան շահադրույքների դեպքում		10 տոկոս 5 տոկոս (դոլար)	
ա)	1	1,500	100		50		1,400		1,450	
բ)	4	220	100		50		120		170	
գ)	10	160	100		50		60		110	
դ)	10	130	100		50		30		80	
ե)	5	110	100		50		10		60	
զ)	15	90	100		50		-10		40	
է)	10	60	100		50		-40		10	
ը)	20	40	100		50		-60		-10	

Այդուստի 7-6. Ներդրման շահութաբերությունը կախված է շահադրույքից

Տնտեսությունն ունի ներդրման ութ նախագիծ, որոնք դասավորված են ըստ հատույցի չափի։ Այսուհետև (2)-ը ցույց է տալիս ներդրումը յուրաքանչյուր նախագծի մեջ, սյունակ (3)-ը ներկայացնում է ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարի տարեկան կայուն հատույցը։

Այսուհետև (4)-ը և (5)-ը, այնուհետև, ցույց են տալիս նախագծի ծախսի չափը՝ ենթադրելով, որ դրամական բույր միջոցները փոխառված են 10 և 5 տոկոս շահադրույքներով՝ հաշվարկված ըստ նախագծի յուրաքանչյուր 1000 դոլարի։

Վերջին երկու սյունակները ներկայացնում են նախագծի մեջ ներդրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարին համապատասխանող տարեկան զուտ շահույթը։ Եթե զուտ շահույթը դրական է, ապա առավելագույն շահույթի ձգտող ձեռնարկությունները կկատարեն այդ ներդրումը, իսկ եթե բացասական է՝ նախագիծը կմերժվի։

Ուշադրություն դարձրեք, թե շահութաբեր և ոչ շահութաբեր ներդրումների միջև բաժանիչ գիծն ինչպես է տեղաշարժվում, երբ շահադրույքներն անոն են։ (Որտե՞ղ կլինի բաժանիչ գիծը, եթե շահադրույքն անի տարեկան 15 տոկոսի)։

քից: Տարեկան հասույթի և տարեկան ծախսի տարբերությունը տարեկան զուտ շահույթն է: Երբ տարեկան զուտ շահույթը դրական է, ներդրումը փող է ստեղծում, մինչդեռ բացասական զուտ շահույթի դեպքում ներդրումը հանգեցնում է փողի կորստի⁶:

Ներդրման տարեկան զուտ շահույթը ցույց է տրված աղյուսակ 7-6-ի վերջին երկու սյունակներում: Դիտարկելք վերջին սյունակը, որը համապատասխանում է հինգ տոկոս շահադրույթին: Ուշադրություն դարձրեք, որ այդ շահադրույթի դեպքում (ա)-ից մինչև (է) նախագծերը շահավետ են: Կարելի է սպասել, որ շահույթը մեծացնել ցանկացող ձեռնարկությունները կներդրեն բոլոր յոթ նախագծերի մեջ, որոնք (սյունակ (2)-ի հիման վրա) բոլորը միասին պահանջում են 55 միլիոն դոլարի ներդրում: Այսպիսով, 5 տոկոս շահադրույթի դեպքում ներդրման պահանջարկը կլինի 55 միլիոն դոլար:

Բայց ենթադրենք՝ շահադրույթն աճում է մինչև 10 տոկոսի: Այդ դեպքում նշված ծրագրերի ֆինանսավորման ծախսը կկրկնապատկվի: Սյունակ (6)-ից տեսնում ենք, որ (զ) և (է) նախագծերը 10 տոկոս շահադրույթի դեպքում դառնում են ոչ շահութաբեր, իսկ ներդրման պահանջարկը իջնում է 30 միլիոն դոլարի:

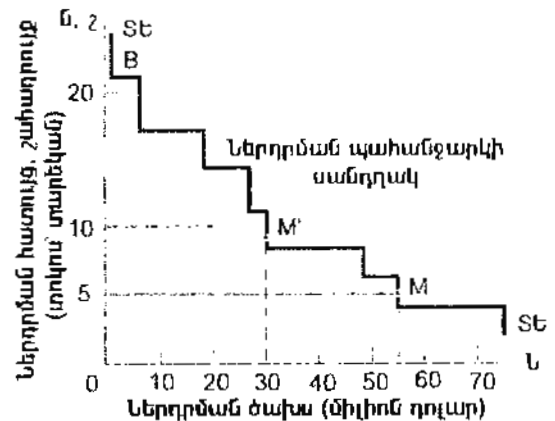
Այս վերլուծության արդյունքները կարող ենք ցույց տալ նկար 7-10-ի միջոցով: Այդ նկարը ցույց է տալիս *ներդրման պահանջարկի սանդղակը*, որն այս դեպքում վարընթաց աստիճանաձև ֆունկցիա է շահադրույթից: Սանդղակը ցույց է տալիս տրված շահադրույթի դեպքում իրականացվող ներդրումների չափը, այն ստացվում է՝ գումարելով շահադրույթի ամեն մի մակարդակի դեպքում շահութաբեր բոլոր ներդրումները:

Այստեղից՝ եթե շուկայական շահադրույթը 5 տոկոս է, ներդրման ցանկյալի մակարդակը կիրականանա M կետում, որը համապատասխանում է 55 միլիոն դոլար ներդրմանը: Այս շահադրույթի դեպքում կիրականացվեն (ա)-ից մինչև (է) բոլոր նախագծերը: Եթե շահադրույթներն աճեն մինչև 10 տոկոսի, ապա (զ) և (է) նախագծերը դուրս կնվլեն, այս իրավիճակում ներդրման պահանջարկը նկար 7-10-ում կգտնվի M' կետում՝ ամբողջ ներդրումը կազմելով 30 միլիոն դոլար:

ՆԵՐԴՐՄԱՆ ՊԱՀՍԱԶԱՐԿԻ ՏԵՂԱՇԱՐԺԸ

Մենք արդեն տեսանք, թե շահադրույթներն ինչպես են ազդում ներդրման մակարդակի վրա: Ներդրման վրա ազդում են նաև այլ ուժեր: Օրինակ, ՀԱՄԻ աճը ներդրման պահանջարկի կորը կտեղաշարժի դեպի դուրս, ինչպես ցույց է տրված հաջորդ էջում զետեղված 7-11(ա) նկարում:

Ձեռնարկություններից հարկման մեծացումը կճնշի ներդրումը: Ասենք՝ կառավարությունը որպես հարկ գանձում է աղյուսակ 7-6-ի սյունակ (3)-ում բերված զուտ հասույթի կեսը, իսկ սյունակ (4)-ում և (5)-ում բերված շահադրույթի ծախսերը փոփոխման ենթակա չեն: Հետևաբար, սյունակ (6)-ում և (7)-ում

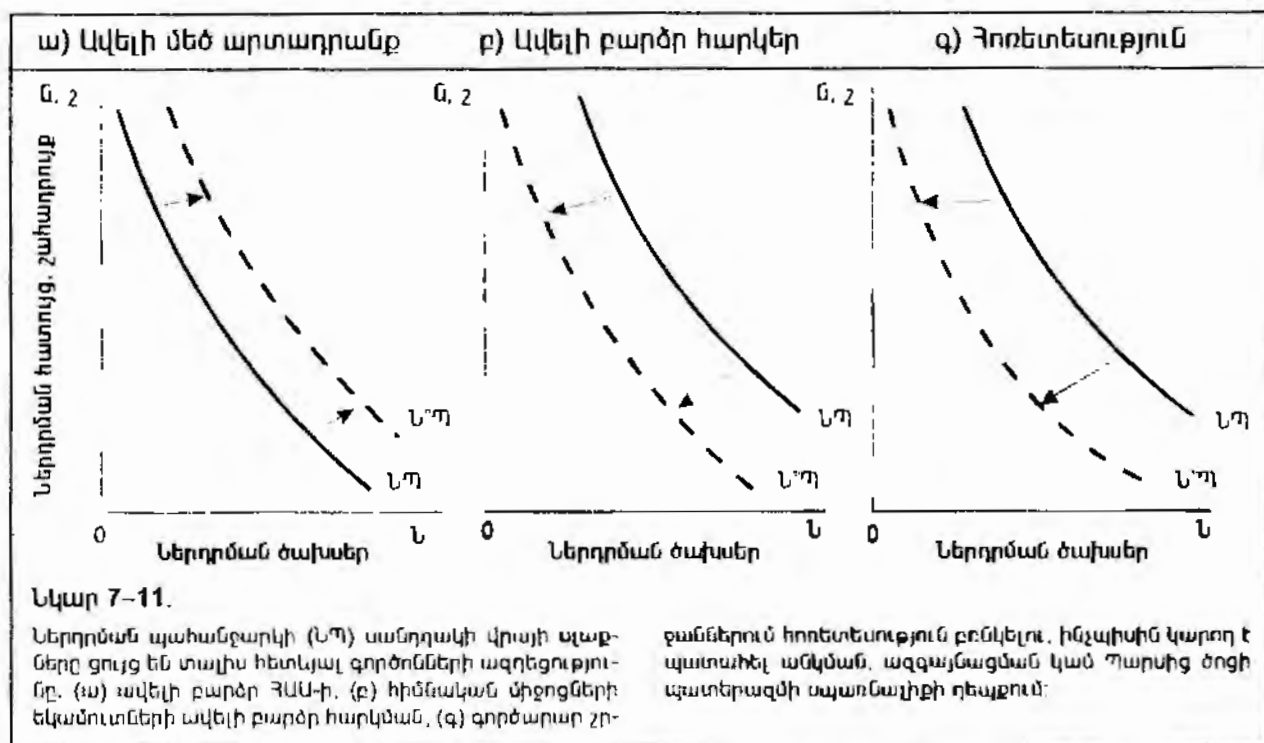

Նկար 7-10. Ներդրումը կախված է շահադրույթից

Ներդրման պահանջարկի վարընթաց սանդղակը ցույց է տալիս ներդրման այն չափը, որ ձեռնարկությունները կկատարեն ամեն մի շահադրույթի դեպքում՝ հաշվարկված աղյուսակ 7-6-ի տվյալների հիման վրա: Սանդղակի յուրաքանչյուր աստիճանը պատկերում է ներդրման չափը: (ա) նախագիծն ունի այնպիսի մեծ շահութադրույթ, որ դուրս է գալիս նկարի ասիմաններին, նկարում երևացող ամենաբարձր աստիճանը (բ) նախագիծն է, որը ցույց է տրված վերին ծախս անկյունում:

Յուրաքանչյուր շահադրույթի դեպքում կիրականացվեն այն բոլոր նախագծերը, որոնք կունենան դրական զուտ շահույթ: Այսպիսով, 5 տոկոս շահադրույթի դեպքում կիրականացվի 55 միլիոն դոլարի ներդրում ((ա)-ից մինչև (է) նախագծերով), ինչպես ցույց է տրված ներդրման պահանջարկի կորի և շահադրույթի հոծ գծի հատման M կետում: Եթե շահադրույթներն աճեն մինչև 10 տոկոսի, նոր հավասարակշռությունը տեղի կունենա M' կետում՝ ընդամենը 30 միլիոն դոլար ներդրման չափով:

⁶ Այս օրինակը շատ է պարզունակացնում այն հաշվարկները, որ ձեռնարկությունները պետք է կատարեն իրական ներդրումը վերլուծելիս: Սովորաբար ներդրումը կախված է հատույցների անհավասար հոսքի, միջոցների արժեքավաճման, գնաճի և փոխառված դրամական միջոցների բարձր շահադրույթների հետ: «Ձեռքի» և «ջրափակ արժեքների» տնտեսագիտության բնագավառում կարելի է գտնել հիմնական միջոցների ընդհանուր տնտեսական վերլուծությունների և ֆինանսների վերաբերյալ զուտ մասնագիտական գրքերի մեջ:

քերված զուտ շահույթները կնվազեն (ստուգեք, որ 10 տոկոս շահադրույքի դեպքում սյունակ (3)-ի 50 տոկոսանոց հարկումը բաժանիչ գծից կբարձրացնի (բ) և (գ) կետերի միջև, իսկ ներդրման պահանջարկը կնվազի մինչև 5 միլիոն դոլարի): Ներդրման եկամտի վրա հարկերի բարձրացման ազդեցությունը ցույց է տրված նկատ 7-11(բ)-ում:

Վերջում հշենք ակնկալիքների կարևորությունը: Ի՞նչ տեղի կունենա, եթե մերոլորդները դառնան հո-
ռետես և մտածեն, թե հասույթները շուտով կկիսվեն:
Կամ եթե լավատես դառնան և մտածեն, թե հատույց-
ները կկրկնապատկվեն: Դիտարկելով այս դեպքերը՝
կարող եք տեսնել, թե ակնկալիքներն ինչ հզոր մեթ-
ոդություն կարող են ունենալ մերոլորդն վրա:
Նկար 7-11(գ)-ն ցույց է տալիս, թե ծեռնարկություն-
ների կողմից հոռետեսության նուպայի դրսևորումը
ինչպիսի կտեղեղնաշարժի մերոլորդն պահանջարկի
սանդղակը՝ ՆՊ-ն:

ԻՐԱԿԱՆ ԵՎ ԱՆԿԱՆԱԿԱՆ ՀԱՅԱԴՐՈՒՅՔՆԵՐ

Եթե աչքի անցկացնենք 1970-ական թվականների վերջերի կամ 1980-ական թվականների սկզբի որևէ օրաթերթ, կնկատենք տարեկան 8, 15 կամ նույնիսկ 18 տոկոս *անվանական* (կամ փողով արտահայտված) *շահադրույքներ*: Արանք համեմատենք վաղ 1960-ական թվականների 3, 4 կամ 5 տոկոս շահադրույքների հետ: Այս համեմատությունը արդյո՞ք

ճշանակում է, որ վերջին տարիներին ներդրումը պետք է ծախսողվեր: Կամ վերցրեք Բրազիլիան, որտեղ շահադրույթները եղել են տարեկան 100 տոկոսից ավելի: Սա, արդյուք, չէ՞ր ընկճի նույնիսկ ամենաամուլտ գոռոճալու ոգին:

Զարմանալիորեն պատասխանն է՝ ոչ: 1970-ական թվականների վերջերին և 1980-ական թվականների սկզբին պատմական չափանիշներով Միացյալ Նահանգներում ներդրումը իրականում բարձր էր: Բրազիլիան նույնպես դրսևորել է իրական ներդրման չափազանց բարձր մակարդակներ, թեպետև անվանական շահադրույքներն աստղաբաշխական էին:

Այս առերժկածի լուծման բանալին *իրական շահադրույթի* գաղափարի մեջ է: Միացյալ Նահանգներում և Բրազիլիայում բարձր շահադրույթները համապատասխանում էին չափազանց բարձր գնահին: Ճիշտ է, փոխառելիս պետք է վճարելիք բավական մեծ գումարներ, սակայն հետագայում հետ էիք վճարում արժեզրկված դոլարներով կամ կրուզադրոներով: Ուստի իրական ապրանքների արտադրատեսակները շահադրույթները ցածր էին կամ նույնիսկ՝ բացասական:

Օրինակը կարգաբանի այս միտքը: Ենթադրենք և՛ շահադուրյունը, և՛ գնաճը 20 տոկոս է: Եթե այսօր փոխառենք 1000 դոլար, հաջորդ տարի պետք է հետ վճարենք 1200 դոլար: Բայց գնաճի պատճառով հաջորդ տարի 1200 դոլարի իրական արժեքը ճիշտ

նույնն է, ինչ 1000 դոլարինը այս տարի Այսալիսով, իրական ապրանքներով արտահայտված, շահադրույքը (իրական շահադրույքը) գրո է և ոչ թե 20 տոկոս: Ավելի լայն առումով՝

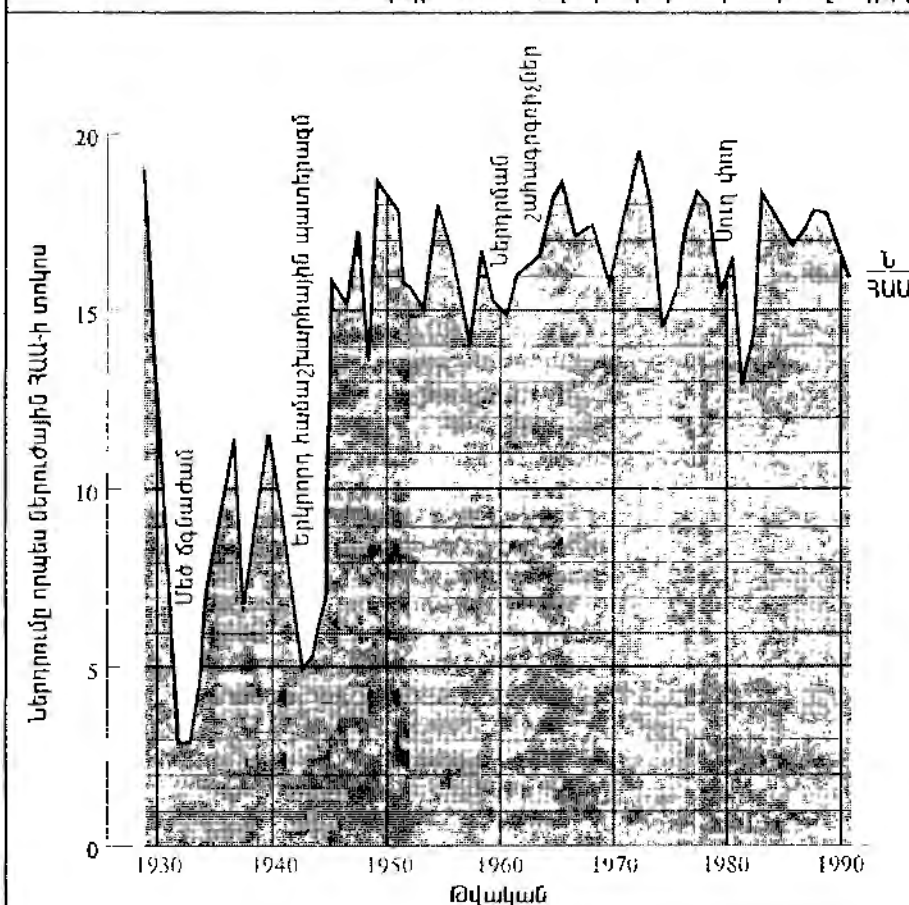
Իրական շահադրույքը այն չափն է, որ փոխառուները վճարում են արտահայտված իրական ապրանքներով կամ ծառայություններով: Այն հավասար է անվանական (կամ փողային) շահադրույքից հանած գնաճը:

Այս գաղափարն ի՞նչ կապ ունի ներդրման հետ: Աղյուսակ 7-6-ի մեր վերլուծության մեջ ենթադրեցինք, թե գնաճ չկա, այնպես որ իրական և անվանական շահադրույքները հավասար էին: Բայց եթե գներն աճում են, ապա ներդրումից ստացվող եկամուտը ժամանակի ընթացքում աճում է գնաճին զուգահեռ: Այսուհետ (3)-ում ցույց տրված հասույթն այլևս հաստատում չէ և անընդհատ աճում է: Նման ներդրումը դառնում է ավելի արժեքավոր, քան այն ներդրումը, որը ժամանակի ընթացքում բերում է հաստատում հասույթներ:

Եկամուտների և անվանական շահադրույքների վրա գնաճի աղավաղող ներգործությունները վերացնելու համար տնտեսագետները ներդրումը վերլուծում են գնաճով ճշտված հասկացություններով: Այդ նպատակով քննարկում ենք «իրական ներդրման պահանջարկի կորը», որը ցույց է տալիս իրական արտադրանքի և իրական շահադրույքի ներգործությունը իրական ներդրման ծախսերի վրա (որտեղ «իրական» արտադրանքը և ներդրումը նշանակում են այս փոփոխականների արժեքները հաստատում գների դեպքում):

Իրական շահադրույքի գաղափարը, այսպիսով, լուծում է Բրազիլիայում և Միացյալ Նահանգներում բարձր շահադրույքներին ուղեկցած մեծ ներդրումների առեղծվածը: Չնայած անվանական շահադրույքները բարձր էին, սակայն ցածր էին *իրական* շահադրույքները: Այդ ջածր իրական շահադրույքներն էին, որ ստեղծեցին ներդրման բարձր մակարդակներ:

Ներդրում. ՀԱՄ-ի փոփոխական բաղադրիչ

Նկար 7 12. Ներդրման անկայունությունը 1929-1991 թթ.

Ներդրումը ՀԱՄ-ի ամենաանկայուն բաղադրիչն է: Ուշադրություն դարձրեք 1930-ական թվականներին և երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում (երբ տնտեսությունը ներդրում էր հանում ժողովրդավարության ապագայի և ոչ թե գործարանների մեջ) ներդրման խիստ անկման վրա: Ներդրումը հատկանշական կերպով կտրուկ նվազում է անկումների ժամանակ, ինչպես եղավ 1975 և 1982 թթ.: (Աղբյուրը՝ ԱՄՆ-ի առևտրի վարչություն):

ԱՆԿԱՅՈՒՆ ՆԵՐՂՈՐՈՒՄ

Ներդրման վրա ազդող գործոններն ուսումնասիրելուց հետո չպետք է զարմանանք, որ ներդրումը չավազանց անկայուն բնույթ ունի: Ներդրումն ունի անկանխատեսելի վարք, քանի որ կախված է այնպիսի անորոշ գործոններից, ինչպիսիք են նոր և ոչ սովորական ապրանքների հաջողությունը կամ անհաջողությունը, հարկադրույթների և շահադրույթների փոփոխությունները, տնտեսության կայունացման նկատմամբ քաղաքական վերաբերմունքն ու մոտեցումը և տնտեսական կյանքի նմանատիպ այլ փոփոխական իրադարձությունները:

Նկար 7–12-ը ներկայացնում է ներդրման անկայունության մի պատկեր: Այն ցույց է տալիս ներդրումը որպես ներուժային ՀԱԱ-ի տոկոս: Ուշադրություն դարձրեք, որ 1930-ական թվականների մեծ լծացման և երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում ներդրումն ուներ ցածր մակարդակ: Կարող ենք նաև տեսնել, թե 1960-ական թվականներին ներդրման շահագրգռիչները ինչպես են ՀԱԱ-ի մեջ մեծացրել ներդրման բաժինը: Գործարարության պարբերաշրջանների վայրէջքները, ինչպիսիք եղան 1975 և 1982 թթ., հակում ունեն առաջ բերելու ներդրում-ՀԱԱ հարաբերության կտրուկ անկում:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅՄԱՆՁԱՐԿԻ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՁԸ

Մենք ավարտեցինք մակրոտնտեսագիտության հիմնական հասկացությունների և ազգային արտադրանքի գլխավոր քաղաղրիչների ժանոթացումը: Տեսանք, որ սպառումն ու ներդրումը կարող են տարեցտարի տատանվել, իսկ ներդրման դեպքում այդ տատանումները կարող են լինել բավականաչափ զգալի: Սա նշանակում է, որ դոլարային ծախսի ամբողջ հոսքը (ընդհանուր պահանջարկը) տարեցտարի հուսալիորեն սահուն կերպով չի աճում:

Հաջորդ չորս գլուխներում հետազոտվում է, թե ծախսն ու արտադրությունը պայմանավորող ուժերն ինչպես են փոխազդում՝ ի վերջո հանգեցնելով ազգային արտադրանքի հավասարակշիռ մակարդակի: Կտեսենք, որ իրական ՀԱԱ-ն կարող է շեղվել լրիվ գաղղվածությանը համապատասխանող իր ներուժից: Կտեսենք նաև, թե կառավարության ֆինանսական և փողի քաղաքականություններն ինչպես են պայքարում անկման ու գերաճի դեմ: Վերլուծության առանցքը սպառման և ներդրման շարժերն են, որ ուսումնասիրեցինք այս գլխում:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ա. Սպառում և խնայողություն

1. Տնօրինելի եկամուտը սպառման և խնայողության կարևոր որոշիչ է: Սպառման ֆունկցիան ամբողջ սպառումն ամբողջ եկամտի հետ առնչող սանդղակն է: Թանի որ եկամտի յուրաքանչյուր դոլար կամ խնայվում է կամ սպառվում, խնայողության ֆունկցիան սպառման ֆունկցիայի մյուս երեսն է կամ հայելային պատկերը: Սպառման և խնայողության ֆունկցիաների բնութագրերը ամփոփված են 152-րդ էջում և պետք է խնամքով ուսումնասիրվեն:
2. Գումարելով բոլոր անհատական սպառման ֆունկցիաները, ստանում ենք ազգային սպառման ֆունկցիան: Վերջինս ամենապարզ դեպքում սպառման ընդհանուր ծախսերը պատկերում է որպես ֆունկցիա տնօրինելի եկամտից: Մյուս փոփոխականները, ինչպես, օրինակ, հարստությունը և ապագա եկամտի ակնկալիքները, նույնպես նշանակալի ազդեցություն ունեն սպառման պատկերի վրա:
3. Վերջին տասնամյակի ընթացքում ազգային խնայողության չափը խիստ նվազել է: Ուսումնասիրությունները որպես հնարավոր պատճառներ մատնանշում են համերկրային կառավարության աճող ֆինանսական բացը, սոցիալական ապահովության ծրագրերը և հիմնական միջոցների շուկաների փոփոխությունները: Տնտեսագետների մեծ մասը հավատացած է, որ այսօր խնայողության չափի մեծացման միակ լավագույն ուղին համերկրային բացի փոքրացումն է:

Բ. Ներդրման որոշիչները

4. Ծախսի երկրորդ գլխավոր որոշիչը ներդրումն է բնակարանաշինության, գործարանների և սարքավորումների մեջ: Ձեռնարկությունները ներդրում են շահույթ ստանալու նպատակով: Հետևաբար, ներդրումը որոշող գլխավոր տնտեսական ուժերն են՝ ներդրումից ստացվող եկամուտները (որոնց վրա հիմնականում ազդում է գործարարության պարբերաշրջանի վիճակը), ներդրման ծախսը (որը որոշվում է շահադրույքներով և հարկային քաղաքականությամբ) և ապագայի ակնկալիքները: Քանի որ ներդրման որոշիչները կախված են ապագա խիստ անկանխատեսելի իրադարձություններից, ներդրումն ընդհանուր ծախսի ամենաանկայուն բաղադրիչն է:
5. Կարևոր առնչություն է ներդրման պահանջարկի սանդղակը, որը ներդրման ծախսի մակարդակը առնչում է շահադրույքին: Քանի որ ներդրման շահութաբերությունը հակադարձ համեմատական է շահադրույքին, իսկ վերջինս հիմնական միջոցների ծախսն է, ներդրման պահանջարկի կորը գծում ենք որպես վարընթաց կոր: Բարձր շահադրույքը ձեռնարկություններին կհարկադրի չեղարկել ներդրման որոշ նախագծեր:
6. Իրական շահադրույքը անվանական շահադրույքը ճշտում է ըստ գնաճի: Այսպիսով՝

Իրական շահադրույք = անվանական շահադրույք - գնաճի չափ:

Ներդրման վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս առանձնապես վստահելի է իրական շահադրույքը:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ**Սպառում և խնայողություն**

բյուջեի օրինակներ
տնօրինելի եկամուտ, սպառում,
խնայողություն
սպառման և խնայողության
ֆունկցիա
անձնական և ազգային
խնայողության չափեր
սպառման սահմանային հակ-
վածություն (ՍՄՀ)
խնայողության սահմանային

հակվածություն (ԽՄՀ)
 $ՍՄՀ + ԽՄՀ = 1$
ծախսածածկման կետ
45 աստիճանի ուղիղ
ազգային սպառման ֆունկցիա և
տնային տնտեսության
սպառման ֆունկցիա
սպառման որոշիչները, ընթացիկ
տնօրինելի եկամուտ,
կայուն եկամուտ, հարստություն

Ներդրում

ներդրման որոշիչները,
եկամուտներ, ծախսեր,
ակնկալիքներ
շահադրույքների դերը ներդրման
մեջ
ներդրման պահանջարկի
ֆունկցիա
իրական և անվանական
շահադրույք

ՀԱՐՑԵՐ ԲՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Ի մի բերե՞ք սննդի, հագուստի, պերճանքի և խնայողության բյուջեի օրինակները:
2. Սպառման ֆունկցիայի և ներդրման պահանջարկի սանդղակի հետ աշխատելիս անհրաժեշտ է այդ սանդղակների տեղաշարժերը տարբերել նրանց երկայնքով տեղաշարժերից:
  - ա) Երկու կորերի համար էլ ճշգրիտ սահմանե՞ք այն փոփոխությունները, որոնք կհանգեցնեն այդ կորերի տեղաշարժերի և այդ կորերի երկայնքով տեղաշարժերի:
  - բ) Հետևյալ գործոնների համար բանավոր բացատրե՞ք և գծապատկերի վրա ցույց տվե՞ք, թե

- որանք հանգեցնում են սպառման ֆունկցիայի տեղաշարժի՞, թե՞ նրա երկայնքով շարժման. տնօրինելի եկամտի աճ, հարստության նվազում, բաժնետոմսերի գների անկում:
- գ) Հետևյալ գործոնների համար բանավոր բացատրե՞ք և գծապատկերի վրա ցույց տվե՞ք, թե որանք հանգեցնում են ներդրման պահանջարկի կորի տեղաշարժի՞, թե՞ նրա երկայնքով շարժման. հաջորդ տարում արտադրանքի նվազման ակնկալիք, շահադրույքների աճ, գնաճի նվազում:
3. Աղյուսակ 7-4-ում ՍՄՀ-ն և ԽՄՀ-ն ստույգ ինչպե՞ս

են հաշվարկված. Դա ցույց տվեք A և B կետերի միջև ՍՄՀ-ն և ԽՍՀ-ն հաշվարկելով: Բացատրեք, թե ինչու՞ միշտ պետք է ՍՄՀ + ԽՍՀ = 1:

4. Ես իմ *ամբողջ* եկամուտը սպառում եմ եկամտի բոլոր մակարդակների դեպքում: Գծեք իմ սպառման և խնայողությունների ֆունկցիաները: Ինչի՞ են հավասար իմ ՍՄՀ-ն և ԽՍՀ-ն:
5. Մի նշանավոր տնտեսագետ գրել է. «1986 թ. հարկերի բարեփոխման օրենքը տոկոսային 20 միավորով բարձրացնում է ընկերակցությունների հարկադրույքները (օրինակ, շահադրույքները 18 տոկոսից բարձրացնում է 38 տոկոսի): Երկարատև հեռանկարում սա գործարանների և սարքավորումների պաշարը կփոքրացնի 10–15 տոկոսով»: Բացատրեք այս դատողության տրամաբանությունը: Լուսաբանե՞ք օգտագործելով ներդրման պահանջարկի սանդղակը:
6. Գնահատե՛ք ձեր եկամուտը, սպառումը և խնայողությունը անցյալ տարվա ընթացքում: Եթե դուք ապախնայել եք (սպառել եք ավելի, քան ձեր եկամուտն է), ապա ինչպե՞ս եք ֆինանսավորել ձեր ապախնայումը: Գնահատե՛ք ձեր սպառման տեսականին՝ արտահայտված աղյուսակ 7-1-ում թվարկված սպառման յուրաքանչյուր հիմնական տեսակով:
7. «Սպառման ֆունկցիայի երկայնքով եկամուտը փոփոխվում է ավելի շատ, քան սպառումը»: Ի՞նչ իմաստ է պարունակում այս դրույքը ՍՄՀ-ի և ԽՍՀ-ի համար:
8. «Տնօրինելի եկամտի փոփոխությունը հանգեցնում է սպառման ֆունկցիայի երկայնքով տեղաշարժի, հարստության փոփոխությունները կամ այլ գործոններ հանգեցնում են սպառման ֆունկցիայի տեղաշարժի»: Բացատրե՛ք այս դատողությունը՝ յուրաքանչյուր դեպքի համար կատարելով պարզաբանում:
9. Որո՞նք են աղյուսակ 7-6-ում և նկար 7-10-ում բերված ներդրման պահանջարկի ֆունկցիայի վրա հետևյալ գործոնների ներգործությունները.
  - ա) Այլուսակ (3)-ում ցույց տրված յուրաքանչյուր 1000 դոլարին ընկնող տարեկան հասույքների կրկնապատկումը
  - բ) Շահադրույքների աճը տարեկան 15 տոկոսի
  - գ) Իններորդ նախագծի ավելացումը, որի առաջին երեք սյունակների տվյալները լինեին (Ձ, 10, 70)
  - դ) Այլուսակներ (6)-ում և (7)-ում ցույց տրված զուտ շահույթների վրա 50 տոկոս հարկի սահմանում:
10. Օգտագործելով իններորդ հարցի ներդրման պահանջարկի ընդլայնված սանդղակը և ենթադրելով, որ շահադրույքը 10 տոկոս է, հաշվե՛ք ներդր-

ման մակարդակը իններորդ հարցի (ա)-ից (զ) դեպքերի համար:

11. **Բարդ խնդիր.** Ըստ կյանքի պարբերաշրջանի կադավարի, յուրաքանչյուր տարի մարդիկ սպառում են մի քանակ, որը կախված է նրանց ամբողջ *կյանքի ընթացքում* ակնկալվող եկամտից և ոչ թե ընթացիկ եկամտից: Ենթադրենք՝ ապագայում ակնկալում եք ստանալ (հաստատում դոկարնետով) հետևյալ սանդղակին համապատասխան եկամուտներ:

(1) Թվական	(2) Եկամուտ (դոլար)	(3) Սպառում	(4) Խնայողություն	(5) Կուտակված խնայողություն (տարեկան ցիկլ)
1	30.000	—	—	—
2	30.000	—	—	—
3	25.000	—	—	—
4	15.000	—	—	—
5*	0	—	—	0

* Պաշտոնաթող լինելուց ուետո.

Ենթադրենք՝ խնայողության վրա շահադրույք չկա: Չունեք սկզբնական խնայողություն: Այնուհետև ենթադրենք, թե ցանկանում եք «հավասարեցնել» ձեր սպառումը (յուրաքանչյուր տարի կատարել հավասար սպառում)՝ հավելյալ սպառումից հավելյալ բավարարվածության նվազման պատճառով: Ստացե՛ք սպառման ձեր լավագույն հետազոծը հինգ տարիների համար և թվերը գրանցե՛ք սյունակ (3)-ում: Այնուհետև հաշվե՛ք ձեր խնայողությունը և տվյալները գրանցե՛ք սյունակ (4)-ում: Յուրաքանչյուր տարվա համար ժամկետի ավարտին ձեր ունեցած հարստությունը կամ կուտակված խնայողությունը գրե՛ք սյունակ (5)-ում: Ինչի՞ է հավասար ձեր խնայողության միջին չափը առաջին չորս տարում:

Այնուհետև, ենթադրենք կառավարության սոցիալական ապահովության ծրագիրը 2000 դոլար հարկ է դնում ձեր աշխատանքային տարիներից յուրաքանչյուրի համար և հինգերորդ տարում ձեզ ապահովում 8000 դոլար կենսաթոշակով. Եթե դեռևս ցանկանում եք հավասարաչափ սպառել, հաշվե՛ք ձեր խնայողության վերանայված պլանը: Ինչպե՞ս է սոցիալական ապահովության ծրագիրն ազդել ձեր սպառման վրա: Ո՞րն է առաջին չորս տարում ձեր միջին խնայողության չափի վրա եղած ներգործությունը: Կարո՞ղ եք կռահել, թե ինչու որոշ տնտեսագետներ գտնում են, որ սոցիալական ապահովությունը կարող է նվազեցնել խնայողությունը:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԵՎ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Պատկանները մեծ մասամբ շարունակում են հավատալ, որ գործարարության պարբերաշրջանը կարող է բացատրվել առանց շփումների՝ շուկայի կադապարի շրջանակներում, մինչդեռ Քեյնզի տեսության կողմնակիցները հավատացած են, որ շուկայի տարբեր կարգի ծախսողումները անհրաժեշտ են տնտեսության անկայունությունները բացատրելու համար:

Լ. Գրեգորի Սենքլու (1990 թ.)

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ինչու՞ 1990 թ. ամերիկյան տնտեսությունը երեքաց և մատնվեց անկման: Ինչու՞ 1990–1991 թթ. ամկումը մեղմ էր, իսկ վաղ 1980-ական թվականներինը՝ խոր և երկար: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ ռազմական ծախսերի հսկայական աճն ինչպե՞ս առաջ բերեց տնտեսական գործունեության լական ընդարձակում: Ինչու՞ 1973, 1979 և 1990 թվականների նավթի գների երեք ցնցումները արդյունաբերական երկրների մեծ մասում առաջացրին անկումներ: Եվ ինչպե՞ս կարող են պետությունները, օգտագործելով փողի և ֆինանսական քաղաքականությունը, սանձել գնաճի և գործազրկության ծայրահեղությունները:

Հաջորդ մի քանի գլուխները նվիրված են այս կենտրոնական հարցերին: Այս գլուխն սկսվում է *ընդհանուր արտադրանքի և գների մակարդակի* հանգամանալի ուսումնասիրությամբ: Հիմնվելով նախորդ գլխում ուսումնասիրված սպառման և ներդրման մեր վերլուծության վրա, սկսում ենք ընդհանուր պահանջարկի հիմնահարցերի քննարկումը: Այնուհետև բացատրում ենք *ընդհանուր առաջարկի* հիմունքները և քննարկում տնտեսության մեջ «ճկուն» գնի և «կաշուն գնի» տեսակետների տարբերությունը: Վերջապես, կուրվագծենք մակրոտնտեսագիտության նկատմամբ քեյնզյան և դասական մոտեցումների հիմնական տարբերությունները: Կտեսենք, թե այս երկու տեսակետները որքանով են հակասիչ թե՛ մակրոտնտեսության գործունեության առումով, և թե՛ գնաճի ու գործազրկության դեմ պայքարելու լավագույն քաղաքականության առումով:

Ինչպես ցույց տրվեց V գլխում, ազգային արտադրանքը և գների մակարդակը որոշվում են ընդհանուր պահանջարկի և առաջարկի փոխազդեցությամբ: Սա նշանակում է, որ արտադրության փաստացի մակարդակը մասամբ որոշվում է ընդհանուր պահանջարկով (ապրանքների և ծառայությունների այն քանակությունը, որ մարդիկ, գործարար շրջաններն ու պետությունները ցանկանում են գնել) և մասամբ ընդհանուր առաջարկով (ապրանքների և ծառայությունների այն քանակությունը, որ գործարար շրջանները ցանկանում են վաճառել):

Ընդհանուր պահանջարկը (ԸՊ) արտադրանքի ամբողջական կամ ընդհանուր այն քանակությունն է, որ կամավոր կերպով գնվում է գների տրված մակարդակում, երբ մյուս գործոնները հաստատուն են: ԸՊ-ն ցանկալի ծախսումն է արդյունքի բոլոր հատվածներում՝ սպառման, ներքին մասնավոր ներդրման, ապրանքների և ծառայությունների պետական գնումների և զուտ արտահանումների մեջ: Այն ունի չորս բաղադրիչ:

1. **Սպառում:** Ինչպես տեսանք նախորդ գլխում, սպառումը (Ս) առաջին հերթին որոշվում է տնօրինելի եկամտով, որն անձնական եկամուտն է՝ հանած հարկերը: Սպառման վրա ազդող այլ գործոններն են՝ եկամտի երկարաժամկետ միտումները, ընտանեկան հարստությունը և գների ընդհանուր մակարդակը: Ընդհանուր պահանջարկի վերլուծությունը կենտրոնացնում է *իրական* սպառման որոշիչների վրա (այն է՝ անվանական

կամ դոլարային սպառումը, բաժանած սպառողական գների համաքվի վրա):

2. **Ներդրում:** Ներդրման (Ն) ծախսն ընդգրկում է կառուցվածքների ու սարքավորման գնումներն ու գույքի կուտակումը՝ Նախորդ գլխում մեր վերլուծությունը ցույց տվեց, որ ներդրման գլխավոր որոշիչներն են արտադրանքի մակարդակը, հիմնական միջոցների արժեքը (որը որոշվում է հարկային քաղաքականությամբ, շահադրույքների և այլ ֆինանսական պայմանների հետ միասին) և ապագայի հետ կապված ակնկալիքները, Գլխավոր ուղին, որով տնտեսական քաղաքականությունը կարող է ազդել ներդրման վրա, փողի քաղաքականությունն է:

3. **Պետական ծախս:** Ընդհանուր պահանջարկի երրորդ բաղադրիչը ապրանքների և ծառայությունների պետական (Պ) ծախսն է՝ այնպիսի ապրանքների գնումները, ինչպիսիք են տանկերը կամ ճանապարհաշինական սարքավորումը, ինչպես նաև դատավորների և հանրային դպրոցների ուսուցիչների ծառայությունները: Ի տարբերություն սպառման և ներդրման, ընդհանուր պահանջարկի այս բաղադրիչն անմիջականորեն որոշվում է ծախսի պետական որոշումներով: Երբ Պետագոնը գնում է նոր կործանիչ ինքնաթիռ, այս արտադրանքն անմիջապես գումարվում է ՀԱԱ-ին:

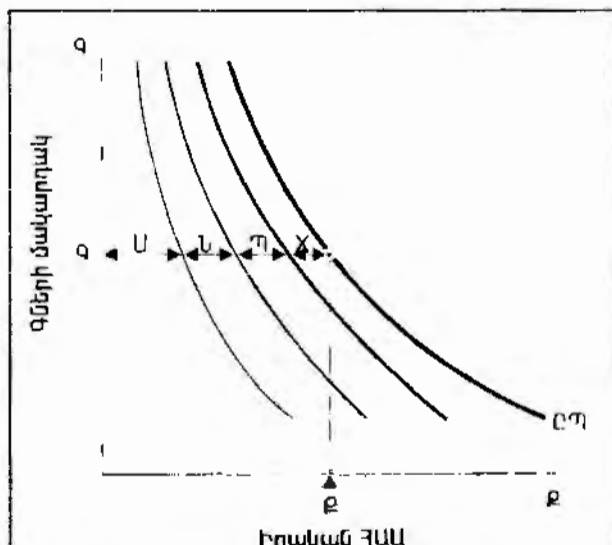
4. **Զուտ արտահանում:** Ընդհանուր պահանջարկի վերջին բաղադրիչը զուտ արտահանումն է (X), որը հավասար է արտահանման արժեքից հանած ներմուծման արժեքը. Ներմուծումը որոշվում է ներքին եկամտով և արտադրանքով, ներքին և արտաքին գների հարաբերությամբ և դոլարի արտաքին փոխարժեքով: Արտահանումը (որը այլ երկրների ներմուծումներն են) ներմուծման հայելային պատկերն է և որոշվում է արտաքին եկամուտներով ու արտադրանքով, հարաբերական գներով և արտաքին փոխարժեքներով: Զուտ արտահանումը, այսպիսով, կորոշվի ներքին և արտաքին եկամուտներով, հարաբերական գներով և փոխարժեքներով:

8-1 նկարը ցույց է տալիս ԸՊ-ի կորը և նրա չորս գլխավոր բաղադրիչները: Գնի Q մակարդակի դեպքում կարող ենք գտնել սպառման մակարդակը, ներդրումը, պետական ծախսը և զուտ արտահանումը, որոնք գումարվելով տալիս են P : Ծախսի չորս վտակների գումարը ընդհանուր ծախսն է՝ տրված գնի մակարդակի դեպքում կամ ընդհանուր պահանջարկը՝ գնի այդ մակարդակի դեպքում:

ԻՆՉ Է ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅԱՆՁԱՐԿԻ ԿՈՐԸ

8-1 նկարը տալիս է ընդհանուր պահանջարկի բաղադրիչների խիստ պարզեցված լուսաբանումը: Այն կօգնի մեր ընկալմանը, երբ հետազոտենք ընդհանուր պահանջարկին վերաբերող մի շարք հարցեր: Ինչու՞ է ԸՊ-ի կորը իջնում վար: Ի՞նչ գործոններ կփոփոխեն ընդհանուր պահանջարկը (կամ կտեղաշարժեն ԸՊ-ի կորը): Ինչու՞ է մակրոպահանջարկի այս կորը տարբերվում տնտեսագիտության այլ բաժիններում ուսումնասիրվող միկրոպահանջարկի կորերից:

ԸՊ-ի վարընթաց կորը: 8-1 նկարում ԸՊ-ի կորը ցույց է տալիս ամբողջական իրական (կամ հաստատուն գնով) ծախսը՝ գների ամեն մի մակարդակի դեպքում, երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են:

Նկար 8-1. Ընդհանուր պահանջարկի բաղադրիչները

Ընդհանուր պահանջարկը (ԸՊ) բաղկացած է չորս վտակներից՝ սպառում (U), ներքին մասնավոր ներդրում (S), ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարվող պետական ծախս (G) և զուտ արտահանում (X):

Ընդհանուր պահանջարկը տեղաշարժվում է, երբ մակրոտնտեսական քաղաքականությունների մեջ կան փոփոխություններ (ինչպիսիք են փողի, պետական ծախսերի կամ էլ հարկման չափերի փոփոխությունները) կամ տեղաշարժեր արտաքին իրադարձությունների մեջ, որոնք ազդում են ծախսի վրա (ինչպես, օրինակ, արտաքին արտադրանքի փոփոխությունների դեպքում, որը կազդեր X-ի վրա, կամ գործարար վստահության փոփոխության դեպքում, որը կազդեր S-ի վրա):

Նկատենք, որ իրական ծախսի մակարդակն իջնում է գների մակարդակի աճելուն զուգընթաց, այնպես որ $ԸՊ$ -ի կորը վարընթաց է:

Ինչու՞ է $ԸՊ$ -ի կորը բեքվում ցած: Չնայած մի շարք գործոններ հանգեցնում են իրական ծախսի նվազման, երբ գների մակարդակն աճում է, համեմայն դեպքս ամենակարևորը **փողի առաջարկի ներգործությունն** է:

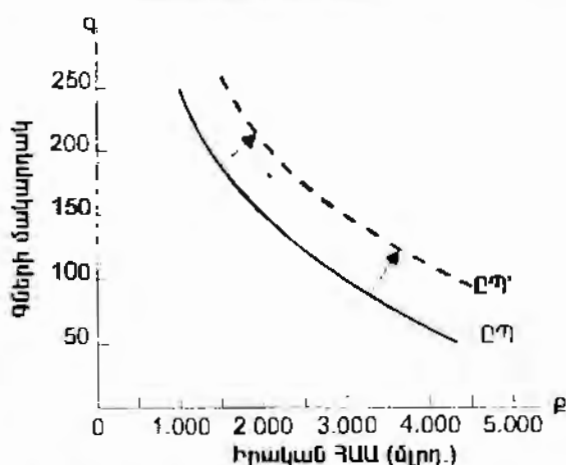
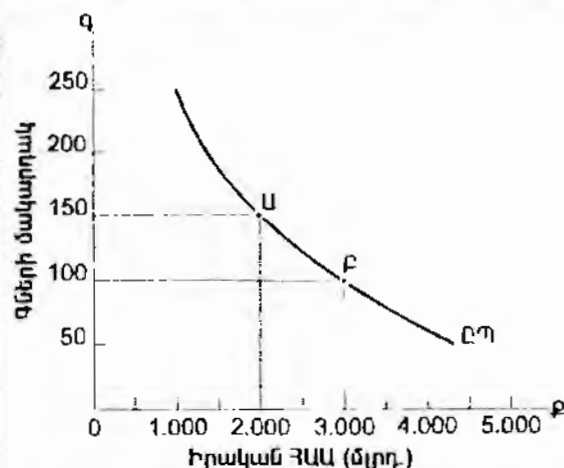
Փողի առաջարկի ներգործությունը նշանակում է, որ գների աճի հետ մեկտեղ ապրանքների և ծառայությունների նկատմամբ իրական պահանջարկը փողի հաստատուն անվանական քանակի դեպքում նվազում է: Փողի առաջարկի ներգործությունը հասկանալու համար ընդգծենք, որ երբ գծում ենք $ԸՊ$ -ի կորը, մնացած գործոնները, այդ թվում փողի առաջարկը, պահում ենք հաստատուն: Ավելի կոնկրետ՝ ենթադրում ենք, որ կենտրոնական դրամատունը երկրի փողային համակարգն այնպես է տնօրինում, որ փողի քանակությունը անփոփոխ է մնում գների տարբեր մակարդակների համար: Հետևաբար, չնայած սպառողական գների համաթիվը կարող է 100-ից աճել 150-ի, երկրի փողի առաջարկը կմնա \$600 միլիարդ:

Բայց եթե փողի առաջարկը հաստատուն է, իսկ գների մակարդակն աճում է, փողի իրական առաջարկը պետք է փոքրանա: Մենք **փողի իրական առաջարկը** սահմանում ենք որպես փողի անվանական առաջարկ բաժանած գների մակարդակի վրա: Վերջին պարագրաֆի օրինակում փողի իրական առաջարկն առաջին ժամանակաշրջանում \$600 միլիարդ էր, իսկ երկրորդ ժամանակաշրջանում իջավ \$400 միլիարդի ($= \$600 \times \frac{100}{150}$):

Փողի իրական առաջարկի անկումը փողի մեխանիզմի միջոցով կազդի ընդհանուր պահանջարկի վրա, որը հանգամանորեն կքննարկվի հաջորդ գլուխներում: Կարճ ասած՝ փողի իրական առաջարկի անկման հետ փողը դառնում է համեմատաբար սակավ, և գալիս է սուղ փողի ժամանակաշրջանը: Որո՞նք են սուղ փողի ախտանիշները: Աճում են շահադույզներն ու զրավադրության վճարումները, անկում է ապրում բաժնետոմսերի շուկան, աճում է դոլարի փոխարժեքը և ավելի է դժվարանում վարկ ձեռք բերելը: Սուղ փողը տանում է դեպի ներդրման, զուտ արտահանման և նույնիսկ սպառման անկում: Կարճ ասած՝ փողի հաստատուն առաջարկի դեպքում,

(ա) Շարժումը ընդհանուր պահանջարկի կորի երկայնքով

(բ) Ընդհանուր պահանջարկի տեղաշարժը

Նկար 8-2. Շարժումը ընդհանուր պահանջարկի կորի երկայնքով և ընդհանուր պահանջարկի կորի տեղաշարժը

(ա)-ում գների ավելի բարձր մակարդակը հաստատուն փողի առաջարկի դեպքում հանգեցնում է փողի սղության, ավելի բարձր շահադույզների և շահի նկատմամբ զգայուն ներդրման ու սպառման ծախսերի անկման: Այստեղ տեսնում ենք շարժում $ԸՊ$ -ի կորի երկայնքով, երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են:

(բ)-ում մյուս մնացած գործոններն այլևս անփոփոխ չեն: $ԸՊ$ -ի հիմքում ընկած այնպիսի բաղադրիչների փոփոխությունը, ինչպիսիք են փողի առաջարկը, հարկային քաղաքականությունը, Գերմանիայի քաղաքական միավորումը կամ ռազմական ծախսերը գների տվյալ մակարդակի դեպքում առաջ են բերում ամբողջական ծախսերի փոփոխություն:

երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են, գների աճը հանգեցնում է սուղ փողի և ամբողջ իրական սպառման նվազման: Վերջնական արդյունքը վերընթաց շարժումն է տվյալ ԸՊ-ի կողմի երկայնքով:

Շարժումը կարող ենք շարունակել 8–2(ա) նկարի ԸՊ-ի կողմի երկայնքով: Ասենք, թե տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է Բ կետում, գների մակարդակն է 100 (1990 թ. գներով), իրական ՅԱԱ-ն \$3000 միլիարդ, իսկ փողի առաջարկը՝ \$600 միլիարդ: Այնուհետև ենթադրենք, թե վատ բերքի հետեւանքով գների մակարդակն աճել է 150-ի: Քանի որ փողի առաջարկը պահվում է հաստատուն, փողի իրական առաջարկը (1990 թ. գներով) \$600 միլիարդից իջնում է \$400 միլիարդի: Հիմա, սուղ փողի պայմաններում, շահադրույքներն աճում են: Դրա հետեւանքը ծախսերի անկումն է բնակչինարարության, գործարանների, սարքավորումների, ավտոմեքենաների և շահի նկատմամբ զգալուն այլ հատվածներում: Ինչպես ցույց է տրված Ա կետում, ամբողջական իրական ծախսը \$2000 միլիարդի իջնելը այս գործընթացի վերջնական արդյունքն է:

Իրական ծախսման և գների մակարդակի փոխկապակցության համար այլ գործոններ ևս նշանակություն ունեն, թեպետև այսօր նրանց ազդեցությունը քանակապես ավելի քիչ է, քան փողի առաջարկի ներգործությունը¹:

Ամփոփելով.

Անքն տեսնում ենք, որ ԸՊ-ի կողմ իջնում է ցած ցույց տալով, որ պահանջվող իրական արտադրանքը նվազում է, երբ գների մակարդակն աճում է: ԸՊ-ի կողմի վայրընթացի հիմնական պատճառը փողի առաջարկի ներգործությունն է, երբ անփոփոխ անվանական փողի առաջարկի պայմաններում գործող ավելի բարձր գները ստեղծում են փողի սղություն և ավելի քիչ ընդհանուր ծախս:

Տեղաշարժեր ընդհանուր պահանջարկի մեջ: Տեսնում ենք, որ տնտեսության մեջ ընդհանուր ծախսը ձգտում է նվազել, երբ գների մակարդակն

աճում է, իսկ մյուս գործոնները մնում են հաստատուն: Բայց մյուս գործոնները ձգտում են փոփոխվել, իսկ սա փոփոխություններ է առաջացնում ընդհանուր պահանջարկում: Որո՞նք են այն առանցքային փոփոխությունները, որ հանգեցնում են ընդհանուր պահանջարկի տեղաշարժերի:

Փոփոխական Ազդեցությունը ընդհանուր պահանջարկի վրա

Քաղաքականության փոփոխականներ

Փողի քաղաքականություն Փողի առաջարկի մեծացումը իջեցնում է շահադրույքները և բարելավում վարկի պայմանները՝ առաջ բերելով ներդրման բարձր մակարդակ և տևական ապրանքների սպառում:

Ֆինանսական քաղաքականություն Ապրանքների և ծառայությունների վրա վատնումների մեծացումը անմիջականորեն մեծացնում է ծախսը, իսկ հարկերի փոքրացումը կամ հանձնառու վճարումների մեծացումը բարձրացնում է եկամուտը և առաջ բերում ավելի մեծ սպառում:

Արտաքին փոփոխականներ

Արտաքին արտադրանք Արտադրանքի աճը արտաառանձնաբերական մեծացնում է ընդհանուր արտադրանքի մասը:

Միջոցների արժեքներ Բաժնետոմսերի կամ քնակարանների գների աճն առաջ է քրելում տնային տնտեսությունների ավելի մեծ հարստություն և դրանով իսկ մեծացնում է սպառումը: Բացի դրանից՝ դա հանգեցնում է հիմնական միջոցների արժեքի նվազման և մեծացնում է գործարար ներդրումները:

Նավթի գների նվազում Նավթի համաշխարհային արտադրության ընդլայնումն իջեցնում է նավթի համաշխարհային գները: Սպառողների ավելի մեծ իրական եկամուտները և գործարար շրջանների նկատմամբ վստահության աճը մեծացնում են սպառումը, ավտոմեքենաների գնումներն ու ներդրումները:

Աղյուսակ 8–1. Շատ գործոններ կարող են մեծացնել ընդհանուր պահանջարկը և տեղաշարժել ԸՊ-ի կողմ դեպի դուրս

Պարզագույն ընդհանուր պահանջարկի կողմ ծախսերը համադրում է գների մակարդակի հետ: Բայց մեծ թվով այլ գործոններ ազդում են ընդհանուր պահանջարկի վրա: Դրանց մի մասը քաղաքականության փոփոխականներ են, մյուսները՝ արտաքին ազդակներ: Աղյուսակը յուսաբանում է այն փոփոխությունները, որոնք ձգտում են *մեծացնել* ընդհանուր պահանջարկը և տեղաշարժել ԸՊ-ի կողմ դեպի դուրս:

¹ Հայտնի օրինակ է իրական հաշվեկշռի ներգործությունը կամ «Փիզոյի ներգործությունը», որն այդպես է անվանված ի պատիվ հայտնի դասական տնտեսագետ Ա. Բ. Փիզոյի: Այս ներգործությունն ուսումնասիրում է հարստության ազդեցությունը սպառողական ծախսերի վրա՝ պայմանավորված փողի իրական քանակի փոքրացումով: Իրական հաշվեկշռի ներգործության խորքում եղած տրամաբանությունն այն է, որ մարդկանց հարստության մի մասը կազմված է փողային հաշվեկշիռներից: Երբ գների մակարդակն աճում է, ձեռք փողային հաշվեկշիռների իրական արժեքը պակասում է, և ձեռք հարստությունը նվազում: Որպես ձեռք հարստության իրական արժեքի նվազման արդյունք, ձեռք սպառողական ծախսերը ձգտում են նվազել:

ԸՊ-ի որոշիչները կարող ենք բաժանել երկու կատեգորիաների, ինչպես ցույց է տրված 8-1 աղյուսակում: Մի խումբը ընդգրկում է *քաղաքականության գլխավոր փոփոխականները*, որոնք գտնվում են կառավարության հսկողության տակ: Դրանք են՝ փողի քաղաքականությունը՝ քայլեր, որոնցով կենտրոնական դրամատունը կարող է ազդել փողի առաջարկի ու մյուս ֆինանսական պայմանների վրա, և ֆինանսական քաղաքականությունը՝ հարկեր ու պետական ծախսեր: 8-1 աղյուսակը լուսաբանում է, թե կառավարության այս քաղաքականությունն ինչպես է ազդում ընդհանուր պահանջարկի տարբեր բաղադրիչների վրա:

Մյուս կատեգորիան *արտաքին փոփոխականներն* են կամ այն փոփոխականները, որոնք որոշվում են ԸՊ-ԸԱ-ի շրջանակներից դուրս: Ինչպես ցույց է տալիս 8-1 աղյուսակը, այս փոփոխականների մի մասը (ինչպես՝ պատերազմներն ու հեղափոխությունները) գտնվում է մակրոտնտեսական վերլուծության ոլորտից դուրս, մի մասը (ինչպես՝ արտաքին տնտեսական գործունեությունը) գտնվում է ներքին քաղաքականության հսկողությունից դուրս, իսկ մյուսները (ինչպես՝ բաժնետոմսերի շուկան) ունեն նշանակալի անկախ շարժում:

Ինչպիսի՞ն կլինի ԸՊ-ի կորի վարքը պայմանավորող մեծությունների փոփոխության ներգործությունը: Ենթադրենք, թե կառավարությունը Պարսից ծոցում պատերազմելու համար մեծացնում է տանկերի, հակազգացերի և ինքնաթիռների գնումները: Այս քայլի հետևանքը կլինեն ծախսի մեծացումը Պ-ի վրա: Եթե ծախսի ինչ-որ այլ բաղադրիչ չխափանի Պ-ի աճը, ամբողջական ԸՊ-ի կորը Պ-ի մեծացման հետ կտեղաշարժվի դեպի դուրս և աջ: Նման ծեղվ փողի առաջարկի աճը, նավթի գնի նվազումը կամ սպառողների հարստության արժեքի մեծացումը (ենթադրենք՝ բաժնետոմսերի գինը բարձրանալու հետևանքով) կառաջացնեն ընդհանուր պահանջարկի աճ և ԸՊ-ի կորի տեղաշարժ դեպի դուրս:

8-2(բ) նկարը ցույց է տալիս, թե 8-1 աղյուսակում թվարկված փոփոխականների փոփոխությունն ինչպես կազդի ԸՊ-ի կորի վրա: Չեր ընկալման մակարդակը ստուգելու համար կառուցեք նման աղյուսակ, որը ցույց տա այն ուժերը, որոնք ձգտում են *փորքացնել* ընդհանուր պահանջարկը (տես՝ գլխի վերջի 2-րդ հարցը):

կան պահանջարկի կորի դեպքում առանձին ապրանքի գինը տեղադրվում էր ուղղաձիգ առանցքի, իսկ այդ ապրանքի արտադրությունը՝ հորիզոնական առանցքի վրա՝ բոլոր այլ գները և ամբողջական եկամուտները թողնելով հաստատուն:

Ի տարբերություն դրա, ընդհանուր պահանջարկի կորի դեպքում ընդհանուր գների մակարդակը փոփոխվում է ուղղաձիգ առանցքի երկայնքով: Ավելին, ամբողջական արտադրանքն ու եկամուտները փոփոխվում են ԸՊ-ի կորի երկայնքով, մինչդեռ միկրոտնտեսական պահանջարկի կորի դեպքում եկամուտներն ու արտադրանքը հաստատուն են:

Վերջապես, միկրոտնտեսական պահանջարկի կորի բացասական թեքությունը գալիս է սպառողների այն հնարավորությունից, որ կարող են դիտարկվող ապրանքը փոխարինել այլ ապրանքներով: Երբ մսի գինն աճում է, պահանջվող քանակությունը նվազում է, քանի որ սպառողները միտք փոխարինում են հացով և կարտոֆիլով, այսպիսով համեմատաբար լծան ապրանքներն օգտագործվում են ավելի շատ և համեմատաբար թանկը՝ ավելի քիչ: Ընդհանուր պահանջարկի կորը վարընթաց է բոլորովին այլ պատճառով: Երբ գների համընդհանուր մակարդակն աճում է, ամբողջական ծախսը կրճատվում է՝ առաջին հերթին այն պատճառով, որ փողի անփոփոխ առաջարկը փողի նկատմամբ պահանջարկ ունեցողների մեջ պետք է բաժանվի նորմավորված կերպով, իսկ դա կբարձրացնի չափադրույքները, կոժվարացնի վարկ ձեռք բերելը և կիջեցնի ծախսը:

Ամփոփելով:

ԸՊ-ի մակրոտնտեսական կորը տարբերվում է իր միկրոտնտեսական ազգականից, քանի որ մակրոկորը նկարագրում է գների և արտադրանքի մեջ կառավարված փոփոխությունը ամբողջ տնտեսության համար, մինչդեռ միկրոկորը վերլուծում է անհատական ապրանքի վարքը: Ի լրումն դրա, ԸՊ-ի կորը ցած է թեքվում առաջին հերթին փողի առաջարկի ներգործության հետևանքով, մինչդեռ միկրոպահանջարկի կորն իջնում է փոխարինման ներգործության պատճառով, երբ եկամուտներն ու այլ ապրանքների գները հաստատուն են:

ԱՅԼԸՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՏԵՍԱԿԵՏՆԵՐ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅԱՆԱՐԿԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Միկրոտնտեսական և մակրոտնտեսական պահանջարկ: ԸՊ-ի կորը հետազոտելուց հետո կանգ ենք առնում զգուշացնելու մակրոտնտեսական և միկրոտնտեսական պահանջարկի կորերի տարբերության մասին: Առաջարկի և պահանջարկի ուսումնասիրությունից հիշենք, որ միկրոտնտեսա-

Ընդհանուր պահանջարկի բնորոշումն ըմբռնելը եական նշանակություն ունի արտադրանքի ու գների կարճաժամկետ շարժերի, ինչպես նաև ՀԱԱ-ի սպառման ու ներդրման նման տարբեր բաղադրիչների միջև բաշխումը վերլուծելու համար: Տնտեսագետ-

ներն ընդհանրապես համամիտ են պահանջարկի վրա ազդող գործոնների հարցում, սակայն նրանք տարակարծիք են տարբեր ուժերի կարևորության առթիվ:

Ընդհանուր պահանջարկի շարժերն ուսումնասիրելիս որոշ տնտեսագետներ առաջին հերթին կենտրոնանում են փողի ուժի, առանձնապես փողի առաջարկի դերի վրա: Ըստ այս տնտեսագետների, որոնց հաճախ անվանում են *մոնետարիստներ*, փողի առաջարկը ծախսի ամբողջական դոլարային արժեքի հիմնական որոշիչն է: Մոնետարիստները պնդում են, որ բոլոր գնումների դոլարային արժեքի և մատչելի փողի քանակության միջև գոյություն ունի սերտ կապ: Եթե ամբողջական դոլարային ծախսը նույնացնենք անվանական ՀԱԱ-ի հետ, ապա անվանական ՀԱԱ-ն համեմատական կլինի փողի առաջարկին:

Մյուս կողմից, այլ տնտեսագետներ համարում են, որ ընդհանուր պահանջարկի գլխավոր որոշիչը *եկամտի և ծախսի հոսքն* է: Գործարարության պարբերաշրջանը հասկանալու համար այս մոտեցումը ներդրման և արտաքին տնտեսական պայմանների փոփոխության հետ միասին կարևորում է պետական ծախսի և հարկի փոփոխությունները:

Մակրոտնտեսագետների մեծամասնությունն այսօր հարում է *էլլեկտիկ մոտեցմանը*, համարելով, որ ընդհանուր պահանջարկի վրա ազդում են բազմազան քաղաքական և արտաքին ուժեր: Էլլեկտիկ մակրոտնտեսագետները տարբեր ժամանակաշրջանների համար նշում են տնտեսությունը շարժող տարբեր ուժեր: Օրինակ, երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ ֆինանսական քաղաքականությունը կոդիվեր որպես ընդհանուր պահանջարկի վճռորոշ գործոն, երբ ռազմական ծախսերը կլանում էին ՀԱԱ-ի համարյա կեսը: Նմանատիպ վերլուծություն կարող է կիրառվել կորեական և վիետնամական պատերազմների ժամանակ: Սակայն վերջին տարիներին, երբ գնաճի և գործազրկության դեմ պայքարելու համար համերկային պահուստը դարձավ ավելի ու ավելի գործուն, փողի քաղաքականությունը գերիշխող ազդեցություն ունեցավ տնտեսական գործունեության տատանումների վրա:

Հաճախ արտաքին գործոններն են եղել վճռական, 1855–1875 թթ. բացվեցին ներդրման հնարավորություններ: Երկաթուղիներ էին կառուցվում ամբողջ աշխարհով մեկ, և արդյունաբերական տնտեսությունները հաստատուն տնտեսական բարգավաճում էին վայելում: Հաջորդ երկու տասնամյակների ընթացքում երկաթուղիներին ոչինչ չփոխարինեց, և Միացյալ Նահանգները գործարարության անկում վերապրեցին: Վաղ 1980-ական թվականներն ականատես եղան ԱՄՆ-ի զուտ արտահանման զանգվա-

ծային անկմանը, որը խորացրեց այդ ժամանակաշրջանի տնտեսական վարընթացը:

Սրանով ավարտում ենք ընդհանուր պահանջարկի գլխավոր տարրերի մեր ուսումնասիրությունը: Սրանք կազմում են մկրատի մի շեղքը, որը որոշում է ազգային եկամուտը և գների համընդհանուր մակարդակը: Հիմա մենք դառնում ենք մյուս շեղքին՝ ընդհանուր առաջարկին, որից հետո կհամադրենք ընդհանուր պահանջարկն ու առաջարկը և կվերլուծենք դասական ու քեյնզյան մակրոտնտեսագիտության այսօրվա պառակտումը:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Այժմ մենք անդրադառնում ենք մակրոտնտեսության առաջարկի տեսությանը: Ընդհանուր առաջարկը (ԸԱ) նկարագրում է տնտեսության արտադրական և զնագոյացման կողմը: Այն բացատրում է ձեռնարկությունների՝ որպես ամբողջության վարքը: Ներուժային արտադրանքի մակարդակն ու ծախսի պայմանները ընդհանուր առաջարկի համար նախադրյալ գործոններ են:

Ընդհանուր առաջարկը կենտրոնական է տնտեսության և կարճաժամկետ, և՛ երկարաժամկետ հեռանկարային զարգացման համար: Կարճաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր պահանջարկի և ընդհանուր առաջարկի փոխազդեցությունը որոշում է արտադրանքի մակարդակը, գործազրկությունը և հնարավորությունների օգտագործումը, ինչպես նաև զնաճի դրդապատճառը: Մեկ տասնամյակի կամ ավելի երկարաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր առաջարկը հիմնական տնտեսական աճը պայմանավորող գործոնն է:

Կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր առաջարկի այս տարբերակումը ժամանակակից տնտեսագիտության համար վճռական է: Այն ցույց է տալիս, թե կարճաժամկետ հեռանկարում ինչու ընդհանուր պահանջարկի անկումը, միգուցե, փողի սղության կամ զուտ արտահանման անկման պատճառով, կհանգեցնի նվազող արտադրանքի կամ զբաղվածության: Բայց այս նույն տեսությունը բացատրում է նաև, թե ինչու ընդհանուր պահանջարկը նվազ կարևոր է, քան ընդհանուր առաջարկը, երբ ցանկանում ենք բացատրել, թե ինչու Դյուսիսային Ամերիկան ունի ավելի բարձր կենսամակարդակ, քան Հարավային Ամերիկան: Այն ցույց է տալիս նաև, թե ինչու Միացյալ Նահանգների ազգային արտադրանքը 1990 թ. ավելի բարձր էր, քան 1890 թվականին:

ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ՎԵՐՍԲԵՐՅԱԼ

Ընդհանուր առաջարկը վերաբերում է ազգային աճողջական եկամտին, որ ձեռնարկությունները կամավոր կերպով արտադրում և վաճառում են տվյալ տարվա ընթացքում գների ամեն մի մակարդակի դեպքում, երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են: Մենք կարող ենք ընդհանուր առաջարկի կորը կամ ԸԱ-ի կորը կառուցել որպես սանդղակ, որը ցույց է տալիս իրական արտադրանքի այն մակարդակը, որ կարտադրվի գների ամեն մի մակարդակի դեպքում, երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են:

Ընդհանուր առաջարկն ուսումնասիրելիս վճռական նշանակություն կունենա ԸԱ-ի կորերի տարբերակումը՝ ըստ համապատասխան ժամանակային տիրույթների: Կարճաժամկետ հեռանկարում (մի քանի ամիս կամ տարի) դիտարկում ենք *կարճաժամկետ հեռանկարային ընդհանուր առաջարկի սանդղակը*: Այս առնչությունը նկարագրվում է վերընթաց ԸԱ-ի կորով, որի երկայնքով գների աճը կապված է արտադրանքի աճի հետ:

Երկարաժամկետ հեռանկարում (մի քանի տարի կամ տասնամյակ ու ավելի) դիտարկում ենք *երկարաժամկետ հեռանկարային ընդհանուր առաջարկի սանդղակը*: Այս առնչությունը ցույց է տրվում որպես ԸԱ-ի *ուղղաձիգ* սանդղակ, որտեղ գների մակարդակի աճը առաջարկվող աճողջական արտադրանքի մեջ որևէ աճ չի առաջացնում:

Այս հատվածը նվիրված է նշված կարևոր հարցերի բացատրությանը:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ

Ընդհանուր առաջարկը խալես կախված է ուժերի որոշակի երկու խմբերից՝ ներուժային արտադրանքից և աշխատավարձ-գին վարքից: Քննարկենք այս ազդեցություններից յուրաքանչյուրը:

Ներուժային արտադրանք: Ընդհանուր առաջարկի հիմնական որոշիչը տնտեսության արտադրելու կարողությունն է: Այսինքն՝ ժամանակի ընթացքում ընդհանուր առաջարկը հիմնականում կախված է ներուժային արտադրանքից:

V գլխից հիշենք, որ ներուժային ՀԱԱ-ն ներկայացնում է այն առավելագույն քանակությունը, որ տնտեսությունը կարող է արտադրել կայուն գների պայմաններում: Ներուժային արտադրանքի ավելի լիարժեք սահմանումը կլինի հետևյալ կերպ. ցանկացած ժամանակ տնտեսությունն ունի աշխատուժի, հիմնական միջոցների և հողի որոշակի առկա քանա-

կություն: Այս ներդրանքի և մատչելի տեխնոլոգիայի համակցումը թույլ կտա արտադրելու արտադրանքի ինչ-որ հաստատուն առավելագույն քանակ (արտադրանքի այս հաստատուն առավելագույն մակարդակը մենք նկարագրեցինք II գլխում՝ օգտագործելով արտադրության և հնարավորության սահմանը):

Եթե տնտեսությունը փորձում է արտադրել ավելի, քան իր ներուժային արտադրանքն է, գներն սկսում են աճել ավելի ու ավելի արագ, քանի որ տնտեսներն օգտագործվում են չափից ավելի ինտենսիվ կերպով: Եթե տնտեսությունն արտադրում է ավելի քիչ, քան իր ներուժն է, ապա գերիշխում են բարձր գործազրկությունն ու ավելցուկային հնարավորությունը: Հնարավորությունների չափից ավել օգտագործման և ներդրանքի չափից բարձր անգործության ծայրահեղությունների միջև գտնվում է արտադրանքի շեմային մակարդակը, որը մենք կոչում ենք ներուժային արտադրանք:

Քանակական նպատակների համար մակրոտնտեսագետներն ընդհանուր առմամբ օգտագործում են ներուժային արտադրանքի հետևյալ սահմանումը.

Ներուժային ՀԱԱ-ն իրական ՀԱԱ-ի այն մակարդակն է, որ տնտեսությունը կարողացել է, եթե գործազրկության չափը լիներ չափանիշային մակարդակի վրա, որը կոչվում է «գործազրկության բնական մակարդակ»: Վերջին ուսումնասիրությունները գնահատել են, որ գործազրկության բնական մակարդակը աշխատուժի մոտ վեց տոկոսն է:

Տնտեսական աճի ուսումնասիրությունները տնտեսագետներին օգնել են հասկանալու ներուժային արտադրանքի աճի աղբյուրները: Օգտագործելով վիճակագրական տեխնիկա, մենք կարող ենք նույնիսկ գնահատել այնպիսի ներդրանքների քանակական ավանդը, ինչպիսիք են աշխատուժը, հիմնական միջոցները և հողը, ինչպես նաև տեխնոլոգիական փոփոխության կամ արդյունավետության այլ բարելավումների ավանդը աճի մեջ:

Վերջերս մի ուսումնասիրություն գնահատեց, որ 1949–1989 թթ. մասնավոր ձեռնարկությունների հատվածում իրական արտադրանքն աճել է տարեկան 3,3 տոկոսով: Սրա 0,7 տոկոսը գալիս էր աշխատուժի ներդրանքի աճի, 1,2 տոկոսը՝ ավելի մեծ հիմնական սպառարների և 1,4 տոկոսը՝ կատարելագործված գիտելիքների, տեխնոլոգիայի և գանազան աղբյուրների հաշվին:

Ո՞րն է ներուժային արտադրանքի և ընդհանուր առաջարկի փոխադարձ կապը: Հիմնականում ներուժային արտադրանքն այն քանակությունն է, որ կառաջարկվեր, եթե ընդհանուր պահանջարկն աճեր սահուն կերպով, և մատակարարները գործեին առանց ցնցումների: Սակայն ծախսերի ցնցումների և

ընդհանուր պահանջարկի ընդհատումների պատճառով ձեռնարկությունները կարող են արտադրել ավելի քիչ, քան ներուժային արտադրանքն է, իսկ բարձր ճնշման ժամանակաշրջաններում, ինչպես օրինակ, պատերազմի ժամանակ, նրանք կարող են արտադրել մույնիսկ ավելի, քան ներուժային արտադրանքն է: 8-2 աղյուսակը ցույց է տալիս ընդհանուր առաջարկի առանցքային որոշիչները ըստ ներուժային արտադրանքի և արտադրության ծախսերի վրա ազդող գործոնների:

Ներդրանքի ծախսերը. ներուժային արտադրանքի մեր բննարկումը ցույց տվեց, որ արտադրության ծախսերը, բացի ներուժային արտադրանքից, ազդում են նաև ընդհանուր առաջարկի վրա: Արտադրության ծախսերի աճին զուգընթաց, առևտրական ձեռնարկությունները արտադրանքի տվյալ մակարդակը կցանկանան ապահովել միայն ավելի բարձր գներով: Օրինակ, եթե ներդրանքի ծախսերն աճում են այնքան, որ արտադրանքի ծախսերը կրկնապատկվում են, ապա այն գինը, որով առևտրական ձեռնարկությունները կմատակարարեն արտադրանքի ամեն մի քանակ, մույնպես կկրկնապատկվի: ԸԱ-ի կորը կտեղաշարժվի դեպի վեր, այնպես որ արտադրանքի ԸԱ-ի ամեն մի (Գ, Զ) զույգը կվիճարկվի (2Գ, Զ)-ով:

8-2 աղյուսակը ցույց է տալիս ընդհանուր առաջարկի վրա ազդող ծախսային գործոններից մի քանիսը՝ Ամենակարևոր զգալի ծախսը աշխատավարձն է, որը կազմում է Միացյալ Նահանգների մման երկրի արտադրության ընդհանուր ծախսերի մոտ երեք քառորդը: Նիդեռլանդների և Հունգարիայի մման փոքր բաց տնտեսությունների համար ընդհանուր առաջարկը որոշելիս ներմուծման ծախսերը մույնիսկ ավելի մեծ դեր են խաղում, քան աշխատավարձը:

Ինչպես՝ս կարող եմք գծապատկերով ներկայացնել ներուժային արտադրանքի, ծախսերի և ընդհանուր առաջարկի փոխառնչությունը: Հաջորդ էջում պատկերված 8-3 նկարը ցույց է տալիս ներուժային արտադրանքի և ծախսերի փոփոխությունների ներգործությունը ընդհանուր առաջարկի վրա: Չախակողմյան նկարը ցույց է տալիս, որ առանց արտադրության ծախսերի փոփոխության ներուժային արտադրանքի աճը ընդհանուր առաջարկի կորը տեղաշարժում է ԸԱ-ից դեպի ԸԱ: Եթե արտադրության ծախսերն աճեն առանց ներուժային արտադրանքի փոփոխության, ապա կորը կտեղաշարժվի ուղիղ վեր ԸԱ-ից ԸԱ, ինչպես ցույց է տրվում 8-3(բ) նկարում:

ԸԱ-ի իրականում տեղի ունեցող տեղաշարժը ցույց է տրված 8-4 նկարում: Կորերը ներկայացնում են երկու տարիների՝ 1980 և 1990 թվականների իրական գնահատումները: Ուղղաձիգ գծերը նշված ԸԳ և

Փոփոխական

Ազդեցությունը ընդհանուր առաջարկի վրա

Ներուժային արտադրանք

Ներդրանք Քիմնական միջոցների, աշխատուժի և ինդի մատչելի քանակությունները որոշում են ներդրանքը արտադրական գործընթացի մեջ: Ներուժային արտադրանքը ենթադրում է, որ աշխատուժի և այլ ռեսուրսների անգործությունը կայուն գների պայմաններում նվազագույն մակարդակում է: Ներդրանքի աճը մեծացնում է ներուժային արտադրանքը և ընդհանուր առաջարկը:

Տեխնոլոգիա և արդյունա-վետություն Արդյունախելությունների և ձեռնարկությունների կողմից օգտագործվող տեխնոլոգիաների ազդեցությունը ներուժային արտադրանքի վրա: Նորաստեղծությունը և տեխնոլոգիական կատարելագործումը մեծացնում են ներուժային արտադրանքի մակարդակը:

Աշխատավարձ և ծախսեր

Ավելի ցածր աշխատավարձը հանգեցնում է արտադրության ցածր ծախսերի (մնացած գործոններն անփոփոխ են): Տվյալ ներուժային արտադրանքի համար ավելի ցածր ծախսերը նշանակում են, որ առաջարկվող քանակությունները գների ցանկացած մակարդակի դեպքում կլինեն ավելի մեծ:

Ներմուծման գներ

Արտաքին գների աճն կամ փոխադրերի բարձրացման հետ ներմուծման գներն ընկնում են: Սա հանգեցնում է արտադրության ավելի ցածր ծախսերի և, ներքին արտադրության համար ավելի մեծ մատչելի առաջարկի, մեծացնելով ընդհանուր առաջարկը:

Այլ ներդրանքի ծախսեր

Նավթի ավելի ցածր գները և շրջակա միջավայրի վերաբերյալ մեղմ կանոնակարգի իրենցում են արտադրության ծախսերը և մեծացնում ընդհանուր առաջարկը:

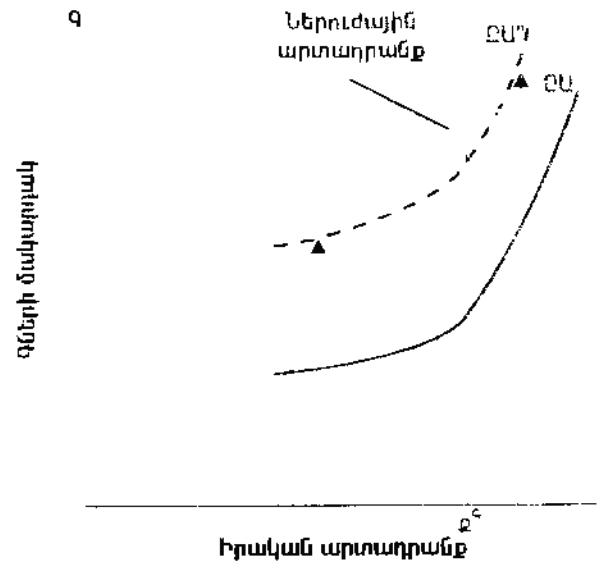
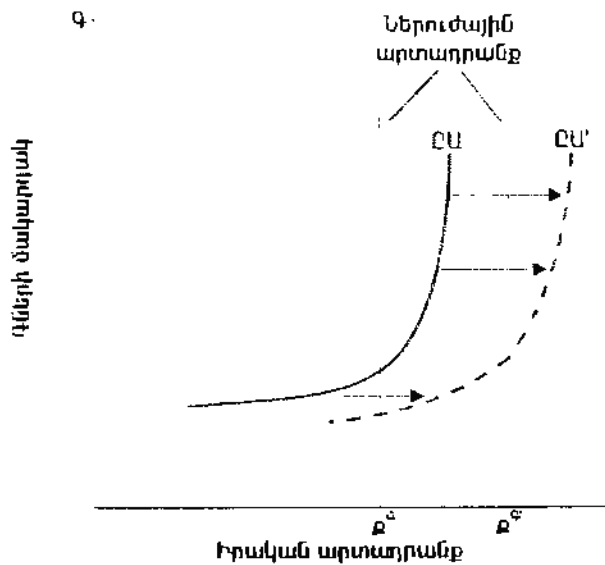
Աղյուսակ 8-2. Ընդհանուր առաջարկը կախված է ներուժային արտադրանքից և արտադրության ծախսերից

Ընդհանուր առաջարկը առաջարկվող ամբողջական արտադրանքը կապում է գների մակարդակի հետ: ԸԱ-ի կորը պարունակում է արտադրության իրենական գործոնները ներկայացված ներուժային արտադրանքի, ինչպես նաև ծախսերի կառուցվածքի հետ: Նշված գործոնները կմեծացնեն ընդհանուր առաջարկը՝ ԸԱ-ի կորը տեղաշարժելով դեպի աջ: Ի՞նչը կփոքրացնեք ընդհանուր առաջարկը

ԸԳ, ցույց են տալիս ներուժային արտադրանքի մակարդակները այդ երկու տարիներին: Ըստ ուսումնասիրությունների, այդ ժամանակաշրջանում իրական ներուժային արտադրանքն աճել է մոտ 25 տոկոսով:

ա) Ներուծային արտադրանքի աճ

բ) Ծախսերի աճ

Նկար 8-3. Ներուծային արտադրանքի և ծախսերի աճի ազդեցությունն ընդհանուր առաջարկի վրա (ա)-ում ներուծային արտադրանքի աճը, առանց արտադրության ծախսերի մեծացման, ընդհանուր առաջարկի կորը տեղաշարժում է դեպի աջ՝ ԸԱ-ից՝ ԸԱ'։ Երբ ծախսերը մեծանում են (ասենք՝ աշխատավարձի բարձրացման պատճառով), բայց ներուծային արտադրանքը մնում է անփոփոխ, ընդհանուր առաջարկի կորը տեղաշարժվում է դեպի վեր՝ ԸԱ-ից՝ ԸԱ', ինչպես պատկերված է (բ)-ում

Այդ նկարում տեսնում ենք, որ 1980-ական թվականների ընթացքում ԸԱ-ի կորը տեղաշարժվել է դեպի դուրս և վեր։ Դեպի դուրս տեղաշարժը կատարվել է ներուծային արտադրանքի աճի հետևանքով, ասենք բնակչության կամ հիմնական միջոցների աճի, ինչպես նաև տեխնոլոգիական փոփոխության շնորհիվ։ Դեպի վեր տեղաշարժը կատարվել է արտադրության ծախսերի մեծացման հետևանքով, երբ աշխատավարձը, էներգիայի գները և արտադրության այլ ծախսերն աճել են։ Այսպիսով, երբ ժամանակի ընթացքում ծախսերն աճում են ներուծային արտադրանքի աճի հետ միասին, ընդհանուր առաջարկը տեղաշարժվում է ԸԱ-ից դեպի ԸԱ', ինչպես ցույց է տրված 8-4 նկարում։

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿԸ ԿԱՐՃԱԺԱՍԿԵՏ ԵՎ ԵՐԿԱՐԱԺԱՍԿԵՏ ՀԵՌԱՆԿԱՐՈՒՄ

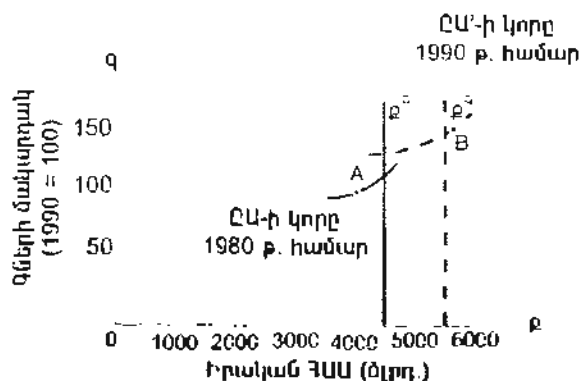
Ժամանակակից մակրոտնտեսագիտության գլխավոր հավաստյուններից մեկը վերաբերում է ընդհանուր առաջարկի որոշմանը։ Գլխավոր կոմպանժորն այն է, թե ընդհանուր առաջարկի կորը հարթ է, թե է, թե նույնիսկ՝ ուղղաձիգ։ Բեյնզյան դպրոցի շատ տնտեսագետներ համարում են, որ ԸԱ-ի կորը համեմա-

տաբար հարթ է։ Սա նշանակում է, որ ընդհանուր առաջարկի փոփոխությունները նշանակալի և տևական ներգործություն ունեն արտադրանքի վրա, Այն տնտեսագետները, ովքեր հակված են դեպի դասական մոտեցումը, համարում են, որ ԸԱ-ի կորը թեք է կամ նույնիսկ՝ ուղղաձիգ։ Այս խումբը հավատացած է, որ արտադրանքի վրա ընդհանուր պահանջարկի փոփոխությունը չնչին տևական ազդեցություն ունի։

Գործնականում երկու տեսակետներն էլ ունեն որոշակի արժեք։ 8-5 նկարը պատկերում է ԸԱ-ի երկու կորեր։ Կարճաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի ծախս-կողմյան կորը դեպի վեր թեքվող է կամ քեյնզյան։ Այն բացահայտում է, որ ձեռնարկությունները հակված են մեծացնելու իրենց արտադրանքի մակարդակը ի պատասխան ավելի բարձր գների։ Այլ խոսքով՝ ընդհանուր պահանջարկի մակարդակի աճի հետ ձեռնարկությունները հակված են առաջարկելու ավելի շատ արտադրանք, եթե արտադրանքի աճին զուգընթաց իրենց կարող են նաև բարձրացնել գները։

Սակայն նկատենք, որ կարճաժամկետ հեռանկարում արտադրանքի ընդլայնումը չի կարող անսահմանորեն շարունակվել։ Արտադրանքի աճին զուգընթաց առաջանում է աշխատուժի պակաս, և գործարաններն աշխատում են իրենց կարողությանը մոտ։ Բացի դրանից, ձեռնարկությունները կարող են

Ընդհանուր առաջարկ և ներուժային արտադրանք

Նկար 8-4. Ներուժային արտադրանքի աճը մեծացնում է ընդհանուր առաջարկը և այն տեղաշարժում դեպի դուրս

Մենք 1980 և 1990 թթ. ներուժային արտադրանքը ցույց ենք տալիս որպես ուղղաձիգ գծեր՝ մշված P^A և P^B ։ Ներուժային արտադրանքի այս մեծացումը ընդհանուր առաջարկը (ԸԱ) տեղաշարժում է դեպի աջ։

Ի կրումն, աշխատավարձը, Լճերգիայի գները և այլ ներդրանքների ծախսերն աճել են՝ ժամանակի ընթացքում ԸԱ-ի կորը տեղաշարժելով դեպի վեր։ Ներուժային արտադրանքի մեծացման և ծախսերի աճի գումարային ազդեցությունը ԸԱ-ի տեղաշարժում է դեպի վեր և աջ։

գները բարձրացնել առանց իրենց մրցակիցներին հաճախորդներ զիջելու։ Դրա հետևանքով, երբ արտադրությունն աճում է ներուժային արտադրանքից ավելի, պահանջարկի աճի հակազդման ավելի մեծ բաժինն արտահայտվում է գների աճի տեսքով, իսկ ավելի փոքր բաժինը՝ արտադրանքի մեծացումով։ Մեկնաբանելով ընդհանուր առաջարկի կորով, դա նշանակում է, որ կարճաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի կորը պետք է լինի համեմատաբար հարթ՝ ներուժային արտադրանքի գծից դեպի ծախս, որտեղ արտադրանքն ավելի քիչ է, քան ներուժային արտադրանքը, բայց արտադրանքն աճելուց պես այն կրաճաճ ավելի ու ավելի ուղղաձիգ, այսինքն ներուժային արտադրանքի գծից ավելի ու ավելի հեռու՝ դեպի աջ։

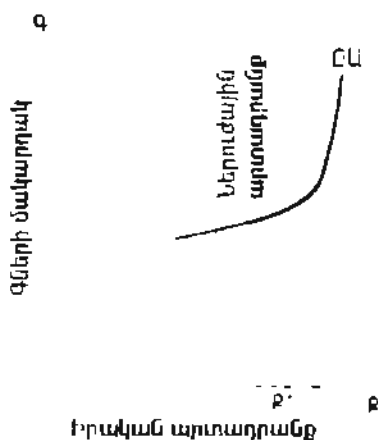
8-5 (բ) Նկարը լուսարանում է երկարաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր առաջարկի հակազդումը գների տարբեր մակարդակներին։ Այդտեղ մենք տեսնում ենք, որ երկարաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի կորը ուղղաձիգ է կամ դասական, և արտադրանքը համապատասխանում է ներուժային արտադրանքին։ Դասական դեպքում առաջարկվող արտադրանքի մակարդակը անկախ է գների մակարդակից։

ԻՆՉՈՒ՞ ԵՆ ՏԱՐԲԵՐՎՈՒՄ ԿԱՐՃԱԺԱՄԿԵՏ ՀԵՌԱՆԿԱՐԻ ԵՎ ԵՐԿԱՐԱԺԱՄԿԵՏ ՀԵՌԱՆԿԱՐԻ ԸԱ-ՆԵՐԸ

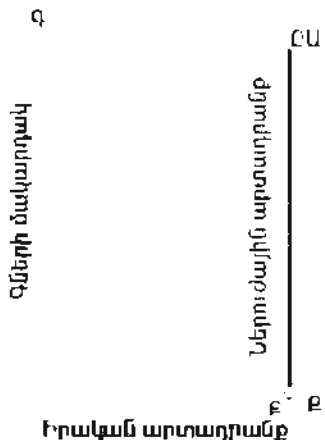
Ինչու՞ են կարճաժամկետ հեռանկարի և երկարաժամկետ հեռանկարի ընդհանուր առաջարկի վարքե-

Ընդհանուր առաջարկը կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում

ա) Կարճաժամկետ հեռանկար

բ) Երկարաժամկետ հեռանկար

Նկար 8-5. ԸԱ-ի կորը վերընթաց է կարճաժամկետ հեռանկարում, բայց ուղղաձիգ է երկարաժամկետ հեռանկարում

Կարճաժամկետ հեռանկարում ԸԱ-ի կորը (ա) ունի թեքվում է դեպի վեր, քանի որ կարճաժամկետ հեռանկարում շատ ծախսեր ճկուն չեն, եթե գներն աճեն, ապա սպառման գրային աշխատավարձի և վարձավճարի հետ միասին առևտրական մեծանրկրթությունները կմեծացնեն առաջարկվող արտադրանքը։

Երկարաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի կորը (բ)-ում ուղղաձիգ է, և առաջարկվող արտադրանքը հավասար է ներուժային արտադրանքին։ Երկարաժամկետ հեռանկարում բոլոր գներն ու աշխատավարձերը ճկուն են։ Պահանջարկի տարբեր մակարդակների դեպքում գներն ու աշխատավարձը այնպես են հարմարվում, որ առևտրական մեծանրկրթությունների արտադրանքը գների ընդհանուր մակարդակի ազդեցությունը չի կրում։

րը իրարից տարբերվում: Կարծաժամկետ հեռանկարում ձեռնարկությունները ընդհանուր պահանջարկի մեծամասլուն զուգընթաց ինչու՞ են բարձրացնում և գները, և արտադրանքը: Ինչու՞ երկարաժամկետ հեռանկարում, ընդհակառակը, պահանջարկի աճը հանգեցնում է գների, բայց ոչ արտադրանքի փոփոխությունների:

Այս առեղծվածների լուծման քանային այն եղանակն է, որով ժամանակակից շուկայական տնտեսության մեջ որոշվում են աշխատավարձն ու գները: Ձեռնարկությունների ծախսերի որոշ տարրեր կարծաժամկետ հեռանկարում *անճկուն են կամ կաչուն*: Որպես այս անճկունության հետևանք, ձեռնարկությունները ընդհանուր պահանջարկի ավելի բարձր մակարդակներին պատասխանում են արտադրանքի ավելի մեծ քանակություններ արտադրելով և վաճառելով: Այլ ձևակերպումով՝ քանի որ կարծաժամկետ հեռանկարում ծախսերի որոշ տարրեր հաստատուն են, ձեռնարկությունները գների բարձրացումը համարում են շահավետ և լրացուցիչ արտադրանք են վաճառում, երբ ընդհանուր պահանջարկն աճում է:

Ենթադրենք, թե տեղի է ունենում լրացուցիչ ծախսերի կտրուկ աճ: Ձեռնարկությունները գիտեն, որ կարծաժամկետ հեռանկարում իրենց արտադրանքի ծախսերը դոլարներով արտահայտված հաստատուն են: մեկ ժամի համար բանվորներին վճարելու են \$15, վարձավճարը կկազմի ամսական \$1500 և այլն: Եթե ձեռնարկությունները կարողանան ի պատասխան լրացուցիչ ծախսերի հաջողությամբ բարձրացնել արտադրանքի գները, ապա շահավետ կլինի նաև մեծացնել իրենց արտադրանքը: Հետևաբար, կարծաժամկետ հեռանկարում նախքան աշխատավարձն ու վարձավճարը և դոլարով արտահայտված մյուս ծախսերը կհամապատասխանեն միմյանց, ձեռնարկություններն ընդհանուր պահանջարկի աճին կպատասխանեն թե՛ գների, և թե՛ արտադրանքի բարձրացումով: Գների և արտադրանքի այս դրական կապն արտահայտվում է ԸԱ-ի կորի ղեպի վեր թեքումով:

Մենք բազմիցս խոսել ենք «կաչուն» կամ «անճկուն» ծախսերի մասին: Ահա մի քանի օրինակ: Ամենամշահակալին աշխատավարձն է: Արտադրության բանվորների համարյա կեսը ապահովված է երկարաժամկետ արհմիութենական պայմանագրերով: Միացյալ Նահանգներում այս պայմանագրերը, որպես կանոն, կնքվում են երեք տարով և պայմանավորում են դոլարային աշխատավարձի չափը (մասնակիորեն հարմարեցնելով գների փոփոխություններին): Ավելին, պայմանագրերն անկայուն են. դրանք երբեք միաժամանակ չեն ավարտվում և վերահամաձայնեցվում: Աշխատանքային պայմանագրի գոյության ընթացքում ձեռնարկության կողմից վճարվող

աշխատավարձի դոլարային չափը հիմնականում կայուն է: Մյուս գներն ու ծախսերը կարծաժամկետ հեռանկարում մասնապես կաչուն են: Երբ որևէ ձեռնարկություն շենք է վարձում, վարձակալումը հաճախ տևում է մեկ տարի կամ ավելի, իսկ վարձավճարը սովորաբար համաձայնեցվում է դոլարային արտահայտությամբ: Բացի դրանից, ձեռնարկություններն իրենց մատակարարների հետ ստորագրվող պայմանագրերում հաճախ մատնանշում են նյութերի և բաղադրամասերի վճարվելիք գները: Որոշ գներ կայուն են պետական կարգավորմամբ, մասնավորապես այնպիսի անհրաժեշտ ապրանքների գներ, ինչպիսիք են էլեկտրականությունը, գազը, ջուրը և տեղական հեռախոսային ծառայությունը:

Ի՞նչ է տեղի ունենում երկարաժամկետ հեռանկարում: Ի վերջո ծախսի անճկուն կամ կաչուն տարրերը՝ աշխատավարձի պայմանագրերը, վարձավճարի պայմանագրերը, կարգավորվող գները և այլն, դառնում են ոչ կաչուն և բանակցությունների առարկա: Ձեռնարկությունները չեն կարող հավիտյան օգտվել աշխատանքային պայմանագրերով հաստատված աշխատավարձի չափերից, աշխատուժը շուտով կհասկանա, որ գներն աճել են, և կանգի, որ այդ աճը հատուցվի աշխատավարձի բարձրացումով: Վերջում բոլոր ծախսերը կհարմարվեն արտադրանքի ավելի բարձր գներին: Ավելի բարձր պահանջարկի պատճառով գների ընդհանուր մակարդակը X տոկոսով աճելուց հետո աշխատավարձը, վարձավճարը, կարգավորվող գները և այլ ծախսեր ի վերջո միմյանց կհամապատասխանեն՝ նույնպես բարձրանալով մոտ X տոկոսով:

Հենց որ գներից հարմարվելով ծախսերն աճեն, ձեռնարկություններն ընդհանուր պահանջարկի ավելի բարձր մակարդակից անկարող կլինեն շահույթ վաստակելու: Արտադրանքի մակարդակը հետ կգա իր երկարաժամկետ հավասարակշռված մակարդակին՝ հավասարվելով ներուժային մակարդակին: Վերջին հաշվով, երբ ծախսի բոլոր տարրերը լիովին ճշտվեն, ձեռնարկությունները գործ կունենան գների և ծախսերի այն նույն հարաբերակցության հետ, ինչ նրանք ունեին նախքան պահանջարկի փոփոխությունը: Ձեռնարկությունների համար արտադրանքը մեծացնելու որևէ դրդապատճառ չի լինի: Երբ ասում ենք, որ ԸԱ-ի կորը ուղղածից է, նկատի ունենք, որ առաջարկվող արտադրանքն անկախ է գների մակարդակից և ծախսերից:

Որևէ տնտեսության համար կարծաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր առաջարկը ներուժային արտադրանքից կտարբերվի ծախսերի մեջ գոյություն ունեցող անճկուն տարրերի պատճառով: Կարծաժամկետ հեռանկարում ձեռնարկություններն ավելի բարձր պահանջարկին կպա-

տասխանեն արտադրության մեծացումով և գների բարձրացումով: Երկարաժամկետ հեռանկարում, երբ ծախսերը համապատասխանում են գների աճելի բարձր մակարդակին, պահանջարկի աճի պատասխանը համարյա անբողջությամբ արտահայտվում է գների բարձրացումով և արտադրանքի աննշան կամ զրոյական աճով: Երկարաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի կորը ուղղաձիգ է, քանի որ բավարար ժամանակի դեպքում բոլոր ծախսերը վերաճելով են:

ՔԵՅՆՉՅԱՆ ԵՎ ՂԱՍԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԵՏՆԵՐԻ ԲԱՌՈՒՄԸ

Երկու դար առաջ, տնտեսագիտության ծագումից սկսած, ամենախոր հակասություններից մեկը վերաբերել է այն բանին, թե տնտեսությունը դեպի երկարաժամկետ, լրիվ զբաղվածության հավասարակշռություն չարժվելու հակում ունի, թե ոչ: Օգտագործելով ժամանակակից լեզուն, **դասական տեսություններ** ենք անվանում այն մոտեցումները, որոնք տնտեսության մեջ ընդգծում են հզոր, ինքնակարգավորվող ուժերի գոյությունը: Դասական մակրոտնտեսական մոտեցողության ակունքներին ծոտ են կանգնած Ադամ Սմիթը, Ջ. Բ. Մեյը և Ջոն Ստյուարտ Միլը: Այլընտրանքային մոտեցումը, որն այսօր կոչվում է **քեյնզյան տնտեսագիտություն**, կապակցված ծնով չէր արտահայտվել մինչև այս դարում Ջ. Մ. Բեյնզի աշխատությունների երևան գալը:

Դասական և քեյնզյան մոտեցումների հիմնական տարբերությունը կարելի է գտնել ընդհանուր առաջարկի վերաբերյալ տարբեր տեսակետների մեջ: Բեյնզյան ուղղության տնտեսագետները հավատացած են, որ գներն ու աշխատավարձը հարմարվում են դանդաղորեն, այնպես որ բոլոր հավասարակշռող ուժերի համար պահանջվում են երկար տարիներ կամ մուլտիսի տասնամյակներ: Դասական մոտեցումը պնդում է, որ գներն ու աշխատավարձը ճկուն են, այնպես որ տնտեսությունը դեպի իր երկարաժամկետ հավասարակշռություն է շարժվում շատ արագորեն: Այս գլխի մնացած մասում ընդհանուր առաջարկի ու պահանջարկի վերլուծությունն օգտագործելու ենք այս երկու հիմնովին տարբեր մոտեցումների գիտական հիմունքները և քաղաքական ներիմաստները բացատրելու համար²:

ԴԱՍԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄ

Նախքան 1936 թ. Բեյնզի «Ընդհանուր տեսություն» գրքի երևան գալը տնտեսագիտության բնագավառի առաջավոր մտածողները, որպես կանոն, հարում էին տնտեսագիտության դասական տեսակետին: Վաղ շրջանի տնտեսագետները հիացած էին արդյունաբերական հեղաշրջմամբ, աշխատանքի իր բաժանումով, հիմնական միջոցների կուտակումով և աճող միջազգային առևտրով:

Անյի շուկաների օրենք: Վաղ շրջանի տնտեսագետները գիտեին գործարարության պարբերաշրջանների մասին, բայց դրանք դիտարկում էին որպես ժամանակավոր և ինքնաշտկվող շեղումներ: Նրանց վերլուծությունը պտտվում էր **Անյի շուկաների օրենքի** շուրջը: Այս տեսությունը առաջ է քաշվել ֆրանսիացի տնտեսագետ Ջ. Բ. Անյի կողմից 1803 թ. և հավաստում է, որ գերարտադրությունը անհնար է շնորհիվ հենց իր բնույթի: Դա այսօր երբեմն արտահայտվում է այսպես. «առաջարկը ստեղծում է իր սեփական պահանջարկը»: Ո՞րն է Անյի օրենքի տրամաբանությունը: Դա այն դատողությունն է, որ փողային և ապրանքափոխանակային տնտեսությունների միջև եական տարբերություն չկա: Եթե գործարանները կարող են արտադրել շատ, ապա կգտնվեն բանվորներ, որոնք կգնեն այդ արտադրանքը:

Ամենաաչքի ընկնող տնտեսագետների մի երկար շարք, ներառյալ Դ. Ռիկարդոն, Ջ. Մ. Միլը և Ա. Մարշալը, միացան այն դասական մակրոտնտեսագիտական տեսակետին, որ գերարտադրությունն անհնար է: Նույնիսկ մեծ ճգնաժամի ընթացքում, երբ Ամերիկայի աշխատուժի մեկ քառորդը գործազուրկ էր, մշտավոր տնտեսագետ Փիզոն գրեց «Կատարյալ ազատ մրցակցության պայմաններում միշտ էլ ուժեղ հակվածություն կլինի դեպի լրիվ զբաղվածություն: Այնպիսի գործազրկությունը, որ գոյություն ունի ցանկացած ժամանակ, ամբողջապես շփոթմային դիմադրությունների հետևանք է: Դրանք խոչընդոտում են, որ աշխատավարձի և գների պատշաճ համապատասխանեցումները կատարվեն ակնթարթորեն»³:

Ինչպես Փիզոյից արված մեջբերումն է ենթադրում, դասական տեսակետի խորքում եղած տրամաբանությունն այս է. աշխատավարձն ու գները բաժականին ճկուն են շուկաները «հավասարեցնելու» կամ շատ արագ հավասարակշռության վերադարձնելու համար. եթե գներն ու աշխատավարձը հարմարվում են արագորեն, ապա կարճաժամկետ հեռանկարը, որի դեպքում գները կպչուն են, կլինի այնքան կարճ, որ գործանկանում կարող է անտեսվել բոլոր նպա-

² Նոր դասական և քեյնզյան տեսակետների բանավեճի համառոտ և հանրամատչելի շարադրանքը կարելի է գտնել Մ. Գրեգորի Մենցյուի «Մակրոտնտեսագիտության արագ վերհիշման դասընթացում» Journal of Economic Literature (դեկտեմբեր, 1990 թ.), էջ 1645-1660:

³ Գործազրկության տեսությունը (1933 թ.):

տակների համար: Ղասական մակրոտնտեսագետները եզրակացնում են, որ տնտեսությունը միշտ գործում է լրիվ զբաղվածությամբ կամ իր ներուժային արտադրանքի մակարդակով:

Սեյի օրենքի և դասական մոտեցման մնայուն և ճշգրիտ էությունը ցույց է տրված 8-6 նկարում: Սա մի տնտեսություն է, որտեղ գներն ու աշխատավարձը որոշվում են մրցակցային շուկաներում, ճկուն կերպով շարժվելով վերև և ներքև բացառելով առաջարկի և պահանջարկի ամեն մի ավելցուկ: ԸԱ-ԸՊ վերլուծության մեր հասկացություններով այն կարող է նկարագրվել սովորական, ներքև թեքվող ընդհանուր պահանջարկի և ուղղաձիգ ընդհանուր առաջարկի կորերով:

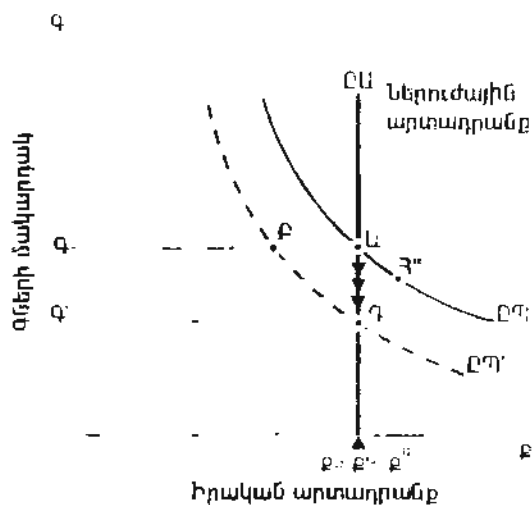
Ենթադրենք, ընդհանուր պահանջարկը նվազել է փողի սղության կամ այլ արտաքին գործոնների պատճառով: Որպես հետևանք ԸՊ-ի կորը 8-6 նկարում կտեղաշարժվի ձախ դեպի ԸՊ'։ Սկզբում գնի սկզբնական Q արժեքի դեպքում ամբողջական ծախսը նվազում է մինչև P կետը, որտեղ կարող է լինել արտադրանքի անկման մի շատ կարճ ժամանակահատված: Բայց պահանջարկի տեղաշարժին հաջորդում է աշխատավարձի ու գների արագ հարմարեցումը, և ընդհանուր գներն ընկնում են Q -ից Q' : Գների մակարդակի անկման հետ ամբողջական արտադրանքը վերադառնում է ներուժային արտադրանքին, և լրիվ զբաղվածություն է վերահաստատվում Q կետում:

Ղասական տեսակետի համաձայն ընդհանուր պահանջարկի փոփոխությունն ազդում է գների մակարդակի վրա, բայց չի ազդում արտադրանքի և զբաղվածության վրա: Գների և աշխատավարձի ճկունությունն ապահովում է, որ ծախսի իրական մակարդակը բավազար լինի լրիվ զբաղվածություն ապահովելու համար

Զաղաքականության հետևանքները: Ղասական տեսությունն ունի երկու եզրակացություններ, որոնք կենսականորեն անհրաժեշտ են տնտեսական քաղաքականության համար: Առաջին՝ տնտեսությունը միշտ ապահովում է լրիվ զբաղվածություն, և երբեք չկան չօգտագործվող ռեսուրսներ: Տնտեսությունը միշտ թողարկում է իր ներուժային արտադրանքը, և նրանք, ովքեր ցանկանում են աշխատել առկա վարձատրությամբ, կարող են աշխատանք գտնել:

Այս դրույթը նշանակում է արդյոք, որ գործազրկություն բոլորովին չկա: Իհարկե՝ ոչ, քանի որ ամեն մի իրական տնտեսության մեջ միշտ կլինի *միկրոտնտեսական* վատնում: Սենք կտեսնենք գործազուրկ մարդկանց, որոնք տեղափոխվում են մի աշխատանքից մյուսը կամ արհմիություններում չմիավորված բանվորների, որոնք ունեն հավասարա-

ա) Ղասական մակրոտնտեսություն

Նկար 8 6. Ըստ Սեյի օրենքի առաջարկը ստեղծում է իր սեփական պահանջարկը, երբ գները հաճախում են պահանջարկը և ընդհանուր առաջարկը

Ղասական տնտեսագետները կարծում էին, որ առատության տևական շրջաններ չեն կարող լինել: Եթե ԸԱ-ն կամ ԸՊ-ն տեղաշարժեն, գները ճկուն կերպով կհավասարեն ապահովելու լրիվ զբաղվածության արտադրանքի վաճառքը: Այստեղ տեսնում ենք, թե գներն ինչպես են ճկուն կերպով քակվածառաջի ընկնում՝ ծախսերը մեծացնելով ու հասցնելով լրիվ զբաղվածության արտադրանքի մակարդակին (ի՞նչ տեղի կունենար, եթե ԸՊ-ն չտեղափոխվեր իսկ ներուժային արտադրանքն աներ: Ի՞նչ ուժեր կտեղաշարժեին տնտեսությունը դեպի Q'):

կշռության մակարդակից թարձր աշխատավարձի չափեր: Բայց ըստ դասական տեսակետի, տնտեսությունը չունի թերօգտագործվող ռեսուրսների իմաստով *մակրոտնտեսական* վատնում, որը պայմանավորված է անբավարար ընդհանուր պահանջարկով:

Ղասական տեսակետի երկրորդ տարրը նույնիսկ ավելի տպավորիչ է. մակրոտնտեսական ընդհանուր պահանջարկի քաղաքականությունը չի կարող ազդել գործազրկության և արտադրանքի մակարդակի վրա: Ավելի շուտ, փողի և ֆինանսական քաղաքականությունը կարող է ազդել տնտեսության միայն գների մակարդակի վրա՝ իրական ՀԱՄ-ի կազմավորման հետ միասին: Այս երկրորդ դասական ենթադրությունը հեշտությամբ կարելի է տեսնել 8 6 նկարի վրա: Ենթադրենք տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է ԸՊ և ուղղաձիգ ԸԱ կորերի հատման Q կետում: Սենք կառավարությունը որոշել է ֆինանսա-

կան քայլեր ծեռնարկել տնտեսությունն ընդարձակելու համար: Ի՞նչ տեղի կունենա: Կարճատև պահի ընթացքում գների սկզբնական Q^* մակարդակի պայմաններում կլինի ավելցուկային պահանջարկ: Սակայն ավելցուկային պահանջարկի ճնշման տակ գների և աշխատավարձի արագ աճի հետ տնտեսությունը շարժվում է դեպի նոր հավասարակշռության Ա կետը: Առանց արտադրանքի ու զբաղվածության մակարդակը փոփոխելու, սկզբնական լրիվ զբաղվածության հավասարակշռությունը վերականգնելու նպատակով գների ընդհանուր մակարդակի բավարար չափով բարձրացնելն եղավ ընդարձակող տնտեսական քաղաքականության վերջնական արդյունքը:

Դասական տեսակետի ամենակարևոր համոզմունքն այն է, որ գներն ու աշխատավարձը ճկուն են, և որ գների ճկունությունը երաշխավորում է ինքնակարգավորման այնպիսի մեխանիզմ, որն արագորեն վերականգնում է լրիվ զբաղվածությունը և միշտ ապահովում ներուժային արտադրանքը: Եվ, ինչպես մենք կտեսնենք հաջորդ գլուխներում, դասական մոտեցումը շատ կենսունակ է այսօրվա նոր դասական դպրոցի կողմնակիցների աշխատություններում: Նոր դասական տնտեսագետները իրենց տեսակետները հիմնում են ժամանակակից տնտեսական զարգացումների վրա, ներառյալ անկատար տեղեկագրությունը, տեխնոլոգիական ցնցումների գոյությունը և ռեսուրսների տեղաշարժից առաջացող արդյունաբերության չփոփոխվող շնայած ժամանակակից գզեռափոխմանը, քաղաքականության վերաբերյալ նրանց եզրահանգումները սերտորեն կապված են վաղ շրջանի դասական տնտեսագետների հետ:

ՔԵՅՆՉՅԱՆ ՔԵՂԱՇՐՋՈՒՄԸ

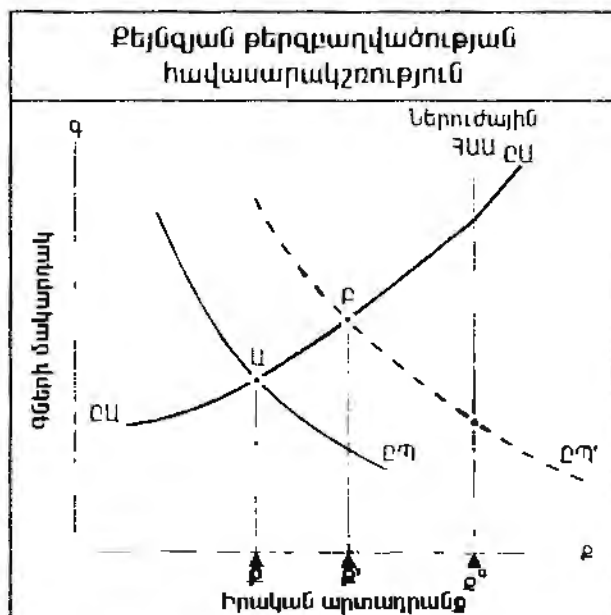
Չնայած դասական տնտեսագետները քարոզում էին, որ տեղական գործազրկությունն անհնար է, 1930-ական թվականների տնտեսագետները հազիվ թե կարող էին անտեսել գործազրկության սովորականը, որոնք աշխատանք էին աղերսում և փողոցների անկյուններում մատիտ վաճառում: Տնտեսագետներն ինչպե՞ս կարող էին բացատրել այսպիսի զանգվածային և տևական պարապուրդը:

Քեյնզի «Ընդհանուր տեսությունը» այլընտրանքային մակրոտնտեսագիտական տեսություն է, տեսական ակնոցների մի նոր հավաքածու՝ տնտեսական քաղաքականության և արտաքին ցնցումների հետևանքները նկատելու համար: Գործնականում քեյնզյան հեղաշրջումը միավորեց երկու տարրեր: Նախ՝ Քեյնզը առաջ քաշեց ընդհանուր պահանջարկի գաղափարը, որը մենք բացատրեցինք այս գլխում: Երկրորդ՝ Քեյնզը փաստարկեց, որ գներն ու աշխա-

տավարձը անձկուն կամ կաշուն են, սա նշանակում է, որ ուղղածից դասական ԸԱ-ի կորը պետք է փոխարինվի դեպի վեր թեքվող ԸԱ-ի կորով:

Չարմանալի հետևանքները: Միավորելով այս երկու տարրերը, Քեյնզը մակրոտնտեսագիտության մեջ առաջացրեց մի իսկական հեղաշրջում: Քեյնզի փաստարկման էությունը ցույց է տրված 8-7 նկարում: Այստեղ ընդհանուր պահանջարկի կորը միավորված է դեպի վեր թեքվող ընդհանուր առաջարկի կորի հետ:

Առաջին դիտողությունն այն է, որ ժամանակակից շուկայական տնտեսությունը կարող է ընկնել թերզբաղվածության հավասարակշռության ծուղակը: Դա ընդհանուր առաջարկի և ընդհանուր պահանջարկի մի հավասարակշռություն է, որի դեպքում ար-

Նկար 8-7. Քեյնզյան մոտեցման մեջ արտադրանքը որոշվում է ընդհանուր պահանջարկով: Քեյնզյան կաղապարում ընդհանուր առաջարկի կորը թեքվում է դեպի վեր, ցույց տալով, որ արտադրանքը կաճի՝ ավելի մեծ ընդհանուր պահանջարկի հետ, քանի դեռ կան չօգտագործված ռեսուրսներ: Երբ ԸԱ-ն ճնշված է, արտադրանքը հավասարակշռության մեջ կլինի Ա կետում՝ բարձր գործազրկությամբ:

Երբ ընդհանուր պահանջարկն աճում է ԸԱ-ից մինչև ԸԱ', իրական արտադրանքի մակարդակն աճում է Ա-ից P, գների աճի հետ միասին: Քեյնզյան այս օրինակում, որտեղ կարճաժամկետ հեռանկարում ԸԱ-ն թեքվում է վեր, ընդհանուր պահանջարկը մեծացնող տնտեսական քաղաքականությանը հաջորդվում է հասնել արտադրանքի և զբաղվածության աճի:

տաղրանքը շատ ցածր է ներուժայինից, և աշխատուժի մի զգալի հատված հարկադրաբար պարապ է: Օրինակ, եթե ԸՊ-ի և ԸՎ-ի կորերը հատվում են ծախսակողմյան Ա կետում, ապա հավասարակշռության արտադրանքը ներուժայինից կարող է շատ քիչ լինել: Բեյնզը ընդգծեց, որ աշխատավարձի և գների անձկունության պատճառով չկա լրիվ զբաղվածությունը վերականգնող և տնտեսության ներուժային արտադրանքը երաշխավորող որևէ տնտեսական մեխանիզմ: Երկիրը երկար ժամանակ կարող է մնալ իր ցածր արտադրության, բարձր թշվառության վիճակում, քանի որ տնտեսությունը դեպի հետ, լրիվ զբաղվածություն առաջնորդելու համար չկա ինքնաշտկման մեխանիզմ կամ մի անտեսանելի ծեղ:

Բեյնզի երկրորդ դիտողությունը հետևում է առաջինից: Փողի և ֆինանսական քաղաքականությունների միջոցով պետությունը կարող է խթանել տնտեսությունը և օգնել պահպանելու արտադրանքի և զբաղվածության բարձր մակարդակ: Օրինակ, եթե պետությունը մեծացնի իր գնումները, ապա ընդհանուր պահանջարկը կաճի, ասենք ԸՊ-ից դեպի ԸՊ, ինչպես ցույց է տրված 8-7 նկարում: Հետևանքը կլինի արտադրանքի մեծացումը Զ-ից Զ'-ի, փոքրացնելով փաստական և ներուժային ՀԱԱ-ների տարբերությունը: Կարճ ասած, տնտեսական պատշաճ քաղաքականության միջոցով պետությունը կարող է քայլեր ձեռնարկել ազգային եկամտի և զբաղվածության բարձր մակարդակ ապահովելու համար:

Բեյնզի վերլուծությունը հեղաշրջում էր մակրոտնտեսագիտության մեջ, մանավանդ երիտասարդ տնտեսագետների համար, ովքեր ապրում էին 1930-ականների մեծ լճացման ժամանակաշրջանում և զգում էին, որ դասական կաղապարի մեջ ինչ-որ բան այն չէ: Իհարկե, մեծ լճացումը առաջին իրադարձությունը չէր, որը բացահայտեց դասական հետևությունների անհիմն լինելը: Բայց առաջին անգամ դասական մոտեցումը դեմ առավ մրցակցող վերլուծության: Բեյնզյան մոտեցումը ներկայացրեց նոր հետևություններ, որոնք թափանցեցին տնտեսագիտության ոլորտը և հիմնովին փոխեցին տնտեսագետների և կառավարությունների մտածելակերպը գործարարության պարբերաշրջանների և տնտեսական քաղաքականության վերաբերյալ:

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Քաղաքականության վերաբերյալ մարդկանց տեսակետները տնտեսագիտության մեջ հաճախ որոշվում են նրանց կրած տեսական ակնոցով: Նախազաիր, որևէ սենատոր կամ որևէ տնտեսագետ արդյոք հակված են դասական կամ քեյնզյան տեսակետին: Այս հարցի պատասխանը հաճախ բացատրում է այդ ան-

հատի տեսակետը այսօրվա տնտեսական քաղաքականության շատ կարևոր բանավեճերում:

Օրինակները բազմաթիվ են: Այն տնտեսագետները, ովքեր հակված են դասական տեսակետին, հաճախ հոռետես են կառավարության կողմից գործարարության պարբերաշրջանները կայունացնելու անհրաժեշտության նկատմամբ: Նրանք փաստարկում են, որ եթե կառավարության քաղաքականությունը նպատակաձղված է ընդհանուր պահանջարկի աճին, ընդհակառակը, կհանգեցնի գնաճի բարձրացման: Ավելին, դասական տնտեսագետներն անհանգստանում են, որ կառավարական ծախսերի աճը արտամղում է մասնավոր արտադրությունը: «Արտամղել» ասելով նրանք նկատի ունեն, որ երբ կառավարությունը մեծացնում է իր ծախսերը, մասնավոր ապրանքների արտադրությունը նվազում է: Թեղաճոքների ավելի մեծ արտադրությունը կկատոնի այն ռեսուրսները, որ նախապես օգտագործվում էին կարագի արտադրության համար:

Բեյնզական տնտեսագետները ընդունում են այլ տեսակետ: Նրանք համարում են, որ մակրոտնտեսությունը ենթակա է ընդլայնվող գործարարության պարբերաշրջանների, որոնց ունեն երկար ժամանակ չօգտագործվող շատ ռեսուրսներ: Այնուհետև նրանք պնդում են, որ կառավարությունը փողային կամ ֆինանսական միջոցառումներով կարող է խթանել տնտեսությունը ընդհանուր պահանջարկը փոփոխելու համար: Այս քաղաքականությունը դանդաղ տնտեսական գործունեության ժամանակաշրջաններում կարող է մեծացնել ընդհանուր պահանջարկը և գնաճի ժամանակաշրջաններում ծախսերը սանձահարել սպառնացող գնաճով: Բեյնզական տնտեսագետը կարող էր փաստարկել, որ կառավարական ծախսերը ոչինչ չեն արտամղում, քանի որ ավելի բարձր պետական ծախսերը մեծացնում են արտադրանքը և թույլ տալիս, որ մասնավոր ծախսերը շարունակվեն: Ըստ էության, կառավարությունը որքան մեծ կտոր վերցնի կարկանդակից, իրականում կարկանդակն այնքան կմեծանա: Պետական ծախսը, հարկերի կրճատումը կամ փողի արագ աճը խթանում են ներդրումը:

Ո՞րն է ճիշտ տեսակետը՝ դասականը, թե քեյնզյանը: Մաքուր ճշմարտությունն այն է, որ երկուսն էլ շատ են պարզունակացված: Հաջորդ գլուխներում մենք կտեսնենք երկու դիրքորոշումների ուժեղ ու թույլ կողմերը: Հիմն պետք է իմանալ, որ տնտեսական քաղաքականությանը վերաբերող բանավեճերից շատերը ծագում են այն պատճառով, որ մասնակիցներից մեկն իր գլխում ունի դասական կաղապարը, իսկ մյուսը՝ քեյնզյան տեսակետը: Մակրոտնտեսագիտական մոտածոցության ճշմարիտ արվեստն այն է, որ պետք է զգալ երկու մոտեցումների ուժեղ ու թույլ կողմերը:

ԴԵՊԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅԱՆՏԱՐԿԻ ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ ԸՄԲՈՆՈՒՄ

Սենք այժմ ավարտեցինք ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի հիմունքների վերլուծությունը: Հաջորդ երեք գլուխները հետազոտում են ընդհանուր պահանջարկի որոշիչները: Հաջորդ գլուխը սկսում ենք քեյնզյան բազմապատկիչի կադապարի մանրամասն վերլուծությունից, որը տնտեսական գործունեության քեյնզյան մոտեցման պարզագույն օրինակն է: Նաև կտեսնենք, թե պետության ֆինանսա-

կան քաղաքականությունն ու միջազգային առևտուրը ինչով են առանձնանում բազմապատկիչի շրջանակներում: Այնուհետև կանդրադառնանք փողի տնտեսագիտության վերլուծությանը՝ ներառելով փողի բնույթը, կենտրոնական դրամատան դերը և այն ուղին, որով փողն ազդում է տնտեսական գործունեության վրա: Հանրագումարի բերելով բոլոր այս տարբեր տարրերը, կկարողանանք ըմբռնել ընդհանուր պահանջարկի վրա ազդող ուժերը և մակրոտնտեսության վրա ընդհանուր պահանջարկի ազդեցությունը:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Ընդհանուր պահանջարկը գների տվյալ մակարդակի դեպքում կամավոր կերպով գնված արտադրանքի ամբողջական քանակությունն է, երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են: Ծախսի քաղաղրիչներն են. (ա) սպառումը, որը հիմնականում կախված է տնօրինելի եկամտից, (բ) ներդրումը, որը կախված է ներկա և սպառվող ապագա արտադրանքից և շահադրույքներից ու հարկերից, (գ) ապրանքների և ծառայությունների վրա պետական ծախսը և (դ) զուտ արտահանումը, որը կախված է արտաքին ու ներքին արտադրանքից և գներից ու արտաքին փոխարժեքից:
2. Ընդհանուր պահանջարկի կորերը տարբերվում են միկրոտնտեսագիտական վերլուծության մեջ օգտագործվող պահանջարկի կորերից: ԸՊ-ի կորերը արտադրանքի բոլոր բաղադրիչների վրա կատարված ամբողջական ծախսը շաղկապում են գների ընդհանուր մակարդակի հետ, երբ քաղաքականությունը և արտաքին փոփոխականները հաստատուն են: Ընդհանուր պահանջարկի կորը վարընթաց է առաջին հերթին փողի առաջարկի ներգործության հետևանքով, որը տեղի է ունենում, երբ փողի հաստատուն անվանական առաջարկի դեպքում գների մակարդակի աճը իջեցնում է շահադրույքները, դժվարացնում վարկ ստանալը և նվազեցնում ամբողջական իրական ծախսը: Սա ներկայացնում է շարժում անփոփոխ ԸՊ-ի կորի երկայնքով:
3. Ընդհանուր պահանջարկը փոփոխող գործոնները ներառում են. (ա) մակրոտնտեսական քաղաքականությունները, ինչպիսիք են փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները, և (բ) արտաքին փոփոխականները, ինչպիսիք են արտաքին տնտեսական գործունեությունը, նավթի համաշխարհային գների փոփոխությունները և տեղաշարժերը միջոցների շուկաներում: Երբ այս փոփոխականները փոփոխվում են, նրանք տեղաշարժում են ԸՊ-ի կորը:
4. Ընդհանուր առաջարկն արտահայտում է առևտրական ձեռնարկությունների կողմից կամավոր արտադրված արտադրանքի կապը գների ընդհանուր մակարդակի հետ, երբ մնացած գործոնները հաստատուն են: Ընդհանուր առաջարկի հիմքում ընկած գործոններն են. ա) ներուժային արտադրանքը, որը որոշվում է աշխատուժի ներդրանքով, հիմնական միջոցներով և տնտեսությանը մատչելի բնապաշարներով՝ այն տեխնոլոգիայի և արդյունավետության հետ միասին, որով այս ներդրանքն օգտագործվում է, և (բ) ներդրանքի ծախսերը, ինչպիսիք են աշխատավարձը, նավթի և այլ էներգակիրների գներն ու ներմուծման գները: Այս հիմնական գործոնների փոփոխությունը կտեղաշարժի ԸԱ-ի կորը:
5. Երկարաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր առաջարկը սերտորեն կապված է տնտեսության ներուժային արտադրանքի հետ: Կարճաժամկետ հեռանկարում գների և աշխատավարձի հարաբերությունները կազդեն այն բանի վրա, թե ար-

տադրությունն ինչպես կապտասխանի ընդհանուր պահանջարկի տարբեր մակարդակներին: Համապատասխանաբար, երկարաժամկետ հեռանկարի ԸԱ-ի կորը ընդհանրապես դիտում ենք որպես ուղղաձիգ կամ դասական, նշելով, որ առևտրական ձեռնարկությունները մերուժային արտադրանքը կմատակարարեն գների ամեն մի մակարդակի դեպքում: Կարճաժամկետ հեռանկարում, աշխատավարձի և գների անճկունության հետևանքով, ԸԱ-ի կորը դեպի վեր թեքվող է, ցույց տալով, որ առևտրական ձեռնարկություններն ավելի շատ արտադրանք կառաջարկեն գների ավելի բարձր մակարդակի դեպքում:

6. Արտադրանքի որոշման երկու հիմնական մոտեցումներն են դասական և քեյնզյան տեսակետները:

ա) Դասական տեսակետը հիմնվում է Սեյի օրենքի վրա, որը հավաստում է, որ «առաջարկը ստեղծում է իր սեփական պահանջարկը»: Ժամանակակից հասկացություններով դասական մոտեցումը պնդում է, որ ճկուն գներն ու աշխատավարձը արագորեն վերացնում են առաջարկի և պահանջարկի ամեն մի ավելցուկ և վերահաստատում են լրիվ գբադվածությանն ու կարողությանը համապատասխանող արտադրանք: Ավելին, դասական տնտեսության մեջ մակրոտնտեսական քաղաքականությունը չի կարող դեր խաղալ գործարարության պարբերաշրջանը կայունացնելու և գործազրկությունը կրճատելու մեջ:

բ) Քեյնզյան տեսակետը պնդում է, որ կարճաժամկետ հեռանկարում գներն ու աշխատավարձը կաջուն են այնպիսի պայմանագրերի պատճառով, ինչպիսիք են արհեստակցական միությունների համաձայնագրերը: Այսպիսի տնտեսության մեջ արտադրանքը դրականորեն է արձագանքում ընդհանուր պահանջարկի ավելի բարձր մակարդակին, քանի որ ԸԱ-ի կորը վերընթաց է, առանձնապես արտադրանքի ցածր մակարդակի դեպքում: Քեյնզյան տնտեսությունը կարող է ունենալ տնական գործազրկության ժամանակաշրջաններ, որովհետև գների և աշխատավարձի ինքնաճշման մեխանիզմը դանդաղաշարժ է կամ՝ չկա: Փողի և ֆինանսական քաղաքականությունները կարող են փոխադրվել ճկուն գներին և աշխատավարձին: Դրանք անկումների ընթացքում խթանում են տնտեսությունը և օգնում վերականգնելու լրիվ գբադվածությունը կամ ծաղկման շրջաններում դանդաղեցնում են տնտեսության զարգացումը կանխելով գնաճի հակվածությունը:

7. Ժամանակակից շուկայական տնտեսությունը միավորում է և դասական, և քեյնզյան կաղապարների տարրերը: Կարճաժամկետ հեռանկարում՝ մի քանի ամսվա կամ տարիների համար, քեյնզյան կաղապարը ամենակիրառելին է: Երկարաժամկետ հեռանկարում՝ տասնամյակ կամ ավելի, երբ գներն ու աշխատավարձը ժամանակ ունեն հարմարվելու, դասական մոտեցումը լավագույնս է բացատրում մակրոտնտեսական գործունեության զարգացումը:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

իրական փոփոխական = անվանական փոփոխական/ գների մակարդակ	փողի առաջարկի ներգործություն իրական հաշվեկշռի (Փիզոյի) ներգործություն	ճկուն և կաջուն աշխատավարձ և գներ
ընդհանուր պահանջարկ, ԸՊ-ի կոր ընդհանուր պահանջարկի հիմնական բաղադրիչներ. Ս, Ն, Պ, X շարժում ԸՊ, ԸԱ կորերի երկայնքով և ԸՊ, ԸԱ կորերի տեղաշարժ	ԸՊ կորը պայմանավորող և տեղաշարժող գործոններ ընդհանուր առաջարկ. ներուժային արտադրանքի՝ դերը և արտադրության ծախսերը կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարի ԸԱ	Սեյի շուկայի օրենք դասական և քեյնզյան տնտեսագիտություն գների ճկունության վերաբերյալ հիմնական տարբերություն պահանջարկի շեղումների հետևանք քաղաքականության արդյունավետություն

ՀԱՐՑԵՐ ՔՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Ուշադիր սահմանեք, թե ինչ է մեկնաբանում ընդհանուր պահանջարկի կորը Կորի երկայնքով շարժումները տարբերեք Կորի տեղաշարժերից: Ի՞նչը կարող է մեծացնել արտադրանքը՝ շարժվելով ԸՊ-ի կորի երկայնքով: Ի՞նչը կարող է մեծացնել արտադրանքը տեղաշարժելով ԸՊ-ի կորը:
2. Կառուցեք 8-1 աղյուսակին համաձայն աղյուսակ, որը ցույց տա ընդհանուր պահանջարկը նվազեցնող իրադարձությունները (ծեր պաուստիանը պետք է պարունակի ուրիշ օրինակներ և ոչ թե պարզապես փոխի 8-1 աղյուսակում նշված գործոնների ուղղությունը):
3. Ինչպիսին կլինեն ԸԱ-ի կորի վրա ստորև նշվածներից յուրաքանչյուրի ներգործությունը կարծաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարներում, եթե այդպիսին կա: Երբ մնացած գործոններն անփոփոխ են:
  - ա) Ներուժային արտադրանքն աճում է 25 տոկոսով:
  - բ) Փողի առաջարկը նվազեցվում է համերկային պահուստի կողմից:
  - գ) Միջին արևելքում ծագած պատերազմի պատճառով նավթի համաշխարհային գները կրկնապատկվում են:
  - դ) Միջուկային պատահարի հետևանքով միջուկային էներգիայի բոլոր կայանները փակվում են:
4. 3-րդ հարցում բվարկված իրադարձություններն ի՞նչ ազդեցություն կունենային ԸՊ-ի վրա:
5. Անդրադառնալով 3-րդ հարցում բվարկված իրադարձություններին, ինչպիսի՞ն կլինեն արտադրանքի և գների վրա դրանց ներգործությունը կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարներում:
6. Մի նշանավոր մակրոտնտեսագետ գրել է «Մի քանի տարվա ընթացքում ծախսի և փողի ուժեղացումը կստեղծի շատ աշխատատեղեր և շատ արտադրանք, չնայած հավանական է, որ գները մույնպես աճեն: Բայց, ի վերջո, երբ տնտեսությունը հարմարվի նոր քաղաքականությանը, արտադրանքը և զբաղվածությունը կվերադառնան իրենց «բնական» մակարդակներին: Պարզապես հնարավոր չէ արտադրանքը երկար ժամանակ պահել իր ներուժայինից բարձր մակարդակի վրա»: Գնահատեք այս քաղվածքը՝ օգտագործելով ԸԱ-ԸՊ-ի այս գլխում նկարագրված մոտեցումը:
7. Ելնելով և քեյնզյան, և դասական տեսակետներից, օգտագործելով այս գլխի ԸԱ-ԸՊ վերլուծությունը, պատասխանեք հետևյալ հարցերին:
  - ա) Ո՞րը կլինի ներուժային արտադրանքի մեծացման ներգործությունը արտադրանքի փաստացի մակարդակի վրա, եթե ընդհանուր պահանջարկը մնա անփոփոխ:
  - բ) Ներուժային արտադրանքի տրված մակարդակի դեպքում ո՞րը կլինի ԸՊ-ի փոքր աճի ներգործությունը: ԸՊ-ի շատ-շատ մեծ տեղաշարժի՞նը:
8. Չնակերպեք և բացատրեք Սեյի օրենքը՝ Ելնելով հավասարակշռության վիճակից, ենթադրենք, թե ներուժային արտադրանքն աճում է 8-6 նկարի վրա գծապատկերով ցույց տվեք և բառերով բացատրեք, թե ինչ իմաստով է առաջարկն ստեղծում իր սեփական պահանջարկը:
9. Վերածնակերպեք, թե ինչ է նշանակում «իրական հաշվեկշռի ներգործությունը» (տես՝ այս գլխի 1 ծանոթագրությունը): Գնահատելով սպառման համար նրա քանակական կարևորությունը, ենթադրեք հետևյալը. սկզբնական $Q = 1$ գնային մակարդակի դեպքում տնային տնտեսության եկամուտը 1000 է, ոչ փողային հարստությունը 4800, իսկ փողայինը՝ 200: Եկամտից սպառման սահմանային հակվածությունը 0,80 է, իսկ հարստությունից սպառման սահմանային հակվածությունը՝ 0,03:

Ենթադրենք, թե գների մակարդակն աճում է 10 տոկոսով, անվանական փողային հարստությունը հաստատուն է, իսկ մյուս բոլոր փոփոխականները՝ հաստատուն են իրական արտահայտությամբ: Գնահատեք գների աճի ազդեցությունը իրական փողային հարստության, ամբողջական հարստության և սպառման վրա: Գծեք ԸՊ-ի կորը՝ հիմնված միայն իրական հաշվեկշռի ներգործության վրա: Համեմատեք թեքությունը 8-3(ա) նկարում պատկերված օրինակի հետ և 8-2(ա) նկարին ուղեկցող նկարագրական տեքստի հետ:
10. Բացատրեք հետևյալ պնդումը. «Ավելի բարձր պետական ծախսը մեծացնում է արտադրանքը և թույլ տալիս, որ մասնավոր ծախսը շարունակվի, երբ պետությունը կարկանդակից պոկում է մի մեծ կտոր, կարկանդակն իրականում դառնում է ավելի մեծ»: Կապեք այս քաղվածքը քեյնզյան և դասական տնտեսագետների բանավեճի հետ:

ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ԿԱՂԱՊԱՐԸ

Եթե սպառման հակվածությունը և ճորհրդման չափը հանգեցնում են պակաս արդյունավետ պահանջարկի, ապա զբաղվածության փաստացի մակարդակն ավելի ցածր կլինի, քան ներուժորեն առկա աշխատուժի առաջարկը:

Ջ. Ս. Քեյնզ, «Ընդհանուր տնտեսություն» (1936 թ.)

Բոլոր շուկայական տնտեսությունները գործունեության տատանումներ են ունենում, երբ ճգնաժամերի ընթացքում գործազրկությունն աճում է, կամ երբ պահանջարկի կտրուկ աճը հանգեցնում է գնաճի: Արևելյան Եվրոպայի նորահայտ հետսոցիալիստական երկրների կողմից առաջին անգամ շուկային ծանոթանալն արտահայտվեց ճգնաժամով ու գործազրկությամբ: 1980-ական թվականներին Միացյալ Նահանգներում տեղի ունեցան տնտեսության արագ աճ և գործազրկության անկում: 1990-ական թվականներին սուղ փողի քաղաքականության և նավթի ժամանակավորապես բարձրացող գների ճնշման ներքո արտադրանքի աճը դանդաղեց, իսկ գործազրկությունն սկսեց աճել:

Ինչպե՞ս կարելի է մեկնաբանել տնտեսական գործունեության այս տատանումները: Նախորդ գլխում ներկայացված ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի մեխանիզմը կարող է օգնել բացատրելու գների և արտադրանքի մակարդակներում կատարվող տեղաշարժերը: Բայց մենք նաև ցանկանում ենք ճշտորեն պարզել, թե *ինչու՞ է ընդհանուր առաջարկը (ԸԱ)* կամ *ընդհանուր պահանջարկը (ԸՊ)* տեղաշարժվում, և կանխատեսել, թե ներդրումների, պետական ծախսերի կամ զուտ արտահանման փոփոխությունների պատճառով ինչ չափով կփոխվի արտադրանքի ծավալը: Այս առաջադրանքը կատարելու համար մենք զարգացնում ենք քեյնզյան բազմապատկիչի կաղապարը:

Ա. ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐԸ

Այս գլուխը ներկայացնում է *բազմապատկիչի կաղապարը*, դա մակրոտնտեսագիտական տեսություն է, որը բացատրում է, թե մոտ ապագայում ինչպես է որոշվում արտադրանքի ծավալը: «Բազմապատկիչ» անվանումը գալիս է նրանից, որ որոշակի ծախսերում (ինչպես, օրինակ, ներդրումը) ամեն մի դոլարի փոփոխությունը մեկից ավելի դոլարի փոփոխության (կամ բազմապատկիչ փոփոխության) է հանգեցնում ՀՆԱ-ում: Բազմապատկիչի կաղապարը բացատրում է, թե ներդրման ցնցումները, արտաքին առևտուրը և կառավարության հարկային ու ծախսային քաղաքականությունը ինչպես կարող են չօգտագործված ռեսուրսներ ունեցող տնտեսության մեջ ազդել արտադրանքի և զբաղվածության վրա:

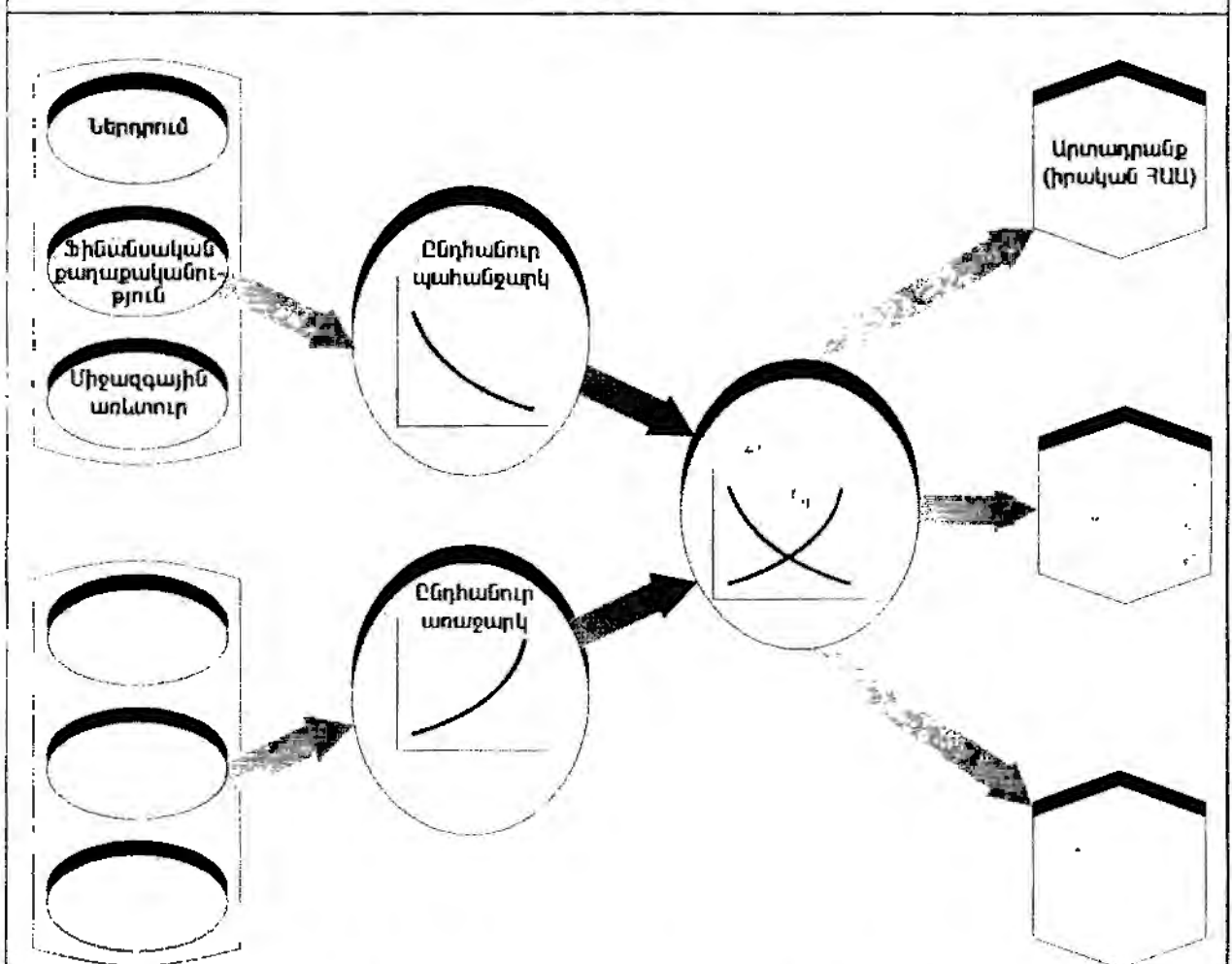
Այս առաջին բաժնում ներկայացնում ենք բազմապատկիչի պարզագույն կաղապարը, որտեղ բացակայում է պետական կամ միջազգային առևտուրը: Այս նախադրյալը հնարավորություն կտա ուսումնասիրել պետական և արտաքին հատվածների ազդեցությունը տնտեսական գործունեության վրա: 9-1 նկարն ուրվագծում է բազմապատկիչի վերլուծությունը:

Քանի որ դուք սկսում եք բազմապատկիչի ուսումնասիրումը, նշենք, որ այս մոտեցումը ոչնչով չի հակասում նախորդ գլխում նկարագրված ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի կաղապարին: Ավելին, բազմապատկիչը բացատրում է, թե ինչպես է գործում ընդհանուր պահանջարկը՝ ճշգրտորեն ցույց տալով, թե սպառումը, ներդրումը և այլ փոփոխականներ, ազդելով միմյանց վրա, ինչպես են որոշում ընդհանուր պահանջարկը:

ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ԾԱԿԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ ԽՆԱՅՈՂՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՆԵՐԴՐՄԱՆ ՄԻՋՈՑՈՎ

VII գլխում ցույց էր տրված երկրի սպառման և խնայողությունների առնչությունների պարզեցված պատկերը: Սպառման և խնայողությունների այդ սանդղակները հիմնված են տարբեր ընտանիքների բյուջեներ, կարողությունը գիտենալու վրա և այլն: Այստեղ մենք սկզբում կադրեցնենք պատկերը՝ բաց թողնելով հարկերը, ընկերակցությունների չբաշխված

Գլխի ուրվագիծը

Սկար 9-1. Բազմապատկիչի կաղապարը մի պարզ կաղապար է, որը ցույց է տալիս, թե ընդհանուր առաջարկն ինչպես է որոշում արտադրանքի չափը

Այս գլուխը ներկայացնում է քայնային բազմապատկիչի կաղապարը: Այն ցույց է տալիս մակածված սպառման ծախսի և այնպիսի ինքնավար փոփոխականների փոխադրելությունը, ինչպիսիք են ներդրումը, պետական

ծախսերն ու հարկերը և արտահանումը: Բացի դրանից, այն նաև ցույց է տալիս, թե ինչպես են այդ փոփոխականները միասին վերցված որոշում ընդհանուր արտադրանքը և զբաղվածությունը:

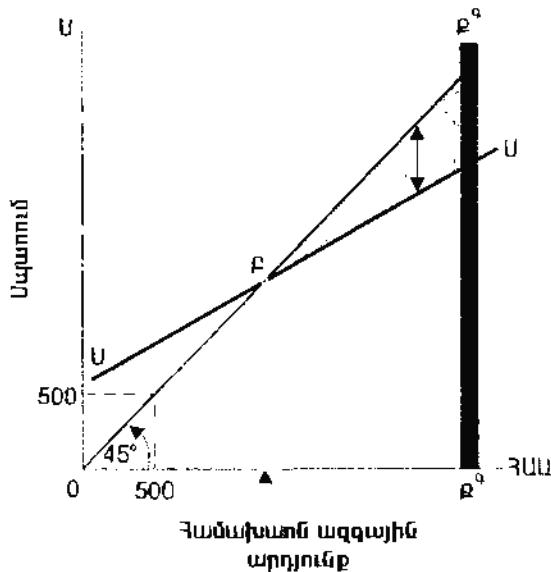
չափությունները, արտաքին առևտուրը և կառավարության ֆինանսական քաղաքականությունը: Այժմ ենթադրենք, որ եկամուտը տնօրինելի եկամուտն է և հավասար է ՀԱԱ-ին:

Սկար 9-2-ում պատկերված են սպառման և խնայողության առնչությունները: Սպառման առնչության ցանկացած կետ ցույց է տալիս ցանկալի կամ պլանավորված սպառումը տնօրինելի եկամտի տվյալ մակարդակի համար: Խնայողության սանդղակի ցանկացած կետ ցույց է տալիս ցանկալի կամ պլանավորված խնայողությունը եկամտի տվյալ մակարդակի համար: Քիչ ենք, որ երկու սանդղակները սերտորեն կապված են: Քանի որ $Y + X$ միշտ հավասար է եկամտին, ապա սպառման և խնայողությունների կորերը միմյանց հայելային պատկերներն են, որոնց գումարը միշտ 45° -ի թեքության գիծ է:

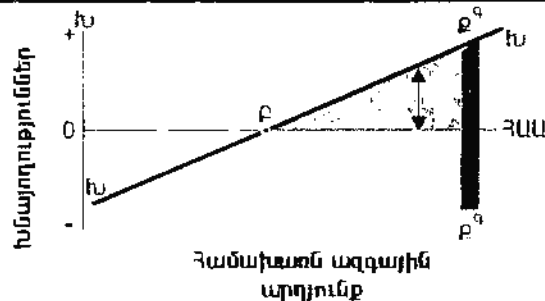
Սենք տեսել ենք, որ խնայողությունը և ներդրումը կախված են միանգամայն տարբեր գործոններից: Խնայողությունը կախված է եկամտից, մինչդեռ ներդրումը կախված է արտադրանքից և այլ գործոններից:

Սենք տեսել ենք, որ խնայողությունը և ներդրումը կախված են միանգամայն տարբեր գործոններից: Խնայողությունը կախված է եկամտից, մինչդեռ ներդրումը կախված է արտադրանքից և այլ գործոններից:

ա) Սպառման ֆունկցիան

բ) խնայողությունների ֆունկցիան

Սկար 9-2. Ազգային համախառն արդյունքը որոշում է սպառման և խնայողության մակարդակը

ՍՍՀՄ երկրի սպառման տանդղակն է, իսկ խՍՀՄ-ի խնայողությունների տանդղակը:

Հիշենք, որ դրանք սերտորեն փոխկապակցված են որպես միմյանց հայելային պատկերներ: Ծախսածածկման կետը F -ն է, որը վերևի գծագրում ՍՍՀՄ-ի և 45° -ի թեքության գծի հատման կետն է, իսկ ներքևի գծագրում խՍՀՄ-ի և հորիզոնական առանցքի հատման կետն է: Կարող եք բացատրել, թե ինչու ուղղահայաց տեղադրված պլանները պետք է ունենան միևնույն երկարությունը: «500»-ով նշանակված երկու կետերը շեշտում են 45° -ի թեքության գծի կարևոր հատկությունը. նրա վրա գտնվող ցանկացած կետ հավասարապես է հեռացած ուղղահայաց և հորիզոնական առանցքներից: P^a թվով նշանակված երկրորդ ցույց է տալիս ներուժային ՀԱՄ-ն:

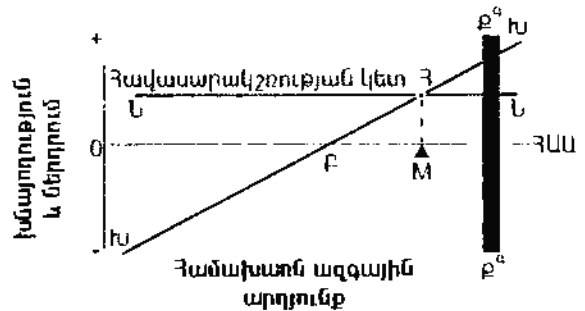
(ինչպիսիք են ապագայում սպասվող արտադրանքը, շահադրույքը, հարկային քաղաքականությունը և գործարարության վստահելիությունը):

Պարզության համար ներդրումը դիտարկում ենք որպես արտաքին կամ *ինքնավար* փոփոխական, որի մակարդակը որոշվում է կադապարից դուրս. Ասենք, թե ներդրման հնարավորություններն այնպիսիք են, որ ներդրումն անկախ ՀԱՄ-ի մակարդակից, տարեկան կկազմի ուղիղ 200 միլիարդ դոլար. Սա նշանակում է, որ եթե գծենք ներդրման սանդղակը կախված ՀԱՄ-ից, այն պետք է լինի հորիզոնական գիծ՝ հորիզոնական առանցքից միշտ նույն բարձրության վրա: Այս դեպքը պատկերված է նկար 9-3-ում, որտեղ ներդրման սանդղակը նշված է ՆՆ-ով, խՍՀ խնայողությունների սանդղակից տարբերելու համար:

Խնայողությունների և ներդրման սանդղակները հատվում են F կետում (նկար 9-3): Այդ կետը համապատասխանում է ՀԱՄ-ի այն մակարդակին, որը հավասար է ՕՄ-ի և իրենից ներկայացնում է արտադրանքի հավասարակշռության մակարդակը բազմապատկիչի կադապարում:

Խնայողությունների և ներդրման սանդղակների այս հատումը համապատասխանում է ՀԱՄ-ի հավասարակշռության մակարդակին, որին կոչվում ենք արտադրանքը:

Ինչպես են խնայողությունը և ներդրումը որոշում եկամուտը

Սկար 9-3. Համախառն ազգային արդյունքի հավասարակշռության մակարդակը որոշվում է խնայողությունների և ներդրումների հատման կետով

Հորիզոնական ՆՆ գիծը ցույց է տալիս, որ ներդրումը հաստատում է այդ մակարդակում:

Հ-ով նշանակվում է ներդրումների և խնայողությունների կորերի հատման կետը: Հավասարակշռված ՀԱՄ-ն գտնվում է խՍՀ և ՆՆ կորերի հատման կետում, որտեղ տնային տնտեսությունների ցանկալի խնայողությունները համընկնում են գործարարների ցանկալի ներդրման հետ:

ՀԱՎԱՍԱՐԱԿՇՈՒԹՅԱՆ ԻՍՄԱՍԸ

Ինչու՞ է նկար 9-3-ում 3 կետը համարվում հավասարակշռության կետ: Պատճառն այն է, որ 3 կետում տնային տնտեսությունների ցանկալի խնայողությունը հավասարվում է ձեռնարկությունների ցանկալի ներդրումներին: Երբ ցանկալի խնայողությունը և ցանկալի ներդրումը հավասար չեն, արտադրանքի չափը ձգտում է շեղվել վերև կամ ներքև:

Նկար 9-3-ում խնայողությունների և ներդրման սանդղակները պատկերում են *ցանկալի* (կամ *պլանավորված*) մակարդակները: Այսպիսով, սանդղակի Մ մակարդակում գործարարները ցանկանում են, որ իրենց ներդրումը հավասար լինի Ա3 ուղղահայաց հեռավորությանը: Ա3 քանակը ցանկանում են խնայել նաև տնային տնտեսությունները, սակայն տրամաբանորեն անհրաժեշտ չէ, որ փաստացի խնայողությունը (կամ ներդրումը) հավասար լինի պլանավորված խնայողությանը (կամ ներդրմանը): Մարդիկ կարող են սխալվել կամ սխալ կանխատեսել իրադարձությունները: Երբ սխալներ են թույլ տրվում, խնայողությունը կամ ներդրումը կարող է տարբերվել պլանավորված մակարդակից:

Որպեսզի տեսնենք, թե ինչպես է արտադրանքի չափը կանոնավորվում մինչև խնայողությունների և ներդրումների հավասարվելը, քննարկենք երեք դեպք: Առաջին դեպքում համակարգը 3 կետում է, որտեղ գործարար ձեռնարկությունների համար ցանկալի ներդրումների սանդղակը հատվում է տնային տնտեսությունների համար ցանկալի խնայողությունների սանդղակի հետ: Երբ նրանցից յուրաքանչյուրի պլանները բավարարված են, նրանք կշարունակեն անել այն, ինչ անում էին:

Հավասարակշռության դեպքում ձեռնարկությունների գույքը չի կուտակվի պահարաններում, ոչ էլ վաճառքն այնքան աշխույժ կլինի, որ ստիպի ավելին արտադրել: Այսպիսով, արտադրությունը, զբաղվածությունը, եկամուտը և ծախսերը կմնան նույնը: Այս դեպքում ՀԱՍ-ն մնում է 3 կետում, և դա կարելի է իրավամբ կոչել ՀԱՍ-ի *հավասարակշռություն*:

Երկրորդ դեպքում ՀԱՍ-ն ավելի մեծ է, քան 3-ում, այսինքն՝ ՀԱՍ-ն գտնվում է Մ-ից աջ՝ եկամտի այնպիսի մակարդակում, որտեղ խնայողության սանդղակն ավելի բարձր է, քան ներդրումներիին: Ինչու՞ համակարգը չի կարող անվերջ մնալ այսպիսին: Որովհետև եկամտի այս մակարդակում ընտանիքները խնայում են ավելին, քան գործարար ձեռնարկությունները կցանկանային ներդրել: Ձեռնարկությունները կունենան շատ քիչ սպառողներ և չվաճառված ապրանքի շատ ավելի մեծ քանակություն, քան ցանկանում են: Ի՞նչ կարող են անել ձեռնարկությունները նման իրավիճակում: Նրանք կարող են կրճատել արտադրու-

յունը և ազատել աշխատողների: Այսպիսի պատասխանը նկար 9-3-ում ՀԱՍ-ն աստիճանաբար կտեղաշարժի ներքև կամ ձախ: Տնտեսությունը կվերադառնա հավասարակշռության, երբ վերադառնա 3 կետը: Այդտեղ փոփոխման միտումը կվերանա:

Այժմ դուք պետք է կարողանաք վերլուծել երրորդ դեպքը: Տույց տվեք, որ եթե ՀԱՍ-ն ցածր է իր հավասարակշռության մակարդակից, ապա այն դեպի արեւելք տեղաշարժող ուժեր կառաջանան:

Բոլոր երեք դեպքերը համգեցմուն են նույն եզրակացությանը.

ՀԱՍ-ի միայն հավասարակշռության կետը 3 կետն է, որտեղ խնայողությունների և ներդրումների սանդղակները հատվում են: Ամեն մի այլ կետում տնային տնտեսությունների համար ցանկալի խնայողությունը չի համընկնում գործարարների համար ցանկալի ներդրումների հետ: Այս անհամապատասխանությունը գործարարներին կստիպի փոխել իրենց արտադրության և զբաղվածության մակարդակը, այսպիսով համակարգը վերադարձնելով հավասարակշռված ՀԱՍ-ի:

ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ԾԱՎԱԼԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ
ՄՊԱՌԱՍՆ ԵՎ ՆԵՐԴՐԱՆ ԽԻՋՈՑՈՎ

Բացի խնայողություն-ներդրում հաշվեկշռից կա արտադրանքի ծավալը որոշելու երկրորդ ուղին: Երբ ընտրում ենք այս մոտեցումը, հավասարակշռությունը նույնն է, բայց արտադրանքի ծավալը որոշելու մեր ընկալումն ավելի է խորանում:

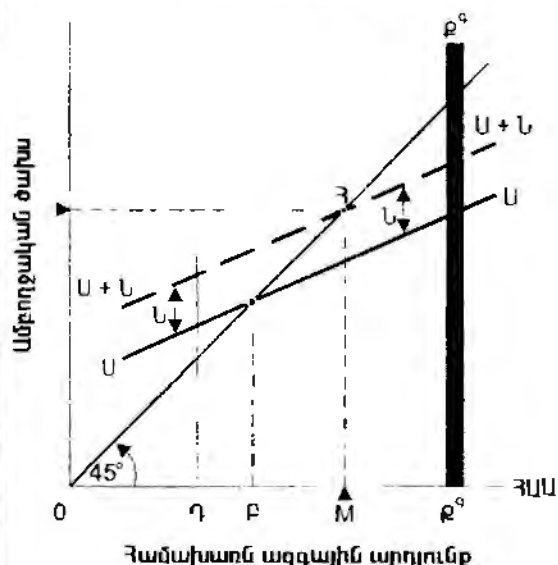
Այս երկրորդ մեթոդը կոչվում է սպառում գումարած ներդրում (կամ Մ + Ն) մեթոդ: Ինչպե՞ս է այն գործում: Նկար 9-4-ը պատկերում է ընդհանուր ծախսերի կորը՝ կախված լինելով արտադրանքից կամ եկամտից: ՍՍ հոծ գիծը պարզապես եկամտի յուրաքանչյուր մակարդակին համապատասխանող ցանկալի սպառման մակարդակը ցույց տվող ֆունկցիան է: Այնուհետև ցանկալի ներդրումը (որը հաստատագրված է առաջին և մակարդակում) գումարվում է սպառման ֆունկցիային: Այսպիսով, ամբողջական ցանկալի ծախսերի մակարդակը Մ + Ն է և նկար 9-4-ում ներկայացվում է Ա + Ն հաստ կետագծային կորով:

Հաջորդ քայլում կառուցում ենք 45 աստիճանի թեքության գիծը, որը կօգնի որոշել հավասարակշռությունը: 45 աստիճանի թեքության գծի ցանկացած կետում սպառման ամբողջական մակարդակի և ներդրման ծախսի գումարը (ուղղահայաց չափում) ճշտորեն հավասար է արտադրանքի ծավալի ամբողջական մակարդակին (հորիզոնական չափում):

Այժմ կարող ենք արտադրանքի հավասարակշռության մակարդակը գտնել նկար 9-4-ում: Այնտեղ,

Ինչպես են ներդրումը և սպառումը որոշում արտադրանքի ծավալը

Նկար 9-4. Ըստ ծախսի մոտեցման ՀԱԱ-ի հավասարակշռության մակարդակը գտնվում է $U + L$ կորի և 45 աստիճանի բեքության գծի հատման կետում

ԱՍ-ին գումարելով L -ն ստանում ենք լիով ցանկալի ծախսի $U + L$ կորը: Հ կետում, որտեղ այն հատում է 45 աստիճանի բեքության գիծը, ստանում ենք մուլտի հավասարակշռությունը, ինչ որ խնայողությունների և ներդրումների դեպքում (մշենք այս նկարի և նկար 9-3-ի մնամությունները, ներդրման և ԱՍ-ի գումարը մուլտի L -ն է, ինչ որ նկար 9-3-ում: Երկու նկարներում ծախսածածկման F կետը և ներուժային արդյունքի P^0 ծախսվեցը համապատասխանում են միևնույն ՀԱԱ-ի մակարդակին և այդ պատճառով պետք է հատվեն F կետում):

որտեղ ծախսերի ցանկալի չափը, որը ներկայացված է $(U + L)$ կորով, հավասարվում է ամբողջ արտադրանքի ծավալին, տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է: Ամփոփենք:

Ամբողջական ծախսերի (կամ $U + L$) կորը ցույց է տալիս սպառողների և ձեռնարկությունների համար ցանկալի ծախսերի մակարդակը արտադրանքի ծավալի յուրաքանչյուր մակարդակին համապատասխան: Տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է այն կետում, որտեղ $U + L$ կորը հատում է 45 աստիճանի բեքության գիծը: Նկար 9-4-ում դա F կետն է: F կետում տնտեսությունը հավասարակշռության մեջ է, քանի որ այդ մակարդակում սպառման և ներդրման ցանկալի

ծախսերը ճշտորեն հավասար են ամբողջական արտադրանքի մակարդակին:

Կարգավորման մեխանիզմը: Եական է հասկանալ, թե ինչու է F -ն հավասարակշռության կետ: Հավասարակշռությունը տեղի է ունենում, երբ նախատեսված ծախսերը (U -ի և L -ի վրա) հավասար են նախատեսված արտադրանքին: Եթե համակարգը շեղվեր հավասարակշռությունից, ասենք՝ արտադրանքի Y մակարդակում (նկար 9-4), ի՞նչ տեղի կունենար: Այդ կետում $U + L$ ծախսերի կորը 45 աստիճանի գծից բարձր է, այդ պատճառով նախատեսված $U + L$ ծախսը ավելի մեծ կլիներ, քան նախատեսված արտադրանքը: Սա նշանակում է, որ սպառողներն ավելի շատ մեքենաներ ու կոշիկներ կգնեին, քան ձեռնարկություններն արտադրում են: Մեքենա վաճառողների պահեստները կդատարկվեին, իսկ խանութներում կոշիկի պակաս կառաջանար:

Այս անհավասարակշռության իրավիճակում մեքենա վաճառողներն ու կոշիկի խանութները կմեծացնեին իրենց պատվերները: Մեքենա և կոշիկ արտադրողներն աշխատողներին պարապուրդից հետո կկանգնեին և կմեծացնեին արտադրական հոսքագծերի արագությունը: Այսպիսով, **ծախսերի անհավասարակշռությունը հանգեցնում է արտադրանքի ծավալի փոփոխության:**

Հետևելով պատճառների այս շղթային, տեսնում ենք, որ միայն այն դեպքում տնտեսությունը կլինի հավասարակշռության մեջ, երբ ձեռնարկություններն արտադրում են այնքան, ինչքան սեփականատերերը և այլ ձեռնարկություններ նախատեսում են ծախսել U -ի և L -ի վրա, որը հենց F կետն է (մաս տեսեք, թե ինչ է կատարվում, երբ արտադրանքը հավասարակշռությունից բարձր է):

Նախատեսված և փաստացի քանակներ: Այս գլխում մենք բազմիցս կքննարկենք «նախատեսված» կամ «ցանկալի» ծախսերը և արտադրանքի ծավալը: Այս բառերն ուշադրություն են հրավիրում (ա) սպառման կորով կամ ներդրումների պահանջարկի սանդղակով ներկայացված սպառման նախատեսված կամ ցանկալի քանակի և (p) իրականացվելուց հետո չափված սպառման կամ ներդրման փաստացի քանակի միջև եղած տարբերության վրա:

Այս տարբերությունը շեշտում է, որ ՀԱԱ-ն հավասարակշռության մեջ է միայն այն դեպքում, երբ ձեռնարկությունները և սպառողները ծախսերի և ներդրումների իրենց սանդղակների վրա են: Ինչպես ազգային հաշիվների վիճակագիրն է չափել, խնայողություններն ու ներդրումները միշտ ճշտորեն հավասար են թե՛ անկումների և թե՛ վերելքների դեպքում: Սակայն **փաստացի** ներդրումը **նախատեսված**

ներդրումից հաճախ տարբերվում է, երբ փաստացի վաճառքը հավասար չէ նախատեսված վաճառքին, և ձեռնարկությունները, որպես հետևանք, կանգնում են ապրանքի քանակի չնախատեսված ավելացման կամ կրճատման առջև։ Միայն այն դեպքում, երբ արտադրանքի ծավալն այնպիսին է, որ $U + S$ -ի վրա նախատեսված ծախսը հավասար է նախատեսված արտադրանքին, արտադրանքը, եկամուտը կամ ծախսերը փոխվելու միտում չեն ունենա։

ԹՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թվաբանական օրինակը կօգնի ցույց տալ, թե ինչու է արտադրանքի հավասարակշռությունը տեղի ունենում այն մակարդակում, որտեղ նախատեսված ծախսերը և նախատեսված արտադրանքը հավասար են։

9-1 աղյուսակում բերված է սպառման և խնայողության ֆունկցիաների մի պարզ օրինակ։ Եկամտի ծախսածածկման այն մակարդակը, երբ ժողովուրդն այնքան աղքատ է, որ չի կարող հաշվեկշռի վրա որևէ խնայողություն կատարել, ենթադրում է 3000 մլրդ. (3 տրիլիոն) դոլար։ Եկամտի ամեն մի 300 միլիարդի փոփոխություն ենթադրում է խնայողության 100 միլիարդի և սպառման 200 միլիարդի փոփոխություն։ Այլ կերպ ասած՝ պարզության համար ենթադրվում է, որ սպառման սահմանային հակվածությունը (ՍՍՀ) հաստատուն է և հավասար է $\frac{2}{3}$ -ի։ Այդ պատճառով՝ խնայողության սահմանային հակվածությունը (ԽՍՀ) $\approx \frac{1}{3}$ ։

Նորից ենթադրում ենք, որ ներդրումը ինքնավար է։ Դիցուք՝ ներդրման միակ մակարդակը, որն անվերջ պահպանվելու է, ուղիղ 200 մլրդ. դոլար է, ինչպես ներկայացված է աղյուսակ 9-1-ի (4) սյունակում։ Դա նշանակում է, որ ՀԱՄ-ի ամեն մի մակարդակում ձեռնարկությունները ցանկանում են գնել 200 մլրդ. դոլարի ներդրման ապրանք՝ ոչ ավել, ոչ պակաս։

(5) և (6) սյունակներն ամենավճռորոշներն են։ Սյունակ (5)-ը ցույց է տալիս ամբողջական ՀԱՄ-ն, որն ուղղակի սյունակ (1)-ն է մեկ անգամ եւ արտագրված սյունակ (5)-ում։ Սյունակ (6)-ը ներկայացնում է, թե գործարար ձեռնարկությունները տարեկան փաստացի ինչ պետք է վաճառեն։ Դա սպառման նախատեսված ծախսերի և նախատեսված ներդրումների գումարն է և իրենից ներկայացնում է նկար 9-4-ի $U + S$ տանդեմը՝ բվերով արտահայտված։

Երբ ձեռնարկությունների արտադրած ամբողջ արտադրանքի ծավալը շատ մեծ է (ավելի մեծ, քան սպառողները և գործարարները ցանկանում են ձեռք բերել), ինքնաբերաբար կառաքանան չվաճառված ապրանքների կուտակումներ։

Կարդալով աղյուսակ 9-1-ի վերևի տողը, տեսնում ենք, որ երբ ձեռնարկությունները ժամանակա-

վորապես արտադրում են 4200 մլրդ. դոլարի ՀԱՄ, նախատեսված կամ ցանկալի ծախսը (սյունակ (6)) միայն 4000 մլրդ. է։ Այս իրավիճակում ավելցուկ գույք կկուտակվի։ Ի պատասխան, ձեռնարկությունները կպակասեցնեն իրենց գործունեությունը, և ՀԱՄ-ն կիջնի։ Հակառակ իրավիճակում, որը ներկայացված է աղյուսակ 9-1-ի ներքևի տողում, ընդհանուր ծախսը 3000 մլրդ. դոլար է, իսկ արտադրանքը՝ 2700 մլրդ.։ Գույքը սպառվում է, և ձեռնարկություններն ընդլայնում են իրենց գործունեությունը՝ մեծացնելով արտադրանքը։

Այսպիսով, տեսնում ենք, որ երբ գործարար ձեռնարկությունները ժամանակավորապես արտադրում են ավելին, քան կարող են շահավետ վաճառել, նրանք ցանկանում են կրճատել իրենց գործունեությունը, և ՀԱՄ-ն հակված կլինի նվազելու։ Երբ ձեռնարկությունները վաճառում են ավելին, քան իրենց ընթացիկ արտադրանքն է, նրանք մեծացնում են իրենց արտադրանքը, և ՀԱՄ-ն աճում է։

Գործարար ձեռնարկությունները միայն այն դեպքում կլինեն հավասարակշռության մեջ, երբ արտադրանքի ծավալը սյունակ (5)-ում ճշտորեն համապատասխանում է սյունակ (6)-ում նախատեսված ծախսերին։ Նրանք վաճառքները կլինեն միշտ այնքան, որ բախվածացնեն պահպանելու ընդհանուր արտադրանքի ընթացիկ ծավալը։ ՀԱՄ-ն ոչ կընդլայնվի, ոչ էլ կկրճատվի։

• Ամփոփենք։ ՀԱՄ-ն երկրի տնտեսական առողջության կարևոր ցուցանիշն է։ Ի՞նչն է որոշում ՀԱՄ-ի մակարդակը։ Շատ հեռավոր ապագայի համար ներուժային արտադրանքը սահմանափակում է այն քանակը, որ երկիրը կարող է արտադրել։ Սակայն մոտ ապագայի համար բազմապատկիչի կադապրը ենթադրում է, որ ՀԱՄ-ն որոշվում է ընդհանուր պահանջարկով, որի վրա ազդում են ներդրումների ծախսերը և սպառման ֆունկցիան։ Ավելին, ինչպես այս գլխի սկզբում Քեյնզի մեջբերումն է ասում, սպառման և ներդրման ծախսերն օգնում են հասկանալու մեծ գործազրկությունը։ Չնայած այստեղ ներկայացված հարաբերությունները պարզեցված էին, դրանց նությունը չի փոխվի, երբ հաշվի առնենք կառավարության ֆինանսական քաղաքականությունը, փողի քաղաքականությունը և արտաքին առևտուրը։

ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԸ

Ու՛ր է բազմապատկիչն այս ամենում։ Այս հարցին պատասխանելու համար քննարկենք, թե ինչպես է ինքնավար ներդրումների ծախսն ազդում ՀԱՄ-ի վրա։ Տրամաբանորեն պարզ է, որ ներդրման աճը կհան-

ՀԱԱ-ի որոշումը, երբ արտադրանքը հավասար է նախատեսված ծախսին (մլրդ. դոլար)

(1) ՀԱԱ-ի և ՏԵ-ի մակարդակներ	(2) Նախատեսված սպառում	(3) Նախատեսված խնայողություն (3) = (1) - (2)	(4) Նախատեսված ներդրում	(5) ՀԱԱ-ի մակարդակ (5) = (1)	(6) Ապառնան և ներդրման ամբողջական նախատեսված ծախսեր (6) = (2) + (4)	(7) Արդյունքում արտադրանքի միավոր
4200	3800	400	200	4200	> 4000	կրճատում
3900	3600	300	200	3900	> 3800	կրճատում
~~3600~~	~~3400~~	~~200~~	~~200~~	~~3600~~	= 3600	հավասարակշռություն
3300	3200	100	200	3300	< 3400	ընդլայնվում
3000	3000	0	200	3000	< 3200	ընդլայնվում
2700	2800	-100	200	2700	< 3000	ընդլայնվում

Աղյուսակ 9-1. Հավասարակշռված արտադրանքը կարելի է թվաբանորեն գտնել որպես մի մակարդակ, որտեղ նախատեսված ծախսը հավասար է ՀԱԱ-ին

Հոծ շեղատառ տողը պատկերում է ՀԱԱ-ի հավասարակշռության մակարդակը, որտեղ արտադրանքի 3600 մլրդ. դոլարը համապատասխանում է այն 3600 մլրդ. դոլարին, որ սեփականատերերը նախատեսում են սպառել, իսկ ձեռնարկությունները՝ ներդրել: Դրանից վերև գտնվող տողերում ձեռնարկությունները հարկադրված

կլինեն չնախատեսված ներդրումներ կատարել և ի պատասխան՝ արտադրանքը կկրճատեն, մինչև որ ՀԱԱ-ի հավասարակշռություն հաստատվի: Սեկնորանք ներքևի տողերի միավորը՝ որպես ՀԱԱ-ի ընդլայնում մինչև հավասարակշռության հասնելը:

գեցնի արտադրանքի ծավալի և զբաղվածության աճի: Բայց ի՞նչ չափով: Քեյնզյան բազմապատկիչի կադապարը ցույց է տալիս, որ ներդրման աճը ՀԱԱ-ն մեծացնում է ընդլայնված կամ բազմապատկիչ չափով՝ ավելի մեծ չափով, քան ինքն է:

Բազմապատկիչն այն թիվն է, որով պետք է բազմապատկել ներդրման փոփոխությունը՝ որոշելու համար ընդհանուր արտադրանքի ծավալի փոփոխությունը:

Օրինակ, դիցուք՝ ներդրումն աճում է 100 մլրդ. դոլարով: Եթե արտադրանքի ծավալը փոփոխվի 300 միլիարդով, ապա բազմապատկիչը 3 է: Եթե արտադրանքի ծավալի փոփոխությունը 400 մլրդ. է, ապա բազմապատկիչը 4 է:

Ցախանոցներ և ատաղծագործներ: Ինչու՞ է բազմապատկիչը 1-ից մեծ: Ենթադրենք ես վարձում եմ գործադուրկներ՝ 1000 դոլարանոց ցախանոց կառուցելու համար: Իմ ատաղծագործները և շինափայտ արտադրողները կուենան լրացուցիչ 1000 դոլարի եկամուտ: Սակայն սա դեռ պատճառային վերջը չէ: Եթե նրանց սպառման սահմանային հակվածությունը $\frac{2}{3}$ է, նրանք նոր սպառման ապրանքների վրա կծախսեն 666.67 դոլար: Այժմ արդեն այդ ապրանքներն արտադրողները կուենան լրացուցիչ 666.67 դոլարի եկամուտ: Եթե նրանց ՍՄՀ-ն նույնպես $\frac{2}{3}$ է, նրանք էլ իրենց հերթին կծախսեն 444.44 դոլար կամ 666.67-ի $\frac{2}{3}$ -ը (կամ 1000 դոլարի $\frac{2}{3}$ -ի $\frac{2}{3}$ -ը):

Գործընթացն այսպես կշարունակվի, և յուրաքանչյուր նոր փուլում ծախսը հավասար կլինի նախորդ փուլի ծախսի $\frac{2}{3}$ -ին:

Այսպիսով, *հաջորդական սպառման ծախսաշարի* անվերջ շղթան շարժման մեջ է դրվում \$1000 *նախնական* ներդրմամբ: Չնայած անվերջ լինելուն, շղթան անընդհատ նվազում է:

Ի վերջո նրա գումարը հավասարվում է մի վերջավոր թվի: Ուղղակիորեն օգտագործելով թվաբանությունը՝ կարող ենք գտնել ծախսերի ընդհանուր աճը:

\$1000.00	1 X \$1000
+	+
666.67	$\frac{2}{3}$ X \$1000
+	+
444.44	$(\frac{2}{3})^2$ X \$1000
+	+
296.30	$(\frac{2}{3})^3$ X \$1000
+	+
197.53	$(\frac{2}{3})^4$ X \$1000
+	+
.	.
.	.
.	.

$$\$3000 \quad \frac{1}{1 - \frac{2}{3}} \times \$1000 \text{ կամ } 3 \times \$1000$$

Սա ցույց է տալիս, որ ՍՄՀ $\approx 2/3$ -ի համար բազմապատկիչը 3 է: Այն բաղկացած է նախնական ներդրման 1 գումարելիից և հաջորդական սպառման ծախսաշարի 2 լրացուցիչ գումարելիներից:

Նույն թվաբանությամբ ՍՄՀ $\approx 3/4$ -ի համար ստանում ենք 4 բազմապատկիչը, քանի որ $1 + 3/4 + (3/4)^2 + (3/4)^3 + \dots = 4$: ՍՄՀ $\approx 1/2$ -ի համար բազմապատկիչը կլինի 2:

Այսպիսով, բազմապատկիչի մեծությունը կախված է ՍՄՀ-ի մեծությունից: Այն կարող է արտահայտվել նաև խնայողության սահմանային հակվածության (ԽՍՀ) միջոցով, որը ՍՄՀ-ի երկնմանակ հասկացություն է: ԽՍՀ $\approx 1/4$ -ի համար ՍՄՀ-ն $3/4$ է, իսկ բազմապատկիչը՝ 4, ԽՍՀ $\approx 1/3$ -ի համար բազմապատկիչը 3 է: Եթե ԽՍՀ-ն $1/x$ է, բազմապատկիչը կլինի x :

Այժմ արդեն պետք է հասկանալի լինի, որ պարզ բազմապատկիչը միշտ խնայողության սահմանային հակվածության հակադարձն է¹: Այն հավասար է $1/(1 - \text{ՍՄՀ})$: Պարզ բազմապատկիչի մեր բանաձևն է՝

$$\begin{aligned} \text{Արտադրանքի փոփոխություն} &= \frac{1}{\text{ԽՍՀ}} \times \text{Ներդրման փոփոխություն} \\ &= \frac{1}{1 - \text{ՍՄՀ}} \times \text{Ներդրման փոփոխություն:} \end{aligned}$$

Այլ կերպ ասած՝ որքան մեծ է լրացուցիչ սպառման վերածախսը, այնքան մեծ է բազմապատկիչը:

Մինչև այժմ մենք քննարկում էինք բազմապատկիչը՝ կապված լրացուցիչ ներդրման և խնայողության հետ: Սա պատկերի միայն մի մասն է: Հետո այս գլխում

մենք կտեսնենք, որ բազմապատկիչը կիրառվում է ընդհանուր ծախսերի և ծախսերից եղած ամբողջ կորստի փոփոխություններում:

ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ԳԾԱՆԿԱՐԱՅԻՆ ՊԱՏԿԵՐԸ

Մինչև այժմ բազմապատկիչի քննարկումը մեծ մասամբ հիմնված էր ընդհանուր դատողության և թվաբանության վրա: Կարո՞ղ ենք արդյոք նույն արդյունքը ստանալ՝ օգտագործելով խնայողության և ներդրման մեր գծանկարային վերլուծությունը: Պատասխանը դրական է:

Ղիցուք՝ ինչպես 9-1 աղյուսակում, ԽՍՀ-ն այստեղ նույնպես $1/3$ է, և բացի այդ, գյուտերի արժատավորումը հնարավորություն է տալիս ներդրումը մեծացնել լրացուցիչ 100 մլրդ. դոլարով: Ո՞րը կլինի ՀԱԱ-ի նոր հավասարակշռության կետը: Եթե բազմապատկիչը 3 է, ապա պատասխանը 3900 մլրդ. դոլար է:

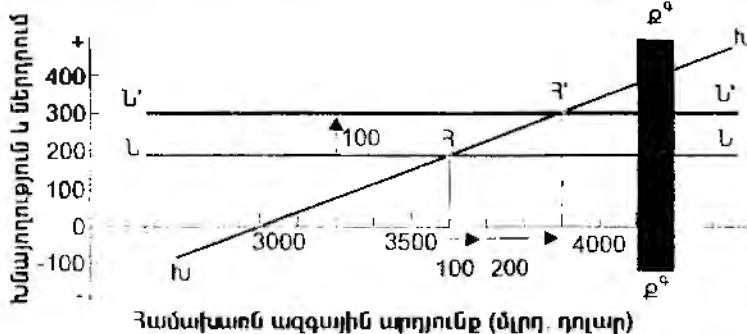
9-5 նկարը հաստատում է այս արդյունքը: Ներդրումների մեր նախկին ՆՆ կորը 100 մլրդ. դոլարով տեղաշարժվում է վերև՝ դեպի նոր ՆՆ՝ մակարդակը: Հատման նոր կետը Հ-ն է: Եկամտի աճը հավասար է ներդրման աճի եռապատկիչին: Ինչպես սլաքներն են ցույց տալիս, արտադրանքի հորիզոնական տեղա-

¹ Անվերջ երկրաչափական պրոգրեսիայի գումարը՝

$$1 + r + r^2 + r^3 + \dots + r^n + \dots = \frac{1}{1-r},$$

քանի որ ՍՄՀ-ն (r) բացարձակ արժեքով 1-ից փոքր է:

Ինչպես է գործում բազմապատկիչը

Նկար 9-5. Ներդրման յուրաքանչյուր դոլարը բազմապատկվում է՝ վերածվելով արտադրանքի երեք դոլարի: Նոր ներդրումը ՆՆ կորը տեղաշարժում է վերև՝ դեպի ՆՆ՝ Հ կետը տալիս է նոր հավասարակշռված արտադրանքը, որն ստացվում է ներդրման յուրաքանչյուր դոլարը երեքով բազմապատկելով: (Ծանոթություն. հորիզոնական ընդհատված սլաքը երեք անգամ մեծ է ներդրումների ուղղահայաց սլաքից: Այն ընդհատված է, որպեսզի ցույց տա, որ նախնական ներդրման յուրաքանչյուր մեկ միավորի վրա վերածախսված է լրացուցիչ սպառման երկու միավոր):

շարժը երեք անգամ մեծ է ներդրման սանդղակի դեպի վեր կատարված տեղաշարժից: Փոխենք, որ ցանկալի խնայողությունը պետք է աճի՝ ներդրման նոր ավելի բարձր մակարդակին հավասարվելու համար: Խնայողության աճի միակ ճանապարհը ազգային եկամտի աճն է: Երբ Y -ն $1/3$ է, իսկ ներդրումն աճել է 100 մլրդ. դոլարով, ապա եկամուտը պետք է աճի 300 մլրդ. դոլարով, որպեսզի նոր լրացուցիչ 100 մլրդ. դոլարի խնայողությունը համապատասխանի նոր ներդրմանը: Հետևաբար՝ հավասարակշռության դիրքում 100 մլրդ. լրացուցիչ ներդրումը 300 մլրդ. լրացուցիչ եկամուտ է բերում հաստատելով բազմապատկիչի մեր թվաբանությունը²:

2 Պատասխանը ստուգելու համար փոխեք 190-ը եղի 9-1 աղյուսակը: Այսուհետև (4)-ում ներդրման 200 միլիարդի փոխարեն այժմ տեղադրեք 300 մլրդ.: Ցույց տվեք, որ նոր հավասարակշռված արտադրանքը այժմ հավասարակշռության մակիկն հոծ շեղատառ շարքից բարձրանում է մեկ շարք վերև: Կարող եք ցույց տալ, որ բազմապատկիչը գործում է նաև դեպի ներքև:

ԲԱԶՄԱԿԱՏԱԿԻԶՈՒ ԸԱ-ԸՊ-Ի ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

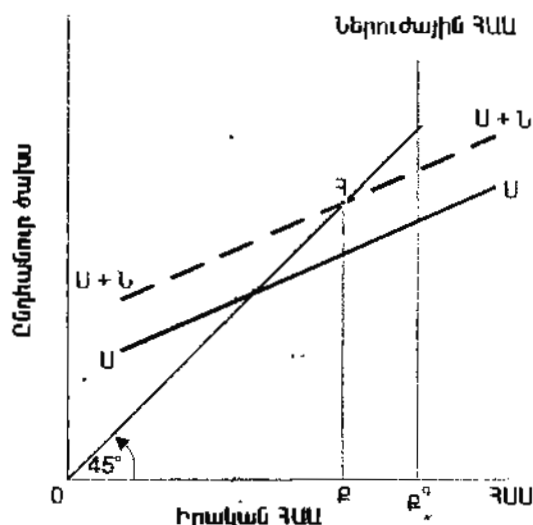
Վերջին հիսուն տարիների ընթացքում բազմապատկիչի կադապարը հսկայական ազդեցություն է ունեցել մակրոտնտեսագիտական վերլուծության մեջ: Ինչպես՝ կարելի է այն հարմարեցնել մակրոտնտեսագիտական ավելի լայն հասկացությունների՝ Y -ի և C -ի վերլուծությանը:

Բազմապատկիչի վերլուծության և Y - C -ի մոտեցման կապը ցույց է տրված 9-6 նկարում: Նկարի (բ) մասը պատկերում է վերև թեքվող կարճաժամկետ հեռանկարի C -ի կորը, որն ավելի ուղղաձիգ է դառնում, երբ արտադրանքը գերազանցում է ներուժային արտադրանքին: Այնտեղ, որտեղ կան չօգտագործված ռեսուրսներ՝ ներուժային արտադրանքի ծախս մասում, արտադրանքն ուղղակի որոշվում է ընդհանուր պահանջարկի ուժով: Ներդրման աճի հետ միասին աճում է C -ն, որի հետևանքով նաև՝ հավասարակշռված մակարդակի արտադրանքը:

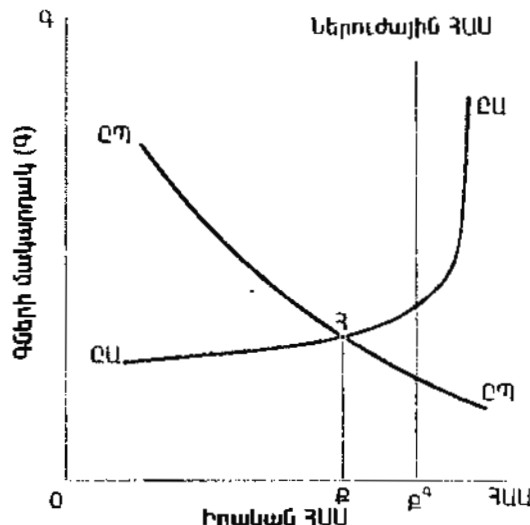
Այս նույն տնտեսությունը կարելի է բնութագրել նաև 9-6 նկարի վերևի մասում պատկերված բազմա-

Արտադրանքի որոշման երկու մոտեցումները

ա) Բազմապատկիչի կադապար

բ) Y - C -ի մոտեցում

Նկար 9-6. Բազմապատկիչի կադապարը ինչպես է համապատասխանում Y - C -ի մոտեցմանը

Բազմապատկիչի կադապարը օգնում է հասկանալ, թե ինչպես է գործում Y - C -ի հավասարակշռությունը:

ա) Զախակողմյան գծագիրը ցույց է տալիս բազմապատկիչի կադապարում արտադրանք-ծախս հավասարակշռությունը: Գ կետում ծախսերի կորը հատում է 45 աստիճանի թեքության գիծը, որտեղից էլ ստացվում է R հավասարակշռված արտադրանքը:

բ) Հավասարակշռությունը երևում է նաև սցեկոլոյմյան գծագրում, որտեղ Y և C -ի կորերը հատվում են Գ կետում: Երկու մոտեցումներն էլ համագեցնում են միևնույն հավասարակշռված R արտադրանքին:

պատկիչի գծապատկերով: Բազմապատկիչային հավասարակշռությունը տալիս է արտադրանքի նույն մակարդակը, ինչ որ ԸԱ-ԸՊ-ի հավասարակշռությունը: Երկու դեպքում էլ իրական ՀԱԱ-ն հավասար է Բ-ի:

Այս երկու մոտեցումները պարզապես ընդգծում են արտադրանքի որոշման տարբեր կողմերը: Նշված երկու գծապատկերները արտացոլում են բազմապատկիչի հիմքում ընկած կարևոր հատկությունը՝ բազմապատկիչի վերլուծությունը կիրառելի է այն իրավիճակներում, երբ արտադրանքը փոքր է իր ներուժից, այսինքն՝ երբ կան չօգտագործված ռեսուրսներ: Չօգտագործված ռեսուրսների առկայության դեպքում ընդհանուր պահանջարկի աճը կարող է բարձրացնել արտադրանքի մակարդակը: Ի հակադրություն դրա, երբ տնտեսությունն իր ամենամեծ ներուժային արտադրանքի մակարդակում է, ընդհանուր պահանջարկի աճի դեպքում արտադրանքն ավելացնելու հնարավորությունը պարզապես չկա: Լրիվ զբաղվածության պայմաններում պահանջարկի աճը զների բարձրացման է հանգեցնում առանց արտադրանքի ավելացման:

Ավելի պարզ ասած՝ երբ լրացուցիչ հնարավորություն կամ գործազրկություն ունեցող տնտեսության մեջ ներդրումը կամ որևէ այլ ինքնավար ծախս աճում

է, ապա ամբողջական ծախսերի աճի մեծ մասը հանգեցնում է լրացուցիչ իրական արտադրանքի: Ընդ որում զինք շատ քիչ է բարձրանում: Այնուամենայնիվ, հենց որ տնտեսությունը հասնում և անցնում է իր ներուժային արտադրանքից, այլևս հնարավոր չէ ավելի շատ արտադրել, ընդամենը պահպանելով զների տվյալ մակարդակը: Հետևաբար, բարձր արտադրանքի դեպքում մեծ ծախսերը (ԸՊ-ի կորի տեղաշարժերը դեպի վեր, նկար 9-6 (բ)) կհանգեցնեն զնի բարձրացման, իսկ ԸՊ-ի աճը իրական արտադրանքի և զբաղվածության վրա կունենա չնչին կամ չի ունենա ոչ մի ազդեցություն:

Սա ցույց է տալիս բազմապատկիչի կադապարի էական սահմանափակությունը: Չնայած բազմապատկիչի կադապարը շատ օգտակար մոտեցում է ճգնաժամերը կամ նույնիսկ տնտեսական անկումները բնութագրելիս, այն չի կարող կիրառվել լրիվ զբաղվածության դեպքում, երբ իրական ՀԱԱ-ն զերազանցում է ներուժային արտադրանքը: Երբ գործարաններն աշխատում են լրիվ կարողությամբ, և բոլոր աշխատողները զբաղված են, տնտեսությունը պարզապես չի կարող ավելին արտադրել: Այս փաստը ես շեշտում է, որ բազմապատկիչի կադապարը կիրառվում է միայն չօգտագործված ռեսուրսներ ունեցող տնտեսության համար:

Բ. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԻ ԿԱՂԱՊԱՐՈՒՄ

Տնտեսությունները տուժում են կրկնվող գործազրկությունից և զնաճից: Առաջնային միջոցներից մեկը, որ կառավարությունները կիրառում են գործարարության պարբերաշրջանները կարգավորելու համար, *ֆինանսական քաղաքականությունն* է: Այն բաղկացած է ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսերից (Պ) և հարկերից ու հանձնառու վճարումներից (Հ): Այստեղ մենք կընդլայնենք պարզագույն բազմապատկիչի կադապարը, որպեսզի ցույց տանք, որ չօգտագործված ռեսուրսների առկայության դեպքում Պ-ի և Հ-ի փոփոխությունը կարող է ազդել ազգային արդյունքի վրա:

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԻՆՉՊԵՆ ԵՎ ԱԶԴՈՒՄ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻՎՐԱ

Տնտեսական գործունեության մեջ կառավարության դերը հասկանալու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել պետական ծախսերն ու հարկերը, ինչպես նաև դրանց ազդեցությունը մասնավոր հատվածի ծախսերի վրա: Ինչպես և սպասելի էր, այժմ ներմուծում

ենք Պ-ն՝ $U + V + W$ ծախսերի սանդղակը ստանալու և մակրոտնտեսության հավասարակշռությունը պատկերելու համար՝ հաշվի առնելով կառավարության առկայությունն իր հարկերով և ծախսերով:

Սկզբում, խնդիրը պարզեցնելու համար, քննարկենք պետական ծախսերը, երբ հարկերը մնում են անփոփոխ (այդպիսի հարկերը կոչվում են «դաշնուդային կամ գործավարձային»): Սակայն նույնիսկ հարկերի հաստատուն դոլարային արժեքի դեպքում չի կարելի անտեսել տնօրինելի եկամտի և համախառն ազգային արդյունքի տարբերությունը: Եթե բացառենք գործարարների խնայողություններն ու արտաքին առևտուրը, ապա, ինչպես գիտենք VI գլխից, ՀԱԱ-ն հավասար է տնօրինելի եկամտի և հարկերի գումարին: Բայց երբ եկամտահարկերը մնում են անփոփոխ, ՀԱԱ-ն և տնօրինելի եկամուտը (ՏԵ) իրարից միշտ նույն չափով են տարբերվում: Այդ պատճառով էլ, հաշվի առնելով այս տիպի հարկերը, կարող ենք ՏԵ-ի փոխարեն կառուցել ՀԱԱ-ից կախված ՍՍ սպառման սանդղակը:

Այս օրինակը ցույց կտա, թե հարկերի առկայության դեպքում ինչպես պատկերել սպառման ֆունկցիան: 9-7 նկարում սկզբնական ֆունկցիան,

երբ հարկերը հավասար են գրոյի, ՍՍ տրոհագիծն է: Այս դեպքում $ՀԱԱ = ՏԵ$: Այստեղ սպառումը 3000 է, երբ $ՏԵ$ -ն 3000 է, սպառումը նաև 3400 է, երբ $ՀԱԱ$ -ն 3600 է:

Այժմ մտցնենք հարկերը, որ հավասար են 300-ի: Երբ $ՏԵ$ -ն 3600 է, $ՀԱԱ$ -ն հավասար կլինի $3600 + 300 = 3900$: Այսպիսով, սպառումը 3400 է, երբ $ՏԵ$ -ն 3600 է, կամ երբ $ՀԱԱ$ -ն 3900 է: Ուրեմն՝ սպառումը կարելի է գրել որպես ֆունկցիա $ՀԱԱ$ -ից՝ սպառման կորը տեղաշարժելով աջ՝ դեպի ՍՍ՝ հոծ կորը: Դեպի աջ կատարված տեղաշարժի չափը ուղիղ հավասար է հարկերի չափին՝ 300-ի:

Որպես այլընտրանք, սպառման նոր ֆունկցիան կարելի է ստանալ նաև որպես 200-ով տեղաշարժ դեպի ներքև: Ինչպես ցույց է տալիս 9-7 նկարը, 200-ը ստացվում է եկամուտների կրճատման՝ 300-ի և ՍՍՀ-ի $2/3$ -ի արտադրյալից:

Այնուհետև անցնելով ընդհանուր պահանջարկի տարրեր բաղադրիչներին, VI գլխից հիշենք, որ $ՀԱԱ$ -ն բաղկացած է չորս տարրերից.

- $ՀԱԱ =$ սպառման ծախսեր
- $+$ ներքին համախառն մասնավոր ներդրում
- $+$ ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսեր
- $+$ գուտ արտահանում
- $= U + L + W + X$:

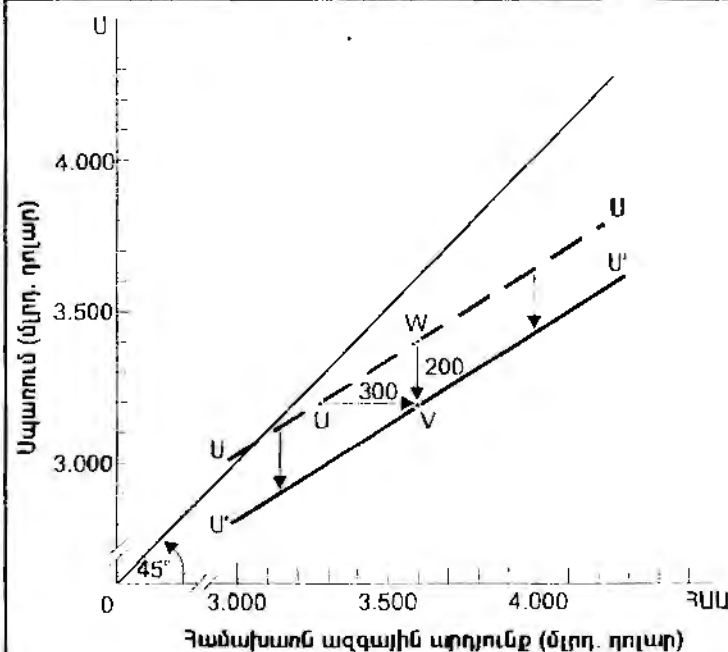
Այժմ ենթադրենք, թե արտաքին առևտուր չկա, այսինքն՝ $ՀԱԱ$ -ն բաղկացած է միայն երեք տարրերից՝ $U + L + W$ (այս գլխի երրորդ մասում բազմապատկիչի կադապարին կավելացվի նաև չորրորդ տարրը՝ գուտ արտահանումը):

9-8 նկարը ցույց է տալիս W -ի ազդեցությունը: Այս գծապատկերը ճիշտ նույնն է, ինչ նախորդը: Այստեղ սպառման ֆունկցիային և հաստատուն ներդրմանը ավելացրել ենք W նոր փոփոխականը (ապրանքների և ծառայությունների վրա պետության կատարած ծախսերը): Այսինքն՝ $U + L$ և $U + L + W$ գծերի միջև ուղղահայաց հեռավորությունը ապրանքների և ծառայությունների վրա (ոստիկանություն, տանկեր, ծանապարհներ) պետության կատարած ծախսերի չափն է:

Ինչու՞ ենք W -ն պարզապես ավելացնում: Զանի որ պետական շինությունների վրա կատարված ծախսերը (W) նույն մակրոտնտեսական ազդեցությունն ունեն, ինչ մասնավոր շինությունների վրա կատարված ծախսերը (L): Հանրային գրադարանի պահպանման կոլեկտիվ սպառման ծախսերը (W) աշխատատեղերի վրա նույն ազդեցությունն ունեն, ինչ թերթերի և գրքերի մասնավոր սպառման ծախսերը (L):

Հաշվելով $ՀԱԱ$ -ի յուրաքանչյուր մակարդակում սպառվող ընդհանուր ծախսերը, արդյունքում ստանում ենք եռաշերտ տորթ՝ $U + L + W$: $ՀԱԱ$ -ի հավասար

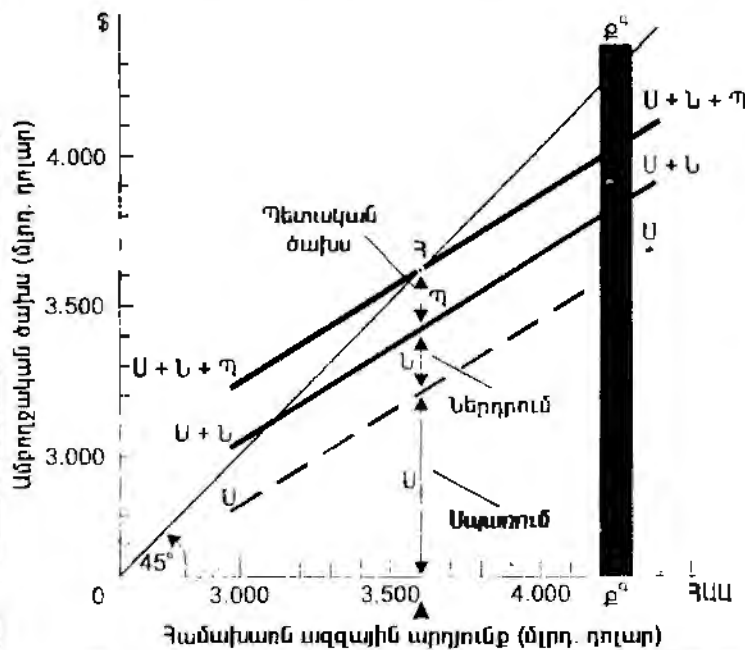
Հարկերը տեղաշարժում են սպառման ֆունկցիան

Նկար 9-7. Հարկերը կրճատում են տնօրինելի եկամուտը և ՍՍ սանդղակը տեղաշարժում դեպի աջ ու ներքև

Հարկերի յուրաքանչյուր դոլարը ՍՍ սանդղակը դեպի աջ է տեղաշարժում հարկի չափով: ՍՍ-ի տեղաշարժը դեպի աջ նշանակում է տեղաշարժ նաև դեպի ներքև: Բայց դեպի ներքև կատարված տեղաշարժը ավելի քիչ է, քան դեպի աջ կատարվածը: Ինչու՞: Զանի որ դեպի ներքև տեղաշարժը հավասար է աջ տեղաշարժը քաղմապատկած ՍՍՀ-ով: Այսպիսով, եթե $ՍՍՀ = 2/3$, ապա դեպի ներքև տեղաշարժը հավասար է $2/3$ անգամ 300 մլրդ. դրամ = 200 մլրդ.: Ստուգեք, որ $WV = 2/3 UV$:

Արտադրանքի որոշումը պետական ծախսերի առկայության դեպքում

Նկար 9-8. Ինչպես որ ներդրումը, հավասարակշռված ՀԱՄ-ն որոշելու համար գումարվում է նաև պետական ծախսը

Սպառման և ներդրման ծախսերին ավելացնում ենք պետական ծախսերը: Սա տալիս է մեզ $U + L + T$ սանդղակը: Հ կետում, որտեղ սանդղակը հասնում է 45 աստիճանի թեքության գիծը, գտնում ենք ՀԱՄ-ի հավասարակշռության մակարդակը:

րակշռության մակարդակը գտնելու համար պետք է այժմ գտնել $U + L + T$ -ի և 45 աստիճանի թեքության ուղղի հատման կետը: ՀԱՄ-ի այս հավասարակշռության մակարդակում, որը 9-8 նկարում նշանակված է Հ կետով, ընդհանուր նախատեսված ծախսը ճիշտ և ճիշտ հավասար է ընդհանուր նախատեսված արդյունքին: Այսպիսով, Հ կետը արտադրանքի հավասարակշռության մակարդակն է, երբ բազմապատկիչի կադապարում ավելացնում ենք պետական ծախսերը:

ՀԱՐԿՄԱՆ ԱՉԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ՎՐԱ

Ինչպե՞ս է պետական հարկերի գանձումը հանգեցնում ընդհանուր պահանջարկի և ՀԱՄ-ի կրճատման: Գծանկարների անհրաժեշտությունը չկա բացատրելու, թե ինչ է կատարվում, երբ կառավարությունը բարձրացնում է մեզանից գանձվող հարկերը՝ միաժամանակ հաստատում պահելով ծախսերը:

Լրացուցիչ հարկերը կրճատում են մեր տնօրինելի եկամուտները, իսկ ցածր տնօրինելի եկամուտները նվազեցնում են մեր սպառման ծախսերը: Իսկապես, եթե ներդրումը և պետական ծախսերը մնում են նույնը, ապա սպառման ծախսերի նվազումը կրճատում է նաև ՀԱՄ-ն և զբաղվածությունը: Այսպիսով, երբ բազմապատկիչի կադապարում հարկերն աճում

են առանց պետական ծախսերն ավելացնելու, իրական ՀԱՄ-ն կրճատվում է:

Դրանում կհամոզվենք՝ մեկ անգամ ևս մայելով 9-7 նկարին: Այս գծագրում վերևի ՍՍ կորը ցույց է տալիս սպառման ֆունկցիայի մակարդակը, երբ հարկերը բացակայում են: Իհարկե, ՍՍ կորը իրականությանը չի համապատասխանում, քանի որ ապառողները պետք է եկամտահարկ վճարեն: Պարզության համար ենթադրենք, որ ապառողները եկամտի բոլոր մակարդակներում վճարում են 300 մլրդ. դրամ հարկ: Հետևաբար՝ արտադրանքի յուրաքանչյուր մակարդակում Տե-ն ուղիղ 300 մլրդ. դրամով պակաս է ՀԱՄ-ից: Ինչպես ցույց է տրված 9-7 նկարում, հարկերի այս մակարդակը կարելի է պատկերել որպես սպառման ֆունկցիայի դեպի աջ տեղաշարժ 300 միլիարդով: Դեպի աջ այս տեղաշարժը տեղաշարժ է նաև դեպի ներքև: Եթե ՍՍՀ-ն $\frac{2}{3}$ է, ապա 300 միլիարդով դեպի աջ տեղաշարժը կպատկերվի նաև որպես 200 միլիարդով տեղաշարժ դեպի ներքև:

Անկասկած, մեր բազմապատկիչի կադապարում հարկերը կրճատում են արտադրանքը: Մեկ անգամ ևս մայելով 9-8 նկարին՝ կհասկանանք, թե ինչու: Երբ հարկերն աճում են, $L + T$ -ն չի փոխվում, սակայն տնօրինելի եկամուտը կրճատվում է՝ դրանով սպառման ՍՍ սանդղակը տեղաշարժելով ներքև: Հետևաբար՝ $U + L + T$ -ի սանդղակը նույնպես ներքև է տե-

դաշարովում: Դուք կարող եք 9-8 նկարում ավելացնել նոր, ավելի ցածր տեղադրված $U + L + M$ սանդղակը: Տույց տվեք, որ նրա հատման կետը 45 աստիճանի թեքության գծի հետ կլինի ՀԱԱ-ի հավասարակշռության ավելի ցածր մակարդակում:

Հիշենք, որ M -ն ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսերն են: Սա բացառում է այնպիսի հանձնառու վճարումները, ինչպիսիք են գործազրկության ապահովագրումը կամ սոցիալական ապահովագրության ծախսերը: Սրանք դիտարկվում են որպես բացասական հարկեր: Ուստի այստեղ քննարկված հարկերը (Հ) կարելի է համարել հարկերի և հանձնառու վճարումների տարբերությունը: Այդ պատճառով եթե ուղղակի և անուղղակի հարկերը միասին կազմում են 400 մլրդ. դոլար, իսկ հանձնառու վճարումները՝ 100 մլրդ. դոլար, ապա զուտ հարկերը՝ Հ-ն, հավասար է $400 - 100 = 300$ մլրդ. դոլար:

ԹՎԱՅԻՆ ՕՐԻՆԱԿ

Մինչև այժմ ասվածը կարելի է պատկերել 9-2 աղյուսակով: Այս աղյուսակը շատ նման է 9-1 աղյուսակին, որը ցույց էր տալիս պարզագույն բազմապատկիչի կադապարում արտադրանքը որոշելու եղանակը: Առաջին սյունակը ցույց է տալիս ՀԱԱ-ի մախնական մակարդակը, իսկ երկրորդ սյունակը՝ հարկերի հաստատված մակարդակը՝ 300 մլրդ. դոլար: Տնօրինելի եկամուտը (3) սյունակում հավասար է ՀԱԱ-ին՝ հա-

մած հարկերը: Սպառումը, որպես ֆունկցիա St -ից, տրված է (4) սյունակում: Սյունակ (5)-ը ցույց է տալիս ներդրման հաստատում մակարդակը, իսկ սյունակ (6)-ը՝ պետական ծախսերի մակարդակը: Սյունակ (7)-ում ընդհանուր պահանջարկը գտնելու համար զուգարում ենք U , L և M -ն (4)-ից մինչև (6) սյունակները:

Վերջում սյունակ (7)-ի ամբողջական ծախսը համեմատում ենք սյունակ (1)-ի ՀԱԱ-ի սկզբնական մակարդակի հետ: Եթե ծախսն ավել է ՀԱԱ-ից, ապա արտադրանքն աճում է: Եթե ծախսը պակաս է ՀԱԱ-ից, ապա արտադրանքը նվազում է: Վերջին սյունակում ցույց տրված այս միտումը հաստատում է, որ արտադրանքը 3600 մլրդ. դոլարի մակարդակում ձգտում է հավասարակշռության:

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱԶՄԱԴԱՏԿՈՒԹՅԱՆ ԲԱԶՄԱԴԱՏԿԻՉՆԵՐԸ

Ներդրումները, հարկերն ու պետական ծախսերը իրենցից ներկայացնում են ինքնավար ծախսերի հոսքեր, որոնք, փոխազդելով մակածված սպառման ծախսերի հետ, որոշում են ազգային արդյունքի հավասարակշռության մակարդակը: Մենք արդեն տեսել ենք, որ կառավարության ֆինանսական քաղաքականությունը ներդրմանը շատ նման և մեծ հնարավորություններ ունեցող ծախս է: Ներդրման և ֆինանսական քաղաքականության միջև տարված զուգահեռները ենթադրում են, որ ֆինանսական քաղաքա-

Արտադրանքի որոշումը հաշվի առնելով պետական ծախսերը (մլրդ. դոլար)

(1) ՀԱԱ-ի սկզբնական մակարդակ	(2) Հարկեր (Հ)	(3) Տնօրինելի եկամուտ (ՏԵ)	(4) Նախատես- ված սպառում (Ս)	(5) Նախատես- ված ներ- դրում (Ն)	(6) Պետական ծախսեր (Պ)	(7) Ընդհանուր ծախս (Ս+Ն+Պ)	(8) Աղյուսակում տնտեսության միտում
4,200	300	3,900	3,600	200	200	4,000	կրճատում
3,900	300	3,600	3,400	200	200	3,800	կրճատում
3,600	300	3,300	3,200	200	200	3,600	հավասարակշռություն
3,300	300	3,000	3,000	200	200	3,400	ընդարձակում
3,000	300	2,700	2,800	200	200	3,200	ընդարձակում

Աղյուսակ 9-2. Պետական ծախսերը, հարկերն ու ներդրումները որոշում են հավասարակշռության ՀԱԱ-ն

Այս աղյուսակը ցույց է տալիս, թե ինչպես է որոշվում արտադրանքը, երբ բազմապատկիչի կադապարում ավելացվում են ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսերը: Այս օրինակում հարկերը «դաշնուրդային» կամ անկախ են եկամտի մակարդակից: Տնօրինելի եկամուտը, այսպիսով, հավասար է ՀԱԱ-ին՝ հանած 300 մլրդ. դոլար: Ամբողջական ծախսը հավասար է $S+M +$ (սպառման ֆունկցիայով որոշվող սպառում):

Երբ արտադրանքի մակարդակը փոքր է 3600 մլրդ. դոլարից, ապա ծախսը արտադրանքից մեծ է, հետևաբար՝ արտադրանքի ծավալն ընդլայնվում է: Արտադրանքի 3600 միլիարդից բարձր մակարդակները հաստատում չեն և հանգեցնում են արտադրության ծավալի նվազման: Միայն 3000 միլիարդի դեպքում է արտադրանքը հավասարակշռված, այսինքն՝ մախնատեսված ծախսը հավասար է արտադրանքին:

կանոնությունը նույնպես պետք է բազմապատկիչ ազդեցություն ունենա արտադրանքի վրա: Եվ դա այդպես է:

Պետական ծախսի բազմապատկիչը ՀԱՄ-ի աճն է, երբ ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսը աճում է մեկ դոլարով: Ապրանքների կամ որևէ ծառայության վրա կատարված պետական սկզբնական ծախսը շարժման մեջ է դնում հաջորդական ծախսաշարը: Եթե կառավարությունը ճանապարհ է սարքում, ապա շինարարներն իրենց եկամտի մի մասը ծախսում են սպառման ապրանքների վրա, որն իր հերթին առաջացնում է լրացուցիչ եկամուտ: Դրա մի մասը նորից ծախսվում է: Այս պարզ կաղապարում ՀԱՄ-ի վրա Պ-ի աճն մի լրացուցիչ դոլարի առավելագույն ազդեցությունը նույնն է, ինչ Ն-ի լրացուցիչ դոլարինը: Բազմապատկիչները հավասար են $1/(1-ՍՄՀ)$: 9-9 նկարը ցույց է տալիս, թե ինչպես է Պ-ի փոփոխությունը մեծացնում ՀԱՄ-ն: Ընդ որում ՀԱՄ-ի աճը պետական ծախսերի աճի բազմապատկիչն է:

Որպեսզի ցույց տանք, թե ինչ ազդեցություն է ունենում Պ-ի լրացուցիչ 100 մլրդ. դոլարը, Ս + Ն + Պ կորը 9-9 նկարում 100 մլրդ. դոլարով տեղաշարժում ենք դեպի վեր: ՀԱՄ-ի առավելագույն աճը հավասար է նախնական ծախսի 100 միլիարդի և ծախսի բազմապատկիչի արտադրյալին: Զանի որ այս դեպքում ՍՄՀ-ն $\frac{2}{3}$ է, բազմապատկիչը կլինի 3: Հետևաբար՝ հավասարակշռության մակարդակը մեծանում է 300 մլրդ. դոլարով:

Այս օրինակը, ինչպես և ընդհանուր տրամաբանությունը, վկայում է, որ պետական ծախսի բազմապատկիչը ճիշտ և ճիշտ նույն թիվն է, ինչ ներդրման բազմապատկիչը: Զանի որ երկու բազմապատկիչները հավասար են, երկուսն էլ կոչվում են **ծախսի բազմապատկիչներ**:

Նշենք, որ բազմապատկիչի նմույսը երկու ուղղությամբ էլ կարելի է քշել: Եթե պետական ծախսերն իջնեն, երբ հարկերն ու այլ սանդղակները մնում են նույնը, ապա ՀԱՄ-ն կնվազի Պ-ի փոփոխության և բազմապատկիչի արտադրյալի չափով:

Արտադրանքի վրա Պ-ի ազդեցությունը երևում է նաև 9-2 աղյուսակի թվային օրինակից: Կարելի է նշել Պ-ի մի այլ մակարդակ՝ 300 մլրդ. կետում և գտնել ՀԱՄ-ի հավասարակշռության մակարդակը: Այս դեպքում ևս պետք է ստացվի նույն պատասխանը, ինչ որ 9-9 նկարում:

Ընդհանրացնենք.

Ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարված պետական ծախսերը (Պ) արտադրանքի և զբաղվածության որոշման կարևոր գործոններ են: Բազմապատկիչի կաղապարում Պ-ի աճի հետ արտադրանքն աճում է Պ-ի և բազմապատ-

կիչի արտադրյալի չափով: Այդ պատճառով պետական ծախսերը գործարարության պարբերաշրջաններում արտադրանքը կայունացնելու կամ ապակայունացնելու ներուժ ունեն:

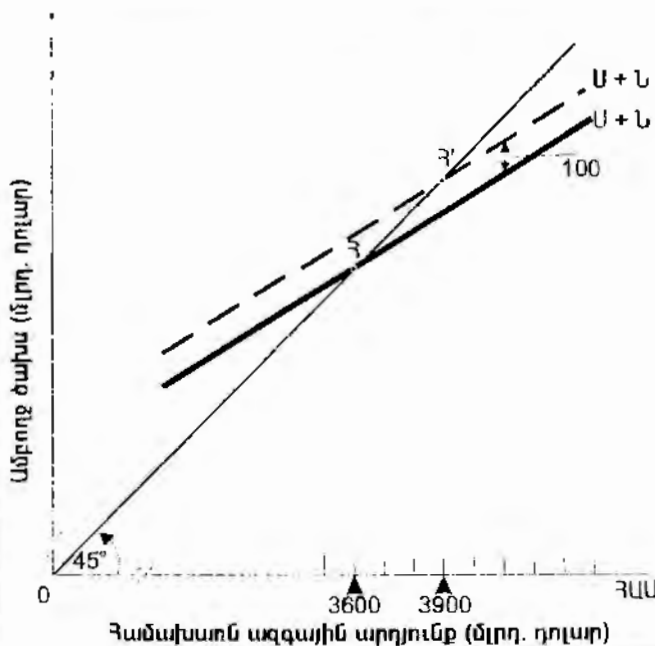
ՀԱՐԿԵՐԻ ԱԶՈՒՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Չնայած հարկերի բազմապատկիչները ծախսերի բազմապատկիչներից փոքր են, հարկերը նույնպես ազդում են ՀԱՄ-ի հավասարակշռության վրա: Դիտարկենք հետևյալ օրինակը: Ենթադրենք՝ տնտեսությունն արտադրում է իր ներուժային ՀԱՄ-ն, և պաշտպանության ծախսերն ավելանում են 200 մլրդ. դոլարով: Ծախսերի այսպիսի անպատեղի ավելացում հաճախ է եղել Միացյալ Նահանգների պատմության տարբեր ժամանակահատվածներում. 1940-ական թվականների սկզբներին՝ երկրորդ աշխարհամարտի պատճառով, 1951 թվականին՝ Կորեայի պատերազմի, 1960-ական թվականների կեսերին՝ Վիետնամի պատերազմի պատճառով, և, վերջապես՝ 1980-ական թվականների սկզբներին՝ Ռեյգանի վարչակազմի՝ սպառազինությունների մրցավազքի սանձադրման ժամանակ: Բացի այդ, ենթադրենք տնտեսությունը պլանավորողները ցանկանում են բարձրացնել հարկերը, որպեսզի չեզոքացնեն Պ-ի 200 միլիարդով աճի ազդեցությունը ՀԱՄ-ի վրա: Ինչ չափով պետք է բարձրացվեն հարկերը:

Եկել է զարմանալու ժամանակը: Պ-ի 200 մլրդ. դոլարի աճը փոխհատուցելու համար անհրաժեշտ է հարկերն ավելացնել ավելի քան 200 մլրդ. դոլարով: Մեր թվային օրինակում հարկերի կամ Հ-ի աճի չափը կարող ենք գտնել 9-7 նկարում: Այն ցույց է տալիս, որ Հ-ի՝ 200 միլիարդով աճելը հենց նույն չափով կրճատում է տնօրինելի եկամուտը, իսկ սպառումը՝ հենց 200 միլիարդով, երբ ՍՄՀ-ն $\frac{2}{3}$ է: Այլ կերպ ասած՝ երբ հարկերն ավելանում են 300 միլիարդով, ապա ՍՄ կորը 200 միլիարդով տեղաշարժվում է դեպի վար: Այսպիսով, պաշտպանական ծախսերը մեկ միլիարդով ավելացնելը Ս + Ն + Պ-ն մեկ միլիարդով վերև է տեղաշարժում, մինչդեռ հարկերը մեկ միլիարդով ավելացնելը Ս + Ն + Պ -ն ներքև է տեղաշարժում միայն $\frac{2}{3}$ միլիարդով (երբ ՍՄՀ-ն $\frac{2}{3}$ է): Ուրեմն՝ պաշտպանության ծախսերի աճը փոխհատուցելու համար, երբ ոչ պաշտպանության ծախսերը մնում են նույնը, պահանջվում է Հ-ի ավելի մեծ աճ, քան Պ-ի աճն է:

Հարկային դոլարների փոփոխությունը գործազրկության կամ զնաժի դեմ պայքարելու նույնպիսի հզոր գնեք է, ինչպիսին պետական ծախսերի դոլարների փոփոխությունն է: Հարկի բազմապատկիչը ծախսի բազմապատկիչից փոքր է այնքան անզամ, որքան ՍՄՀ-ի մեծությունն է:

Պետական ծախսի բազմապատկիչ

Նկար 9-9. Բարձր Պ-ի

ազդեցությունը արտադրանքի վրա

Դիցուք՝ կառավարությունը Միջին արևելյան նավթահանքերին սպառնացող վտանգը կանխելու համար 100 միլիարդով ավելացնում է պաշտպանության ծախսերը: Համապատասխանաբար $U + L + T$ գիծը 100 միլիարդով տեղաշարժվում է վեր՝ դեպի $U + L + T'$: Հետևաբար՝ Նոր հավասարակշռության մակարդակը կգտնվի 45 աստիճանի թեքության գծի ոչ թե Z , այլ Z' կետում: Արտադրանքի Նոր մակարդակը հինգ բարձր է 300 մլրդ. դրամով, քանի որ ՍՍՀ-ն $2/3$ է: Լշանակում է պետական ծախսի բազմապատկիչը կլինի՝

$$3 = \frac{1}{1 - 2/3}$$

(Ինչքան է կլինի պետական ծախսի բազմապատկիչը, երբ ՍՍՀ-ն լինի $2/3$, $9/10$).

Հարկի բազմապատկիչը հավասար է
 $U + T \times$ ծախսի բազմապատկիչ:

Ծախսի բազմապատկիչից հարկի բազմապատկիչի փոքր լինելու պատճառը պարզ է: Երբ պետությունը Պ-ի վրա ծախսում է մեկ դոլար, այդ ծախսը ուղղակի մտնում է ՀԱՄ-ի մեջ: Մյուս կողմից, երբ պետությունը հարկերը կրճատում է մեկ դոլարով, այդ դոլարի միայն մի մասն է ծախսվում Ս-ի վրա, իսկ մնացած մասը խնայվում է: Այս տարբերությունը բավական է, որպեսզի հարկի բազմապատկիչը փոքր լինի ծախսի բազմապատկիչից³:

³ Այն, որ բազմապատկիչները տարբեր են, կարելի է տեսնել՝ օգտագործելով 190-191-րդ էջերում տրված «ծախսի փուլերի» մեխանիզմը: Դիցուք ՍՍՀ-ն r է: Այն դեպքում, երբ Պ-ն ավելանում է մեկ միավորով, ծախսերի ընդհանուր աճը հավասար կլինի հաջորդական ծախսաշարի փուլերի գումարին

$$1 + r + r^2 + r^3 + \dots = \frac{1}{1 - r}$$

Այնուհետև, երբ հարկերը պակասում են մեկ դոլարով, սպառողները խնայում են աճած տնօրինելի եկամտի $(1 - r)$ -ը, իսկ առաջին փուլում ծախսում են r դոլար: Հաջվի անոնելով հետագա փուլերը, ստանում ենք, որ ամբողջական ծախսը հավասար է՝

$$r + r^2 + r^3 + \dots = \frac{r}{1 - r}$$

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
 ԳՈՐԾՆԱԿԱՆՈՒՄ

Սկսած 1960-ական թվականներից՝ ֆինանսական քաղաքականությունը տնտեսական անկումների և գնաճի դեմ պայքարի հիմնական միջոցներից մեկն է: 1964 թվականին Զենեդի-Ջոնսոնի հարկերի կրճատումը տնտեսությունը դուրս բերեց ճգնաժամից, սակայն Վիետնամի պատերազմի սանձազերծումը 1965-1966 թվականներին չափից ավելի արագացրեց արտադրանքի աճը, և գնաճն սկսեց ավելանալ: Հետագա զնաճը կասեցնելու և Վիետնամի պատերազմի ծախսերը ծածկելու համար կոնգրեսը 1968 թվականին ժամանակավորապես սահմանեց լրացուցիչ եկամտահարկ: 1975 թվականին Նախագահ Ֆորդը խոր տնտեսական անկումը կանխելու նպատակով իջեցրեց հարկերը: Նախագահ Բարտերը՝ չբավարարվելով բարելավումների արդյունքներով, 1977 և 1978 թվականներին Նոր խթանիչ ֆինանսական միջոցառումներ անցկացրեց: Այնուամենայնիվ, մինչև 1979 թվականը գնաճը դարձավ գլխավոր մտահոգության առարկան, և Բարտերի վարչակազմը հրաժարվեց հարկերի հետագա կրճատումից:

Այսպիսով հարկի բազմապատկիչը հավասար է r աճ-գան ծախսի բազմապատկիչ, որտեղ r -ը ՍՍՀ-ն է:

1980-ական թվականները ցույց տվեցին ֆինանսական քաղաքականության ընթացքի դրամատիկ պատկերը: 1981 թվականին նախագահ Ռեյգանն առաջարկեց հարկերը կրճատել ծախսերի հետ միասին: Սակայն կոնգրեսն ընդունեց տնտեսությունը չափազանց ընդարձակող մի ֆինանսական ծրագիր (որի նպատակն էր իրական ՀԱՄ-ի մեծացումը): Այս քայլերը 1981–1982 թվականների անկումից ամերիկյան տնտեսությունը 1983–1985 թվականներին դուրս բերեցին դեպի արագ զարգացում: Սակայն 1985–1988 թվականներին երկիրն սկսեց անհամապատասխան բյուջեի անընդհատ աճող բացից, և ֆինանսական քաղաքականությունը գործեց հակառակ ուղղությամբ՝ միտում ունենալով կրճատել իրական

ՀԱՄ-ն: 1980-ական թվականների վերջին սուղ բյուջեի քաղաքականությունը այլ գործոնների հետ մեկտեղ տնտեսությունը 1990 թվականին հասցրեց անկման:

Պետական բյուջեի մեծ բացի և տնտեսական անկման պայմաններում նախագահը և կոնգրեսը 1990–1991 թթ. կանգնեցին առաջնահերթության երկրորդ արդյունքի առջև: Ո՞րն է ավելի կարևոր, բարձրացնել հարկերը և վերացնել բյուջեի բա՞ցը, թե՞ պետական ծախսերը և հարկերը պետք է ընդլայնող բնույթ ունենան, որպեսզի հնարավորություն տան կասեցնելու տնտեսական անկումը: Մակրոտնտեսական քաղաքականությունն այսօր կանգնած է այսպիսի բնորոշ և դժվար ընտրության առջև:

4. ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ ԲԱՅ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ոչ մի պետություն կղզիացած չէ: Ամեն մի պետություն մյուս պետությունների հետ ապրանքներ և ծառայություններ փոխանակող բաց տնտեսություն է, որն արտահանում է ներսում ավելի էժան արտադրված ապրանքները և ներմուծում այնպիսիք, որոնց արտահանման մեջ մյուսներն ունեն գնի առավելություն:

Վաղ ժամանակներում արտաքին առևտուրն ամենահամեստ ազդեցությունն ուներ Միացյալ Նահանգների մակրոտնտեսական գործունեության վրա: Շատ քաղաքացիներ, ուսանողներ և քաղաքական գործիչներ կարող էին անտեսել պետությունների տնտեսական կապերը՝ դրանք թողնելով պետական վարչությանը կամ համալսարաններում աշխատող մասնագետներին: Սակայն հաղորդակցության, փոխադրումների և առևտրի քաղաքականության մեջ կատարված հեղափոխական առաջընթացը հետզհետե իրար կապեց տարբեր երկրների տնտեսական ճակատագրերը: Այսօր ճապոնիայի, Մեքսիկայի, Կանադայի և Միացյալ Նահանգների միջև առևտրական կապերն ավելի սերտ են, քան Նյու Յորքի և Կալիֆոռնիայի կապերը մեկ դար առաջ: Միջազգային գործարարության պարբերաշրջանը հզոր ազդեցություն ունի երկրագնդի ամեն մի պետության վրա: Օրինակ՝ Վաշինգտոնում վարվող փողի քաղաքականությունը կարող է արժեզրկում, աղքատություն և հեղափոխություն արագ բերել Հարավային Ամերիկայում: Կամ Միջին արևելքում տեղի ունեցող քաղաքական հուզումները կարող են նավթի գների պարուրած և բարձրացման պատճառ դառնալ և աշխարհը նետել գերաճի կամ տնտեսական անկման ծոցը: Անտեսել միջազգային առևտուրը նշանակում է տնտեսական բեյսբոլի մրցախաղի կեսը չտեսնել:

XVIII–XXI դուխները խորությամբ վերլուծում են միջազգային առևտրի և զարգացման տեսությունները: Այս մասում մենք առանձնացնում ենք գլխավոր ուղղություններից մի քանիսը, այնուհետև ցույց ենք տալիս, թե ինչպես է զուտ արտահանման փոփոխությունը ներդրման ծախսի նման ազդում մակրոտնտեսության վրա:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՌԵՎՏՈՒՐԸ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԶՈՒՏ ԱՐՏԱՅՆՈՒՄ, ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՈՒՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այստեղ մենք անդրադառնում ենք ՀԱՄ-ի չորրորդ քաղադրիչին՝ զուտ արտահանմանը: Զուտ արտահանումը սահմանվում է որպես ապրանքների և ծառայությունների արտահանման ու ներմուծման տարբերություն:

Որո՞նք են միջազգային առևտրի հիմնական քաղկացույցի մասերը: 1990 թ. Միացյալ Նահանգների արտահանումը ընդհանուր առմամբ կազմել է 673 մլրդ. դոլար, իսկ ներմուծումը՝ 704 մլրդ. դոլար: Այսինքն՝ զուտ արտահանումը կազմել է 31 մլրդ. դոլար բացասական նշանով:

Արտահանման հիմնական մասը կազմել են ապրանքների արտահանումները՝ 398 մլրդ. դոլար, որից կարևորները, սննդամթերքը՝ 35 մլրդ., արդյունաբերական ապրանքները՝ 102 մլրդ., հիմնական ապրանքները՝ 154 մլրդ., ավտոմոբիլային ապրանքները՝ 36 մլրդ.: Այլ արտահանումները կազմել են ընդա-

մենը 275 մլրդ., ներառյալ Միացյալ Նահանգների արտասահմանյան միջոցների եկամուտը՝ 102 մլրդ. դոլար:

1990 թ. ներմուծման գումարը կազմել է ընդհանուր առմամբ 704 մլրդ. դոլար: Արանից 503 միլիարդը եղել է ապրանքների առևտուրը, որից սննդամթերքը՝ 27 մլրդ., արդյունաբերական մատակարարումները՝ 139 մլրդ., հիմնական ապրանքները՝ 117 մլրդ., ավտոմոբիլային ապրանքները՝ 26 մլրդ. և լայն սպառման այլ ապրանքները՝ 105 մլրդ.: Ոչ ապրանքային ներմուծումը՝ 201 մլրդ. դոլար, որից 70 միլիարդը Միացյալ Նահանգներում օտարերկրյա միջոցներից ստացված եկամուտն է:

XX դարի մեծ մասում Միացյալ Նահանգների զուտ արտահանման հաշվեկշիռը եղել է դրական: Միայն Վիետնամի պատերազմի գերաճի ժամանակ այն դարձավ բացասական: Սակայն դոլարի արժեզրկումից հետո, 1970-ական թվականների սկզբին այն դարձավ դրական և այնուհետև, 1980-ական թվականների սկզբին՝ խորը տնտեսական անկման ժամանակ, նորից դարձավ բացասական: 1980-ական թվականների կեսին Միացյալ Նահանգների առևտրական դիրքերը խիստ բուլացան, և 1987 թ. ներմուծումը 115 մլրդ. դոլարով գերազանցեց արտահանումը: Առևտրի հսկայական բացը դարձավ Միացյալ Նահանգների և նրա առևտրակիցների գլխավոր քաղաքական խնդիրներից մեկը: 9–10 մկարը պատկերում է Միացյալ Նահանգների զուտ արտահանումը վերջին երեք տասնամյակների ընթացքում:

Արտահանման ու ներմուծման հնարավորությունները պարզելուց հետո անհրաժեշտ է նաև հասկանալ, որ երկրի ծախսերը կարող են տարբերվել նրա արտադրանքից: Ամբողջական *ներքին ծախսը* (երբեմն նաև՝ *ներքին պահանջարկը*) հավասար է սպառման, ներքին ներդրումների և պետական գնումների գումարին: Այն ամբողջական *ազգային արդյունքից* (կամ ՀԱՍ-ից) տարբերվում է երկու պատճառով: Նախ՝ ներքին ծախսի որոշ մասը կատարվում է դրսում արտադրված ապրանքների վրա, որոնք ներառվում են ներմուծման մեջ (նշանակենք *Նմ-ով*), ինչպես, օրինակ, մեքսիկական ճավը և ճապոնական ավտոմեքենաները: Բացի այդ, Ամերիկայի արտադրանքի մի մասը որպես արտահանում (նշանակենք *Ահ-ով*) վաճառվում է դրսում, ինչպես, օրինակ, ցորենը և «Բոինգ» ինքնաթիռները: Ազգային արտադրանքի և ներքին ծախսերի տարբերությունը պարզապես հավասար է *Նմ – Ահ = զուտ արտահանում = X*:

Ամերիկյան ապրանքների և ծառայությունների *ամբողջական* պահանջարկը հաշվելու համար անհրաժեշտ է ներառել ոչ միայն ներքին, այլև արտաքին պահանջարկը: Այսինքն պետք է իմանանք Ամերիկայի բնակչության ամբողջական ծախսը, ինչպես

նաև օտարերկրացիների զուտ գնումները: Ընդհանուր գումարը պետք է ներառի ներքին ծախսերը ($U + L + T$), գումարած օտարերկրացիներին կատարված վաճառքը (U_h), հանած երկրի ներսում օտարերկրացիներից կատարված գնումները (L_m): Ազգային արդյունքի կամ ՀԱՍ-ի վրա կատարված ծախսը հավասար է սպառման, ներքին ներդրումների, պետական գնումների և զուտ արտահանումների գումարին:

Ամբողջական ընդհանուր պահանջարկը =

$$= ՀԱՍ = U + L + T + X:$$

Չուտ արտահանման որոշիչները: Ի՞նչն է որոշում արտահանման և ներմուծման տեղաշարժերը, այսինքն՝ զուտ արտահանումը: Առավել հարմար է զուտ արտահանման բաղկացուցիչ մասերը՝ ներմուծումն ու արտահանումը քննարկել առանձին-առանձին: Միացյալ Նահանգներ կատարվող ներմուծումը ուղիղ համեմատական է Միացյալ Նահանգների եկամտին և արտադրանքին: Երբ Միացյալ Նահանգների ՀԱՍ-ն աճում է արագ, ներմուծումն սկսում է աճել էլ ավելի արագ:

Բացի այդ, արտասահմանյան և տեղական ապրանքների միջև ընտրության հնարավորությունը հակազդում է երկուսի հարաբերական գներին էլ: Եթե տեղական ավտոմեքենաների գինը ճապոնականների համեմատ աճում է, ասենք, դրովինետև ճապոնիայում արդյունավետությունն աճում է ավելի արագ, կամ ԱՄՆ-ի դոլարի համեմատ ճապոնական իենի փոխարժեքն իջնում է, ապա ամերիկացիները կգնեն ավելի շատ ճապոնական մեքենա և ավելի քիչ՝ ամերիկյան: Հետևաբար՝ տեղական և արտասահմանյան ապրանքների գներն ազդում են ներմուծման ծավալի ու արժեքի վրա, որոնք իրենց հերթին կախված են ինչպես տեղական գների մակարդակից, այնպես էլ դոլարի փոխարժեքից⁴:

⁴ Վ գլխից հիշենք, որ *արտաքին փոխարժեքը* ազգային արժույթի գինն է՝ արտահայտված այլ արժույթներով: Վերցնենք գինու օրինակը: Ամերիկյան գինու և ֆրանսիական գինու հարաբերական գները կախված են երկու երկրներում գինու գներից և արտաքին փոխարժեքից: Ասենք՝ կալիֆոռնիական շարդոնեն վաճառվում է շիշը 6 դոլարով, իսկ համանման ֆրանսիական շարդոնեն՝ շիշը 40 ֆրանսիական ֆրանկով: Այդ դեպքում 1984 թ. մեկ դոլարի փոխարժեքով, որը կազմում էր 10 ֆրանսիական ֆրանկ, ֆրանսիական գինին վաճառվում է շիշը 4 դոլարով, իսկ կալիֆոռնիական գինին՝ շիշը 6 դոլարով: Այդպիսով առավելությունը տրվում է ներմուծված տեսակին:

Այժմ ենթադրենք, թե մեկ դոլարի արտաքին փոխարժեքն իջնում է հինգ ֆրանկի: Այդ դեպքում ֆրանսիական գինին կվաճառվի 8 դոլարով՝ կալիֆոռնիականի 6 դոլարի դիմաց: Այսպիսով, դոլարի փոխարժեքի անկումը հարաբերական գները ներ-

9-3 աղյուսակը ցույց է տալիս, թե զուտ արտահանման մեծության հաշվառումը ինչպես է ազդում արտադրանքի որոշման վրա: Այս աղյուսակը սկսվում է նույն բաղադրիչներով, որոնք ցույց են տրված 9-2 աղյուսակում պատկերված փակ տնտեսության համար: Սյունակ (2)-ի ամբողջ ներքին պահանջարկը բաղկացած է սպառումից, ներդրումից և պետական ծախսերից, որոնք արդեն քննարկել ենք: Այնուհետև սյունակ (3)-ը ավելացնում է ապրանքների և ծառայությունների արտահանումը: Ինչպես նկարագրված է վերևում, դրանք կախված են արտաքին եկամտից, արտադրանքից, ինչպես նաև գներից ու փոխարժեքից, և բոլորը որոշվում են կադապարից դուրս: Այդ պատճառով արտահանումների մակարդակը հաստատուն է 360 մլրդ. դոլար, և հավասար է տեղական ապրանքների ու ծառայությունների վրա կատարված արտաքին ծախսին:

Մի նոր հետաքրքիր տարր է առաջանում ներմուծումից, որը ցույց է տրված սյունակ (4)-ում: Արտահանման պես ներմուծումն էլ կախված է արտաքին փոփոխականներից, ինչպիսիք են գներն ու փոխարժեքները: Սակայն դրանցից բացի ներմուծումը կախված է նաև ներքին եկամուտներից և արտադրանքից, որոնք ակնհայտորեն փոխվում են 9-3 աղյուսակի տարբեր շարքերում: Պարզության համար ենթադրենք, թե երկիրը միշտ ներմուծում է իր ամբողջական արդյունքի տասը տոկոսի չափով, այսինքն՝ սյունակ (4)-ի ներմուծումները հավասար են սյունակ (1)-ի տասը տոկոսին:

Սյունակ (3)-ից հանելով սյունակ (4)-ը, սյունակ (5)-ում կստանանք զուտ արտահանումները: Սա բացասական թիվ է, երբ ներմուծումը գերազանցում է արտահանմանը, և դրական է, երբ արտահանումը մեծ է ներմուծումից: Սյունակ (5)-ի զուտ արտահա-

նումները օտարերկրացիների ներդրած զուտ հավելումներն են ծախսի հոսքի վրա: Բաց տնտեսության մեջ արտադրանքը հավասարակշռվում է այն կետում, որտեղ սյունակ (6)-ի ընդհանուր ծախսը ճշտորեն հավասարվում է ընդհանուր արդյունքին: Այս դեպքում հավասարակշռությունը տեղի է ունենում, երբ զուտ արտահանումը ճիշտ զրո է, թեպետև ընդհանուր առմամբ արտահանումը տարբեր է զրոյից (բացառությամբ, թե ինչու տնտեսությունը հավասարակշռված չէ, եթե ծախսերը հավասար չեն արտադրանքին):

9-11 նկարը բաց տնտեսության հավասարակշռությունը պատկերում է գծանկարի ձևով: Վերև թեքվող հոծ գիծը՝ նշված $U + S + M$ -ով, նույն կորն է, որը 9-8 նկարում պատկերում էր արտադրանքի որոշումը պետական ծախսերի առկայության դեպքում: Այս գծին պետք է ավելացնենք ՀԱՄ-ի յուրաքանչյուր մակարդակին համապատասխանող զուտ արտահանումները: 9-3 աղյուսակի սյունակ (5)-ի զուտ արտահանումները նույնպես գումարում ենք, որպեսզի ստանանք ամբողջական ընդհանուր պահանջարկի կամ ամբողջական ծախսի տրոհված գիծը: Գծանկարում Հ կետից ծախս զուտ արտահանումը դրական է, որի պատճառով տրոհված գիծը գտնվում է հոծից վերև: Հ-ից աջ ներմուծումը գերազանցում է արտահանմանը, իսկ զուտ արտահանումը բացասական է, որի պատճառով էլ ընդհանուր ծախսի գիծը գտնվում է ներքին պահանջարկի գծից ներքև: Ընդհանուր ՀԱՄ-ի հավասարակշռության կետում ամբողջական ծախսի տրոհված գիծը հատում է 45 աստիճանի թեքության գիծը: Հատումը տեղի է ունենում այն նույն կետում, որը 9-3 աղյուսակում ցույց է տրված որպես ՀԱՄ-ի հավասարակշռության կետ, այսինքն՝ 3600 միլիարդի դեպքում: Միայն 3600 միլիարդ դոլարի

Արտադրանքի որոշումը արտաքին առևտրի առկայության դեպքում (մլրդ. դոլար)

(1) ՀԱՄ-ի սկզբնական մակարդակ	(2) Ներքին պահանջարկ ($U + S + M$)	(3) Արտահանում (ah)	(4) Ներմուծում (md)	(5) Զուտ արտահանում ($X = ah - md$)	(6) Ընդհանուր ծախս ($U + S + M + X$)	(7) Տնտեսության միտումը՝ աղյուսակում
4.200	4.000	360	420	-60	3.940	կրճատում
3.900	3.800	360	390	-30	3.770	կրճատում
3.600	3.600	360	360	0	3.600	հավասարակշռություն
3.300	3.400	360	330	30	3.430	ընդարձակում
3.000	3.200	360	300	60	3.260	ընդարձակում

Աղյուսակ 9-3. Զուտ արտահանումը գումարվում է տնտեսության ընդհանուր պահանջարկին

$U + S + M$ ներքին պահանջարկին պետք է գումարենք
 $X = ah - md$ զուտ արտահանումը, որպեսզի ստանանք
 երկրի ընդհանուր պահանջարկը: Սկսածենք, որ զուտ

արտահանման աճն ունի նույն բազմապատկիչը, ինչ
 ներդրման և պետական ծախսի աճը:

դեպքում է ՀԱԱ-ն ճշտորեն հավասար այն քանակին, որ սպառողները, գործարարները, կառավարությունները և օտարերկրացիները ցանկանում են ծախսել Սիացյալ Նահանգներում արտադրված ապրանքների և ծառայությունների վրա⁵:

ՆԵՐՄՈՒԾՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ՀԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԾԱԽՍԻ ԿՈՐԸ

Ուշադրություն դարձրեք, որ ընդհանուր պահանջարկի կորը 9-11 նկարի $U + S + T + X$ տրոհված կորը, փոքր-ինչ պակաս թեք է, քան ներքին պահանջարկի հոծ կորը: Սա բացատրվում է նրանով, որ կա լրացուցիչ հոսք ծախսից դեպի ներդրում: Այս նոր հոսքը ստացվում է մեր այն ենթադրությունից, որ եկամտի ամեն մի դոլարից տասը ցենտը ծախսվում է ներմուծման վրա: Սա մեկնաբանելու համար պահանջվում է մտցնել նոր հասկացություն՝ ներմուծման սահ-

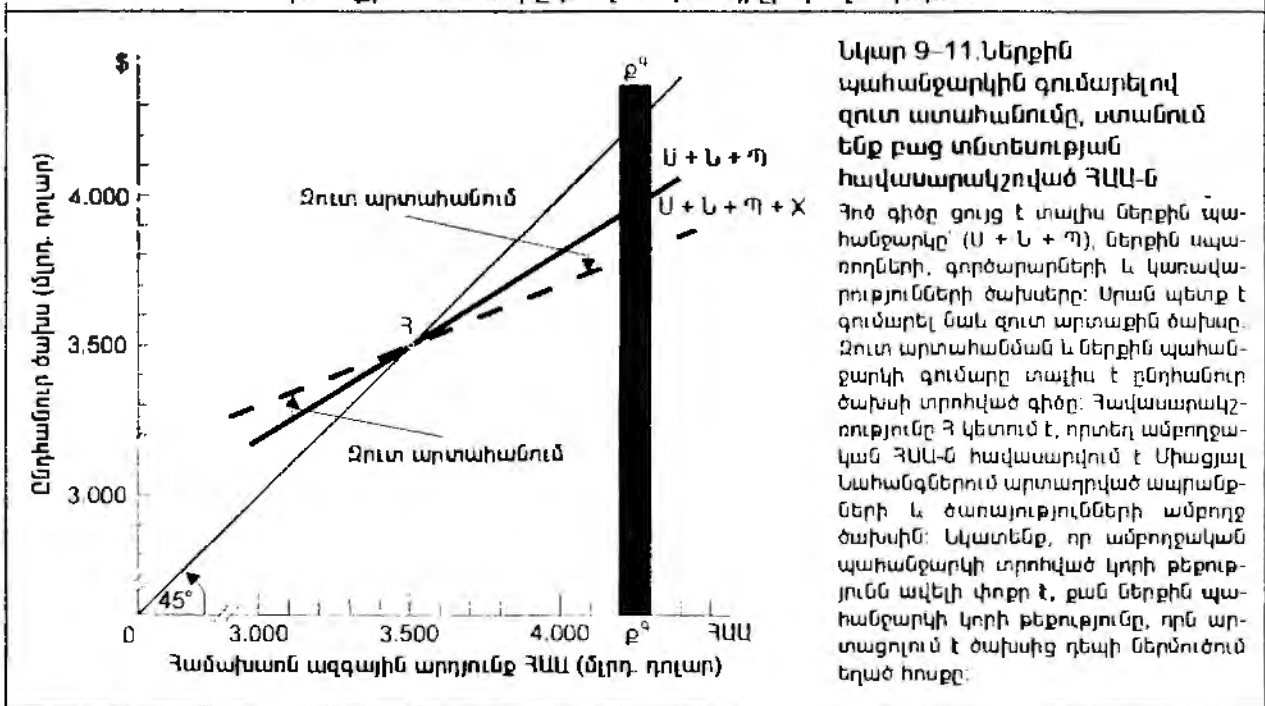
մանային հակվածություն: Ներմուծման սահմանային հակվածությունը, որը կնշանակենք ՆՄՀ-ով, ՀԱԱ-ի մեկ դոլարի աճին համապատասխան ներմուծման աճն է՝ արտահայտված դոլարներով:

Յիշեք, որ եկամտի յուրաքանչյուր միավոր աճին համապատասխանող սպառման աճն անվանել էինք «սպառման սահմանային հակվածություն»: Ներմուծման սահմանային հակվածությունը շատ մոտ է սրան: Այն ցույց է տալիս, թե որքան է ներմուծվել, երբ ՀԱԱ-ն աճել է մեկ դոլարով: Որքա՞ն է ներմուծման սահմանային հակվածությունը 9-3 աղյուսակում: Պարզ է, որ պատասխանն է՝ ՆՄՀ = 0,10, քանի որ եկամտի յուրաքանչյուր 300 մլրդ. դոլարի աճը հանգեցնում է ներմուծման 30 մլրդ. դոլարի աճի: (Որքա՞ն է ներմուծման սահմանային հակվածությունն այն տնտեսություններում, որտեղ արտաքին առևտուր չկա: Ձրո):

Վերադառնալով 9-11 նկարին, ուսումնասիրենք ամբողջական ծախսի գծի թեքությունը (այսինքն՝ այն գծի, որը ցույց է տալիս $U + S + T + X$ -ի վրա կատարված ամբողջական ծախսը): Նկատենք, որ ամբողջական ծախսի գծի թեքությունն ավելի փոքր է, քան $U + S + T$ ներքին պահանջարկի գծի թեքությունը: Երբ ՀԱԱ-ն և ամբողջական եկամուտը աճում են 300 դոլարով, սպառման ծախսն աճում է եկամտի աճի և ՍՄՀ-ի (որը ենթադրաբար $\frac{2}{3}$ է) արտադրյալի չափով

⁵ Ուշադրություն դարձրեք, որ 9-11 նկարում երկու գծերը հատվում են, երբ զուտ արտահանումները զրո են: Բայց այն փաստը, որ հավասարակշռությունը տեղի է ունենում գոյական զուտ արտահանումների դեպքում, պարզապես զուգահեռություն է: 9-3 աղյուսակում փոխեք արտահանումների սյունակի արժեքը 460-ով, հաշվեք նոր հավասարակշռությունը և այն վերապատկերեք 9-11 նկարում:

Արտաքին առևտուրը բազմապատկիչի կադապարում

կամ 200 դոլարով: Միևնույն ժամանակ ներմուծման կամ արտասահմանյան ապրանքների վրա կատարվող ծախսն աճում է 30 դոլարով: Հետևաբար՝ տեղական ապրանքների ծախսն աճում է միայն $170 = (200 - 30)$ դոլարով, և ամբողջական ծախսի կորի թեքությունը, որը փակ տնտեսությունում 0,667 էր, բաց տնտեսությունում իջնում է 0,567-ի⁶:

ԲԱՅ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԲԱԶՄԱՊԱՏԿԻՉԸ

Դուք կարող եք ենթադրել, որ ծախսի հոսքը տնտեսությունից դուրս՝ դեպի ներմուծումը, բաց տնտեսության բազմապատկիչը կփոխի գլխավորապես այն պատճառով, որ հոսքը դեպի ներմուծում փոխում է ծախսի կորի թեքությունը: Դուք ճիշտ եք: Տեսնենք, թե ինչու:

Բաց տնտեսության դեպքում ծախսի բազմապատկիչը հասկանալու մի ճանապարհը այն ծախսի և վերածախսի փուլերի հաշվումն է, որոնք առաջանում են պետական ծախսը, ներդրումը կամ արտահանումը մեկ դոլարով ավելացնելիս: Օրինակ, ենթադրենք, թե Գերմանիան ցանկանում է գնել ամերիկյան համակարգիչներ, որպեսզի արդիականացնի Արևելյան Գերմանիայի հնացած միջոցները: Միացյալ Նահանգների համակարգիչների վաճառքից ստացվող ամեն մի լրացուցիչ դոլարը Միացյալ Նահանգների համար մեկ դոլարի եկամուտ է, որից $2/3 = 0,667$ դոլարը ամերիկացիներն օգտագործում են սպառման վրա: Այնուամենայնիվ, քանի որ ներմուծման սահմանային հակվածությունը 0,10 է, ապա եկամտի ավել դոլարի մեկ տասներորդ մասը կամ 0,10 դոլարը ծախսվում է արտասահմանյան ապրանքների և ծառայությունների վրա և միայն 0,567 դոլարն է ծախսվում տեղական արտադրության ապրանքների վրա: Ներքին ծախսի այդ 0,567 դոլարը

Միացյալ Նահանգների համար 0,567 դոլարի եկամուտ է, որից $0,567 \times 0,567 = 0,321$ -ը հաջորդ փուլում ծախսվում է տեղական ապրանքների և ծառայությունների վրա: Այստեղից՝ արտադրանքի ամբողջական աճը կամ բաց տնտեսության բազմապատկիչը կլինի.

$$\begin{aligned} \text{Բաց տնտեսության բազմապատկիչը} &= 1 + 0,567 + (0,567)^2 + \dots + \\ &= 1 + (2/3 - 1/10) + (2/3 - 1/10)^2 + \dots \\ &= \frac{1}{(1 - 2/3 + 1/10)} = \frac{1}{(13/30)} = 2,3: \end{aligned}$$

Սա կարելի է համեմատել փակ տնտեսության բազմապատկիչի՝ $1/(1 - 0,667) = 3$ -ի հետ:

Բազմապատկիչի հաշվարկման մյուս եղանակը հետևյալն է. ինչնեք, որ մեր պարզագույն կադապրում բազմապատկիչը $1/\text{ԽՄՀ}$ է, որտեղ ԽՄՀ -ն խնայողության սահմանային հակվածությունն է: Այս արդյունքը կարելի է ընդարձակել, նկատելով, որ ԽՄՀ -ի համանմանը բաց տնտեսությունում լրացուցիչ եկամտի մեկ դոլարին համապատասխանող ամբողջական հոսքն է, այսինքն՝ դեպի խնայողություն հոսող դոլարների (ԽՄՀ) և դեպի ներմուծում հոսող դոլարների (ՆՄՀ) գումարը: Այսպիսով, բաց տնտեսության դեպքում բազմապատկիչը կլինի $1/(\text{ԽՄՀ} + \text{ՆՄՀ}) = 1/(0,333 + 0,1) = 1/0,433 = 2,3$: Նկատենք, որ և ըստ հոսքի վերլուծությունը, և ըստ փուլերի վերլուծությունը միշտ նույն արդյունքն են տալիս:

Ամփոփում.

Քանի որ բաց տնտեսությունում ցանկացած եկամտի մի մասը հոսում է դեպի ներմուծում, ապա բաց տնտեսության բազմապատկիչն ավելի փոքր է, քան փակ տնտեսության բազմապատկիչը: Ճշգրիտ հարաբերակցությունն է

$$\frac{\text{Բաց տնտեսության բազմապատկիչը}}{\text{Փակ տնտեսության բազմապատկիչը}} = \frac{1}{(\text{ԽՄՀ} + \text{ՆՄՀ})}.$$

որտեղ ԽՄՀ -ն խնայողության սահմանային հակվածությունն է, իսկ ՆՄՀ -ն ներմուծման սահմանային հակվածությունը:

ՄԻԱՑՅԱԼ ՆԱԴԱՆԳՆԵՐԻ ԱՌԵՎՏՐԻ ԲԱՅՈՒՆԸ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

Աշխարհի երկրները հետզհետե ավելի ու ավելի են կապվում առևտրական կապերով: Այս պատճառով նրանք պետք է մեծ ուշադրություն նվիրեն արտաքին իրադարձություններին: Եթե որևէ երկրի քաղաքականությունը համաքայլ չէ իր առևտրակիցների քա-

⁶ Մեր վերլուծությունը միայն ընդգրկում էր եկամտից դեպի խնայողություն և ներմուծում կատարվող հոսքերը: Տնտեսության ամբողջական հաշվարկը պետք է ներառի նաև երկու այլ կարևոր հոսքեր. (ա) հոսք դեպի հարկեր, քանի որ որոշ հարկեր (ինչպես, օրինակ, եկամտահարկը կամ վաճառքի հարկը) բարձրանում են եկամտի և արտադրանքի աճի հետ միասին և (բ) հոսք դեպի գործարար խնայողություններ, երբ գործարարների շահույթն աճում է, բայց չի վճարվում անհատներին:

Բացի այդ, ամբողջական կադապրը պետք է ընդգրկի մի մեծություն ևս՝ մակաձված ծախսը: Ինչպես VII գլխում է ակնարկվում, մասնավոր ներդրումն սկսում է աճել, երբ արտադրանքն աճում է, քանի որ գործարարներն սկսում են ներդրման վրա ավելի շատ ծախսել, որպեսզի կարողությունը մեծացնեն արտադրանքի ավելի բարձր մակարդակում:

Այս լրացուցիչ հոսքերը և մակաձված ծախսը կփոխեն ընդհանուր ծախսի կորի թեքությունը, ինչպես նաև տնտեսության բազմապատկիչը:

ղաքականությանը, ապա երկինքը կարող է փուլ գալ այդ երկրի գլխին տնտեսական անկման, զհաճի կամ առևտրական հաշվեկշռի խոշոր շեղումների պատճառով:

Առևտրի ազդեցության լավ օրինակ է բերված 9–10 նկարում: Այն պատկերում է վերջին տասնամյակի գլխավոր տնտեսական իրադարձություններից մեկը Միացյալ Նահանգների զուտ արտահանման վառարացումը 1980-ական թվականների սկզբին: Տեղաշարժի մոտավոր չափը ստանալու համար կարելի է համեմատել 1980 և 1986 թվականները, երբ ռեսուրսների համընդհանուր օգտագործումը մոտավորապես նույնն էր: 1980–1986 թթ. իրական զուտ արտահանումը, հաշվարկված 1982 թ. գներով, տեղաշարժվել է 57 մլրդ. դոլար ավելցուկից դեպի 130 մլրդ. դոլար բացը: Իրական զուտ արտահանումների նվազման այս 187 մլրդ. դոլարը կազմում է այդ ժամանակվա ՀԱՄ-ի 6 տոկոսը:

Եթե զուտ արտահանման այս կտրուկ նվազումը չփոխհատուցվեր այլ միջոցներով, ապա ամերիկյան տնտեսությունում խիստ անկման երևույթներ կառաքային: Փոփոխությունը մոտավորապես պետք է համարվեք լինել արդյունքների և ծառայությունների վրա պետական ծախսի նվազման 187 միլիարդին: 1980–1982 թթ. փողի և ֆինանսական քաղաքականության հետևանքով զուտ արտահանման նվազման հակազդեցությունն ուժեղացավ: Արդյունքը եղան Միացյալ Նահանգների ընդհանուր պահանջարկի կտրուկ նվազումը և վերջին հիսուն տարվա ընթացքում ամենախոր տնտեսական անկումը: Այնուամենայնիվ, 1982 թվականից հետո զուտ արտահանման նվազումը կասեցվեց, քանի որ համերկային պետական բյուջեն կողմնորոշվել էր դեպի *ընդարձակում*: 1982–1986 թթ. պետական բացը աճեց 146 մլրդ. դոլարով: Ֆինանսների ալելացումը, ինչպես նաև փողի քաղաքականության քուլացումը ավելի քան փոխհատուցեցին զուտ արտահանման նվազումը: Տնտեսությունը դուրս բերվեց ճգնաժամից:

Այս օրինակը ցույց է տալիս, որ միջազգային հարաբերությունները կարող են մեծ ազդեցություն ունենալ ներքին տնտեսական գործունեության վրա:

ՈՐՔԱՆ Ե ՀԱՅՍՏԱՊԱՏԿԻՉՆԵՐԻ ՄԵԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ֆինանսական քաղաքականության, ներդրման որոշումների կամ էլ արտաքին առևտրի ազդեցությունը հասկանալու համար տնտեսագետները պետք է ի վիճակի լինեն զնահատելու ֆինանսական, ներդրումների և արտաքին առևտրի բազմապատկիչների մեծությունը: Ինչպես որ ցավազրկող դեղ նշանակող բժիշկը պետք է իմանա տարբեր դոզաների ազդեցու-

թյունը, այնպես էլ տնտեսագետը պետք է իմանա ծախսի և հարկերի բազմապատկիչների թվային արժեքը:

Տնտեսագիտության վերջին նվաճումներից մեկը ազգային տնտեսությունների տնտեսաչափական կաղապարների զնահատման միջոցներն են: *Տնտեսաչափական կաղապարը* տնտեսության վարքը ներկայացնող հավասարումների բազմությունն է հաշվարկված պատմական տվյալների հիման վրա: Այս ոլորտում վաղ շրջանի աշխատանքները սկսել են ռահվիրաներ Յան Թինբերգենը (Նիդեռլանդներ) և Լոուրենս Զլայնը (Փենսիլվանիայի համալսարան): Փորձառական տնտեսագիտական կաղապարներ կառուցելու համար երկուսն էլ արժանացել են Նոբելյան մրցանակի: Այսօր տնտեսաչափների մի ամբողջ բանակ հաշվարկում է մակրոտնտեսագիտական կաղապարները, որոշում բազմապատկիչները և կանխատեսում տնտեսության ապագան:

Բազմապատկիչների զնահատականները: Գրքում բերված կաղապարները ներկայացնում են մակրոտնտեսության կառուցվածքի չափազանց պարզեցված պատկերը: Պետական ծախսերի փոփոխությանը համապատասխանող արտադրանքի փոփոխության՝ իրականին ավելի մոտ պատկեր ստանալու համար տնտեսագետները զնահատում են մեծամասշտաբ տնտեսաչափական կաղապարներ, որից հետո կատարում են թվային փորձեր՝ հաշվելով պետական ծախսերի ազդեցությունը տնտեսության վրա: Այդպիսի կաղապարները հիմք են ծառայում քաղաքական հանձնարարականների համար:

Միացյալ Նահանգների տնտեսաչափական կաղապարների վերջին մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը բազմապատկիչի զնահատականների տիպական օրինակ է: Ուսումնասիրված կաղապարները պարունակում են հավասարումներ, որոնք հնարավորություն են տալիս կանխորոշել տնտեսության ըլոր կարևոր մասերի վարքագիծը (ներառյալ փողի և ֆինանսների հատվածները, ինչպես նաև ներդրման պահանջարկի սանդղակներն ու սպառման ֆունկցիաները), և ներառում են աշխարհի մնացած մասի հետ կապերի մի ամբողջ համակարգ: Փորձերում ապրանքների և ծառայությունների վրա իրական պետական ծախսերի մակարդակը մշտապես աճում է 1 մլրդ. դոլարով: Այնուհետև կաղապարները հաշվարկում են դրա ազդեցությունը իրական ՀԱՄ-ի վրա: Պետական ծախսի աճի հետևանքով իրական ՀԱՄ-ի փոփոխությունը տալիս է պետական ծախսի բազմապատկիչի զնահատականը:

9–12 նկարը ցույց է տալիս այս ուսումնասիրության արդյունքները: Հաստ գիծը ցույց է տալիս ութ կաղապարներով զնահատված պետական ծախսի

միջին բազմապատկիչը, իսկ բարակ գծերը առանձին կադապարների գնահատականների փոփոխման սահմանները: Առաջին և երկրորդ տարվա միջին բազմապատկիչը մոտ 1,4 է, սակայն երկրորդ տարուց հետո բազմապատկիչը թեթևակի նվազման միտում ունի, երբ երևան են գալիս փողի ուժերը և արտաքին ազդեցությունները (փողի ուժերը իրենցից ներկայացնում են ավելի բարձր ՀԱԱ-ի ազդեցությունը շահադրույքի վրա, որը, ինչպես կբացատրվի հետագա գլուխներում, հանգեցնում է ներդրման արտամղման):

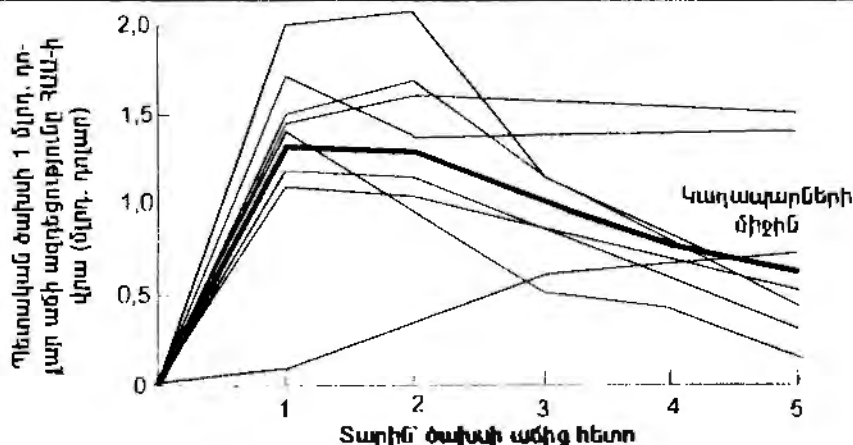
Այս գնահատականների հետաքրքրական առանձնահատկությունն այն է, որ տարբեր կադապարները (որոնք 9-12 նկարում ներկայացված են բարակ գծերով), ցույց են տալիս բազմապատկիչների մեծության զգալի անհամապատասխանություն: Ինչու՞ են գնահատականները միմյանցից տարբերվում: Նախ՝ տնտեսական հարաբերություններին ներհատուկ է անորոշությունը: Անշուշտ, անորոշությունը գիտական նախաձեռնության էությունն է թե բնական, և թե՛ հասարակական գիտությունների համար: Տնտեսագիտական ուսումնասիրություններն առանձնապես առարկելի են, քանի որ տնտեսագետները չեն կարող վերահսկվող փորձեր կատարել լաբորատորիայում: Ամեն ինչ ավելի է բարդանում նրանով, որ տնտեսությունն ինքը զարգանում է ժամանա-

կի ընթացքում, այնպես որ 1960 թ. համար «ճշմարիտ» կադապարը տարբեր է 1990 թ. համար «ճշմարիտ» կադապարից:

Բացի այդ, տնտեսագետները հիմնավոր տարածայնություններ ունեն մակրոտնտեսության հիմնաբնույթի մասին: Որոշ տնտեսագետներ կարծում են, որ դասական մոտեցումն է լավագույնս բացատրում մակրոտնտեսական վարքագիծը, մինչդեռ մյուսները համոզված են, որ ամենալավ ելակետը քայքայան բազմապատկիչի մոտեցումն է: Այս բոլոր խոչընդոտների առկայությամբ, զարմանալի չէ, որ Միացյալ Նահանգների տնտեսության իրական բազմապատկիչների վերաբերյալ որոշակի համակարծիքություն չկա:

ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆՆԵՐ

Մենք ավարտեցինք քայքայան բազմապատկիչի կադապարի ամենակարևոր կիրառությունների ուսումնասիրությունը: Այս մոտեցումը անհրաժեշտ է գործարարության տատանումները և միջազգային առևտրի ու ազգային արտադրանքի կապը հասկանալու համար: Այն ցույց է տալիս, թե ինչպես կարելի է պայքարել գործազրկության և գնաճի դեմ՝ օգտագործելով պետության ֆինանսական քաղաքականությունը:

Նկար 9-12. Ծախսի բազմապատկիչները մակրոտնտեսագիտական կադապարներում

Վերջին մի ուսումնասիրություն ցույց է տալիս պետական ծախսի գնահատված բազմապատկիչները տարբեր մակրոտնտեսագիտական կադապարներում: Այս փորձնական հաշվարկները ցույց են տալիս ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարվող պետական ծախսերի իրական արժեքի հաստատուն 1 մլրդ. դոլար աճի գնահատվող ազդեցությունը իրական ՀԱԱ-ի վրա՝ ծախսի աճին հետևող ժամանակահատվածներում: Այսինքն՝ դրանք ցույց են տալիս Զ-ի փոփոխությունը, երբ

Պ-ն փոխվում է 1 մլրդ. դոլարով: Հաստ գիծը պատկերում է տարբեր կադապարների միջին բազմապատկիչը, իսկ բարակ գծերը՝ յուրաքանչյուր առանձին կադապարի բազմապատկիչները: (Աղբյուրը՝ Ralph C. Bryant, Gerald Holtham, and Peter Hooper, "Consensus and Diversity in Model Simulations", in *Empirical Macroeconomics for Independent Economics* (Brookings, Washington, D.C., 1988)):

Սակայն սխալ է կարծել, թե կարելի է թուրքական մակրոտնտեսագետ դարձնել՝ նրան պարզապես սովորեցնելով ասել $U + L + T + X$ կամ՝ «Փողին բազմապատկիչ ունի»։ Այսպիսի հասկացությունների հիմքում ընկած են կարևոր ենթադրություններ և գնահատականներ։

Նախ՝ հիշեք, որ բազմապատկիչի կադապարը ենթադրում է, որ ներդրումները հաստատագրված են, իսկ գները ճկուն չեն։ Ավելի իրատես մոտեցումը հաշվի է առնում, որ ներդրումը կախված է փողի պայմաններից և արտադրանքի մակարդակից, և որ գներն ավելի արագ են աճում, երբ արտադրանքն ու զբաղվածությունն աճում են։ Միայն այն ժամանակ կարող ենք հասկանալ փողի քաղաքականության և առևտրի ողջ ազդեցությունը, երբ արդեն տիրապետենք փողի տեսության և քաղաքականության տարրերին, ինչպես նաև զնաճի վերլուծության կարևոր

սկզբունքներին։ Երբ իրականության այս բոլոր տարրերն ընդգրկված են վերլուծության մեջ, պետական ծախսի, հարկերի կամ արտաքին առևտրի բազմապատկիչը կարող է փոքրանալ։ Որոշ դեպքերում այն նույնիսկ կարող է մոտենալ զրոյին։

Այս գնահատականները մեզ կհետաքրքրեն մակրոտնտեսագիտությանը վերաբերող մնացած գլուխներում։ Այժմ անցնենք տնտեսագիտության ամենահրապուրիչ մասերից մեկի՝ փողի ուսումնասիրությանը։ Երբ հասկանանք, թե ինչպես է կենտրոնական դրամատունը որոշում փողի առաջարկը, մենք ավելի լրիվ կգնահատենք այն, թե կառավարություններն ինչպես կարող են կարգավորել գործարարության պարբերաչափաները, որոնք կապիտալիզմի պատմության ողջ ընթացքում մեծ մասամբ եղել են չվերահսկվող։

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ա. Բազմապատկիչի հիմնական կադապարը

1. Բազմապատկիչի կադապարը հնարավորություն է տալիս հասկանալու ընդհանուր պահանջարկի ազդեցությունը արտադրանքի մակարդակի վրա։ Այս մոտեցման մեջ տնային տնտեսությունների սպառումը ֆունկցիա է՝ կախված տնօրինչի եկամտից, իսկ ներդրումը հաստատուն է։ Ժողովրդի սպառելու պահանջումները և գործարարների ներդրելու պատրաստականությունը միասին փոխհամապատասխանության են բերվում արտադրանքի փոփոխության միջոցով։ Ազգային արդյունքի հավասարակշռության մակարդակը գտնվում է խնայողության հետ և ներդրման և և սանդղակների հատման կետում։ Կամ, այլ կերպ ասած, հավասարակշռված արդյունքը գտնվում է այնտեղ, որտեղ $U + L$ ՝ սպառում գումարած ներդրում սանդղակը հատում է 45 աստիճանի թեքության գիծը։
2. Եթե արտադրանքը ժամանակավորապես գտնվում է իր հավասարակշռության մակարդակից վերև, ապա գործարարները կստեղծեն ավելի մեծ արդյունք, քան վաճառքն է, ակամայից կուտակելով արտադրանքը և պակասեցնելով շահույթը։ Այդ պատճառով ձեռնարկությունները կկրճատեն արտադրանքը և զբաղվածությունը՝ վերադառնալով հավասարակշռության մակարդակին։ Արտադրանքի միակ հավասարակշռությունը, որ կարող է պահպանվել, համապատասխանում է արտադրանքի այն մակարդակին, որի դեպքում տնային տնտեսությունները կամովին կշարունակեն խնայել ճիշտ այնքան, որքան գործարարները կամովին կշարունակեն ներդրել։
3. Այսպիսով պարզեցված թեյնզյան կադապարում ներդրումն է պատվիրում մեղեդին, իսկ սպառումը պարում է այդ երաժշտության տակ։ Ներդրումը որոշում է արտադրանքը, մինչդեռ խնայողությունները միայն պասիվորեն հետևում են եկամտի փոփոխություններին։ Արտադրանքն աճում կամ նվազում է, քանի դեռ նախատեսված խնայողությունները չեն համապատասխանում ներդրումների նախատեսված մակարդակին։
4. Ներդրումը *բազմապատկիչի ազդեցություն* ունի արտադրանքի վրա։ Երբ ներդրումը փոխվում է, արտադրանքը սկզբում աճում է այդ փոփոխությանը հավասար չափով։ Բայց երբ հիմնական ապրանքների արդյունաբերության մեջ եկամտատերերի շահույթը շատանում է, նրանք շարժման մեջ են դնում չրացուցիչ երկրորդային սպառման ծախսի և զբաղվածության ամբողջ շղթան։ Եթե մար-

դիկ եկամտի յուրաքանչյուր ավել դոլարի $2/3$ -ը միշտ ծախսում են սպառման վրա, ապա բազմապատկիչի հաջորդական շղթայի գումարը կլինի՝

$$1 + 2/3 + (2/3)^2 + \dots = \frac{1}{(1 - 2/3)} = 3:$$

Բազմապատկիչը գործում է երկու ուղղությամբ՝ բազմապատկելով ներդրման աճը կամ նվազումը: Պարզագույն բազմապատկիչը թվապես հավասար է ինՊՅ-ի հակադարձին կամ, համարժեքորեն, $1/(1 - \text{ՄՄՀ})$ -ի: Սա տեղի ունի, քանի որ խնայողությունը մեկ դոլարով ավելացնելու համար միշտ պահանջվում է եկամտի մեկ դոլարից մեծ աճ:

Բ. Փողի քաղաքականությունը բազմապատկիչի կադապարում

5. Անտիկ հասարակությունները սովի էին մատնվում բերքի պակասության պատճառով: Արդի շուկայական տնտեսությունը առատության պայմաններում կարող է տառապել աղքատությունից, երբ գործարարության պայմանները վատանում են, իսկ գործազրկությունն աճում է: Կամ էլ ավելորդ ծախսերը կարող են հանգեցնել զնաճի: Սակայն այստեղ քննարկված ֆինանսական միջոցառումները և հետազայում ուսումնասիրվելիք փողի քաղաքականությունը կարող են օգնել մեղմելու տնտեսական գերաճի և սնանկացման պարբերաշրջանները:
6. Այստեղ ներկայացված ֆինանսական քաղաքականության վերլուծությունն օգտագործում է քեյնզյան բազմապատկիչի կադապարը: Ավելի պարզ առած, մենք ենթադրում ենք մի աշխարհ, որտեղ զներն ու աշխատավարձը ճկուն չեն: Այնպես որ ընդհանուր առաջարկի կորը համեմատաբար հարթ է ներուժային ՀԱԱ-ից ցածր արտադրանքի մակարդակի տիրույթում:
7. Պետական ծախսերի աճը, ինքնին վերցված՝ անփոփոխ հարկերով ու ներդրումներով, ընդլայնում է ազգային արդյունքը, ինչպես ներդրման աճը: $Y + N + G$ սանդղակը տեղաշարժվում է դեպի վեր, և նրա հատման հավասարակշռության կետը 45 աստիճանի թեքության գծի հետ բարձրանում է:
8. Հարկերի նվազումը, ինքնին վերցված՝ անփոփոխ ներդրումներով և պետական ծախսերով, բարձրացնում է ազգային արդյունքի հավասարակշռության մակարդակը: Սպառման ՄՄ սանդղակը՝ կախված ՀԱԱ-ից, տեղաշարժվում է դեպի վեր և ծախս՝ հարկերի կրճատման չափով, բայց քանի որ տնօրինելի եկամտի ավել դոլարները մասամբ անցնում են խնայողությանը, ապա սպառման դոլարային աճը նույնչափ մեծ չի լինի, որչափ նոր տնօրինելի եկամտի աճը: Այդ պատճառով հարկերի բազմապատկիչն ավելի փոքր է, քան պետական ծախսի բազմապատկիչը:

Գ. Արտադրանքի որոշումը բաց տնտեսությունում

9. Բաց տնտեսությունն ընդգրկում է արտաքին առևտուրը, ապրանքների արտահանումն այլ երկրներ և դրսում արտադրված ապրանքների ներմուծումը: Ապրանքների և ծառայությունների արտահանման և ներմուծման տարբերությունը կոչվում է զուտ արտահանում:
Քսաներոդդ դարի մեծ մասում Միացյալ Նահանգների զուտ արտահանումը մոտ է եղել զրոյին, սակայն 1980-ական թվականներին տեղի ունեցավ զուտ արտահանման կտրուկ տեղաշարձ դեպի բացը:
10. Երբ ներառվում է արտաքին առևտուրը, ներքին պահանջարկը կարող է տարբերվել ազգային արդյունքից: Ներքին պահանջարկն ընդգրկում է սպառումը,

ներդրումն ու պետական գնումները ($U + L + T$): ՀԱԱ-ն ստանալու համար անհրաժեշտ է ավելացնել արտահանումը (U_h) և հանել ներմուծումը (L_m), այնպես որ

$$ՀԱԱ = U + L + T + X,$$

որտեղ $X =$ զուտ արտահանում $= U_h - L_m$: Ներմուծումը որոշվում է ներքին եկամտով և արտադրանքով, ինչպես նաև արտասահմանյան և տեղական ապրանքների հարաբերական գներով: Արտահանումը ներմուծման հայելային պատկերն է և որոշվում է արտաքին եկամտով և արտադրանքով, ինչպես նաև հարաբերական գներով: ՀԱԱ-ի մեկ դոլարի փոփոխությանը համապատասխանող ներմուծման փոփոխությունը արտահայտված դոլարով, կոչվում է ներմուծման սահմանային հակվածություն (L_m^*):

11. Արտաքին առևտուրը ՀԱԱ-ի վրա նույնպիսի ներգործություն ունի, ինչպիսին՝ ներդրումը կամ պետական գնումները: Հենց որ զուտ արտահանումն աճում է, աճում է նաև տեղական արտադրանքի ընդհանուր պահանջարկը: Հետևաբար՝ զուտ արտահանումը բազմապատկիչի ազդեցություն ունի արտադրանքի վրա: Սակայն ծախսից դեպի ներմուծում կատարվող հոսքի պատճառով, ծախսի բազմապատկիչը բաց տնտեսությունում ավելի փոքր է, քան փակ տնտեսությունում: Բազմապատկիչը հավասար է.

$$\text{Բաց տնտեսության բազմապատկիչը} = \frac{1}{(1 - L_m^* + L_m^*)},$$

որտեղ L_m^* -ն խնայողության սահմանային հակվածությունն է, L_m^* -ն՝ ներմուծման սահմանային հակվածությունը: Պարզ է, որ երբ մնացած մեծություններն անփոփոխ են, բաց տնտեսության բազմապատկիչն ավելի փոքր է, քան փակ տնտեսության բազմապատկիչը, որտեղ $L_m^* = 0$:

12. Օգտագործելով վիճակագրության մեթոդներ և մակրոտնտեսագիտական կադապրներ, տնտեսագետները կառուցել են իրականին մոտ կադապրներ, որպեսզի գնահատեն ծախսի բազմապատկիչները: Կարևոր կադապրների համար բազմապատկիչների գնահատականները մինչև չորս տարի ժամանակահատվածների համար փոփոխվում են 1-ի և 1,5-ի միջև:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐ

Բազմապատկիչի հիմնական կադապր	Պետական ծախսեր և հարկում	Բաց տնտեսության մակրոտնտեսագիտություն
$U + L$ սանդղակ ՀԱԱ-ի սահմանումը դիտարկելու երկու ուղիներ. Նախատեսված խնայողություն $=$ Նախատեսված ներդրում Նախատեսված $U +$ Նախատեսված $L =$ ՀԱԱ Ներդրումը հավասար է խնայողությանը. Նախատեսված և փաստացի մակարդակներ Ներդրման բազմապատկիչի ազդեցությունը $= 1 + U/U^* + (U/U^*)^2 + \dots$ $= \frac{1}{(1 - U/U^*)} = \frac{1}{1 - L_m^*}$	Ֆինանսական քաղաքականություն. $U + L + T + X$ կորը բաց T-ի ազդեցությունը ՀԱԱ-ի վրա L-ի ազդեցությունը U-ի և ՀԱԱ-ի վրա պետական ծախսի (T) և հարկերի (L) բազմապատկող ազդեցությունը $U + L + T$ կորը փակ տնտեսության համար	Բաց տնտեսության համար զուտ արտահանում $= X = U_h - L_m$ ներքին պահանջարկ և ՀԱԱ-ի ծախս ներմուծման սահմանային հակվածություն (L_m^*) բազմապատկիչը՝ փակ տնտեսությունում $= 1/(1 - L_m^*)$. բաց տնտեսությունում $= 1/(1 - L_m^* + L_m^*)$ առևտրի հոսքի ազդեցությունը ՀԱԱ-ի վրա փոխարժեքի ազդեցությունը ՀԱԱ-ի վրա

ՀԱՐՑԵՐ ԸՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Ենթադրենք՝ պարզագույն բազմապատկիչի կադապարում ներդրումը միշտ զրո է։ Ցույց տվեք, որ արտադրանքի հավասարակշռությունն այս մասնավոր դեպքում տեղի է ունենում սպառման ֆունկցիայի ծախսածածկման կետում։ Ինչու՞ արտադրանքի հավասարակշռությունը տեղի չի ունենա ծախսածածկման կետում, երբ ներդրումը զրո չէ։
2. Խնայողություն-ներդրում և 45 աստիճանի թեքության $U + N$ սխեմաները բազմապատկիչի կադապարում ազգային արդյունքը որոշելու երկու ուղիներն են։ Նկարագրեք դրանցից յուրաքանչյուրը։ Ցույց տվեք դրանց համարժեքությունը։
3. Վերակազմեք աղյուսակ 9-2-ը, ենթադրելով, որ զուտ ներդրումը հավասար է (ա) 300 մլրդ. դոլարի և (բ) 400 մլրդ. դոլարի։ Սրդյունքում որքանո՞վ է փոխվում ՀԱԱ-ն։ Տարբերությունը, արդյոք, մե՞ծ, թե՞ փոքր է և-ի փոփոխությունից։ Ինչու՞։ Երբ և-ն 200 մլրդ. դոլարից իջնում է 100 մլրդ-ի, որքա՞ն պետք է փոքրանա ՀԱԱ-ն։
4. Բացատրեք բազմապատկիչի՝ (ա) ընդհանուր գաղափարը, (բ) թվաբանությունը, (գ) երկրաչափական իմաստը։ Որո՞նք են բազմապատկիչները, երբ $UU_3 = 0,9; 0,8; 0,5$ և $LU_3 = 0,1; 0,8$ ։
5. Դուրս բերեք ծախսի և հաջորդական ծախսաշարի պայթյունավտանգ շղթան, երբ $UU_3 = 2$ ։ Աշխատեք բացատրել տարամետ անվերջ երկրաչափական շարքի թվաբանության տնտեսագիտությունը։
6. Բացատրեք հետևյալ հասկացությունները՝ պետական ծախսի բազմապատկիչ, սպառման սահմանային հակվածություն, ներմուծման սահմանային հակվածություն, բաց տնտեսության բազմապատկիչ։
7. Օգտագործելով ծախսի փուլերի գաղափարը, բաժնորվ բացատրեք, թե ինչու հարկերի բազմապատկիչը փոքր է ծախսի բազմապատկիչից։
8. 1980-ական թվականների ընթացքում շատ քաղաքական առաջնորդներ վիճում էին պետական բացը փոքրացնելու շուրջը։ Զննարկեք ապրանքների և ծառայությունների վրա կատարվող պետական ծախսերի կրճատման ազդեցությունը պետական բացի և արտադրանքի վրա։
9. Բացատրեք, թե ինչու՞ կառավարությունները կարող են ֆինանսական քաղաքականությամբ կայունացնել տնտեսությունը։ Ինչու՞ ֆինանսական քաղաքականությունը արտադրանքն ավելացնելու արդյունավետ միջոց է քեյնզյան տնտեսությունում, բայց ոչ՝ դասական տնտեսությունում։
10. Բացատրեք հետևյալի ազդեցությունը զուտ արտահանման և ՀԱԱ-ի վրա՝ որտեղ հնարավոր է օգտագործելով 9-3 աղյուսակը։
  - ա) Ներդրումը (N) աճել է 100 մլրդ. դոլարով։
  - բ) Պետական ծախսը (G) նվազել է 50 մլրդ. դոլարով։
  - գ) Աճել է արտաքին արտադրանքը, որի հետևանքով պրտահանումն աճել է 10 մլրդ. դոլարով։
  - դ) Փոխարժեքի նվազումը, որի հետևանքով արտահանումն աճել է 30 մլրդ. դոլարով, իսկ ներմուծումը ՀԱԱ-ի յուրաքանչյուր մակարդակում նվազել է 20 մլրդ. դոլարով։
11. Ինչի՞նչ է հավասար ծախսի բազմապատկիչը պետական ծախս և հարկեր չունեցող տնտեսությունում, երբ UU_3 -ն 0,8 է, իսկ $N\Delta U_3$ -ն 0 է։ Երբ $N\Delta U_3$ -ն 0,1 է։ Երբ $N\Delta U_3$ -ն 0,9 է։ Բացատրեք, թե ինչու՞ բազմապատկիչը կարող է նույնիսկ մեկից փոքր լինել։
12. «Նույնիսկ եթե կառավարությունը միլիարդներ է ծախսում սնանկացնող սպառագինությունների վրա, դա կարող է տնտեսական անկման ժամանակ նոր աշխատատեղեր ստեղծել և սոցիալապես օգտակար լինել»։ Զննարկեք այս միտքը։

ՓՈՂ ԵՎ ԱՌԵՎՏՐԱԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ

Նույնիսկ սերը այնքան շատ հիմարներ չի ստեղծել,
որքան փողի բնույթի մասին մտորումները:

Վ. Է. Վելյսթուն (1844 թ.)

Փողը մեր առօրյա կյանքի մի մասն է, այնքանով, որ մենք անդադար հետամուտ ենք նրան, սակայն հազվադեպ ենք կանգ առնում խորհելու նրա կենսական դերի մասին՝ որպես տնտեսական գործունեության խթանի: Այս գլխում մենք սկսում ենք փողի տնտեսագիտության ուսումնասիրությունը: Մենք սկսում ենք փողի բուն էության դիտարկումից, իսկ ապա կքննարկենք փողի գինը, շահադրույքը: Այս գլխի երկրորդ մասը նվիրված է դրամատնային համակարգին և փողի առաջարկին: Սա որպես ներածություն կծառայի հաջորդ գլխում՝ կենտրոնացված դրամատնային գործի և համընդհանուր տնտեսական գործունեության վրա փողի ազդեցության վերլուծության համար: Օգտագործելով մեր թեմատիկ ընթացքի ուրվագիծը, 10–1 նկարը ցույց է տալիս այս գլխում ընդգրկված թեմաները:

Փողի տնտեսագիտության ուսումնասիրությունը խիստ կարևոր է ժամանակակից շուկայական տնտեսության գործելակերպի ըմբռնման և այն ուղու համար, որով կառավարությունները կարող են վերահսկել արտադրանքը, գործազրկությունը և զնաճը: Փողի լավ տնտեսավարման դեպքում արտադրությունը կարող է սահունորեն աճել կայուն զանգվածով: Բայց եթե փողի մեխանիզմը հանկարծ սայթաքի, փողը կարող է արագորեն աճել կամ կտրուկ նվազել, և զնաճն ու անկումը կրկնակի կհետևեն փողի խզումներին: Աշխարհի այսօրվա տնտեսական խնդիրների զննումը՝ գերզնաճից ֆարավային Ամերիկայում մինչև խառնաշփոթը հյուսիսային Սիբիրում և խնայողությունների ու փոխառվածությունների ծախսողումը Միացյալ Նահանգներում, ի հայտ կբերի, որ որպես կանոն, խնդրի կենտրոնում փողի և ֆինանսների տնտեսավարման ճգնաժամն է:

Ա. ՓՈՂԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՇԱՅԱՐԻՈՒՅՔՆԵՐԸ

ՓՈՂԻ ԷՎՈԼՅՈՒՑԻԱՆ

Մեր ժամանակակից ֆինանսական համակարգը՝ արժույթով, վճարագրերով, ինքնավար զանապստի սարքերով և բազմաթիվ կատարելագործված ֆինանսական գործիքներով, մի օրում չի ստեղծվել: Այն զարգացել է դարերի ընթացքում: Բայց ֆինանսական համակարգի սիրտը փողն է, որ սահմանվում է հետևյալ կերպ.

Փողը այն ամենն է, ինչ ծառայում է որպես հանրորեն ընդունված փոխանակման միջոց կամ վճարամիջոց:

Ապրանքները փողի ամենավաղ տեսակն էին, բայց ժամանակի ընթացքում փողը վերածվեց թղթադրամային արժույթների և ընթացիկ հաշիվների: Այս բոլորն ունեն միևնույն էական հատկությունը՝ ընդունվում են որպես վճար ապրանքների և ծառայությունների դիմաց:

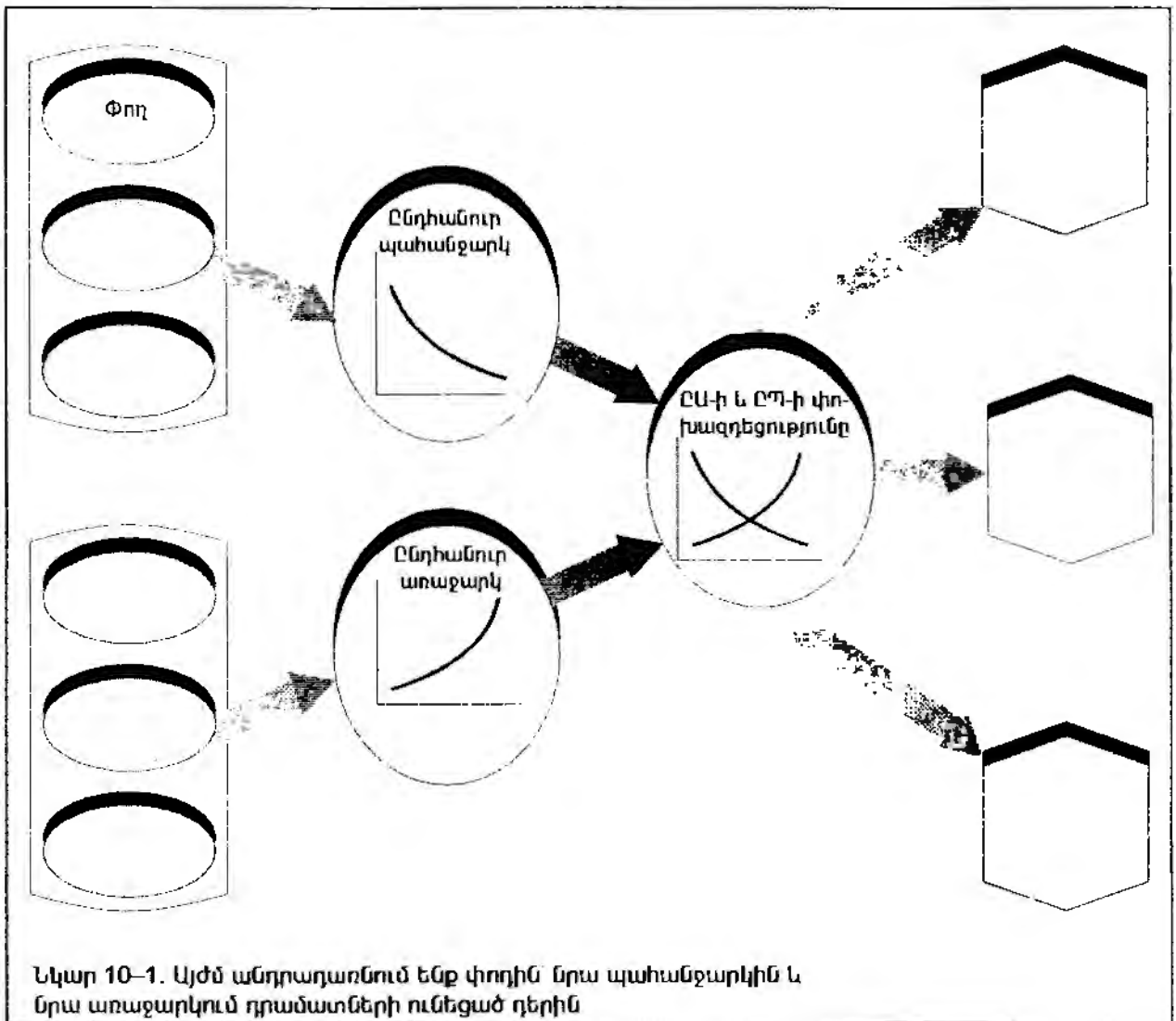
Ապրանքափոխանակություն: Երբ Սթենլի Ջիվն-

սը փողի վերաբերյալ մի հին ձեռնարկում ցանկացել է բացատրել ապրանքափոխանակության բնույթը, նա օգտագործել է հետևյալ օրինակը.

Երբ Փարիզի օպերայի թատրոնի երգչուհի օրիորդ Ջելին համերգ տվեց Ընկերության կողմից, «Նորմա» օպերայից դերերգի և մի քանի այլ երգերի համար նա պետք է ստանար մուտքի $\frac{1}{3}$ -ը: Դաշվելուց հետո պարզվեց, որ նրա բաժինը կազմում է՝ 3 խոզ, 23 հնդկահավ, 44 հավ, 5000 կոկոս, չիաշված զգալի քանակությամբ աղամաբուլը, կիտրոնը և մարինջը: Փարիզում կենդանիների և մրգի այս քանակությունը կարող էր բերել 4000 ֆրանկ, որը լավ վարձատրություն կլիներ հինգ երգի դիմաց: Սակայն Ընկերության կողմից ընտրված դերերը սակավ էին, և քանի որ օրիորդը չէր կարող ինքն սպառել եկամտի քիչ թե շատ նշանակալի բաժինը, հարկ եղավ այդ ընթացքում խոզերին և ընտանի թռչուններին կտակրել մրգով:

Այս օրինակը նկարագրում է ապրանքափոխանակությունը, որը կայանում է ապրանքներն այլ

Նկար 10-1. Այժմ անդրադառնում ենք փողին՝ նրա պահանջարկին և նրա առաջարկում դրամատների ունեցած դերին

ապրանքների հետ փոխանակելու մեջ: Ապրանքափոխանակությունը հակադիր է փողային տնտեսությանը, որտեղ առևտուրը կատարվում է հանրոքեն ընդունված փոխանակության միջոցի օգնությամբ:

Ապրանքափոխանակությունը ակնհայտորեն անհարմար լինելով (ինչպես ցույց տվեց երգերը խոզերի հետ փոխանակելու զավեշտական օրինակը), այնուամենայնիվ, մի մեծ առաջընթաց քայլ է՝ լրիվ ինքնապահովման ձևի համեմատությամբ: Երբ ամեն մի տնային տնտեսություն պետք է անհրաժեշտ ամեն բան ինքը պատրաստի, յուրաքանչյուրը ձեռք է զարկում ամեն ինչի և ոչնչի չի հասնում: Սակայն ապրանքափոխանակությունը գործում է խիստ անհարմարության պայմաններում, քանի որ աշխատանքի խնամքով մշակված բաժանումը աներևակայելի կլի-

ներ առանց մեծագույն հասարակական գյուտի փողի կիրառման:

Տնտեսությունների զարգացման հետ մարդիկ մի ապրանքը մյուսի հետ ուղղակիորեն չեն փոխում: Դրա փոխարեն նրանք ապրանքները վաճառում են փողով և այնուհետև այն օգտագործում ուրիշ այնպիսի ապրանքներ գնելու համար, որպիսիք ավելի շատ են ցանկանում ունենալ: Առաջին հայացքից թվում է, թե սա ավելի շուտ բարդացնում է գործը, քան պարզեցնում՝ մեկ գործարքը փոխարինելով երկուսով: Վերջապես, ենթադրենք դուք ունեց խնձոր և ցանկանում եք ունենալ ընկույզ: Մի՞թե ավելի հեշտ չէր լինի փոխանակել մեկը մյուսով, քան փողով վաճառել խնձորը և հետո փողն օգտագործել ընկույզ գնելու համար:

Իրականում ճիշտ է հակառակը՝ երկու փողային գործարքն ավելի հեշտ է, քան մեկ ապրանքափոխանակայինը։ Օրինակ՝ որոշ մարդիկ կարող է ցանկանան գնել խնձոր, իսկ ուրիշները՝ վաճառել ընկույզ։ Բայց շատ անսովոր դիպված կլիներ գտնել մի անձնավորություն, որի առևտուր անելու ցանկությունները ճիշտ համապատասխանեին ձերին՝ որ նա կամենար վաճառել ընկույզ և գնել խնձոր։ Օգտագործելով տնտեսագիտության դասական մի արտահայտություն՝ «կարիքների կրկնակի զուգադիպության» փոխարեն ավելի հավանական է «զուգադիպության կարիք» տեղի ունենալը։ Այսպիսով, մինչև որ քաղցած դերձակին չի վիճակվում հանդիպել զգեստագուրկ մի ագարակատիրոջ, որն ունի և՛ ուտելիք, և՛ տաբատ ունենալու ցանկություն, նրանցից ոչ մեկը չի կարող առևտուր անել ուղղակի ապրանքափոխանակությամբ։

Լայնածավալ առևտուր կատարող հասարակությունները պարզապես ի վիճակի չէին վերացնելու ապրանքափոխանակության անհաղթահարելի խոչընդոտները։ Հանրորեն ընդունված փոխանակության միջոցի՝ փողի կիրառումը ագարակատիրոջը հնարավորություն տվեց տաբատ գնել դերձակից, որը կոշիկ է գնում կոշկակարից և որը կաշի է գնում ագարակատիրոջից։

Ապրանքային փող։ Փողը որպես փոխանակության միջոց մարդկության պատմության մեջ սկզբից մտել է ապրանքների ձևով։ Այս կամ այն ժամանակ իրերի մի մեծ բազմազանություն ծառայել է որպես փող՝ անասունները, ձիթապտղի ձեթը, գարեջուրը կամ գինին, պղինձը, ոսկին, արծաթը, մատանին, աղամանը և ծխախոտը։

Վերը նշվածից յուրաքանչյուրն ունի իր առավելությունները և թերությունները։ Անասունները բաժանելի չեն մանր մասերի։ Գարեջուրը պահելիս արժեքավորությունը չի բարձրանում, թեև գինին պահելիս՝ հնարավոր է։ Ձիթապտղի ձեթը ապահովում է մի հիանալի հեղուկ արժույթ, որը, եթե մեկը կամենա, կարող է բուսեապես բաժանել, բայց հետը վարվելը փոքր-ինչ դժվար է, և այլն, և այլն։

Մինչև XIX դարը ապրանքային փողը գրեթե բացառապես սահմանափակված էր մետաղներով, ինչպիսիք են ոսկին ու արծաթը։ Փողի այս ձևերն ունեին *նյութի արժեք*, նշելով, որ դրանք հենց իրենց մեջ պարունակում են օգտագործելի արժեք։ Քանի որ փողն ուներ նյութի արժեք, կառավարությունը ինքնարժեքը երաշխավորելու կարիք չուներ, և փողի քանակությունը կարգավորվում էր շուկայի կողմից, ոսկու կամ արծաթի առաջարկի և պահանջարկի միջոցով։ Մետաղյա փողի թերությունն այն է, որ քիչ միջոցներ են պահանջվում այն պեղել-հանելու համար,

և որ այն կարող էր սուղ կամ առատ դառնալ պարզապես պատահաբար հանք հայտնաբերվելու պատճառով։

Կենտրոնացված դրամատների կողմից փողի վերահսկման երևան գալը հանգեցրեց շատ ավելի կայուն արժույթային համակարգի։ Այժմ փողի նյութի արժեքը նրա ամենանվազ կարևոր տարրն է։

Թղթադրամ։ Ապրանքային փողի դարաշրջանը տեղը զիջեց թղթադրամի դարաշրջանին։ Փողի էությունն այժմ բացահայտված է։ Փողը հարկավոր է ոչ թե հանուն իրեն, այլ այն իրերի համար, որոնք դրանով կգնվեն։ Մենք չենք ցանկանում ուղղակիորեն սպառել փողը, ավելի շուտ՝ օգտագործելով այն, մենք ազատվում ենք նրանից։ Նույնիսկ երբ մենք որոշում ենք պահել, դրա արժեքավորությունը գալիս է այն փաստից, որ մենք կարող ենք ծախսել հետագայում։

Թղթադրամային արժույթի կիրառումը լայնորեն տարածվել է, քանի որ այն փոխանակության հարմար միջոց է։ Արժույթը հեշտ է կրել և պահել։ Խնամքով հատելու դեպքում փողի արժեքը կարելի է պաշտպանել կեղծումից։ Այն փաստը, որ մասնավոր անձինք չեն կարող օրինական կերպով փող արտադրել, պահում է դրա սակավությունը։

Առաջարկի տվյալ սահմանափակման շնորհիվ փողն արժեք ունի։ Դրանով կարելի է իրեր գնել։ Քանի դեռ մարդիկ կարող են իրենց հաշիվները վճարել արժույթով, քանի դեռ ընդունված է որպես վճարամիջոց, այն կատարում է փողի դեր։

Դրամատնային փող։ Հիմա դրամատնային փողի ժամանակաշրջան է՝ դրամատներում կամ այլ ֆինանսական հաստատություններում ավանդագրված գումարների հիման վրա գրված վճարագրերի ժամանակաշրջան։ Շատ ապրանքների և ծառայությունների դիմաց վճարագրերն ընդունվում են որպես կանխիկ վճարում։ Փաստորեն, եթե մենք հաշվարկենք գործարքների ընդհանուր դոլարային քանակությունը, ապա կտեսնենք, որ $\frac{9}{10}$ -ը տեղի է ունենում դրամատնային փողով, իսկ մնացածը՝ արժույթով։

Անընդհատ էվոյուցիա։ Այսօր փողի տարբեր ձևերի արագընթաց նորացում է կատարվում։ Օրինակ՝ որոշ ֆինանսական հաստատություններ այժմ ընթացիկ հաշիվը կապակցում են խնայիաշվի հետ կամ նույնիսկ բաժնետոմսերի փաթեթի հետ, հաճախորդներին թույլ տալով վճարագրեր դուրս գրել իրենց բաժնետոմսի արժեքի հաշվին։ Վարկաքարտերը և «ճանապարհորդի վճարագրերը» կարող են օգտագործվել շատ գործարքներում։ Փողի արագ

փոփոխվող բնույթը դժվար խնդիրներ է առաջադրում դրամատներին, որոնց հանձնարարված է պետության փողի առաջարկի գնահատումը և վերահսկումը:

ՓՈՂԻ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԲԱՂԱԴՐԻՉՆԵՐԸ

Այժմ ավելի հանգամանորեն դիտարկենք ամերիկացիների կողմից կիրառվող փողի տարբեր տեսակները: Փողի առաջարկի գլխավոր քանակական չափանիշները *փողի միագումարներն* են: Այսօր դրանք հայտնի են որպես M_1 և M_2 , և լրագրերում կարող եք կարդալ դրանց շաբաթական տեղաշարժերի մասին, վերջերս տեղի ունեցող տատանումների նշանակությանը նվիրված խորիմաստ մեկնաբանությունների հետ մեկտեղ: Այստեղ մենք կխորանանք ճշգրիտ սահմանումների մեջ, որ կային առ 1991 թվականը:

Գործարքային փող: Փողի կարևոր և անմիջականորեն դիտվող չափումներից մեկը *գործարքային փողն* է կամ M_1 -ը, որը բաղկացած է ներկայումս գործարքների համար իրապես կիրառվող տարբերից: M_1 -ի բաղադրամասերը հետևյալն են.

- *Մետաղադրամներ:* M_1 -ը ընդգրկում է այն մետաղադրամները, որ դրամատները չեն պահում:
- *Թղթադրամ:* Ավելի կարևոր է *թղթադրամը*: Մեզանից շատերը մեկ կամ հինգ դոլարանոց դրամանիշի մասին գիտեն քիչ ավելին, քան այն, որ նրա վրա պատկերված է ամերիկյան որևէ պետական գործչի նկարը, կրում է որոշ պաշտոնական ստորագրություններ, և որ յուրաքանչյուրն ունի իր անվանական արժեքը նշող թիվ:

Ուսումնասիրենք տասը դոլարանոց դրամանիշը կամ որևէ այլ թղթադրամ: Հավանաբար, կհայտնաբերեք, որ այն հայտնում է. «Համերկային պահուստի թղթադրամ»: Նաև այն, որ դա «օրինական վճարամիջոց է բոլոր պարտքերի դիմաց՝ պետական, թե մասնավոր»: Բայց ի՞նչն է մեր թղթադրամի «հենքը»: Շատ տարիներ առաջ թղթադրամն ապահովված էր ոսկով կամ արծաթով: Այսօր այդպիսի հավակնություն չկա: Այսօր Միացյալ Նահանգների մետաղադրամը և թղթադրամը իրենցից ներկայացնում են *սահմանված փող*: Այս եզրը նշանակում է, որ ինչ-որ բան փող է համարվում ըստ կառավարության որոշման: Ավելի ճիշտ՝ կառավարությունը սահմանում է, որ մետաղադրամը և թղթադրամը օրինական վճարամիջոցներ են, որոնք պետք է ընդունվեն բոլոր պարտքերի դիմաց՝ թե՛ պետական, թե՛ մասնավոր:

Մետաղադրամը և թղթադրամը (գումարը, որ հայտնի է որպես «արժույթ») կազմում են գործարքային փողի (M_1) ընդհանուր քանակի մոտավորապես $1/4$ մասը:

- *Ընթացիկ հաշիվներ:* Գոյություն ունի գործարքային փողի մի երրորդ բաղադրամաս՝ ընթացիկ ավանդները կամ դրամատնային փողը: Դրանք հիմնապաշարներ են, որ ավանդագրված են դրամատներում կամ այլ ֆինանսական հաստատություններում և որոնց վրա դուք կարող եք վճարագրեր դուրս գրել: Դրանք մասնագիտորեն հայտնի են որպես «ցպահանջ ավանդներ կամ ընթացիկ ավանդներ»¹:

Եթե ես Ալբուգերքի ազգային դրամատան իմ ընթացիկ հաշվում ունեմ \$1000, ապա այդ ավանդը կարող է համարվել փող: Ինչու՞. Այն պարզ պատճառով, որ ես գումարների դիմաց կարող եմ վճարել այդ ավանդի հիման վրա ստացած վճարագրերով: Ավանդը նույնպես փոխանակության միջոց է: Ունենալով փողի էական հատկությունները, դրամատան ընթացիկ հաշիվների ավանդները համարվում են գործարքային փող՝ M_1 -ի մաս:

10-1 աղյուսակում տրված են գործարքային փողի (M_1) տարբեր բաղադրամասերի դոլարային արժեքները:

Լայնիմաստ փող: Թեև, խիստ ասած, M_1 -ը որպես վճարամիջոց փողի ամենահամապատասխան չափն է, գոյություն ունի մի երկրորդ անմիջականորեն դիտարկվող ամբողջություն՝ լայնիմաստ փողը կամ M_2 . Երբեմն այն կոչվում է «փողային միջոցներ» կամ

¹ Սինգլ 1970-ական թվականների վերջերը ընթացիկ հաշիվները փաստորեն «ցպահանջ ավանդներ» էին առևտրային դրամատներում և ոչ մի շահատուկույ չէին բերում: Առաջադիմող տեխնիկական գիտելիքների և բարձր շահադրույքների ճնշման տակ ցպահանջ ավանդների և այլ միջոցների միջև եղած կտրուկ տարբերությունն աստիճանաբար վերացվեց: 1980 և 1982 թթ. կոնգրեսն ընդունեց օրենքներ, որոնք ֆինանսական հաստատություններին թույլատրեցին բացելու նոր ընթացիկ հաշիվներ (որոնք կոչվեցին «ազատ շրջանառու վճարագրեր» կամ ԱՇԿ հաշիվներ) և թույլատրվեց ընթացիկ հաշիվների դիմաց շահ վճարել: 1980-ական թվականների վերջին շահադրույքների սահմանափակումները վերացվեցին համարյա բոլոր ֆինանսական միջոցների համար: Տարբեր հաստատությունների և միջոցների միջև կանոնակարգող սահմանափակումների վերացման արդյունքը փողի և այլ ֆինանսական միջոցների միջև եղած տարբերության արդտաճալն է: Ֆինանսական շուկաների ապակարգավորման կողմնակի հետևանքներից մեկը խնայողությունների և փոխառությունների ծախսողունն էր 1980-ական թվականների վերջում և 1990-ական թվականների սկզբում:

Փողի տեսակները	Սղո, դոլար		
	1959	1971	1990
Արժույթ (ֆինանսական հաստատություններից դուրս)	28,8	52,0	245,9
Ցպահանջ ավանդներ (պետական և որոշ արտասահմանյան ավանդները հանած)	110,8	175,1	277,5
ԱՇԿ հաշիվներ կամ այլ վճարագրվող ավանդներ	0,4	1,3	302,1
Ընդհանուր գործարքային փող (M₁)	140,0	228,4	825,5
խնայաշիվներ և կարծաժամկետ ավանդներ (ներառյալ փողի շուկայի հիմնապաշարները)	157,8	484,3	2.497,8
Լայնփնաստ փող (M₂)	297,8	712,7	3.323,3

Աղյուսակ 10-1. Միացյալ Նահանգների փողի առաջարկի բաղադրիչները

Փողի առաջարկի երկու լայնորեն կիրառվող սահմանումներն են՝ գործարքային փողը (M₁) և լայնփնաստ փողը (M₂)։ M₁-ը բաղկացած է արժույթից և ընթացիկ հաշիվներից։ M₂-ը դրանց ավելացնում է որոշակի «համարյա փո-

ղեր», ինչպիսիք են խնայաշիվները և ժամկետավոր ավանդները։ (Աղբյուրը՝ համերկրային պահուստի վարչություն)։

«համարյա փող»։ M₂-ը ընդգրկում է M₁-ը, ինչպես նաև դրամատների խնայաշիվները և համանման միջոցները, որոնք գործարքային փողի մոտակա փոխարինողներն են։ M₂-ի այդպիսի համարյա փողի օրինակները ներառում են ձեր դրամատան խնայաշիվում եղած ավանդները, փողի շուկայում ձեր բորսային միջնորդի կողմից վարվող համատեղ հիմնապահուստի հաշիվը, փողի շուկայում առևտրային դրամատան կողմից վարվող ավանդային հաշվում եղած ավանդը։ Եվ այլն։

Ինչու՞ սրանք գործարքային փող չեն։ Որովհետև դրանք չեն կարող որպես փոխանակության միջոց օգտագործվել բոլոր գնումների համար։ Այնուամենայնիվ, դրանք համարյա փողի ձևեր են, քանի որ դուք կարող եք դրանք արագորեն՝ առանց արժեկորստի փոխակերպել կանխիկ փողի։

Վերջին տասնամյակի ընթացքում M₂-ը փողի առաջարկի աճի միտումների օգտավետ ցուցանիշ էր։ Այն ցուցաբերեց ավելի մեծ կայունություն, քան M₁-ը, որովհետև երբ 1980-ական թվականներին սկսեցին կիրառել ընթացիկ հաշիվների նոր տեսակներ, M₁-ը խիստ անկայուն ձևով դրսևորեց իրեն։ Այդ ժամանակ պարզվեց, որ M₂-ը տնտեսական գործունեության ավելի լավ ծանրաչափ է։

Գոյություն ունեն փողի շատ ուրիշ մասնագիտական սահմանումներ, որ մասնագետների կողմից կիրառվում են փողի տնտեսագիտության մեջ։ Բայց մեր նպատակների համար մեզ անհրաժեշտ է տիրապետել փողի միայն երկու հիմնական սահմանումներին։

Փողի հիմնական հասկացությունը գործարքային փողն է կամ M₁-ը, որը դրամատներից դուրս շրջանառության մեջ գտնվող մետաղադրամի և թղթադրամի ընդհանուր քանակն է։ Գումարած վճարագրվող ավանդները։ Ոչ այնքան

հաճախ մենք կվկայակոչենք նաև լայնփնաստ փողը (M₂), որն ի լրումն մետաղադրամի, թղթադրամի և վճարագրվող ավանդների, ներառում է այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են խնայաշիվները։

ՇԱՀԱԴՐՈՒՅՔՆԵՐԻ ԲՆՈՒՅԹԸ

Գրքի հետագա մասերում փողի առաջարկը և պահանջարկը վերլուծելիս մենք կարիք կունենանք հաշվի առնել փողի գինը, որը հենց շահադրույքն է։

Շահը փողի օգտագործման համար վճարված վարձն է։ Շահադրույքը միավոր ժամանակում վճարված շահի քանակն է։ Այլ կերպ ասած՝ մարդիկ պարտավոր են վճարել փող փոխառելու հնարավորության համար։ Շահադրույքը մեկ տարեկան փոխառված յուրաքանչյուր դոլարին ընկնող փոխառված փողի արժեքն է դոլարներով չափված։

Որոշ օրինակներով լուսաբանենք, թե ինչպես է գործում շահը։

- Երբ դուք ավարտում եք քոլեջը, ձեր անունով ունեք \$500։ Դուք որոշում եք պահել այս արժույթը։ Եթե դուք ձեր հիմնապահուստներից ոչինչ չծախսեք, ապա տարվա վերջում կունենաք նույնությամբ \$500, քանի որ արժույթը ունի զրո շահադրույք։
- Դուք \$2000 դնում եք ձեր տեղական դրամատան խնայաշիվին, որտեղ խնայաշիվների շահադրույքը կազմում է տարեկան հինգ տոկոս։ Ստացին տարվա ավարտին դրամատունը կվճարի \$100-ի չափով շահ, և այսպես, այժմ հաշվի վրա կա \$2100։

- Դուք սկսել եք ձեր առաջին աշխատանքը և որոշել եք գնել \$10.000 արժողությամբ ինքնաշարժ: Դուք ի վիճակի կլինեք գումարը վճարել մեկ տարում: Ձեր ձեռնարկատերը ձեզ կարճաժամկետ փոխառություն է առաջարկում տարեկան տասներկու տոկոսի պայմանով: Փոխառությունը ձեզ պարտավորեցնում է ամսական \$100 շահ վճարել (կամ տարեկան \$1200) և տարվա վերջին վերադարձնել 10.000 դոլար հիմնական դրամագումարը:
- Ձեր մոր աշխատանքի մի քանի ամիսներից հետո դուք գնելու համար մի փոքր տուն եք գտել, և գինը պայմանավորվել է \$100.000: Դուք այցելում եք ձեր տեղական դրամատուն և պարզում, որ հաստատուն շահադրույքով գրավադրությունն ունի տարեկան տասը տոկոս շահադրույք: Ամեն ամիս դուք կատարում եք 877,58 դոլարի գրավադրության վճարում: Նկատի առեք, որ այս վճարը փոքր-ինչ ավել է, քան ամիսներով համաձայնաբար բաշխված ամսական $10/12$ տոկոս կազմող շահավճարը: Ինչու: Որովհետև այն ընդգրկում է ոչ միայն շահը, այլ նաև մարումը: Դա փոխառված քանակության՝ հիմնական գումարի փոխհատուցումն է: Այն ժամանակ, երբ դուք կկատարեք ձեր 360 ամսական վճարումները, դուք լրիվ կփակեք փոխառության հաշիվը:

Այս օրինակներից երևում է, որ շահադրույքներն ունեն գույքային մեծություն՝ արտահայտված տարեկան տոկոսներով: Շահը փող փոխառելու դիմաց վճարված գինն է, որը փոխառուին հնարավորություն է ընձեռում փոխառության ժամանակամիջոցում իրական միջոցներ ձեռք բերել:

ՇԱՀԱԴՐՈՒՅՔՆԵՐԻ ՇԱՐԺ

Դասագրքերը հաճախ են հիշատակում «շահադրույքը», բայց «Ուոլ սթրիթ ջոռնլի» նման լրագրին նետված հայացքը այսօրվա բարդ ֆինանսական համակարգում բացահայտում է շահադրույքների մի ամբողջ շփոթեցուցիչ շարք: Շահադրույքները հիմնականում տարբերակվում են ըստ փոխառության կամ փոխառուի առանձնահատկությունների: Զննենք հիմնական տարբերությունները:

1. **Վճարաժամկետ:** Փոխառությունները տարբերվում են իրենց վճարաժամկետով՝ այն ժամկետով, մինչև որը դրանք պետք է լրիվ վճարվեն: Ամենակարճաժամկետ փոխառությունները մեկօրյա են: Օրինակ՝ դրամատունը կարող է պարտքով միջոցներ տրամադրել մի օրվա ձեռնարկության, որն ակնկալում է վճարել հաջորդ օրը: Կարճաժամ-

կետ արժեթղթերը գործում են մինչև մեկ տարի: Ընկերությունները հաճախ թողարկում են տասից երեսուն տարի վճարաժամկետով պարտատոմսեր, իսկ գրավադրությունները, որպես կանոն, ունեն մինչև 30 տարվա վճարաժամկետ: Երկարաժամկետ արժեթղթերն ընդհանրապես պահանջում են ավելի բարձր շահադրույքներ, քան կարճաժամկետ թողարկումները, քանի որ մարդիկ միայն այն դեպքում են կամենում իրենց միջոցների մատչելիությունը գոհաբերել, եթե կարող են մեծացնել իրենց շահույթը:

2. **Ռիսկ:** Որոշ փոխառություններ ըստ էության ռիսկից զերծ են, մինչդեռ մյուսները վերին աստիճանի շահարկող են: Ներդրողները պահանջում են, որ վտանգավոր ձեռնարկումներում ներդրում կատարելիս իրենց ապահովագին վճարվի: ԱՄՆ-ի պետական արժեթղթերը գտնվում են չարքի ապահով ծայրին: Այս պարտատոմսերը և մուրհակները ապահովված են վստահությամբ ու վարկով և պետական հարկային հոգրությամբ: Դրանք ապահով են, քանի որ պետական պարտքի վրա հիմնված շահը համարյա անկասկած կվճարվի: Ռիսկի տեսակետից միջանկյալ դիրք են զրավում վստահելի ընկերությունների, նախագների և տեղական փոխառությունների: Ռիսկ պարունակող ներդրումները, որոնք կրում են պարտազանցման կամ չվճարման նշանակալի հնարավորություն, ներառում են սնանկությանը մոտ ընկերություններում, փլուզվող հարկային դրվածքով քաղաքներում կամ մեծ չափերի արտաքին պարտքերով և ներմուծման փոքր եկամուտներով ևատիճական Ամերիկայի երկրներում կատարված ներդրումները:

ԱՄՆ-ի կառավարությունը վճարում է այսպես կոչված «առանց ռիսկի» շահադրույք, վերջին տասնամյակի ընթացքում կարճաժամկետ փոխառությունների համար սա կազմել է տարեկան 5-15 տոկոս: Ավելի ռիսկ պարունակող արժեթղթերը կարող են վճարել տարեկան 1, 2 կամ 5 տոկոս ավելի, քան առանց ռիսկի դրույքներն են: Այս հավելվածարը արտացոլում է այն անհրաժեշտ գումարը, որը պարտազանցման դեպքում անհրաժեշտ է փոխատուի վնասները հատուցելու համար:

3. **Դյուրիրացնելիություն:** Միջոցները կոչվում են «դյուրիրացնելի», եթե դրանք արժեքի փոքր կորստով կարող են արագորեն վերածվել փողի: Վաճառման ենթակա շատ արժեթղթեր, ներառյալ սովորական բաժնետոմսերը և ընկերակցական ու պետական պարտատոմսերը, կարող են արագորեն փողի վերածվել իրենց ընթացիկ դրույքին մոտ արժեքով: Դժվարիրացնելի միջոցները ներառում են հատուկ միջոցներ, որոնց համար չկա

որոշակի շուկա: Օրինակ, եթե դուք տուն ունեք ծայրամասային շրջանում, ձեզ համար դժվար կլինի այն վաճառել արագորեն կամ այնպիսի գնով, որը մոտ լինի նրա փոխարինման արժեքին: Նման ձևով դժվար կլինի փոքր մասնավոր ընկերության կանխիկ դրամի փոխարկելը իր լոկալ արժեքին համապատասխան: Տունը և փոքր ընկերությունը դժվարիրացնելի միջոցներ են: Ավելի մեծ ռիսկի և փոխառուի ներդրումը հետ ստանալու դժվարության պատճառով դժվարիրացնելի միջոցները կամ փոխառությունները սովորաբար օժտված են զգալիորեն ավելի մեծ շահադրույքներով, քան փոխարկելի, առանց ռիսկի միջոցներն ու փոխառությունները:

4. **Վարչական ծախսեր:** Փոխառությունները տարբերվում են իրենց հսկողության և վարման համար անհրաժեշտ ժամանակի և ջանքերի առումով: Որոշ փոխառություններ պարզապես պահանջում են պարբերաբար ստանալ շահույթի հաշիվները: Սյունները, օրինակ, ուսանողական փոխառությունները, գրավները կամ վարկատուներով կանխավճարները, պահանջում են ժամանակին ապահովել վճարումները: Երբեմն վարկատուները խուզարկուներ և իրավաբաններ են վարձում պարտապաններին հետևելու համար: Վարման ավելի բարձր ծախսերով փոխառությունները կարող են օժտված լինել տարեկան 5–10 տոկոսով ավելի շահադրույքներով, քան այլ շահադրույքներն են:

Երբ այս չորս գործոնները դրվում են միասին, արդեն զարմանալի չէ, որ տեսնում ենք այսքան շատ տարբեր ֆինանսական միջոցներ և շահադրույքներ: 10–2 նկարը ցույց է տալիս մի քանի կարևոր շահադրույքների վարքը վերջին երեք տասնամյակների ընթացքում: Հաջորդող ըննարկման մեջ, երբ խոսում ենք «շահադրույքի» մասին, նկատի ունենք պետական կարճաժամկետ արժեթղթերի շահադրույքը, ինչպես, օրինակ, 90-օրյա գանձարանային մուրհակի դրույքը: Ինչպես ցույց է տալիս 10–2 նկարը, մյուս շահադրույքների մեծ մասը բարձրանում և իջնում է եռամսյա գանձարանային մուրհակի դրույքին համաքայլ:

ԻՐԱԿԱՆ ԵՎ ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՇԱՀԱԴՐՈՒՅՔՆԵՐ

Շահը չափվում է դոլարային արտահայտությամբ և ոչ թե ձկներով, ավտոմեքենաներով կամ ընդհանրապես ապրանքներով: *Անվանական շահադրույքը* չափում է տարեկան դոլարային եկամուտը յուրաքանչյուր ներդրված դոլարի դիմաց: Բայց դոլարները կարող են դառնալ աղավաղված չափանիշներ: Չկան, ավտոմեքենայի կամ ապրանքների գները

ընդհանրապես փոփոխվում են տարեցտարի՝ այս օրերին գները որպես կանոն աճում են գնաճի պատճառով: Այլ կերպ ասած՝ շահադրույքը դոլարով չի չափում այն, ինչ փոխատուն իրականում վաստակում է ապրանքների կամ ծառայությունների արտահայտությամբ: Սենեք՝ դուք այսօր \$100 եք հատկացրել տարեկան հինգ տոկոս շահով: Դուք տարվա վերջին հետ կստանաք \$105: Բայց քանի որ գները մեկ տարվա ընթացքում փոխվել են, դուք ի վիճակի չեք լինի ստանալու նույն քանակությամբ ապրանքներ, ինչ կարող էիք տարվա սկզբին գնել ձեր սկզբնական \$100-ով:

Անհայտ է, որ մեզ անհրաժեշտ է շահի այլ սկզբունք, որը չափեր ներդրումներից ստացվող հատույցը՝ արտահայտված իրական ապրանքներով և ծառայություններով, քան դոլարներով: Այս այլընտրանքային գաղափարը *իրական շահադրույքն* է, որը չափվում է ապրանքների այն քանակությամբ, որ վաղը կստանանք այսօր մեր մերժած ապրանքների դիմաց: Իրական շահադրույքը ստացվում է անվանական կամ դոլարային շահադրույքները գնաճի չափով ճշգրտելով:

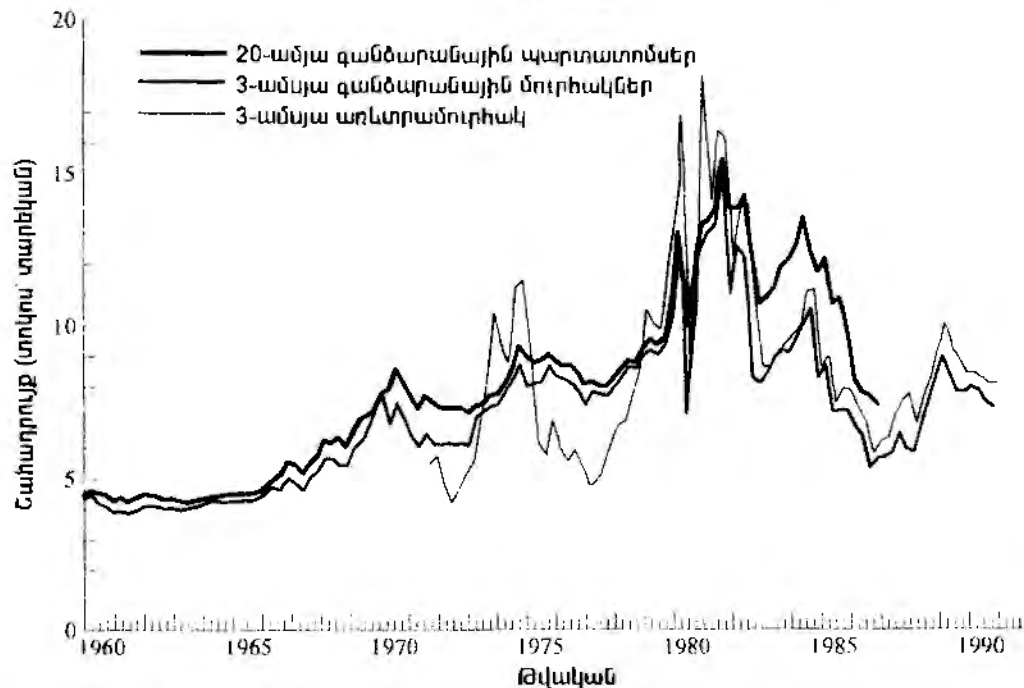
Անվանական շահադրույքը (երբեմն նաև՝ «փողային շահադրույք») փողի շահադրույքն է՝ արտահայտված փողով: Երբ թերթում կարդում եք շահադրույքների մասին կամ քննարկում եք 10–2 նկարի շահադրույքները, դուք նայում եք անվանական շահադրույքին, դրանք տալիս են ամեն ներդրված դոլարից ստացվող դոլարային հատույցը:

Դրան հակառակ **իրական շահադրույքները** ճշտված են գնաճի չափով և սահմանվում են որպես անվանական շահադրույք համաձայն գնաճի չափը: Որպես օրինակ, եթե դրույքն՝ անվանական շահադրույքը տարեկան 13 տոկոս է, իսկ գնաճը՝ 7 տոկոս, մենք կարող ենք հաշվել իրական տարեկան շահադրույքը որպես $13 - 7 = 6$ տոկոս: Այլ խոսքով՝ եթե դուք այսօր փոխ տաք 100 զամբյուղ շուկայական ապրանք, հաջորդ տարում հետ կստանաք միայն 106 (և ոչ 113) զամբյուղ՝ որպես սկզբնական և իրական շահի վճարումներ:

Գնաճի ժամանակաշրջանների ընթացքում մենք պետք է օգտվենք իրական և ոչ թե անվանական կամ փողային շահադրույքներից՝ հաշվելու համար ներդրումներից ստացված հատույցը արտահայտված տարվա ընթացքում ներդրված ապրանքների դիմաց վաստակած ապրանքներով:

Շահադրույքների վերջին տեղաշարժերը: Անվանական և իրական շահադրույքների տարբերությունը լուսաբանված է 10–3 նկարում: Այն ցույց է տալիս, որ 1960–1980 թթ. անվանական շահադրույքների աճի մեծ մասը եղել է զուտ պատրանքային, քա-

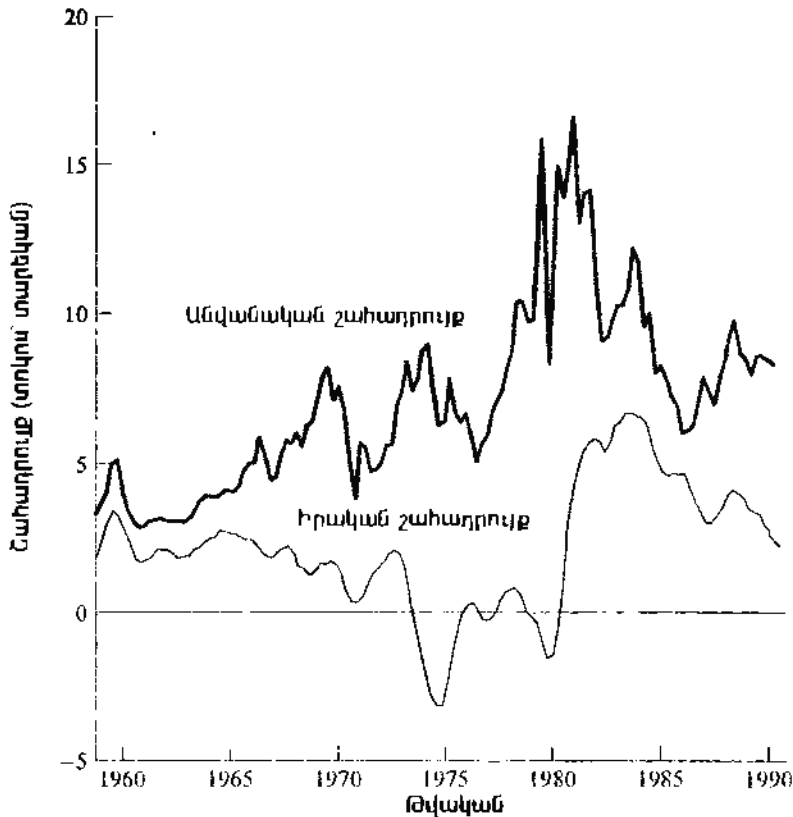

Նկար 10-2. Շահադրույքների մեծ մասը չարժվում է միասին

Այս գծապատկերը ցույց է տալիս ԱՄՆ-ի տնտեսության մեջ գործող հիմնական շահադրույքները՝ պետական արժեթղթերին, ինչպիսիք են կարճաժամկետ գանձարանային մուրհակները և երկարաժամկետ գանձարանային պարտատոմսերը, ընկերակցությունների կարճաժամկետ

պարտավորություններին՝ առևտրամուրհակով և ընկերակցությունների երկարաժամկետ փոխառություններին՝ ընկերակցությունների պարտատոմսերով և տների գրավների դիմաց սպառողների պարտքերին (Սղբյուրը՝ համերկրային պահուստի համակարգ)։

Նկար 10-3. Իրական և անվանական շահադրույքներ

Այս նկարը հաստ գծով ցույց է տալիս ապահով կարճաժամկետ արժեթղթերի (մեկամյա գանձարանային մուրհակներ) անվանական շահադրույքները: Ուշադրություն դարձրեք դրանց վերընթացին վերջին 25 տարում: Դեպի վեր շարժման մեծ մասը կարող է դիտվել որպես գնաճի մեծացման արտացոլում: Բարակ կողը ցույց է տալիս իրական շահադրույքը, որը չափասար է անվանական

կամ փողային դրույքից հանած իրականացած գնաճի չափը մախորդ տարվա ընթացքում: Ուշադրություն դարձրեք, որ իրական շահադրույքը մինչև 1980 թվականը ուղղված էր դեպի ցած: Սակայն 1980 թվականից հետո շահադրույքները սրընթաց շարժվել են դեպի վեր: (Աղբյուր՝ համերկրային պահուստի խորհուրդ, ԱՄՆ-ի աշխատանքի վարչություն)

ՓՈՂԻ ՊԱՅԱՆՉԱՐԿԸ

Նի որ այդ տարիներին անվանական շահադրույքները միայն հետևել են գնաճին: 1980 թվականից հետո իրական շահադրույքները աճել են սրընթաց կերպով:

Ո՞րն է իրական շահադրույքների թռիչքի պատճառը: Մակրոտնտեսագետների մեծ մասը հավատացած է, որ իրական շահադրույքները աճեցին, քանի որ համերկրային պահուստը խստացրեց փողի քաղաքականությունը՝ որպես հակազդեցություն այդ ժամանակաշրջանի բարձր գնաճին (հաջորդ գլխում կլուսաբանվի այն մեխանիզմը, որով այս խստացումը տեղի է ունենում):

Փողի պահանջարկը տարբերվում է պաղպաղակի կամ կինոնկարի նկատմամբ եղած պահանջարկից: Փողը չեն ցանկանում հենց հանուն իրեն. դուք չեք կարող մետաղադրամն ուտել, և մենք հազվադեպ ենք \$100 թղթադրամները պատից կախում՝ դրանց գեղարվեստական որակի համար: Ավելի շուտ՝ փողը պահվում է, քանի որ այն մեզ անուղղակի ձևով ծառայում է որպես քսայուղ առևտրի և փոխանակության համար. Իրեր գնելու համար փող ունենալու անհրաժեշտությունն է փողի նկատմամբ պահանջարկի ներքինը:

ՓՈՂԻ ԳՈՐԾԱՌՈՒԹՅՈՒՆԵՐԸ

Նախքան փողի պահանջարկը վերլուծելը դիտարկենք փողի գործառնությունները:

1. Փողի կարևորագույն գործառնությամբ որպես *փոխանակման միջոց* ծառայելն է: Առանց փողի մենք անընդհատ ինչ-որ մեկին կփնտրեինք՝ նրա հետ ապրանքափոխանակություն կատարելու համար: Մենք հաճախ ստիպված ենք լինում փողի օգտակարության մասին հիշել, երբ այն այլևս պատշաճ ձևով չի աշխատում, ինչպես խորհրդային Սիոսթյունում վաղ 1990-ական թվականներին, երբ մարդիկ ծամեր էին վատնում հերթերում՝ սպասելով ապրանքների, և ջանում էին ձեռք բերել դոլարներ և այլ արտարժույթ, քանի որ ռուբլին դադարել էր գործել որպես փոխանակության ընդունելի միջոց:
2. Փողն օգտագործվում է նաև որպես *հաշվարկման միավոր*, որով չափում ենք իրերի արժեքը: Ճիշտ այնպես, ինչպես կշիռը չափում ենք կիլոգրամներով, այդպես էլ արժեքը չափում ենք փողով: Հաշվարկման ընդհանուր միավորի օգտագործումը մեծապես պարզեցնում է տնտեսական կյանքը:
3. Փողը երբեմն օգտագործվում է որպես *արժեքի կուտակման միջոց*, այն թույլ է տալիս պահել արժեքը ժամանակի ընթացքում: Ախլս պարունակող միջոցների հետ համեմատած, ինչպիսիք են բաժնետոմսերը կամ անշարժ ունեցվածքը կամ ունիին, փողը համեմատաբար ռիսկից զերծ է: Հիմ որներում մարդիկ արժույթն էին պահում որպես հարստության ապահով ձև: Մյուս ավելի և ավելի շատ մարդիկ որպես ապահով միջոց պահում են բարձր շահաբեր փողը (ինչպիսիք են ԱՇՎ հաշիվները): Բայց հարստության ճնշող մեծամասնությունը այսօր պահվում է այլ միջոցներով, ինչպիսիք են խնայողական հաշիվները, բաժնետոմսերը և անշարժ ունեցվածքը:

ՓՈՂԸ ՊԱՅԵԼՈՒ ԾԱԽՍԵՐԸ

Փողի այս երեք գործառնությունները չափազանց կարեւոր են մարդկանց համար, այնքան կարևոր, որ նրանք պատրաստ են ծախս կատարել պահելու արժույթը կամ ցածր շահավետության ընթացիկ հաշիվները: Ա՛րն է փող պահելու ծախսը: Դա շահի այն գոհաբերությունն է, որ դուք կրում եք՝ պահելով փողը և ոչ թե ավելի ռիսկ պարունակող, ավելի քիչ փոխարկելի միջոցը կամ ներդրումը:

Ասենք դուք 1990 թվականի սկզբին խնայողական հաշվի մեջ դրել եք \$1000, դուք կվատակեք

մոտ ութ տոկոս շահ և \$1080 կունենաք 1990 թվականի վերջին: Սա ներկայացնում է ութ տոկոս փող կամ անվանական շահադրույք: Դրան հակառակ, ենթադրենք, դուք 1990 թվականին ձեր \$1000-ը թողել էիք արժույթով և ոչ թե փողի շահ բերող միջոցի տեսքով: Տարվա վերջին դուք կունենաք միայն \$1000, քանի որ արժույթը շահ չի բերում: Փողը արժույթի տեսքով պահելը այս դեպքում կարծենա \$80:

Փողը թույլ է տալիս հեշտ ու պրագմատիկ գործարքներ, միանձնակ որոշել զինը, նաև արժեքը պահպանել ժամանակի ընթացքում: Այս ծառայությունները, սակայն, ամիսատույց չեն: Եթե հարստությունը պահվել բաժնետոմսերով, պարտատոմսերով կամ խնայողական հաշիվներով և ոչ թե փողի տեսքով, այն կբերեր ավելի բարձր շահադրույք:

Դիտարկենք մեկ այլ օրինակ: Դուք ձեր ընթացիկ հաշվում ունեք \$1000 կամ դրամատան փող (M₁): Դրամատունը ձեր ընթացիկ հաշվի դիմաց վճարում է տարեկան հինգ տոկոս կամ \$50: Մյուս կողմից՝ դուք կարող եք ութ տոկոս վաստակել խնայողական հաշվի միջոցով: Այսպիսով, \$1000-ը դրամատան փողի տեսքով պահելու վերջնական ծախսը (կամ այլընտրանքի գինը) եղավ \$30 (= \$80 - \$50):

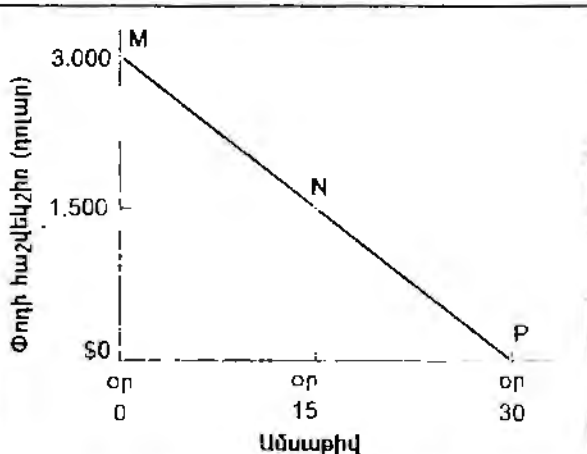
Ինչու՞ դուք պետք է գոհաբերեք \$30: Բանի որ ձեռնառու է փողը պահել ընթացիկ հաշվում, որպեսզի վճարեք սննդամթերքի կամ նոր հեծանվի համար: Դուք օգտվում եք «փողի ծառայություններից», որոնք արժեն տարեկան ամենաքիչը \$30:

ՓՈՂԻ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻ ԵՐԿՈՒ ԱՂԵՅՈՒՐՆԵՐԸ

Գործարքային պահանջարկ: Մարդիկ և ձեռնարկությունները փողն օգտագործում են որպես փոխանակման միջոց. տնային տնտեսություններին փողը հարկավոր է նպարտեղեն գնելու համար, իսկ ձեռնարկություններին՝ նյութերի և աշխատանքի դիմաց վճարելու համար: Այս անհրաժեշտությունները ներկայացնում են *փողի գործարքային պահանջարկը*:

10-4 նկարը լուսաբանում է փողի գործարքային պահանջարկի մեխանիզմը: Այս նկարը ցույց է տալիս մի ընտանիքի ունեցած փողի քանակությունը, որը վաստակում է ամսական \$3000, այն պահում է փողի տեսքով և ծախսում մեկ ամսվա ընթացքում: Հաշվարկները ցույց կտան, որ ընտանիքը փողի հաշվեկշիռներում միջինն ունի \$1500:

Այս օրինակը մեզ կարող է օգնել հասկանալու, թե փողի պահանջարկը ինչպես է արձագանքում տարբեր տնտեսական ազդեցություններին: Եթե բոլոր գներն ու եկամուտները կրկնապատկվեն, ապա 10-4 նկարի ուղղածից առանցքի աանդակը պար-

Նկար 10-4. Փողի գործարքային պահանջարկ

Որքա՞ն փող կարող է պահել տիպական ընտանիքը՝ ենթադրելով, ամսվա սկզբին ընտանիքը ստացել է \$3000 և ամբողջ քանակությունը ամսվա ընթացքում ծախսում է օրական հաստատուն \$100 չափով։ Ավելին, ընտանիքն ամսվա ընթացքում իր փողից ոչ մի մաս չի ներդրում մեկ այլ միջոցի մեջ։ Այսպիսով ընտանիքն ունի \$3000 0-րդ օրը, \$1500՝ 15-րդ օրը և ոչինչ՝ ամսվա վերջին։ Սա ցույց է տրված MNP գծի միջոցով։

Որքա՞ն փող ունի ընտանիքը միջին հաշվով։ Պատասխան՝ \$3000-ի $1/2$ մասը = \$1500։

Հասկանալու համար, թե ինչ վարք ունի փողի պահանջարկը, պատկերացրեք, թե այս նկարն ինչպես կփոխվեր, եթե բոլոր գներն ու եկամուտները կրկնապատկվեին։ Եթե իրական եկամուտները կրկնապատկվեին։ Եթե խնայողական հաշիվների շահադրույքները դառնային 20 տոկոս։

զապես կփոխվի՝ կրկնապատկելով բոլոր դոլարային արժեքները։ Պարզ է, որ M-ի նկատմամբ անվանական պահանջարկը կրկնապատկվում է։ Այսպիսով փողի գործարքային պահանջարկը կրկնապատկվում է, եթե անվանական ՀԱՄ-ն կրկնապատկվում է առանց իրական ՀԱՄ-ի կամ այլ իրական փոփոխականների փոփոխության։

Զափազանց կարևոր հարց է, թե փողի պահանջարկը ինչպե՞ս է փոփոխվում շահադրույքի հետ։ Հիշենք, որ մեր ընտանիքը այլընտրանքային գին է վճարում իր ընթացիկ հաշվի պատճառով M-ի շահադրույքը ավելի ցածր է, քան ուրիշ արժեթղթերինը։ Եթե շահադրույքն աճի, ընտանիքը կարող է մտածել

նկեց ամսվա սկզբին մեր փողի միայն կեսը դնենք ընթացիկ հաշվում, իսկ մյուս կեսը դնենք խնայողական հաշվում՝ վաստակելով տարեկան ութ տոկոս։ Այնուհետև տասնհինգերորդ օրը մենք հետ կվերցնենք այն \$1500 փողի շահ բերող միջոցից և կդնենք մեր ընթացիկ հաշվի մեջ՝ վճարելու համար հաջորդ երկու շաբաթվա մեր ծախսերը։

Ուշադրություն դարձրեք վերջնական արդյունքին։ շահադրույքների աճելուն պես մեր ընտանիքը որոշեց իր վաստակի կեսը դնել խնայողական հաշվում, ընտանիքի միջին փողի հաշվեկշիռն ընկավ \$1500-ից \$750-ի։ Սա ցույց է տալիս, թե փողի ունեցած քանակությունները (կամ փողի պահանջարկը) ինչպես կարող են զգալուն լինել շահադրույքների նկատմամբ։ *Երբ շահադրույքներն աճում են, իսկ մնացած գործոններն անփոփոխ են, փողի պահանջարկը քանակությունները նվազում են։*

Դուք կարող եք մտածել, որ տեղաբաշխված միջոցների անընդհատ փոփոխությունից ստացված տնտեսական օգուտն այնքան փոքր է, որ շահադրույքների փոփոխությունից տնային տնտեսությունների փողային ունեցվածքների կրած ազդեցությունն անհավանական է։ Դրամատնային միջին հաշվեկշիռները շատ քիչ են փոփոխվում, երբ մարդիկ գտնում են, որ իրենց փողային միջոցներից կարող են վաստակել 2 կամ 4 տոկոս ավելի։

Գործնականում փողի պահանջարկի վրա շահադրույքների գլխավոր ազդեցությունը գալիս է գործարարության հատվածից։ Զեռնարկությունները հաճախ մեկ օրում ունենում են \$100 միլիոն դրամատնային հաշվեկշիռ, \$250 միլիոն՝ հաջորդ օրը և այլն։ Եթե նրանք ոչինչ չանեն, կարող են շահի վճարումների վրա հեշտությամբ տարեկան \$20-50 միլիոն կորցնել։ 1970-ական թվականներից սկսած բարձր շահադրույքների դարաշրջանը առաջ է բերել ընկերակցությունների «կանխիկ փողի կառավարումը», որի դեպքում դրամատներն իրենց ընկերակցությունների հաճախորդներին օգնում են փողը ներդրելու մշտական բարձր շահավետության միջոցներում, քան չգարգացող, գրոյական շահավետության ընթացիկ հաշիվներում։ Ավելի բարձր շահադրույքներ ունեցող ընկերակցությունները մի փոքր ավելի շատ են տքնում իրենց կանխիկ փողի հաշվեկշիռները նվազագույնի վրա պահելու համար։

Միջոցների պահանջարկ։ Փողը բացի գործարքային նպատակների համար պահելուց մարդիկ կարող են այն պահել նաև որպես արժեքի կուտակման միջոց։ Ինչպես սպառումը՝ քննարկելիս նշեցինք VII գլխում, մարդիկ խնայում են ծեղրության, դժվար ժամանակների և զավակների կրթության համար։ 1988 թվականի վերջին տնային տնտեսություններն ունեին \$12 տրիլիոն տարբեր տեսակի ֆինանսական միջոցներ։ Արդյոք չա՞ն տեղ է այս միջոցներից մեկը լինի փողը։

Ժամանակակից տնտեսագիտության ամենակարևոր հարցերից մեկը արժեթղթերի տեղաբաշխման տեսությունն է, որը նկարագրում է, թե ավանդատուները իրենց հարստությունը որքան ու-

ցիոնալ են դնում «պորտֆելի» (արժեթղթերի խումբ) մեջ: Օրինակ, արժեթղթերի ծեր տեղաբաշխումը կարող է կազմված լինել \$10000 զանազանային պարտատոմսերից, \$5000 փողի շուկայական միջոցներից և \$14000-ից՝ բաժնետոմսերի շուկայում:

Արժեթղթերի տեղաբաշխման տեսությունն սկսում է այն հիմնական ենթադրությունից, որ մարդիկ ձգտում են իրենց ներդրումներից ստանալ բարձր հատույց, բայց խուսափում են ռիսկի հետ կապված ներդրումներից: Այլ խոսքով՝ մարդիկ ռիսկի հետ կապված ներդրումներ ընդհանուր առմամբ կկատարեն, միայն թե հատույցը լինի բավականաչափ բարձր (*հատույցները* կազմված են ներդրված մեկ դոլարին ընկնող տարեկան հատույցից): Երկու հավասար հատույցներով միջոցներից մարդիկ կընտրեն ավելի ապահով ներդրումը: Փոքր ռիսկի միջոցներից ռիսկով բաժնետոմսերի կամ անշարժ ունեցվածքի մեջ մարդկանց ներքաշելու համար մեծ ռիսկի միջոցը պետք է առաջարկի ավելի բարձր հատույց:

Միջոցների տեղաբաշխման տեսությունը վերլուծում է, թե ռիսկից խուսափող ավանդատուն ինչպես կբաշխի իր հարստությունը: Առաջին կարևոր կանոնն է. արժեթղթերը տարբեր միջոցներով դարձնել բազմազան: Այս կանոնն արտահայտելու եղանակներից մեկն է՝ «Ձեր բոլոր ծվերը մի դրեք մի զամբյուղի մեջ»:

Բացի դրանից, արժեթղթերի տեղաբաշխման տեսության խոր ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ արժեթղթերի չափազույն տեղաբաշխումը ընդհանրապես կպարունակի փոքր ռիսկի և մեծ ռիսկի միջոցների խառնուրդ: Փոքր ռիսկի միջոցները կարող են նաև պարունակել շահ բերող ընթացիկ հաշիվներ: Այս պատճառով էլ չպետք է զարմանանք, որ այսօր աշխարհի շատ տնային տնտեսություններ փողը պահում են ոչ միայն գործարքային նպատակներով, այլև որպես իրենց հարստության ներդրման ռազմավարության մի մաս:

Իսկ ի՞նչ կարող ենք ասել պորտֆելի մնացած բաժնի մասին: Հաշվարկները ցույց են տալիս (ինչպես կտեսնենք այս գլխի հավելվածում), որ իրենց հարստությունը ներդրումների լայն խմբի մեջ դարձնելով բազմապիսի տարբեր տեսակի սովորական բաժնետոմսեր, տարբեր կարգի պարտատոմսեր, հնարավոր է՝ անշարժ ունեցվածք, մարդիկ իրենց հարստությունից լավ հատույց են ստանում, առանց ենթարկվելու անընդունելի ռիսկի*:

Ամփոփում ենք հետևյալ կերպ.

Փողի պահանջարկը հիմնավորված է փոխանակման միջոցի անհրաժեշտությամբ՝ գործարքային պահանջարկով: Մենք արժույթ և ընթացիկ հաշիվներ ենք պահում ապրանքներ գնելու և մեր մուրհակները վճարելու համար: Մեր եկամուտն աճելուն պես մեծանում է մեր գնած ապրանքների արժեքը, և մենք, հետևաբար, գործարքների համար կարիք ունենք ավելի շատ փողի դրամով իսկ մեծացնելով փողի մեր պահանջարկը:

Մ-ի գործարքային պահանջարկն զգալուն կլինի փողը պահելու ծախսի նկատմամբ: Երբ փողի շահադրույքի համեմատությամբ այլընտրանքային միջոցների շահադրույքներն աճում են, մարդիկ և առևտրական ձեռնարկությունները ձգտում են փոքրացնել իրենց ունեցած փողի քանակությունները:

Բացի դրանից, մարդիկ երբեմն փողը պահում են որպես միջոց: Նրանք ցանկանում են իրենց հարստության մի մասը պաշտպանել տնտեսական կյանքի անկայունություններից խուսափելով իրենց բոլոր ծվերը թեթևամտորեն մեկ զամբյուղի մեջ դնելուց: Իսկ մեկ այլ զամբյուղ, որը շատ ավանդատուներ կցանկանային օգտագործել, գերապահով միջոցն է: Այս միջոցը կարող է լինել բարձր եկամտով ընթացիկ հաշիվը M₁-ի մի մասը, կամ «համադրյալ փողը» M₂-ի մեջ, գուցե խնայողական հաշիվը կամ փողի հիմնապաշարը:

* Արժեթղթերի տեղաբաշխման ընտրության տեսությունը միջանկյալ տնտեսագիտության ամենագրավիչ և հանրաճանաչ ասպարեզներից մեկի՝ փողի և դրամատնային գործի առանցքն է: Այս վերլուծությունը օգտագործում է մի հենք, որը նման է 2-րդ գրքում բնագրված օգտակարության տեսության հենքին: Այն ենթադրում է, որ մարդիկ սիրում են բարձր շահավետության միջոցներ, բայց չեն սիրում ռիսկ պարունակող միջոցներ: Նրբեյան մրցանակակիրներ Հար-

րի Մարկովիցի և Ջեյմս Թոբին աշխատությունը ցույց տվեց, որ օգտակարությունը մեծագույնի հասցնող սպառողները իրենց հարստությունը կսփռեն (այսինքն՝ իրենց արժեթղթերը կզանազանակերպեն) ռիսկ պարունակող մեծ թվով տարբեր միջոցների մեջ:

Ուսումնասիրության այս գիծը ժամանակակից ֆինանսների տեսության մեջ դարձել է չափազանց կարևոր և իր ժամանակակից ձևը ընդունում է «հիմնական միջոցների գնագոյացման կադապարի» մեջ, որի համար Վիլյամ Շարփը տնտե-

սագիտության բնագավառում 1990 թվականին արժանացավ Նոբելյան մրցանակի: Արժեթղթերի տեղաբաշխման ամեն մի լավ կառավարիչ այս տեխնիկան Ուոլ-սթրիթում օգտագործում է բաժնետոմսերի և պարտատոմսերի ընտրության իր կռահունակությունը հիմնավորելու համար:

Արժեթղթերի տեղաբաշխման տեսության և փողի ու մակրոտնտեսագիտական տեսության մեջ ունեցած ներդրումների համար Թոբինին 1981 թվականին շնորհվեց Նոբելյան մրցանակ:

Բ. ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՓՈՂԻ ԱՌԱՋԱՐԿ

(Ա) բաժնում ցույց տրվեց, որ գործարքային փողը M₁-ը, ունի երկու գլխավոր բաղադրիչներ՝ արժույթ և ընթացիկ հաշիվներ: Տնտեսության վրա փողի ազդեցության մեխանիզմը հասկանալու համար պետք է իմանալ այն գործընթացը, որով փողը ստեղծվում է: Սկսում ենք քննարկել առևտրատրամադմային գործի որոշ պատմական և կազմակերպական տեսակետներ:

ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾԸ ՈՐՊԵՏ ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Դրամատնային փողը և շատ այլ ֆինանսական ծառայություններ այսօր ապահովվում են ֆինանսական միջնորդների կողմից: Ֆինանսական միջնորդները այնպիսի հաստատություններ են, ինչպես, օրինակ, դրամատները, ապահովագրական ընկերությունները և հետզհետե պակասող խնայողական ու փոխառական միությունները, որոնք ավանդներ կամ դրամական միջոցներ են ընդունում մի խմբից և տրամադրում մեկ այլ խմբի: Օրինակ, ֆինանսական միջնորդները խնայողական ավանդներն ընդունում են տնային տնտեսություններից, ձեռնարկություններից կամ արտասահմանցիներից: Նրանք այնուհետև այս դրամական միջոցները տնային տնտեսություններին կամ առևտրական ձեռնարկություններին են տրամադրում տարբեր նպատակների համար:

Որո՞նք են գլխավոր ֆինանսական միջնորդներն այսօր: Ամենամեծ դասը բաղկացած է առևտրային դրամատներից: Դրանք ֆինանսական հաստատություններ են, որտեղ պահվում է երկրի ընթացիկ ավանդների մեծ մասը: Այս դրամատներին է պատկանում ֆինանսական հաստատությունների միջոցների մոտ 30 տոկոսը: Խնայողական և փոխառական միություններն ու համատեղ խնայողական դրամատները միջոցների 17 տոկոսով գտնվում են երկրորդ տեղում: Մյուս կարևոր խմբերն են՝ կյանքի ապահովագրության ընկերությունները, կենսաբոշակի դրամական միջոցները և փողի շուկայի համատեղ դրամական միջոցները: 1988 թ. վերջին այս բոլոր ձեռնարկություններն ընդհանուր առմամբ ունեին \$9,7 տրիլիոնի միջոցներ և պարտավորություններ:

Ստորև մենք կկենտրոնանանք առևտրային դրամատների կամ կարճ «դրամատների» վրա: Մենք այնպես ենք վարվում, քանի որ այս հաստատությունները դեռևս ընթացիկ հաշիվների կամ M₁-ի դրամատնային փող բաղադրիչի հիմնական աղբյուրն են:

Ամփոփելով

Ֆինանսական հաստատությունները դրամական միջոցները փոխ տվողներից փոխանցում են փոխառուներին: Սույնը իրականացնելու համար նրանք ստեղծում են ֆինանսական գործիքներ (ինչպես, օրինակ, ընթացիկ և խնայողական հաշիվները): Բայց մակրոտնտեսագիտության դիտանկյունից ամենակարևոր գործիքը դրամատնային փողն է (կամ ընթացիկ հաշիվները), որ այսօր հիմնականում ապահովվում է դրամատների կողմից:

ԳՈՐԾԱՐԱՐ ԶԵՆԱՐԿՈՒՄ

Դրամատները և մյուս ֆինանսական միջնորդները շատ նման են ուրիշ գործարար ձեռնարկություններին: Դրանք կազմակերպվում են իրենց սեփականատերերի համար շահույթներ վաստակելու նպատակով: Առևտրային դրամատները համեմատաբար պարզ գործարար ընկերություն է: Այն հաճախորդների համար ապահովում է որոշակի ծառայություններ և փոխարենը նրանցից ստանում վճարումներ:

Այդուսակ 10-2-ը ցույց է տալիս ԱՄՆ-ի բոլոր առևտրային դրամատների ընդհանուր հաշվեկշիռը: *Հաշվեկշիռը* հայտարարություն է ձեռնարկության ֆինանսական վիճակի մասին ժամանակի ինչ-որ պահին: Այն թվարկում է *միջոցները* (միջոցները, որ ձեռնարկությունն ունի) և *պարտավորությունները* (միջոցները, որ ձեռնարկությունը պարտք է): Միջոցների և պարտավորությունների տարբերությունը կոչվում է *զուտ արժեք* Հաշվեկշիռի յուրաքանչյուր մուտք գնահատվում է իր փաստական շուկայական արժեքով կամ իր պատմական արժեքով²:

Բացի փոքր վերադասավորություններից, դրամատան հաշվեկշիռը շատ նման է ցանկացած այլ ձեռնարկության հաշվեկշիռին: Դրամատան հաշվեկշիռի եզակի առանձնահատկությունը «պահուստներ» կոչվող կետն է, որը հայտնվում է միջոցների կազմում: Պահուստները հիմնապաշարներ կամ այլ միջոցներ են, որ դրամատները պահում են առձեռն փողի կամ իրենց կողմից կենտրոնական դրամատանն ավանդադրված հիմնապաշարների ձևով: Պահուստների մի փոքր մասը ամենօրյա գործարարության կարիքների համար է, բայց մեծագույն մասը պահվում է բավարարելու պահուստի օրինական պահանջները:

² Հաշվեկշիռները, միջոցները և պարտավորությունները լայնորեն քննարկված են 2-րդ գլուխում:

Բոլոր առևտրադրամատնային հաստատությունների հաշվեկշիռը, 1991 թ. (միլիարդ դոլար)

Միջոցներ		Պարտավորություններ	
Պահուստներ	\$ 54	Ընթացիկ հաշիվներ	\$ 602
Փոխառություններ	2,259	հնալիցական և ժամկետավոր	1,780
Ներդրումներ և արժեթղթեր	628	ավանդներ	
Այլ միջոցներ	439	Այլ պարտավորություններ	998
Ամբողջը	<u>\$3,380</u>	Ամբողջը	<u>\$3,380</u>

Արյուսակ 10-2. Պահուստները և ընթացիկ ավանդները առևտրային դրամատների հաշվեկշիռների գլխավոր մուտքերն են

Պահուստները և ընթացիկ հաշիվները հիմնականն են դրամատնային փողի ստեղծման մեջ: Ընթացիկ հաշիվները ենթակա են ցպահանջ վճարման և կարող են արագորեն իրացվել, երբ համախորդները ներկայացնում են հա-

շիվներ: Պահուստները մեծ են առաջին հերթին օրինական պահանջները բավարարելու և ոչ թե հաշվից փողի հնարավոր անսպասելի հանումների համար: (Աղբյուրը՝ համերկրային պահուստի տեղեկագիր, հունիս, 1991 թ.):

ԻՆՉՊԵՍ ԴՐԱՄԱՏՆԵՐՆ ԱՈԱԶԱՑԱՆ ՈՍԿԵՐՀԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ

Առևտրադրամատնային գործը մնգլիայում սկսվել է ոսկերիչներից, որոնք զարգացրին մարդկանց ոսկեղենը և թանկարժեք իրերը ապահովության համար պահելու փորձը: Ավգբում այս հաստատությունները պարզապես նման էին բեռների պահասեցնակների կամ պահեստների: Ավանդատուները թողնում էին ոսկեղենը և ստանում անդորրագիր: Հետո նրանք ներկայացնում էին իրենց անդորրագիրը, վճարում մի փոքր վարձ՝ պահպանման համար և հետ ստանում իրենց ոսկեղենը:

Ոսկերիչները շուտով գլխի ընկան, որ ավելի հարմար է չեղզալ այն մասին, որ հատուցվի յուրաքանչյուր հաճախորդի թողած ոսկեղենի ճիշտ նույն կտորը: Հաճախորդները չիղվին համաձայն էին ընդունելու ցանկացած ոսկեղեն, եթե այն համարժեք էր պահ տրվածին: Այս «անանուկությունը» կարևոր էր, քանի որ դա ոսկերիչներին թույլ տվեց կրկին փոխ տալու ոսկին:

Ի՞նչ տեսք կունենային տիպական ոսկերչական հաստատությունների հաշվեկշիռները: Երկի արյուսակ 10-3-ի նման: Ենթադրում ենք, որ առաջին ոսկերչական դրամատուները ոչ թե գործ ունի ոսկու ծուլակտորների հետ, այլ միայն զբաղված է պահպանելու նպատակով մարդկանց փողերը պահեստավորելով: Եթե \$1 միլիոն է ավանդվել նրա նկուղներում պահելու համար, ապա այդ ամբողջ գումարը պահվում է որպես կանխիկ փողային միջոց (սա հաշվեկշիռի մեջ «փողի պահուստներ» կետն է): Այս միջոցը հաշվեկշիռն է համար գոյություն ունի նույն քանակության պահանջարկի ավանդը: Կանխիկ փողի պահուստները, հետևաբար, կազմում են ավանդների 100 տոկոսը:

Դրամատան փողը պարզապես փոխարինել է սովորական փողին (ոսկի կամ արծույթ), որը պահված է դրամատան զանապահարաններում և հանված է ակտիվ շրջանառությունից: Փողի ոչ մի ստեղծում տեղի չի ունեցել: Այս գործընթացն ավելի մեծ հետաքրքրություն չի ներկայացնում, քան եթե ժողովուրդը որոշի պղնձե փողերը փոխարինել արծաթե փողերով: Մենք ասում ենք, որ 100 տոկոսանոց պահուստներով դրամատնային համակարգը չեզոք ներգործություն ունի փողի, ծախսի և գների վրա՝ չավելացնելով և չպակասեցնելով ամբողջական M-ը:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԱՍՆԱԿԻ ՊԱՀՈՒՍՏՈՎ ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ

Որպես շահույթը առավելագույնի հասցնողներ, ոսկերիչ դրամապանները հասկացան, որ չնայած ավանդները պետք է վճարվեն ցպահանջ, դրանք միաժամանակ չեն հանվում: Պահուստների և բոլոր ավանդների հավասարությունը անհրաժեշտ է, եթե հանկարծ պետք լինի բոլոր ավանդները վերադարձնել միաժամանակ, բայց սա համարյա երբեք չի պատահում: Տվյալ օրը ոմանք ավանդը հանում են, իսկ ոմանք էլ՝ ներդրում: Գործադրների այս երկու տեսակները սովորաբար հավասարակշռվում են:

Որպես պահուստներ պահվող դրամական միջոցներն ամուլ են՝ նստելով նկուղում, դրանք շահ չեն վաստակում: Դեռ շատ առաջ դրամատներն եկան այն զաղափարին, որ իրենց վստահված փողը կարելի է օգտագործել պարտատոմսեր կամ այլ շահաբեր միջոցներ գնելու համար: Նրանք շուտով հայտնաբերեցին, որ ավանդների ներդրելն իրենց ձեռնտու է, քանի որ ավանդատուներին էլի կարելի է վճարել ցպահանջ, իսկ դրամատուները կարող է լրացուցիչ եկամուտ վաստակել:

Ոսկերչական հաշվեկշիռ

Սիջոցներ

Կանխիկ փողի պահուստներ

1.000.000

Ամբողջը

1.000.000

Պարտավորություններ

Ծախսանք ավանդների

1.000.000

Ամբողջը

1.000.000

Այդուսակ 10-3. Առաջին ոսկերչական դրամատները ցախահնք ավանդների դիմաց պահում էին 100 տոկոս կանխիկ փողի պահուստ

Պարզունակ դրամատնային համակարգում ցախահնք ավանդների դիմաց 100 տոկոս կանխիկ փողի պահուստ

ուներանը անհմար է դարձնում նոր պահուստներից փողի ստեղծումը:

Իրենց ավանդված փողի մեծ մասը եկամտաբեր միջոցների մեջ ներդրելով և ավանդների դիմաց պահելով միայն կանխիկ փողի *մասնակի* պահուստներ, դրամատներն առավելագույնի են հասցնում իրենց շահույթները: Այս շահույթներով նրանք կարող են առաջարկել լրացուցիչ ծառայություններ կամ փոքրացնել ավանդատուների վճարները:

Ավանդների դիմաց մասնակի և ոչ թե 100 տոկոսանոց պահուստներ թողնելու որոշումը հեղափոխիչ էր: Դա դրամատներին ընծեռեց փող ստեղծելու հնարավորություն: Դրամատները կարող էին պահուստների մեկ դոլարը վերածել ավանդների մի քանի դոլարի: Հաջորդ բաժնում կտեսնենք, թե այս գործընթացն ինչպես է աշխատում:

ՊԱՅՈՒՄՏԻ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՊԱՅԱՆՋՆԵՐԸ

Դրամատնային գործում պահուստները կազմում են դրամատան միջոցների այն մասը, որ կենտրոնական դրամատանը պահվում է որպես առձեռն փող կամ որպես ավանդ: Խելամիտ դրամապանը որպեսզի համախորհրդների վստահեցնի, որ դրամատունը բավարար քանակությամբ փող ունի ամենօրյա գործարքների համար, կարող էր դրամատան միջոցների մեկ կամ երկու տոկոսն ընտրել որպես պահուստ: Գործնականում դրամատներն այսօր իրենց ընթացիկ ավանդների ավելի քան 10 տոկոսն են մի կողմ դնում որպես պահուստ: Դրանք որպես ավանդներ պահվում են մեր կենտրոնական դրամատանը՝ համերկրային պահուստի համակարգում, որը հաճախ կոչում են «ԴՊԴ»:

Ինչու՞ են պահուստները գործնականում այսքան բարձր: Բոլոր ֆինանսական հաստատություններից օրենքով և համերկրային պահուստի կանոնակարգով պահանջվում է իրենց ավանդների մի մասը պահել որպես պահուստներ: Պահուստի պահանջները ներկայացվում են ընթացիկ և խնայողական ավանդների բոլոր տեսակներին՝ անկախ անհրաժեշտ կանխիկ փողի փաստացի քանակից:

Կարգավորիչ կառուցվածքը, որը որոշում է պահուստի օրինական պահանջները, հետազոտվում է հաջորդ գլխում: Այստեղ առանցքային զաղափարը հետևյալն է.

Պահուստի օրինական պահանջների գլխավոր խնդիրն է համերկրային պահուստին հնարավորություն տալ հսկելու ընթացիկ ավանդների այն քանակը, որ դրամատները կարող են ստեղծել: Հարկադրելով պահուստի բարձր, հաստատուն օրինական պահանջներ, ԴՊԴ-ն ավելի լավ կարող է հսկել փողի առաքարկը:

ԱՎԱՆԴԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԸ

Ոսկերչական դրամատների մեր պարզեցված քնննարկման մեջ ենթադրեցինք, որ դրամատները պահուստների մի մասը փոխարկում են դրամատան փողի: Իրականում գոյություն ունեն այս գործընթացի երկու քայլեր:

- Կենտրոնական դրամատունը (ԴՊԴ) որոշում է դրամատնային համակարգի պահուստների քանակությունը: Կենտրոնական դրամատան կողմից կատարվող այդ գործընթացը մանրամասն քննարկվում է հաջորդ գլխում:
- Այդ պահուստներն օգտագործելով որպես ներդրանք, դրամատնային համակարգը դրանք ձևափոխում է ավելի մեծ քանակության դրամատնային փողի: Արժույթին զուգարած այս դրամատնային փողը կազմում է փողի առաքարկը՝ M_1 : Այս գործընթացը կոչվում է դրամատնային ավանդների բազմակի ընդարձակում:

ԱՎԱՆԴՆԵՐՆ ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ՍՏԵՂԾՎՈՒՄ. ԱՌԱՋԻՆ ՍԵՐՆԴԻ ԴՐՍՄԱՍՆԵՐ

Եկեք քննարկենք, թե ինչ է տեղի ունենում, երբ նոր պահուստներ են ներարկվում դրամատնային համակարգին: Ենթադրենք, թե համերկրային պահուստը

տիկին Բոնդիուղերից գնում է \$1000 պետական պարտատոմս, իսկ նա \$1000 ավանդադրում է իր ընթացիկ հաշվին թիվ 1 դրամատանը:

Թիվ 1 դրամատան հաշվեկշիռի փոփոխությունը, որքանով այն նոր ցախահնք ավանդին է վերաբերում, ցույց է տրված աղյուսակ 10-4(ա)-ում³: Երբ տիկին Բոնդիուղերն ավանդ է դնում, ապա ստեղծվում է \$1000 դրամատնային փող կամ ավանդային հաշիվ: Այժմ եթե դրամատունը ավանդների 100 տոկոսը պահի որպես պահուստ, ինչպես իմն ոսկերիչները, նոր \$1000 ավանդից ոչ մի լրացուցիչ փող չի ստեղծվի: Ավանդատուի \$1000 ավանդային հաշիվը ճիշտ հավասար կլինեք պահուստների \$1000-ին: Բայց ժամանակակից դրամատները իրենց ավանդների համար 100 տոկոսանոց պահուստներ չեն պահում: Մեր օրինակում հաշվարկների պարզության համար կենթադրենք 10 տոկոսանոց պահուստի պահանք: Հետևաբար, թիվ 1 դրամատունը \$1000 ավանդից որպես պահուստ պետք է մի կողմ դնի \$100:

Ի՞նչ կարող է թիվ 1 դրամատունը հիմա անել: Նա ունի \$900 ավելի պահուստներ, քան իրեն անհրաժեշտ է պահուստի պահանքները կատարելու համար: Քանի որ պահուստները շահ չեն բերում, շահույթի հակված մեր դրամատունը ավելցուկային \$900-ը փոխ կտա կամ կներդրի: Փոխադրությունը կարող է լինել ավտոմեքենայի համար, իսկ ներդրումը կարող է լինել զանազանային պարտատոմսերի գնում:

Ենթադրենք դրամատունը փոխ է տալիս կամ պարտատոմս է գնում: Այն անձը, որը փոխ է առնում փողը կամ վաճառում է պարտատոմսը, վերցնում է \$900 (կանխիկ փողով կամ հաշվով) և ավանդադրում իր հաշվին մեկ այլ դրամատան մեջ: Այսպիսով

\$900-ը շատ արագորեն վճարվում է թիվ 1 դրամատան կողմից:

Ի՞նչ տեսք է ստանում դրամատան հաշվեկշիռը, երբ բոլոր գործարքներն ու ներդրումները կատարված են: Այն բանից հետո, երբ թիվ 1 դրամատունը փոխ տվեց կամ ներդրեց \$900-ը, նրա օրինական պահուստները ճիշտ այնքան են, որ բավարարեն օրինական պահուստի պահանքները: Նա ոչինչ ավելին չի կարող անել մինչև ինչ-որ մեկը էլի փող չավանդադրի: Թիվ 1 դրամատան հաշվեկշիռը, բոլոր հնարավոր փոխադրություններից ու ներդրումներից հետո (դեռևս պահպանվում են պահուստի պահանքները), ցույց է տրված աղյուսակ 10-4(բ)-ում:

Ուշադրություն դարձրեք, որ թիվ 1 դրամատունը փող է ստեղծել: Ինչպես՝ Սկզբնական \$1000 ավանդին, որը ցույց է տրված աղյուսակ 10-4(բ)-ի աջ մասում, նա ավելացրել է \$900 ցախահնք ավանդ մեկ այլ հաշվի վրա (այսինքն՝ այն անձի ընթացիկ հաշվի վրա, որն ստացել է \$900-ը): Այսպիսով, M-ի ամբողջ բանակությունը այժմ \$1900 է: **Թիվ 1 դրամատան գործունեությունը ստեղծեց \$900 նոր փող:**

ՇՐՋԱՅԱԿԱՆ ԱՐՉԱԳԱՆՔՆԵՐ ՄՅՈՒՄ ԴՐԱՄԱՏՆԵՐԻՑ

Ի՞նչ է տեղի ունենում, երբ թիվ 1 դրամատան կողմից ստեղծված \$900-ը հեռանում է դրամատնից: Շուտով այն կավանդվի մեկ այլ դրամատան, և այդ պահից կսկսվի ընդարձակման մի շղթա, որի ընթացքում էլ ավելի շատ դրամատնային փող է ստեղծվում:

Երկրորդ սերնդի դրամատներ: Տեսնելու համար, թե ինչ է տեղի ունենում \$900-ի հետ, բոլոր դրամատները, որոնք ստանում են \$900-ը, անվանենք «Երկրորդ սերնդի դրամատներ» (կամ թիվ 2 դրամատուն): Նրանց միավորված հաշվեկշիռները ստանում են աղյուսակ 10-4(գ)-ի տեսքը: Այս դրամատներին ավանդված դրամները գործում են ճիշտ այնպես, ինչպես մեր սկզբնական \$1000 ավանդը: Այս դրամատները չգիտեն և չեն էլ մտախոգվում, որ իրենք երկրորդն են ավանդների շղթայում: Նրանց միայն

³ Պարզության համար աղյուսակները ցույց կտան միայն հաշվեկշիռի կետերի փոփոխությունները, և մենք կօգտագործենք պահուստի 10 տոկոսանոց մասնաբաժիններ: Նկատեք, որ երբ դրամապանոցը ինչ-որ ակում են իրենց փոխադրություններն ու ներդրումները, «Ներդրման» տակ նկատի ունեն պարտատոմսերի և այլ ֆինանսական միջոցների իրենց ունեցվածքը: Դա այն չէ, ինչ տնտեսագետներն են հասկանում «ներդրում» ասելով, որը հիմնական միջոցների ձևավորումն է:

Թիվ 1 դրամատունը սկզբում

Միջոցներ		Պարտավորություններ	
Պահուստներ	+\$1000	Ավանդներ	+\$1000
Ամբողջը	+\$1000	Ամբողջը	+\$1000

Աղյուսակ 10-4(ա). Բազմակի դրամատնային ավանդի ստեղծումը պատմություն է բազմաթիվ հաջորդական փուլերով: Սկզբում \$1000 նոր ստեղծված պահուստն ավանդադրվում է սկզբնական առաջին սերնդի դրամատանը

Թիվ 1 դրամատուներ վերջում

Միջոցներ		Պարտավորություններ	
Պահուստներ	+\$100	Ավանդներ	+\$1000
Փոխառություններ և ներդրումներ	+\$900		
Ամբողջը	+\$1000	Ամբողջը	+\$1000

Աղյուսակ 10-4(բ). Հափույթն առավելագույնի հասցնող դրամատուներ փոխ կտա կամ կներդրի ամեն մի ավելցուկային պահուստ: Այսպիսով, թիվ 1 դրամատուներ սկզբնական ավանդված փողից պահել է միայն \$100 (որպես պահանջվող պահուստ) և փոխ է տվել կամ ներդրել մնացած \$900-ը

մտահոգում է այն, որ իրենք չափից ավելի են պահում չվաստակող կանխիկ փող կամ ավելցուկային պահուստներ: \$900-ի միայն $\frac{1}{10}$ կամ \$90-ն է սահմանված կարգով անհրաժեշտ \$900 ավանդի դիմաց: Նրանք մնացած $\frac{9}{10}$ մասը կօգտագործեն \$810 արժեքի փոխառություններ և ներդրումներ ձեռք բերելու համար: Այստեղից՝ նրանց հաշվեկշիռը շուտով կհասնի հավասարակշռության, որը ցույց է տրված աղյուսակ 10-4(գ)-ում:

Այս պահին սկզբնական \$1000-ը, որը հանված է ձեռքից-ձեռք շրջանառությունից, ստեղծել է բնդամները \$2710 փող: Ամբողջ M-ը աճել է, և գործընթացը շարունակվում է:

Չետագա սերնդի դրամատուներ: \$810-ը, որը երկրորդ սերնդի դրամատուների կողմից ծախսված է փոխառություններ և ներդրումներ ձեռք բերելու համար, կգնա դրամատուների մի նոր խմբի, որը կոչվում է «երրորդ սերնդի դրամատուներ»:

Դուք կարող եք հաշվեկշիռներ (սկզբնական և վերջնական) ստեղծել երրորդ սերնդի դրամատուների

Երկրորդ սերնդի դրամատուները սկզբում			
Միջոցներ		Պարտավորություններ	
Պահուստներ	+\$900	Ավանդներ	+\$900
Ամբողջը	+\$900	Ամբողջը	+\$900

Աղյուսակ 10-4(գ)

համար: Ակնհայտ է, որ երրորդ սերնդի դրամատուները փոխ կտան իրենց ավելցուկային պահուստները և դրանով կստեղծեն \$729 նոր փող: Դրամատուների չորրորդ սերունդը, պարզ է, որ կավարտի \$810-ի $\frac{9}{10}$ մասը կազմող ավանդներով, այն է՝ \$729, և այսպես շարունակ:

ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԻ ՎԵՐՋՆԱԿԱՆ
ՀԱՎԱՍՏԱՐԱԿՇՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպիսի՞ն կլինի վերջնական գումարը, \$1000 + \$900 + \$810 + \$729 + . . . : Աղյուսակ 10-5-ը ցույց է տալիս, որ փողի ստեղծման շղթայի վերջնական արդյունքը \$10000 է: Մենք պատասխանը կարող ենք ստանալ թվաբանությամբ, առողջ բանականությամբ և տարրական հանրահաշվի միջոցով:

Առողջ բանականությունը մեզ ասում է, որ ավանդների ստեղծման գործընթացը կավարտվի, երբ համակարգում ոչ մի դրամատու չի ունենա պահանջվող տասը տոկոս պահուստից ավելի պահուստներ: Մեր բոլոր օրինակներում փողի պահուստներից ոչ մի մաս դրամատուային համակարգից դուրս չիոսեց, փողը դրամատուների մի խմբից պարզապես գնաց մի ուրիշ խմբի: Դրամատուային համակարգը հավասարակշռության կհասնի, երբ \$1000 նոր պահուստը լրիվ կօգտագործվի որպես ավանդների դիմաց պահանջված պահուստ: Այլ խոսքով՝ դրամատուային համակարգի վերջնական հավասարակշռությունը կհաստատվի այն պահից, երբ նոր

Երկրորդ սերնդի դրամատուները վերջում

Միջոցներ		Պարտավորություններ	
Պահուստներ	+\$ 90	Ավանդներ	+\$ 900
Փոխառություններ և ներդրումներ	810		
Ամբողջը	+\$ 900	Ամբողջը	+\$ 900

Աղյուսակ 10-4(դ). Հաջորդ փուլում թիվ 1 դրամատան կողմից փոխ տրված փողը շուտով գնում է նոր դրամատներ, որոնք իրենց հերթին փոխ են տալիս դրա $\frac{9}{10}$ մասը

**Դրամատնային ավանդների բազմակի ընդարձակումը
դրամատնային համակարգի միջոցով**

Դրամատն գրաված տեղը	Նոր ավանդներ (\$)	Նոր փոխառություններ և ներդրումներ (\$)	Նոր պահուստներ (\$)
Սկզբնական դրամատներ	1.000,00	900,00	100,00
II սերնդի դրամատներ	900,00	810,00	90,00
III սերնդի դրամատներ	810,00	729,00	81,00
IV սերնդի դրամատներ	729,00	656,00	72,90
V սերնդի դրամատներ	656,10	590,49	65,61
VI սերնդի դրամատներ	590,49	531,44	59,05
VII սերնդի դրամատներ	531,44	478,30	53,14
VIII սերնդի դրամատներ	478,30	430,47	47,83
IX սերնդի դրամատներ	430,47	387,42	43,05
X սերնդի դրամատներ	<u>387,42</u>	<u>348,68</u>	<u>38,74</u>
Առաջին տասը սերնդի դրամատների գումարը	6.513,22	5.861,90	651,32
Մնացած սերունդների դրամատների գումարը	<u>3.486,78</u>	<u>3.138,10</u>	<u>348,68</u>
Ամբողջը լրիվ դրամատնային համակարգի համար	10.000,00	9.000,00	1.000,00

Արդյուսակ 10-5. Ի վերջո, այս երկար շղթայի միջոցով բոլոր դրամատները
նոր պահուստներից ստեղծում են 10 անգամ ավելի նոր ավանդներ

Բոլոր դրամատները միասին կատարում են այն, ինչ չի կարող անել ոչ մի փոքր դրամատում՝ պահուստների բազմակի ընդարձակում M-ի մեջ՝ Վերջնական հավասարակշռությունը տեղի կունենա, եթե սկզբնական նոր պահուստների ամեն մի դոլարը ապահովվի ցապահանջ

ավանդների \$10: Սկսած, որ ամեն մի սերնդում յուրաքանչյուր դրամատում «ստեղծել» է նոր փող հետևյալ իմաստով, այն ի վերջո ավարտում է տասն անգամ ավելի մեծ դրամատնային ավանդով, քան վերջնական պահվող պահուստն է:

ավանդների (A) տասը տոկոսը հավասարվի \$1000 նոր պահուստներին: Ա-ի ո՞ր մակարդակն է բավարարում այս պայմանին: Պատասխանն է՝ $A = \$10.000$:

Մենք կարող ենք պատասխանը տեսնել ներմուծմամբ՝ նայելով բոլոր՝ առաջին, երկրորդ . . . հարյուրերորդ սերնդի դրամատների համընդհանուր հաշվեկշիռին: Դա ցույց է տրված արդյուսակ 10-6-ում: Եթե ամբողջ նոր ավանդները լինեին \$10.000-ից պակաս, ապա տասը տոկոս պահուստի մասնաբաժինը դեռ իրացված չէր լինի, և լրիվ հավասարակշռությունը դեռևս տեղի չէր ունենա⁴:

Սկսած 10-5-ը պատկերացում է տալիս գործընթացի մասին: Այն ցույց է տալիս, թե վերևի ծախսում նոր ավանդների կամ պահուստների \$1-ը ինչպես է աջ մասում ձևափոխվում ամբողջ ավանդների

⁴ Հանրահաշվական լուծումը կարելի է ցույց տալ հետևյալ կերպ.

$$\$1000 + \$900 + \$810 + \dots$$

$$= \$1000 \times [1 + 9/10 + (9/10)^2 + (9/10)^3 + \dots]$$

$$= \$1000 \left(\frac{1}{1 - 9/10} \right) = \$1000 \times \left(\frac{1}{0,1} \right) = \$10.000:$$

Վերջնական վիճակը ցույց տվող համընդհանուր հաշվեկշիռ

Միջոցներ		Պատասխանություններ	
Պահուստներ	+\$ 1000	Ավանդներ	+\$10000
Փոխառություններ և ներդրումներ	+ 9000		
Ամբողջը	<u>+\$10000</u>	Ամբողջը	<u>+\$10000</u>

Արդյուսակ 10-6. Բոլոր դրամատները միասին ավանդները և M-ը հնարավորին չափ մեծացնում են պահուստների սկզբնական մուտքի բազմապատիկով

կամ դրամատնային փողի \$10-ի: Ուղղանկյան ներսում, որը ներկայացնում է դրամատնային համակարգը որպես ամբողջություն, թիվ 1 դրամատունն ստանում է սկզբնական ավանդը: Շրջանցող հրծ պլանները ցույց են տալիս, թե ինչպես են պահուստները վերաբաշխվում, իսկ բարակ գծերը ցույց են տալիս նոր ավանդները: Չնայած շղթան ունի շատ օղակներ, յուրաքանչյուրը ներկայացնում է մի նվազող մաս, և ամբողջը գումարվում է՝ տալով 1-ը \$10-ի արդյունք:

Փողի առաջարկի բազմապատկիչ: Մենք տեսնում ենք, որ գոյություն ունի բազմապատկիչ, որը գործում է պահուստների վրա: Դրամատնային համակարգին տրված պահուստների յուրաքանչյուր դոլարի դիմաց դրամատներն ի վերջո ստեղծում են լրացուցիչ ավանդների կամ դրամատնային փողի \$10:

Ճիշտ այնպես, ինչպես IX գլխում քննարկված բազմապատկիչը եկամուտը մեծացնում էր երեք անգամ՝ ստեղծելով ներդրված նոր դոլարին հավասար նոր խնայողություն, այստեղ փողը պետք է մեծանա 10 անգամ, այնպես որ նրա տասը տոկոսը հավա-

սարվի պահուստների այն նոր դոլարներին, որոնք սկսեցին շղթան: Ուշադրություն դարձրեք, որ M-ի ընդարձակման թվաբանությունը նման է «ծախսի բազմապատկիչի» թվաբանությանը, բայց դրանք մի շփոթեք: Բազմապատկումն այստեղ կատարվում է պահուստների քանակից դեպի ամբողջ M-ի քանակը, այն չի վերաբերում ներդրմամբ կամ փողով ստեղծված լրացուցիչ արտադրանքին:

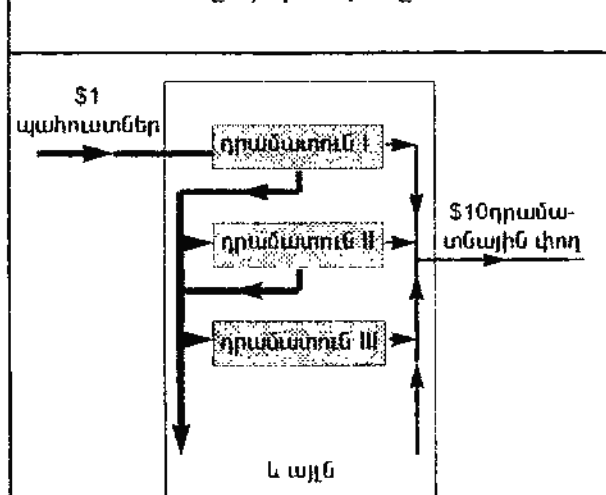
Նոր ավանդների հարաբերությունը պահուստների աճին կոչվում է փողի առաջարկի բազմապատկիչ: Այստեղ վերլուծված պարզ դեպքում փողի առաջարկի բազմապատկիչը հավասար է.

$$1Q = \frac{1}{0,1} = \frac{1}{\text{պահանջվող պահուստի մասնաբաժին}}$$

Փողի առաջարկի բազմապատկիչը արտացոլում է այն տրամաբանությունը, որով դրամատները փող են ստեղծում: Ամբողջ դրամատնային համակարգը կարող է պահուստների սկզբնական աճը ձևափոխել նոր ավանդների կամ դրամատնային փողի բազմապատկիչ քանակության:

ՍՎԱՆԴԻ ՈՉԵԶԱՑՈՒՄ

Փողի բազմապատիկ դրամատնային ընդարձակումը

Նկար 10-5. Բոլոր դրամատները միասին կարող են անել այն, ինչ մեկը չի կարող անել միայնակ:

Դրամատնան ավանդած նոր պահուստների յուրաքանչյուր դոլարի դիմաց համակարգը որպես ամբողջություն ստեղծում է մոտ \$10 դրամատնային փող: Ուղղանկյունների հոծ պլանները ցույց են տալիս, որ թիվ 1 դրամատունը չի կարող այդ անել միայնակ: Փողի առաջարկը մեծանում է դրամատնային համակարգով պահուստների տարածման հետ միասին:

Ավանդի ստեղծման գործընթացը կարող է աշխատել նաև հակառակ ուղղությամբ, երբ պահուստների վատնումը փոքրացնում է դրամատնային փողը: Օգտակար է փողի ստեղծման ձեր ըմբռնումն ամրապնդել՝ մանրամասնորեն հետևելով, թե ինչ տեղի կունենա, եթե ԴՊԴ-ն պահուստներից ընդմիշտ ոչնչացնի \$2000, պետական պարտատոմս վաճառելով մի կնոջ, որն իր ընթացիկ հաշվից փող կհանի դրա դիմաց վճարելու համար: Ի վերջո դրամատնային համակարգի պահուստներից \$2000-ի հանումը \$20000 արժեքի ավանդներ է ոչնչացնում ամբողջ համակարգում:

ՍՎԱՆԴԻ ԱՏԵՂԾՍԱՆ ԵՐԿՈՒ ՍԱՅՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐ

Իրական ֆինանսական համակարգը որոշ չափով ավելի բարդ է, քան մեր քննարկած դրամատնային գործի պարզ օրինակը: Մենք ցույց տվեցինք, որ դրամատնան պահված նոր պահուստների \$1000-ը ի վերջո կհանգեցնի դրամատնային ավանդների ամենաշատը \$10000 աճի: Ենթադրեցինք, որ նոր ամբողջ փողը յուրաքանչյուր փուլում որպես ընթացիկ հաշիվ է մնում դրամատնային համակարգի այս կամ այն դրամատնանը, և որ ոչ մի դրամատուն ավելցուկային պահուստ չի ունենում: Տեսնենք, թե ինչ տեղի կունենա, եթե փողի որոշ արտահոս մտնի շրջանառության

մեջ կամ որոշ դրամատներ ունենան ավելցուկային պահուստներ:

Արտահոս ձեռքից-ձեռք շրջանառության մեջ: Հնարավոր է, որ ավանդների ընդարձակման շղթայում ինչ-որ տեղ որևէ անհատ, որը վճարագիր է ստանում, միջոցները չթողնի ընթացիկ հաշվի վրա: Նա կարող է որոշ քանակությամբ փող թողնել թխվածքի ամանի մեջ:

Հաշվից փողի այսպիսի հանումների ներգործությունը մեր վերլուծության վրա պարզ է: Երբ \$1000-ը մնաց դրամատնային համակարգում, ապա ստեղծվեցին \$10000 նոր ավանդներ: Եթե \$100 դրամատներից արտահոսի շրջանառության մեջ, և միայն \$900-ի նոր պահուստներ մնան դրամատնային համակարգում, ապա ստեղծված նոր ավանդները կլինեն \$9000 ($\$900 \times 10$): Հետևաբար, 1-ը 10-ով բազմապատկումը տեղի կունենա միայն այն դեպքում, եթե դրամատներից պահուստների արտահոս տեղի կունենա:

Հնարավոր ավելցուկային պահուստներ: Մեր վերլուծությունն ընթանում էր այն ենթադրությամբ, որ առևտրային դրամատները տառաջիորեն հետևվում են օրինական պահուստի պահանջներին: Որևէ դրամատուն արդյոք չէ՞ր կարող պահել ավելի պահուստ, քան օրինական պահանջվող քանակը: Ենթադրենք, օրինակի համար, թե սկզբնական դրամատունը որոշեց \$900 պահել որպես լրացուցիչ պահուստ և ոչ թե փոխ տալ այն: Այդ դեպքում բազմապատիկ ավանդի ստեղծման գործընթացը մեայալ կետում կանգ կառնի առանց ավանդի որևէ ընդարձակման:

Այս որոշումը, իհարկե, անիմաստ կլիներ դրամատան համար: Բանի որ դրամատունը պահուստներից շահի չի վաստակում, նա կկորցնի \$900-ի շահի վճարումները: Բանի դեռ ներդրումների շահադրույքը զրոյից մեծ է, դրամատները ուժեղ խթան ունեն խուսափելու որևէ ավելցուկային պահուստ պահելուց:

Մեծ լծացման տարիներին շահադրույքներն ընկան մինչև տարեկան 0,12 տոկոսի, այնպես որ դրամատներն այդ ժամանակահատվածում պահում էին նշանակալի լրացուցիչ պահուստներ: Մեկ այլ իրավիճակ, որ կարող էր տանել լրացուցիչ պահուստների ստեղծման, կծագեր, եթե համերկրային պահուստը շահ վճարեր դրամատան պահուստների համար,

ինչպես որոշ բարեփոխիչներ առաջարկում էին: Այս դեպքում, եթե և պահուստները, և՛ զանգարանային մուրհակները տարեկան վաստակեին 4, 6 կամ 10 տոկոս, դրամատները շահագրգռված չէին լինի ներդրելու կամ փոխ տալու իրենց ավելցուկային պահուստները:

Եթե պահուստների շահադրույքները մոտ լինեին շուկայական ներդրումների շահադրույքներին, ապա պահուստի օրինական պահանջներն այլևս շատ չէին նեղի դրամատներին, և փողի քաղաքականությունը կդառնար տնտեսության վերահսկման նվազ արդյունավետ միջոց: Այս պատճառով շատ տնտեսագետներ խիստ դեմ են դրամատնային պահուստների դիմաց շուկայական շահադրույքներ վճարելուն:

Երբեմն դրամատներն ունենում են ավելցուկային պահուստներ: Այս դեպքում նրանք ավելցուկային պահուստները կարող են փոխ տալ այն դրամատներին, որոնք ունեն պահուստների պակասորդ: Ավելցուկային պահուստների քանակը սովորաբար ընդհանուր պահուստների շատ փոքր մասն է:

Պահուստի օրինական պահանջների 10 տոկոսի դեպքում պահուստները կբազմապատկվեն տասն անգամ դառնալով նոր ավանդներ: Սակայն եթե անձած ավանդների մի մասը ցրվի արժույթի կամ ոչ փողային միջոցների ձևով կամ եթե դրամատները պահեն ավելցուկային պահուստներ, ավանդների ստեղծումը կշեղվի $1/(\text{օրինական պահուստի մասնաբաժին})$ հարաբերությունից:

• Մենք քննարկեցինք փողի էությունը, փողի հատույցը շահի տեսքով, փողի պահանջարկը և ֆինանսական համակարգի դրամատնային փողի առաջարկը: Վերջին բաժնում տեսանք, թե դրամատնային պահուստների ներհոսը ինչպես է տանում փողի բազմապատիկ ընդարձակման: Այն, ինչ պակասում է փողի տնտեսագիտության լիարժեք ընկալման համար, համերկրային պահուստի համակարգի վերլուծությունն է: Հաջորդ զվառում կտեսնենք, թե համերկրային պահուստն ինչպես կարող է հմտորեն օգտագործել դրամատնային պահուստները և դրանով մեծացնել կամ փոքրացնել փողի ամբողջական առաջարկը: Փողի առաջարկի և պահանջարկի մեր վերլուծությամբ զինված՝ մենք կարող ենք ցույց տալ, թե փողի առաջարկն ինչպես է օգնում ազդելու արտադրանքի, գնաճի և զբաղվածության վրա: •

ԱՄՓՈԹՈՒՄ

Ա. Փողի էությունը և շահադրույքները

1. Փողը այն ամենն է, որ ծառայում է որպես հանրորեն ընդունված փոխանակման միջոց կամ վճարամիջոց: Փողը նաև գործում է որպես արժեքի միավոր և կուտակման միջոց:
2. Փողի կիրառությունից առաջ մարդիկ ապրանքը փոխանակում էին ապրանքով՝ մի գործընթաց, որը կոչվում էր ապրանքափոխանակություն: Փողը ծագեց առևտուրը հեշտացնելու կարիքից: Վաղ ժամանակների փողը կազմված էր ապրանքներից, որոնք փոխարինվեցին թղթե և դրամատոնային փողով: Ի տարբերություն այլ տնտեսական ապրանքների, փողը արժեքավորված է ըստ սոցիալական համաձայնության: Մենք փողը գնահատում ենք անուղղակի ձևով՝ ըստ այն բանի, թե նրանով ինչ կարելի է գնել և ոչ թե իր ուղղակի կիրառելիության համար:
3. Փողի զանգվածի վերլուծությունն այսօր չափազանց տարածված է տնտեսագետների և քաղաքականություն ստեղծողների շրջանում: Փողի առաջարկի լայնորեն օգտագործվող սահմանումներից մեկն է գործարքային փողը (M_1), կազմված արժույթից և ընթացիկ ավանդներից: Մեկ այլ կարևոր հասկացություն է լայնիմաստ փողը (M_2), որը ներառում է M_1 -ը գումարած մեծապես դյուրերիացների «համարյա փողը», ինչպիսիք են խնայողական հաշիվները:
4. M -երի սահմանումները վերջին տասնամյակում փոփոխվել են ֆինանսական շուկաների արագ նորացումների հետևանքով: Այս զարգացումն ավելի է դժվարացնում փողի քաղաքականության վարումը, քանի որ փողի սահմանումները (և այսպիսով՝ փողի աճի թիրախները) երկիմաստ են դառնում, երբ նոր միջոցներ են հայտնվում:
5. Շահադրույքները փողի փոխառման գինն են և չափվում են յուրաքանչյուր փոխառված դոլարի դիմաց մեկ տարում հետ վճարված դոլարներով կամ տարեկան տոկոսներով: Մարդիկ կամավոր վճարում են շահադրույք, քանի որ փոխառված դրամական միջոցները նրանց հնարավորություն են ընձեռում գնելու ապրանքներ և կատարելու շահութաբեր ներդրումներ:
6. Շուկան ստեղծում է շահադրույքների լայն տեսականի: Այս շահադրույքները փոփոխվում են փոխառությունների պայմանների և մարման ժամկետի, ներդրման ռիսկի ու դյուրերիացնելիության և առնչվող վարչական ծախսերի պատճառով:
7. Շահադրույքները սովորաբար աճում են գնաճի ժամանակաշրջաններում՝ արտացոլելով այն փաստը, որ գների աճի հետ փողի գնողունակությունն ընկնում է: Ստացված շահի ապրանքների և ծառայությունների իմաստով հաշվելու համար օգտագործում ենք իրական շահադրույքը, որը հավասար է անվանական կամ փողային շահադրույքից հանած գնաճի չափը:
8. Փողի պահանջարկը տարբերվում է այլ պահանջարկներից: Փողը պահվում է իր անուղղակի և ոչ թե ուղղակի արժեքի համար: Բայց փողի պահվող քանակությունները սահմանափակ են, քանի որ միջոցները փողի և ոչ թե այլ ձևերով պահելն ունի այլընտրանքի գին՝ երբ փողը պահում ենք, մենք զոհաբերում ենք շահի եկամուտները:
9. Փողի պահանջարկը հիմնավորված է գործարքներ կատարելու անհրաժեշտությամբ և ապագայի համար միջոցներ ունենալու ցանկությամբ: Ամենակարևորը՝ գործարքային պահանջարկը, դրսևորվում է այն պատճառով, որ մարդիկ փողի կամ ընթացիկ հաշիվների կարիքն ունեն մուրհակները վճարելու ու ապրանքներ գնելու համար: Այսպիսի գործարքների կարիքները բավարարվում են M_1 -ի միջոց-

ցով և զլիավորապես կապված են գործարքների արժեքի կամ անվանական ՀԱԱ-ի հետ: Այուս միջոցները պահվում են բարձր եկամտաբերության, շահ բերող ընթացիկ հաշիվների ձևով՝ որպես ներդրողի տեղաբաշխված միջոցների գերապահով մաս:

Տնտեսագիտական տեսությունը կանխատեսում է և փորձառական տվյալներով հաստատում, որ փողի պահանջարկն զգայուն է շահադրույքների նկատմամբ՝ բարձր շահադրույքները հանգեցնում են M-ի ցածր պահանջարկի:

Բ. Դրամատնային գործ և փողի առաջարկ

10. Դրամատները առևտրային ձեռնարկություններ են, որոնք ձգտում են շահույթ վաստակել իրենց սեփականատերերի համար: Դրամատների կարևոր գործառույթներից մեկը համախորդների համար ընթացիկ հաշիվների ապահովումն է: Ժամանակակից դրամատներն աստիճանաբար զարգացել են հին ոսկերչական հաստատություններից, որոնցում պահպանվում էին փող և արժեքավոր իրեր: Ի վերջո ոսկերիչների համար ընդհանուր կարգ դարձավ ավանդների դիմաց պահել 100 տոկոսից պակաս պահուստներ. սա մասնակի պահուստով դրամատնային գործի սկիզբն էր:

11. Եթե դրամատները բոլոր ավանդների դիմաց պահեին 100 տոկոս կանխիկ փողային պահուստներ, ապա համակարգի մեջ կենտրոնական դրամատան կողմից նոր պահուստներ ներարկվելու դեպքում փողի բազմապատիկ ստեղծում չէր լինի: Կլիներ միայն 1-ը 1-ի փոխանակություն՝ փողի մի տեսակը մյուսով:

12. Այսօր դրամատներից օրինական կերպով պահանջվում է պահուստներ պահել իրենց ընթացիկ հաշիվների դիմաց: Սա կարող է լինել կամ կանխիկ փողի տեսքով կամ համերկրային պահուստում պահված շահ չբերող ավանդների տեսքով: Լուսաբանելու նպատակով մենք քննարկեցինք պահանջվող 10 տոկոս պահուստի մասնաբաժինը: Այդ դեպքում դրամատնային համակարգն ամբողջությամբ՝ հանրային կամ մասնավոր փոխառուների և ավանդատուների հանրության հետ միասին, 10-ը 1-ի հարաբերությամբ դրամատնային փող է ստեղծում 3/73-ի կողմից ստեղծված և դրամատնային համակարգում ինչ-որ տեղ ավանդադրված պահուստների յուրաքանչյուր դոլարի դիմաց:

13. Յուրաքանչյուր փողը դրամատում ունի իր փոխառություններն ու ներդրումներն ընդարձակելու սահմանափակ կարողություն: Նա չի կարող փոխ տալ կամ ներդրել ավելի, քան ինքն ստացել է ավանդատուներից՝ նա կարող է փոխ տալ միայն դրա $\frac{9}{10}$ մասը:

14. Թեպետև ոչ մի դրամատում միայնակ չի կարող իր պահուստներն ընդարձակել 10-ը 1-ի հարաբերությամբ, դրամատնային համակարգը որպես ամբողջություն դա կարող է անել: Առաջին անհատական դրամատումը, որն ստանում է \$1000 նոր ավանդներ, նոր ձեռք բերած կանխիկ փողի $\frac{9}{10}$ մասը փոխ է տալիս փոխառությունների և ներդրումների համար: Սա դրամատների երկրորդ խմբին տրամադրում է \$1000-ի $\frac{9}{10}$ -ը որպես նոր ավանդներ: Նրանք, իրենց հերթին, մեկ տասներորդը պահում են որպես պահուստ, իսկ $\frac{9}{10}$ -ը փոխ են տալիս որպես նոր եկամտաբեր միջոցներ: Դրա հետևանքով նրանց կանխիկ փողը գնում է դրամատների մի երրորդ խմբի, որոնց ավանդները մեծանում են \$1000-ի $\frac{9}{10}$ -ի ինը տասներորդ չափով: Եթե մենք դրամատների հաջորդական բոլոր խմբերին հետևենք նվազող, երբեք չավարտվող շղթայում, ապա ամբողջական համակարգի համար կհայտնաբերենք նոր ավանդներ, հավասար

$$\begin{aligned} \$1000 + \$900 + \$810 + \$729 + \dots &= \$1000 \times [1 + 9/10 + (9/10)^2 + (9/10)^3 + \dots] \\ &= \$1000 \left(\frac{1}{1-9/10} \right) = \$1000 \times \left(\frac{1}{0.1} \right) = \$10.000: \end{aligned}$$

15. Ավանդների ընդարձակման վերջնական սահմանին կհասնենք միայն այն դեպքում, երբ դրամատնային համակարգում թողնված նոր պահուստների յուրաքանչյուր \$1-ը համակարգում ինչ-որ տեղ կարողանա ապահովել \$10 ավանդ: Այդ ժամանակ համակարգի փոխ տալու հնարավորությունները սպառված են, և նա չի կարող հետագա ավանդներ ստեղծել: մինչև ծեռք չբերվեն նոր պահուստներ: Դրամատնային փողի աճի և պահուստների աճի 10-ը 1-ի հարաբերությունը կոչվում է փողի առաջարկի բազմապատկիչ:

16. Տեղի ունի դրամատնային համակարգի նոր փողային պահուստների որոշ արտադրանքի արտադրամատնային շրջանառություն և դեպի ընթացիկ հաշիվներից բացի այլ միջոցներ: Այդ պատճառով էլ ստեղծվող նոր ավանդային հաշիվները \$10000-ի փոխարեն, ինչպես մեր նախորդ օրինակներում, կարող են լինել մի քիչ պակաս: Տարբերությունն առաջանում է համակարգից փողի կորուստների պատճառով:

Ավելին, դրամատնային կարող է օրինակաբար պահանջվող քանակությունից ավելի պահուստներ պահել: Այս հավելյալ պահուստները անակնկալ հայտնվում են, երբ դրանց շահադրույքը մոտենում է ապահով ներդրումների դրույքին:

Երբ նոր պահուստների մի մասը արտադրանքում է դեպի ավանդային հաշիվներից բացի այլ միջոցներ, փողի ստեղծման կապը նոր պահուստների հետ կարող է շեղվել փողի առաջարկի բազմապատկիչով տրված 10-ը 1-ի բանաձևից:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Փողի էությունը	կախված վճարման ժամկետից, դիսկի չափից, անփոխարկելիությունից,	շահը որպես փող պահելու այլընտրանքային գին
ապրանքափոխանակություն	վարչական ծախսերից իրական և անվանական շահադրույքներ	Դրամատնային գործ և փողի առաջարկ
ապրանքային M, թղթադրամային M, դրամատնային M		դրամատներ, ֆինանսական միջնորդներ
մետաղադրամներ, թղթադրամներ, ընթացիկ հաշիվներ	Փողի պահանջարկ	դրամատնային պահուստներ (նկուղային կանխիկ փող և ավանդներ ԴՊՀ-ում)
M ₁ , M ₂	Փողի գործառույթները փողի պահանջարկի դրոյապատճառները	մասնակի պահուստով դրամատնային գործ
Շահադրույքներ	գործարքային պահանջարկ, միջոցների պահանջարկ	փողի առաջարկի բազմապատկիչ
շահադրույք		
ոիսկից գերծ շահադրույք		
շահադրույքի հավելավճարներ		

ՀԱՐՑԵՐ ԲՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

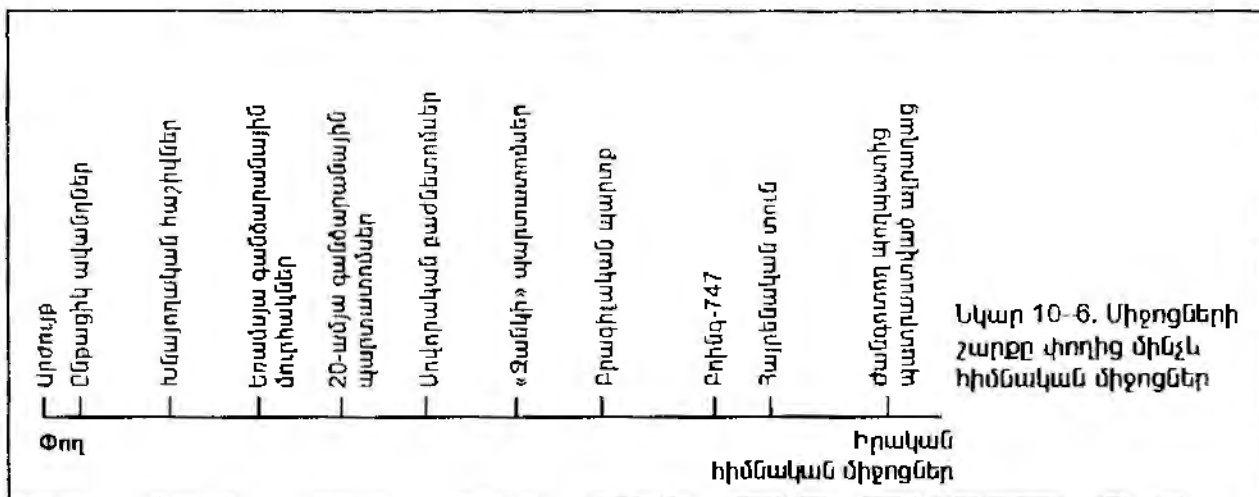
1. Սահմանեք M₁-ը և M₂-ը: Ի՞նչ է մտնում M₁-ի մեջ: Ի՞նչն է մտնում M₂-ի, բայց ոչ M₁-ի մեջ: M₂-ի յուրաքանչյուր բաղադրիչ կապե՞ք փողի պահանջարկի հիմքում ընկած գործոնների հետ:
2. Թվարկե՞ք և նկարագրե՞ք փողի զարգացման փուլերը ապրանքափոխանակությունից մինչ դրամատնային փող: Նկարագրե՞ք, թե ինչպես տեղի կունենար բնորոշ գործարքը յուրաքանչյուր փուլում: Ի՞նչ հաստատություններ և օրենքներ անհրաժեշտ կլինեին մի փուլից մյուսին անցնելու համար:
3. Ենթադրենք, թուր դրամատները պահում են 100 տոկոսանոց պահուստներ: Կառուցե՞ք 10-4(ա) և 10-6 աղյուսակների նոր տարբերակներ՝ 100 տոկոսանոց պահուստներ պահող դրամատնային համակարգի պահուստների \$1000 ավելացումն արտացոլելու համար: Այս դեպքում ո՞րն է պահուստի ավելացման վերջնական ներգործությունը:

- նր փողի առաջարկի վրա: Դրամատները «փող» ստեղծում են:
4. Ենթադրենք, թե դրամատները ավանդների 20 տոկոսը պահում են որպես պահուստ և որ պահուստի \$200 համվում է դրամատնային համակարգից: 10-4(ա) աղյուսակից վերականգնեք 10-6-ը: Հաշվեք փողի առաջարկի բազմապատկիչը երկրորդ եղանակով, օգտագործելով 4-րդ տողատակի ցույց տրված եղանակը:
  5. Ո՞րը կլինի ստորև նշվածներից յուրաքանչյուրի ազդեցությունը փողի (M_1) պահանջարկի վրա (մնացած գործոնները թողնելով հաստատուն):
    - ա) Իրական ՀԱՆ-ի աճ
    - բ) Գների մակարդակի աճ
    - գ) խնայողական հաշիվների և գանձարանային արժեթղթերի շահադրույքների մեծացում
    - դ) Դրամատներին ավանդային հաշիվների դիմաց շահի վճարելու հնարավորության ընձեռում
    - ե) Բոլոր գների, աշխատավարձերի և եկամուտների կրկնապատկում (կարո՞ղ եք ճշգրիտ հաշվարկել ներգործությունը փողի պահանջարկի վրա):
  6. 1937 թվականին՝ հուսալով մեծացնել M -ը, համերկային պահուստը մեծացրեց դրամատնային պահուստները: Բանի որ շահադրույքները շատ ցածր էին (մեկ տոկոսի մոտավորապես $\frac{1}{8}$ մասը), ավելցուկային պահուստները սրընթաց աճեցին, իսկ փողի առաջարկը գրեթե չփոխվեց: Բացատրեք, թե ինչու ցածր շահադրույքները խրախուսում են ավելցուկային պահուստների ստեղծումը, իսկ բարձր շահադրույքները չեն նպաստում դրանց ստեղծմանը: Բացատրեք, թե ինչու պահուստների փոփոխությունները կարող են փողի առաջարկի փոփոխությունների հետ սերտորեն կապված չլինել, երբ շահադրույքները գրոյին մոտ են:
  7. Փողը պահելու այլընտրանքի գինը հավասար է ապահով կարճաժամկետ միջոցների (ինչպիսիք են գանձարանային մուրհակները) բերած շահից հանած փողի շահադրույքը: Ո՞րն է հետևյալ խթանների ազդեցությունը ընթացիկ հաշիվներով փողը պահելու այլընտրանքի գնի վրա (ենթադրենք, որ պահուստի պահանջները ավանդների 10 տոկոսն են):
    - ա) Նախքան 1980 թվականը (երբ ավանդային հաշիվներն ունեին գրոյական շահ) շուկայական շահադրույքներն աճեցին 8-ից 9 տոկոսի:
    - բ) 1984 թվականին (երբ ընթացիկ հաշիվների առավելագույն շահը 5 տոկոս էր) շահադրույքներն աճեցին 3-ից 4 տոկոսի: 8-ից 9 տոկոսի:
    - գ) 1991 թվականին (երբ ընթացիկ հաշիվների շահադրույքները ապակարգավորվեցին) շուկայական շահադրույքներն աճեցին 3-ից 4 տոկոսի: 8-ից 9 տոկոսի:
  8. Շահադրույքի վերաբերյալ խնդիրներ (սրանք միգուցե հաշվիչ պահանջեն):
    - ա) Դուք ներդրում եք \$2000 տարեկան 13,5 տոկոսով: Որքա՞ն կլինի ձեր ընդհանուր հաշվեկշիռը 6 ամիս հետո:
    - բ) Ասում են շահը «բարդ» է, երբ դուք շահ եք վաստակում ձեզ արդեն վճարված շահի դիմաց, այսօրվա շահերի մեծ մասը բարդ է: Եթե դուք երեք տարով տարեկան 10 տոկոս բարդ շահով ներդրում եք \$10000, ապա որքա՞ն է ամբողջ ներդրումը յուրաքանչյուր տարվա ավարտին:
    - գ) Դիտարկեք հետևյալ տվյալները՝ գների սպառողական համաթիվը 1977 թվականին 60,6 էր, իսկ 1981 թվականին 90,9: 1978 թվականից մինչև 1981 թվականը պետական արժեթղթերի շահադրույքներն էին՝ 7,2, 10,0, 11,5 և 14,0: Հաշվեք միջին անվանական և իրական շահադրույքները 1978-1981 թթ. չորսամյա ժամանակաշրջանի համար:
    - դ) Գանձարանային մուրհակները (Գ-մուրհակները) սովորաբար վաճառվում են զեղչված հիմունքներով, այն է՝ \$10000-ի 90-օրյա Գ-մուրհակը այսօր կվաճառվի մի գնով, որը վճարման ժամկետի լրանալու պահին շուկայական շահադրույքով հաշված, կդառնա \$10000: Եթե շուկայական շահադրույքը տարեկան 6,6 տոկոս է, ինչպիսի՞ն կլինի \$10000-ի 90-օրյա Գ-մուրհակի գինն այսօր:
  9. Բացատրեք, համարում եք արդյոք, որ ստորև նշվածներից յուրաքանչյուրը Սիացյալ Նահանգներում պետք է դիտվի որպես ճեղքմաստ փողի առաջարկի (M_1) մաս. ճանապարհորդի վճարադրերը, խնայողական հաշիվները, մետրոյի ժետոնները, փոստային նամականիշերը, հաշվեկշռային վարկային քարտերը, կանադական դոլարները:
  10. Ենթադրենք՝ պահուստի օրինական պահանջները վերացված են: Ի՞նչը կորոշեր դրամատնային համակարգի պահուստների մակարդակը: Ի՞նչ տեղի կունենար փողի առաջարկի բազմապատկիչի հետ այս իրադրության մեջ:
  11. Ենթադրենք, թե մի հսկա դրամատուն Ամերիկայի Հումոնգուզի դրամատունը, պահում է բոլոր

մարդկանց ընթացիկ ավանդները, որոնք ենթակա են օրինական 10 տոկոս պահուստի պահանջներին: Եթե լինել պահուստների ներարկում տնտեսության մեջ, կարող էր Հունոնգուզի դրամատուներ փոխ տալ ավանդների քանակի ավելի քան 90 տոկոսը՝ իմանալով, որ նոր ավանդը հետ կգա իրեն: Դա արդյոք կփոխե՞ր վերջնական փողի առաջարկի բազմապատկիչը:

12. Այս գլխում փողը սահմանվում է որպես հանրորեն ընդունված և օգտագործվող փոխանակման միջոց: Ժամանակի ընթացքում որպես փող օգտագործվող միջոցները զարգացում են ապրել, և դժվար կլինի որևէ եզակի միջոց առանձնացնել

որպես «փողի առաջարկ»: Այսօր միջոցներն օժտված են «փող լինելու» տարբեր աստիճաններով՝ կախված այն բանից, թե դրանք արդյոք փաստացի ընդունված են որպես վճարման միջոց, և այն արագությունից, որով դրանք կարող են փոխարկվել կանխիկ փողի: Դիտարկեք նկար 10-6-ի միջոցների շարքը՝ փողից մինչև իրական հիմնական ապրանքներ: Որտե՞ղ է համերկային պահուստը բաժանման գիծ տանում փողի (M_1) և այլ միջոցների միջև: Դուք որտե՞ղ կտանեիք գիծը: Հորինե՞ք մի քանի նոր միջոցներ, տեղադրե՞ք շարքում և որոշե՞ք, թե պե՞տք է դրանք մտնեն M_1 -ի մեջ:

ԲԱԺՆԵՏՈՄՍԵՐԻ ՇՈՒԿԱՅԻ ՏԱՏԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Բաժնետոմսերի շուկան ընդամենը մի հայելի է, որը տալիս է տնտեսական վիճակի խորքային կամ հիմնական պատկերը:

Ջոն Բեննթ Գոլդբերգ, Մեծ արևելք (1955 թ.)

Այս գլխում հանգամանորեն քննարկվեց փողի տնտեսագիտությունը, որը վճռորոշ է մակրոտնտեսական քաղաքականության ըմբռնման համար: Սակայն, ինչպես ցույց է տալիս 10Ա-1 աղյուսակը, տնային տնտեսությունները ներդրում են փողից բացի շատ այլ միջոցներով:

Տնային տնտեսությունների կողմից իրացվող ամենահիմնական միջոցներից են սովորական բաժնետոմսերը (կամ ընկերակցությունների արժեթղթերը): Սրանք շատ անկայուն արժեթղթեր են, որոնց միջոցով մարդկանց հարստությունը ստեղծվում կամ չքանում է մի գիշերվա ընթացքում: 1980-ական թվականները ցուցադրեցին «շուկա խաղալու» վտանգները: Սկսելով 1982 թվականին, բաժնետոմսերի շուկան հաստատուն կերպով վեր բարձրացավ՝ հինգ տարիների ընթացքում ձեռք բերելով համարյա 300 տոկոս: Նրանք, ովքեր բախտ կամ հեռատեսություն ունեին իրենց բոլոր միջոցները ներդրելու բաժնետոմսերի մեջ, մեծ քանակությամբ փող վաստակեցին: Շուկան զագաթնակետին հասավ 1987 թ. ամռանը: 1987 թ. հոկտեմբերի 19-ին «սև երկուշաբթի օրը», բաժնետոմսերի շուկան վեց ժամվա ընթացքում կորցրեց իր արժեքների 22 տոկոսը: Բաժնետոմսերի շուկաների ցնցումը կենդանի հիշեցում էր այն վտանգների մասին, որոնց ենթարկվում եք զնելով բաժնետոմսեր: Այնուամենայնիվ, 35 միլիոն ամերիկացիներ բաժնետոմսեր ունեն, նրանցից 3 միլիոնը՝ \$10000-ից ցածր եկամուտներով: Զածր եկամտով տնային տնտեսությունները փայատերերի միայն փոքր մասն են կազմում, բայց այն փաստը, որ այսչափ մեծ թվով մարդիկ են ցանկանում իրենց հարստությունը ներդրել այս եղանակով, վկայում է հեռանկարում բաժնետոմսերի սեփականությունից շահույթ ստանալու գալթակցության մասին:

Այս հավելվածում հետազոտում ենք բաժնետոմսերի շուկայի վարքի ժամանակակից տեսությունները: Բաժնետոմսերի շուկան մի տեղ է, որտեղ գնվում է վաճառվում են հանրային սեփականություն հանդիսացող ընկերակցությունների փայերը, ձեռնարկությունների սեփականության իրավունքները:

1990 թվականին Միացյալ Նահանգներում այս իրավունքների արժեքը գնահատվեց \$3 տրիլիոն: Մեկ տարվա վաճառքները կարող են հասնել \$2 տրիլիոնի:

Տնային տնտեսությունների ֆինանսական միջոցները		
Միջոցի դասը	Յուրաքանչյուր դասում գումարային միջոցների տոկոսը	
	1963	1988
Դոլարով նշված.		
Արժույթ և ընթացիկ ավանդներ (M1)	4,6	4,2
Խնայողական հաշիվներ	14,3	21,0
Պետական արժեթղթեր	6,4	8,5
Այլք	3,3	2,2
Գործարարության սեփական միջոցներ		
Ընկերակցական	31,3	18,4
Ոչ ընկերակցական	25,7	19,8
Կենսաթոշակների հիմնադրադարձ և նյանքի ապահովագրության պահուստ		
	13,4	23,9
Այլք	1,0	1,9
Ամբողջը	100	100
Տնային տնտեսությունների գումարային միջոցներ (միլիարդ) \$1,641 \$12,139		
Աղյուսակ 10Ա-1. Կենսաթոշակային միջոցներն ու խնայողական հաշիվները տնային տնտեսությունների միջոցների ամենամեծ բաղադրիչներն են		
Աղյուսակը ցույց է տալիս, թե 1963 և 1988 թթ. տնային տնտեսությունների ունեցվածքը ինչպես էր բաշխված ըստ տարբեր միջոցների ու շահույթային դարձրեք, որ արժեթղթերի բաժինը խիստ նվազել է, իսկ կենսաթոշակային միջոցներն ու խնայողական հաշիվները նշանակալիորեն աճել են: (Աղբյուրը՝ համերկրային պահուստի համակարգ)		

Բաժնետոմսերի շուկան մեր ընկերակցական տնտեսության ուշադրության կենտրոնն է:

Նյու Յորքի բաժնետոմսերի բորսան բաժնետոմսերի գլխավոր շուկան է, որտեղ հայտարարվում են հազարից ավել արժեթղթեր: Ամերիկայում բաժնետոմսերի փոքր բորսաներն ստեղծվեցին այն ժամանակ, երբ միջնորդները փողոցում միմյանց հանդիպում էին գնելու և վաճառելու համար ձեռքով նշաններ տալով պատուհաններից դուրս կախված գործակատարներին, որոնք գրանցում էին գործարքները: Միայն քսաներորդ դարում Ամերիկայում բաժնետոմսերի բորսաները տեղափոխվեցին շենքերից ներս:

Ամեն մի խոշոր ֆինանսական կենտրոն ունի բաժնետոմսերի բորսա՝ Գլխավորները գտնվում են Տոկիոյում, Լոնդոնում, Ֆրանկֆուրտում, Յոնկոնգում, Տորոնտոյում, Ցյուրիխում և, իհարկե, Նյու Յորքում: Բաժնետոմսերի բորսան շուկայական տնտեսության էությունն է: Երբ Արևելյան Եվրոպայի երկրները որոշեցին թողալել իրենց կենտրոնական պլանավորման սոցիալիստական համակարգերը, նրանց առաջին գործողություններից մեկն էր բաժնետոմսերի բորսայի ստեղծումը՝ ընկերակցությունների սեփականության իրավունքները գնելու և վաճառելու համար:

ՄԵԾ ԱՂԵՏԸ

Բաժնետոմսերի բորսաների և ֆինանսական շուկաների ուսումնասիրությունը հենվում է և՛ տնտեսության ուսումնասիրության, և՛ պատմության դասերի հանգամանալի ընթերցման վրա: Մի վնասաբեր իրողություն տասնամյակներ շարունակ ստվեր է նետել բաժնետոմսերի բորսաների վրա. դա 1929 թ. խուճապն էր ու աղետը: Այս իրադարձությունը սկզբնավորեց 1930-ական թվականների երկարատև ու ցավազին մեծ լճացումը:

«Աղլեզին քսանական թվականները» ականատես եղան բաժնետոմսերի առասպելական ծաղկմանը, երբ ամեն ոք բաժնետոմսեր էր գնում կամ վաճառում: Այս կատաղի *ցլային* (աճող գներով) շուկայում գնումների մեծ մասը *տարբերությամբ* էր: Սա նշանակում է, որ \$10000 արժողության բաժնետոմսեր գնողը կանխիկ փողով վճարում էր գնի միայն մի մասը և փոխ էր առնում տարբերությունը՝ գնման համար որպես օժանդակ միջոց գրավ դնելով նոր գնված բաժնետոմսերը: Ի՞նչ նշանակություն ունի, թե դուք փոխ առնվածի դիմաց միջնորդին վճարել եք տարեկան 6, 10 թե 15 տոկոս, երբ մեկ օրում Օուլդորն Մոթորզը կամ Բեթլենհեմ Սթիլը կարող էին թռչել արժեքի տասը տոկոսով:

Արկածախնդրական մոլագարությունն ունենում էր իր հետևանքները: Եթե մարդիկ գնում են հուսալով, թե բաժնետոմսերը կաճեն, նրանց գնման գործը-

ղությունը վեր է թեցնում բաժնետոմսերի գները: Սա հանգեցնում է նրան, որ մարդիկ ավելի շատ են գնում, և գլխավորապես պարը սկսում է կատարել մի նոր շրջան: Բայց, ի տարբերություն մարդկանց, որոնք թղթախաղ կամ զառ են խաղում, այստեղ ոչ ոք ակներև վաբար չի կորցնում այն, ինչ հաղթողները շահում են: Իհարկե, պարզները բոլորը թղթի վրա են և կան հետաման, եթե բոլորը փորձեն այն կանխիկ փողի վերածել: Բայց ինչու՞ պետք է ինչ-որ մեկը ցանկանա վաճառել այսպիսի շահաբեր արժեթղթերը:

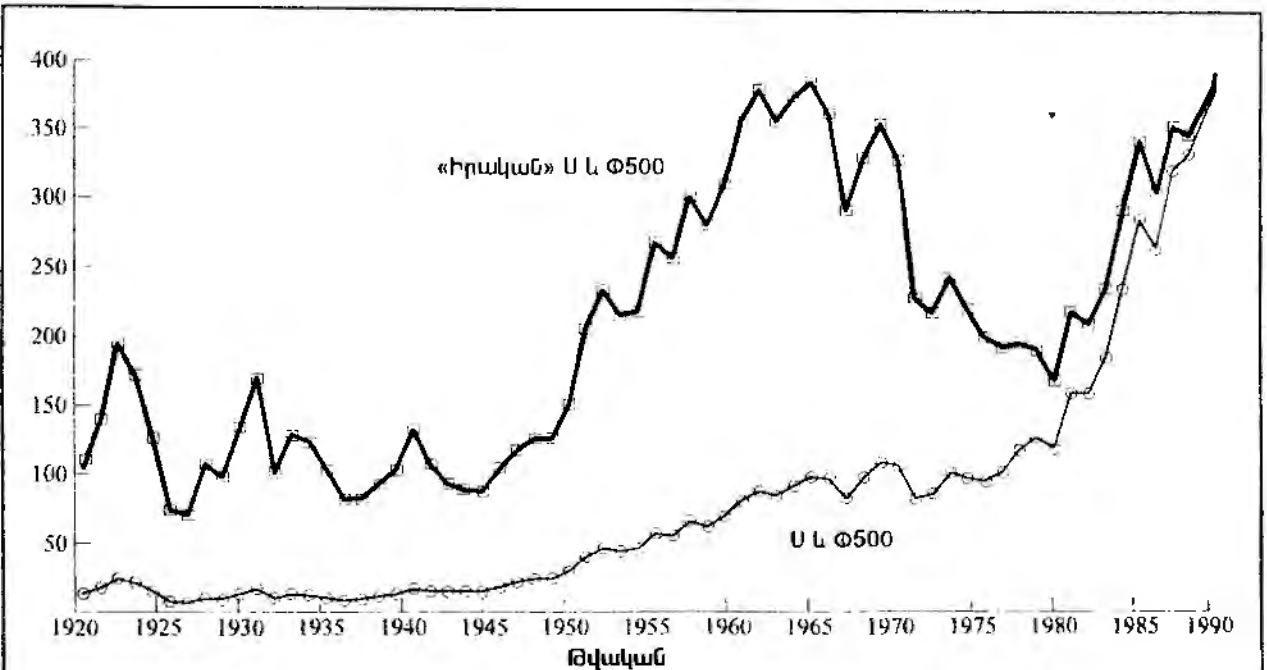
1920-ական թվականների բաժնետոմսերի բորսաների ծաղկումը մի դասական *արկածախնդրության պրաքայի* էր: Գներն աճում էին ի հետևանս հույսերի ու երազանքների, և ոչ թե այն պատճառով, որ ընկերակցությունների շահույթներն ու չափաբաժիններն էին ճախրում: Աղետն եկավ 1929 թվականի «սև հոկտեմբերին»: Ցանցն ընկան բոլորը՝ և բարձրագույն լիգայի պրոֆեսիոնալները, և հասարակ սիրողները՝ Անդրյու Մեյկոնը, Ջոն Դ. Ռոկֆելլերը, Սպիտակ տան ինժեներ ճախագահը և Ելլի մեծ տնտեսագետ, պրոֆեսոր Իրվինգ Ֆիշերը:

1929 թվականին, երբ գետինը փախավ շուկայի տակից, ներդրողները՝ և մեծ, և փոքր, որոնք գնել էին տարբերությամբ, չէին կարողանում դրամական միջոցներն ի մի բերել՝ իրենց արժեթղթերի դիմաց պարտքերը փակելու համար, և շուկան էլ ավելի ընկավ: Ցլային շուկան վերածվեց *արքային* (կամ ընկնող գներով) շուկայի: Անկման խոր ժամանակաշրջանում 1933 թվականին, շուկան կորցրել էր 1929 թվականի իր արժեքի 85 տոկոսը:

Բաժնետոմսերի շուկայի հակումներին կարելի է հետևել բաժնետոմսերի գների համաթվի միջոցով, որն ընկերությունների բաժնետոմսերի զամբյուղի գների տեսակարար միջինն է: Սովորաբար հետաքրքրություն ներկայացնող միջինների մեջ են մտնում Դաու Ջոնսի արդյունաբերական միջինը՝ «ԴՋԱՍ» 30 մեծ ընկերությունների համար և Ստանդարտ և Փուրի համաթիվը՝ 500 ընկերությունների համար («Ա և Փ500»), որը ամերիկյան 500 ամենախոշոր ընկերակցությունների բաժնետոմսերի գների տեսակարար միջինն է:

Նկար 10Ա-1-ը ցույց է տալիս Ստանդարտ և Փուր 500-ի պատմությունը՝ սկսած 1920 թվականից: Ներքևի կորը ցույց է տալիս բաժնետոմսերի «անվանական» գների միջինը, որը նշանակում է տվյալ տարվա փաստական միջինը: Վերևի կորը ցույց է տալիս բաժնետոմսերի «իրական» գինը: Դա անվանական գինն է՝ բաժանած սպառողական գների համաթվի վրա, որը 1991 թվականին հավասար էր 1-ի:

Նկար 10Ա-1-ը ցույց է տալիս, որ 1933 թվականի դրամատոնային ձգնաժամից հետո բաժնետոմսերի շուկան սկսեց վերականգնվել: Ըստ այս համաթվի,

Նկար 10Ա-1. Բաժնետոմսերի գների միակ երաշխիքն այն է, որ դրանք կտատանվեն

Բաժնետոմսերի գներն անվանական արտահայտությամբ, որոնք ցույց են տրված ներքևի կորով, ձգտում են բարձրանալ գնաճի հետ: Ստանդարտ և Փուրի համաթիվը (Ս Ա Փ500), որը ցույց է տրված այստեղ, ներկայացնում է ամերիկյան 500 ամենամեծ ընկերությունների բաժնետոմսերի տեսակարար միջին գները:

Վերևի կորը ցույց է տալիս «Իրական Ս Ա Փ500»-ը, որը Ս Ա Փ500-ն է՝ շտկված սպառողական գների համաթիվի շարժերին համապատասխան: Բոլոր ժամանակների ամենամեծ արժեքը եղել է 1968 թվականին, իսկ 1991թ. բաժնետոմսերի իրական գները միայն երկու անգամ էին գերազանցում լճացմանը նախորդած 1929 թվականի առավելագույն արժեքը:

բաժնետոմսերի իրական գները մինչև 1955 թվականը չեն վերականգնել իրենց 1929 թվականի մակարդակը: Ավելին, 1991 թվականի մակարդակը չնչին չափով էր ցածր բաժնետոմսերի 1968 թվականի իրական գներից, որոնք ամենաբարձրն էին բոլոր ժամանակներում¹:

Այդ ամենը որտե՞ղ է վերջանալու: Կա՞րողյոք կախարդական մի հայելի, որը ցույց տա բաժնետոմսերի գների շարժերը: Հենց սա է ժամանակակից ֆինանսների տեսության առարկան:

ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՇՈՒԿԱՅԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տնտեսագետներն ու ֆինանսագետ պրոֆեսորները երկար ժամանակ ուսումնասիրել են գներն այնպիսի

հայեցական շուկաներում, ինչպիսին բաժնետոմսերի շուկան է, և այնպիսի ապրանքների շուկաներում, ինչպիսին հացահատիկին է: Նրանց եզրահանգումներն առաջացրել են մեծ հակասություններ և նույնիսկ զայրացրել են ֆինանսների շատ տեսաբանների: Այնուամենայնիվ, սա մի ասպարեզ է, որտեղ փաստերը մեծ մասամբ հաստատել են տեսությունները:

Բաժնետոմսերի գների ժամանակակից տնտեսական տեսությունները խմբավորվում են «արդյունավետ շուկաների տեսություն» խորագրի ներքո²: Հիմնական տեսությունն արտահայտելու եղանակներից մեկը սա է. *դուք չեք կարող կանխատեսուման մեջ հաղթել շուկային*:

Սենք հենց հիմա կտեսնենք, թե ինչու է այս պնդումն ընդունելի: Առաջին դիտարկենք նրա փաս-

¹ Մեծ լճացման առաջացման մեջ բաժնետոմսերի շուկայի դերի մանրամասն վերլուծությունը տրված է Ջոն Բենեթ Գալբրեյթի «1929 թվականի մեծ աղետը» գրքում (Avon, New York, 1988) և Զ. Բ. Քինդլերգերի «Սոցիալառություններ, խումբայներ և աղետներ» գրքում (Basic Books, New York, rev., 1989):

² Ֆինանսների տեսության մեջ «արդյունավետություն» օգտագործվում է այլ իմաստով, քան տնտեսագիտության մյուս բնագավառներում: Այստեղ «արդյունավետությունը» նշանակում է, որ իրազեկությունը կլանվում է արագորեն և ոչ թե «դետուրսները ստեղծում են առավելագույն արտադրանք»:

տական հիմքը. Տարիների ընթացքում եղել են փոշի սարքելու կանոնների կամ բանաձևերի բազմաթիվ ուսումնասիրություններ: Բնորոշ կանոններն են. «գնեք ամից երկու օր հետո» կամ «գնեք վատ լուրերի ժամանակ և վաճառեք լավ լուրերի ժամանակ»: Ավֆրեդ Բոուզի վաղ շրջանի մի ուսումնասիրության մեջ հետազոտված են բորսային միջնորդների համեմարարականները: Նա ըննարկել է, թե տարբեր բորսային միջնորդներ որքանով են հաջողակ եղել ելնելով նրանց ընտրած բաժնետոմսերի հատույցներից (նեղրված մեկ դոլարին ընկնող տարեկան ամբողջ եկամուտը՝ դոլարներով): Նա ցույց է տվել, որ միջինում բորսային միջնորդի ընտրությունն ավելի ճիշտ չէ, քան՝ բաժնետոմսերի պատահական բաշխումը (կամ համակցությունը): Այս արդյունքը հանգեցրեց բաժնետոմսերի ընտրության *միզակ-թիրախ տեսություն*:

Դուք կարող եք միզակով պատահականորեն հարվածել մի օրիորդ ջոռուկի որևէ կետի. դա նույնպես կարելի է համարել բաժնետոմսեր ընտրելու եղանակ: Բայց ավելի լավ է գնել ամեն ինչից մի քիչ, այնպես որ ունենաք բաժնետոմսերի շուկայի ամենատարբեր «համաքվերի» պորտֆել: Դրանով դուք հավանաբար ավելի շատ օգուտ կստանաք, քան ձեր ազգականը, որը հետևում է բորսայական միջնորդի խորհրդին: Ինչու՞: Որովհետև նա ստիպված է ծառայությունների համար վճարել միջնորդին, իսկ նրա բաժնետոմսերը միջինում չեն գերազանցի ձերին:

Այս դժգույն տեսակետը վերջին չորս տասնամյակների ընթացքում ընդհանուր առմամբ հաստատվել է հարյուրավոր հետազոտություններով: Նրանց տված դասն այն չէ, որ դուք երբեք չպետք է հարուստ չեք դառնա՝ հետևելով որևէ կանոնի կամ բանաձևի, այլ այն, որ ընդհանրապես այսպիսի կանոնները չեն կարող ավելի լավ արդյունք տալ, քան պատահականորեն ընտրված և բազմատեսակավորված բաժնետոմսերի բաշխումը:

ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՇՈՒԿԱՅԻ ՏԵՍԱԿԵՏԻ ՏՐԱՄԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ֆինանսագետները երկար տարիներ վերլուծել են բաժնետոմսերի և պարտատոմսերի շուկաները՝ հասկանալու համար, թե ինչու պետք է գործի միզակ-թիրախ տեսությունը: Ինչու՞ լավ գործող ֆինանսական շուկաները բացառում են տևական ավելցուկային շահույթները Արդյունավետ շուկաների տեսությունը դա բացատրում է.

Արդյունավետ շուկան այն է, որտեղ ամբողջ նոր իրազեկությունը արագորեն ընկալվում է շուկայի մասնակիցների կողմից և անմիջապես ներառվում շուկայական գների կազմավորման մեջ: Օրինակ,

ենթադրենք, թե Լեյզի-Թ Նավթային ընկերությունը հենց նոր նավթ է հայտնաբերել Ալյասկայի ծոցում. Այս իրադարձությունը հայտարարվում է երկուշաբթի առավոտյան ժամը 11 30-ին: Ե՞րբ Լեյզի-Թ-ի փայերի գինը կաճի: Արդյունավետ շուկայի տեսությունը պնդում է, որ այս նորությունը գների վրա կանդրադառնա անհապաղ: Շուկայի մասնակիցները կարծազանք են անմիջապես՝ համապատասխանորեն բարձրացնելով Լեյզի Թ-ի գինը: Կարճ ասած՝ ժամանակի ցանկացած պահին շուկաները վերջին մատչելի ամբողջ տեղեկագրությունն արդեն մարսել և մտքերը են բաժնետոմսերի կամ հացահատիկի գների կամ այլ մտացածին գների մեջ:

Դա նշանակում է, որ եթե դուք կարդում եք Ֆլորիդայում ուժեղ սառնամանիքների մասին, դուք չեք կարող հարստանալ՝ ճաշի ընդմիջման ժամանակ գնելով նարնջի սառեցված հյութի պահուստներ. նարնջի հյութի գները բարձրացան այն րոպեին, երբ նորությունը հաղորդվեց և նույնիսկ՝ հնարավոր է, ավելի վաղ³:

Արդյունավետ շուկաների տեսությունը հավաստում է, որ շուկայական գները պայտույտվում են ողջ մատչելի իրազեկությունը. Դնարավոր չէ շահույթ ստանալ՝ նայելով հին տեղեկագրությունը կամ նախորդ գների փոփոխությունների օրինաչափությունները:

ՊԱՏԱՅԱԿԱՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐ

Արդյունավետ շուկայի տեսակետը կազմակերպված շուկաներում ապահովում է գների շարժերի վերլուծության մի կարեոր եղանակ: Այս մոտեցման շրջանակներում բաժնետոմսերի գների շարժերը պետք է բավական անկանոն տեսք ունենան. ինչպես պատահական երևույթներին՝ գրանցված որոշ ժամանակամիջոցի ընթացքում:

Գինը հետևում է *պատահական երևույթների* վարքին, երբ ժամանակի ընթացքում նրա փոփոխությունները բոլորովին անկանխատեսելի են: Օրինակ՝ գիր ու դուշ գցեք: Անվանեք գիրը «այլուս 1», իսկ դուշը՝ «մինուս 1»: Այնուհետև գրանցեք 100 նետումների ընթացիկ արդյունքները: Գծեք այդ կախումը գծագրական քթի վրա: Այդ կողմ պատահական երևույթ է պատկերում: Հիմա համեմատության հա-

3 Տեսաբանները փորձել են գնահատել գների հարմարեցման արագությունը այսպիսի արդյունավետ շուկաներում: Մի հետազոտություն գտնում է, որ եթե դուք ցանկանում եք ներդրել \$100000, ապա շահույթ կարող եք ստանալ այն դեպքում միայն, եթե բաժնետոմսեր գնեք հանրությանը նոր տեղեկագրություն հայտնի դառնալուց 30 վայրկյանի ընթացքում:

մար գծեք նաև Այբիեմ-ի բաժնետոմսերի և Ստանդարտ և Փուր 500-ի համաքվի 100 օրվա շարժերի գծագիրը: Ուշադրություն դարձրեք, թե որքան նման են այդ երեք նկարները:

Ինչու՞ են մտացածին գները նմանվում պատահական երևույթների: Տնտեսագետները տրամաբանությամբ հանգել են հետևյալ ճշմարտությանը. արդյունավետ շուկայում բոլոր կանխատեսելի երևույթներն արդեն մտցված են գների մեջ: Դա նոր իրազեկության հայտնվելն է՝ լինի դա սառնամանիքը Ֆլորիդայում, պատերազմը Պարսից ծոցում կամ համերկային պահուստի հաղորդումը փողի առաքարկի կրճատման մասին, որն ազդում է բաժնետոմսերի կամ ապրանքների գների վրա: Ավելին, նորությունը պետք է լինի պատահական և անկանխատեսելի (այլապես այն կլիներ կանխատեսելի և, հետևաբար՝ ոչ իսկական նորություն):

Ամփոփենք արդյունավետ շուկայի տեսությունը բացատրում է, թե ինչու բաժնետոմսերի գների շարժերը այսքան անկանոն տեսք ունեն: Գներն արձագանքում են նորություններին, անակնկալներին: Բայց անակնկալներն անկանխատեսելի իրադարձություններ են, ինչպես մետաղադրամի ընկնելը կամ եկող ամսվա փոթորիկը, որ կարող է շարժվել ցանկացած ուղղությամբ: Քանի որ բաժնետոմսերի գները շարժվում են ի պատասխան անկանոն իրադարձությունների, բաժնետոմսերի գներն իրենց շարժվում են անկանոն կերպով, ինչպես պատահական երևույթներ:

ԱՌԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Գոյություն ունեն արդյունավետ շուկայի տեսակետի չորս հիմնական առարկություններ:

1. Ենթադրենք՝ բոլորն ընդունում են արդյունավետ շուկայի փիլիսոփայությունը և դադարում են արագորեն յուրացնել տեղեկագրությունը: Եթե յուրաքանչյուրը ենթադրի, որ բաժնետոմսերի գները ճիշտ են արժեքավորված, *կղաղարեն*՝ արդյոք այդ գները ճշգրիտ լինել:

Սա լավ հարց է, բայց անհավանական է, որ բոլորը դադարեն գործել: Իրականում այն թույլին, երբ չափից մեծ թվով մարդիկ դադարեն նայել առաջ, շուկան կղաղարի արդյունավետ լինել: Այդ դեպքում մենք կարող էինք շահույթներ ստանալ՝ գործելով ինչ իրազեկության համաձայն: Այնպես որ՝ արդյունավետ շուկան կայուն, ինքնակառավարվող հավասարակշիռ վիճակ է:

2. Որոշ մարդիկ ավելի արագաշարժ ու հմուտ են, քան մյուսները: Ոմանք շատ փող ունեն տեղեկությունների վրա ծախսելու համար և դրանով փոքրացնելու անորոշ ապագայի ներգործությունը:

Նրա: Տրամաբանական չէ՞, որ նրանք ունենան ավելի բարձր շահույթներ:

Գոյություն ունեն իրար հետ մրցակցող այսպիսի շատ մարդիկ: Ոռկֆելլերները կարող են գնել եղած լավագույն ֆինանսական խորհրդատուին: Բայց այդպես կարող են վարվել մի շարք այլ մարդիկ և հաստատություններ: Մրցակցությունն ապահովում է արդյունավետության վճարագրերն ու հաշվեկշիռները և երաշխավորում նվազագույն ավելցուկային շահույթներ:

Ավելին, արդյունավետ շուկայի տեսությունը ենթադրում է, որ որոշ մարդիկ հատուկ հոտառությամբ և հմտություններով անընդհատ բարձր հատույցներ կվաստակեն իրենց հմտությունների դիմաց՝ ճիշտ այնպես, ինչպես հոջակավոր կիսապաշտպաններն ու սպարանոները:

3. Պատմական անցքերին հետևող տնտեսագետները հարցնում են՝ արդյո՞ք ընդունելի է, որ բաժնետոմսերի գների սրընթաց տեղաշարժերը կարող են իսկապես արտացոլել նոր տեղեկագրությունը: Դիտարկենք բաժնետոմսերի շուկայում տոկոսային խիստ անկումը 1987 թվականի հոկտեմբերի 15-ից 19-ը: Ըստ արդյունավետ շուկայի տեսության, այդ անկումը պայմանավորված էր տնտեսական իրադարձություններով, որոնք կրճատեցին ընկերակցությունների ապագա վաստակների արժեքը: Որո՞նք էին այդ իրադարձությունները: Ջեյմս Թոբըն՝ էյլի համալսարանի նոբելյան մրցանակակիր տնտեսագետը, մեկնաբանում է. «Չկան այնպիսի տեսանելի գործոններ, որոնք կարողանային 30 տոկոսանոց փոփոխություն կատարել բաժնետոմսերի արժեքի (այս չորս օրերի գների) մեջ»: Արդյունավետ շուկայի տեսաբանները լրում են այս քննադատության առջև:

4. Վերջապես, արդյունավետ շուկայի տեսությունը կիրառվում է անհատական բաժնետոմսերի և ոչ անհրաժեշտաբար ամբողջ շուկայի նկատմամբ: Որոշ տնտեսագետներ գտել են ապացույցներ, որ բաժնետոմսերի շուկայական գների մեջ կան երկարատև ինքնադարձելի տատանումներ: Ուրիշները հավատացած են, որ այս տատանումներն արտացոլում են ֆինանսական հասարակության ընդհանուր տրամադրության փոփոխությունները: Այս երկարատև տատանումները, հնարավոր է, ընկած են եղել 1920-ական թվականների ծաղկման հոգեբանության կամ 1930-ական թվականների անկումային մտածողության հիմքում:

Ստե՛ք, թե վստահ էինք, որ բաժնետոմսերի ամբողջ շուկան շատ բարձր էր 1991 թվականին կամ շատ ցածր էր 1931 թվականին: Ի՞նչ կարող էինք անել: Սենք չէինք կարող անհատապես բավարար չափով բաժնետոմսեր գնել կամ վաճառել:

ամբողջ ազգային տրամադրությունը հաղթահարելու համար: Այնպես որ՝ ելնելով մակրոտնտեսական հեռանկարից, շահարկող շուկաները *կարող են ցուցաբերել* վատատեսության կամ լատեսության ալիքներ՝ առանց այնպիսի հզոր տնտեսական ուժերի առաջացման, որոնք կարող են շտկել տրամադրության այս տատանումները:

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՈԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Շատ քիչ ֆինանսական տեսաբաններ են հակված ընդունելու այն տեսակետը, որ «պասիվ» ֆինանսական ռազմավարությունը լավագույն մոտեցումն է պարզապես գնել շուկայական համաքվերի մեջ ընդգրկված փայեր: Սակայն հետզհետե ավելի մեծ թվով հաստատություններ են հետևում «պասիվ» մոտեցմանը, և որոշ դրամատներ, ինչպես, օրինակ, Սան Ֆրանցիսկոյի Ուելզ Ֆարգոն, ընդունել են այս փիլիսոփայությունը և ներկայումս միլիարդավոր դոլարներ են ներդրում պասիվ հաշիվների մեջ:

Որո՞նք են ֆինանսական շուկաների վարքի բազմաթիվ ուսումնասիրությունների և ֆինանսական խորհրդատուների դասերը:

- Մի հավատացեք այն մոտեցումներին, որոնք հավակնում են, թե գտել են հաջողության հասնելու կարճ ճանապարհը: Դուք չեք կարող հարստանալ՝ խորհրդակցելով աստղերի հետ (չնայած, անհավատալիորեն, որոշ ֆինանսական խորհրդատուներ իրենց հաճախորդներին մղում են դեպի աստղագուշակություն): Նախազգուշացումները, ի վերջո, ոչինչ չեն տալիս:
- Ուղ սթրիքի լավագույն ուղեղները միջինում չեն հաղթում (Դաու–Ջոնսի, Ստանդարտ և Փուրի և այլն) միջիններին: Սա զարմանալի չէ: Ճիշտ է, մեծ փողի տնօրենները անհրաժեշտ փողն ունեն ամեն տեսակ ուսումնասիրությունների և պեղումների համար: Բայց նրանք բոլորը մրցակցում են իրար հետ:
- Այն ներդրողները, որոնք փոքրագույն հնարավոր

ոիսկով ցանկանում են հասնել լավագույն հատույցի, ձեռք են բերում լայնորեն բաշխված սովորական բաժնետոմսեր: Նրանք կարող են գնել «համաքվային միջոցներ», որ բաժնետոմսերի ամրագրված բաշխումն է կառավարման և միջնորդության նվազագույն վարձերով: Նրանք կարող են սա համակցել բազմապիսի պարտատոմսերի և խնայողական հաշիվների հետ: Երկարատև հեռանկարում այսպիսի ռազմավարությունը հավանաբար տարեկան մի քանի տոկոսի հատույց կվաստակի գնածից վեր:

- Ներդրողները կարող են նաև մեծացնել իրենց սպասելի հատույցները, եթե նրանք պատրաստ են դիմելու ավելի մեծ ռիսկի: Որոշ բաժնետոմսեր իրենց բնույթով ավելի մեծ ռիսկ պահանջող են, քան մյուսները: Ներդրելով փոքր ընկերություններում և ավելի պարբերական բաժնետոմսերում՝ այնպիսի բաժնետոմսերում, որոնք համեմատաբար ավելի շատ են վեր ու վար անում, քան շուկան միջինում, ներդրողները, հնարավոր է, կարողանան միջին հաշվով, զերազանցել շուկային: Բայց գնորդ, զգուշացիր, եթե շուկան ընկնի, դու այս ավելի ռիսկ պարունակող բաժնետոմսերից ընդհանուր առմամբ կտուժես միջինից ավելի շատ:

Եթե կարդալով այս ամենը, դուք դեռևս ցանկանում եք ձեր բախտը փորձել բաժնետոմսերի շուկայում, մի վախեցեք: Բայց անսացեք Ամերիկայի մեծագույն ֆինանսագետներից մեկի՝ Բեռնարդ Բարուխի նախազգուշացմանը՝

Եթե դուք պատրաստ եք հրաժարվել մնացած ամեն ինչից և այնպիսի խնամքով, ինչպես բժշկականի ուսանողն է ուսումնասիրում անատոմիան, ուսումնասիրել բաժնետոմսեր առաջարկող շուկայի և բոլոր հիմնական ընկերությունների ամբողջ պատմությունն ու ծագումնաբանությունը, եթե դուք կարող եք այս ամենն անել և, բացի դրանից, ունեք մեծ խաղամոլի անվիրով նյարդեր ու պայծառատեսի վեցերորդ զգայարան, ինչպես նաև աղյուծի քաջություն, ապա դուք ունեք հաջողության միայն ուրվականը:

ՀԱՎԵԼԱՎՈՒ ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Բաժնետոմսերի շուկաները, որոնցից Նյու Յորքի բաժնետոմսերի բորսան ամենակարևորն է, այնպիսի տեղեր են, որտեղ գնվում և վաճառվում են ամենամեծ ընկերությունների սեփականատիրության իրավունքները: Բաժնետոմսերի գների պատմությունը հարուստ է կատաղի պտույտներով, ինչպիսին է 1929 թվականի մեծ աղետը: Շուկայական հակումներին հետևում են՝ օգտագործելով բաժնետոմսերի գների համաքվերը, ինչպիսիք են Ստանդարտ և Փուրի 500-ը կամ հանրածանոթ Դաու–Ջոնսի արդյունաբերական միջինը:

2. Բաժնետոմսերի գների ժամանակակից տնտեսագիտական տեսությունները, որպես կանոն, կենտրոնացնում են արդյունավետ շուկաների դերի վրա: Արդյունավետ շուկան այն է, որտեղ իրազեկությունն արագորեն կլանվում է բոլորսայական խաղամուկների կողմից և անմիջապես ներառվում շուկայական գների մեջ: Արդյունավետ շուկաներում չկան հեշտ շահույթներ: Երեկվա նորությունների, գների արդեն հնացած մեծությունների բնույթի, ընտրությունների կամ գործարարության պարբերաշրջանների վրա հիմնվելը ձեզ չի օգնի կանխատեսելու գների ապագա շարժերը:
- 3 Այսպիսով, արդյունավետ շուկաներում գներն արձագանքում են անակնկալ իրադարձություններին: Քանի որ դրանք իրենց էությամբ պատահական են, բաժնետոմսերի գները և այլ շահարկող գները շարժվում են անկանոն կերպով, պատահական երևույթների նման:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Նյու Յորքի բաժնետոմսերի բորսա սովորական բաժնետոմսեր (ընկերակցական միջոցներ)	արդյունավետ շուկա բաժնետոմսերի գների պատահական փոփոխություն համաքվային հիմնապահուստ,	պասիվ ռազմավարություն թարմ նորություններ, հին իրազեկություն և մտացածին գներ
Ստանդարտ և Փուրի 500		

ՀԱՐՑԵՐ ՔՆՆԱՐԿՍԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Ըստ արդյունավետ շուկայի տեսության, ի՞նչ ներգործություն կունենային հետևյալ իրադարձությունները Ձեռնեղ Մոթորս-ի (ՋՄ) բաժնետոմսերի վրա
    - ա) Անսպասելի հաղորդագրություն, որ կառավարությունը պատրաստվում է ընդունել տնտեսության սահմանափակման նոր ծրագիր եկող հուլիսի 1-ից բարձրացնելով ընկերակցությունների հարկերը
    - բ) Հարկադրույքների բարձրացում հուլիսի 1-ից վեց ամիս անց այն բանից, երբ կոնգրեսն անցկացրեց համապատասխան օրենսդրությունը:
    - գ) Մասնագետների համար անսպասելի հաղորդագրություն, որ ԱՄՆ-ը եկող տարվանից սահմանափակում է ղեկում ներմուծվող ճապոնական ավտոմեքենաների վրա
    - դ) (գ) կետի իրագործում գեկտեմբերի 31-ից կարգավորումներ մտցնելով:
  2. Մի տնտեսագետ հետևյալ կերպ է մեկնաբանել բաժնետոմսերի գների կտրուկ անկումը 1987 թ. հոկտեմբերին «Վերջին մի քանի օրերի ընթացքում չեն եղել այնպիսի իրադարձություններ, որոնց կարող էին տրամաբանորեն բացատրել «սև հոկտեմբերի» մոլազգար վաճառքները: Գնաճի առևտրի հաշվեկշռի, բյուջեի բացի կամ Պարսից ծոցի իրադարձությունների մասին նորությունները կարող են Դաու-Ջոնսի միջինի 509 միավորով անկման պատճառը լինել ոչ ավելի, քան մի քանի դյուժինի համար»: Բացատրեք, թե ինչպես է այս մեքենաները կապվում արդյունավետ շուկայի վարկածի հետ: Եթե դուք համաձայն եք այս մեքենաներ, ապա ի՞նչ կարող եք եզրակացնել վարկածի ճշտության մասին:
  3. Նետեք մետաղադրամը 100 անգամ Համարեք դուշը որպես «պլուս 1», իսկ գիրը «մինուս 1»: Գրանցեք ամբողջ ընթացիկ արդյունքը: Կախումը պատկերեք գծագրական թղթի վրա: Մա պատահական երևույթ է (նրանք, ովքեր ունեն համակարգչի հնարավորություն, դա կարող են անել համակարգչի ծրագրով, պատահական թվերի սովորով և գծագրիչի միջոցով)
- Այնուհետև գրանցեք ձեր կողմից նախընտրելի ընկերության բաժնետոմսերի վերջնական գները մի քանի շաբաթվա ընթացքում (կամ դրանք դուրս գրեք թերթի հին համարներից): Գծեք գնի և ժամանակի կախումը: Կարո՞ղ եք փոփոխությունների վարքերի միջև որևէ տարբերություն տեսնել: Երկու՞սն էլ նման են պատահական երևույթների:

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՓՈՐԴԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մարդկության պատմության ամենասկզբից ի վեր կատարվել են երեք մեծ հայտնագործություններ՝ կրակը, անիվը և կենտրոնական դրամատոնային գործը՝

Ռվիլ Ուոքերս

Նախորդ գլխում սովորեցինք փողի եզակի հատկությունները: Ինչպես ծնակերպել է ֆրանսիացի տնտեսագետ Ֆրեդերիկ Բասիաթը, «մարդիկ չեն սնվում դրամով, նրանք ոսկին չեն հագնում և արծաթով չեն տաքանում: Մարդիկ փողը պահում են, քանի որ նա հեշտացնում է առևտուրն ու փոխանակությունը»:

Այս գլխում փողի առաջարկի ըննարկումը շարունակվում է կենտրոնական դրամատոնային գործի առաջադրանքները վերլուծելու միջոցով: Համերկային պահուստի համակարգը Միացյալ Նահանգների կենտրոնական դրամատունն է՝ Նրա առաջնային գործառույթը դրամատոնային պահուստների առաջարկի իսկողությունն է: Այս գործունեությունը կարգավորում է երկրի փողի առաջարկը և վարկի պայմանները, որոշում շահադրույքների մակարդակը: Յուրաքանչյուր երկիր ունի կենտրոնական դրամատուն, որը պատասխանատու է իր երկրի փողի հարցերը կարգավորելու համար:

Համերկային պահուստի համակարգի նպատակը ազգային արտադրանքի հաստատումն աճն ու ցածր գործազրկությունն է: Նա զնաճի երդվյալ թշնամին է: Եթե ընդհանուր պատանջարկը ավելցուկային է, և բարձր գներ են առաջարկվում, համերկային պահուստի խորհուրդը կարող է պակասեցնել փողի առաջարկի աճը՝ այդպիսով դանդաղեցնելով ընդհանուր պահանջարկն ու արտադրանքի աճը: Եթե գործազրկությունը բարձր է և գործարարությունը նվազում է, ապա համերկային պահուստի համակարգը կարող է փողի առաջարկը մեծացնել այդպիսով մեծացնելով ընդհանուր պահանջարկն ու արտադրանքի աճը: Այս գլխի երկրորդ կեսում կտեսնենք, թե հատկապես համերկային պահուստի համակարգն ինչպես կարող է իր հնարավորություններն օգտագործել այս նպատակներն իրականացնելու համար:

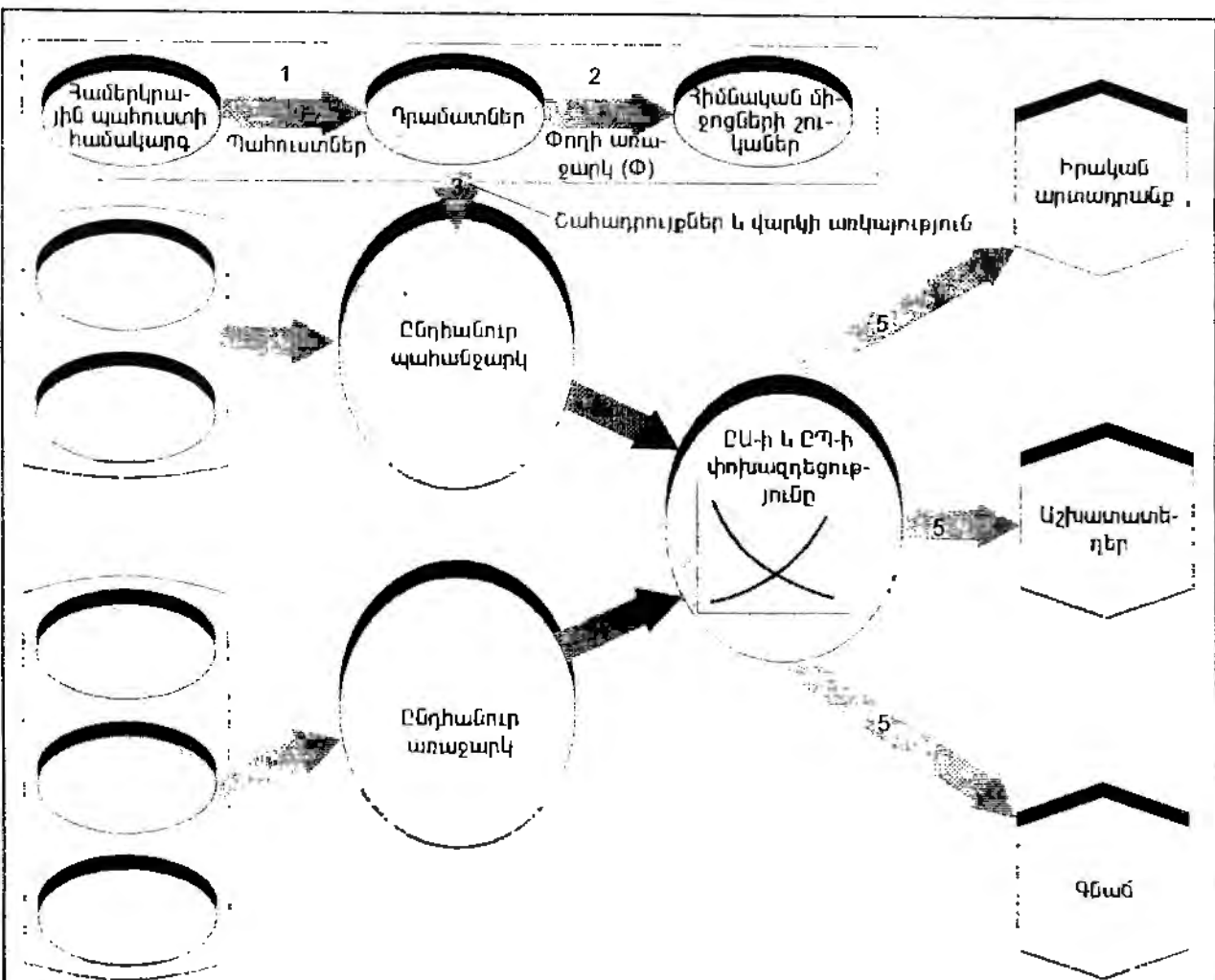
Ա. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՀԱՄԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊԱՅՌՈՒՄՏԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

ՀԱՄԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊԱՅՌՈՒՄՏԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Նկար 11-1-ը ցույց է տալիս կենտրոնական դրամատոնային գործի դերը տնտեսության մեջ և պատկերում է նրա առնչությունը դրամատոնների և հիմնական միջոցների շուկաների հետ, որտեղ որոշվում են շահադրույքները և վարկի առկայությունը: Այս բաժնում մենք վերլուծում ենք, թե ՀՊՀ-ն ինչպես է իր միջոցները դրամատոնային պահուստները, զեղչադրույքները և այլն, հմտորեն կիրառում փողի առաջարկը որոշելու համար:

ՀԱՄԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊԱՅՌՈՒՄՏԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՆ ԴՐՈՒՄ

Պատմություն: Տասնիններորդ դարի ընթացքում Միացյալ Նահանգներում տարափի պես տեղում էին դրամատոնային խուճապները: Խուճապներ էին ծագում, երբ մարդիկ հանկարծ փորձում էին իրենց դրամատոնային ավանդները վերածել կանխիկ փողի: Գալով դրամատուն՝ նրանք պարզում էին, որ կանխիկ փողի առաջարկն անբավարար է, քանի որ այն սահմանափակ էր և ավելի քիչ, քան դրամատոնային ավանդները: Առաջանում էին դրամատոնների անվճար

Նկար 11-1. Հայացք հեռվից, քն փողի քաղաքականությունն ինչպես է ազդում արտադրանքի և գնաձեռքի վրա

Այս գծապատկերը ցույց է տալիս այն քայլերը, որոնցով համերկրային պահուստի համակարգի քաղաքականությունը ներդրում է տնտեսական գործունեության վրա: (1)-ը փոփոխություն է պահուստներում, որը հանգեցնում է (2)-ին՝ փոփոխություն M-ում, որը հանգեցնում է (3)-ին՝ փոփոխությունները շահադրույքներում և վարկի պայմաններում: (4)-ում ԸՊ-ն փոխվում է ներդրումների և շահի

նկատմամբ այլ զգայուն ծախսերի հակազդմամբ: (5)-ում հետևում են արտադրանքի, զբաղվածության և գնաձեռքի փոփոխությունները:

Սակայն հիշեք, որ փողի քաղաքականությունը միակ միջոցը չէ: Մտնելով վճռական՝ չորրորդ փուլը, ֆինանսական քաղաքականությունը ընդգրկվում է ընդհանուր պահանջարկի շրջանի մեջ:

րունակություն և տնտեսական անկումներ: 1907 թ. ահավոր խուճապից հետո ծավալված բանավեճերն ու քննարկումները հանգեցրին համերկրային պահուստի համակարգի ստեղծմանը 1913 թվականին:

Համերկրային պահուստի համակարգը բաղկացած է համերկրային պահուստի 12 տարածաշրջանային դրամատներից, որոնք գտնվում են Նյու Յորքում, Չիքագոյում, Ուիչիտոյում, Դալլասում, Սան

Ֆրանցիսկոյում և այլ մեծ քաղաքներում: Տարածաշրջանային փուլած կառուցվածքն ամբողջական դարաշրջանում սկզբնապես ծրագրված էր երաշխավորելու, որ տարբեր տարածքներ իրենց խոսքն ունենալին դրամատնային հարցերում և խոսք տրվել: Վաշինգթոնում կամ արևելյան ափի հաստատությունների դրամապանների ձեռքին կենտրոնական դրամատնային իրավասությունների չափազանց մեծ

կենտրոնացումից: Այսօր համերկային պահուստի յուրաքանչյուր դրամատուն վարում է դրամատնային գործառնություններ և վերահսկում իր տարածաշրջանի դրամատները:

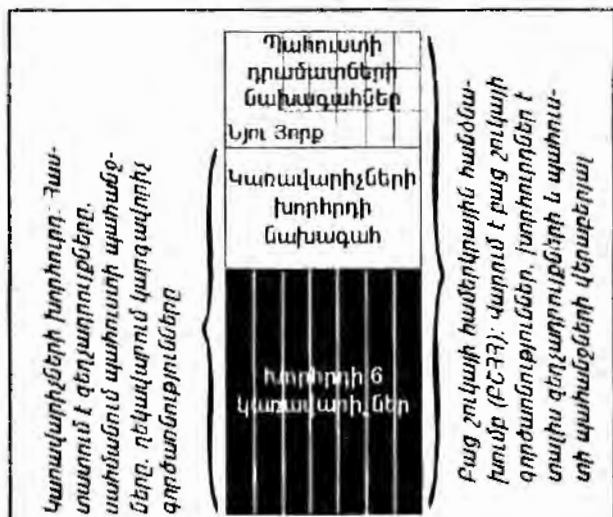
Ո՞վ է կառավարում: Համերկային պահուստի կորիզը համերկային պահուստի համակարգի *կառավարիչների խորհուրդն* է, որը քաղկացած է երկրի նախագահի կողմից նշանակվող և սենատի կողմից հաստատվող յոթ անդամներից, որոնք ծառայում են մեկը մյուսին մասնակիորեն համընկնող ժամանակաշրջաններ՝ յուրաքանչյուրը 14 տարի տևողությամբ: Խորհրդի անդամները սովորաբար դրամապաններ կամ տնտեսագետներ են և աշխատում են լրիվ դրույքով:

Համերկային պահուստի համակարգում որոշումներ ընդունող գլխավոր մարմինը *բաց շուկայի համերկային հանձնախումբն* է (ԲՇՀ): ԲՇՀ-ի քվեարկության իրավունք ունեցող 12 անդամների թվում են յոթ կառավարիչներ՝ գումարած տարածաշրջանային համերկային պահուստի դրամատների հինգ նախագահներ: Այս առանցքային խումբը վերահսկում է ժամանակակից փողի քաղաքականության մեջ ամենակարևոր և հաճախ օգտագործվող միջոցը՝ դրամատնային պահուստների առաքարկը:

Այս ողջ համակարգի գազաբնակետին կառավարիչների խորհրդի նախագահն է, այս պահին՝ տնտեսագետ Ալան Գրինսպինը: Նա նախագահում է խորհրդում և ԲՇՀ-ում, հանդես գալիս որպես ՀՊՀ-ի խոսնակ և փողի քաղաքականության վրա հսկայական իշխանություն ունի: Նրան հաճախ և տեղին անվանում են «Ամերիկայի երկրորդ ամենահզոր մարդը»՝ արտացոլելով փողի քաղաքականության միջոցով ողջ տնտեսության վրա ազդելու նրա կարողությունը:

Թեև ՀՊՀ-ն ձևականորեն ցրված կառուցվածք ունի, մոտիկից դիտողները գտնում են, որ իշխանությունը բավական կենտրոնացված է: Համերկային պահուստի խորհուրդը, որին հավաքների ժամանակ միանում են համերկային պահուստի 12 տարածաշրջանային դրամատների նախագահները, գործում է համերկային պահուստի համակարգի նախագահի ղեկավարության ներքո՝ ձևավորելով և իրականացնելով փողի քաղաքականությունը: Համերկային պահուստի համակարգի ոչ պաշտոնական կառուցվածքը ցույց է տրված 11-2 նկարում:

Անկախություն: Ուսումնասիրելով ՀՊՀ-ի կառուցվածքը, կարելի է հարց տալ. «Իշխանության երեք ճյուղերից որի՞ն է պատկանում ՀՊՀ-ն»: Պատասխանն է. «Ոչ մեկին: Օրենքով 12 տարածաշրջանային դրամատները մասնավոր են: Իրականում ՀՊՀ-ն գործում է որպես անկախ պետական գործակալություն»:

Նկար 11-2. Փողի քաղաքականության գլխավոր վարողները

Համերկային պահուստի համակարգի իշխանությունը լիազորված է երկու մարմնի: Յոթ անդամ ունեցող կառավարիչների խորհուրդը հաստատում է գեղջարկության փոփոխությունները և սահմանում պահուստի պահանջները: Տեսնիք անդամ ունեցող ԲՇՀ-ն ղեկավարում է դրամատնային պահուստների սահմանում: Երկու հանձնախմբերին ուղղություն է տալիս կառավարիչների խորհրդի նախագահը:

Յուրաքանչյուր քառանկյան չափը ցույց է տալիս այդ անձի կամ խմբի հարաբերական իշխանությունը: Ուշադրություն դարձրեք նախագահի քառանկյան չափին. Տարբեր անձանց հարաբերական կարևորությունը գծագրված է՝ հիմք ընդունելով ՀՊՀ-ի նախկին կառավարիչ Շերման Սայզլի *Managing the dollar* (Norton, New York, 1973) գիրքը:

Թեև անվանապես համերկային պահուստը համակարգի անդամ առևտրային դրամատներին պատկանող մի ընկերակցություն է, նա, փաստորեն, պետական գործակալություն է: ՀՊՀ-ն անմիջականորեն հաշվետու է կոնգրեսին: Նա ուշադիր լսում է նախագահի խորհուրդը և եթե երբևէ շահույթ ստանալու և պետական շահին հետամուտ լինելու միջև որևէ հակասություն է առաջանում, ապա առանց տատանվելու գործում է հօգուտ պետական շահի: ՀՊՀ-ին բույլատրվում է արժույթ տպագրել, ի հատուցումն որի նա պահում է շահ բերող պետական արժեթղթեր: Այս գործունեության շնորհիվ ՀՊՀ-ն տարեկան միլիարդավոր դոլարների շահույթ է ստանում: Սակայն, որպես նրա պետական առաքելության արտացոլում, որոշակի մակարդակից բարձր շահույթն անցնում է ԱՄՆ-ի կառավարությանը:

Համերկրային պահուստը նախ և առաջ *անկախ* գործակալություն է: Ուշադրությամբ լսելով կոնգրեսին ու նախագահին և անգամ հաշվի առնելով ընտրությունների արդյունքները, վերջում կառավարիչների խորհրդի և ԲՀԴ-ի անդամները, ելնելով ազգային տնտեսական շահերի վերաբերյալ իրենց տեսակետներից, որոշում են փողի քաղաքականությունը: Պրա արդյունքում համերկրային պահուստի և գործադիր մարմնի միջև երբեմն հակամարտություն է առաջանում: Ուուզվելի, Ջոնսոնի, Քարտերի, Ռեյզանի և Բուշի վարչակազմերը բոլորն էլ ժամանակ առ ժամանակ ՅՊՀ-ի քաղաքականության հասցեին խիստ խոսքեր են ասել: ՅՊՀ-ն քաղաքավարությամբ լսել է, սակայն նախագահը չի կարողացել համերկրային պահուստին ստիպել տեղի տալ իր ցանկություններին:

Ժամանակ առ ժամանակ վիճաբանություններ են տեղի ունենում, թե ՅՊՀ-ն չափազանց անկախ է: «Ինչպե՞ս կարող է ժողովրդավարությունը թույլ տալ, որ մասնավոր դրամատների մի խումբ դրամապաններ վերահսկեն փողի քաղաքականությունը», - հարցնում են քննադատները: Ո՞վ, - հարցնում են նրանք, - համերկրային պահուստին լիազորություն տվեց 1980 թ. շահադրույքները բարձրացնել 20 տոկոսի: Որտե՞ղ կարող ենք կարդալ, որ համերկրային պահուստը լիազորված է վարել սուղ փողի քաղաքականություն և առաջացնել տնտեսական անկումներ: Չպե՞տք է արդյոք փողի քաղաքականությունը հաստատվի կոնգրեսում՝ ընտրված ներկայացուցիչների կամ գործադիր մարմնի կողմից:

Այս հարցերը ճիշտ պատասխան չունեն: Մի կողմից՝ անկախ կենտրոնական դրամատուրը ազգային արժույթի արժեքի երաշխավորն է և սաստկացող գնաճի դեմ լավագույն պահապանը: Ավելին, անկախությունը երաշխավորում է, որ փողի քաղաքականությունը չայլաներվի՝ ծառայելով կուսակցական քաղաքական նպատակների: Անկախությունը համերկրային պահուստին ազատություն է տալիս ձեռնարկել քիչ ժողովրդականություն վայելող այնպիսի քայլեր, ինչպիսին է, օրինակ, պայքարը գնաճի դեմ: Մինչդեռ իշխանության ընտրովի մարմնի ներկայացուցիչները միշտ չէ, որ իրենց պաշտոնները կզոհաբերեն հանուն հեռանկարային տնտեսական բարեկեցության:

Միևնույն ժամանակ, քանի որ համերկրային պահուստի փողի քաղաքականության իրականացնողները այդքան հեռու են քաղաքական գործընթացից, սոցիալական և տնտեսական իրականության հետ կապը կարող են կորցնել: Կոնգրեսականները ստիպված են պարբերաբար երես առ երես հանդիպումներ ունենալ աշխատանքը կորցրած ավտոմեքենաշինարարների և սնանկացած ազաբակատերերի հետ,

մինչդեռ վաշինգթոնում գտնվող համերկրային պահուստի խորհրդի շենքում այսպիսի խմբերի հետ առճակատումներ հազվադեպ են պատահում:

Համերկրային պահուստի համակարգի անկախության շուրջը տեղի ունեցող բանավեճը ոչ նոր է, ոչ էլ երկրորդական: Բանավեճի մշտական բեմաներն են. խորհրդի կազմի փոփոխության առաջարկները, կոնգրեսի կամ գործադիր իշխանության ներկայացուցիչների կողմից ԲՀԴ-ի գործունեության վրա հսկողություն սահմանելը կամ յուրաքանչյուր նոր նախագահին իրավունք տալ, որ ինքը նշանակի կառավարիչների խորհրդի իր նախագահին:

Համերկրային պահուստի կառուցվածքը կարող ենք ամփոփել հետևյալ կերպ.

Վաշինգթոնում գտնվող համերկրային պահուստի խորհուրդը 12 դրամատների հետ միասին կազմում է մեր ամերիկյան կենտրոնական դրամատուրը: Յուրաքանչյուր ժամանակակից երկրի ունի կենտրոնական դրամատուրն: Երա առաքնային առաքելությունը երկրի փողի առաջարկի ու վարկային պայմանների վերահսկողությունն է:

ՀԱՍԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊԱՅՈՒՄՏԻ ԳՈՐԾԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՐԱՀԱՅՈՒՄ

Իրականում ՅՊՀ-ն ինչպե՞ս է կառավարում փողի առաջարկը: Այս հարցին պատասխանելիս օգտակար է աշխարհին նայել համերկրային պահուստի տեսանկյունից: Նկար 11-3-ը ցույց է տալիս համերկրային պահուստի գործառնությունների տարբեր փուլերը: Համերկրային պահուստն իր ձեռքի տակ ունի քաղաքականության մի շարք միջոցներ, որոնք կարող են ներգործել որոշակի միջանկյալ թիրախների վրա (ինչպիսիք են պահուստները, փողի առաջարկը և շահադրույքները): Այս միջոցներով կատարվող երա բոլոր գործառնությունները նպատակաուղղված են օգնելու առողջ տնտեսության վերանախան նպատակներին՝ ցածր գնաճին, արտադրանքի արագ աճին և ցածր գործազրկությանը: Մեր վերլուծության մեջ փոփոխականների այս երեք խմբերի պարզորոշ տարանջատումը կարևոր է:

Փողի քաղաքականության երեք հիմնական միջոցներն են.

- *Բաց շուկայական գործառնությունները* պետական պարտատոմսերի առք ու վաճառքը:
- *Ձեռչաղրույքի քաղաքականությունը*՝ շահադրույքի սահմանումը, որը կոչվում է զեղչադրույք, և որով դրամատները կարող են համերկրային պահուստի համակարգից պահուստներ փոխառել:

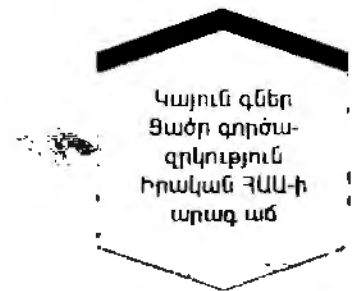
Աշխարհը համերկրային պահուստի աչքերով

Միջոցներ

Միջանկյալ թիրախներ

Վերջնական նպատակներ

Նկար 11-3. Մինչդեռ համերկրային պահուստը հետապնդում է այնպիսի վերջնական նպատակներ, ինչպիսիք են կայուն գները, նրա գործառնությունները նաորձաժամկետ հեռանկարում կենտրոնանում են միջանկյալ թիրախների վրա:

Փողի քաղաքացիականությունը որոշելիս ՀՊՀ-ն ուղղակիորեն գործի է դնում իր վերահսկողության տակ գտնվող միջոցներն ու քաղաքականության փոփոխականները՝ բաց շուկայական գործառնությունները, զեղչադրույքները և պահուստի պահանջները: Սրանք ձգնում են որոշել փողի քաղաքականության միջանկյալ թիրախները՝ դրա-

մասների պահուստների չափը, փողի առաջարկը և շահադրույքները: Վերջին հաշվով ցածր գործադրության, արագ աճի և կայուն գների գլխավոր նպատակը հետապնդելիս համերկրային պահուստը ֆինանսական քաղաքականության գործընկերն է:

- **Պահուստի պահանջների քաղաքականությունը**՝ դրամատների և այլ ֆինանսական հաստատությունների ավանդների դիմաց պահուստի սահմանված պահանջների հարաբերակցության փոփոխումը:

Փողը կառավարելիս համերկրային պահուստը պետք է հետևի մի շարք փոփոխականների, որոնք հայտնի են որպես *միջանկյալ թիրախներ*: Սրանք տնտեսական փոփոխականներ են, որոնք ոչ համերկրային պահուստի քաղաքականության միջոցներ են, ոչ էլ իսկական նպատակներ, այլ որպես փոխանցման մեխանիզմի միջանկյալ օղակներ են հանդես գալիս ուսմանության պահուստը միջոցների և նպատակների միջև: Երբ ՀՊՀ-ն ցանկանում է ներգործել իր վերջնական նպատակների վրա, սկզբում փոփոխում է իր միջոցներից մեկը: Այս փոփոխությունն ազդում է մի որևէ միջանկյալ փոփոխականի վրա, ինչպիսիք են շահադրույքները, վարկի պայմանները կամ փողի առաջարկը: Ինչպես հիվանդի առողջությանը շահագրգռված բժիշկը հետևում է նրա զարկերակի թափախումներին և արյան ճնշմանը, այնպես էլ համերկրային պահուստը ուշադիր հետևում է միջանկյալ թիրախների վարքին:

ՀԱՄԵՐԿՐԱՅԻՆ ՊԱՐՈՒՍԻ ՊՐԱՍԱՏՆԵՐԻ ՀԱՇՎԵԿԻՈՐ

Համերկրային պահուստն ինչպե՞ս է որոշում փողի առաջարկը: Նախքան այս հարցը վերլուծելը, անհրաժեշտ է նկարագրել համերկրային պահուստի ընդհանուր հաշվեկշիռը, որը ցույց է տրված 11-1 աղյուսակում: Առաջին միջոցը հիմնականում կազմված է ոսկու հավաստագրերից, այն է՝ պաշտոնական ոսկու դիմաց զանձատան կողմից տրված պահեստի ստացականներից: Միացյալ Նահանգների պետական արժեթղթերը (այսինքն՝ պարտատոմսերը) կազմում են մնացած միջոցների մեծ մասը: Աճնշան տեղ են գրավում տոխառություններն ու պարտատոմսակների հաշվառումը, որ հիմնականում առատարային դրամատներին տրված փոխառությունները կամ վարկերն են: Այդպիսի փոխառությունների կամ մուրհակների դիմաց համերկրային պահուստի դանձած «զեղչը» կոչվում է զեղչադրույք, որը համերկրային պահուստի ազդեցության մեկ այլ միջոցն է:

Պարտավորությունները ներառում են սովորական ֆինանսական միջոցների հաշիվները՝ անդամ դրամատների կողմից վճարվող սկզբնական ֆինանսական միջոցները, գումարած չբաշխված շահույթը կամ կուտակված եկամուտը: Համերկրային պահուստի դրամատոմսերը նրա գլխավոր պարտավորա-

**Համերկրային պահուստի 12 դրամատների ընդհանուր հաշվեկշիռը, 1991 թ.
(մլրդ. դրլար)**

Միջոցներ		Պարտավորություններ և սեփական միջոցներ	
Ոսկու հավաստագրեր և կանխիկ փող	\$11,7	Ֆինանսական միջոցների հաշիվներ	\$ 3,2
ԱՄՆ-ի պետական արժեթղթեր	247,4	Համերկրային պահուստի դրամատներ	267,4
Փոխառություններ և հոծարագրեր	0,2	Ավանդներ	
Զանազան այլ միջոցներ	56,0	Դրամատային պահուստներ	24,1
		ԱՄՆ-ի գանձատուն	10,9
		Զանազան պարտավորություններ	9,7
Ընդամենը	\$315,3	Ընդամենը	\$315,3

Աղյուսակ 11-1. Համերկրային պահուստի դրամատները և ավանդները ընկած են փողի առաջարկի հիմքում

Վերահսկելով եկամուտ բերող միջոցները (պետական արժեթղթեր և փոխառություններ), համերկրային պահուստը վերահսկում է իր պարտավորությունները (ավանդները և համերկրային պահուստի դրամատները)։

Նա որոշում է տնտեսության փողի առաջարկը (արժույթը և ընթացիկ ավանդները՝ M_1) և այդպիսով ներգործում է ՀԱՄ-ի, գործադրության և զնաճի վրա։ (Աղբյուրը՝ համերկրային պահուստի տեղեկագիր)։

յուններն են։ Դրանք այն բոլոր դրամներն են, որ մենք օգտագործում ենք ամեն օր։

Վեճական կարևորություն ունեն դրամատնային պահուստները կամ համերկրային պահուստի դրամատներում առևտրային դրամատների կողմից որպես ավանդներ պահվող հաշվեման ցուցանիշները, որոնք ցույց են տրված որպես համերկրային պահուստի պարտավորություններ։ Դրամատների նկուղներում մնացած կանխիկ փողի փոքր քանակների հետ միասին սրանք այն պահուստներն են, որոնք մասին խոսում էինք։ Դրանք երկրի դրամատնային համակարգի կողմից բազմակի ավանդների ստեղծման հիմքն են։

Պետական արժեթղթերի իր առաջարկ փոփոխելով՝ ՀԴԴ-ն կարող է փոխել դրամատնային պահուստները և դրանով իսկ շարժման մեջ ղեկ իրադարձությունների այն հաջորդականությունը, որ վերջին հաշվով որոշում է փողի ամբողջ առաջարկը։

**ՓՈՂԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԵՂՈՒՅՍՆԵՐԸ ԵՎ ՊՆԴՕՂԱԿՆԵՐԸ**

ԲԱՑ ՇՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Համերկրային պահուստի ամենաօգտակար միջոցը «բաց շուկայական գործառնություններն» են։

Բաց շուկայում պետական արժեթղթեր վաճառելով կամ գնելով համերկրային պահուստը կարող է պակասեցնել կամ ավելացնել դրամատնային պահուստները։ Այսպես կոչված բաց շու-

կայական գործառնությունները կենտրոնական դրամատնային ամենակարևոր կայունացնող միջոցն են։

Ամեն ամիս ԲՀԴ-ն հավաքվում է որոշելու, թե զանազանային մուրհակներ (այն է՝ կարճաժամկետ պարտատոմսեր) և ավելի երկարաժամկետ պետական պարտատոմսեր գնելու միջոցով ավելի չա՞տ պահուստներ մղի դրամատնային համակարգ, թե՞ փողի քաղաքականությունը խստացնի՝ պետական արժեթղթեր վաճառելով։

Տեսնելու համար, թե բաց շուկայական գործառնություններն ինչպես են փոխում պահուստները, եկեք ենթադրենք, թե համերկրային պահուստի կարծիքով տնտեսական քաճիները մի փոքր զնաճ են սպառնում։ Վաշինգթոնում ԲՀԴ-ն հավաքվում և ունկնդրում է իր տնտեսագետների տաղանդավոր կազմի զեկույցներն ու կանխատեսումները։ Հանձնախումբը որոշում է. «Եկեք արժեթղթերի մեր պահուստից վաճառքի հանենք մեկ միլիարդ դոլարի զանազանային մուրհակ, որպեսզի կրճատենք պահուստները և խստացնենք փողի և վարկի քաղաքականությունը»։ Առաջարկությունը միաժամյն ընդունվում է վաշինգթոնցի յոթ կառավարիչների և հինգ տարածաշրջանային դրամատների նախագահների կողմից։

Ու՞մ են վաճառվում պարտատոմսերը։ Դրանք վաճառվում են բաց շուկայում, որի մեջ մտնում են պետական արժեթղթերի առևտրով զբաղվող գործաժողները, որոնք հետո դրանք վերավաճառում են առևտրային դրամատներին, մեծ ընկերակցություններին և այլ ֆինանսական հաստատություններին։

Համերկային պահուստի միջոցներ (միլիարդ դոլար)	Համերկային պահուստի պարտավորություններ (միլիարդ դոլար)	Առևտրային դրամատների միջոցներ (միլիարդ դոլար)	Առևտրային դրամատների պարտավորություններ (միլիարդ դոլար)
ԱՄՆ-ի արժեթղթեր	Հրաձգման պահուստներ	Պահուստներ	Ընթացիկ պահանջներ
Ընդամենը	Ընդամենը	Փոխառություններ և ներդրումներ	Ընդամենը
-\$1	-\$1	-\$1	-\$10
-\$1	-\$1	-\$9	-\$10
		Ընդամենը	-\$10

Աղյուսակ 11-2(ա). Համերկային պահուստի կողմից բաց շուկայական վաճառքը սկզբում կրճատում է պահուստները

Աղյուսակների այս կարևոր հավաքածուն ցույց է տալիս, թե բաց շուկայական գործառնությունները ինչպես են ազդում համերկային պահուստի հաշվեկշռի և դրամատների հաշվեկշռի վրա:

11-2(ա) աղյուսակում համերկային պահուստը վաճառել է մեկ միլիարդ դոլարի արժեքով: Արժեթղթերի վճարման համար օգտագործվող փողի միջոցները, որոնք ավանդ են տրված համերկային պահուստին, դրամատային պահուստները նվազեցնում են մեկ միլիարդ դոլարով: Այսպիսով, բաց շուկայական վաճառքը դրամատային պահուստները պակասեցնում է մեկ միլիարդ դոլարով:

Այնուհետև, աղյուսակ 11-2(բ)-ում տեսնում ենք դրամագեոությունը դրամատների հաշվեկշռի վրա: Ավանդ-

Աղյուսակ 11-2(բ). . . և արդյունքում ավանդները նվազում են 1-ը 10-ի հարաբերությամբ

ների տասը տոկոսի չափով պահուստներ պահանջող հարաբերակցության ժամանակ դրամատները բավարարված կլինեն միայն այն դեպքում, երբ պահուստների ավելցուկ կամ բաց չունենան: Պահուստների կրճատումը տարածվում է դրամատային համակարգով մեկ: Այսպիսով, ավանդները պետք է պակասեն տասը միլիարդ դոլարով, որպեսզի դրամատային համակարգը նորից հավասարակշռության վերադառնա:

Բաց շուկայական գործառնությունների ժամանակ համերկային պահուստի մեկ միլիարդ դոլարի արժեթղթերի վաճառքն ի վերջո հանգեցնում է դրամատային փողի և փողի առաջարկի վերջնական նվազման՝ տասը միլիարդ դոլարով:

Սովորաբար գնորդները պարտադրանքներ գնում են համերկային պահուստի անվամբ՝ որևէ առևտրային դրամատանն ունեցած իրենց ավանդից վճարագիր դուրս գրելով: Օրինակ, եթե համերկային պահուստը 10.000 դոլար արժողությամբ պարտադրանք է վաճառում տիկին Սմիթին, ապա վերջինս վճարագիր է դուրս գրում Սիեթլի Ֆարմը բենքի հաշվից: Համերկային պահուստը վճարագիրը ներկայացնում է Ֆարմը բենքին: Վճարագրի դիմաց վճարելով՝ Ֆարմը բենքը իր հաշվեկշիռը համերկային պահուստի հետ կնվազեցնի 10.000 դոլարով: Վերջում Ֆարմը բենքը և առևտրային դրամատների ողջ համակարգը ԴՊՀ-ի պահուստներում կկորցնեն 10.000 դոլար:

11-2(ա) աղյուսակը ցույց է տալիս մեկ միլիարդ դոլարի բաց շուկայական գործառնության վերջնական ազդեցությունը համերկային պահուստի հաշվեկշռի վրա: Բաց շուկայական վաճառքը փոխում է համերկային պահուստի հաշվեկշիռը՝ մեկ միլիարդ դոլարով պակասեցնելով թե՛ միջոցները, թե՛ պարտավորությունները: Համերկային պահուստը վաճառել է մեկ միլիարդ դոլարի պետական պարտադրանք, և նրա պարտավորությունները պակասել են ճիշտ նույն քանակությամբ՝ դրամատային պահուստների մեկ միլիարդ դոլարով:

Ազդեցություններ փողի վրա: Որպեսզի հասկանանք պահուստների փոփոխության ազդեցությունը փողի առաջարկի վրա, պետք է քննարկենք դրամատների հակաազդեցությունը: Այս գլխում, հանրահաշվական հարմարության համար, մենք կշարունակենք ընդունել, որ դրամատներն իրենց ավանդների տասը տոկոսը որպես պահուստ պետք է պահեն կենտրոնական դրամատանը, այս իրողության օրինական պատճառը այս գլխում մանրամասնորեն կքննարկվի ավելի ուշ:

Ի՞նչ է պատահում փողի առաջարկին: Պահուստները նվազում են մեկ միլիարդ դոլարով, իսկ դա միտում ունի ավանդների կրճատման սկիզբ դնել: Եթե պահուստի սահմանված պահանջը տասը տոկոս է, մեկ միլիարդ դոլարի վաճառքը պատճառ կհանդիսանա հանրության փողի առաջարկի կրճատմանը տասը միլիարդ դոլարով (նախորդ գլխում մենք տեսանք, թե դրամատային պահուստի փոփոխությունը ինչպես է հանգեցնում ամբողջ դրամատային ավանդների բազմապատիկ փոփոխության): 11-2(բ) աղյուսակը ցույց է տալիս դրամատների վերջնական դրությունը, երբ բաց շուկայական գործառնությամբ պահուստների մեկ միլիարդ դոլարը մարվել է: Արդյունքում՝ համերկային պահուստի բաց շուկայական վաճառքը փողի առաջարկը կրճատեց տասը միլիարդ դոլարով:

ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԵՐԸ

ԲԸՀՀ-ն հավաքվում է տարեկան ութ անգամ, գործառնություններով զբաղվող իր բազկին՝ Նյու Յորքի համերկրային պահուստի դրամատանը, հրահանգավորելու համար: Հրահանգները պարունակում են ԲԸՀՀ-ի քաղաքականության ուղեցույցը: Ուղեցույցը բաղկացած է երկու մասից. տնտեսական պայմաններին ընդհանուր գնահատում և փողի քաղաքականության նպատակների շրջահայտում: Որպես օրինակ ընկարկենք 1982 թ. օգոստոսի հրահանգը: Հետպատերազմյան շրջանի այս ամենախոր տնտեսական անկման ժամանակ ԲԸՀՀ-ն սկսել է տնտեսության ընդհանուր ակնարկով¹:

Այս հանդիպման ժամանակ ամփոփված տեղեկատվությունը ենթադրում է ընթացիկ եռամսյակում իրական ՀԱՄ-ի միայն փոքր առաջընթաց, որը հետևում է երկրորդ եռամսյակում հարաբերականորեն փոքր աճին, մինչդեռ միջին հաշվով գնեցը շարունակում են ավելի դանդաղ աճել, քան 1981 թ.:

Փողի քաղաքականության համար ՀՀՀ-ն ի՞նչ խնդիրներ սահմանեց: Նա պնդում էր.

Բաց շուկայի համերկրային հանձնախումբը ջանում է խրախուսել փողի և ֆինանսական այնպիսի պայմաններ, որոնք օգնեն նվազեցնելու գնաճը, խթանեն կայուն հիմքերով արտադրանքի աճի վերսկսումը և նպաստեն միջազգային գործարարների կայուն ընթացակարգին:

Ընթացակարգի ամենակարևոր մասը Նյու Յորքի համերկրային պահուստի առաջին ժակատային գծի միավորներին հրահանգելն է, թե ինչպես իրագործեն ֆինանսական շուկաների ամենօրյա կառավարումը: Ժամանակի ընթացքում գործունեության ընթացակարգերը փոխվել են: Մինչև 1970-ական թվականները ԲԸՀՀ-ն սովորություն ուներ տալու այսպիսի տարտամ հրահանգներ. «Վարկի պայմանները և շահադրույքները պահեք առաջվա պես խիստ» կամ՝ «Մի փոքր թուլացրեք վարկի պայմանները՝ օգնելու ՀԱՄ-ի մեծացմանը»: Քանի որ ՀՀՀ-ն գործում էր զգուշորեն, ապա երբեմն հապաղում էր արձագանքել գործարարության պարբերաշրջանների փոփոխվող պայմաններին:

1970-ական թվականների վերջերին համերկրային պահուստը փոխեց իր գործունեության ընթացակարգը, որպեսզի ավելի մոտիկից հետևի փողի առաջարկի շարժերին. 1972 թ. համերկրային պահուստին մեղադրեցին նախագահ Նիքսոնի վերընտրության

օժանդակելու մեջ, դրանից քիչ հետո՝ 1974-1975 թթ., մեղադրեցին տնտեսական խիստ անկմանը չափից ավելի եռանդազին արձագանքելու և գործազրկության չափազանց կտրուկ աճ թույլ տալու մեջ: Համերկրային պահուստին սանձահարելու համար կոնգրեսը ցուցում տվեց, որ նա փողի հիմնական զանգվածների համար դրույքների աճի բացահայտ թիրախներ սահմանի:

1979 թ. հոկտեմբերից մինչև 1982 թ. վերջերը համերկրային պահուստը մեծ փորձ ծեղարկեց՝ համարյա բացառապես կենտրոնանալով M_1 -ի, M_2 -ի դրամատոնային պահուստների աճի վրա: Նա ի՞նչ ուներ, որ փողի զանգվածների նպատակամետ օգտագործման հստակ և որոշիչ ռազմավարությունը կօգնի նվազեցնել տարեկան տասը տոկոսից էլ ավել գնաճը: Միայն 1982 թ. օգոստոսին ՀԸՀՀ-ի կողմից տրված գործունեության հրահանգի մի օրինակ.

Մոտ ապագայի համար հանձնախումբը հունիսից մինչև սեպտեմբեր (1982 թ.) M_1 -ի և M_2 -ի հետ համատեղ շարունակում է ակնկալել պահուստի զանգվածների աճ տարեկան համապատասխանաբար չուրք հինգ տոկոս:

1979 թ. պահուստների և փողի առաջարկի նպատակամետ օգտագործման անցնելը խիստ հակասական էր: Ամմիջական հետևանքը փողի առաջարկի կտրուկ նվազումն էր և ի հետևանս դրա փողի քաղաքականության հաջորդական խառնացումը: Սա հանգեցրեց քաղաքացիական պատերազմից ի վեր շուկայական շահադրույքների աննախադեպ բարձր մակարդակի: Դրան շուտով հետևեց 1930-ական թվականներից հետո ամենախիստ տնտեսական անկումը: Այս քաղաքականությունը որոշակիորեն հաջող էր մինչև 1980-ական թվականների կեսերը, երբ գնաճը նվազեց տարեկան 3-4 տոկոսով:

1982 թ. խիստ տնտեսական անկման շուրջը ծագած քաղաքական աղմուկ-աղաղակից համերկրային պահուստը եզրակացրեց, որ իր փողի քաղաքականությունը դարձել է չափազանց կաշկանդող: Ի լրումն այդ ամենի, M_1 և M_2 -ին մի շարք նոր միջոցների ավելացման պատճառով (ինչպես՝ շահ բերող ընթացիկ հաշիվները) փողի զանգվածների սահմանումները դարձան շփոթեցնող: Այդ պատճառով 1982 թ. աշնանը համերկրային պահուստը հրաժարվեց պահուստի և փողի իր խիստ նպատակամետ օգտագործումից:

1982 թ. հետո համերկրային պահուստը փողի քաղաքականության վերաբերյալ իր որոշումներում սկսեց նվազեցնել փողի զանգվածների գործունեության կարևորությունը: 1987 թ. նա դադարեց M_2 -ի համար որոշակի թիրախներ նշել, թեև մամուլում փողի այլ զանգվածների համար շարունակում էր փոփոխման տիրույթներ հրապարակել:

¹ ԲԸՀՀ-ի մեջբերումները «Համերկրային պահուստի տեղեկագրից» են, որը պարունակում է ամսական զեկույցներ համերկրային պահուստի գործունեության և այլ կարևոր ֆինանսական իրադարձությունների վերաբերյալ:

Քաղաքականության ընտրությունը: Համերկային պահուստն այսօր ինչպե՞ս է ընտրում փողի և շահադրույքների թիրախները: Այդ գործընթացը պարզված է խորհրդավորությամբ, սակայն համերկային պահուստի կառավարիչների և աշխատակազմի հուշերը և առաջին ձեռքից եկող հաղորդումները պարզեցված կերպով հանգում են մոտավորապես հետևյալին:

Համերկային պահուստի անձնակազմը և ԲՀՀ-ն ունեն որոշակի մակրոտնտեսական նպատակներ, այդ թվում՝ գնաճը, դոլարի փոխարժեքը, իրական ՀԱԱ-ն, գործազրկությունը և առևտրի հաշվեկշիռը: ՀՀ-ն կանոնավոր կերպով կանխատեսում է իր հսկողությունից դուրս գտնվող փոփոխականները (ինչպես ֆինանսական քաղաքականությունը, նավթի գները, արտաքին տնտեսական աճը և այլն), ապա գուշակում տնտեսության վարքագիծը՝ օգտագործելով փողի քաղաքականության վերաբերյալ մի շարք տարբեր ենթադրություններ:

Ապա ԲՀՀ-ն բանավիճում է փողի քաղաքականության նպատակահարմար ուղու շուրջը: Եթե տնտեսության գործունեությունը գոհացուցիչ է, ապա նա կարող է որոշել, որ շահադրույքները և փողի առաջարկի աճը թողնվեն ընթացիկ մակարդակներում: Կամ՝ եթե ԲՀՀ-ն գտնում է, որ իրերի ընթացիկ դրվածքը խրախուսում է գնաճը, նա կարող է որոշել, որ փողի քաղաքականությունը փոքր-ինչ խստացվի: Ընդհակառակը, եթե առաջիկայում տնտեսական անկում է նշանակվում, ապա ՀՀ-ն կարող է պահուստներ ներարկել համակարգին՝ ավելացնելով փողի առաջարկը և, հետևաբար, իջեցնելով շահադրույքները:

Միշտ չէ, որ հեշտ է հասկանալ դատողությունների այն ճշգրիտ շրջան, որը հանգեցնում է փողի քաղաքականության որոշակի քայլի: Այնուհանդերձ, որոշումները վերլուծող պատմաբանները սովորաբար գտնում են, որ վերջին հաշվով ՀՀ-ն մտահոգված է մեր ֆինանսական հաստատությունների ամբողջականության պահպանմամբ, գնաճի դեմ ուղղված պայքարով, դոլարի փոխարժեքի պաշտպանությամբ և չափից ավելի գործազրկության կանխմամբ²:

ԶԵՂԱՊՐՈՒՅՔԻ ԲԱՊԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՈՐՊԵՍ ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԻՋՈՑ

Երբ առևտրային դրամատների պահուստները պակասում են, նրանց թույլատրվում է պարտք վերցնել

համերկային պահուստի դրամատներից: Նրանց փոխառություններն ընդգրկված են ՀՀ-ի միջոցների հաշվեկշիռի «Փոխառություններ և հոծարագներ» կետի տակ, ինչպես ցույց է տրված 11-1 աղյուսակում: Անենց այս փոխառությունները կկոչենք *պարտք վերցված պահուստներ*: Երբ պարտք վերցված պահուստներն աճում են, դրամատները պարտք են վերցնում համերկային պահուստից, այսպիսով մեծացնելով դրամատնային բոլոր պահուստները (պարտք վերցված պահուստներ գումարած պարտք չվերցված պահուստներ): Եվ ընդհակառակը պարտք վերցված պահուստների նվազումը խթանում է դրամատնային բոլոր պահուստների կրճատումը:

Թեև պարտք վերցված պահուստները բազմապատկվում են՝ վերածվելով դրամատնային փողի, ճիշտ այնպես, ինչպես պարտք չվերցված պահուստները, որ մենք քննարկեցինք վերջին բաժնում, դրանք համերկային պահուստի վերահսկողության տակ գտնվող ճշգրիտ միջոցներ չեն: Դա հիմնադրվածից նման է. «Ձին կարող ես տանել ջրի մոտ, սակայն չես կարող ստիպել, որ խմի»: Համերկային պահուստը կարող է քաջալերել կամ արգելակել դրամատների պարտք վերցնելը, բայց չի կարող պարտք վերցվող պահուստների ճշգրիտ մակարդակ սահմանել:

Եթե ՀՀ-ն գտնում է, որ փողի առաջարկը չափազանց դանդաղ է աճում և խթանման կարիք ունի, նա առևտրական գործակալներ չի ուղարկում ավելի շատ փոխառություններ քաջալերելու: Դրա փոխարեն նա կարող է իջեցնել զեղչադրույքը, որը համերկային պաշարի 12 տարածաշրջանային դրամատներից դրամատների վերցրած փոխառությունների դիմաց զանձվող շահադրույքն է: Սակայն զեղչադրույքի և դրամատնային փոխառությունների կապը շատ ճշգրիտ չէ: Վերջին տարիներին պարտք վերցված պահուստները փողի քաղաքականության մեջ մեծ դեր չեն խաղացել³:

³ Երբ համերկային պահուստը կազմավորվեց, կարծում էին, թե անձնակազմը կլինի զեղչադրույքների քաղաքականությունը: Մտահոգացում այն էր, որ դրամատներին ստիպելն «զեղչով» գնել իրենց հաճախորդների պարտաճանաչակները և դրանց պահուստի դրամատներ ուղարկել նոր կանխիկ փողի համար: Այդ եղանակով շրջապատի դրամատներում փողը երբեք չէր պակասի գործունյա ազարակներից և ձեռնարկություններից փող փոխանելու եկած հաճախորդներից: Սակայն պարտք վերցնելու համար: Սակայն այդպես չեղավ: Ինչու՞: Մեծ մասամբ այդպես չեղավ, քանի որ առողջ տնտեսության համար անձնաքիչ քանակի բան փողի առաձգական առաջարկն է, որն ինքնաբերաբար ընդարձակվում է, երբ ձեռնարկությունը լավ վիճակում է, և կրճատվում, երբ այն վատ վիճակում է: Դա գնաճի և գործարարության պարբերաշրջանների կործանարար խթանման եղանակն է:

² Համերկային պահուստի վրա ազդող քաղաքական և տնտեսական ուժերի մանրագին վերլուծության համար տես Donald Kettl, *Leadership at the Fed* (Yale University Press, New Haven Conn., 1986):

Ջեղչադրույքի փոխումը: Երկար տարիներ զեղչադրույքը փողի քաղաքականության առաջատար միջոցն էր: Օրինակ, 1965 թ., երբ համերկրային պահուստը ցանկացավ շուկաներին ազդանշան տալ, որ Վիետնամի պատերազմի ժապալումը սպառնում է զնաճի պատճառ դառնալ, բարձրացրեց զեղչադրույքը: Այդ ազդանշանը այնքան գորեղ էր, որ նախագահ Ջոնսոնը, որը վախենում էր, թե ավելի բարձր զեղչադրույքը կդանդաղեցնի տնտեսության աճը, համերկրային պահուստի նախագահ Մարտինին կանչեց իր ամսառանոց՝ խիստ հանդիմանելու: Վերջերս, երբ ԱՄՆ-ի տնտեսությունն ավելի է սերտաճել այլ երկրների տնտեսություններին, զեղչադրույքը ժամանակ առ ժամանակ օգտագործվել է տնտեսական քաղաքականության էական փոփոխություններն ազդանշանելու և փողի քաղաքականությունն այլ երկրների հետ կոորդինացնելու նպատակով:

Որոշ տնտեսագետներ կցանկանային, որ համերկրային պահուստը զեղչադրույքը դարձնե շուկայի վրա հիմնված շահադրույք: Բարեփոխման մի առաջարկի համաձայն զեղչադրույքը ուղղակիորեն պետք է կապել կարճաժամկետ շահադրույքների հետ, համերկրային պահուստին սկզբունքորեն ազատելով դրամատնային փոխառությունները նորմավորելու որևէ անհրաժեշտությունից: Այլ տնտեսագետներ վախենում են, որ այդպիսի քայլը ավելի անկանխատեսելի կդարձնե փողի առաջարկը: Այսօր անհավանական է, թե դեպքերի ընթացքն այդպիսի փոփոխության կհանգեցնի:

ՊԱՅՈՒՄՏԻ ՊԱՅԱՆՋՆԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒՄԸ

Վերևում մենք նշեցինք, որ եթե չլինեին կառավարության կանոնակարգերը, դրամատներն իրենց ավանդների երևի միայն մեկ տոկոսը պահեին պահուստների ձևով: Այսօր ամերիկյան դրամատներից փաստորեն պահանջվում է զգալիորեն ավելի շատ պահուստներ պահել, քան անհրաժեշտ է հաճախորդների կարիքների բավարարման համար: Պահուստի վերաբերյալ սահմանված այս պահանջները այն մեխանիզմի վճռական մասն են, որով համերկրային պահուստը վերահսկում է դրամատնային փողի առաջարկը: Այս բաժինը նկարագրում է պահուստի վերաբերյալ սահմանված պահանջների բնույթը և ցույց է տալիս, թե ինչպես են դրանք ազդում փողի առաջարկի վրա:

Պահուստի օրինական պահանջներ: Մենք նշեցինք, որ դրամատներից պահանջվում է պահել շահ չբերող պահուստների նվազագույն քանակություն: Այդուհանդերձ 11-3-ը պահուստի վերաբերյալ ընթացիկ պահանջները ցույց է տալիս իր հայեցողությամբ

Ավանդի տեսակը	Պահուստի հարաբերությունը (%)	Սահմանները, որոնց միջև համերկրային պահուստը կարող է փոփոխվել (%)
Ընթացիկ (գործարքային) հաշիվներ Առաջին 41 մյն, դրվար	3	փոփոխություն չի բույլատրվում
41 մյն, դրվարից բարձր ժամկետավոր և խնայողական աշխատողներ անձնական	12	8-14
ոչ անձնական մինչև 1,5 տարի ժամկետով	0	0-9
1,5 տարուց ավելի ժամկետով	0	0-9

Այդուհանդերձ 11-3. Ֆինանսական հաստատությունների համար պահանջվող պահուստներ

Այս աղյուսակը ցույց է տալիս 1980 թ. դրամատնային օրենքով (որը հայտնի է որպես 1980 թ. ավանդային հաստատությունների ապակադավորման և փողի վերահսկման օրենք) ֆինանսական հաստատությունների համար սահմանված պահուստի պահանջների մոտիվը: Պահուստի հարաբերակցության սյունակը յուրաքանչյուր կարգում ցույց է տալիս ավանդների այն տոկոսը, որ պետք է պահվի համերկրային պահուստի շահ չբերող ավանդներում կամ տրամադրության տակ եղած կանխիկ փողով:

Կա ավանդների երեք դաս: Ընթացիկ ավանդների համար մեծ դրամատներում պահանջվող պահուստը 12 տոկոս է: Ընթացիկ ավանդների պահուստի պահանջը փոքր դրամատներում փոքր է՝ երեք տոկոս: Մյուս ավանդները պահուստի պահանջներ չունեն:

Ուշադրություն դարձրեք նաև, որ 379-ձ պահուստի հարաբերակցությունը տրված սահմաններում փոփոխելու իշխանություն ունի: Նա դրանից օգտվում է հազվադեպ՝ չոկ այն դեպքերում, երբ տնտեսական պայմանները լիազորում են փողի քաղաքականության կտրուկ փոփոխություն: (Աղբյուրը՝ համերկրային պահուստի տեղեկագիր, 1991 թ., հունիս):

այդ պահանջները փոխելու համերկրային պահուստի իշխանության հետ միասին: Գլխավոր զաղափարը *պահուստի պահանջվող հարաբերակցությունների մակարդակն է*⁴: Դրանք տատանվում են 12 տոկոսից՝ ընթացիկ ավանդների համար, մինչև զրո տոկոս՝ անձնական խնայողական հաշիվ-

⁴ Այն օրենսդրությունը, որը կանոնակարգ է սահմանել այսօրվա ֆինանսական հաստատությունների համար, պարունակվում է 1980 թ. «Ավանդային հաստատությունների ապակադավորման և փողի հսկողության» օրենքում և 1982 թ. «Գան-Ստ Ջեոնթյն ավանդային հաստատությունների» օրենքում: Զալկիճուրյան համար մենք սրանք կոչում ենք 1980 և 1982 թթ. դրամատնային օրենքներ:

ների համար: Մեր թվային օրինակներում հարմարության համար գործածում ենք տասը տոկոս պահուստի հարաբերակցություններ՝ հասկանալով, որ պահանջվող փաստացի հարաբերակցությունը տասը տոկոսից փոքր-ինչ տարբեր է:

Դրամապանները հաճախ զանգառվում են, որ իրենցից պահանջվում է շահ չբերող, ամուլ պահուստի միջոցներ պահել ավելի, քան անհրաժեշտ է փողի մուտքի և ելքի կտրուկ փոփոխություններին արձագանքելու համար: Թեև այս կարծիքն իմաստ ունի դրամապանների տեսանկյունից, սակայն դրան պակասում է մակրոտնտեսական մոտեցումը *օրինական պահուստի պահանջները սահմանվում են ավելի բարձր, որպեսզի կենտրոնական դրամատանը թույլ տրվի վերահսկել փողի առաջարկը*: Ուրեմն պահուստի պահանջները շատ ավելի բարձր սահմանելով, քան ցանկանում են իրենք դրամատները, կենտրոնական դրամատունը կարող է որոշել պահուստների ճշգրիտ մակարդակը և, հետևաբար, կարող է ավելի կատարյալ վերահսկել փողի առաջարկը:

Այլ կերպ ասած՝ պահուստի պահանջները այդքան բարձր սահմանելով, կենտրոնական դրամատունը կարող է վստահ լինել, որ դրամատները ընդհանրապես չեն ցանկանա ավելի շատ պահել, քան օրինական նվազագույնն է: Դրամատնային փողի առաջարկն այդպիսով կորոշվի դրամատների պահուստների առաջարկով (որն ազատ շուկայական գործառնությամբ որոշում է ԴԴԳ-ն) և փողի առաջարկի բազմապատկիչով (որը որոշվում է պահուստի պահանջվող հարաբերակցությամբ): Քանի որ համերկային պահուստը վերահսկում է և դրամատնային պահուստները և պահուստի պահանջվող հարաբերակցությունը, նա (սխալի փոքր սահմաններում) վերահսկում է փողի առաջարկը:

Պահանջվող պահուստների փոփոխությունների ազդեցությունները: Ի լուրմ, եթե համերկային պահուստը ցանկանում է փողի առաջարկը արագորեն փոխել, ապա նա կարող է փոփոխել պահուստի պահանջները: Օրինակ, եթե համերկային պահուստը մի գիշերվա ընթացքում ցանկանում է փողը կրճատել, նա կարող է մեծ դրամատների համար պահուստի պահանջվող հարաբերակցությունը բարձրացնել մինչև 14 տոկոսի՝ որպես օրենքով սահմանված: Նա անգամ կարող է բարձրացնել ժամկետավոր ավանդների պահուստի պայմանները: Մյուս կողմից, եթե ԴԴԳ-ն ցանկանում է մեղմացնել վարկի պայմանները, նա կարող է անել հակառակը և կրճատել օրենքով սահմանված պահուստի հարաբերակցությունը:

Պահանջվող հարաբերակցությունների աճն իրականում ինչպե՞ս է գործում, որպեսզի խստացնի

վարկի պայմանները ենթադրենք պահուստի պահանջվող հարաբերակցությունը տասը տոկոս է, և դրամատները իրենց պահուստները կազմավորել են այս պահանջներին համապատասխան: Այժմ ենթադրենք, թե համերկային պահուստը որոշում է խստացնել վարկային պայմանները, և կոնգրեսը նրան թույլ է տալիս պահուստի պահանջվող հարաբերակցությունը բարձրացնել 20 տոկոսի (այս ֆանտաստիկ թիվը հանրահաշվական պարզության համար է 3ամերկային պահուստն այսօր այդպիսի կտրուկ փոփոխություն չի կարող անել և չի անի):

Անգամ եթե ԴԴԳ-ն բաց շուկայի գործառնությունների կամ գեղջադրույքների քաղաքականության միջոցով ոչինչ չանի դրամատնային պահուստները փոխելու համար, դրամատներն այժմ ստիպված են մեծապես կրճատել իրենց վարկերն ու ներդրումները, ինչպես նաև ավանդները: Ինչու՞: Այն պատճառով (ինչպես ցույց տրվեց XI գլխում), որ դրամատնային ավանդները այժմ կարող են լինել պահուստների միայն ինքապատիկ, և ոչ թե տասնապատիկ չափով, հետևաբար՝ բոլոր ավանդներում կիսով չափ անկում կլինի:

Այս ցավոտ կրճատումը կսկսի արագ տեղի ունենալ: Դենք որ համերկային պահուստի խորհուրդն ստորագրի պահանջը 20 տոկոսի բարձրացնելու նոր որոշումը, դրամատները կպարզեն, որ իրենք անբավարար պահուստներ ունեն: Նրանք ստիպված կլինեն որոշ պարտատոմսեր վաճառել և տալ որոշ փոխառություններ: Պարտատոմս գնողները և փոխառություն վերցնողները կցամաքեցնեն իրենց ընթացիկ հաշիվները: Գոծընթացը կավարտվի միայն այն ժամանակ, երբ դրամատներն իրենց ավանդները պահուստների տասնապատիկի փոխարեն իջեցնեն ինքապատիկ չափով:

Այդքան կարճ ժամկետում այսպիսի իսկայական փոփոխությունը կհանգեցնի շատ բարձր շահադրույքների և վարկերի նորմավորման, ներդրումների մեծ անկման, ԴԱԱ-ի և զբաղվածության իսկայական նվազման: Հետևաբար, այս ծայրահեղ օրինակը զգուշացում է, որ պահուստի պահանջները փոխող այս գործը միջոցը պետք է օգտագործվի մեծ զգուշությամբ: Պահուստի պահանջներում փոփոխություններ կատարելուն խիստ հազվադեպ են դիմում, քանի որ դրանք քաղաքականության չափազանց մեծ և կտրուկ փոփոխություն են առաջացնում: Բաց շուկայական գործառնությունները նույն արդյունքին կարող են հասնել նվազ քայքայիչ եղանակով:

ՇԱՅԱԴՐՈՒՅՔՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ

Ի հավելումն վերը քննարկված երեք հիմնական միջոցների, համերկային պահուստը (կոնգրեսի և պետական այլ հաստատությունների օգնությամբ) պատ-

մականորեն շահադրույքների սահմանափակմանը կարգավորել է ֆինանսական շուկաները: Մինչև 1980-ական թվականները առևտրային դրամատների կողմից վճարվող շահադրույքների մեծ մասը վերահսկվում էր: Դրամատներին չէր թույլատրվում շահ վճարել ընթացիկ հաշիվների համար, իսկ խնայողական հաշիվների ու ժամկետավոր ավանդների համար գոյություն ուներ շահադրույքների վերին սահման:

Կարգավորվող շահադրույքները չէին կարող գոյատևել մրցակցային շուկաներում: Ֆինանսական հաստատությունները հնարեցին նոր միջոցներ, որոնք հիմնապաշարներ հրապուրեցին ցածր շահ բերող ավանդներից: 1970-ական թվականների վերջի և 1980-ական թվականների սկզբների բարձր շահադրույքները լրացուցիչ ճնշում գործադրեցին համակարգի վրա, քանի որ դրամատները (որոնք խնայողական հաշիվներին տարեկան հինգ տոկոս շահադրույք էին վճարում) ստիպված էին մրցել փողի շուկայի ընդհանուր հիմնապաշարների հետ (որոնք իրենց ավանդների դիմաց վճարում էին 10–15 տոկոս շահադրույք): Մեծ լծացման ժամանակ ստեղծված կարգավորիչ կառույցն ի վերջո սկսեց փլվել: Կոնգրեսն արձագանքեց 1980 և 1982 թթ. դրամատային օրենքներով, որոնք մեծապես ապակարգավորեցին շահադրույքները:

Նոր կարգավորիչ կառույցը: 1980 և 1982 թթ. դրամատային օրենքներն ստեղծեցին նոր կարգավորիչ կառույց, ինչը մեծապես թուլացրեց շահադրույքների վերահսկողությունը ֆինանսական շուկաներում: Նոր մոտեցման վերլուծական հիմքը գործարքային հաշիվների բաժանումն էր ոչ գործարքային հաշիվներից: **Գործարքային հաշիվը** այն հաշիվն է, որի առաջնային նպատակը որպես վճարամիջոց ծառայելն է. դրանց մեջ մտնում են արժույթային և ընթացիկ հաշիվները: **Ոչ գործարքային հաշիվը** այն միջոցն է, որի առաջնային նպատակը ապագայի համար հիմնապաշարներ մի կողմ դնելն է և ոչ թե վճարագրերի դիմաց վճարելը (խնայողական հաշիվը ոչ գործարքային հաշիվի օրինակ է):

Այս տարբերակումը մտցվելուց հետո 1980 և 1982 թթ. դրամատային օրենքները արդյունավետ կերպով ապակարգավորեցին ոչ գործարքային հաշիվները: Այդ օրենսդրությունը աստիճանաբար վերացրեց ոչ գործարքային հաշիվների շահադրույքների վերին սահմանները և այս ավանդների պահուստի պահանջների համար սահմանեց գրոյական մակարդակ՝ անձնական հաշիվների համար, և նվազագույն մակարդակ՝ ձեռնարկությունների հաշիվների համար: 1980-ական թվականների վերջերի դրությամբ ոչ գործարքային հաշիվները վաստակում են շուկայական շահադրույքներ և համերկրային պահուստի

կարգավորիչ կառույցից հատկորեն դուրս են:

Մնացած միջոցները ընթացիկ հաշիվների նման գործարքային միջոցները, մեծապես ենթարկվել են ապակարգավորման: Այս հաշիվները ենթակա են պահուստի զգալի պահանջների (որը ներկա պահին մեծ դրամատների համար հավասար է գործարքային ավանդների 12 տոկոսին): Այնուամենայնիվ, անձնական գործարքային հաշիվները այլևս ենթակա չեն շահադրույքների՝ վերևից ձեռնարկվող սահմանափակման: Արդյունքում ֆինանսական մի հատված վերջին երկու տասնամյակի ընթացքում մեծապես հեռացել է կանոնակարգային սահմանափակումներից:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՅՈՒՄՏԻ ՇԱՐՈՒՆԵՐ

Այսօր դոլարը լայնորեն օգտագործվում է համաշխարհային առևտրում և շատ օտարերկրյա ներդրողների համար ծառայում որպես ապահով միջոց: Հետևաբար, արտասահմանում դոլար ունեն շատերը՝ Միացյալ Նահանգների հետ ներմուծում և արտահանում իրականացնողները, արտասահմանցի և ամերիկացի ներդրողները, այլ երկրների միջև կատարվող առևտուրն ու ներդրումները ֆինանսավորողները, արտասահմանյան ֆինանսական շուկաների գործաձուլները և վերավաճառողները, կենտրոնական դրամատները, օտարերկրյա կառավարությունները և միջազգային կազմակերպությունները, ինչպես, օրինակ, միջազգային արժույթային հիմնադրամը: Օտարերկրացիները Միացյալ Նահանգների հարյուր միլիարդավոր դոլարների միջոցներ ունեն: Քանի որ արժույթն ինքը շահ չի բերում, օտարերկրացիները նախընտրում են պահել շահաբեր միջոցներ (պարտատոմսեր, բաժնետոմսեր և այլն): Այնուամենայնիվ, այդպիսի եկամուտներ միջոցներ գնելու և վաճառելու հնարավորություններ ունենալու համար օտարերկրացիները որոշ գործարքային դոլարներ իսկապես պահում են Մ,-ում:

Ինչու՞ ենք մենք այստեղ մտահոգված փողի միջազգային պահուստներով: Պատճառն այն է, որ դրամատային համակարգում պահվող օտարերկրացիների ավանդները դրամատային պահուստների ամբողջ քանակն ավելացնում են ճիշտ նույն ծով, ինչպես երկրի բնակիչների ավանդները: Այսպիսով, օտարերկրացիների դոլարային փողի պահուստների փոփոխությունները կարող են Միացյալ Նահանգների փողի առաջարկի ընդարձակման կամ կրճատման շրջայի սկիզբ դնել:

Դիցուք, ճապոնացիները որոշում են ամերիկյան դրամատներում մեկ միլիարդ ամերիկյան դոլարի ավանդ ներդրել: Ի՞նչ է պատահում: Երկրի ներքին դրամատային համակարգում մեկ միլիարդի աճ է

տեղի ունենում, ինչպես նկարագրված է նախորդ գլխի 10-4(ա) աղյուսակում: Արդյունքում դրամատոմային համակարգը կարող է ավանդները տասնապատիկ ընդլայնել, որն այս դեպքում տասը միլիարդ դոլար է:

Այսպիսով, երկրի M-ի նկատմամբ ՀԳՀ-ի վերահսկողությունը ձևավորվում է՝ կախված դրամատոմային պահուստների միջազգային փոփոխություններից: Ասկայն ՀԳՀ-ն ունի պահուստների արտասահմանից բխող ամեն մի փոփոխություն հավասարակշռելու կարողություն: Նա դրան հասնում է չեզոքացման միջոցով: *Չեզոքացումը* վերաբերում է կենտրոնական դրամատոմային այնպիսի գործողություններին, որոնք փողի ներքին առաջարկը մեկուսացնում են պահուստների միջազգային հոսքից: Չեզոքացումը սովորաբար իրագործված է, երբ կենտրոնական դրամատոմային իրականացնում է բաց շուկայական գործառնություն, որը համակշռում է պահուստների միջազգային շարժը:

Ամփոփելով:

Դրամատոմային պահուստների վրա կենտրոնական դրամատոմային վերահսկողությունը ենթակա է արտասահմանից եկող խանգարումների: Այս խանգարումները կարող են, սակայն, փոխհատուցվել, եթե կենտրոնական դրամատոմային չեզոքացնի միջազգային հոսքերը:

Գործնականում համերկրային պահուստը որոշակի կանոնավորությամբ չեզոքացնում է պահուստների միջազգային խանգարումները: Ավագ գարգացած ֆինանսական շուկաներ և կենտրոնական դրամատոմային համակարգեր ունեցող երկրները երբեմն դժվարանում են ամբողջությամբ չեզոքացնել պահուստների միջազգային հոսքը:

ԱՅՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ

Այժմ դուք հավանաբար եզրակացրել եք, որ համերկրային պահուստը բավականաչափ զբաղված է՝ Բայց մենք առայժմ քննարկել ենք ՀԳՀ-ի միայն փողի շուկայի գործառնությունները, նրանք, որ առնչվում են փողի առաջարկի հետ: Գոյություն ունեն համերկրային պահուստին և այլ համերկրային գործակալություններին չհազորված նաև մի շարք այլ հավելյալ առաջադրանքներ:

- *Փոխանակման շուկաների կառավարում:* Համերկրային պահուստը օտարերկրյա փոխանակման շուկաներում կառավարության անունից գնում և վաճառում է տարբեր արժույթներ: Թեև այս առաջադրանքը սովորաբար դյուրին է, օտարերկրյա փոխանակման շուկաներում ժամանակ առ ժամանակ խառնաշփոթություն է առաջանում,

և գանձատան հրամանով համերկրային պահուստը միջամտում է գործին: Երկր նկարագրությունը, բե կենտրոնական դրամատոմային ինչպես կարող են միջամտել արժույթների արժեքի վրա ազդելու նպատակով, տրված է XXI գլխում:

- *Միջազգային ֆինանսների համաձայնեցում:* 1980-ական թվականներին համերկրային պահուստն իր ձեռքը վերցրեց արտասահմանյան երկրների և միջազգային գործակալությունների հետ կատարվող աշխատանքի նախաձեռնությունը, որպեսզի թեթևացներ պայտքերի մեծ ծանրությունը: Դարտրային ճգնաժամը, որը երևան եկավ 1981 թվականին, բացահայտեց, որ միջին եկամուտ ունեցող և աղքատ շատ երկրներ, ինչպես, օրինակ, Մեքսիկան և Բրազիլիան, արտահանումից իրենց ստացած եկամուտների համեմատությամբ ծանրաբեռնված են ծայրահեղ բարձր շահավճարներով: ՀԳՀ-ն հասկացավ, որ պարտքային ճգնաժամը կհանգեցնի ֆինանսական համակարգի նկատմամբ վստահության ճգնաժամի, քանի որ բազմաթիվ ամերիկյան մեծ դրամատոմեր ունեին այնքան անարժեք արտասահմանյան փոխառություններ, որքան իրենց սեփական միջոցները Այլ հաստատությունների հետ աշխատելով՝ համերկրային պահուստն օգնեց հաղթահարելու ճգնաժամը, այնպես որ մինչև 1991 թ. միջազգային ֆինանսական համակարգին սպառնացող ռիսկի հետ միասին երկրների մեծ ծախի ունեցած պարտքը զգալիորեն նվազել էր:

- *Դրամատների կարգավորում և ավանդների ապահովագրում:* Մեծ լրացումից սկսած համերկրային կառավարությունը կանգնած է դրամատների թիվների: Դրամատների նկատմամբ վստահություն ներշնչելու համար կառավարությունն ապահովագրում է նրանց ավանդները, տեսչական ստուգման է ենթարկում դրամատների մատյանները, ստանձնում անվճարունակ դրամատների ղեկավարումը: Կառավարության մի կարևոր գործառնությունը դրամատոմային ավանդների ապահովագրումն է: Ավանդների ապահովագրական համերկրային ընկերության (ԱՄՀԸ) անդամ դրամատներում յուրաքանչյուր ավանդ կառավարությունն ապահովագրում է մինչև 100.000 դոլարի չափով:

Վերջին տասնամյակի ընթացքում ֆինանսական շուկաների ապակարգավորումը դրանց և իրական տնտեսության կառուցվածքային փոփոխությունների հետ միասին հանգեցրեց Միացյալ Նահանգների ավանդների ապահովագրության համակարգի խոշոր ծախսողման: Խնայողությունների և փոխառությունների ընկերություններին

(ԽՓ) թույլատրվեց համարձակ և վտանգավոր ներդրումներ կատարել՝ շատ փոքր կարգավորիչ վերահսկողության ներքո: Դրա հետևանքով նրանք բարձր շահադրույքներ վճարեցին ապահովագրված ավանդների համար և այդ դրամագլուխները ներդրեցին անշարժ գույքի, էներգիայի ծրագրերի և տնօրենների բարձր աշխատավարձերի մեջ: Սրանք «գիր լինի ես եմ շահում, դու՛ լինի՝ կառավարությունն է կորցնում» տիպի իրադրություններ էին: Երբ 1980-ական թվականների վերջերին անշարժ գույքի և էներգիայի շուկաներում գործերը վատացան, խնայողությունների և փոխառությունների հարյուրավոր ընկերություններ բազմաթիվ առևտրային դրամատների հետ միասին սնանկացան:

Արդյունքը եղավ այն, որ համերկրային կառավարությունը ստիպված էր վճարել դրամատների փոխարեն, իսկ դրանց ապահովագրված ավանդները սեփական միջոցները գերազանցում էին 150-250 միլիարդ դոլարի սահմաններում գնահատվող մի գումարից: Ի վերջո հարկատուներն ստիպված եղան վճարելու հաշվի այս տարբերությունը: Շատ տնտեսագետներ հավատացած

են, որ ավանդների ապահովագրման համակարգը պետք է արմատապես վերակառուցվի. եթե ցանկանում ենք, որ այս տխուր միջադեպը ապագայում չկրկնվի:

Մենք ավարտեցինք փողի առաքարկի մեր վերլուծությունը: Այն կարելի է ամփոփել հետևյալ կերպ.

Փողի առաքարկը վերջին հաշվով որոշվում է համերկրային պահուստի քաղաքականությամբ: Սահմանելով պահուստի պահանքները, գեղջարույքը և հատկապես նախաձեռնելով բաց շուկայական գործառնություններ՝ ԴԴԴ-ն որոշում է պահուստների մակարդակը և փողի առաքարկը:

Դրամատները և հասարակությունն այս գործընթացում հանդես են գալիս որպես դաշնակիցներ: Դրամատները փող են ստեղծում պահուստների բազմակի ընդլայնմամբ, հասարակությունն էլ համաձայնում է փողը պահել ավանդային հաստատություններում:

Այս բոլորն ի մի բերելով, համերկրային պահուստը միջին ժամկետների համար կարող է որոշել փողի առաքարկը:

Բ. ՓՈՂԻ ԱՋԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐՏԱՂԱՆՔԻ ԵՎ ԳՆԵՐԻ ՎՐԱ

Փողի ձեռքբերման և գների աճի միջև ընկած այս ժամանակահատվածում է միայն, որ ոսկու և արծաթի աճող քանակությունը նպաստավոր է արդյունաբերության համար:

Դեյվիդ Դյում, *Էսսեներ, «Փողի մասին»*

Փողի տեսության կառուցվածքային հիմնաքարերն ուսումնասիրելուց հետո մենք այժմ նկարագրում ենք *փողի փոխանցման մեխանիզմը*, այն ուղին, որով փողի առաքարկի փոփոխությունները ձևափոխվում են արտադրանքի, զբաղվածության, գների և գնաճի փոփոխությունների:

ԻՆՉՊԵՍ Ե ԳՈՐԾՈՒՄ ՓՈՂԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՈՐՊԵՏՁԻ ՎԵՐԱՀՅՈՒՄ ԾԱԽՍԵՐԸ

Մենք սկսում ենք այն գործընթացին վերաբերող ակնարկով, որով համերկրային պահուստը ներգործում է արտադրանքի և գների վրա: Հակիրճության համար ենթադրենք, թե համերկրային պահուստը մտահոգված է աճող գներով և որոշել է դանդաղեցնել տնտեսության աճը: Այս գործընթացում կա հինգ քայլ:

1. *Գործընթացն սկսելու համար համերկրային պահուստը քայլեր է ձեռնարկում նվազեցնելու*

լու դրամատում պահուստները: Ինչպես տեսանք այս գլխի առաջին մասում, ԴԴԴ-ն դրամատան պահուստները գլխավորապես պակասեցնում է՝ բաց շուկայում վաճառելով պետական արժեթղթեր: Դա փոխում է դրամատնային համակարգի հաշվեկշիռը՝ պակասեցնելով ամբողջ դրամատնային պահուստը:

2. *Դրամատնային պահուստի յուրաքանչյուր դոլարի նվազումն առաջ է բերում ընթացիկ ավանդների բազմապատիկ կրճատում, այդպիսով կրճատելով փողի առաքարկը:* Այս քայլը նկարագրված է նախորդ գլխում, որտեղ ցույց տրվեց, որ պահուստների փոփոխությունները հանգեցնում են ավանդների բազմապատիկ փոփոխությունների: Քանի որ փողի առաքարկը հավասար է արժույթ գումարած ընթացիկ ավանդներ, ապա ընթացիկ ավանդների նվազումը կրճատում է փողի առաքարկը:

3. *Փողի առաքարկի նվազումը հավելած կլինի բարձրացնել շահադրույքները և խստացնել*

վարկի պայմանները: Փողի անփոփոխ պահանջարկի դեպքում փողի նվազած առաջարկը կբարձրացնի շահադրույքները: Ի լրումն, մարդկանց համար առկա վարկերի (փոխառություններ և պարտքեր) քանակը կնվազի: Շահադրույքները կբարձրանան գրավով պարտք վերցնողների և այն գործարարների համար, որոնք ցանկանում են կառուցել գործարաններ, գնել նոր սարքավորումներ կամ ավելացնել նոր գույք: Ավելի բարձր շահադրույքները նաև կիջեցնեն մարդկանց միջոցների արժեքները՝ ճնշելով պարտատոմսերի, բաժնետոմսերի, հողի և տների գները:

4. **Ավելի բարձր շահադրույքների և ավելի քիչ միջոցների դեպքում շահադրույքի փոփոխության նկատմամբ զգայուն ծախսերը, հատկապես ներդրումները, հակված կլինեն նվազելու:** Ավելի բարձր շահադրույքների, ավելի խիստ պայմաններով վարկերի և նվազած միջոցների համակցությունը հակված կլինի ապաքաջալերել ներդրումները և սպառման ծախսերը: Չեղմարկությունները, ինչպես նաև նահանգային և տեղական կառավարությունները կսեղմեն ներդրման իրենց ծրագրերը: Երբ մի քաղաք պարզում է, որ չի կարող իր փոխառությունները թողարկել որևէ ընդունելի դրույքով, նոր ճանապարհ չի կառուցվում, և նոր դպրոցի կառուցումը հետաձգվում է: Նմանապես, սպառողները որոշում են ավելի փոքր տուն գնել կամ՝ իրենց ունեցածը նորացնել, երբ գրավի շահադրույքները ամսական եկամուտների համեմատությամբ բարձրացնում են ամսական վճարները: Եվ միջազգային առևտրի համար ավելի ու ավելի բաց տնտեսությունում ավելի բարձր շահադրույքները կարող են բարձրացնել դոլարի արտասահմանյան փոխարժեքը՝ ճնշելով գույք արտահանումը: Հետևաբար, սուղ փողը կբարձրացնի շահադրույքները և կիջեցնի ընդհանուր պահանջարկի այն բաղադրիչների վրա կատարվող ծախսերը, որոնք զգալուն են շահադրույքի նկատմամբ:

5. **Վերջապես, սուղ փողի ճնշումները պակասեցնելով ընդհանուր պահանջարկը, կկրճատեն եկամուտները, արտադրանքի քանակը, աշխատատեղերն ու գնաճը:** Ընդհանուր առաջարկի ու պահանջարկի (կամ համարժեքորեն բազմապատկիչի) վերլուծությունը ցույց տվեց, թե ներդրման և այլ ինքնավար ծախսերի այսպիսի անկումը ինչպես կարող է կտրուկ ճնշել արտադրանքը և զբաղվածությունը: Ավելին, երբ արտադրանքն ու զբաղվածությունը ընկնում են սովորական մակարդակից էլ ցած, գները հակված են լինում բարձրանալու դանդաղ կամ՝ նույնիսկ

ընկնելու: Գնաճի ուժերը տեղի են տալիս: Եթե ՀՊՀ-ի թիրախը գնաճն էր, ապա արտադրանքի անկումը և գործազրկության աճը կօգնեն մեղմացնելու գնաճ խրախուսող ուժերը:

Մենք այս փուլերը կարող ենք ամփոփել հետևյալ կերպ.

*Պ-ն վար → M-ը վար → Շ-ն վեր →
Ն, Ս, X-ը վար → ԸՊ-ն վար →
ՀԱՎ-ն վար և Գ-ն վար*

Այս հնգաստիճան հաջորդականությունը՝ սկսած առևտրային դրամատների պահուստներում համերկային պահուստի կատարած փոփոխություններից մինչև ամբողջ (M)-ի բազմակի փոփոխությունը, մինչև շահադրույքների և վարկերի փոփոխությունը, մինչև ներդրման ծախսերի փոփոխությունը, որոնք տեղաշարժում են ընդհանուր պահանջարկը և, վերջապես, մինչև արտադրանքի, զբաղվածության և գնաճի արժագանքը, կենսական կարևորություն ունի արտադրանքի և գների որոշման համար: Եթե հետևյալն 11-1 նկարին, կտեսնենք, թե այս հինգ քայլերից յուրաքանչյուրն ինչպես է հարմարվում մեր թեմատիկ պատկերին: Մենք արդեն բացատրել ենք առաջին երկու քայլերը, և այս գլխի մնացած մասը նվիրված է 3-5-րդ քայլերի վերլուծությանը:

ՓՈՐՈՒ ՇՈՒԿԱՆ

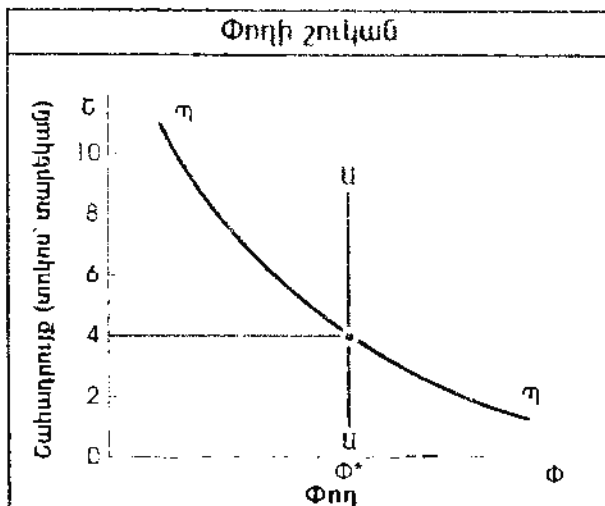
Փոխանցման մեխանիզմում երրորդ քայլը շահադրույքների և վարկի պայմանների հակազդումն է փողի առաջարկի փոփոխություններին: Նախորդ գլխից վերիիշեք, որ *փողի պահանջարկը* զխափուրապես կախված է գործարքներ նախատեսելու կարիքից: Տնային տնտեսությունները, ձեռնարկությունները և կառավարությունները փող են պահում, որպեսզի կարողանան գնել ապրանքներ, ծառայություններ և այլն: Ի լրումն՝ M-ի պահանջարկի որոշ մասը ծագում է գերապահով և դյուրիրացնելի փողի վերածվող միջոցի անհրաժեշտությունից:

Փողի առաջարկը համատեղ որոշվում է մասնավոր դրամատնային համակարգի և երկրի կենտրոնական դրամատան կողմից: Բաց շուկայական գործառնությունների և այլ միջոցներով կենտրոնական դրամատունը դրամատնային համակարգին ապահովում է պահուստներով: Դրանից հետո առևտրային դրամատները կենտրոնական դրամատան պահուստներից ավանդներ են ստեղծում: Հմտորեն բանեցնելով պահուստները՝ կենտրոնական դրամատունը հնարավոր սխալի սահմաններում կարող է որոշել փողի առաջարկը:

ՓՈՂԻ ԱՌԱՋԱՐԿՆ ՈՒ ՊԱՐԱՆՋԱՐԿԸ

Փողի առաջարկն ու պահանջարկը համատեղ որոշում են շուկայական շահադրույքները: Նկար 11-4-ը ցույց է տալիս փողի (Φ) ողջ քանակը հորիզոնական առանցքի վրա և անվանական շահադրույքը (Σ) ուղղահայաց առանցքի վրա: Առաջարկի կորը որպես ուղղահայաց գիծ է պատկերված այն ենթադրության հիման վրա, որ համերկրային պահուստը իր բոլոր միջոցները գործի է դնում փողի առաջարկը տրված մակարդակում պահելու համար, ինչը 11-4 նկարում ցույց է տրված որպես (Φ^*):

Ի կրումն, մենք փողի պահանջարկի սանդղակը ցույց ենք տալիս որպես վարընթաց կոր, քանի որ փողի պաշարները նվազում են, հենց որ շահադրույքների մակարդակը բարձրանում է: Ավելի բարձր շահադրույքների ժամանակ մարդիկ և ձեռնարկությունները իրենց միջոցների ավելի մեծ մասն են ցածր եկամուտ բերող կամ եկամուտ չբերող փողից տեղափոխում դեպի բարձր եկամտաբեր միջոցներ: Սա ավելի հաճախ իրագործվում է միջոցները բարձր շահ բերող միջոցների տեղափոխելով, միջին հաշվով ավելի քիչ արժույթ պահելով և ավելի հաճախ համալրելով կանխիկ փողը, փորձելով համապատասխանեցնել եկամուտներն ու ծախսերը և

Նկար 11-4. Փողի պահանջարկն ու առաջարկը որոշում են շահադրույքը

Համերկրային պահուստը Φ^* -ն ունի որպես բիրախ, որը ներկայացված է փողի առաջարկի ուղղահայաց ԱՍ սանդղակով: Հասարակությունը (տնային տնտեսություններ և ձեռնարկություններ) ունի փողի պահանջարկի վարընթաց սանդղակ: Այս օրինակում փողի շուկան հավասարակշռության մեջ է տաղեկան չորս տոկոս անվանական շահադրույքով:

գրադվելով կանխիկ փողի կառավարման նմանատիպ գործունեության ծրագրերով:

Առաջարկի ու պահանջարկի սանդղակների հատումը 11-4 նկարում որոշում է շուկայական շահադրույքը: Վերիիշեք, որ շահադրույքը փողի օգտագործման համար վճարվող գինն է: Շահադրույքները որոշվում են փողի շուկաներում, որտեղ պարտքով են տրվում և վերցվում կարճաժամկետ միջոցներ: Կարևոր շահադրույքներից են կարճաժամկետ դրույքները՝ գանձարանային եռամսյա մուրհակների դրույքները, կարճաժամկետ առևտրային մուրհակների (մեծ ընկերությունների բաց թողած մուրհակներ) դրույքները և համերկրային հիմնապաշարների դրույքները, որ դրամատները մեկը մյուսին վճարում են՝ դրամառնային պահուստների մեկ գիշերվա գործածության համար: Երկարաժամկետ շահադրույքների մեջ են մտնում 10-ամյա կամ 20-ամյա պետական պարտատոմսերը, ընկերակցությունների կողմից թողարկված պարտատոմսերը և անշարժ գույքի գրավները (շահադրույքների վերջին միտումների համար տես նկար 10-2-ի գծագիրը):

11-4 նկարում հավասարակշռության շահադրույքը տարեկան չորս տոկոս է: Փողի առաջարկի մակարդակը, որը համերկրային պահուստն ընտրել է որպես բիրախ, միայն չորս տոկոսի դեպքում է համապատասխանում հասարակության կողմից փող պահելու ցանկալի քանակին: Ավելի բարձր շահադրույքի դեպքում կլինի փողի ավելցուկային հաշվեկշիռ, և մարդիկ չեն ցանկանա պահել ողջ Φ^* -ն: Մարդիկ կազատվեն փողի իրենց ավելցուկային պաշարներից՝ գնելով պարտատոմսեր և այլ ֆինանսական միջոցներ, այդպիսով շուկայի շահադրույքներն իջեցնելով դեպի հավասարակշռության չորս տոկոս դրույքը՝ Φ^* -ն: Կպատահի երկու տոկոս շահադրույքի դեպքում:

Մեզ հետաքրքրում են փողի շուկայում փողի առաջարկի և պահանջարկի փոփոխությունների ազդեցությունները: Նախ քննարկենք փողի քաղաքականության փոփոխությունը: Ենթադրենք, համերկրային պահուստն սկսում է անհանգստանալ գնաճից և խստացնում է փողի քաղաքականությունը՝ վաճառելով արժեթղթեր և կրճատելով փողի առաջարկը:

Փողի քաղաքականության խստացման ազդեցությունը ցույց է տրված 11-5(ա) նկարում: Փողի առաջարկի սանդղակի դեպի ձախ տեղաշարժը նշանակում է, որ գոյություն ունեցող չորս տոկոս շահադրույքի դեպքում փողի հաշվեկշիռները չեն բավարարի մարդկանց գործարքների և միջոցների պահանջները: Դ-ի և Ն-ի միջև ճեղքը ցույց է տալիս հին շահադրույքի դեպքում փողի ավելցուկային պահանջարկի չափը: Մարդիկ սկսում են գեղջով վաճառել իրենց միջոցները և մեծացնում են փողի իրենց պաշարները: Շահադրույքները բարձրանում են մինչև որ հավասարակշռություն է ձեռք բերվում նոր ու

ավելի բարձր՝ վեց տոկոս շահադրույքով, ինչպես ցույց է տրված 11-5(ա) նկարի 3՝ կետում:

Հավասարակշռության մեկ այլ խախտում կարող է առաջանալ բարձր գներից: Ենթադրենք, թե փողի առաջարկը համերկրային պահուստի կողմից հաստատուն է պահվում: Այնուամենայնիվ, նավթի գների աճի պատճառով գների ընդհանուր մակարդակը բարձրանում է, և գործարքները ֆինանսավորելու համար պահանջվող փողն աճում է առանց իրական ՀԱԱ-ում որևէ փոփոխության: Այս դեպքում, որը ցույց է տրված 11-5(բ) նկարում, փողի պահանջարկը կաճի՝ փողի պահանջարկի կորը տեղաշարժելով դեպի աջ՝ ՊՊ-ից ՊՊ՝ և կհանգեցնի հավասարակշռային շահադրույքների աճի:

Հակառակը տեղի կունենար, եթե համերկրային պահուստն անհանգստանար տնտեսական անկման վտանգից. փողի պահանջարկի կրճատում՝ գների անկման հետևանքով, իրական արտադրանքի նվազում և հասարակության փող պահելու ցանկության տեղաշարժ:

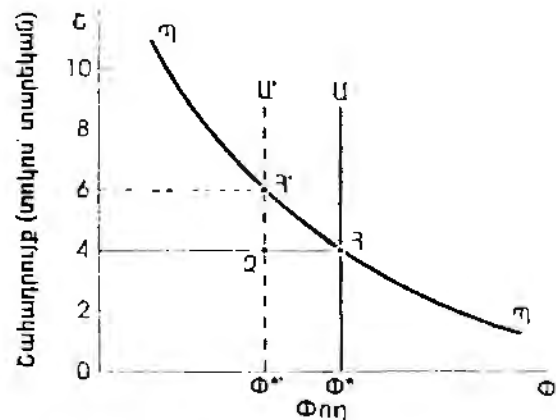
Ստուգելու համար, թե արդյոք հասկացաք այս բոլորը, տեսե՛ք կարո՞ղ եք դիտարկել հետևյալ դեպքերը՝ օգտագործելով 11-4 նկարը: (1) Համերկրային

պահուստը գտնում է, որ գործազրկությունը շատ կտրուկ է աճում և ցանկանում է շրջել այս միտումը՝ մեծացնելով փողի առաջարկը: ՀՊՀ-ն ի՞նչ քայլեր պետք է ձեռնարկի փողն ընդարձակելու համար: Ինչպե՞ս դա կազդի փողի առաջարկի կորի վրա: Ինչպիսի՞ն կլինի հակազդեցությունը փողի շուկաներում: (2) Որպես դրա փոխարժեքի անկման հետևանք՝ ավելանում են արտահանումները և իրական ՀԱԱ-ն: Ի՞նչ է պատահում փողի պահանջարկի հետ: Ո՞րն է ազդեցությունը շուկայական շահադրույքի վրա: (3) Երբ դրամատները շահադրույք բերող նոր ընթացիկ հաշիվներ են մտցնում, մարդիկ որոշում են ունեցած միջոցներից ավելի շատը դնել այս հաշիվներում և ավելի քիչը՝ խնայողական հաշիվներում՝ ՀԱԱ-ի և շահադրույքների աճն մի մակարդակի դեպքում: Համերկրային պահուստը վստահ չէ այս վարվելակերպի կարևորությանը և, հետևաբար, փողի առաջարկը պահում է հաստատուն: Ինչպիսի՞ն կլինի միջոցների ավելացման ներգործությունը փողի առաջարկի և պահանջարկի վրա:

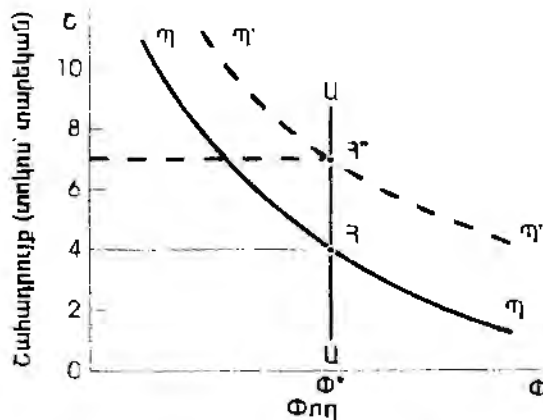
Ամփոփենք փողի շուկայի վերաբերյալ մեր ստացած տվյալները:

Փողի շուկայի վրա ներգործում է, մի կողմից

ա) Փողի քաղաքականության խստացում

բ) Փողի պահանջարկի տեղաշարժ

Նկար 11-5. Փողի քաղաքականության կամ գների փոփոխությունները ազդում են շահադրույքների վրա

(ա)-ում համերկրային պահուստը կրճատում է դրամատան պահուստները և փողի առաջարկը՝ որպես գների աճի վախի հակազդեցություն: Ավելի քիչ փողի առաջարկն առաջացնում է փողի ավելցուկային պահանջարկ, որը ցույց է տրված 23 ձեղքվածքով: Հենց որ հասարակությունը փորձում է ձեռք բերել փողի ցանկալի պաշար, շահադրույքները բարձրանում են նոր հավասարակշռության 3'-ը:

(բ)-ում փողի պահանջարկը մեծացել է գների մակարդակի աճի պատճառով, երբ իրական արտադրանքը հաստատուն է: Փողի ավելի բարձր պահանջարկը շուկայական շահադրույքներին ստիպում է բարձրանալ, իսկ դրանք էլ իրենց հերթին ստիպում են, որ պահանջվող փողի քանակը իջնի մինչև Թ՝:

(1) հասարակության փող պահելու ցանկության (ներկայացված է փողի պահանջարկի ԴԴ կորով) և, մյուս կողմից՝ (2) համերկային պահուստի փողի քաղաքականության (որը 11-4 նկարում ցույց է տրված որպես փողի հաստատագրված առաքարկ կամ Փ* կետում ուղղահայաց ԱԱ կոր) համակցությունը: Դրանց փոխազդեցությունը որոշում է շուկայական շահադրույքը (Ե)-ն: Ավելի խիստ փողի քաղաքականությունը ԱԱ կորը տեղաշարժում է դեպի ձախ բարձրացնելով շուկայական շահադրույքները: Երկրի արտադրանքի կամ գների մակարդակի աճը ԴԴ կորը տեղաշարժում է դեպի աջ և բարձրացնում շահադրույքները: Փողի քաղաքականության մեղմացումը կամ փողի պահանջարկի անկումը հակառակ ազդեցությունն ունեն:

ՓՈՂԻ ՍԵԽԱՍԻՉԱԸ

Ամեն օր լրագրերն ու հեռուստատեսությունը հատուկ հաղորդումներ են հրապարակում փողի շուկաների և փողի քաղաքականության վերաբերյալ վերլուծելով, թե փողի գործարքներն ինչպես են ազդում շահադրույքների, օտարերկրյա արժույթների փոխարժեքի, գնաճի և, ըստ էության, բոլոր մակրոտնտեսական փոփոխականների վրա: Եթե վերջերս նորություններ կարդացել եք, ապա կարող է հանդիպած լինեք այսպիսի հաղորդումների:

Մեծ հարցական է, թե արդյո՞ք համերկային պահուստը կոնգրեսի և Սպիտակ տան բյուջետային դաշինքին կարծազանքի՝ կրճատելով կարծածանկետ շահադրույքները: Սպիտակ տան պաշտոնյաները ուժեղ ճնշում են գործադրում համերկային պահուստի քաղաքականությունը մշակող հանձնախմբի վրա՝ պահանջելով իջեցնել կարծածանկետ շահադրույքները, որպեսզի սատար կանգնեն անկում ապրող տնտեսությանը:

(Ուոլ սթրիթ ըռնը)

Համերկային պահուստի խորհուրդը զգուշացրեց, որ հովանավորական առևտրային օրենսդրության կամ ավելի բարձր նվազագույն աշխատավարձի օրենքի նախագծի ընդունումը կսանձազերծի գնաճ խթանող ուժերը, որոնց համերկային պահուստը ստիպված կլինի հակազդել խստացնելով (ինհարավոր է՝ չափազանց) վարկի պայմանները:

(Նյու Յորք բայնը)

Ավելի վաղ Վաշինգթոնը պաշտոնյաների վրա ճնշում էր գործադրում՝ պահանջելով իջեցնել ճապոնական շահադրույքները, որպեսզի համերկային պահուստին հնարավորություն տրվի միացյալ Նահանգների շահադրույքներն իջեցնել, առանց վախճանալու, որ ԱՄՆ-ից հիմնական միջոցների արտահոսք կկատարվի: Ամերիկայում

տնտեսական անկման ավարտից հետո, համերկային պահուստն ավելի քիչ կցանկանա խուզել ԱՄՆ-ի շահադրույքները, Այնուամենայնիվ, նա դեռևս անհանգստացած է, որ արտասահմանյան երկրների դանդաղ աճը կարող է ի վերջո արգելք հանդիսանալ ամերիկյան արտահանումների համար:

(Ուոլ սթրիթ ըռնը)

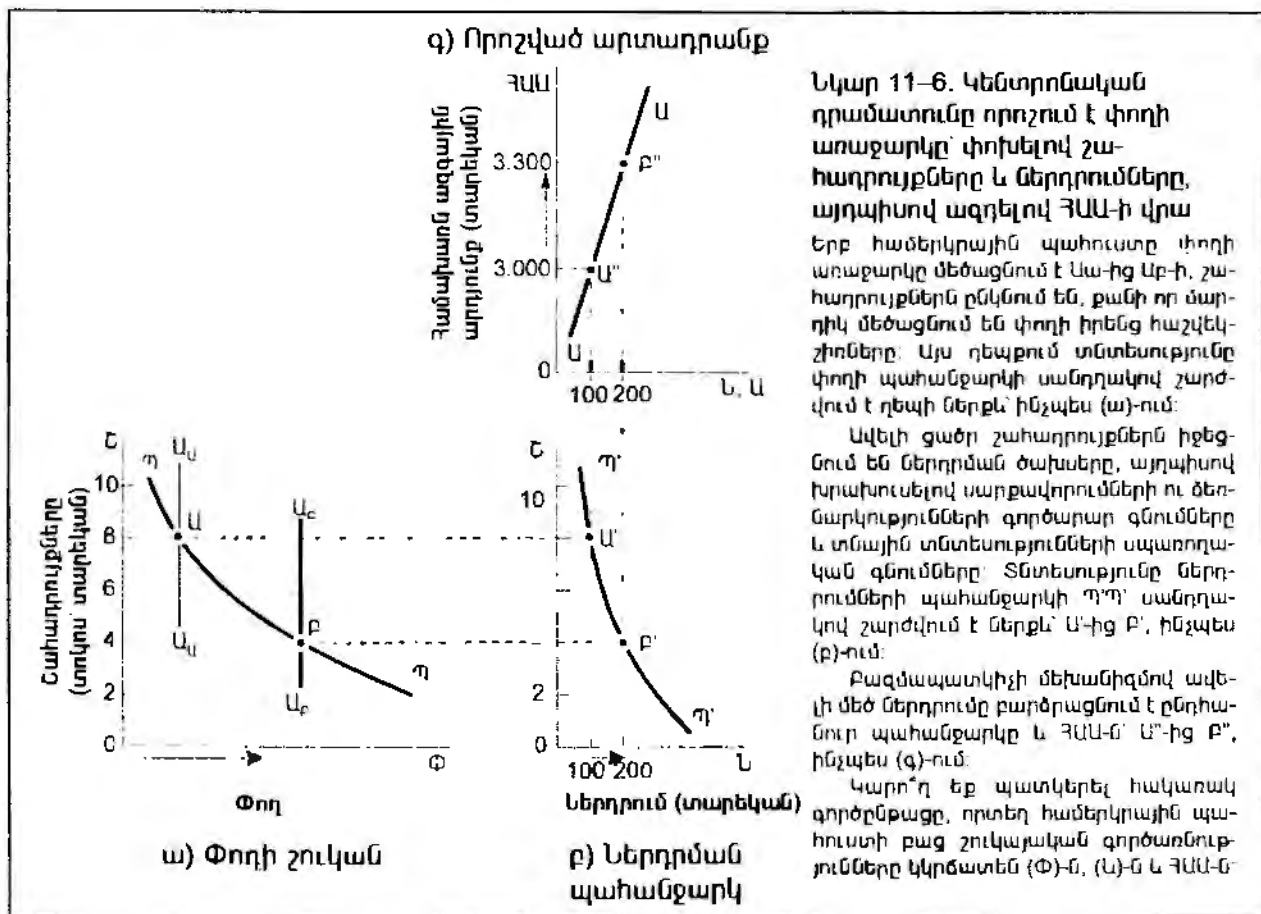
Այս հաղորդումների հիմքում ընկած են համերկային պահուստի գործելակերպի, փողի՝ տնտեսության վրա ազդելու եղանակի վերաբերյալ տեսակետները և այն տեսակետները, թե քաղաքական ղեկավարներն ու հասարակ ժողովուրդը ինչպես են ցանկանում ձևափոխել փողի քաղաքականությունը եկեք քննենք փողի պայմանների փոփոխության ազդեցությունը՝ օգտագործելով բազմապատկիչի կադալարը: Դրանից հետո մենք քննության կառնենք փոխանցման մեխանիզմը՝ օգտագործելով ընդհանուր պահանջարկ և առաքարկ կառուցվածքը:

ՓՈՂԻ ԲԱԴԱԲԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳԾԱԳՐԱՅԻՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

11-6 նկարը ցույց է տալիս փողի ընդարձակման ազդեցությունները տնտեսական գործունեության վրա (ա)-ն ցույց է տալիս փողի շուկայի ներքևի ձախ մասում, (բ)-ն ցույց է տալիս ներդրման որոշումը ներքևի աջ մասում և (գ)-ն՝ բազմապատկիչի մեխանիզմով ընդհանուր պահանջարկի և ՀԱԱ-ի սահմանումը վերևի աջ մասում:

Ժամացույցի սլաքի հակառակ ուղղությամբ՝ փողի շուկայից ներդրումով դեպի ընդհանուր պահանջարկի և ՀԱԱ-ի որոշումը՝ որպես ամբողջություն, շարժվելիս կարող ենք տեսնել սխառնառական կապը: 11-6(ա) նկարի ներքևի ձախ մասից սկսելով տեսնում ենք փողի այն առաքարկն ու պահանջարկը, որ պատկերված էին 11-4 և 11-5 նկարներում: Ներկա քննարկման նպատակներից էլնելով՝ ընդունենք, թե փողի առաքարկի սանդղակի սկզբնական վիճակը Աա էր, իսկ շահադրույքը՝ տարեկան ութ տոկոս: Եթե համերկային պահուստը մտահոգված է սպառնացող անկումով, ապա կարող է մեծացնել փողի առաքարկը՝ կատարելով բաց շուկայական գնումներ և կորը տեղաշարժելով Աբ-ի: 11-6(ա) նկարում ցույց տրված դեպքում դրա հետևանքով շուկայական շահադրույքները կընկնեն մինչև չորս տոկոսի:

11-6(բ) նկարն այն պատմության արտացոլումն է, թե ցածր շահադրույքներն ինչպես են ավելացնում ընդհանուր պահանջարկի շահադրույքի նպատմամբ զգալուն բաղադրամասերի վրա արվող ծախսերը: VII գլխում մենք տեսանք, որ շահադրույքների անկումը ձեռնարկություններին կորդի ավելացնել գոր-

ծարանների, սարքավորումների և գույքի վրա կատարվող ծախսերը: Փողի մեղմացված քաղաքականության հետևանքները շատ շուտ երևում են բնակարանային շուկայում, որտեղ ցածր շահադրույքները նշանակում են ցածր ամսական երաշխավորված վճարումներ տան համար, այդպիսով ընտանիքներին խրախուսելով գնելու ավելի շատ ու ավելի մեծ տներ:

Ի լրումն, սպառողական ծախսերը ավելանում են, քանի որ ցածր շահադրույքները սովորաբար բարձրացնում են հարստության արժեքը (որովհետև բաժնետոմսերի, պարտատոմսերի և բնակարանների գները միտում ունեն բարձրանալու), և քանի որ սպառողները հակված են ավտոմեքենաների և այլ խոշոր սպառողական տևական ապրանքների վրա ավելի շատ ծախսելու, երբ շահադրույքները ցածր են և վարկերը՝ շատ: Ավելին, ինչպես տեսանք IX գլխում, ցածր շահադրույքները հակված են իջեցնելու դոլարի փոխարժեքը՝ այդպիսով ավելացնելով զուտ արտահանումների մակարդակը: Դրանից հետո տեսնում ենք, թե ցածր շահադրույքները տնտեսության

բազմաթիվ ոլորտներում ինչպես են հանգեցնում ծախսերի ավելացման:

Այս հետևանքներն ակնհայտ են 11-6(բ) նկարում, որտեղ շահադրույքների իջնելը (որն առաջացել է փողի առաջարկի մեծացումից) տանում է դեպի ներդրման բարձրացում Ա՝-ից Ք՝-ի: Այս դեպքում մենք պետք է պարզաբանենք քիչ առաջ ակնարկված «ներդրումը» շատ լայն իմաստով: Այն ընդգրկում է ոչ միայն ձեռնարկատիրական ներդրումը, այլև սպառողական տևական ապրանքները և բնակարանները, ինչպես նաև զուտ արտաքին ներդրումը՝ զուտ արտահանումների ձևով:

Վերջապես, 11-6(գ) նկարը ցույց է տալիս ներդրման փոփոխությունների ազդեցությունը բազմապատկիչի կադապարում: Այս գծապատկերը պարզապես 9-5 նկարն է՝ կողքի շուտ տրված: Վերիիշեք X գլխից, որ բազմապատկիչի պարզագույն կադապարում հավասարակշռության արտադրանքին հասնում են, երբ ցանկալի խնայողությունը հավասարվում է ցանկալի ներդրմանը: 11-6(գ) նկարում այս հարաբերությունը մենք ցույց ենք տվել խնայողություններ

րի սանդղակը նկարելով որպես ՄԱ սանդղակ: Այս գիծը ներկայացնում է խնայողությունների ցանկալի մակարդակի (որը չափվում է հորիզոնական առանցքի երկայնքով) և ուղղահայաց առանցքի վրա տեղադրված ՀԱԱ-ի փոխադրությունը: Հավասարակշռության ՀԱԱ-ն ստացվում է այն մակարդակում, որտեղ ներդրումների պահանջարկը (p) մասից հավասարվում է ցանկալի խնայողությանը՝ ՄԱ սանդղակից:

Ներդրման սկզբնական մակարդակը 100 է, ինչպես կարող ենք տեսնել (p) մասի U' կետում, որն էլ տալիս է ՀԱԱ-ի 3000 մակարդակ: Այն բանից հետո, երբ մատչելի փողը շահադրույքն իջեցնում է 8-ից 4 տոկոսի, ներդրումը մինչև 200-ի է աճում P' կետում: Ավելի բարձր ներդրումը ընդհանուր ծախսը բարձրացնում է նոր հավասարակշռության, որ պատկերված է (q) մասի P'' կետում և նոր՝ 3300 հավասարակշռության ՀԱԱ-ի:

Ի՞նչ է պատահել: Փողի առաջարկի Աս-ից Աբ-ի բարձրացումը շահադրույքն իջեցրեց Ա-ից P -ի, սա պատճառ դարձավ, որ ներդրումը բարձրանա U' -ից P' -ի, իսկ սա էլ, իր հերթին, գործելով բազմապատկիչ օրենքով, հանգեցրեց ՀԱԱ-ի բարձրացմանը U' -ից P'' -ի:

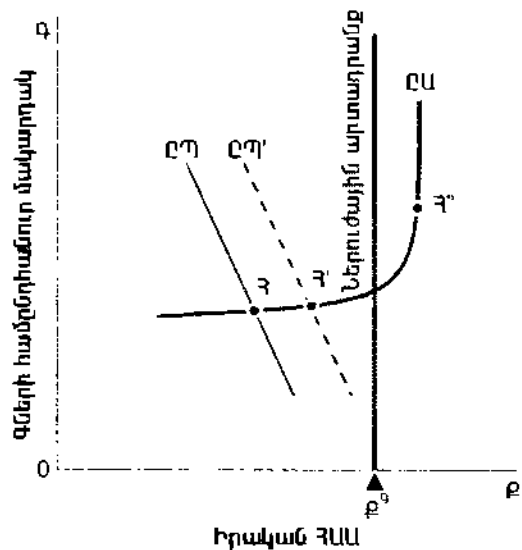
Աս է այն ուղին, որով փողի քաղաքականությունը միջանկյալ թիրախների միջոցով, ինչպես որ փողի առաջարկը և շահադրույքները, ազդում է իր վերջնական թիրախների վրա:

ՓՈՂԻ ԲԱԴԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԸՊ-ԸԱ ՇՐՋԱՆԱԿՈՒՄ

Նկար 11-6-ի եռամաս գծապատկերը ցույց է տալիս, թե փողի առաջարկի մեծացումը ինչպես կհանգեցնի ընդհանուր պահանջարկի մեծացման: Այժմ կարող ենք համընդհանուր մակրոտնտեսական հավասարակշռության վրա այդ ազդեցությունը ցույց տալ՝ օգտագործելով ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի կորերը:

Փողի առաջարկի մեծացման հետևանքով առաջացած ընդհանուր պահանջարկի մեծացումը պատճառ է դառնում 11-7 նկարում պատկերված $ԸՊ$ կորի տեղաշարժին դեպի աջ: Այս տեղաշարժը չօգտագործվող պաշարների առկայության դեպքում ցույց է տալիս փողի ավելացում՝ համեմատաբար հարթ $ԸԱ$ կորով: Այստեղ փողի ավելացումը ընդհանուր պահանջարկը տեղաշարժում է $ԸՊ$ -ից $ԸՊ'$, իսկ համընդհանուր հավասարակշռությունը շարժում է $Հ$ -ից $Հ'$ -ի: Այս դեպքը ցույց է տալիս, թե փողի ավելացումն ինչպես կարող է մեծացնել ընդհանուր պահանջարկը և ուժեղ ներգործություն ունենալ իրական արտադրանքի վրա:

Փողի ավելացման քաղաքականություն

Նկար 11-7. Փողի ավելացման քաղաքականությունը $ԸՊ$ -ի կորը տեղաշարժում է դեպի աջ՝ բարձրացնելով արտադրանքն ու գները

Ավելի վաղ կատարած մեր քննարկումը և 11-6 նկարը ցույց տվեցին, թե փողի առաջարկի մեծացումը ինչպես է հանգեցնում ներդրման մեծացման և դրա հետևանքով՝ ընդհանուր պահանջարկի բազմապատկիչ մեծացման: Աս հանգեցնում է $ԸԱ$ -ի կորի դեպի աջ տեղաշարժին:

Զեյնգյան տիրույթում, որտեղ $ԸԱ$ -ի կորը համեմատաբար հարթ է, փողի ընդարձակումը դրսևորում է իր հիմնական ազդեցությունը՝ իրական արտադրանքի վրա, միայն փոքր ազդեցություն ունենալով գների վրա:

Դասական տիրույթում $ԸԱ$ -ի կորը համադրյա ուղղահայաց է (ցույց տրված $Հ''$ կետում), և փողի ավելացումը գլխավորապես կբարձրացնի գներն ու անվանական ՀԱԱ-ն՝ իրական ՀԱԱ-ի վրա նվազ ազդեցությամբ: Կարո՞ղ եք հասկանալ, թե ինչու երկարաժամկետ հեռանկարում փողը իրական արտադրանքի վրա կարող է քիչ ազդեցություն ունենալ:

Այս պատճառով հաջորդականությունը հետևյալն է.

Փողի ավելացումն իրեցնում է շուկայական շահադրույքները: Դա խթանում է ձեռնարկատիրական ներդրումների, բնակարանների, տարտղական տնական ապրանքների և դրանց նման շահադրույքների նկատմամբ զգայուն ծախսերը: Բազմապատկիչի մեխանիզմի միջոցով ընդհանուր պահանջարկը մեծանում է այլ կերպ հառաքնելի մակարդակներից վեր բարձրացնելով ար-

տաղդանքն ու գները: Հետևաբար, հիմնական հաջորդականությունն է.

M -ը վեր $\rightarrow$ C -ն վար $\rightarrow$ L , U , X -ը վեր $\rightarrow$ CU -ն վեր $\rightarrow$ YUU -ն վեր և Q -ն վեր

Սակայն ի՞նչ կպատահեր, եթե տնտեսությունը գործեր իր կարողության սահմանին մոտ: Դա ցույց է տրված 11-7 նկարի CU -ի կորի խիստ զառիվեր (կամ դասական) հատվածի 3 ՝ կետով: Այս դեպքում փողի փոփոխությունները իրական արտադրանքի վրա քիչ ազդեցություն կունենային: Ավելի շուտ, CU -ի կորի դասական տիրույթում արտադրանքի նույն քանակի դեպքում, փողի ավելի մեծ պաշարը հիմնականում կհանգեցներ գների բարձրացման:

Այս կենսական հաջորդականության ձեր ընթերցումն ամրապնդելու համար վերլուծեք հակառակ դեպքը՝ փողի կրճատումը: Ասենք, համերկային պահուստը որոշում է, ինչպես դա արվեց 1979 թ., կրճատել պահուստները, դանդաղեցնել տնտեսության աճը և իջեցնել գնաճը: Դուք այդ հաջորդականությունը կարող եք տեսնել 11-6 նկարում՝ հակառակ ուղղությամբ շրջելով փողի քաղաքականության ընթացքը՝ այդպիսով տեսնելով, թե փողը, չափաորոշները, ներդրումը և ընդհանուր պահանջարկը ինչպես են փոխազդում, երբ փողի քաղաքականությունը խստացվում է: Հետո տեսեք, թե նկար 11-7-ում CU -ի կորի դեպի ծախս տեղաշարժը ինչպես կիջեցներ և արտադրանքը, և գները:

ՓՈՐՈՒ ԵՐԿԱՐԱԺԱՄԿԵՏ ՀԵՌԱՆԿԱՐԱՅԻՆ ԱՉԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Շատ տնտեսագետներ հավատացած են, որ փողի առաջարկի փոփոխությունները գների մակարդակը վերջիվերջո հիմնականում կբարձրացնեն՝ իրական արտադրանքի վրա քիչ ազդեցությամբ կամ առանց ազդեցության: Մենք այս տեսակետը կարող ենք հասկանալ՝ փողի փոփոխությունների ազդեցությունները վերլուծելով տարբեր բնույթի CU -ի կորերով: Ինչպես ցույց է տրված 11-7 նկարում, փողի փոփոխությունները ընդհանուր պահանջարկի վրա կներգործեն և իրական YUU -ն կարճաժամկետ հեռանկարում փոխելու միտում կունենան, երբ կան չօգտագործված միջոցներ, և CU -ի կորը համեմատաբար հարթ է:

Այնուհանդերձ, IX գլխում մենք շեշտեցինք, որ երբ երկարաժամկետ հեռանկարում գներն ու աշխատավարձը կարգավորվեն, արտադրանքի վրա CU -ի կորի տեղաշարժի ազդեցությունները կնվազեն, իսկ գների վրա ազդեցությունները գերիշխելու միտում կունենան: Վերհիշեք, որ երկարաժամկետ հեռանկարում CU -ի կորը հակված է ուղղահայաց կամ համար-

յա ուղղահայաց լինելու, քանի որ աշխատավարձի և գների բոլոր կաշուն կամ պայմանագրային տարրերը հարմարվում են գների ու աշխատավարձի անկախ վող ավելի բարձր մակարդակներին: Սա նշանակում է, որ, երբ գներն ու աշխատավարձն ավելի ճկուն են դառնում, փողի առաջարկի փոփոխության ազդեցությունն ի վերջո ավելի ու ավելի շատ է դրսևորվում գների և ավելի ու ավելի քիչ՝ իրական արտադրանքի մեջ:

Ո՞րն է կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարի այս տարբերության ներքնաբանը: Տարբերությունը տեսնելու համար կարող ենք դիտարկել վերին աստիճանի պարզեցված մի օրինակ: Ենթադնենք, ինչպես 11-6 նկարում, սկսում ենք 3000 անվանական YUU -ով և կայուն գներով, հետո փողի ավելացումը, որը փողի առաջարկը մեծացնում է 10 տոկոսով, անվանական YUU -ն կարող է մեծացնել 10 տոկոսով՝ հասցնելով 3300-ի: Որքերի 2 Գորդնի և ուրիշների ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ կարճաժամկետ հեռանկարում «անվանական YUU -ի փոփոխությունները հետևողականորեն բաժանվում են մասերի՝ երկու երրորդը՝ արտադրանքի փոփոխություն, իսկ մնացած մեկ երրորդը՝ գնի փոփոխություն»: Հետևաբար, առաջին տարում փողի առաջարկի ընդարձակումը կարող է իրական YUU -ն մեծացնել մոտ 7 տոկոսով, իսկ գները՝ մոտ 3 տոկոսով:

Ժամանակի հետ, սակայն, աշխատավարձն ու գները սկսում են առավել լրիվ հարմարվել գների և արտադրանքի ավելի բարձր մակարդակներին: Պահանջարկի աճը թե՛ աշխատուժի, թե՛ արտադրանքի շուկաներում կբարձրացնի աշխատավարձն ու գները: Աշխատավարձը կկարգավորվի՝ արտացոլելով ապրուստի ավելի մեծ ծախսերը: Պայմանագրերում այդ ծախսերի վերաբերյալ կետերի առկայությունը էլ ավելի կբարձրացնի աշխատավարձն ու գները: Երկրորդ տարուց հետո գները կարող են աճել 1 կամ 2 տոկոսով, իսկ արտադրանքն իր սկզբնական մակարդակից բարձր կլինի միայն 5 կամ 6 տոկոսով: Երրորդ տարվա մեջ գները կարող են նորից աճել, մինչդեռ արտադրանքը փոքր-ինչ կընկնի: Որտե՞ղ կավարտվի այս գործընթացը: Այն կարող է շարունակվել մի քանի տարի և տասնամյակ, մինչև որ գները բարձրանան լրիվ 10 տոկոսով, իսկ արտադրանքը վերադառնա իր սկզբնական մակարդակին: Այսպիսով, փողի քաղաքականությունը գներն ու աշխատավարձը կբարձրացնի մոտ 10 տոկոսով, բայց անփոփոխ կթողնի իրական արտադրանքը:

Այս օրինակում, վերջապես, բոլոր անվանական մեծություններն աճում են 10 տոկոսով, մինչդեռ բոլոր իրական մեծությունները անփոփոխ են: Անվանական մեծությունները, ինչպես YUU -ի համադիրը,

ՍՊՀ-ն, անվանական ՀՍՍ-ն, աշխատավարձը, փողի առաջարկը, արժույթը, ընթացիկ ավանդները, դոլարի սպառումն ու ներմուծումը, հարստության դոլարային արժեքը և այլն, 10 տոկոսով բարձր են: Սակայն իրական ՀՍՍ-ն, իրական սպառումը, փողի իրական առաջարկը (որը հավասար է փողի առաջարկը բաժանած գների մակարդակին), իրական աշխատավարձը, իրական եկամուտները և հարստության իրական արժեքը փողի քաղաքականությունից անփոփոխ են մնում: Հետևաբար, ասում ենք, որ երկարատև հեռանկարում փողը *չեզոք* է:

Սակայն տեղին է մի զգուշացում անել. այն սցենարը, ըստ որի փողի փոփոխությունները հանգեցնում են բոլոր անվանական մեծությունների համաձայնական փոփոխությունների, սակայն չեն փոխում իրական փոփոխականները կոահմամբ հավանական է և ապացուցվում է որոշակի փորձառական փաստերով: Սակայն դա համընդհանուր օրենք չէ: Երկարաժամկետ հեռանկարը կարող է ընդգրկել մի քանի տասնամյակ, այդ ընթացքում տեղի ունեցող իրադարձությունները կարող են տնտեսությունը դուրս չափսել իդեալականացված երկարաժամկետ հետազոծից, իսկ շահագործողների փոփոխությունները կարող են անշրջելի ազդեցություն ունենալ վերջնական արդյունքի վրա⁵: Այդ պատճառով էլ երկարաժամկետ հեռանկարում փողի չեզոքությունը միայն միտում է և ոչ թե համընդհանուր օրենք:

Այս գլխի վերջին մոտենալու հետ նշենք, որ փողի քաղաքականության դերի քննարկումը կատարվեց առանց ֆինանսական քաղաքականության միջամտության: Իրականում, ինչպիսիք էլ լինեն կառավարության փիլիսոփայական հակումները, բոլոր զարգացած տնտեսությունները ֆինանսական և փողի քաղաքականությունն իրականացնում են միաժամանակ: Յուրաքանչյուր քաղաքականություն ունի իր ուժեղ և թույլ կողմերը: Հաջորդ գլուխներում մենք կանդրադառնանք ֆինանսական և փողի քաղաքականության դերի ամբողջական քննությանը թե՛ գործարարության պարբերաշրջանների դեմ մղվող պա-

քարում, թե տնտեսական աճին նպաստելու ասպարեզում:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅԱՆՋԱՐԿԻՑ ԴԵՊԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿ

Մենք ավարտեցինք ընդհանուր պահանջարկի որոշիչ գործոնների նախնական վերլուծությունը: Ամփոփենք մեր ստացած տվյալները մենք քննարկեցինք ընդհանուր պահանջարկի հիմունքները և տեսանք, որ ԸՊ-ն որոշվում է արտաքին կամ ինքնավար այնպիսի գործոններով, ինչպիսիք են ներդրումները և զուտ արտահանումները կառավարության փողի և ֆինանսական քաղաքականության զուգորդությամբ կարճաժամկետ հեռանկարում այս գործոնների փոփոխությունները հանգեցնում են ծախսերի, արտադրանքի և գների աճի:

Այսօրվա անկայուն աշխարհում տնտեսությունները ենթարկվում են իրենց սահմանների ներսից և դրսից եկող ցնցումների ազդեցությանը: Պատերազմները, հեղափոխությունները, պարտքային ճգնաժամները, նավթային ցնցումները և կառավարությունների սխալ հաշվարկները հանգեցրել են բարձր գնաճի կամ բարձր գործազրկության, իսկ լճագնաճի դեպքում միաժամանակ երկուսին էլ: Զանի որ գոյություն չունի մակրոտնտեսական տատանումները վերացնելու ինքնավար և ինքն իրեն ուղղող մեխանիզմ, այսօր կառավարությունների պարտականությունն է չափավորել գործարարության պարբերաշրջանների տատանումները: Սակայն անգամ ամենամաստուն կառավարությունները չեն կարող գործազրկությունն ու գնաճը վերացնել այն բոլոր ցնցումների առկայության դեպքում, որոնց ազդեցությանը ենթարկվում է տնտեսությունը:

Մեր հաջորդ առաջադրանքը ընդհանուր առաջարկի հարցերը ավելի ուշադիր քննության առնելն է: Մենք սկսում ենք երկարաժամկետ հեռանկարում տնտեսության աճի գործընթացի վերլուծությունից, ինչը կխորացնի ներուժային արտադրանքի և ընդհանուր առաջարկի որոշիչ գործոնների մեր ըմբռնումը: Դրանից հետո մենք կծեռնարկենք գնաճի և գործազրկության փոխադարձաբար միմյանց հետ կապված թեմաների ուսումնասիրությանը և կտեսնենք, թե ժամանակակից շուկայական տնտեսություններին ինչպես է խստորեն պարտադրված կայուն գներ պահպանելու անհրաժեշտությունը: Վերջապես, մենք կանդրադառնանք մակրոտնտեսական քաղաքականության այսօրվա հրատապ երկընտրանքներին՝ ֆինանսական քաղաքականությանը և պետական պարտքին, ֆինանսական և փողի քաղաքականությունների փոխազդեցությանը, երկարաժամկետ տնտեսական աճին ժամկետակալ անհրաժեշտությանը:

⁵ Մեկ օրինակը ցույց կտա, թե շահագործողների փոփոխությունները ինչպես կարող են տնտեսությունը դուրս չափսել չեզոք հետազոծից: Երբ 1979 թ. համերկային պահուստը կրճատեց փողի առաջարկը և բարձրացրեց շահագործողները, նպատակն այն էր, որ տնտեսական աճը դանդաղեցնելով, կանխվեր գնաճը: Շահագործողների դրամատիկ աճը երբ կարճաժամկետ գանձարանային արժեթղթերը 1978 թ. 7 տոկոսից 1981 թվականին բարձրացան 14 տոկոսի, հանգեցրեց դոլարի փոխարժեքի աճի, 1980-ական թվականների կեսերին արտաքին առևտուրը վերստին բացի և միջին եկամուտ ունեցող երկրներում «պարտքային ճգնաժամի»: 1990 թ. միացյալ Նահանգները ծանրաբեռնված եր շուրջ 400 միլիարդ դոլար արտադին պարտքով ինչը տեսանելի ապագայում կազդի նրա տնտեսության վրա:

այն նոր հարցերին, որ ծագում են, որովհետև Միացյալ Նահանգների տնտեսությունն առավելապես բաց

տնտեսություն է ենթակա միջազգային առևտրական և ֆինանսական հոդների ազդեցությանը:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ա. Կենտրոնական դրամատնային գործ և համերկրային պահուստի համակարգ

1. Համերկրային պահուստի համակարգը կենտրոնական դրամատնային դրամապանների դրամատնային: Նրա գործառույթը դրամատնային պահուստների քանակը վերահսկելն է՝ դրամով որոշելով երկրի փողի առաքարկը և ազդելով վարկի պայմանների ու շահադրույքների վրա:
2. Համերկրային պահուստի համակարգը (կամ ինչպես հաճախ անվանում են «ԴՊՀ») ստեղծվել է 1913 թվականին երկրի փողն ու վարկի պայմանները վերահսկելու համար: Այն ղեկավարում են կառավարիչների խորհուրդը և բաց շուկայի համերկրային համեմատումը (ԲԵՀՀ): ԴՊՀ-ն գործում է որպես անկախ պետական գործակալություն և օժտված է փողի քաղաքականությունը որոշելու մեծ իրավասություններով:
3. ԴՊՀ-ն ունի քաղաքականության երեք գլխավոր միջոց (ա) բաց շուկայական գործառնությունները, (բ) դրամատնային պարտքի շահադրույքները և (գ) ավանդային հաստատությունների նկատմամբ օրինական պահուստի պահանջները: Այս երեք միջոցներն օգտագործելով ԴՊՀ-ն սահմանում է միջանկյալ թիրախներ, ինչպիսիք են դրամատնային պահուստների մակարդակը, շուկայական շահադրույքները և փողի առաքարկը: Այս բոլոր գործառնությունների նպատակը տնտեսության գործունեության բարելավումն է, նկատի առնելով փողի քաղաքականության վերջնական խնդիրները՝ ցածր գործազրկության, ՀԱՄ-ի արագ աճի, առևտրի պահպանելի հավասարակշռության և կանոնավոր ֆինանսական շուկաների լավագույն համակցության ապահովումը: Ի լրումն, ԴՊՀ-ն այլ համերկրային գործակալությունների հետ միասին պետք է ճգնաժամների ժամանակ նեցուկ լինի երկրի ներքին և միջազգային ֆինանսական համակարգին:
4. Փողի քաղաքականության ամենակարևոր միջոցը համերկրային պահուստի բաց շուկայական գործառնություններն են: Բաց շուկայում համերկրային պահուստի կողմից պետական արժեթղթերի վաճառքը նվազեցնում է համերկրային պահուստի միջոցներն ու պարտավորությունները և դրա հետևանքով նվազեցնում դրամատների պահուստները: Նպատակը ավանդների դրամատնային հիմնապահուստի նվազեցումն է: Մարդիկ վերցնում ավելի քիչ M են ունենում և ավելի շատ պետական պարտատոմսեր: Բաց շուկայական գնումներն անում են հակառակը, ի վերջո ընդարձակում են M-ը մեծացնելով դրամատնային պահուստները:
5. Միջազգային պահուստների արտահոսը կարող է պակասեցնել պահուստները և M-ը, եթե վերջինս չի հավասարակշռում պարտատոմսերի կենտրոնական շուկայական գնումներով: Ներհոսը հակառակ ազդեցությունն ունի, եթե չի փոխհատուցվում: Միջազգային հոսքերի հավասարակշռության գործընթացը չեզոքացում է: Վերջին տարիներին համերկրային պահուստը կանոնավոր կերպով չեզոքացրել է պահուստի միջազգային տեղաշարժերը:

Բ. Փողի ազդեցությունը արտադրանքի ու գների վրա

6. Եթե համերկրային պահուստը ցանկանում է դանդաղեցնել արտադրանքի աճը, ապա տեղի է ունենում հետևյալ ինգաստիման հաջորդականությունը.

- ա) Համերկրային պահուստը դրամատնային պահուստները պակասեցնում է բաց շուկայական գործառնությունների միջոցով:
- բ) Դրամատնային պահուստների յուրաքանչյուր դոլարով նվազեցումը հանգեցնում է դրամատնային փողի և փողի առաջարկի բազմապատիկ կրճատման:
- գ) Փողի շուկայում փողի առաջարկի նվազեցումն իրենից ներկայացնում է շարժում փողի անփոփոխ պահանջարկի սանդղակի երկայնքով, որը բարձրացնում է շահադրույքները, սահմանափակում վարկի քանակություններն ու պայմանները և սուղ դարձնում փողը:
- դ) Սուղ փողը նվազեցնում է ներդրումը և շահադրույքի նկատմամբ ծախսի այլ զգայուն բաղադրիչները, ինչպիսիք են տնտեսան ապառուղական ապրանքները կամ զուտ արտահանումը:
- ե) Ներդրման և այլ ծախսերի կրճատումը ընդհանուր պահանջարկը նվազեցնում է մեզ ծանոթ բազմապատկիչի կադապարով: Ընդհանուր պահանջարկի ավելի ցածր մակարդակը իջեցնում է արտադրանքը և գների մակարդակը կամ զնաճը:
- Հաջորդականությունն ամփոփվում է այսպես.

Պ-ն վար $\rightarrow$ M-ը վար $\rightarrow$ Շ-ն վեր $\rightarrow$ Ն, Ս, X-ը վար $\rightarrow$ ԸՊ-ն վար $\rightarrow$ ՀԱԱ-ն վար և Գ-ն վար

7. Թեև փողի մեխանիզմը հաճախ բացատրվում է փողի՝ «ներդրման» վրա ազդելու առումով, իրականում դա մի վերին աստիճանի բազմերանգ և բարդ գործընթաց է, որով շահադրույքների և միջոցների գների փոփոխություններն ազդում են ծախսերի տարրերի լայն բազմության վրա: Այս հատվածներն ընդգրկում են բնակարանային պայմանները, որոնց վրա ազդում են փոփոխվող գրավի դիմաց վճարվող շահադրույքները և բնակարանների գները, ծեռնարկատիրական ներդրումները, որոնց վրա ազդում են փոփոխվող շահադրույքները և բաժնետոմսերի գները, սպառողական տնական ապրանքների վրա կատարվող ծախսերը, որոնց վրա ազդում են շահադրույքները և վարկերի առկայությունը, հիմնական միջոցների նահանգային և տեղական ծախսերը, որոնց վրա ազդում են շահադրույքները, զուտ արտահանումը, որը որոշվում է օտարերկրյա փոխարժեքների վրա շահադրույքների ազդեցությամբ:
8. Փողի քաղաքականությունը կարող է տարբեր ազդեցություններ ունենալ կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում: Կարճաժամկետ հեռանկարում, համեմատաբար հարթ ԸԱ-ի կորի դեպքում, ԸՊ-ի փոփոխությունը մեծ մասամբ կազդի արտադրանքի վրա և միայն քիչ չափով՝ գների վրա: Երկարաժամկետ հեռանկարում, երբ ԸԱ-ի կորը ավելի ու ավելի է ուղղահայաց դառնում, փողի տեղաշարժերը գլխավորապես հանգեցնում են գների մակարդակի փոփոխությունների և շատ ավելի քիչ՝ արտադրանքի փոփոխությունների: Տրամազօծորեն հակառակ դեպքում, երբ փողի առաջարկի փոփոխությունները ներգործում են միայն անվանական փոփոխականների վրա և ազդեցություն չունեն իրական փոփոխականների վրա, ասում ենք, որ փողը չեզոք է: Իրական աշխարհում փողի տեղաշարժերը մեծ մասամբ իրենց հետքն են թողնում պատմության տեղում:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Կենտրոնական դրամատնային գործ

դրամատնային պահուստներ համերկրային պահուստի հաշվեկշիռ
բաց շուկայական գնումներ և վաճառք
գեղջադրույթ
պարտքեր համերկրային պահուստից
օրինական պահուստի պահանջներ
ԲԸՀՀ, կառավարիչների խորհուրդ
քաղաքականության միջոցներ, միջանկյալ թիրախներ
վերջնական նպատակներ

Փողի փոխակերպման մեխանիզմը

փողի պահանջարկ և առաջարկ
փողի փոխակերպման հնգաստիճան մեխանիզմ
պահուստների փոփոխություն
պահուստները՝ փողի, փողը՝ շահադրույթների, շահադրույթները՝ ներդրումներին, ներդրումները՝ ՀԱԱ-ի ծախսերի՝ շահի նկատմամբ զգայուն բաղադրիչներ
փողի քաղաքականությունը ԸԱ-ԸԴ շրջանակում

Պ-ն՝ վար → M-ը՝ վար → Շ-ն՝ վեր → Ն-ն՝ վար → ԸՊ-ն՝ վար → ՀԱԱ-ն՝ վար և Գ-ն՝ վար
փողի քաղաքականությունը կարճաժամկետ և երկարաժամկետ հեռանկարում փողի «չեզոքությունը»

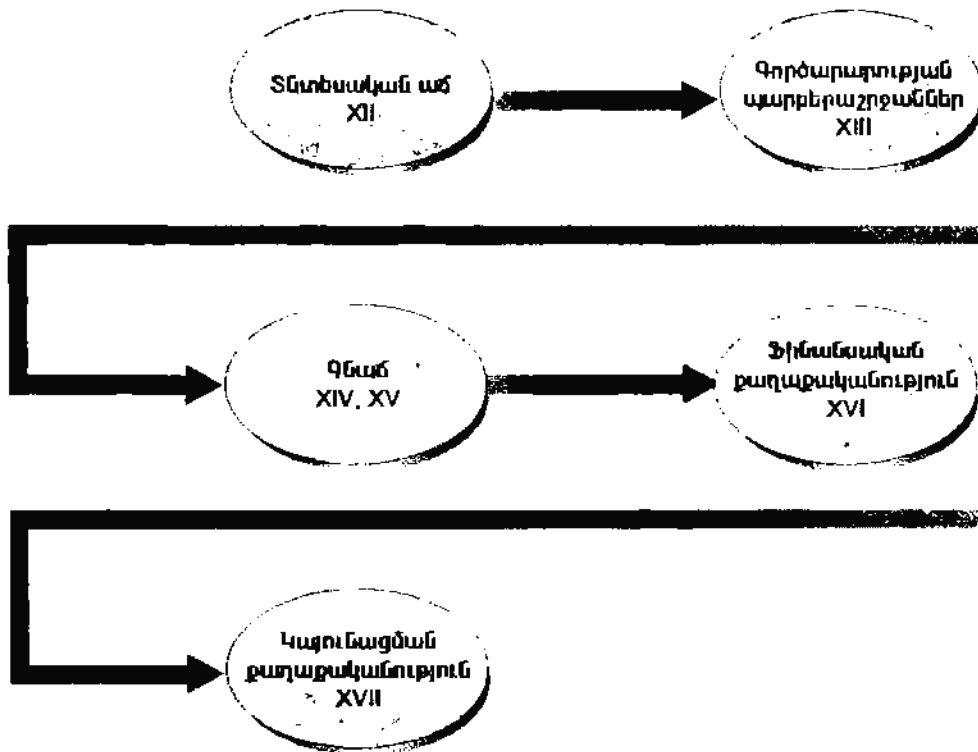
ՀԱՐՑԵՐ ԲՆՆԱՐԿԱՆ ՀԱՄԱՐ

1. Թվեք համերկրային պահուստի քաղաքականության միջոցները: Բացատրեք, թե յուրաքանչյուրն ինչպես է փոխում դրամատնային պահուստները և փողի առաջարկը: Որքանով է ազդեցիկ դրամացից յուրաքանչյուրը՝ վերահսկելու համար (ա) պահուստները, (բ) M-ը, (գ) շահադրույթները, (դ) արտադրանքը, (ե) գները:
2. Ենթադրենք, դուք համերկրային պահուստի կառավարիչների խորհրդի նախագահն եք մի այնպիսի ժամանակ, երբ տնտեսությունը լծացած է և ձեզ կանչել են կոնգրեսի հանձնաժողովի առջև՝ վկայություն տալու: Հարցապնդող սենատորի համար մի բացատրություն գրեք՝ ուրվագծելով, թե ինչպես են գործելու փողի ավելացման ձեր ընդունած որոշումները:
3. Նկարագրեք պահուստների պահանջները կրկնապատկելու կամ կիսով չափ կրճատելու ներգործությունը: Ո՞րն է ավելի շատ փոփոխում դրամատների շահույթը՝ բաց շուկայի, թե՞ պահուստի պահանջները փոփոխող գործողությունը:
4. Զննության առեք 11-1 աղյուսակում տրված համերկրային պահուստի հաշվեկշիռը: Կառուցեք համապատասխան հաշվեկշիռ դրամատների համար (ինչպես նախորդ գլխում պատկերված 10-2 աղյուսակը), ընդունելով, որ պահուստի պահանջները 10 տոկոս են ընթացիկ հաշիվների համար և զրո՝ մնացած ամեն ինչի համար:
ա) Կառուցեք հաշվեկշիռների մի նոր համախումբ, ընդունելով, որ բաց շուկայական գործառնությունների միջոցով համերկրային պահուստը վաճառում է մեկ միլիարդ դոլարի պետական արժեթուղք:
- բ) Կառուցեք հաշվեկշիռների մեկ այլ համախումբ՝ ցույց տալու համար, թե ինչ է պատահում, երբ ՀՊՀ-ն պահուստի պահանջները բարձրացնում է 20 տոկոսի:
- գ) Ենթադրենք, դրամատները համերկրային պահուստից փոխ են առել մեկ միլիարդ դոլարի պահուստներ: Այս գործողությունն ինչպե՞ս կփոխի հաշվեկշիռը:
5. Պիտարկեք 260-րդ էջում լրագրերից արված մեջբերումները: Օգտագործելով վերջին մի քանի գլուխներում զարգացված տեսությունները, բացատրեք յուրաքանչյուրի դատողությունների ընթացքը:
6. Զննարկեք համերկրային պահուստի հետևյալ հայտարարությունը. «Համերկրային պահուստը կարող է հոգ տանել, որ դրամատները բախարար պահուստներ ունենան առևտրի, արդյունաբերության և գյուղատնտեսության համար փողը ցածր դրույթներով առկա դարձնելու համար, սակայն նա չի կարող մարդկանց ստիպել պարտք վերցնել և չի կարող հասարակությանն ստիպել ծախսել ավանդները, որ ծագում են, երբ դրամատները փոխառություններ և ներդրումներ են կատարում»:
7. Օգտագործելով 11-6 նկարը բացատրեք, թե 1979 թվականից հետո սուղ փողի քաղաքականությունն ինչպես իջեցրեց ՀԱԱ-ն: Նաև քայլերից յուրաքանչյուրը բացատրեք բառերով:
8. Օգտագործելով 11-4 նկարի նման պատկեր՝ տվեք 260-րդ էջի քաղվածքներում բերված երեք օրինակների բացատրությունը:

ՄԱՍ ԵՐՐՈՐԴ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՌԱՋԱՐԿ ԵՎ ՄԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆԳՆԵԼԻՔ ՈՒՂԻՆ

Նախորդ մասում դրվեց ընդհանուր պահանջարկի տեսության սկիզբը, սակայն ընդհանուր արտադրանքը և գները որոշվում են մկրատի գույք շեղբերի ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի հիման վրա: Այս մասը սկսվում է այն շարժիչ ուժերի նկարագրությունից, որոնք խթանում են երկարաժամկետ տնտեսական աճը: Այնուհետև ուսումնասիրվում է գործագրության և գնաճի շարժը և նկարագրվում ժամանակակից շուկայական տնտեսության առջև ծառացած հիմնական քաղաքական երկընտրանքները:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃ

Արդյունաբերական հեղաշրջումը սկիզբ է վերջ ունեցող միջադեպ չէր: ... Այն դեռևս շարունակվում է:

Ի. Ջ. Նոթսթադտ, «Շեղաշրջման դարաշրջան» (1962 թ.)

Մինչև հիմա ընդհանուր արտադրանքի և գների փոփոխություններն ուսումնասիրելիս, մենք հիմնականում կենտրոնացել ենք արտադրանքի մակարդակի որոշման մեջ ընդհանուր պահանջարկի դերի վրա: Մենք տեսանք, թե ներդրման ու արտահանման նման ինքնավար շարժիչ ուժերը ինչպես են տնտեսությունը հանգեցնում անկումների, խուճապի և լճացումների: Հայտնի է, որ Ջ. Մ. Քեյնզը իր հեղափոխիչ տեսական վերլուծության մեջ ցույց է տվել, թե պետություններն ինչպես կարող են գործարարության պարբերաշրջանների բացասական հետևանքները մեղմացնել ընդհանուր ծախսերի վրա: Ներգործող փողի և ֆինանսական միջոցառումների իրականացման միջոցով:

Սակայն այժմ մենք պետք է ամերիգայախոսներ մակրոտնտեսական գործունեության մեկ այլ կողմին առաջարկին: Ընդհանուր առաջարկը տնտեսության զարգացման համար վճռորոշ նշանակություն ունի ինչպես երկարաժամկետ, այնպես էլ կարճաժամկետ հեռանկարում: Կարճաժամկետ հեռանկարում ընդհանուր պահանջարկի և ընդհանուր առաջարկի փոխազդեցությունը պայմանավորում է արտադրանքի, գործազրկության ու արտադրական կարողությունների օգտագործման մակարդակը և վճռորոշ դեր է խաղում գների մակարդակի և գնաճի փոփոխություններում: Սեկ տասնամյակ կամ ավել ժամանակաշրջան ընդգրկող հեռանկարում ընդհանուր առաջարկը տնտեսական աճի հիմնական գործոնն է:

Ընդհանուր առաջարկի մեր ուսումնասիրությունն սկսվում է ընդհանուր առաջարկի հիմնաքարից՝ տնտեսական աճի կամ ներուժային արտադրանքի աճի վերլուծությունից: 12-1 մկարը՝ օգտագործելով մեզ ծանոթ սխեման, ներկայացնում է այս գլխում քննարկվող հարցերի ուղվագիծը:

ԵՐԿԱՐԱԺԱՍԿԵՏ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐ

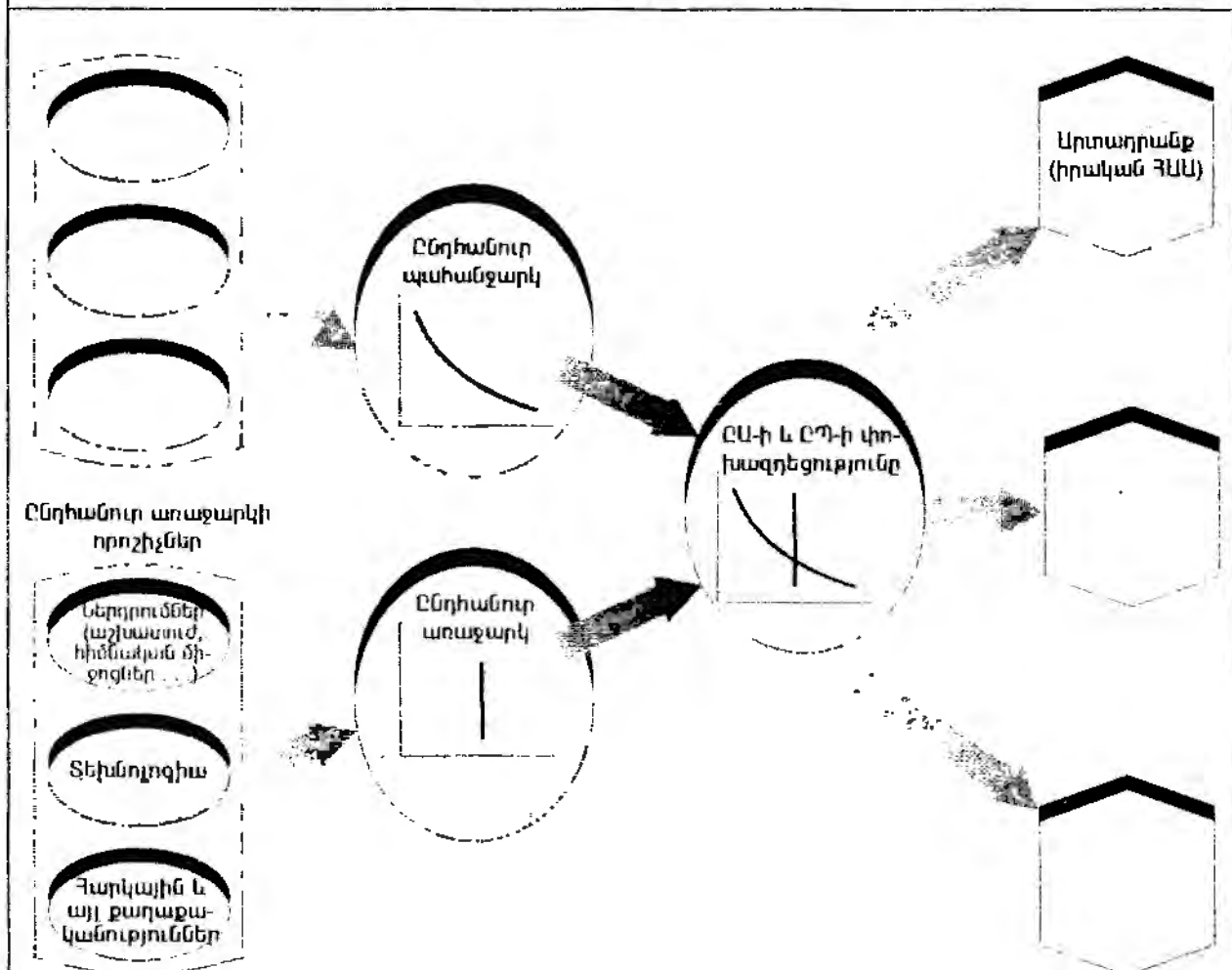
Տնտեսական հարցադրումների ամենօրյա քննարկումը կենտրոնանում է այնպիսի կարճաժամկետ հե-

ռանկարային խնդիրների վրա, ինչպիսիք են գնաճը, գործազրկությունը կամ համերկրային պահուստի համակարգի քաղաքականության վերջին շրջադարձը: Սակայն տնտեսական աճի հուժկու ալիքի համեմատությամբ այս խնդիրները իրենցից մի մեղմօրոք ծփանք են ներկայացնում: Միացյալ Նահանգների նման առաջավոր տնտեսությունները տարեցտարի ավելի ու ավելի մեծ քանակությամբ բարդ, հիմնական սարքավորումներ են կուտակում, ընդլայնում են տեխնոլոգիական գիտելիքների սահմանները և ավելացնում մեկ շնչին ընկնող ներուժային ՀԱԱ-ն:

Հետևաբար այս գրքի սկզբի պահպանակի նկարին, որտեղ կտեսնեք արտադրանքի աճը քսաներորդ դարի ընթացքում, Պուշ կարող եք տեսնել, որ իրական ՀԱԱ-ն 1900 թվականից սկսած աճել է *ավելի քան 15 անգամ*: Սակայն այս ընդհանուր վիճակագրությունը չի արտացոլում զարգացում ապրող արդյունաբերության առանձին ճյուղերի ճակատագրերը: Պայտի և շոգեքարչի արտադրության ճյուղերը կրճատվել և անհետացել են, պողպատի և մանածագործական արտադրություններն ավելի էժան արտասահմանյան արտադրանքի առկայության պայմաններում պայքարում են իրենց գոյատևման համար, համեմատելիապես, ամերիկյան արդյունաբերական համակարգի հիմքը ինքնաթիռների և միկրոհամակարգիչների արտադրությունն է:

Պետությունները երկար ժամանակ տնտեսական աճը դիտում էին որպես հիմնական տնտեսական և քաղաքական նպատակ: Միացյալ Նահանգներում թեկնածուները նախընտրական արշավին մասնակցելիս իրենց քաղաքական ծրագրերում հայտարարում էին «երկիրը կրկին առաջ մղելու» անհրաժեշտության մասին: Արևելյան Եվրոպայում և հորիորային Միությունում տեղի ունեցած վերջին հեղաշրջումները պայմանավորված էին տնտեսության լճացմամբ և իրենց արևմտյան հարևանների համեմատությամբ տնտեսական աճի ավելի դանդաղ տեմպերով: Տնտեսական աճը երկարատև հեռանկարում պետությունների տնտեսական բարգավաճման միակ

Երկարաժամկետ հեռանկարային տնտեսական աճ

Նկար 12-1. Տնտեսական աճը երկարաժամկետ հեռանկարում որոշում է արտադրանքը

Երկարաժամկետ հեռանկարում ներուժային արտադրանքի աճը տնտեսության առաջընթացի վկայությունն է Այս գլխում ուսումնասիրվում և պատմական տվյալների

օգտագործման հիման վրա փորձարկվում են տնտեսական աճի տեսությունները:

առավել կարևոր գործոնն է. Սակայն ճշգրիտ ի՞նչ ենք հասկանում տնտեսական աճ ասելով:

Տնտեսական աճն իրենից ներկայացնում է երկրի ներուժային ՀԱԱ-ի ավելացումը:

Այլ կերպ տնտեսական աճն իրենից ներկայացնում է երկրի արտադրության հնարավորությունների սահմանի (ԱՅՈ) բնդայնումը: Տնտեսական աճի դեպքում երկրի ԱՅՈ-ն տեղաշարժվում է դեպի դուրս (վերիիշեք բնդարձակվող ԱՅՈ-ն պատկերող գծագրերը II գլխում): Սակայն տնտեսական աճը պարզապես վերացական հասկացություն չէ: Այն կենսական

նշանակություն ունի երկրի քաղաքացիների համար, քանի որ տնտեսական աճը՝ մեկ շնչին ընկնող արտադրանքի աճով արտահայտված, նշանակում է աճող իրական աշխատավարձ և բարձրացող կենսամակարդակ: Այս գլխում մենք կքննարկենք այն շարժիչ ուժերը, որոնք վերջին 200 տարիների ընթացքում Արևմուտքում կտրուկ կերպով բարձրացրել են սպառման մակարդակը, ինչպես նաև կդիտարկենք տնտեսական աճին նպատակամղված տնտեսական քաղաքականությունը:

Ա. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱԾԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մենք մեր հետազոտությունն սկսում ենք *տնտեսական աճի տեսությունների* պատմական ակնարկից, այնպիսի գործոններից, որոնք որոշ երկրների արագ կամ դանդաղ զարգանալու հնարավորություն են ընձեռում, իսկ մյուսներին՝ ոչ: Մեր տեսությունները պետք է օգնեն պատասխանելու հետևյալ հարցերին. արդյունաբերական հեղաշրջումից հետո կենսամակարդակն ինչու՞ է բարձրացել: Արդյո՞ք կարող ենք տնտեսական աճի օրինակներ տեսնել արդյունաբերապես զարգացած երկրներում: 1970-ական թվականների սկզբներին դիտված տնտեսական աճի օրինակներում փոփոխություններ արդյոք տեղի ունեցե՞լ են:

Մեզ նաև ամիրաժեշտ է իմանալ տնտեսական աճի աղբյուրները: Մեր կենսամակարդակը բարձրացել է հիմնական միջոցների՝, թե՛ տեխնոլոգիական առաջընթացի շնորհիվ: Եվ պետությունն իր տնտեսական գործունեությունը բարելավելու նպատակով ի՞նչ միջոցառումներ պետք է իրականացնի:

ՄԱԻԹԻ ԵՎ ՄԱԼԹՈՒՍԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԻԱՆԱԼԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ

Նույնիսկ վաղ ժամանակաշրջանի տնտեսագետները փորձում էին բացատրել արտադրանքի և աշխատավարձի անընդհատ բարձրացման երևույթը: Ադամ Սմիթի «ժողովուրդների հարստությունը» (1776 թ.) աշխատությունը տնտեսական զարգացման ուսումնասիրման ձեռնարկ է: Նա սկսում է վարկածային ոսկեդարից. «այն սկզբնական իրավիճակից, որը նախորդում է ինչպես հողի սեփականացմանը, այնպես էլ հիմնական միջոցների պաշարների կուտակմանը»: Դա այն ժամանակաշրջանն էր, երբ աշխատում էր որոշում ամեն ինչ. հողը մատչելի էր բոլորին, և որևէ հիմնական միջոցի գաղափար դեռևս չկար:

Ինչպե՞ս էին կատարվում գնազոյացումն ու բաշխումը այդ հավիտենական արշավույթին: Գներն ու արտադրանքը պայմանավորված էին միայն աշխատանքի ծախսով: Յուրաքանչյուր ապրանք իրացվում էր այն գնով, որը համամասնական էր արտադրության համար անհրաժեշտ աշխատանքի մեծությանը: Եթե կուղք գտնելու և որսալու համար երկու ամբաժնի ավելի շատ ժամանակ է պահանջվում, քան թե եղնիկ որսալու համար, ապա կուղքը կրկնապատիկ թանկ կարժենա, քան՝ եղնիկը: Այն տնտեսությունը, որտեղ գները որոշվում են յուրաքանչյուր

ապրանքի արտադրության վրա ծախսված աշխատանքի մեծությամբ, դեկավարվում է **արժեքի աշխատանքային տեսությամբ**:

Սմիթի նկարագրած տնտեսության մեջ, անկախ ապրանքների քանակից, գինը պայմանավորված է աշխատանքի միջին ծախսով: Այս ոսկեդարում առաջարկն ու պահանջարկը առկա են, սակայն իրավիճակն այնքան պարզ է, որ դրա բացատրության համար մանրամասնորեն մշակված տեսություն մեզ հարկավոր չէ: Տարբեր ապրանքների առաջարկի երկարաժամկետ հեռանկարային կորերը պարզապես միջին արժեքին համապատասխանող հորիզոնական գծեր են, հետևաբար՝ գները պայմանավորված են աշխատանքի միջին ծախսով:

Այժմ ըննարկենք այդպիսի տնտեսության գործընթացը: Բնակչությունը կարող է արագորեն աճել: Քանի որ հողը մատչելի է բոլորին, մարդիկ պարզապես նորանոր հողատարածություններ են յուրացնում: Բնակչության թվի կրկնապատկմանը զուգընթաց կրկնապատկվում է նաև ազգային արդյունքը: Եղնիկի և կուղքի գների հարաբերությունը միշտ նույնն է մնում:

Իսկ ի՞նչ կարելի է ասել իրական աշխատավարձի վերաբերյալ: Աշխատավարձը ճշտորեն հավասար է ամբողջական ազգային եկամտին, քանի որ հողի վարձավճարը կամ հիմնական միջոցների դիմաց վճարվող շահեր չեն հանվում: Բնակչության թվի աճի հետ միաժամանակ ավելանում է արտադրանքը, և հողը արտադրանքի ավելացման արգելք չէ, այնպես որ հատույցի նվազում տեղի չի ունենում: Այս պատճառով էլ մեկ աշխատողի իրական աշխատավարձը ժամանակի ընթացքում մնում է անփոփոխ:

Այստեղ պատմությունը կավարտվեր, մինչև որ, ասենք, մի որևէ խելացի որսորդ կգտներ եղնիկ կամ կուղք որսալու ավելի յավ միջոց: Այս նորամուծությունը կավելացներ մեկ շնչին ընկնող ազգային արդյունքը: Աշխատանքի արտադրողականության հավասարակշռված բարձրացումը կուղքի և եղնիկի գների հարաբերությունը կթողներ անփոփոխ, սակայն կբարձրացներ իրական աշխատավարձի չափը: Արժեքի աշխատանքային տեսության պայմաններում գյուտերի իրականացման միջոցով միայն կարելի է բարձրացնել աշխատավարձը և արագացնել տնտեսական աճի տեմպը¹:

¹ Այս գլխի վերջում զետեղված 6-րդ հարցում արտադրության հնարավորությունների սահմանը կօգտագործվի Սմիթի կուղք-եղնիկ տնտեսության մեջ:

ՍԱԿԱՎԱՅՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆՎԱԶՈՂ ՀԱՏՈՒՅՑ

Վերջիվերջո, քանի որ բնակչությունը շարունակում է աճել, ապա ամբողջ հողը կգրադեցվի, և կավարտվի այն ոսկեդարը, որտեղ միայն աշխատում էր որոշում ամեն ինչ: Ինչպես տեսանք II գլխում, երբ չօգտագործված հողատարածությունները սպառվում են, այլևս անհնար է դառնում հողի, աշխատուժի և արտադրանքի համակշռված աճը: Նոր աշխատողներ են սկսում խցկվել եղած հողատարածությունների վրա: Այժմ այդ հողատարածությունները սակավ են, և տարբեր նպատակներով դրանց օգտագործումը նորմավորելու համար վարձավճար է սահմանվում:

Բնակչության թիվն ու ազգային արդյունքը դեռևս աճում են: Սակայն արտադրանքը պետք է ավելի դանդաղ աճի, քան բնակչությունը: Ինչու՞: Անփոփոխ հողատարածության վրա նոր աշխատողների համալրման պատճառով այժմ յուրաքանչյուր աշխատող ավելի քիչ հողատարածության վրա կարող է աշխատել, և գործողության մեջ է դրվում նվազող հատույցի օրենքը: Աշխատուժ-հող հարաբերության աճը հանգեցնում է աշխատուժի սահմանային արդյունքի կրճատման և, այդպիսով, իրական աշխատավարձի չափերի կրճատման²: Ըստ դասական տնտեսագետների, դասակարգերի միջև առաջանում է շահերի բախում: Մարդկանց թվի մեծացումը ավելացնում է աշխատուժ-հող հարաբերությունը, ինչը հանգեցնում է աշխատավարձի ավելի ցածր դրույթաչափերի և մեկ շնչին ընկնող ցածր եկամուտների: Միևնույն ժամանակ սակավահողության պայմաններում մեկ ակր հողաբաժնին ընկնող վարձավճարը ավելի է մեծանում: Հողատերերն աշխատուժի օգտագործման հաշվին շահույթներ են կորցում: Այս տխուր պատկերը (ծոնաս Զարլային ստիպեց տնտեսագիտությունը քննադատել որպես «մռայլ գիտություն»):

² Այս գլխում տեսությունը հիմնվում է միևրոտնտեսագիտության մի կարևոր հայտնագործության վրա: Կատարյալ մրցակցություն ենթադրող պարզեցված պայմաններում աշխատավարձի որոշված չափը հավասար էլինի վարձված վերջին աշխատողի ամենաբարձր կամ սահմանային արդյունքին: Օրինակ, եթե վերջին աշխատողը ժամում 12.50 դոլար արժողությամբ ապրանքների ներդրում է կատարում ձեռնարկության արտադրանքի մեջ, ապա մրցակցության պայմաններում ձեռնարկությունն այդ աշխատողին կկարողանա վճարել ժամում մինչև 12.50 դոլար աշխատավարձ: Նմանապես, հողի վարձավճարը՝ հողի վերջին չափաբաժնի սահմանային արդյունքն է, և իրական շահադրույթը կորոշվի ամենացածր արտադրողականությամբ բնութագրվող հիմնական միջոցների սահմանային արդյունքով:

ԿՈՐՈՒՄՅԱԼ ԵՎ ՎԵՐԱԳՏՅԱԼ ԴՐԱՄՏ

Որքա՞ն կարող է վատթարանալ իրավիճակը: Պատվելի քահանա Թ. Ո. Սալթուսը կարծում էր, թե բնակչության աճը տնտեսությունը կհասցնի մի այնպիսի իրավիճակի, երբ աշխատողները կգտնվեն կենսապահովման նվազագույն մակարդակի վրա: Ըստ Սալթուսի, քանի դեռ աշխատավարձը բարձր է կենսապահովման նվազագույն մակարդակից, բնակչությունը կավելանա: Նվազագույն մակարդակից ցածր աշխատավարձը կհանգեցնի բարձր մահացության և բնակչության թվի կրճատման: Միայն կենսապահովման նվազագույն մակարդակին համապատասխանող աշխատավարձի պայմաններում բնակչությունը կլինի կայուն և հավասարակշռված: Նա համոզված էր, թե աշխատող դասակարգին վիճակված է ապրել կարճ, գազանային և նոդկայի կյանքով:

Սակայն Սալթուսի կամխատեսումը տեղին չէր, քանի որ նա հաշվի չէր առել տեխնոլոգիական և գյուտարարական ապագա ներդրումների դերը: Նրան չհաջողվեց հասկանալ, որ տեխնոլոգիական նորաստեղծությունը կարող է հաղթահարել նվազող հատույցի օրենքը: Նա կանգնած էր նոր դարաշրջանի սկզբին և չկարողացավ կանխատեսել, որ միմյանց հաջորդող երկու դարաշրջանները կնշանավորեն պատմության մեջ ամենամեծ գիտական և տնտեսական նվաճումները:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՇ՝ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿՈՒՏԱԿՄԱՆ ՀԱՇՎԻՆ. ՆԵՌՎԱՍԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐ

Մինչդեռ դասական տնտեսագետներն ընդգծում էին սակավահողության դերը տնտեսական աճի ապահովման գործում, պատմությունն արժանազատ է, որ սկսած տասնիններորդ դարի սկզբից ոչ թե հողատերերն ու հողը, այլ գործարար մարդիկ և հիմնական միջոցներն էին երաժշտություն պատվիրողները: Հողն ավելի սակավ չդարձավ: Փոխարենը արդյունաբերական հեղաշրջումը զարկ տվեց մեքենաշինության զարգացմանը, ինչը նպաստեց արտադրության աճին, գործարանների ստեղծմանը, որոնք աշխատողներին ներգրավեցին խոշոր ձեռնարկություններում, աշխարհի հեռավոր կետերը միմյանց հետ կապող երկաթուղիների և շոգենավերի էլառուցմանը, ինչպես նաև երկաթի և պողպատի արտադրության զարգացմանը, որը նպաստեց ավելի հզոր մեքենաների և ավելի արագընթաց շոգեքարշների ստեղծմանը: Երբ շուկայական տնտեսությունը մոտեց գործեց քսաներորդ դար, զարգացան արդյունաբերության նոր, կարևոր ճյուղեր՝ կապված ավտոմեքենաների,

հեռախոսների և էլեկտրաէներգիայի արտադրության հետ: Հիմնական միջոցների կուտակումը և նոր տեխնոլոգիաները դարձան տնտեսական զարգացման վճռորոշ ուժը:

Հասկանալու համար, թե հիմնական միջոցների կուտակումն ու տեխնոլոգիական փոփոխությունները ինչպես են ազդում տնտեսության վրա, մենք պետք է քննարկենք *տնտեսական աճի նեոդասական կադապարը*: Այս տեսության հեղինակն է Ռոբերտ Սոլոուն՝ Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտից (USI), որը 1987 թվականին նոբելյան մրցանակով պարգևատրվեց այս և տնտեսական աճի տեսության մեջ կատարած այլ ներդրումների համար*: Աճի նեոդասական կադապարը որպես հիմնական միջոց է ծառայում առաջավոր երկրներում տնտեսական աճի ընթացքը հասկանալու համար և օգտագործվել է տնտեսական աճի աղբյուրների փորձառական հետազոտություններում:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՆԹԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Աճի նեոդասական կադապարը նկարագրում է այն տնտեսությունը, որտեղ մի տեսակ միատարր արտադրանքն արտադրվում է երկու տեսակ ներդրանքների հիմնական միջոցների և աշխատուժի միջոցով: Ի հակադրություն մաթեմատիկական վերլուծության, աշխատուժի աճը պայմանավորված է տնտեսությունից դուրս գործող ուժերով և չի ենթարկվում տնտեսական փոփոխականների ազդեցությանը: Ի լրումն դրա, ըստ մեր ենթադրության, տնտեսությունը մշտապես գործում է լրիվ զբաղվածության պայմաններում, այնպես որ մենք կարող ենք վերլուծել ներուժային արտադրանքի աճը:

Աճի նեոդասական կադապարում նոր հիմնական բաղադրիչներ են հիմնական միջոցները և տեխնոլոգիական փոփոխությունները: Մի պահ ենթադրենք, թե տեխնոլոգիան մնում է անփոփոխ, և կենտրոնանանք աճի գործընթացի ապահովման մեջ հիմնական միջոցների ունեցած դերի վրա: Ի՞նչ ենք հասկանում հիմնական միջոցներ ասելով: Հիմնական միջոցները այն տնտեսական ապրանքներն են, որ արտադրվել են այլ ապրանքների արտադրության նպատակով օգտագործելու համար: Հիմնական միջոցները ներառում են կառույցները, ինչպիսիք են գործարաններն ու շենքերը, սարքավորումները, ինչպիսիք են համակարգիչներն ու մեքենայական հաստոցները, ինչպես նաև գույքը ավարտուն և անավարտ ապրանքների տեսքով:

Համեմատության համար ենթադրենք, թե կա միայն մեկ տեսակ հիմնական միջոց (այն անվանենք ՀՅ): Այնուհետև մենք հիմնական միջոցների ընդհանուր պաշարը չափում ենք որպես հիմնական ապրանքների ընդհանուր քանակություն: Մեր իրական հաշվարկներում ընդհանրապես հիմնական ապրանքը մոտավորությամբ դիտարկում ենք որպես հիմնական ապրանքների ընդհանուր դոլարային արժեք (այն է սարքավորման, կառույցների և գույքի կայուն դոլարային արժեք): Կատարյալ մրցակցության ու ռիսկի կամ գնաճի բացակայության պայմաններում հիմնական միջոցների հատույցի չափը նույնպես հավասար է պարտատոմսերի և այլ ֆինանսական հիմնական միջոցների իրական շահադրույթին:

Այժմ անդրադառնալով տնտեսական աճի գործընթացին, տնտեսագետներն ընդգծում են **հիմնական միջոցների խորացում**՝ հասկացության անհրաժեշտությունը, գործընթաց, որի միջոցով մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների քանակը

* Ռոբերտ Ս. Սոլուն ծնվել է Բրուկլինում և սովորել Գարվարդի համալսարանում, իսկ այնուհետև, 1950 թ., տեղափոխվել ՄՏԻ: Հաջորդ մի քանի տարիներին նա զբաղացել է աճի նոր դասական կադապարը և այն կիրառել մի շարք հետազոտություններում՝ օգտագործելով այս գլխի երկրորդ կեսում քննարկվող աճի հաշվարկի եղանակը: Նոբելյան մրցանակների կոմիտեի որոշման համաձայն, «Այս հետազոտությունները կառավարության աճող հետաքրքրությունն են հարուցել կրթության և գիտության հետազոտության զարգացման նկատմամբ: Յուրաքանչյուր երկարաժամկետ հաշվետվության մեջ որս էրկրի համար օգտագործվում էր վերլու-

ծության Սոլոուի տարբերակը»

Սոլուն տնտեսագիտության ասպարեզում հանրահայտ է իր եռանդուն քանքերի, ինչպես նաև հումորի շնորհիվ: Նրան անհանգստություն էր պատճառում այն փաստը, որ հայտնի դառնալու տեղը որոշ տնտեսագետների հանգեցրել է իրենց գիտելիքների չափազանցմանը: Նա այդ տնտեսագետներին քննադատում էր այն բանի համար, որ նրանք «բացահայտ անդիմադրելի կերպով իրենց գիտությունը առաջ են մղում ավելի, քան կարող են, ձգտում են պատասխանել այնպիսի բարդ հարցերի, որոնք իրենց սահմանափակ ըմբռնումից դուրս են: Ոչ մեկին հաճելի չէ ասել ես չգիտեմ»:

Հիանալի հեղինակ լինելով հանդերձ Սոլուն անհանգստանում էր, որ տնտեսագիտությունը սարսափելիորեն ղեկավար է հասարակությանը բացատրելը: Նոբելյան մրցանակաբաշխության առիթով կազմակերպված ասուլիսում Սոլուն հեզվում էր «Այն մարդկանց ուշադրության տևողությունը, որոնք համար դուք գրում եք ավելի կարճ է, քան մեկ մշտական խաղաղության երկարությունը»: Այնուամենայնիվ, Սոլուն շարունակում է աշխատել տնտեսագիտության իր բնագավառում, և աշխարհն անող հետաքրքրությամբ է լսում ՄՏԻ-ում գտնվող տնտեսական աճի առաքյալին:

ժամանակի ընթացքում ավելանում է: Հիմնական միջոցների խորացման օրինակներն ընդգրկում են գյուղատնտեսության մեջ գյուղատնտեսական մեքենաների և ոռոգման համակարգի, տրանսպորտում երկաթուղիների և մայրուղիների, դրամատնային գործում՝ համակարգիչների և հաղորդակցության համակարգերի ավելացումը: Այս ճյուղերից յուրաքանչյուրում ընկերությունները հիմնական ապրանքների խոշոր ներդրումներ են կատարել՝ ավելացնելով մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների քանակությունը: Որպես արդյունք, գյուղատնտեսության մեջ, տրանսպորտում և դրամատնային գործում մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքը հսկայական չափերով ավելացել է:

Հիմնական միջոցների խորացման ընթացքում ինչպե՞ս է փոփոխվում հիմնական միջոցների հատույցը: Տեխնոլոգիայի տվյալ մակարդակում գործարանների և սարքավորման մեջ ներդրումների արագ աճը հիմնական միջոցների հատույցի (իրական չափադրույքի) նվազեցման միտում ունի: Դա տեղի է ունենում այն պատճառով, որ արժեքավոր ներդրումների նախագծերի մեծ մասը ստեղծվում է սկզբում, որից հետո ներդրումները դառնում են նվազ արժեքավոր: Հենց որ կառուցվում է ամբողջական երկաթուղային ցանց կամ հեռախոսային համակարգ, նոր ներդրումներն սկսում են կատարվել նոսր բնակեցված շրջաններում կամ կրկնակում են գոյություն ունեցող գծերը: Ավելի ուշ կատարված ներդրումների հատույցը խիտ բնակեցված շրջանները կապող առաջին գծերի բարձր հատույցի համեմատությամբ ավելի ցածր կլինի:

Ի լրումն դրա, երբ տեղի է ունենում հիմնական միջոցների խորացում, աշխատողներին վճարվող աշխատավարձի դրույքաչափը բարձրացման միտում կունենա: Ինչու՞: Յուրաքանչյուր աշխատող ավելի շատ հիմնական միջոցների հետ է աշխատում, և այդ պատճառով նրա սահմանային արդյունքն աճում է: Արդյունքում աշխատուժի սահմանային արդյունքի հետ միասին բարձրանում է նաև աշխատավարձի մրցակցային դրույքաչափը: Գյուղատնտեսության մեջ, տրանսպորտում կամ դրամատնային գործում մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների ավելացման հետևանքով սահմանային արդյունքի բարձրացմանը զուգընթաց բարձրանում է այդ ճյուղերում ներդրված աշխատողների աշխատավարձի դրույքաչափը:

Աժի ներդասական կադապարում հիմնական միջոցների խորացման ազդեցությունը կարող ենք ամփոփել հետևյալ կերպ.

Հիմնական միջոցների խորացումը տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ հիմնական միջոցների պաշարն ավելի արագ է աճում, քան աշխատուժը: Տեխնոլոգիական փոփոխությունների

բացակայության պայմաններում հիմնական միջոցների խորացումը հանգեցնում է մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի, աշխատուժի սահմանային արդյունքի և աշխատավարձի աճին. այն նաև կհանգեցնի հիմնական միջոցների նվազող հատույցի և իրական չափադրույքի հետագա կրճատման:

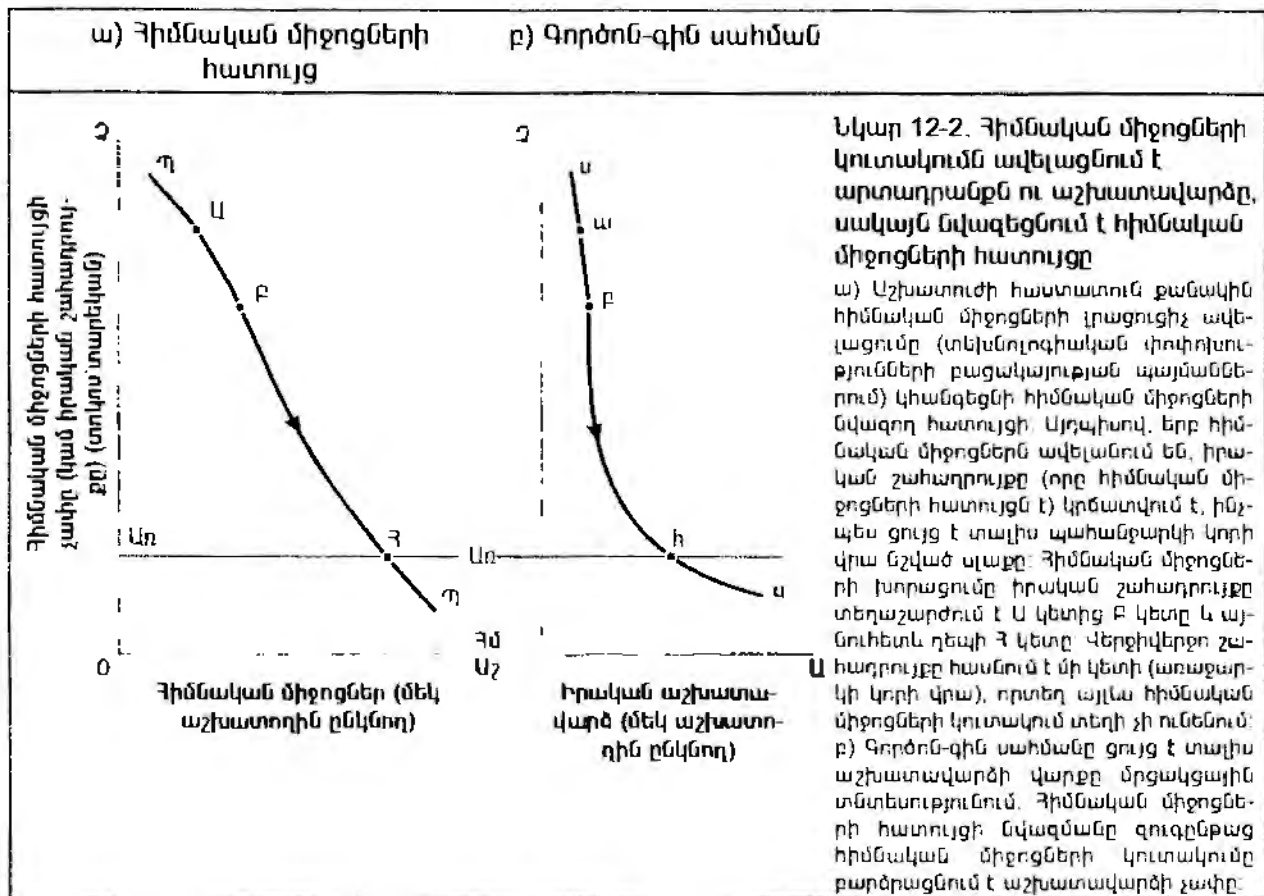
ԼԵՈՂԱՍԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐԻ ԵՐԿՐԱՉԱՓԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Օգտագործելով 12-2 նկարը, մենք կարող ենք վերլուծել հիմնական միջոցների կուտակման հետևանքները՝ Չախակողմյան պատկերը ցույց է տալիս հորիզոնական առանցքի վրա տեղադրված՝ մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների և ուղղահայաց առանցքի վրա տեղադրված հիմնական միջոցների հատույցի կամ իրական չափադրույքի փոխանցությունը: ՊՊ կորը վարընթաց է: Դա ցույց է տալիս, որ աշխատուժի տվյալ ներդրանքի պայմաններում հիմնական միջոցների կուտակումն առաջացնում է հիմնական միջոցների սահմանային արդյունքի կրճատում: Հիմնական միջոցների այս նվազող սահմանային արտադրողականությունը պարզապես ոչ թե աշխատուժի, այլ հիմնական միջոցների նկատմամբ կիրառված նվազող հատույցի սկզբունքն է:

12-2(բ) նկարում պատկերված է մի նոր կոր, որը կոչվում է *գործոն-զին սահման*: Այս սահմանը ցույց է տալիս մրցակցային պայմաններում որոշված աշխատավարձի դրույքաչափի և մրցակցային իրական չափադրույքի հարաբերակցությունը. երբ հիմնական միջոցները խորանում են, տնտեսությունը գործոն-զին սահմանով վարընթաց շարժում է կատարում դեպի աջ, այսինքն՝ երբ աշխատավարձի դրույքաչափը բարձրանում է, իրական չափադրույքը նվազում է: Ընդհակառակը, եթե մի մեծ պատերազմ ոչնչացներ երկրի հիմնական միջոցների մեծ մասը, ապա հիմնական միջոցների և աշխատուժի հարաբերությունը կնվազեր, իրական չափադրույքը կաճեր և աշխատավարձի դրույքաչափը կնվազեր. դա կլիներ տնտեսության վերընթաց շարժում գործոն-զին սահմանով դեպի ձախ:

Եկեք 12-2 նկարն օգտագործենք հիմնական միջոցների կուտակմամբ ուղեկցվող տնտեսական աճի գործընթացը վերլուծելու համար: Ենթադրենք, թե ունենք ցածր եկամտաբերությամբ բնութագրվող երկիր, որը, ինչպես ցույց է տրված Ա կետում, վատ է ապահովված մեկ աշխատողին ընկնող անհրաժեշտ հիմնական միջոցներով:

Տեխնոլոգիական փոփոխությունների բացակայության պայմաններում հիմնական միջոցների կուտակումը ՊՊ կորի վարընթաց ուղղությամբ մեղտանում է Ա կետից դեպի Բ կետը: Իրոք, որոշակի կե-

տում իրական շահադրույցը կարող է այնքան կրճատվել, որ մարդկանց այլևս ծեռնառու չի լինի որևէ բան խնայել ապագայում սպառումն ավելացնելու նպատակով: 12-2 նկարում պատկերված Աճ-ը գիծը ցույց է տալիս շահադրույցի այն մակարդակը, որի դեպքում տնտեսության զուտ խնայողությունը հավասար է զրոյի: Գ կետում խնայողություն կատարելու նվազող ձգտումը դադարեցնում է հիմնական միջոցների հետագա կուտակումը:

Հիմնական միջոցների կուտակման ընթացքը նույնպես ցույց է տրված 12-2(բ) նկարում, գործոն-գին սահմանի միջոցով: Այդ նկարում տնտեսական աճն սկսվում է ա կետում, որը բնութագրվում է ցածր աշխատավարձով և բարձր շահադրույցով պայմանավորված սկզբնական հավասարակշռությամբ: Այնուհետև հիմնական միջոցների խորացումը տնտեսությունը տանում է դեպի Բ կետը, որը բնութագրվում է աշխատավարձի ավելի բարձր դրույթաչափով և ավելի ցածր իրական շահադրույցով: Վերջապես, հ կետում տնտեսությունը հավասարակշռվում է հիմնական միջոցներ արտադրանք և հիմնական

միջոցներ-աշխատուժի դեռևս բարձր հարաբերության պայմաններում:

Ուշադրություն դարձրեք, որ հիմնական միջոցների խորացման ազդեցության մեր կողմից ավելի վաղ կատարված բառացի ամփոփումը հաստատվում է 12-2 նկարի վերլուծության միջոցով:

Երկարաժամկետ հեռանկարային հավասարակշռություն: Աճի նեոդասական կադապարում ի՞նչ է երկարաժամկետ հեռանկարային հավասարակշռությունը՝ առանց տեխնոլոգիական փոփոխությունների: Հավասարակշռության վիճակում հիմնական միջոցների խորացումը դադարում է, իրական աշխատավարձն այլևս չի աճում, և իրական շահադրույցները մնում են անփոփոխ: Հավասարակշռության վիճակ կարող է ստեղծվել, եթե մեծ քանակությամբ հիմնական միջոցներ են կուտակվել: Դա կբնութագրվի բարձր աշխատավարձով և մեկ շնչին ընկնող բարձր եկամտով: Չնայած եկամուտների և արտադրանքի հաստատումն աճ այլևս տեղի չունի, չնացման պատկերը, այդուհանդերձ, ավելի լավատեսական է, քան մալբուսյան մոայլ տեսակետը:

ժամանակի ընթացքում ավելանում է: Հիմնական միջոցների խորացման օրինակներն ընդգրկում են գյուղատնտեսության մեջ գյուղատնտեսական մեքենաների և ոռոգման համակարգի, տրանսպորտում երկաթուղիների և մայրուղիների, դրամատնային գործում՝ համակարգիչների և հաղորդակցության համակարգերի ավելացումը: Այս ճյուղերից յուրաքանչյուրում ընկերությունները հիմնական ապրանքների խոշոր ներդրումներ են կատարել՝ ավելացնելով մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների քանակությունը: Որպես արդյունք, գյուղատնտեսության մեջ, տրանսպորտում և դրամատնային գործում մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքը հսկայական չափերով ավելացել է:

Հիմնական միջոցների խորացման ընթացքում ինչպե՞ս է փոփոխվում հիմնական միջոցների հատույցը: Տեխնոլոգիայի տվյալ մակարդակում գործարանների և սարքավորման մեջ ներդրումների արագ աճը հիմնական միջոցների հատույցի (իրական շահադրույքի) նվազեցման միտում ունի: Դա տեղի է ունենում այն պատճառով, որ արժեքավոր ներդրումների նախագծերի մեծ մասը ստեղծվում է սկզբում, որից հետո ներդրումները դառնում են նվազ արժեքավոր: Հենց որ կառուցվում է ամբողջական երկաթուղային ցանց կամ հեռախոսային համակարգ, նոր ներդրումներն սկսում են կատարվել նոսր բնակեցված շրջաններում կամ կրկնակում են գոյություն ունեցող գծերը: Ավելի ուշ կատարված ներդրումների հատույցը խիտ բնակեցված շրջանները կապող առաջին գծերի բարձր հատույցի համեմատությամբ ավելի ցածր կլինի:

Ի լրումն դրա, երբ տեղի է ունենում հիմնական միջոցների խորացում, աշխատողներին վճարվող աշխատավարձի դրույքաչափը բարձրացման միտում կունենա: Ինչու՞: Յուրաքանչյուր աշխատող ավելի շատ հիմնական միջոցների հետ է աշխատում, և այդ պատճառով նրա սահմանային արդյունքն աճում է: Արդյունքում աշխատուժի սահմանային արդյունքի հետ միասին բարձրանում է նաև աշխատավարձի մրցակցային դրույքաչափը: Գյուղատնտեսության մեջ, տրանսպորտում կամ դրամատնային գործում մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների ավելացման հետևանքով սահմանային արդյունքի բարձրացմանը զուգընթաց բարձրանում է այդ ճյուղերում ներգրավված աշխատողների աշխատավարձի դրույքաչափը:

Աճի նեղասական կադապարում հիմնական միջոցների խորացման ազդեցությունը կարող ենք ամփոփել հետևյալ կերպ.

Հիմնական միջոցների խորացումը տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ հիմնական միջոցների պաշարն ավելի արագ է աճում, քան աշխատուժը: Տեխնոլոգիական փոփոխությունների

բացակայության պայմաններում հիմնական միջոցների խորացումը հանգեցնում է մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի, աշխատուժի սահմանային արդյունքի և աշխատավարձի աճին. այն նաև կհանգեցնի հիմնական միջոցների նվազող հատույցի և իրական շահադրույքի հետագա կրճատման:

ՆԵՌԴՍԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐԻ ԵՐԿՐԱԶԱՓԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Օգտագործելով 12-2 նկարը, մենք կարող ենք վերլուծել հիմնական միջոցների կուտակման հետևանքները՝ Չախակողմյան պատկերը ցույց է տալիս հորիզոնական առանցքի վրա տեղադրված՝ մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների և ուղղահայաց առանցքի վրա տեղադրված հիմնական միջոցների հատույցի կամ իրական շահադրույքի փոխառնչությունը: ՊՊ կորը վարընթաց է: Դա ցույց է տալիս, որ աշխատուժի տվյալ ներդրանքի պայմաններում հիմնական միջոցների կուտակումն առաջացնում է հիմնական միջոցների սահմանային արդյունքի կրճատում: Հիմնական միջոցների այս նվազող սահմանային արտադրողականությունը պարզապես ոչ թե աշխատուժի, այլ հիմնական միջոցների նկատմամբ կիրառված նվազող հատույցի սկզբունքն է:

12-2(բ) նկարում պատկերված է մի նոր կոր, որը կոչվում է *գործոն-գին սահման*: Այս սահմանը ցույց է տալիս մրցակցային պայմաններում որոշված աշխատավարձի դրույքաչափի և մրցակցային իրական շահադրույքի հարաբերակցությունը. երբ հիմնական միջոցները խորանում են, տնտեսությունը գործոն-գին սահմանով վարընթաց շարժում է կատարում դեպի աջ, այսինքն՝ երբ աշխատավարձի դրույքաչափը բարձրանում է, իրական շահադրույքը նվազում է: Ընդհակառակը, եթե մի մեծ պատերազմ ոչնչացներ երկրի հիմնական միջոցների մեծ մասը, ապա հիմնական միջոցների և աշխատուժի հարաբերությունը կնվազեր, իրական շահադրույքը կաճեր և աշխատավարձի դրույքաչափը կնվազեր. դա կլիներ տնտեսության վերընթաց շարժում գործոն-գին սահմանով դեպի ձախ:

Եկեք 12-2 նկարն օգտագործենք հիմնական միջոցների կուտակմամբ ուղեկցվող տնտեսական աճի գործընթացը վերլուծելու համար: Ենթադրենք, թե ունենք ցածր եկամտաբերությամբ բնութագրվող երկիր, որը, ինչպես ցույց է տրված Ա կետում, վատ է ապահովված մեկ աշխատողին ընկնող անհրաժեշտ հիմնական միջոցներով:

Տեխնոլոգիական փոփոխությունների բացակայության պայմաններում հիմնական միջոցների կուտակումը ՊՊ կորի վարընթաց ուղղությամբ մեղտանում է Ա կետից դեպի Բ կետը: Իրոք, որոշակի կե-

ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՆԸՆԴՀԱՏ ԱՃ

Տնտեսության պատմության վրա նետված հայացքը ցույց է տալիս, որ պատմությանը բնորոշ չէ անփոփոխ աշխատավարձի և շահույթի հոռետեսական պատկերը: Ընդհակառակը, գյուտերի և տեխնոլոգիական փոփոխությունների անվերջանալի հոսքը հանգեցրել է արտադրության հնարավորությունների հսկայական բարելավմանը Եվրոպայում, Յուսիսային Ամերիկայում և Ճապոնիայում: **Տեխնոլոգիական փոփոխությունը** նշանակում է փոփոխություններ արտադրության տեխնոլոգիական գործընթացում կամ այնպիսի նոր արտադրատեսակների արտադրություն, երբ ներդրանքի նույն քանակով կարելի է ստանալ ավելի շատ կամ ավելի կատարյալ արտադրանք: Արտադրողականությունը հսկայական չափերով ավելացրած գյուտերից են շոգեքարշը, պողպատի արտադրության բենեմերյան տեխնոլոգիական գործընթացը, ներքին այրման շարժիչը և ռեակտիվ շարժիչը: Հիմնական տեխնոլոգիական փոփոխություններն ընդգրկում են արտադրանքի այնպիսի գյուտեր, ինչպիսիք են հեռախոսը, ռադիոն, ինքնաթիռը, ձայնագիրը և հեռուստատեսությունը: Արդի դարաշրջանի ամենաակնհայտ տեխնոլոգիական փոփոխությունները տեղի են ունենում էլեկտրոնիկայի և համակարգիչների արտադրության մեջ, որտեղ գրպանի դյուրակիր համակարգիչները գերազանցում են 1960-ական թվականների ամենաարագագործ համակարգիչներին: Այս գյուտերը տեխնոլոգիական փոփոխության առավել ցայտուն օրինակներ են, սակայն տեխնոլոգիական փոփոխությունը փաստորեն փոքր և մեծ բարելավումների շարունակվող գործընթացն է, ինչն ապացուցվում է այն համագամանքով, որ Միացյալ Նահանգներն արդեն շնորհել է երեք միլիոնից ավել արտոնագիր, և դեռ կան լրացուցիչ միլիոնավոր փոքր կատարելագործումներ, որոնք կազմում են տնտեսության առաջընթացի բաղկացուցիչ մասը:

Տեխնոլոգիան առավելապես առաջ է ընթանում հանդարտ և աննկատ իրականացվող փոքր բարելավումներով, որոնք բարձրացնում են արտադրանքի որակը կամ ավելացնում արտադրանքի քանակը: Սակայն երբեմն տեխնոլոգիական փոփոխությունները լրագրային ցայտուն խորագրեր և անմոռանալի տեսապատկերներ են հարուցում: Պարսից ծոցի պատերազմի ժամանակ աշխարհը ցնցվել էր այն վիթխարի առավելությունից, որ Միացյալ Նահանգներն ու իր դաշնակիցները ունեին տեխնոլոգիապես կատարելագործված այնպիսի զինատեսակների շնորհիվ, ինչպիսիք են «Արելս» տիպի ինքնաթիռները, «խելացի» ռումբերը, հակաիրթիռային իրթիռները,

ընդդեմ մի հակառակորդի, որը գինված էր առնվազն մի քանի տարվա հնություն ունեցող տեխնոլոգիայով: Զաղաքացիական բնագավառում տեխնոլոգիական առաջխաղացումների դերը նվազ չէ շուկայական տնտեսության պայմաններում կենսամակարդակի բարձրացման մեջ ունեցած ավանդով:

Ինչպե՞ս կարող ենք տեխնոլոգիական փոփոխությունը ներկայացնել աճի նեոդասական կադապարում: Տեխնոլոգիական փոփոխությունը նշանակում է հիմնական միջոցների և աշխատուժի նույն ներդրանքով ավելի շատ ապրանքների արտադրություն: Տեխնոլոգիական փոփոխությունը տեղաշարժում է ԱՄՆ-ն:

Աճի մեր սխեմայում տեխնոլոգիական փոփոխությունը սահմանային արդյունքի կտրը տեղաշարժում է դեպի դուրս և վերև, ինչպես ցույց է տրված 12-2 նկարի ծախս կողմում, իսկ գործոն-զին սահմանը տեղաշարժում է դեպի դուրս, ինչպես ցույց է տրված 12-2 նկարի աջ կողմում:

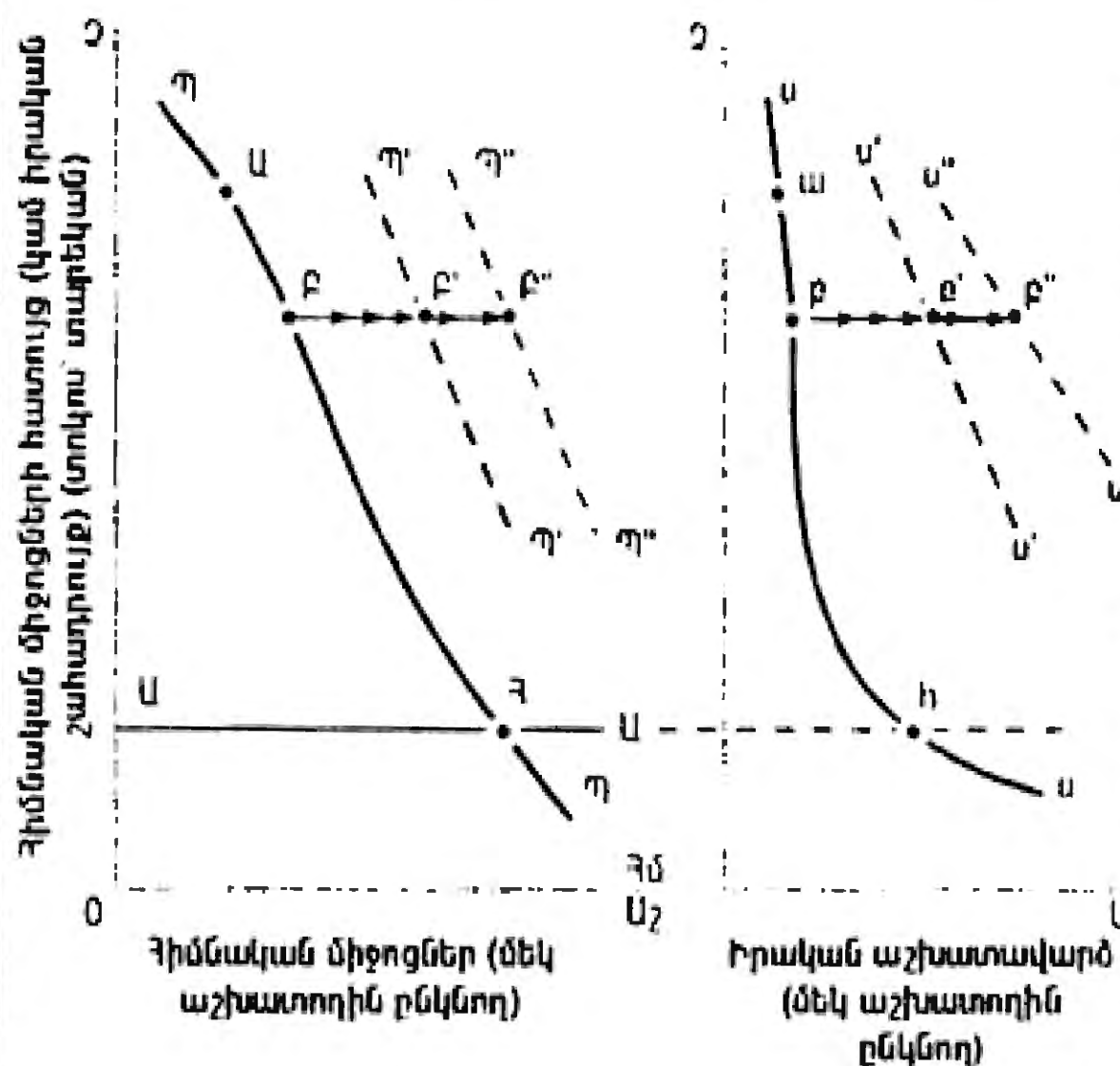
12-3 նկարը ներկայացնում է տնտեսության աճի կարևոր մեկնաբանությունը: Այս գծագրերը ցույց են տալիս, որ գյուտերը տնտեսությունը հաստատուն արտադրանքով, շահադույլներով և աշխատավարձի դուրսբաշխումով կայուն իրավիճակի հասցնելու փոխարեն ավելացնում են ներդրանքի յուրաքանչյուր միավորից ստացվող արտադրանքի քանակը: Տեխնոլոգիական առաջադիմության շնորհիվ մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքը, հիմնական միջոցներն ու աշխատավարձը ժամանակի ընթացքում աճում են՝ առանց իրական շահադույլի նվազման: Գյուտերն ավելացնում են հիմնական միջոցների արտադրողականությունը և ի չիք դարձնում նվազող շահադույլի օրենքը: Նվազող հատույցի և զարգացող տեխնոլոգիայի միջև տեղի ունեցող մրցավազքում տեխնոլոգիան մի քանի պտույտ առաջ է անցել:

Գյուտերի կողմնակալություն: Ոչ բոլոր գյուտերն են անկողմնակալ: Գյուտերի մի մասը բարենպաստ է հիմնական միջոցների, իսկ մյուս մասը՝ աշխատուժի համար: Օրինակ՝ մեքենաները և տրակտորները կրճատում են աշխատուժի պահանջարկը և ավելացնում հիմնական միջոցների պահանջարկը: Այդ պատճառով դրանք կոչվում են «աշխատուժի խնայող գյուտեր», և աշխատավարձի համեմատությամբ ավելացնում են շահույթը: Այն գյուտերը, որոնք ավելի շատ կրճատում են հիմնական միջոցների պահանջարկը, քան աշխատուժի պահանջարկը (ինչպես, օրինակ, բազմահեռքափոխ աշխատանքային օրերի սահմանումը), կոչվում են «հիմնական միջոցներ խնայող», և շահույթի համեմատ բարձրացնում են աշխատավարձը: «Չեզոք գյուտերը», գտնվելով այս երկու տեսակ գյուտերի միջև, տարբեր գործոն-

ա) Տեխնոլոգիական առաջընթացն ավելացնում է հիմնական միջոցների հատույցը

բ) . . . և տեղաշարժում է գործոն-գին սահմանը

Նկար 12-3. Տեխնոլոգիական առաջընթացը տեղաշարժում է կորերը՝ ավելացնելով արտադրանքը և աշխատավարձը

Տեխնոլոգիական առաջընթացն ավելացնում է հիմնական միջոցների արտադրողականությունն ու այն արտադրանքը, որը կարող է փոխհատուցել արտադրության գործոնները։ Այսպիսով, հիմնական միջոցների արտադրողականությունը u -ից տեղափոխվում է u' -ի, իսկ գործոն-գին սահմանը ab -ից տեղաշարժվում է դեպի $a'b'$ ։ Այս դեպի աջ տեղաշարժերը ժամանակի ընթացքում ապահովում են ավելի բարձր արտադրողականություն և աշխատավարձ (ինչպես ցույց են տալիս a -ից a' և b -ից b' կատարվող տեղաշարժերը)։

Պատմականորեն հիմնական միջոցների նվազող հատույցը փոխհատուցելու համար տեխնոլոգիական փոփոխությունների տեմպը բավական արագ էր՝ շահադրույթի և եկամտի համարյա անփոփոխ պայմաններում, այն դեպքում, երբ իրական աշխատավարձը հաստատուն կերպով աճում էր։

ների հարաբերական պահանջարկի կամ հատույցի վրա նշանակալից ազդեցություն չեն գործում։ Գյուտերը, սկսած արդյունաբերական հեղաշրջման ժա-

մանակներից, հավասարակշռել են աշխատուժե-խնայողություն նժարները³։

³ Մատուցային հասարակության վրա գյուտերի ազդեցությունը տնտեսագետներին մտախոհել է դեռևս արդյունաբերական հեղաշրջման ժամանակներից։ Այս գլխում մենք ինտրավորություն կունենանք վերլուծելու մրցակցային տնտեսության պայմաններում գյուտերի և աճի նմանօրինակները։ Հետևյալ օրինակը կարող է կենսական նշանակություն ունենալ մարդկության համար։ Այսօր ոմանք պնդում են, թե ռոբոտներն ու համակարգիչները մարդկանց տնտեսապես անգործունակ կդարձնեն։ Ըստ այդ տեսակետի, մարդկային աշխատուժը կհետևի ձիու պատ-

մական դերին՝ հիմնական տնտեսական գործոն վիճելուց փոխարկվելով սոսկ պերճանքի առարկայի։

Այս տեսակետը վերլուծելու համար վերհիշեք, որ ռոբոտներն այլ տեսակի հիմնական ապրանք են։ Անուիտետ, տնտեսության ռոբոտացումը ենթադրում է, որ գյուտերը մեծապես աշխատուժե խնայող են, և որ արդյունքում իրական շահադրույթը կտրուկ կաճի, իսկ աշխատավարձը կնվազի։ Այսպիսով, Ամերիկայի ռոբոտացման ընթացքը բնութագրող կարևոր փոփոխական ցուցանիշը հիմնական միջոցների հատույցի տեղաշարժերն են։

Բ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ՀԱՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Այսպիսով մենք ավարտեցինք տնտեսական աճի վերաբերյալ հիմնական տեսական մոտեցումների մեր ուսումնասիրությունը։ Առաջավոր շուկայական տնտեսություններում տնտեսական աճը մեծապես ախայմանավորված է ներդրանքի (մասնավորապես աշխա-

տուժի և հիմնական միջոցների) աճով և տեխնոլոգիական փոփոխությամբ։ Բայց ինչպիսի՞ք են աշխատուժի, հիմնական միջոցների և տեխնոլոգիայի հարաբերական ներդրումները։ Այս հարցին պատասխանելու համար անդրադառնում ենք աճի հաշվարկ

անվան տակ հայտնի մի օգտակար մոտեցման և աճի քանակական տեսակետների վերլուծությանը:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ՓԱՍՏԵՐԸ

Սիմոն Կուզնեցի, Էդվարդ Դեմիտսկի, Դեյլ Յորգենսոնի և շատ ուրիշների կողմից տվյալների տքնաքան հավաքման, ազգային հաշիվների ստեղծման ու վերլուծության շնորհիվ կարող ենք զատորոշել Միացյալ Նահանգների և այլ առաջավոր երկրների տնտեսական զարգացման մի քանի օրինակներ: 12-4 ճկարը ցույց է տալիս այս դարում Միացյալ Նահանգների տնտեսության զարգացման առանցքային ուղղությունները: Նման պատկերներ բնորոշ են արդյունաբերական զարգացած երկրների մեծ մասի համար:

12-4(ա) ճկարը ցույց է տալիս իրական ՀՆԱ-ի, հիմնական միջոցների պաշարի և բնակչության թվի փոփոխությունների հակումները: 1900 թվականից սկսած բնակչությունն ու զբաղվածությունն ավելի քան եռապատկվել են: Միևնույն ժամանակ ֆիզիկական հիմնական միջոցների պաշարներն աճել են համարյա տասն անգամ: Այսպիսով, մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների քանակությունը (ՀՆԱ/Հարաբերությունը) աճել է համարյա երեք անգամ: Ակնհայտ է, որ տեղի է ունեցել հիմնական միջոցների նշանակալի ընդլայնում:

Իսկ ի՞նչ է տեղի ունեցել արտադրանքի աճի հետ: Արտադրանքն աճել է ավելի փոքր արագությամբ, ինչը տեղի կունենար տեխնոլոգիական փոփոխությունն անտեսող մի կադասարում: Ոչ Այն, որ 12-4(ա) ճկարում արտադրանքի կորը ոչ թե գտնվում է երկու գործոնների կորերի միջև, այլ փաստորեն անցնում է հիմնական միջոցների կորի վերևով, ցույց է տալիս, որ տեխնոլոգիական առաջընթացը բարձրացրել է հիմնական միջոցների և աշխատանքի արտադրողականությունը:

Իսկապես, 12-4(բ) ճկարում ցույց է տրված, որ հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերությունը ժամանակի ընթացքում անկում է ապրել և ոչ թե աճել, ինչը սպասվում էր առանց տեխնոլոգիական առաջադիմության հիմնական միջոցների կուտակման կադասարում:

Սովորական մարդը տնտեսության մասին դատում է ըստ աշխատանքի դիմաց ստացված աշխատավարձի, որը 12-4(գ) ճկարում ցույց է տրված իրական աշխատավարձի (կամ՝ ըստ գնաճի ճշտված աշխատավարձի) արտահայտությամբ: Աշխատավարձն այս դարի մեծ մասում դրսևորել է տպավորիչ մի աճ, որը կանխատեսելի է հիմնական միջոցներ-աշխատում հարաբերության աճի և կայուն տեխնոլոգիական առաջընթացի պայմաններում:

Իրական շահադրույքը (այսինքն՝ փողի շահադրույքը՝ հաճած գնաճը) ցույց է տրված 12-4(դ) ճկարում: Գործարարության պարբերաշրջանների և պատերազմների ժամանակ շահադրույքների և եկամտի չափերը մեծապես տատանվել են, բայց ամբողջ ժամանակահատվածում խիստ վայրկյանների հակվածություն չեն ցուցաբերել: Միգուցե զուգահեռությամբ կամ այս պատկերի խորքում ընկած ինչ-որ տնտեսական մեխանիզմի շնորհիվ, տեխնոլոգիական փոփոխությունը համարյա միշտ մոտավորապես համակշռել է նվազող հատույքը:

12-4(զ) ճկարում մեկ աշխատող-ժամին ընկնող արտադրանքը ցույց է տրված հոծ սև կորով: Ինչպես կարելի էր սպասել, հիմնական միջոցների ընդլայնման և տեխնոլոգիական առաջընթացի հետևանքով ԲԱՆ-ը կայունորեն աճել է՝

Այն փաստը, որ աշխատավարձն աճել է նույն չափով, ինչ որ մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքը, չի նշանակում, թե աշխատուժը կլանել է արտադրողականության աճի բոլոր պտուղները: Ավելի շուտ դա նշանակում է, որ այդ ժամանակահատվածում աշխատուժը տիրել է ամբողջ արտադրանքի մոտավորապես կեսին՝ հիմնական միջոցներին թողնելով համարյա մույն հարաբերական մասնաբաժինը: Իրականում, 12-4(զ) ճկարի մանրագծին դիտարկումը ցույց է տալիս, որ անցած ինը տասնամյակների ընթացքում իրական աշխատավարձն աճել է մի փոքր ավելի արագ, քան մեկ աշխատող-ժամին ընկնող արտադրանքը: Այս հակվածությունը նշանակում է, որ ՀՆԱ-ի մեջ աշխատուժի մասնաբաժինն ունի թեթևակիորեն մեծանալու, իսկ հիմնական միջոցներինը՝ մի փոքր նվազելու հակում:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՅՈՐՁ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Զարգացած երկրների տնտեսության պատմությունը կարելի է ամփոփել՝ նշելով նրա մոտավորապես հետևյալ հակվածությունները:

Հակվածություն 1: Բնակչությունն ու աշխատուժն աճել են, բայց շատ ավելի համեստ չափերով, քան հիմնական միջոցները, ինչը հանգեցրել է հիմնական միջոցների խորացման:

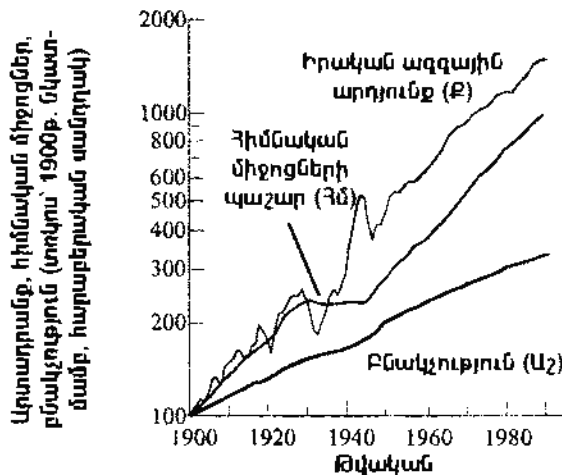
Հակվածություն 2: Տեղի է ունեցել իրական աշխատավարձի չափերի խիստ աճ:

Հակվածություն 3: Երկարաժամկետ հեռանկարում ազգային եկամտի մեջ աշխատավարձի և ռոճիկների մասնաբաժինն աճել է չնչին չափով:

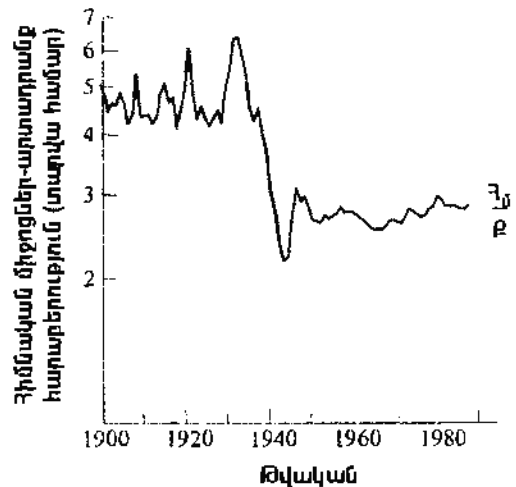
Հակվածություն 4: Եղել են իրական շահադրույքների և շահույթների չափերի խոշոր տատանումներ, առանձնապես գործարարության պարբերա-

Տնտեսական աճի օրինակներ

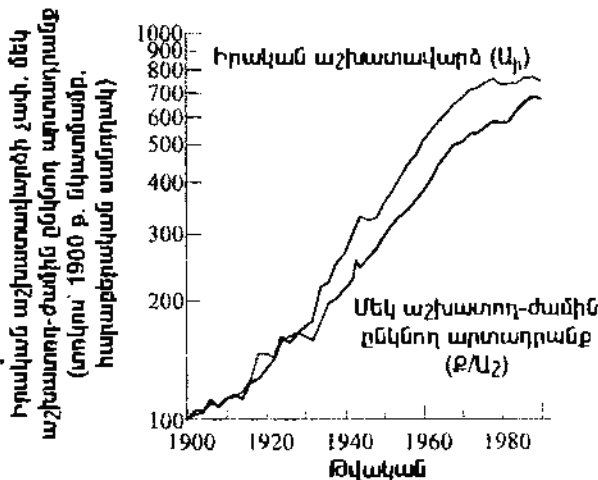
ա) Արտադրանք, աշխատուժ, հիմնական միջոցներ

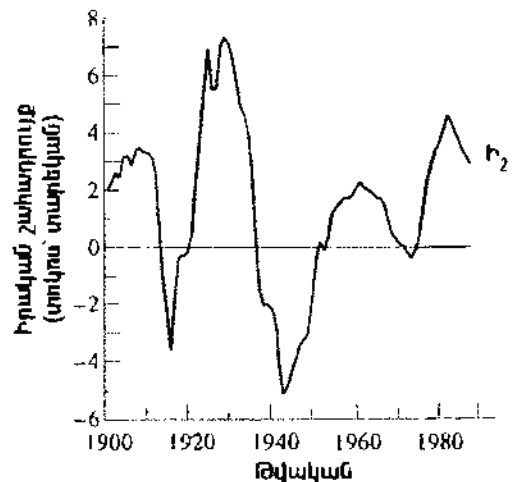
բ) Հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերություն

գ) Իրական աշխատավարձ և մեկ աշխատող-ժամին ընկնող արտադրանք

դ) Իրական շահադրույք

Սկար 12-4. Տնտեսական աճը երկարաժամկետ հեռանկարում ցուցաբերում է տպավորիչ օրինաչափություններ

ա) Հիմնական միջոցների պաշարն ավելի արագ է աճել, քան բնակչությունն ու աշխատուժի առաջարկը: Չնայած դրան, ամբողջ արտադրանքը մույնիսկ ավելի արագ է աճել, քան հիմնական միջոցները:

բ) Հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերությունը կտրուկ նվազել է քսաներորդ դարի առաջին կեսին, բայց վերջին չորս տասնամյակների ընթացքում մնացել է կայուն:

գ) Իրական աշխատավարձն աճել է կայունորեն և մի փոքր ավելի արագ, քան մեկ աշխատող-ժամին ընկնող միջին արտադրանքը: Ուշադրություն դարձրեք 1973 թվականից սկսած արտադրանքի, իրական աշխատա-

վարձի և արտադրողականության աճի դանդաղելու վրա: Արտադրողականության աճի դանդաղելն արդյո՞ք ազդարարում է արդյունաբերական հեղաշրջման ավարտը:

դ) Իրական շահադրույքն այս դարի ընթացքում որևէ հակվածություն չի ունեցել: Սա նշանակում է, որ տեխնոլոգիական փոփոխությունը փոխհատուցել է հիմնական միջոցների կուտակման հետևանքով առաջացող նվազող հատույքը: (Սկզբուրդ՝ ԱՄՆ-ի առևտրի և աշխատանքի վարչություններ, համերկայային պահուստի խորհուրդ, մարդահամարի բյուրո և Ջոն Բենդրիկի պատմագիտական ուսումնասիրություններ):

շրջանների ժամանակ, բայց այս դարում ուժեղ վայրիվերումների հակվածություն չի դիտվել:

Հակվածություն 5: Կայունորեն աճելու փոխարեն, ինչը կարելի էր կանխատեսել նվազող հատույցի օրենքի հիման վրա, հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերությունը 1900 թվականից սկսած իրականում նվազել է: Ասկայն 1950 թվականից սկսած փոփոխությունը փոքր է:

Հակվածություն 6: Բնաներորդ դարի մեծ մասի ընթացքում ազգային խնայողության և ներդրումների հարաբերությունները ՀԱԱ-ին կայուն են եղել: Ասկայն 1980 թվականից սկսած համերկային բյուջեի մեծ բացը հանգեցրել է ազգային խնայողությունների կտրուկ նվազման:

Հակվածություն 7: Գործարարության պարբերաշրջանների ներգործությունների վերացումից հետո ազգային արտադրանքն աճել է տարեկան միջին հաշվով մոտ երեք տոկոսով: Արտադրանքի աճը եղել է շատ ավելի մեծ, քան հիմնական միջոցների, աշխատուժի և ռեսուրսների ներդրանքի աճի տեսակարար միջինը՝ ենթադրելով, որ տնտեսական աճի մեջ տեխնոլոգիական նորաստեղծությունը խաղացել է գլխավոր դերը:

Տնտեսական աճի հակվածությունների առթիվ անհրաժեշտ է կատարել մի զգուշացում: Այս հակվածությունների կայուն առկայությունը կարող է մեկնաբանվել այնպես, որ իբր դրանք ծնող են բերել որոշակի անխուսափելիություն և կարելի է սպասել, որ մեր տնտեսությունը միշտ ապահովվելու է մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի, իրական աշխատավարձի և իրական արտադրանքի արագ աճ:

Բայց հաստատուն աճի այս տեսակետին չպետք է համաձայնել, քանի որ այն սխալ է ընկալում պառնոթյան և տնտեսագիտական տեսության դասերը: Զնայած նշված հակվածություններն իրոք շարունակաբար առկա են եղել, ավելի ուշադիր զննումը ցույց է տալիս, որ մեկ տասնամյակ կամ ավելի երկար ժամանակահատվածում տեղի են ունեցել տատանումներ կամ շեղումներ: Ավելին, չկա որևէ տեսական հիմնավորում, թե ինչու տեխնոլոգիական նորաստեղծությունը միշտ պետք է մնա բարձր մակարդակի վրա և հավիտյանս բարձրացնի կենսամակարդակը: Վերջապես, նվազող հատույցը կարող է դառնալ ավելի նշանակալի կամ հնարավոր է, որ աղտոտման կամ շրջակա միջավայրին սպառնացող համընդհանուր վտանգի դեմ պայքարելու աստիճանականությունը կարող է գերակշռել տեխնոլոգիական փոփոխություններին: 1973 թ. հաջորդած ժամանակաշրջանում արտադրանքի աճը, իրական աշխատավարձի և մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի ընդգծված

դանդաղումը հիշեցնում է, որ չկա տնտեսական կամ տեխնոլոգիական որևէ պատճառ, որի հետևանքով ապագայում ևս պետք է շարունակվի նախորդ դարի ընթացքում տեղի ունեցած անշեղ աճը:

ԽԱՌԸ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԸ

Զնայած տնտեսության պատմության յոթ հակվածությունները մասն չեն քիմիայի անփոփոխ օրենքներին, այնուամենայնիվ, դրանք նկարագրում են տնտեսական զարգացման հիմնական փաստերը: Բայց դրանք որքանով են համապատասխանում տնտեսական զարգացման տեսություններին:

II և I հակվածությունները՝ ավելի բարձր աշխատավարձ, երբ հիմնական միջոցները խորանում են, շատ ավելի համապատասխանում են արտադրության և բաշխման դասական և նեոդասական տեսություններին: III հակվածությունը, ըստ որի աշխատավարձի մասնաբաժինն աճել է, բայց շատ դանդաղ, մի հետաքրքիր զուգակցությամբ ներդաշնակում է արտադրության ֆունկցիաների մի մեծ խմբի հետ, որոնք Զ-ն կապում են Աշ-ի և Հմ-ի հետ:

Ասկայն IV և V հակվածությունները զգուշացնում են, որ նեոդասական տեսությունը միշտ չէ ստատիկ վիճակում: Շահույթի հաստատուն չափը և նվազող կամ հաստատուն հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերությունը չեն կարող իրականանալ, եթե Հմ/Աշ հարաբերությունն աճի անփոփոխ տեխնոլոգիայի պայմաններում: Ի մի բերված վիճակում դրանք հակասում են խորացող հիմնական միջոցների պայմաններում նվազող հատույցի հիմնական օրենքին: Հետևաբար, ժամանակակից տնտեսական աճի յոթ հակվածությունները բացատրելու համար մենք պետք է ընդունենք տեխնոլոգիական առաջընթացի հիմնական դերը: Իսկապես, աչքի առաջ ունենալով ժամանակակից տնտեսության մեջ գիտության, տեխնոլոգիայի և ինժեներական մտքի խաղացած դերի խոսուն օրինակները, դժվար կլիներ անտեսել զարգացող տեխնոլոգիայի նշանակությունը:

Նշված հակվածությունները հաստատում են 12-3 նկարում ցույց տրված տեխնոլոգիական առաջադիմության վարկածը: Այդ նկարը պատկերում է տնտեսական մի զարգացում, որը համատեղելի է առաջինից մինչև յոթերորդ հակվածությունների հետ: Դեպի նվազող հատույց հասկումը համակշռված է տեխնոլոգիական փոփոխությամբ, երբ իրական շահադրույքը քիչ է փոխվում, իսկ աշխատավարձի չափն աճում է մի փոքր ավելի արագ, քան մեկ շնչին ընկնող արտադրանքը:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ԱՂՔՅՈՒՐՆԵՐԸ

Միայն հակվածություններով և տեսություններով տնտեսագետները չեն բավարարվել: Որոշեր Սոլոուի, Ջոն Բենդիկսի և Էդվարթ Դենիսոնի գլխավորությամբ տնտեսության հնագետներն սկսել են պեղել տնտեսական զարգացման աղբյուրները: Հենվելով տեսությունների վրա, ինչպես նաև զննելով 12-4 նկարում պատկերված հակվածությունները, հիմա ավելի լավ ենք հասկանում, թե երկրներն ինչու են բարգավաճում:

ԱՃԻ ՀԱՇՎԱՐԿԻ ՄՈՏԵՑՈՒՄԸ⁴

Տնտեսական աճի մանրամասն ուսումնասիրությունները հենվում են այսպես կոչված աճի հաշվարկի վրա: Այս տեխնիկան նման չէ նախորդ գլուխներում հանդիպած հաշվեշիջումներին՝ կամ ազգային արդյունքի հաշվապահությանը: Ավելի շուտ, դա մի եղանակ է այն բաղադրիչների սպառիչ հաշվարկի համար, որոնք հանգեցնում են աճի դիտվող հակվածություններին:

Նկար 12-3-ում ցույց տրված պարզ կադասարում արտադրանքի աճը՝ (Բ), կարող է տրոհվել երեք առանձին աղբյուրների՝ աշխատուժի աճի (Ա₂), հիմնական միջոցների աճի (Հ_մ) ու նաև՝ տեխնոլոգիական փոփոխության: Մի պահ անտեսելով տեխնոլոգիական փոփոխությունը, ծավալի հաստատուն հատույցի վերաբերյալ ենթադրությունը կնշանակի, որ Ա₂-ի մեկ տոկոս աճը Հ_մ-ի մեկ տոկոս աճի հետ միասին հանգեցնում է արտադրանքի մեկ տոկոս աճի:

Բայց ենթադրենք, թե Ա₂-ն աճում է մեկ տոկոսով, իսկ Հ_մ-ն՝ հինգ: Գալթակոյիչ է, բայց սխալ, կարծել, թե Բ-ն կաճի երեք տոկոսով՝ մեկի և հինգի պարզ միջինի չափով: Իսկ ինչու՞ է սխալ: Որովհետև երկու գործոններն անհրաժեշտաբար հավասար ներդրում չունեն արտադրանքի մեջ: Ավելի շուտ, այն փաստը, որ ազգային եկամտի երեք քառորդը զալիս է աշխատուժից, մինչդեռ միայն մեկ քառորդն է զալիս հիմնական միջոցներից, ենթադրում է, որ աշխատուժի աճն ավելի մեծ ներդրում կունենա արտադրանքի մեջ, քան հիմնական միջոցների աճը:

Եթե աշխատուժի աճի ներդրումը երեք անգամ ավելի ծանրակշիռ է, քան Հ_մ-ինը, ապա կարող ենք ստանալ հետևյալ պատասխանը՝ Բ-ն կաճի տարեկան 2%-ով (= 1 %-ի 3/4-ը + 5 %-ի 1/4-ը): Ներդրանքների աճին գումարում ենք տեխնոլոգիական փոփոխությունը և այդպիսով ստանում աճի բոլոր աղբյուրները:

Այսպիսով, արտադրանքի տարեկան աճը ստացվում է աճի հաշվարկի հիմնական հավասարումից՝

$$\text{Բ-ի աճի \%} = 3/4 (\text{Ա}_2\text{-ի աճի \%}) + 1/4 (\text{Հ}_\text{մ}\text{-ի աճի \%}) + \text{ՏՓ (1)},$$

որտեղ ՏՓ-ն ներկայացնում է տեխնոլոգիական փոփոխությունը (կամ ընդհանուր գործոնային արտադրողականությունը), որը բարձրացնում է արտադրողականությունը, իսկ 3/4-ը և 1/4-ը տնտեսական աճի մեջ յուրաքանչյուր ներդրանքի հարաբերական ավանդն են, որոնք որոշվում են ազգային եկամտի մեջ դրանց հարաբերական մասնաբաժինների հիման վրա (իհարկե, եթե գործոնների հարաբերական մասնաբաժինները փոփոխվեն, ապա նշված կոտորակները կփոխարինվեն նորերով):

Մեկ աշխատողին ընկնող աճը բացատրելու համար կարող ենք Ա₂-ն արտաքսել որպես առանձին աղբյուր: Այժմ, օգտվելով այն փաստից, որ հիմնական միջոցներին ընկնում է արտադրանքի մեկ քառորդը, (1) հավասարումից կստանանք

$$\text{Բ/Ա}_2\text{-ի աճի \%} = \text{Բ-ի աճի \%} - \text{Ա}_2\text{-ի աճի \%} = 1/4 (\text{Հ}_\text{մ}\text{/Ա}_2\text{-ի աճի \%}) + \text{ՏՓ (2)}$$

Այս առնչությունը պարզորոշ ցույց է տալիս, թե հիմնական միջոցների խորացումն ինչպես է ազդում մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի վրա, երբ տեխնոլոգիական առաջընթացը զրո է: Մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքն աճում է մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների աճի մեկ քառորդին հավասար արագությամբ՝ արտադրելով նվազող հատույցի օրենքը:

Մնում է վերջին հարցը. Բ-ի աճը, Հ_մ-ի աճը, Ա₂-ի աճը, ինչպես նաև Հ_մ-ի և Ա₂-ի մասնաբաժինները չափել կարող ենք, բայց ինչպե՞ս չափենք ՏՓ-ն (տեխնոլոգիական փոփոխությունը): Դա չենք կարող: ՏՓ-ն պետք է ընդունել որպես մնացորդ կամ տարբերություն, որը կմնա արտադրանքի և ներդրանքի այլ բաղադրիչները որոշելուց հետո: Այսպիսով, եթե զննենք վերևի հավասարումը, ՏՓ-ն կարելի է հաշվել (1) հավասարման միջոցով՝ համեմատ գործողությամբ.

$$\text{ՏՓ-ն} = \text{Բ-ի աճի \%} - 3/4 (\text{Ա}_2\text{-ի աճի \%}) - 1/4 (\text{Հ}_\text{մ}\text{-ի աճի \%}) \quad (3)$$

Այս հավասարումը հնարավորություն է ընձեռում պատասխանելու տնտեսական աճին վերաբերող չափազանց կարևոր հարցերի: Մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի աճի ո՞ր մասն է պայմանավորված հիմնական միջոցների խորացմամբ և ո՞ր մասը՝ տեխնոլոգիական առաջընթացով: Հասարակության առաջադիմությունը արդյո՞ք հիմնականում խնայողության և ընթացիկ սպառման սահմանափակման

⁴ Այս ընճարկումն առնչվում է բարդ թեմաների հետ, այնպես որ դառնալից է համառոտակի ուսումնասիրողներն անմիջապես կարող են անցնել հաջորդ «Մանրամասն ուսումնասիրություններ» բեմային:

հետևանք է: Թե՛ մեր աճող կենսամակարդակը գյուտարարների հնարամտության և նորարար ձեռնարկների խիզախ գործունեության հատուցումն է:

Թվային օրինակ: Արտադրանքի աճի մեջ աշխատուժի, հիմնական միջոցների և այլ գործոնների ներդրումները որոշելու համար վերևում բերված P/U_2 հարաբերության աճի մեջ տեղադրենք 1900-1991 թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածի համապատասխան թվերը: Սկսած 1900 թվականից U_2 -ն տարեկան աճել է 1,3 %-ով, Σ -ն 2,5 %-ով, իսկ P -ն 3,1 %-ով: Այսպիսով, թվաբանական գործողություններով ստանում ենք, որ

$$P/U_2\text{-ի աճի } \% = 1/4 (\Sigma U_2\text{-ի աճի } \%) + S\Phi,$$

հետևաբար՝

$$1,8 = 1/4 (1,2) + S\Phi = 0,3 + 1,5.$$

Այսպիսով, մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի տարեկան 1,8 տոկոս աճի 0,3 տոկոսն արդյունք է հիմնական միջոցների խորացման, իսկ ապշեցուցիչ տարեկան 1,5 տոկոսը ստացվում է $S\Phi$ -ից:

ՄԱՆՐԱՄԱՍՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ավելի լիարժեք ուսումնասիրությունները ճշտում են բերված պարզ հաշվարկը, բայց համագեցնում են նույնամանի եզրակացությունների: Այդուսակ 12-1-ը ներկայացնում է եղվարթ Դենիսոնի և աշխատանքի վաղջության կողմից 1948-1989 թթ. ժամանակահատվածում աճի աղբյուրների ուսումնասիրության արդյունքները: Այդ ժամանակահատվածում արտադրանքը (չափված որպես մասնավոր գործարար հատվածի համախառն արտադրանք) աճել է միջինը տարեկան 3,3 տոկոսով: Ներդրանքը (հիմնական միջոցներ, աշխատուժի և հող) ավելացել է տարեկան 1,9 տոկոսով, իսկ ընդհանուր գործունային արտադրողականությունը՝ արտադրանքի աճից հանած բոլոր ներդրանքների կշռված գումարի աճը, կազմել է տարեկան միջինը 1,4 տոկոս:

Միացյալ Նահանգներում արտադրանքի աճի մեկ երկրորդից մի փոքր ավելի մասը կարելի է վերագրել աշխատուժի և հիմնական միջոցների աճին: Մնացած աճը մնացորդային մի մեծությու է, որը կարելի է վերագրել կրթությանը, նորաստեղծությանը, ծավալարդյունքին, գիտական առաջընթացին և մյուս գործոններին:

Աճի հաշվարկը տնտեսական աճի ըմբռնման համար շատ օգտակար է: Օրինակ, չատեր են մտորել այս դարի ընթացքում այնպիսի երկրների աճի աղբ-

յուրների մասին, ինչպիսիք են ճապոնիան և Խորհրդային Միությունը:

Օգտագործելով աճի հաշվարկը, գիտնականները գտել են այս առեղծվածի որոշ զարմանալի պատասխաններ՝ երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ընկած ժամանակահատվածի մեծ մասում ճապոնիայի Σ -ն զարմանալիորեն աճել է տարեկան տասը տոկոսով: Փորձնական տվյալների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դա մասունք ներդրանքների շատ արագ աճի արդյունք է: Բացի դրանից, այդ ընթացքում ճապոնիան մյուս արդյունաբերական երկրների համեմատությամբ ունեցել է չափազանց արագ տեխնոլոգիական փոփոխություններ:

Խորհրդային Միությունում աճի վերլուծությունը ցույց է տալիս մի այլ պատկեր. ուսումնասիրություն-

Տարբեր տարրերի ներդրումը իրական Σ -ի մեջ, Միացյալ Նահանգներ, 1948-1989 թթ.

	Տոկոս տարեկան	Տոկոս ամբողջի նկատմամբ
Իրական Σ -ի աճ	3,3	100
Ներդրանքների մասնաբաժին		
Հիմնական միջոցներ	1,9	58
Աշխատուժի	1,2	37
Հող	0,7	21
Ընդհանուր գործունային արտադրողականության աճ	0,6	0
Կրթություն	1,4	42
Կրթություն	0,4	12
Առաջընթաց գիտելիքների մեջ և այլ գործոններ	1,0	30

Այդուսակ 12-1. Տնտեսական աճի մեջ կրթության և գիտելիքների առաջընթացի ներդրումը գերակշռում է հիմնական միջոցների ներդրմանը

Մասնավոր գործարար հատվածում աճի հաշվարկի տեխնիկան օգտագործող ուսումնասիրությունները Σ -ի աճը տրոհում են ըստ ներդրում ունեցող գործոնների: Այս ուսումնասիրությունները բացահայտել են, որ արտադրանքի աճի 37 տոկոսը պայմանավորված է հիմնական միջոցներով կրթությամբ, տեխնոլոգիական փոփոխությամբ և այլ աղբյուրները պայմանավորում են Σ -ի ամբողջ աճի 42 տոկոսը և մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի աճի կեսից ավելին: (Այդուսակ՝ Edward F. Denison, *Trends in American Economic Growth, 1929-1982* (Brookings, Washington, D.C. 1985); ԱՄՆ-ի աշխատանքի վարչություն, «Multifactor Productivity Measures, 1988 and 1989», March, 1991):

ների մեծ մասի համաձայն, Խորհրդային Միությունը բուռն կերպով աճել է 1930 թվականից մինչև 1960-ական թվականների կեսերն ընկած ժամանակահատվածում: Սակայն, ըստ երևույթին, աճի մեծ չափը առաջին հերթին ստացվել է հիմնական միջոցների և աշխատուժի ներդրանքի բռնի աճի շնորհիվ: Անցած կես դարի ընթացքում Խորհրդային Միության ընդհանուր գործունային արտադրողականության աճի գնահատված չափը եղել է ավելի փոքր, քան Միացյալ Նահանգներին: Ըստ ուսումնասիրությունների վերջին տասնամյակի վերականգնման ընթացքում Խորհրդային Միությունում տեղի է ունեցել ընդհանուր գործունային արտադրողականության *նվազում*:

ԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՃԻ ԴԱՆՂԱՂՈՒՄ

Ավելի վաղ արդեն նշել ենք, որ Միացյալ Նահանգներում արտադրանքի և արտադրողականության արագ աճը կտրուկ դանդաղեց մոտավորապես 1973 թվականին: Հակավածությունից այս շեղումը, որը կոչվում է արտադրողականության *դանդաղում*, ցույց է տրված է 12-4(գ) նկարում, որից երևում է, որ աշխատանքի արտադրողականության կորը (Բ/Աշ) 1970-ական թվականների սկզբներին սկսում է ավելի հարթ տեսք ստանալ: Ո՞րն է արտադրողականության աճի հանկարծակի դանդաղման պատճառը:

Հիմնական փաստերը ցույց են տրված 12-2 աղյուսակում, որը պարունակում է ԱՄՆ-ի տնտեսության արտադրողականության աճի տվյալները ինչպես ամբողջ գործարար հատվածի, այնպես էլ նրա տարբեր ենթահատվածների համար: Այս աղյուսակը ցույց է տալիս *աշխատանքի արտադրողականությունը*, որը չափվում է որևէ հատվածում արտադրված

ամբողջ արտադրանքի և այդ հատվածում ներգրավված մարդ-ժամերի քանակի հարաբերությամբ: Ինչպես կարող եք տեսնել, 1970-ական թվականներին աշխատանքի արտադրողականությունը նվազել է բոլոր հատվածներում՝ ամենակտրուկ անկումը կրելով ոչ արդյունաբերական հատվածում: Արտադրողականության ամենանշանակալի վատթարացումը տեղի ունեցավ հանքահանության, շինարարության և սպասարկման բնագավառներում: 1973 թվականից հետո ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ առանձին հատվածներում արտադրողականության աճի դանդաղումը բնութագրական է եղել բոլոր գլխավոր արդյունաբերական երկրների համար:

Արտադրողականության աճի նվազումը տնտեսագետների համար շարունակում է մնալ որպես մի առեղծված: Ըստ ուսումնասիրություններում մատնանշվում են ամերիկյան տնտեսության մեջ մի շարք անբարենպաստ գործոնների գուցաղիպումը, որոնց թվում են.

- 1960-ական թվականների վերջին և 1970-ական թվականների սկզբին չրջակա միջավայրի հետ կապված կարգավորումները առողջապահության և անվտանգության բարելավման նպատակներով ձեռնարկություններից պահանջեցին գումարներ ծախսել գործարանների և արտադրության կատարելագործման վրա, սակայն այս բարեփոխումները արտադրանքի աճի ցուցանիշներում չարձանագրվեցին: Ստորգետնյա հանքահանությանը այն ամենահատկանշական բնագավառներից մեկն էր, որտեղ արտադրողականությունը շեշտակիորեն ընկավ:
- 1970-ական թվականների սկզբին էներգակիրների գների աճը ձեռնարկություններին ստիպեց էներգիան փոխարինել այլ ներդրանքներով (աշ-

Աշխատանքի արտադրողականության աճն ըստ գործարար հատվածների, 1948–1989 թթ. (տարեկան միջին տոկոսային փոփոխություն)

Ժամանակաշրջան	Ամբողջ գործարարությունը	Գյուղատնտեսություն	Ոչ գյուղատնտեսություն	
			Արդյունաբերություն	Ոչ արդյունաբերություն
1948–1973	3,0	6,5	2,9	1,9
1973–1979	0,8	4,6	1,4	-0,1
1979–1989	1,3	3,3	3,6	0,4

Աղյուսակ 12-2. Աշխատանքի արտադրողականության աճն ըստ հատվածների

1973 թվականից հետո ամբողջ գործարար հատվածում աշխատանքի արտադրողականության աճը կտրուկ դանդաղեց, իսկ ամենաշեշտակի նվազումը տեղի ունեցավ ոչ արդյունաբերական հատվածներում, ինչպես, օրինակ, սպասարկման ոլորտում: Արդյունաբերության մեջ ար-

տադրողականության աճը վերականգնվեց 1980-ական թվականներին: (Աղբյուրը՝ տնտեսական խորհրդականների խորհուրդ, Մայիսգահի տնտեսական զեկուցագիր, 1987թ., ԱՄՆ-ի գյուղատնտեսության մախարարություն, աշխատանքի վիճակագրության բյուրո):

խատուծով և հիմնական միջոցներով): Դրա հետևանքով աճի մասին չափերի համեմատ աշխատուժի և հիմնական միջոցների արտադրողականությունը նվազեց:

- 1970-ական թվականներն ականատես էրան անվտանգ և ցածր վարձատրվող աշխատողների ներհոսքին դեպի ոչ արդյունաբերական չափափածոներ, առանձնապես դեպի սպասարկման այնպիսի ոլորտներ, ինչպիսին է պատրաստի սննդի շուկան: Այս գործընթացն արագորեն մեծացրեց զբաղվածության մասնաբաժինը ցածր արտադրողականության բնագավառներում և դրանով իսկ իջեցրեց արտադրողականության ընդհանուր աճը:

Արտադրողականության աճի դանդաղմանը նվիրված ուսումնասիրություններում հիշատակվող մյուս գործոններն են՝ քաղաքացիական հետազոտությունների և զարգացման վրա կատարվող ծախսերի ցածր մակարդակը, գործարանների և սարքավորումների վրա կատարվող ներդրումների նվազումը և ավելի բարձր գնաճը: Սակայն նշված բոլոր գործոններն էլ բացատրում են աճի դանդաղման պատճառների միայն մի մասը:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ԱՐԱՊԱՑՈՒՄԸ

Ի պատասխան արտադրողականության աճի դանդաղման, շատերն արտադրողականության աճի մասին

տեմպը վերականգնելու համար սկսեցին դիմել տնտեսավարման տարբեր քաղաքականությունների: Ի՞նչ քայլեր կարելի է ձեռնարկել աճն արագացնելու համար: Այս խնդիրն Էդվարդ Դենիսոնի կողմից մանրամասն ուսումնասիրվել է մի հետազոտության մեջ, որի արդյունքները բերված են 12-3 աղյուսակում:

Այս թվերը ցույց են տալիս, որ ներուժային արտադրանքի կամ մեկ աշխատողին ընկնող արտադրողականության աճի չափերի մեծացումը հնարավոր է, բայց դժվար: Ավելի արագ աճի ամենաակնհայտ ուղին ազգային խնայողությունների և ներդրումների չափերի մեծացումն է: Ինչպես հետագա գլոխներում ֆինանսական և փողի քաղաքականության քննարկումը ցույց կտա, ազգային խնայողությունների չափերի մեծացումը կարելի է իրագործել համատեղ փոփոխելով ֆինանսական և փողի քաղաքականությունը, օրինակ, բյուջեի բացի փոքրացումը և փողն ավելի մատչելի դարձնելը կտանեն դեպի ազգային խնայողությունների մեծացում: Կարող է հաջողություն ունենալ զուտ ազգային ներդրումները ՀԱՄ-ի 2 տոկոսի չափով մեծացնելու պատվախնդիր ծրագիրը: Հաջորդ տասնամյակի ընթացքում դա երկու տասնորդական տոկոսից մի քիչ պակաս չափով կմեծացնի ներուժային ՀԱՄ-ի և աշխատանքի արտադրողականության տարեկան աճի չափերը:

12-3 աղյուսակում բերված թվերի փոքրությունը չի կարող տպավորություն չգործել: Արտադրողականության աճի մեծացումն անհնար չէ, սակայն դրա իրականացման ոչ մի դյուրին ճանապարհ դեռևս չի գտնված:

Աճն ապահովող տարրեր

Աճը խթանող քայլեր	Իրական տնտեսական աճը մեծացնելու գնահատվող ներուժը, 1990-2000 թթ. (տոկոս՝ տարեկան)
1) Ազգային զուտ ներդրումների և խնայողությունների չափերը մեծացնել մեկ երրորդով (այսինքն՝ ՀԱՄ-ի 6 տոկոսից հասցնել 8 տոկոսի)	0,16
2) Քաղաքացիական հետազոտություններն ու զարգացումը մեծացնել մեկ հինգերորդով (այսինքն՝ ՀԱՄ-ի 2 տոկոսից հասցնել 2,4 տոկոսի)	0,18
3) Գործազրկության միջին մակարդակն իջեցնել աշխատուժի մեկ տոկոսի չափով	0,20
4) Վերացնել բոլոր գործադուլները	0,01
5) Կենդի սպառողական վերահսկողության համաձայնագիր, որը կառավարությունը բույլ կտա կրճատելու ռազմավարական ծրագրերը և մեծացնելու կառավարական ներդրումները	0,10
Ամբողջ	0,65

Աղյուսակ 12-3. Ինչպե՞ս կարող է Միացյալ Նահանգները զարգանալ ավելի արագ

Աճն ապահովող տարրերի այս ցուցակը ցույց է տալիս, թե ներուժային արտադրանքի և աշխատուժի արտադրողականության աճի արագացման մպատակով ինչպիսի քայլեր կարող են ձեռնարկվել: Տնտեսագետներն այն կարծիքին են, որ ներուժային արտադրանքի աճի հիմնարար մե-

ծացում դժվար է իրականացնել: (Աղբյուրը՝ Edward Denison, *Sources of Growth in the United States* [Committee for Economic Development, New York, 1961] հեղինակների հետազոտաչափարկներով նորացված):

Գ. ԱՊԱՀԱՐԿԻ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ⁵

Տնտեսական աճի խթանման մի մոտեցում 1980-ական թվականների ընթացքում ժողովրդականության մի վաղաճիկ վերելք ունեցավ: Այս մոտեցումը, որը հայտնի է որպես *առաջարկի տնտեսագիտություն*, հիմնավորում էր Ռեյզանի վարչակազմի ֆինանսական քաղաքականությունը (1981–1989 թթ.): Առաջարկի տնտեսագիտության տված դեղատոմսերի նշանակությունը ԱՄՆ-ի տնտեսության վերականգնման մեջ գնահատելու համար կարող ենք օգտագործել մեր մակրոտնտեսագիտական վերլուծությունը՝ հայացք գցելով այդ ժամանակաշրջանի վրա:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից մինչև 1980 թ. ընկած ժամանակաշրջանի մեծ մասում տնտեսական քաղաքականությունը կենտրոնացած է եղել գնաճի և գործազրկության չարիքներին դիմագրավելու անհրաժեշտության վրա: Ամեն անգամ, երբ աճում էր գործազրկությունը, ազատականները կոչ էին անում կրճատել հարկերը կամ մեծացնել ծախսերը, և ամեն անգամ, երբ սպառնում էր գնաճը, պահպանողականներն առաջարկում էին սուղ փողի կամ ֆինանսների տիաճ քաղաքականությունը:

1970-ական թվականների վերջերին մակրոտնտեսական սովորական մոտեցումների բնադաշտները փաստարկում էին, որ տնտեսական քաղաքականությունը չափից շատ է ուղղված դեպի ընդհանուր պահանջարկի կառավարումը: Նրանք հայտարարում էին, որ կարճաժամկետ հեռանկարային գործողություններով ավելորդ հրապուրանքը վտանգում է տնտեսության երկարաժամկետ հեռանկարային կենսունակությունը: Որոշ ըննադատներ, ներառյալ ուղղափառ պահպանողական տնտեսագետները, ստիպում էին վերադառնալ բյուջեն հավասարակշռելու և գնաճը տնտեսությունից դուրս մղելու ավելի ավանդական քաղաքականությամբ:

Միևնույն ժամանակ բանավեճին միացավ տեսաբանների մի նոր փաղանգ: Նրանց *առաջարկի տնտեսագիտության դպրոցը* կարևորում էր մարդկանց աշխատելու և տնտեսելու շահագրգռությունը՝ նսեմացնելով պահանջարկի կառավարման նշանակությունը և հարկերի մեծ կրճատումները երաշխավորում՝ դանդաղ տնտեսական աճն ու ար-

տադրության նվազող աճը հետ շրջելու նպատակով: Այս մոտեցման կողմնակիցների թվում էին Արթուր Լաֆերը, Փոլ Քրեյգ Ռոբերթսը և Նորման Ռյուրը: Առաջարկի տնտեսագիտությունը 1979–1990 թթ. եռանդագին ընդունվում էր Սիացյալ Նահանգների նախագահ Ռեյզանի և Լեո Բրիտանիայի վարչապետ Մարգարեթ Թեթչերի կողմից:

Չնայած այս տնտեսագետներն ու քաղաքական գործիչներն ունեին դիրքորոշումների մեծ բազմազանություն, այնուայնայնիվ, ի հայտ են գալիս առաջարկի տնտեսագիտության երեք կենտրոնական առանձնահատկությունները՝ նահանջ պահանջարկի կառավարման քեյնզյան քաղաքականությունից, շահագրգռության և առաջարկի ներգործությունների կարևորում և հարկերի մեծ կրճատումների սխաշտականություն:

Նահանջ Քեյնզից: Ըստ քեյնզյան տնտեսագիտության, կարճաժամկետ հեռանկարում ազգային արտադրանքն ու զբաղվածությունը հիմնականում որոշվում են ընդհանուր պահանջարկով: Կլնուհետև, քեյնզականները հավատացած են, որ գործազրկության կամ գնաճի դեմ պայքարելու համար պետք է օգտագործվի փողի և ֆինանսական քաղաքականությունը:

1970-ական թվականների վերջերին տնտեսագիտության բնագավառում լայնորեն տարածվել էր հուսախաբության զգացումը քեյնզյան մոտեցման նկատմամբ: Հարվարդի Մարտին Ֆելդշայնի տպավորիչ մի հոդվածում շարադրվեցին պահանջարկի վրա հիմնված քաղաքականությունների դեմ եղած փաստարկները⁶: Ֆելդշայնը փաստարկում էր ներուժային արտադրանքի աճը մեծացնող այնպիսի գործոնների վրա ավելի մեծ շեշտադրման օգտին, ինչպիսիք են ավելի մեծ խնայողությունն ու ներդրումը, կարգավորիչ բարեփոխումները և հիմնական միջոցների եկամտի ավելի քիչ հարկումը: Ըստ նրա տեսակետի, մակրոտնտեսական քաղաքականությունները հիմնականում պետք է կենտրոնանան երկարաժամկետ հեռանկարային տնտեսական աճի վրա և ոչ թե կարճաժամկետ հեռանկարային տնտեսական կայունացման վրա:

Տնտեսական փոխտվայության մեջ ո՞րն էր այս կտրուկ շրջադարձի հիմնադատաբանը: Չնայած տնտեսությունը պարզորոշ չի ուղվագծված, ըստ երևույթին

⁵ Առաջարկի տնտեսագիտության վերաբերյալ քաղաքական և սոցիալական բանավեճերի մեկնաբանությունների մի գերազանց հավաքածու է պարունակում Thomas R. Swartz, Frank J. Borello, and Andrew F. Kozak, *The Supply Side: Debating Economic Issues* (Dushkin, Guilford, Conn., 1983) աշխատությունը:

⁶ Stu Martin Feldstein, «The Retreat from Keynesian Economics», *The Public Interest* (1981 թ. ամառ), էջ 92–105

այն հենվում է տնտեսության դասական պատկերացման վրա և հաստատում, որ արտադրանքն ավելի շուտ արծազանցում է շահագրգռությանը, հարկերին և հետհարկային գործոնային հատույցներին, քան ընդհանուր պահանջարկի փոփոխությանը: Ըստ ԸԱ-ԸՊ մոտեցման, պահանջարկի տեսության կողմնակիցները հավատացած են, որ ԸԱ-ի կորը մոտ է ուղղաձիգ դիրքին, այնպես որ ընդհանուր պահանջարկի անբարենպաստ ցնցումները արտադրանքի վրա ունենում են փոքր և կարճատև ազդեցություն, իսկ սուղ փողը մեծ մասամբ ներգործում է գների մակարդակի վրա:

Նոր շեշտադրում շահագրգռության վրա: Առաջարկի տնտեսագիտության երկրորդ գլխավոր թեման *շահագրգռության* խաղացած կարևոր դերն է, որի իմաստը հատույցի համապատասխանությունն է աշխատանքին, խնայողությանը և ձեռներեցությանը: Առաջարկի տեսության կողմնակիցները նշում են չափազանց մեծ հարկադրույքների դեպքում շահագրգռության անհետացման փաստը և համարում են, որ քեյնզականները պահանջարկի կառավարման նկատմամբ իրենց չափից դուրս մտահոգության հետևանքով մոռացել են հարկադրույքների և շահագրգռության ունեցած ազդեցությունը ընդհանուր առաջարկի վրա: Մի խոսնակի փաստարկումներն էլ շարադրանքն ունի հետևյալ տեսքը

«Առաջարկի տնտեսագիտությունը շեշտում է ֆինանսական քաղաքականության խաղացած դերը տնտեսական աճի և ընդհանուր առաջարկի որոշման մեջ: Մեր վերլուծությունը անմիջականորեն հենվում է գնի դասական տեսության վրա: Ըստ առաջարկի տնտեսագիտության, հարկման փոփոխությունները տնտեսության վրա ազդում են ոչ թե եկամուտների և ծախսերի դուրային հոսքի, այլ հետհարկային գործոնային հատույցների վրա ունեցած իրենց ներգործությամբ: Հարկադրույքներն ազդում են ապրանքների հարաբերական գների վրա և դրանով իսկ ազդում աշխատուժի և հիմնական միջոցների առաջարկի վրա: Մենք ձգտում ենք զվարճալիքների և սպառման փոխարեն մեծացնել հետհարկային հատույցները, աճին նպաստող այնպիսի գործողությունները, ինչպիսիք են աշխատանքը, խնայողությունը և ներդրումը:

Ըստ ավելի կարևոր է աշխատուժի, խնայողության կամ ներդրման դիմաց ստացվող հատույցների չափի վրա հարկերի փոփոխության ազդեցության վերլուծությունը, քան տնօրինելի եկամտի վրա հարկերի փոփոխության դուրային արտահայտությանը հետևելը: Իջեցնելով աշխատուժի կամ շահադրույքի կամ շահութաբաժնի վրա դրվող հարկադրույքները՝ կարող ենք մեծացնել խնայողությունը, ներդրումը և տնտեսական աճը»⁷:

Ո՞րն է հարկային քաղաքականության և ընդհանուր տնտեսական գործունեության առնչությունը:

Ընդհանուր առաջարկ-պահանջարկ վերլուծության շրջանակներում հարկադրույքների փոքրացումը կմեծացնի հիմնական միջոցների և աշխատուժի հետհարկային հատույցները: Ավելի բարձր հետհարկային հատույցները նորամուծության և արտադրողականության աճի ավելի մեծ չափերի հետ միասին կստեղծեն աշխատուժի և հիմնական միջոցների ավելի մեծ առաջարկ, իսկ ներդրանքի և նորամուծության ընդլայնումը կմեծացնի ներուժային արտադրանքի աճը և դրանով իսկ ընդհանուր առաջարկի կորը կտեղաշարժի դեպի աջ:

12-5 նկարը լուսաբանում է առաջարկի տեսության վարկածային ծրագրի ներգործությունները: Ենթադրենք առաջարկի ծրագրի զուտ ներգործությունը եղել է այնպիսի ներդրանքների ընդհանուր աճը, ինչպիսիք են աշխատուժի ու հիմնական միջոցները: Ներդրանքի այս աճը կմեծացնի ներուժային արտադրանքը և ԸԱ-ի կորը կտեղաշարժի դեպի դուրս, ինչպես ցույց է տրված նկարում:

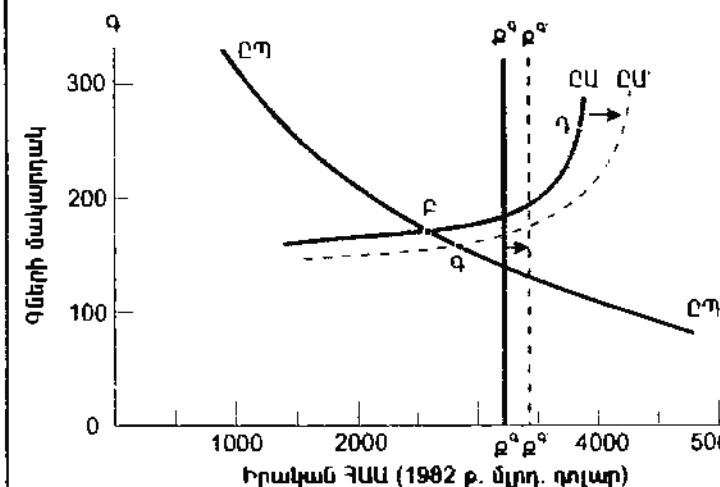
Իսկ ո՞րն է առաջարկի տեսության կողմնակիցների այս միջոցառման հետևանքը: Պատասխանը կախված է ընդհանուր առաջարկի կորի ձևից: Եթե տնտեսությունը քեյնզյան է կամ գտնվում է անկման վիճակում և բնութագրվում է ԸԱ-ի համեմատաբար հարթ կորով, ինչպես 12-5 նկարի Բ կետում, ապա իրական արտադրանքի վրա առաջարկի տեղաշարժի ազդեցությունը համեմատաբար համեստ կլինի: Այս մտացածին օրինակում հավասարակշռությունը Բ կետից տեղաշարժվում է դեպի Գ կետը, այսինքն՝ տեղի է ունենում արտադրանքի չնչին մեծացում և գների ընդհանուր մակարդակի աննշան փոքրացում:

Մյուս կողմից, դիտարկենք դասական մի տնտեսություն, որը բնութագրվում է 12-5 նկարում պատկերված ԸԱ-ի կորի Դ կետով: Այս դեպքում ներուժային արտադրանքի Զ⁹-ից Զ⁹-ի մեծացումը կնշանակի իրական արտադրանքի էական աճ, երբ ներուժային արտադրանքի մեկ տոկոս աճը բերում է իրական արտադրանքի համարյա մեկ տոկոս աճ: Հետևաբար, կարելի է եզրակացնել, որ քաղաքականությունն ըստ

⁷ Այս քաղվածքը բերվում է Stephen J. Entin, «Comments on the Critics» գիտաժողովում ունեցած ելույթից, «Supply Side Economics. What Remains?» Ամերիկյան տնտեսական ընկերության ամենամյա հանդիպում, դեկտեմբեր, 1985թ., Treasury News.

Տեսությանը ի նպաստ մի հաշվետվություն է պատրաստվում «Paul Craig Roberts, The Supply-Side Revolution: An Insider's Account of Policymaking in Washington» աշխատությունը (Հարվարդի համալսարանի հրատարակչություն, Քեմբրիջ, Մասաչուսեթս, 1984թ.): Որպես ցնճադատական վերլուծություն տես՝ Մարտին Յելոշթայնի, Լուրենս Չիմբերնի և Ռիչարդ Յանգի, Ջորջ Ֆոն Ֆյուրստենբերգի և Ֆ. Տեֆրի Գրինի հոդվածները «American Economic Review» ամսագրում (մայիս, 1986թ.):

Մաքուր առաջարկի քաղաքականություն

Նկար 12-5. Մաքուր առաջարկի քաղաքականության հետևանքները

Մաքուր առաջարկի քաղաքականության կիրառումից առաջ, ներուժային արտադրանքը հավասար էր $P^a = 3200$, ընդհանուր առաջարկի զգալի աճը կարող է ներուժային արտադրանքը մեծացնել մինչև $P^a = 3400$:

Եթե տնտեսությունը գտնվեր ԸԱ-ի կորի հարթ մասում, ապա անփոփոխ ԸՊ-ի դեպքում փաստական ՀԱԱ-ի վրա ազդեցությունը կլիներ համեմատաբար համեստ. Լուսաբանված դեպքում իրական ՀԱԱ-ն փոխվում է Բ-ից դեպի Գ իրական ՀԱԱ-ի աճը 2700-ից հասցնելով 2750-ի:

Սյուս կողմից, ի՞նչ տեղի կունենար իրական ՀԱԱ-ի հետ, եթե ԸՊ-ի կորը ԸԱ-ի կորը հատեր դասականին մոտ տեղամասում, օրինակ՝ Դ կետում. ներուժային արտադրանքի համարյա ամբողջ աճը կարտահայտվեր իրական արտադրանքի մեջ:

առաջարկի տեսության առավել արդյունավետ կլինի, երբ տնտեսության վարքը մոտ է դասականին:

Իրականում քաղաքականությունն ըստ առաջարկի տեսության ինչպիսի՝ հնարավոր հետևանքներ կունենա: Ուեյզանի վարչակազմի կառավարման սկզբում առաջարկի տեսակետի ջատագովները կանխատեսում էին, որ այդ ծրագիրը կտանի տնտեսական արագ վերականգնման՝ հաջորդ չորս տարիների ընթացքում կանխատեսելով ՀԱԱ-ի իրական աճ տարեկան 4,8 տոկոսով: Իրականում փաստական միջին տարեկան աճի չափը խիստ հետ մնաց կանխատեսվածից՝ կազմելով 2,5 տոկոս: Տեղյակ լինելով ներուժային արտադրանքի աճի մեծացման դժվարություններին, որոնք նկարագրված են նախորդ բաժնում (տես 12-3 աղյուսակը), չպետք է զարմանանք, որ առաջարկի տեսության կողմնակիցների քաղաքականությունը 1980-ական թվականներին փոքր ազդեցություն ունեցավ ներուժային արտադրանքի աճի վրա: Առաջարկի քաղաքականության աղաքը չափազանց դանդաղ է աղույն:

Դարկերի կրճատումներ: Առաջարկի տեսության վրա հիմնված մտածելակերպի վերջին անհաջողությունը հարկերի խոշոր կրճատումների գաղափարի պաշտպանությունն էր: Բազմապատկիչի կադաստրի վերլուծության ժամանակ տեսանք, թե հարկերն ինչպես կարող են ազդել ընդհանուր պահանջարկի և առաջարկի վրա: Առաջարկի տեսությանը հարող տնտեսագետները հավատացած են, որ ընդհանուր պա-

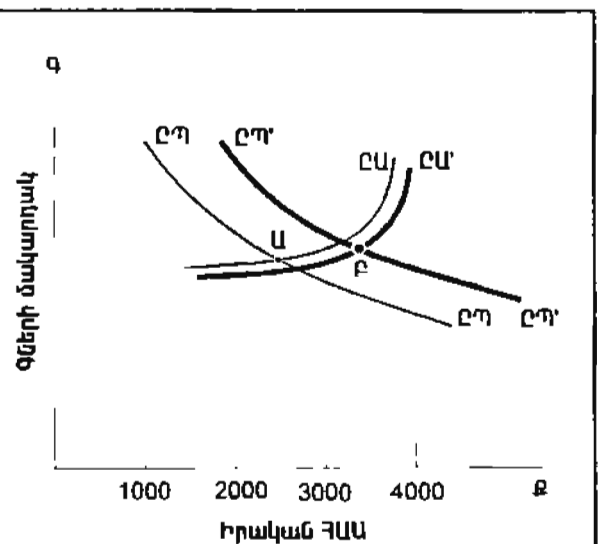
հանջարկի վրա հարկերի ազդեցության դերը չափազանցված է: Նրանք փաստարկում են, որ 1960-ական և 1970-ական թվականներին կառավարությունը հարկերն օգտագործեց եկամուտների ստեղծելու և պահանջարկը խթանելու համար՝ անտեսելով ծանրացող հարկային բեռի հետևանքները շահագրգռության վրա: Նրանք կարծիքով բարձր հարկերը մարդկանց հարկադրեցին նվազեցնել աշխատուժի և հիմնական միջոցների առաջարկը: Իսկապես, առաջարկի տեսության կողմնակից որոշ տնտեսագետներ, մասնավորապես Արթուր Լաֆերը, գտնում էին, որ բարձր հարկադրույթներն իրականում կարող են փոքրացնել հարկային եկամուտները: Ըստ «Լաֆերյան կորից» բխող այս տեսակետի, բարձր հարկադրույթները խարխլում են հարկային համակարգի հիմքը, քանի որ հանգեցնում են տնտեսական գործունեության մակարդակի իջեցման: Հիմնական հոսանքին պատկանող շատ տնտեսագետներ և նույնիսկ առաջարկի տեսությանը հարող որոշ տնտեսագետներ ծաղրեցին Լաֆերի տեսակետը⁸:

⁸ Ենթադրենք R = ամբողջ հարկային եկամուտ, t = հարկադրույթն և B = հարկման հիմքին: Հիմնական միջոցների դեպքում R -ը կներկայացնի հիմնական միջոցների եկամտից զանձվող լրիվ հարկերը, t -ն հիմնական միջոցների եկամտի հարկադրույթը, իսկ B -ն հիմնական միջոցներից ստացվող ամբողջ եկամուտը: Ըստ Լաֆերի տեսակետի, սկսած ինչ-որ պահից, երբ t -ն ձգտում է հարյուր տոկոսի, B -ն այնքան արագ է փոքրանում, որ $R = tB$ -ն իրականում նվազում է:

Ի հակադրություն հարկման նկատմամբ նախկին մոտեցումների, առաջարկի տեսությանը հարող տնտեսագետներն առաջարկեցին հարկային համակարգի արմատական վերակառուցում, որը երբեմն անվանում են «հարկերի կրճատումներ ըստ առաջարկի տեսության»: Ըստ առաջարկի տեսության հարկերի կրճատումների հիմքում ընկած փիլիսոփայությունն այն է, որ բարեփոխումները պետք է նպաստեն շահագրգռությանը՝ իջեցնելով եկամտի ամենավերջին դոլարից գանձվող հարկադրույքները (կամ սահմանային հարկադրույքները), որ հարկային համակարգը պետք է լինի ավելի նվազ աճող (այսինքն՝ այն պետք է թեթևացնի բարձր եկամտով անհատների հարկային բեռը), և որ համակարգը պետք է նպաստակ ունենա խրախուսելու արտադրողականությունն ու առաջարկը և ոչ թե կառավարելու ընդհանուր պահանջարկը:

Առաջարկի տեսությանը համապատասխանող հարկային կրճատումների հետևանքները պարզաբանելու համար 12-6 նկարում օգտագործված է ԸԱ-ԸՊ վերլուծությունը: Բազմապատկիչի տեսությունից գիտենք, որ երբ մյուս գործոններն անփոփոխ են, հարկերի կրճատումը մեծացնում է սպառումը և ընդհանուր պահանջարկը: Գարկերի խոշոր տևական կրճատումը, ինչպիսին էր անհատական հարկերի 1981 թ. կիրառված 25 տոկոսով կրճատումը, առաջ է բերում ԸՊ-ի խոշոր տեղաշարժ, որը ցույց է տրված 12-6 նկարում: Ի հավելումն նշվածի, հարկերի այսպիսի կրճատումը կարող է մեծացնել ներուժային արտադրանքը, եթե աշխատուժն ու հիմնական միջոցներն աճեն: Սակայն, ինչպես նախորդ բաժնում ցույց տրվեց կարճաժամկետ հեռանկարում ներուժային արտադրանքի աճի չափը չափազանց համեստ է: Սյո պատճառով հարկերի կրճատումը ցույց է տրված որպես ԸԱ-ի կորի միայն թեթևակի տեղաշարժ դեպի աջ:

Ինչպես առաջարկի տեսության կողմնակիցներն են կանխատեսում, առաջարկի տեսությանը համապատասխանող հարկերի զանգվածային կրճատման զուտ ներգործությունը արտադրանքի զգալի մեծացումն է: Սյս փոփոխությունը 12-6 նկարի վրա ցույց է տրված Ա կետից դեպի Բ կետը տեղաշարժի միջոցով: Կարճատև հեռանկարում առաջարկի տեսությանը համապատասխանող հարկերի կրճատումներից հետևող տնտեսական ընդարձակման հիմնական աղբյուրը ավելի շուտ կլինի կրճատումների ազդեցությունն ընդհանուր պահանջարկի և ոչ թե ներուժային արտադրանքի կամ ընդհանուր առաջարկի վրա: Որոշ տնտեսագետներ գտնում են, որ 1980-ական թվականների կեսերին ռեյգանյան տնտեսական ընդարձակումը իրականում ապաքինումն էր՝ առաջարկի տեսության պատմունկանով սքողված պահանջարկի տեսության կիրառմամբ:

Նկար 12-6. Առաջարկի տեսությանը համապատասխանող հարկերի կրճատումների մակրոտնտեսական ազդեցությունը

Առաջարկի տեսությանը հարող տնտեսագետները տնտեսական հիվանդությունների դեմ պայքարելու համար առաջարկում են հարկերի զանգվածային կրճատումներ: Գարկերի կրճատումներն ունեն երկու ներգործություն. նախ՝ դրանք տեղաշարժում են ԸՊ-ի կորը (ԸՊ-ից դեպի ԸՊ'), ինչպես ցույց է տրված բազմապատկիչի տեսության մեջ: Դրանք նաև կարող են մեծացնել ներուժային ՀԱԱ-ն, եթե ցածր հարկերը ստեղծեն աշխատուժի և հիմնական միջոցների ավելի մեծ քանակություններ՝ դրանով ԸԱ-ի կորը ԸԱ-ից տեղաշարժելով դեպի ԸԱ դիրքը: Գարկերի այսպիսի կրճատումները, ինչպես ենթադրում են առաջարկի տեսության կողմնակիցները, իսկապես մեծացնում են իրական ՀԱԱ-ն: Բայց վիճակագրական ուսումնասիրություններից հետևում է, որ մինչև տասը տարի տևող ժամանակաշրջանների ընթացքում իրական արտադրանքի վրա հիմնական ազդեցությունը պայմանավորված է ընդհանուր պահանջարկի վրա եղած ներգործությամբ:

Գնահատում. Տնտեսագիտության նկատմամբ ըստ առաջարկի արմատական մոտեցումը Ռեյգանի պաշտոնաթողությունից հետո աստիճանաբար մարեց: Ո՛րն է, կարելի է հարցնել, այս փորձարկման նախնական դատավճիռը: Չնայած շատ հարցեր դեռևս մնում են չլուծված, տնտեսագետներն ընդհանուր առմամբ գտել են, որ առաջարկի տեսության շատ մտահղացումներ 1980-ական թթ. տնտեսական փորձով չեն հաստատվել: Գլխավոր հետևությունները հետևյալն են.

- Առաջարկի տեսության կողմնակիցները գտնում էին, որ հարկադրույքների խոշոր կրճատումներն

այնքան շատ կիսանեն տնտեսական գործունեությունը և եկամուտները, որ հարկային եկամուտները հսգիվ թե նվազեն և նույնիսկ հնարավոր է՝ կաճեն: Գործնականում հարկերի կրճատումներից հետո հարկային եկամուտները սպասվածի համեմատ սրընթաց ընկան հանգեցնելով համերկրային բյուջեի բացի աճի, որը շարունակվեց մինչև 1990-ական թվականները:

- 1980-ական թվականների սկզբին գնաճը հաջողվել էր խաչես նվազեցնել: Բայց, ինչպես քայքայվածներն էին կանխատեսել, այդ նվազումը ձեռք էր բերվել 1981-1983 թթ. խոր ճգնաժամի և բարձր գործազրկության թանկ գնով:
- Առաջարկի տեսության կողմնակից տնտեսագետները կանխատեսում էին, որ ցածր հարկադրույքները մեծացնելով շահագրգռությունը խնայողության և ներդրման նկատմամբ, կմեծացնեն ազգային խնայողությունը: Առաջարկի տեսության ջատագովների կողմից խնայողության բոլոր խրախուսումները, ինչպես պարզվեց, ոչ մի դրական

զուտ ներգործություն չունեցան ազգային խնայողությունների չափի վրա: Իսկապես, ազգային խնայողությունների չափը 1980-ական թվականների ընթացքում նվազեց և 1987 թ. հասավ երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո իր ամենացածր մակարդակին:

- Առաջարկի տեսության կողմնակիցների քաղաքականության հիմնական նպատակն էր մեծացնել ներուժային արտադրանքի աճի չափը: Ներուժային արտադրանքի աճի միջին չափը, ըստ գնահատման 1960–1970 թթ. տարեկան 3,6 տոկոսից 1970–1980 թթ. իջավ տարեկան 3,1 տոկոսի, իսկ 1980–1990 թթ. 2,3 տոկոսի: Չնայած 1980-ական թվականների ներուժային արտադրանքի աճի անկումը չի կարելի պատճառաբանել միայն մակրոտնտեսական քաղաքականությամբ, այդ նվազումը նշանակում է, որ առաջարկի տեսության քաղաքականության տարիներին տնտեսական գործունեության մեջ մեծ փոփոխություններ չեն եղել:

ԱՍՓՈԾՈՒՄ

Ա. Տնտեսական աճի տեսությունը

1. Ընդհանուր առաջարկն ստացվում է տնտեսության արտադրելու ունակությունից, այն է՝ նրա ներուժային արտադրանքից: Տնտեսական աճի վերլուծության առարկան այն գործոններն են, որոնք երկարաժամկետ հեռանկարում հանգեցնում են ներուժային արտադրանքի աճի:

2. Ամիսի և Մալթուսի դասական կաղապարները նկարագրում են տնտեսական զարգացումը՝ անփոփոխ հողատարածության և աճող բնակչության պայմաններում:

Տեխնոլոգիական փոփոխության բացակայության պայմաններում աճող բնակչությունն ի վերջո սպառում է ազատ հողի պաշարը: Դրան հետևող՝ բնակչության խտության մեծացումը գործի է դնում նվազող հատույցի օրենքը: Մշակելի հողի նվազման պայմաններում յուրաքանչյուր մոր աշխատող ավելացնում է լրացուցիչ արտադրանքի օրեցօր փոքրացող քանակությունը: Դրա հետևանքով մրցակցային աշխատավարձը նվազում է, մինչդեռ հողի վարձակալության գներն աճում են: Մալթուսյան հավասարակշռությունն իրականանում է, երբ աշխատավարձն իջնում է մինչև գոյության համար անհրաժեշտ այն նվազագույն մակարդակը, որից ավելի ցածրի դեպքում բնակչությունն այլևս չի կարող իրեն ապահովել: Իրականում, սակայն, արդյունաբերական երկրներում տեխնոլոգիական փոփոխությունը հանգեցրել է տնտեսության առաջընթաց զարգացման աշխատուժի արտադրողականության կորն անընդհատ տեղաշարժելով դեպի վեր:

3. Հիմնական միջոցների կուտակումը հաշվի առնող աճի տեսությունները կազմում են ժամանակակից վերլուծությունների միջուկը: Այս մոտեցումը դիտարկում է մի իրողություն, ուր աշխատուժն աճում է ոչ տնտեսական շարժառիթներով, մինչդեռ հիմնական միջոցները կուտակվում են շահույթ ստանալու հնարավորությունների ակնկալությամբ: Սկզբում տեղի է ունենում մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների քանակի աստիճանական մեծացում կամ «հիմնական միջոցների խորացում»: Նվազող հատույցի պատճառով տեխնոլոգիական փոփո-

խության և նորամուծության բացակայության պայմաններում մեկ աշխատողին ընկնող հիմնական միջոցների աճը չի գուզակցվում մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի համեմատական աճի հետ: Հետևաբար՝ հիմնական միջոցների խորացումն իջեցնում է հիմնական միջոցների հատույցի չափը (որը ռիսկից գերծ մրցակցության դեպքում հավասար է իրական շահադրույքին):

4. Գործոն-գին կարևոր սահմանագիծը ցույց է տալիս, թե աշխատավարձն ինչպես կաճի, եթե հիմնական միջոցների հատույցը կամ իրական շահադրույքները նվազեն: Այնպիսի իրականության մեջ, որտեղ հիմնական միջոցները խորանում են, իրական շահադրույքների նվազող հակվածությունը կհանգեցնի գործոն-գին սահմանագծի երկայնքով իրական աշխատավարձի աճի:
5. Տեխնոլոգիական փոփոխությունը ներդրանքների տվյալ վաթսթի դեպքում մեծացնելով թողարկվող արտադրանքը՝ դեպի դուրս և աջ է տեղաշարժում ինչպես հիմնական միջոցներ-արտադրողականություն կորը, այնպես էլ գործոն-գին սահմանագիծը, հնարավորություն տալով, որ արտադրանքն աճի նույնիսկ ավելի արագ, քան հիմնական միջոցների և աշխատուժի ներդրանքը:

Բ. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃԻ ԿԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԱՊԵՅՈՒՐՆԵՐԸ

6. Այս դարի ընթացքում ստացված տվյալները վկայում են տնտեսական աճի բազմաթիվ հակվածությունների մասին: Ամենահիմնական հայտնագործությունների թվում են իրական աշխատավարձի և ժամային արտադրանքի կայուն աճը, թեպետև 1970-ական թվականներից սկսած տեղի է ունեցել որոշ դանդաղում: Իրական շահադրույքը որևէ հակվածություն չի ցուցաբերել, իսկ հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերությունը նվազել է:
7. Հիմնական հակվածությունները համատեղելի են տեխնոլոգիական առաջընթացի հետ միավորված հիմնական միջոցների կուտակման պարզ կադապարի հետ: Տնտեսագիտական տեսությունը հաստատում է այն, ինչ ասում է առողջ բանականությունը՝ տեխնոլոգիական առաջընթացը մեծացնում է ներդրանքների արտադրողականությունը և դեպի դուրս տեղաշարժում հիմնական միջոցներ-արտադրողականություն կորը և գործոն-գին սահմանագիծը:
8. Վերջին հակվածությունը՝ ներուժային արտադրանքի համեմատաբար կայուն աճը վերջին ինը տասնամյակների ընթացքում, բարձրացնում է տնտեսական աճի աղբյուրների կարևոր հարցը: Կիրառելով քանակական մոտեցումներ, տնտեսագետները կատարել են աճի հաշվարկ և գտել, որ այնպիսի «քնացորդային աղբյուրներ», ինչպիսիք են նորաստեղծությունն ու կրթությունը, ՀԱԱ-ի աճի կամ աշխատուժի արտադրողականության վրա ունեցած ազդեցությամբ գերակշռում են հիմնական միջոցների խորացման ազդեցությանը: Այս եղանակով ցույց է տրվել նաև, որ մեծ ջանք է պահանջվում ներուժային ՀԱԱ-ի աճը տոկոսի նույնիսկ մի քանի տասնորդական մասով ավելացնելու համար:

Գ. Առաջարկի տնտեսագիտություն

9. Մինչև 1980-ական թվականները տնտեսագետները նախընտրում էին տնտեսության կայունացման քեյնզյան դեղամիջոցները: Այս մոտեցումը տնտեսության համար կարևորում էր փողի և ֆինանսական քաղաքականության փոփոխությունը: 1980-ական թվականներին առաջարկի տեսության կողմնակից տնտեսագետներն առաջարկեցին մակրոտնտեսական քաղաքականության իրականացման նոր մոտեցում, (ա) Ֆինանսական քաղաքականության ոչ քեյնզյան մոտեցում, որը կենտրոնացնում էր միջինացված կառավարման վրա՝ խուսափելով տնտե-

տության ճանրախնդիր կարգավորումից և մեծ նշանակություն չտալով ընդհանուր պահանջարկի փոփոխություններին՝ (բ) Նոր շեշտադրում տնտեսական շահագրգռության վրա՝ առանձնակի ուշադրություն դարձնելով հարկային քաղաքականության ազդեցությանը աշխատուժի և հիմնական միջոցների հետհարկային հատույցների վրա՝ որպես խնայողության, ներդրման և աշխատուժի առաջարկի որոշիչ:

10. 1980-ական թվականների պատմության տվյալները ցույց տվեցին, որ առաջարկի տեսության վրա հիմնված քաղաքականությանը չհաջողվեց բարելավել ԱՄՆ-ի տնտեսական ցուցանիշները: Այս մոտեցման ժառանգությունն են՝ համերկային բյուջեի պնդերես բացը, ներուժային արտադրանքի դանդաղ աճը և ազգային խնայողությունների փոքր չափը:

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՐԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԱՐ

Տնտեսական աճի տեսություն

Սմիթի ոսկեդար
Մալքուսի սահմանափակ հողի տեսություն
աճի նեոդասական կաղապար
ՀՃ/ԱՀ-ի աճ հիմնական միջոցների խորացման հետ
հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբերություն ՀՃ/Ք

գործուն-գին սահմանագիծ
տնտեսական աճի յոթ հակվածություններ
աճի հաշվարկ
 $P\text{-ի աճի } \% = \frac{3}{4} (\Delta Z\text{-ի աճի } \%) + \dots$
 $P/\Delta Z\text{-ի աճի } \% = \frac{1}{4} (\text{ՀՃ}/\Delta Z\text{-ի աճի } \%) + S\theta$

Առաջարկի տնտեսագիտություն

առաջարկի տնտեսագիտության դոգմաներ
քաղաքականության ազդեցությունը տնտեսական ցուցանիշների վրա

ՀԱՐՑԵՐ ԲՆՆԱՐԿՄԱՆ ՀԱՍԱՐ

1. Ըստ տնտեսական տվյալների, 1990 թվականին ընտանիքի կենսամակարդակը 1900 թվականի համեմատությամբ յոթ անգամ բարձր էր: Սա ի՞նչ է նշանակում իրական սպառման տեսակետից: Ձեր ծնողների կամ տարեց բարեկամների օգնությամբ ձեր այսօրվա կենսամակարդակը համեմատե՞ք նրանց ծնողների կենսամակարդակի հետ: Համեմատե՞ք տարբերությունները:
2. «Եթե կառավարությունը փողով օժանդակի գիտությանն ու գյուտարարությանը և հսկողության տակ պահի լճագնաճն ու պարբերաշրջանները, մենք ականատես կլինենք մի այնպիսի տնտեսական աճի, որը կշլացնի դասական տնտեսագետներին»: Բնադատաբար զնահատե՞ք:
3. «Հիմնական միջոցների տևական կուտակումն առանց բնակչության աճի կամ տեխնոլոգիական փոփոխության ի վերջո կկործանի կապիտալիստների դասակարգը»: Բացատրե՞ք, թե իրերի այսպիսի ընթացքն ինչպես կարող է հանգեցնել զրոյական շահարկյունների և վերացնել շահույթները:
4. Իմանալով, որ աշխատուժի մասնաբաժինը ցուցաբերում է թեթևակի վերընթաց հակվածություն, իսկ հիմնական միջոցներ-արտադրանք հարաբե-

րությունը՝ թեթևակի վարընթաց, որ շահագրույթները տատանվում են մեծ չափով և որ մասնավոր զուտ ներդրման հարաբերությունը մասնավոր ՀԱԱ-ին խիստ անկայուն է, կարծանայի՞ք, եթե 279-րդ և 281-րդ էջերի հիմնական հսկվածություններն ապագայում կտրուկ տատանվեին:

5. Հիշե՞ք աճի հաշվարկի (1) բանաձևը 282-րդ էջում: Հաշվե՞ք արտադրանքի աճի չափը, եթե աշխատուժն աճում է տարեկան 1 տոկոսով, հիմնական միջոցները՝ 4 տոկոսով, իսկ տեխնոլոգիական փոփոխությունը 1,5 տոկոսով:

Ինչպե՞ս կփոխվեր ձեր պատասխանը, եթե:

- ա) Աշխատուժի աճը դանդաղեր մինչև տարեկան գրոտոկոսի:
- բ) Հիմնական միջոցների աճը մեծանար մինչև տարեկան հինգ տոկոսի.
- գ) Աշխատուժն ու հիմնական միջոցները ՀԱԱ-ի մեջ ունենային հավասար բաժիններ:

Այս պայմաններից յուրաքանչյուրի համար հաշվե՞ք նաև մեկ աշխատողին ընկնող արտադրանքի աճի չափը:

6. Օգտագործելով II գլխում քննարկված ԱՅՄ-ի գաղափարը, վերլուծե՞ք Ադամ Սմիթի կողքի և Էդմի կի տնտեսությունը հետևյալ կերպ.

Ենթադրենք եղնիկի որսը տևում է երկու ժամ, իսկ կուղքին թակարդ գցելը՝ չորս ժամ: Մի համարության համար, որն ունի 100 ժամվա աշխատանքի հնարավորություն, սկզբում ԱՅԱ-ն գծեց ուղիղ գծի տեսքով, որը նշված աշխատանքով 50 եղնիկ արտադրելու հնարավորությանը համապատասխանող ուղղաձիգ առանցքի վրայի կետը միացնում է հորիզոնական առանցքի վրա 25 կուղքին համապատասխանող կետի հետ: Այս ԱՅԱ-ի բացարձակ թեքությունը բոլոր այն կետերում, որտեղ երկու ապրանքներն էլ արտադրվում են և իրացվում, տալիս է գների գերակշռող 2-ը 1-ի հարաբերությունը (դեռ անհրաժեշտ են պահանջարկի կորերը, որպեսզի իմանանք, թե հասարակությունը ԱՅԱ-ի ո՞ր կետում է գործում):

Ի՞նչ տեղի կունենա ԱՅԱ-ի հետ, եթե աշխատուժը նույն տեխնոլոգիայի պայմաններում կրկնապատկվի: Ցույց տվեք նաև աշխատուժի արտադրողականության կրկնապատկման ներգործությունը արդյունաբերության այս երկու ճյուղերի վրա:

7. 1990-ական թվականների տնտեսական աճն արագացնելու համար քաղաքական գործիչներն առաջարկել են ներքոհիշյալ քաղաքականությունը: Յուրաքանչյուր առաջարկության համար որակապես բացատրեք ազդեցությունը ներուժային արտադրանքի աճի և մեկ շնչին ընկնող ներուժային արտադրանքի աճի վրա: Հնարավորության դեպքում տվեք հաջորդ տասնամյակի ընթացքում ներուժային արտադրանքի և մեկ շնչին ընկնող ներուժային արտադրանքի աճի մեծացման քաղաքական գնահատականը:

ա) Համերկրային բյուջեի բացը կրճատել ՀԱԱ-ի երկու տոկոսի չափով՝ նույն քանակությամբ մեծացնելով ներդրման և ՀԱԱ-ի հարաբերությունը:

բ) ՀԱԱ-ի $\frac{1}{4}$ տոկոսի չափով մեծացնել հետազոտություններին և զարգացմանը հատկացվող (Հ և Ձ) համերկրային օգնությունը՝ ենթադրելով, որ այդ օգնությունը մասնավոր Հ-ն և Ձ-ն կմեծացնի նույն չափով և որ այս Հ-ն և Ձ-ն ունեն մասնավոր ներդրումների հատույցը եռապատիկ զերազանցող սոցիալական հատույցի աճ:

գ) Իջեցնել պաշտպանության ծախսերը ՀԱԱ-ի

մեկ տոկոսի չափով և երկու բազմապատկիչով:

դ) Աշխատուժին կանանց մասնակցությունը մեծացնել այնպես, որ աշխատուժի ամբողջ ներդրանքը մեծանա մեկ տոկոսով:

ե) «Մարդկային գիտելիքների և կարողությունների պաշարի» (կամ կրթության և հենց աշխատատեղում ուսուցման) ներդրումը մեծացնել ՀԱԱ-ի մեկ տոկոսի չափով:

8. Խորհրդածող հոռետեսը կարող է փաստարկել, որ 1973 թ. կանխանշեց մեծ ընդարձակման ավարտը, որն սկսվել էր արդյունաբերական հեղաշրջման հետ միաժամանակ: Ենթադրենք՝ անցած դարաշրջանի բոլոր առանձնահատկությունները դեռևս առկա են այսօր, բացի այն բանից, որ տեխնոլոգիական փոփոխությունն ու նորաստեղծությունն անհետացել են: Գալիք տասնամյակներին որո՞նք կլինեն յոթ նոր հակվածությունները: Ի՞նչ տեղի կունենար կարևոր նշանակություն ունեցող իրական աշխատավարձի հետ: Ի՞նչ քայլեր կձեռնարկվեին նոր հակվածությունների և հակադրվելու և տնտեսությունն իր նախկին ընթացքին վերադարձնելու համար:

9. Առաջարկի տեսության կողմնակից տնտեսագետը տնտեսությունը վերակենդանացնելու համար կարող է առաջարկել հարկերի մեծ կրճատում: Ինչպե՞ս կանդրադառնա այսպիսի միջոցառումը ԸԱ-ի կորի վրա: Իսկ ԸՊ-ի կորի՞ վրա: Դրան հետևող գների և իրական արտադրանքի մակարդակների՞ վրա:

10. *Բարդ խնդիր*: Շատերը վախենում են, թե ռոբոտները մարդկանց վրա կազդեն նույն ձևով, ինչպես տրակտորներն ու ավտոմեքենաներն ազդեցին ձիերի վրա, որոնց գլխաքանակն այս դարի սկզբում կտրուկ նվազեց այն բանից հետո, երբ տեխնոլոգիական փոփոխությունը ձիերին դարձրեց ոչ պիտանի: Եթե ռոբոտները դիտարկենք որպես Հմ-ի առանձնապես արտադրողական օրինակ, 12–2 մկարի ՊՊ և սս կորերի ի՞նչ փոփոխությունների կհանգեցնի դրանց ներդրումը: Հաստատագրված աշխատուժի դեպքում կարո՞ղ է ամբողջ արտադրանքը նվազել: Ի՞նչ պայմանների դեպքում կնվազի իրական աշխատավարձը: Կարո՞ղ եք բացատրել, թե ձիերի հետ համեմատությունն ինչու կիրառելի չէ:

ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾԱԶՐԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Սեղը, սիրելի Բրուտոս, ոչ թե մեր աստղերինն է, այլ մեզը»:

Վիլյամ Շեքսպիր, «Դուլիոս Կեսար»

Գործարարության պայմանները երբեք անփոփոխ չեն մնում: Բարգավաճմանը կարող է հետևել խուճապը կամ խորտակումը: Տնտեսական ընդարձակումն իր տեղը գիշում է անկմանը: ՀԱՄ-ն, զբաղվածությունը և իրական եկամուտները նվազում են: Գնաճն ու շահույթը փոքրանում են, իսկ մարդիկ դուրս են մղվում աշխատանքից:

Ի վերջո, հասնելով ցածրակետին, տնտեսությունն սկսում է վերականգնվել: Վերականգնումը կարող է լինել դանդաղ կամ արագ: Այն կարող է լինել ոչ լրիվ կամ այնքան թափով, որ հանգեցնի նոր գերաճի: Բարգավաճումը կարող է բնորոշվել աշխույժ պահանջարկի, առատ աշխատատեղերի և բարձրացող կենսամակարդակի հաստատմամբ: Կամ կարող է նշանավորվել գների և չարաշահումների արագ գնաճային թռիչքով, որին կհետևի մեկ այլ տնտեսական անկում:

Արտադրանքի, գների, շահադրույքի և զբաղվածության վեր ու վար տատանումները կազմում են գործարարության պարբերաշրջանը, որը վերջին երկու հարյուրամյակներում բնորոշ էր շուկայական տնտեսությանը, այն ժամանակից ի վեր, երբ գաղա-

ցած և փոխկապակցված փողային տնտեսությունն սկսեց դուրս մղել մասամբ ինքնաբավ միջառևտրային հասարակությանը: Այս գլխի առաջին մասում մենք ուսումնասիրում ենք գործարարության պարբերաշրջանների պատմությունը և ի մի ենք բերում տարիների ընթացքում տնտեսագետների կատարած տարբեր մեկնաբանությունները:

Այս գլխի երկրորդ մասում քննարկվում է գործարարության պարբերաշրջանների ամենակարևոր առանձնահատկություններից մեկը՝ գործազրկությունը: Մենք կտեսնենք, որ գործազրկության փոփոխությունները հակում ունեն արտացոլելու գործարարության պարբերաշրջանի տատանումները: Բարձր գործազրկության սոցիալական արժեքը, որն արտահայտվում է պարապուրդով և եկամտի կորստով, շարունակում է հետապնդել շուկայական տնտեսությանը՝ սպառնալով նույնիսկ Արևելյան Եվրոպայի և խորհրդային Միության նորահայտ շուկայական տնտեսություններին:

Նկար 13-1-ը ցույց է տալիս այս գլխում քննարկվող թեմաները և նշում, որ գլուխը միակցում է ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի տարբեր շատ տարրեր:

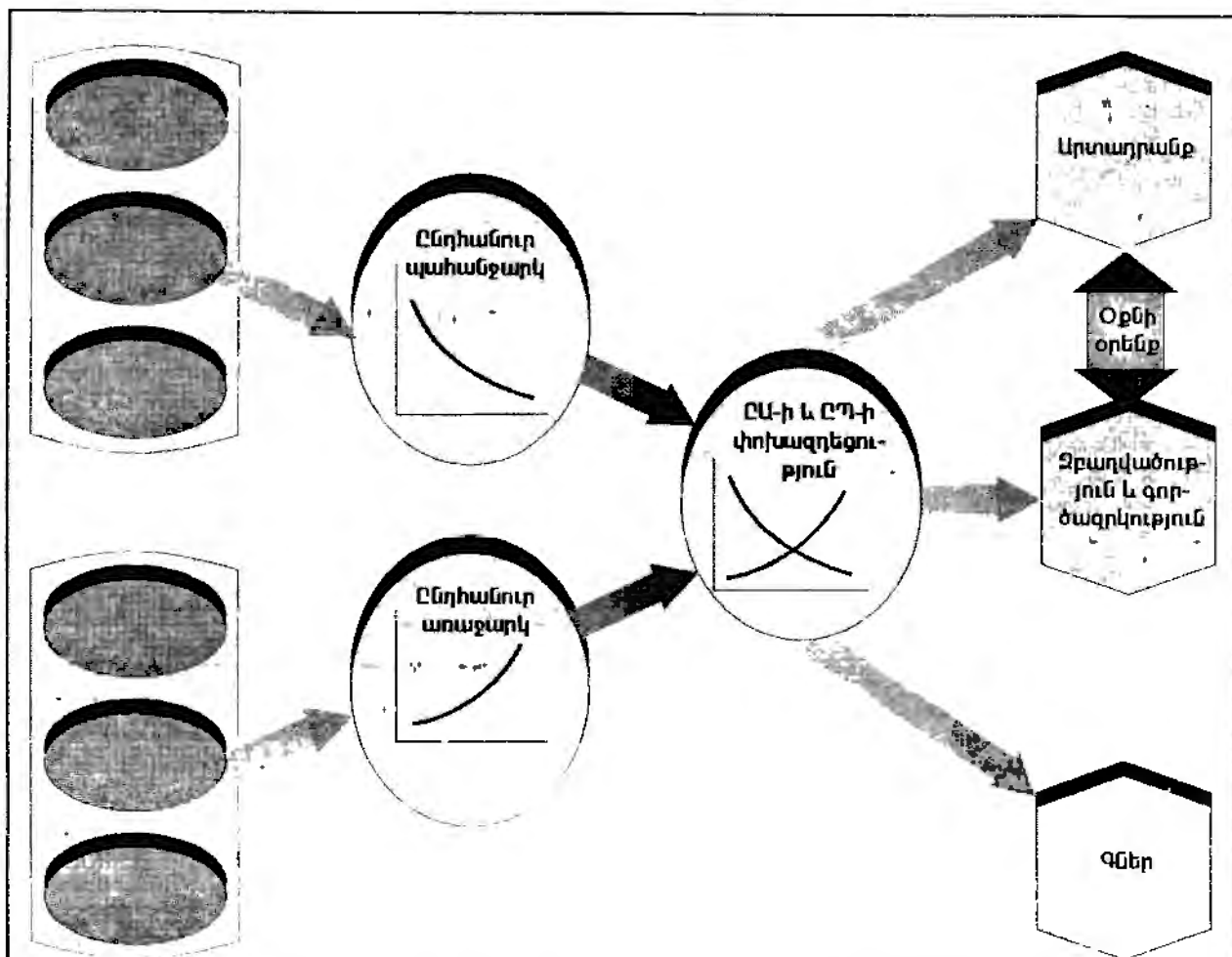
Ա. ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆՆԵՐԸ

ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆԻ ԱՈՒՆՔԱՅԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Գործարարության պարբերաշրջանը տեղի է ունենում, երբ տնտեսական գործունեությունը արագանում կամ դանդաղում է: Գործարարության պարբերաշրջանը ավելի ճշգրիտ սահմանում ենք այսպես.

Գործարարության պարբերաշրջանը ամբողջ ազգային արտադրանքի, եկամտի և զբաղվածության տատանումն է, որ սովորաբար տևում է 2-10 տարի, արտահայտվելով շատ ճյուղերի ընդարձակմամբ կամ կրճատմամբ:

Որո՞նք են գործարարության պարբերաշրջանի ընդհանուր առանձնահատկությունները: Ժամանակակից վերլուծությունը գործարարության պարբերաշրջանները բաժանում է փուլերի: «Բարձրակետերը» և «ցածրակետերը» պարբերաշրջանի շրջադարձային կետերն են, իսկ «անկումն» ու «ընդարձակումը»՝ գլխավոր փուլերը: Նկար 13-2-ը պատկերում է գործարարության պարբերաշրջանի հաջորդական փուլերը: Պարբերաշրջանի վայրէջքը կոչվում է անկում, որը սահմանվում է որպես մի ժամանակաշրջան, երբ իրական ՀԱՄ-ն նվազում է ամենաքիչը երկու հաջորդական եռամսյակների ընթացքում: Անկումն սկսվում է բարձրակետում և ավարտվում ցած-

Նկար 13-1. Գործարարության պարբերաշրջաններն ու գործազրկությունը արտացոլում են շուկայական տնտեսության անխուսափելի առանձնահատկությունները

Մենք սկսում ենք գործարարության պարբերաշրջանի տեսությունների և փաստերի քննարկումից, որը համակցում է ընդհանուր առաջարկի և պահանջարկի տարբե-

րը: Այնուհետև կքննարկենք, թե ինչպես է որոշվում գործազրկության մակարդակը և թե ինչու է այն տատանվում գործարարության պարբերաշրջանի ընթացքում

րակետում: Ըստ գործարարության պարբերաշրջանների ոչ պաշտոնական տվյալների և տնտեսական հետազոտությունների ազգային բյուրոյի, Միացյալ Նահանգներն ունեցել է ընդարձակման երկարատև շրջան՝ սկսած 1982 թ. վերջից մինչև 1990 թ. ամռան բարձրակետը, որից հետո սկսվեց թեթև անկումը:

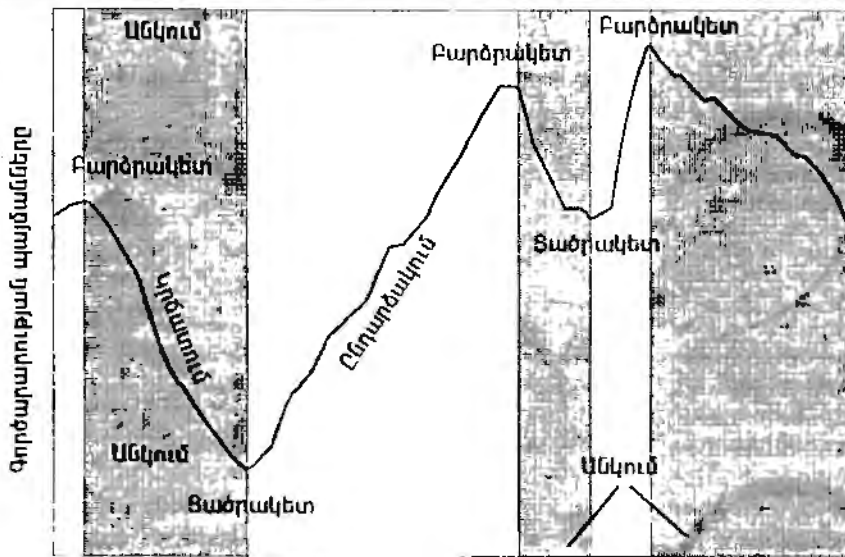
Նշենք, որ պարբերաշրջաններն անկանոն են: Գործարարության երկու պարբերաշրջաններ երբեք իրար նման չեն: Ոչ մի ճշգրիտ բանաձև չի կարելի կիրառել գործարարության պարբերաշրջանների տևողությունը և պահը կանխատեսելու համար, ինչպես դա արվում է լուսնի կամ ճոճանակի շարժումների համար: Ընդհակառակը, իրենց անկանոն վարքով

գործարարության պարբերաշրջաններն ավելի նման են եղանակի տատանումներին: Նկար 13-3-ը ցույց է տալիս, թե մեր պատմության վերջին շրջանում ամերիկյան տնտեսությունը գործարարության պարբերաշրջաններից ինչպես է տուժել: Կարելի է տեսնել, որ պարբերաշրջանները նման են լեռնազոթայի՝ տարբեր բարձրության լեռնագագաթներով և հովիտներով: Որոշ հովիտներ շատ խորն են ու լայն, ինչպես մեծ լճացման դեպքում, մյուսները մակերեսային են ու նեղ, ինչպես 1970-ական թվականներին:

Գործարարության պարբերաշրջանները միամյան երկվորյակներ չեն, սակայն հաճախ նմանություններ ունեն: Եթե վստահելի տնտեսական կանխա-

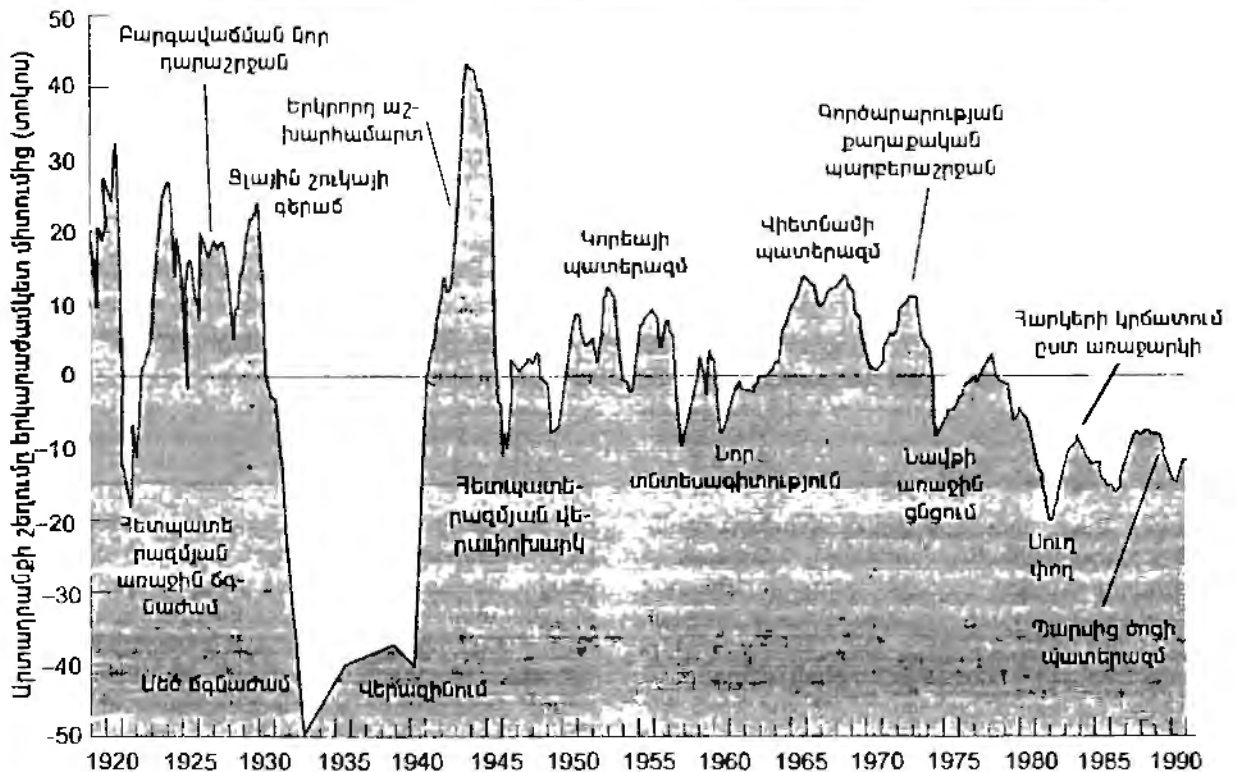

Պարբերաշրջանի չորս փուլերը

Նկար 13-2. Գործարարության պարբերաշրջանը տարվա պես ունի իր եղանակները

Գործարարության պարբերաշրջանները տնտեսական գործունեության անկանոն ընդարձակումներն ու կրճատումներն են:

Նկար 13-3. Գործարար գործունեությունը սկսած 1919 թ.

Արդյունաբերական արտադրությունը անընդմեջ տատանվել է իր երկարաժամկետ հեռանկարային միտման շուրջը՝ Կարո՞ղ է տնտեսությունը ազելի կայուն լինել,

քան վերջին 30 տարիներին էր (Աղբյուրը՝ համերկային պահուստի խորհուրդ՝ Ապամիտումը հեղինակներինն է):

տեսողը հայտարարում է, որ անկումը շուտով վրա է հասնելու, կա՞ն արդյոք անկմանն ուղեկցող բնորոշ երևույթներ, որ դուք պետք է ակնկալեք: Ահա տնտեսական անկմանը բնորոշ մի քանի առնչություններ.

- Հաճախ սպառողների գնումները կտրուկ նվազում են, մինչդեռ ավտոմեքենաների և մյուս տեսական ապրանքների գործարար պաշարներն անսպասելիորեն աճում են: Զանի որ ի պատասխան գործարարները կրճատում են արտադրությունը, իրական ՀԱԱ-ն նվազում է: Քիչ հետո գործարարների և սարքավորումների համար կատարվող գործարար ներդրումները նույնպես կտրուկ նվազում են:
- Աշխատուժի պահանջարկը նվազում է. նախ կրճատվում է միջին շաբաթական աշխատաժամանակը, որին հետևում են աշխատանքից կրճատելն ու բարձր գործազրկությունը:
- Արտադրանքի նվազումից հետո պակասում են հումքի առաքարկն ու պահանջարկը, իսկ շատ ապրանքների գներ ընկնում են: Աշխատավարձն ու արտադրության գները չեն ընկնում, սակայն տնտեսական վայրէջքի ժամանակ նրանք հակված են աճելու ավելի դանդաղ:
- Տնտեսական անկման ժամանակ գործարարների շահույթը կտրուկ նվազում է: Ակնկալելով այդ, սովորական բաժնետոմսերի գները սովորաբար ընկնում են, երբ ներդրողները զգում են գործարարության մոտալուտ անկման նախանշանները: Զանի որ տնտեսական անկման ժամանակ վարկի պահանջարկը նվազում է, շահադրույթն ընդհանուր առմամբ նույնպես նվազում է:

Մենք խոսեցինք տնտեսական անկումների մասին. Գերաճը տնտեսական անկման հայելային պատկերն է, երբ վերը նշված գործոններից յուրաքանչյուրն աշխատում է հակառակ ուղղությամբ:

ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆՈՒ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆԸ ՈՐՊԵՍ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅՄԱՆԱՐԿԻ ՏԵՂԱՇԱՐԺ

Որ՞ն է գործարարության պարբերաշրջանի պատճառը: Չնայած չկա միաբեր պատասխան, գործարարության պարբերաշրջանները հիմնականում առաջանում են ընդհանուր պահանջարկի տեղաշարժի հետևանքով. Նկար 13-4-ում պատկերված է բնորոշ մի պարբերաշրջան, որը ցույց է տալիս, թե ընդհա-

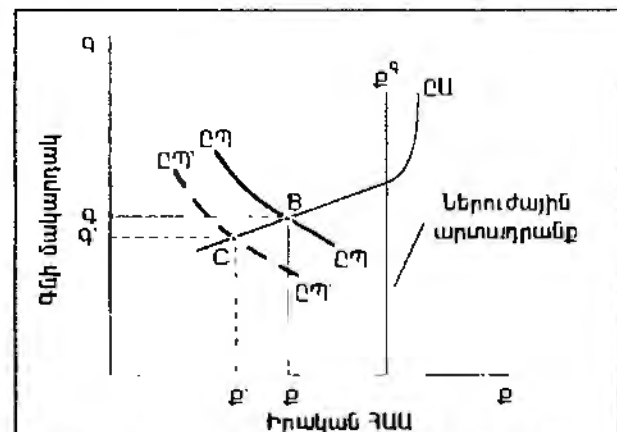
նուր պահանջարկի նվազումն ինչպես է կրճատում արտադրանքը:

Ենթադրենք տնտեսությունն սկզբում կարճաժամկետ հեռանկարային հավասարակշռության B կետում է: Այնուհետև սպառողի, պետության կամ գործարարների ծախսի տեղաշարժի հետևանքով ընդհանուր ծախսի կորը տեղաշարժվում է դեպի ծախ ԸՊ-ն: Եթե ընդհանուր առաջարկը չի փոխվում, տնտեսությունը C կետում հասնում է նոր հավասարակշռության. Նկատենք, որ արտադրանքը Զ-ից նվազում է Զ'-ի, իսկ գներն ընկնում են (կամ իրականությանն ավելի մոտ իրավիճակում գնաճի չափը նվազում է):

Գերաճի դեպքը, բնականաբար, ճիշտ հակառակն է: Այստեղ ԸՊ-ի կորը տեղաշարժվում է դեպի աջ, արտադրանքը մոտենում կամ նույնիսկ անցնում է ներուժային ՀԱԱ-ից, իսկ գները (և գնաճը) բարձրանում են:

ԱՅԼՈՆՏՐՍՆԱԿԱՆ ՍՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐ

Թեպետ գործարարության պարբերաշրջանը հիմնականում մեկնաբանվում է որպես ընդհանուր պահանջարկի փոփոխություն. այնուամենայնիվ, մենք ուզում ենք ավելի շատ բան իմանալ պարբերաշրջան ծնող մեխանիզմի մասին: Գոյություն ունեցող տեսու-

Նկար 13-4. Ընդհանուր պահանջարկի նվազումը հանգեցնում է տնտեսական անկման Համեմատաբար հարթ և անփոփոխ ՀԱ-ի կորի երկարությամբ ԸՊ-ի կորի դեպի ներքև տեղաշարժը հանգեցնում է արտադրանքի ավելի ցածր մակարդակի. ինչպես նաև ավելի ցածր գների կամ գնաճի. Ուշադրություն դարձրեք, որ տնտեսական անկման ժամանակ որպես ԸՊ-ի կորի դեպի ներքև տեղաշարժի հետևանք, ճեղքը փաստացի և ներուժային ՀԱԱ-ների միջև սեծանում է:

թյունները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ արտաքին և ուղղակի ներքին: Արտաքին տեսությունները գործարարության պարբերաշրջանի արմատը տեսնում են տնտեսական համակարգից դուրս կատարվող փոփոխություններում՝ պատերազմներում, հեղափոխություններում և ընտրություններում, ոսկու հայտնաբերումներում, բնակչության աճի տեմպերում և բնակչության տեղաշարժերում: Մոր հողերի և ռեսուրսների հայտնաբերման մեջ, գիտական հայտնագործություններում ու տեխնոլոգիական նորաստեղծություններում, նույնիսկ արևի բծերի կամ եղանակի մեջ:

Ներքին տեսությունները մեխանիզմները փնտրում են հենց տնտեսական համակարգի ներսում, որոնք առաջ են բերում ինքնաձին գործարարության պարբերաշրջաններ: Ըստ այս մոտեցման, համարյա կրկնվող հաջորդականությամբ՝ ամեն մի ընդարձակում իր մեջ հասունացնում է տնտեսական անկում և կրճատում, իսկ ամեն մի կրճատում հասունացնում է աշխուժացում և ընդարձակում:

Ահա գործարարության պարբերաշրջանների մի քանի կարևոր տեսություններ և դրանց ջատագովները:

1. *Փողի* տեսությունները գործարարության պարբերաշրջանները վերագրում են փողի և վարկի ընդարձակմանն ու կրճատմանը (Յոուրթեյ, Ֆրիդման):
2. *Նորաստեղծության* տեսությունները պարբերաշրջանը վերագրում են կարևոր հայտնագործություններին, ինչպես, օրինակ՝ երկաթուղու կամ ավտոմեքենաների գյուտը (Շամպեթեր, Չանսեն):
3. *Բազմապատկիչ-արագացուցիչի կադապորը* պնդում է, որ արտաքին ցնցումները տարածվում են բազմապատկիչով և ըստ ներդրման տեսության, որը հայտնի է որպես արագացուցիչ, այսպիսով առաջացնում արտադրանքի կանոնավոր պարբերական տատանումներ (Սամյուելսոն):
4. *Գործարարության պարբերաշրջանների քաղաքական* տեսությունները տատանումները վերագրում են այն քաղաքական գործիչներին, որոնք վերընտրվելու նպատակով չարաշահում են ֆինանսական և փողի քաղաքականությունը (Բելենքի, Նորդհաուզ, Թաֆթս):
5. *Հավասարակշիռ գործարարության պարբերաշրջանների* տեսությունները պնդում են, որ գնի և վարձատրության փոփոխությունների թյուրմեթոդները մարդկանց ստիպում է չափազանց շատ կամ չափազանց քիչ աշխատանք ներդրել, որը հանգեցնում է արտադրանքի և զբաղվածության պարբերաշրջանների (Լուկաս, Բարրո, Սալքոմբ):

6. *Իրական գործարարության պարբերաշրջանների* կողմնակիցները պնդում են, որ արտադրողականության ցնցումները տարածվում են ամբողջ տնտեսության մեջ և առաջացնում տատանումներ (Պրեսքոթ, Լոնգ, Պլոսեր):

Այս թվարկումը միայն ակնարկում է արտադրանքի, գործազրկության և գների փոփոխությունների տարբեր բացատրությունների մասին: Հետևելով գործարարության պարբերաշրջանի տարբեր տեսություններին, կուգենայինք պարզել՝ արդյո՞ք դրանք համապատասխանում են վերևում նկարագրված ակներև առանձնահատկություններին: Վերը նշված կարևոր առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ ընդարձակման ժամանակ ներդրումների և այլ տնտեսական ապրանքների գնումները կտրուկ աճում են, իսկ անկման ժամանակ կտրուկ նվազում: Մյուս առանձնահատկությունը շահույթների պարբերական տեղաշարժն է: Տեսությունների և գործարարության պարբերաշրջանների փաստերի համեմատումը ցույց է տալիս, որ բոլորն էլ ունեն ընդունելի տարրեր, սակայն ոչ մեկը բոլոր ժամանակների և երկրների համար ամբողջապես ընդունելի չէ:

ԳՈՐԾԱՐԱՐ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ

Տնտեսական գործունեության մեծ տատանումների առկայության պայմաններում տնտեսական կանխատեսումը տնտեսագետների ամենակարևոր խնդիրներից մեկն է: Ճիշտ կանխատեսումը մեքենայի պայծառ լապտերների պես լուսավորում է տնտեսական ճանապարհը և որոշում կայացնողներին հնարավորություն ընձեռում իրենց գործողությունները հարմարեցնել տնտեսական պայմաններին:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐԱՎՈՐՈՒՄ ԵՎ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ

Նախկինում տնտեսագետները գործարարության պարբերաշրջանը կանխատեսելիս ուսումնասիրում էին այնպիսի երևույթներին վերաբերող բազմազան տվյալներ, ինչպիսիք են փողի վարքը, ապրանքատար վագոնների բեռնվածությունը և պողպատի արտադրությունը: Երբեմն թվերը գումարում էին իրար, որպեսզի ստանային «վճռորոշ ցուցանիշների համաթիվը», որն իրենց կարծիքով կհանդիսանար ապագա տնտեսական պայմանների ծանրաչափը:

Երբ տնտեսագիտությունը մուտք գործեց վիճակագրության և համակարգիչների դարաշրջանը, մակրոտնտեսական կանխատեսումը մեծ առաջընթաց ապրեց: Շնորհիվ հոլանդացի տնտեսագետ, նոբել-

յան մրցանակի դափնեկիր Յան Տինբերգենի ուղենիշ աշխատությունների այսօր մենք բազմաթիվ մակրոտնտեսագիտական կադապարներ ունենք։ Ուրտոնի դպրոցին պատկանող Լոուրենս Զլեյնը, որը 1980 թ. տնտեսության կադապարավորման մեջ իր ներդրումների համար արժանացել է Նոբելյան մրցանակի, վերջին երեք տասնամյակի ընթացքում կառուցել է կամխատեսման մի շարք համակարգեր։ Առևտրային խորհրդատու ձեռնարկությունները, ինչպես, օրինակ՝ տվյալների ռեսուրսների ընկերությունը (ՏՈԸ), մշակել են կադապարներ, որոնք այսօր լայնորեն օգտագործվում են ձեռնարկությունների և քաղաքականություն կերտողների կողմից։

Ինչպես են կառուցվում տնտեսության համակարգչային կադապարները։ Ընդհանրապես կադապարավորողներն սկսում են վերլուծական կառուցվածքից, որը պարունակում է ընդհանուր առաջարկն ու պահանջարկը ներկայացնող հավասարումներ։ Օգտագործելով ժամանակակից տնտեսագիտության միջոցները, յուրաքանչյուր հավասարում «հարմարեցվում է» տվյալներին՝ պարամետրերի (ինչպես սիք են ՍՄԴ-ն, փողի պահանջարկի հավասարման տեսքը, ներուժային ՅՍԱ-ի աճը և այլն) գնահատականները ստանալու համար։ Իհարկե, յուրաքանչյուր փուլում կադապարավորողներն օգտագործում են սեփական փորձը և դատողությունները՝ գնահատելու, թե արդյունքները որքանով են ընդունելի¹։

Ի վերջո «ամբողջական» կադապարը ի մի է բերվում և դիտարկվում որպես հավասարումների համակարգ։ Փոքր կադապարները ներառում են մեկ կամ երկու դյուծին հավասարումներ։ Այսօր մեծ համակարգերը կանխատեսում են մի քանի հարյուրից մինչև 10.000 փոփոխականներ։ Երբ արտաքին և քաղաքական փոփոխականները (բնակչությունը, պետական ծախսերը, հարկերի չափերը, փողի քաղաքականությունը և այլն) արդեն որոշված են, հավասարումների համակարգը կարևոր տնտեսական փոփոխականներն արտապատկերում և տեղափոխում է դեպի ապագան։

Կանխատեսումները հաճախ են ճշգրիտ լինում Օրինակ՝ 1990–1991 թթ. անկումը կանխատեսել էին շատ տնտեսական կանխատեսողներ։ Երբեմն, մասնավորապես այն ժամանակ, երբ կան քաղաքական կարևոր տեղաշարժեր, կանխատեսումը դառնում է վտանգավոր մասնագիտություն։ Աղյուսակ 13-1-ը

ցույց է տալիս երկրի ամենաազդեցիկ կանխատեսողի՝ ՏՈԸ-ի կանխատեսումները Ռեյզանի առաջարկի քաղաքականության հռչակումից անմիջապես հետո։ Չնայած ֆինանսական և փողի ընթացիկ քաղաքականության փոփոխությանը, ինչպես նաև դոլարի փոխարժեքի մեծ տատանումներին ու արտաքին պարտքի հասունացող ճգնաժամին, ՏՈԸ-ն և մյուսները չկանխատեսեցին ոչ խոր անկումը և ոչ էլ աճող պետական բացը, որոնք արդեն հորիզոնում էին։ Այս փորձը շեշտում է, որ կանխատեսումը մեր անորոշ աշխարհում որքան գիտություն, այնքան էլ արվեստ է։ Այնուամենայնիվ, տնտեսական կանխատեսման գործությունն այն է, որ մասնագետ կանխատեսողները մի տարի այս կողմ, մի տարի այն կողմ ավելի ճշգրիտ կանխատեսումներ են կատարում, քան նրանք, ովքեր օգտագործում են չհամակարգված և ոչ գիտական մոտեցումներ։

ԿԱՐԵԼԻ՞ Է ԽՈՒՍԱՓԵԼ ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱՇՐՋԱՆԻՑ

Բարգավաճման և անկման տատանումների պես գործարարության պարբերաշրջանների անհրաժեշտության տեսակետների փոփոխությունները ևս հետևում են մեկը մյուսին։ Ժամանակ առ ժամանակ որևէ տնտեսագետ կամ նախագահը հայտարարում են. «Ես չեմ կարծում, թե տնտեսական անկումներն անխուսափելի են»։

Նման հայտարարությունները չափազանց լավատեսական են։ Ավելի կշռադատված է Արթուր Օքսի տեսակետը.

Այժմ, ի հակադրություն պտտահողմերի, տնտեսական անկումները, ինչպես ինքնաթիռների վթարը, ընդհանուր առմամբ համարվում են հիմնավորապես կանխելի։ Սակայն մեզ դեռևս չի հաջողվել ավիավթարները երկրի երեսից վերացնել, և պարզ չէ, թե մենք արդյո՞ք անհրաժեշտ իմաստություն կամ կարողություն ունենք դրանք վերացնելու։ Այդ վտանգը չի վերացել։ Պարբերական անկումներ առաջացնող ուժերը դեռևս կենդանի են և սպասում են իրենց հերթին²։

Օքսի այս տողերը գրվելուց հետո երկու տասնամյակի ընթացքում Սիացյալ Նահանգներն ունեցել է մի շարք պարբերական վերելքներ և վայրէջքներ։ Միևնույն ժամանակ մենք խուսափել ենք լճացումներից՝ երկարածիզ համընդհանուր անկումներից, որպիսիք եղան 1870-ական, 1890-ական կամ 1930-ական թվականներին։ Վերջին 50 տարվա ընթացքում ի՞նչ է փոխվել։ Մակրոտնտեսագիտության զարգա-

¹ Կանխատեսման ընթացքը դրանց արդյունքներն օգտագործողների համար մնում է խորհրդավոր մի բան։ Գիտության և արվեստի այս խառնուրդը մի մեկնաբանի ստիպել է հարցնել. «Տնտեսական կանխատեսումն ի՞նչ ընդհանուր բան ունի շան նախաճաշի հետ։ Շատ պարզ, երբեք չգիտես, թե ինչ կա այնտեղ»։

² Arthur M. Okun, «The Political Economy of prosperity» (Norton, New York, 1970), pp. 30 ff.

Աճի և արդյունքների կանխատեսումը և արդյունքները

	(1) ՏՈՇ-ի 1981 թ. ապրիլի կանխատեսումը 1982 թ. չորրորդ եռամյակի համար	(2) 1982 թ. չորրորդ եռամյակի փաստացի տվյալները	(3) Ախալի տոկոսը
ՀՍՀ (մլրդ. դոլար)			
Իրական	1,582	1,477	7
Անվանական	3,482	3,108	11
Գնաճի չափ (տոկոս՝ տարեկան, ՀՍՀ-ի համադիր)	10,1	3,7	63
Գործազրկության մակարդակ (տոկոս)	6,6	10,7	-62
Շահադրույք (տոկոս՝ տարեկան)			
Եռամսյա գանձադրամային մուրհակներ	13,8	7,9	43
Երկարաժամկետ պարտատոմսեր (AAA)	13,1	11,1	15
Պետական բաց (մլրդ. դոլար)	24	203	-746
Բաժնետոմսերի գներ (ՍևՏ 500)	146	137	6

Աղյուսակ 13-1. Տնտեսության կանխատեսումը 18 ամիս առաջ

Այս աղյուսակը ցույց է տալիս Միացյալ Նահանգների տնտեսական գործունեության 1981 թ. գարնանը կատարված կանխատեսումը այն տնտեսական պայմանների համար, որոնք պետք է լինեին 18 ամիս հետո. կանխատեսված չեն ոչ անկումը, ոչ էլ դրան ուղեկցող գնաճի նվազումը: Մյուս կանխատեսումներից շատերը (նե-

րադյալ կառավարության կանխատեսումը) ավելի վատն էին: Ըստ ՏՈՇ-ի աշխատակից Օտտո Էյչտեյնի. «1982 թվականը, որքան իմ հիշողությունը ներում է, կանխատեսման համար ամենաբարդն էր»: [Աղբյուրը՝ The Data Resources Review of the U.S. Economy (April 1981 and February 1983)]:

ցումը այժմ առաջին հերթին կառավարություններին հնարավորություն է տալիս փողի և ֆինանսական քայլեր ձեռնարկել՝ կանխելու տնտեսական անկման զլորվող ձնազնդի պես մեծանալն ու մշտական և խոր ձգնաժամի վերածվելը: Եթե մարքսիստները

սպասում են, թե կապիտալիզմը կփլուզվի վերջնական մի խոր ձգնաժամում, զուր են սպասում: Համընդհանուր գործարարության պարբերաշրջանը, որ կործանեց հասուն կապիտալիզմը, իր սկզբնական շրջանում, արդեն սանձահարկվել է:

Բ. ԳՈՐԾԱԶՐԿՈՒԹՅՈՒՆ

Բարի՛ եղիր վերելքի ճանապարհին հանդիպող մարդկանց հանդեպ, քանզի նրանց հանդիպելու ևս վայրելքի ճանապարհին:

Ռիչարդ Սայզներ

Թեպետև ամենախոր լճացումներն Ամերիկայի տնտեսության համար այլևս մեծ վտանգ չեն ներկայացնում, այնուամենայնիվ, անկման և գործազրկության պատուհանը դեռևս հետապնդում է մեզ: Իրոք, գործազրկությունը մնում է ժամանակակից շուկայական տնտեսությունների ամենամեծ մտահոգությունը: Ինչպե՞ս կարող են միլիոնավոր մարդիկ գործազուրկ լինել, երբ այդքան աշխատանք կա անելու: Ժամանակակից խառը տնտեսության ո՞ր բերությունն է աշխատել ցանկացողներին ստիպում անգործ մնալ: Պետություններն արդյոք պե՞տք է միջոցներ ձեռնարկեն գործազրկության պատճառած դժվարությունները մեղմացնելու համար: Թե՞, ինչպես ոմանք են պնդում, գործազրկության բարձր նպաստները պարզա-

պես կրճատում են աշխատելու դրդապատճառները և ի վերջո հանգեցնում գործազրկության աճի: Այս հարցերը և գնաճի հետ դրանց կապը աշխատավորներին, քաղաքականություն կերտողներին և տնտեսագետներին ավելի են մտահոգում, քան որևէ այլ տնտեսական հիմնախնդիր:

Այս մասը գործազրկության իմաստին և չափմանը վերաբերող մի սրբնբաց ակնարկ է: Մենք կսկսենք գործազրկության ազդեցությունների ըննարկումից, որին կհետևի գործազրկության տնտեսագիտական մեկնաբանության սահմանումը: Այնուհետև ցույց կտանք գործազրկության ու արտադրանքի կապը և կքննարկենք զբաղվածության քաղաքականության հետ կապված որոշ քաղաքական հարցեր:

ՕՔՆԻ ՕՐԵՆԵՐԸ

Սենք տնտեսական անկումները ներկայացրել ենք որպես այնպիսի ժամանակաշրջաններ, երբ արտադրանքն ու գործազրկությունը մեծ են, իսկ գերաճի մասին խոսել ենք որպես այնպիսի ժամանակաշրջանների, երբ ՀԱՄ-ն մոտ է կամ բարձր իր ներուժային մակարդակից, զբաղվածությունը մեծ է, իսկ գործազրկությունը կրճատվում է։ Բայց ո՞րն է գործազրկության և գնաճի ճշգրիտ կապը։ Այս հարցի պատասխանը տալիս է Արթուր Օքնի ապշեցուցիչ հայտնադործությունը, որը հայտնի է որպես Օքնի օրենք*։

Օքնի օրենքը պնդում է, որ եթե ՀԱՄ-ն ներուժային ՀԱՄ-ի նկատմամբ նվազում է երկու տոկոսով, ապա գործազրկությունը (Գզ) աճում է մեկ տոկոսով։ Օրինակ, եթե ՀԱՄ-ն իր ներուժի 100 տոկոսից հասնում է ներուժի 98 տոկոսի, ապա գործազրկությունն աճում է մեկ տոկոսով, ասենք 6-ից հասնելով 7 տոկոսի³։

Այս գլխի սկզբում մենք ընդհանուր առաջարկի համեմատությամբ ընդհանուր պահանջարկի նվազումը բնութագրեցինք որպես տիպական տնտեսական անկում (տես՝ նկար 13-4)։ Տնտեսական անկման ժամանակ ի՞նչ է կատարվում գործազրկության հետ՝ երբ արտադրանքը նվազում է, ձեռնարկություններն աշխատուժի ավելի քիչ կարիք են ունենում, հետևաբար աշխատողներն աշխատանքից կրճատվում են։ Արդյունքում գործազրկության մակարդակն աճում է։ Նկար 13-5-ը ցույց է տալիս արտադրանքի փոփոխության և գործազրկության սերտ փոխառնչությունը։

Երբեմն լսում ենք այսպիսի արտահայտություն մույն տեղում մնալու համար շարունակ անհրաժեշտ է վազել։ Սա ճիշտ է ՀԱՄ-ի աճի և գործազրկության համար, քանի որ գործազրկության աճը կանխելու համար փաստացի ՀԱՄ-ն պետք է աճի նույնքան արագ, որքան ներուժային ՀԱՄ-ն։ Ասենք՝ ներուժային ՀԱՄ-ն աճում է տարեկան 3 տոկոսով։ Այդ դեպքում իրական ՀԱՄ-ն նույնպես պետք է աճի տարեկան 3 տոկոսով, որպեսզի գործազրկության մակարդակը մնա անփոփոխ։

Օքնի օրենքը ցուցադրելու համար կարող ենք օգտագործել պատմական օրինակ, որն ընդգրկում է 1979–1982 թթ. տնտեսական լճացման երեք տարիները։ 1979 թ. մինչև 1982 թ. փաստացի իրական ՀԱՄ-ն բոլորովին չի աճել։ Ի հակադրություն, ներուժային ՀԱՄ-ն այս շրջանում աճել է տարեկան 3 տոկոսով 1979–1982 թթ. ներուժային ՀԱՄ-ի ամբողջ աճը կազմել է 9 տոկոս։ 1979–1982 թթ. գործազրկության համար Օքնի օրենքը ի՞նչ էր կանխատեսում։ Օքնի օրենքը պնդում է, որ ներուժային ՀԱՄ-ի նկատմամբ ՀԱՄ-ի յուրաքանչյուր 2 տոկոս նվազումը գործազրկությունը բարձրացնում է 1 տոկոսով։ Հետևաբար՝ ՀԱՄ-ի 9 տոկոս նվազումը գործազրկությունը պետք է ավելացներ 4,5 տոկոսով։ Սկսելով 1979 թ. գործազրկության 5,8 տոկոսից, Օքնի օրենքը 1982 թ. համար կանխատեսում էր 10,3 տոկոս գործազրկություն։ Պաշտոնական վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ փաստացի գործազրկությունը 1982 թ. եղել է 9,7 տոկոս։ Տնտեսագիտության նման ոչ ճշգրիտ գիտության համար սա զարմանալի ճշգրիտ արդյունք է։

Սիա մեկ ուրիշ օրինակ. Դիցուք՝ դուք մորթնտիր մախագահն եք և 1996 թ. վերջի համար ծրագրում եք ձեր մակրոտնտեսական քաղաքականությունը, Գործազրկությունը 1996 թ. վերջին 7 տոկոս է, և դուք ցանկանում եք տնտեսությունը գործազրկության 6 տոկոսով վերադարձնել ներուժային ՀԱՄ-ին մինչև 2000 թ. նոյեմբերը, երբ քվեարկողները կգնահատեն ձեր ծրագիրը։

³ Սկզբնական ուսումնասիրություններում Օքնը գտել էր, որ հարաբերությունը մոտ 3-ը 1-ի է, այսինքն՝ Գզ-ի մեկ միավորը ՀԱՄ-ի ճեղքվածքի երեք միավորի դիմաց։ Այնուամենայնիվ, ավելի թափափաքելու և զարգացած տնտեսաչափական միջոցները գտնում են, որ վերջին ժամանակաշրջաններին արտադրանքի և գործազրկության միջև 2-ը 1-ի (կամ ավելի ճիշտ՝ 2,5-ը) հարաբերությունն ավելի բնորոշ է։

* Արթուր Օքնը (1929–1979) Ամերիկայի հետպատերազմյան շրջանի տնտեսական քաղաքականության կերտողներից ամենատեղծարարները։ Կրթությունը ստացել է Կոլումբիայի համալսարանում, դասավանդել է ելլում 1961 թ. միացել է Նախագահ Քենեդիի տնտեսական խորհրդատուների խորհրդին (Stu) որպես աշխատակազմի անդամ։ 1964 թ. դարձել է տնտեսական խորհրդատուների խորհրդի անդամ, իսկ 1968 թ. Նախագահ Ջոնսոնի Stu-ի Նախագահ։ Խորհրդից հեռանալուց հետո

աշխատել է Վաշինգտոնում Բրուքինգս հաստատությունում։

Օքնի հիմնական խնդիրներից մեկը եղել է գնաճը կառավարելու ուղիների որոնումը, որոնք բացառեին միլիոնավոր մարդկանց աշխատանքից դուրս չարտելը։ Նա պաշտպանել է գնաճի քաղաքականության նոր մոտեցումը, որը կոչվում է «հարկի վրա հիմնված եկամտի քաղաքականություն» (ՀԵՔ)։ Սենք այն կքննարկեց XV գլխում։

Բացի այդ, Օքնը հայտնի էր տնտեսական հարցերի իր պարզ մեկնաբանություններով։ Նա 1968 թ.

հարկերը բարձրացնելու դեմ պատճառաբանությունները համեմատում էր իր յոթ տարեկան տղայի դեղ ընդունելու դեմ արժած պատճառաբանությունների հետ։ «Նա իրեն շատ լավ է գգում։ Նա այնքան վատ է, որ ոչինչ չի կարող օգնել նրան։ Նա դեղը կիսի հետո, եթե կոկորդը չլավանա, Դա արդարացի չէ, եթե եղբայրներն էլ դեղ չիանեն»։ [Arthur M. Okun, The Political Economy of Prosperity (Norton, New York, 1970), p. 99]։ Օքնը մեկ անգամ ևս ապացուցեց, որ լավ պատմած պատմությունն ավելին արժե, քան 1000 հավասարումը։

Հարց: Տնտեսությունն ի՞նչ արագությամբ պետք է աճի 1996–2000 թթ. չորս տարիների ընթացքում: Պատասխան՝ այն պետք է աճի ներուժային ՀԱԱ-ի աճի արագությամբ (տարեկան 3 տոկոս), գումարած այնքան, որ բավականացնի գործազրկությունը $1/4$ տոկոսային միավորով իջեցնելուն: ՀԱԱ-ի տարեկան միջին աճը քառամյա ժամանակաշրջանում պետք է լինի $3 + 0,5 = 3,5$ տոկոս:

Օրնի օրենքը բացահայտում է արտադրանքի և աշխատուժի շուկաների կարևոր կապը: Այն նկարագրում է ՀԱԱ-ի կարճաժամկետ հեռանկարային տատանումների և գործազրկության փոփոխությունների հարաբերակցությունը:

ԳՐԾԱԶՐԿՈՒԹՅԱՆ ԱՃՂԵՑՈՒԹՅՈՒՆ

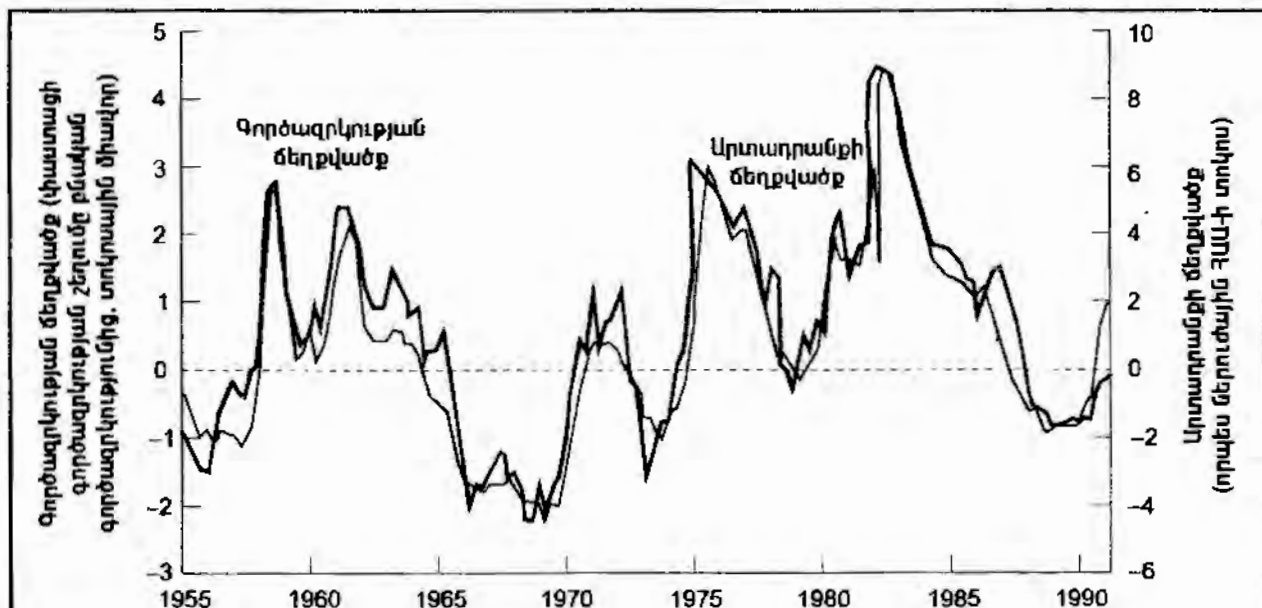
Այժմ, երբ տեսանք արտադրանքի և գործազրկության հիմնական կապը, կարող ենք հասկանալ, թե գործազրկությունն ինչու է ժամանակակից հասարակությունների գլխավոր խնդիրը: Երբ գործազրկությունը բարձր է, ռեսուրսները վատնվում են, իսկ ժողովրդի եկամուտները՝ նվազում: Այդպիսի ժամանա-

կաշրջաններում տնտեսական աղետն սկսում է ազդել մարդկանց հույզերի և ընտանեկան կյանքի վրա:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՃՂԵՑՈՒԹՅՈՒՆ

Հասարակությունները բարձր զբաղվածությունը գնահատում են այն պատճառով, որ բարձր զբաղվածությունը նշանակում է բարձր արտադրանք ու եկամուտ, և այն պատճառով, որ շատ հասարակություններում աշխատանքն ինքնին արժեք է: Երբ գործազրկությունը բարձր է, արտադրանքի մեծ մասը կորչում է, եկամուտները նվազում են, իսկ ժողովուրդը տառապում է ուղեհարված արժանապատվության գզացումից: Տնտեսական անկումների ժամանակ ավտոմեքենաների, բնակարանների, հագուստի և այլ ապրանքների հսկայական քանակություններ ասես թե բախվում են ծովը:

Որքա՞ն է մեծ գործազրկության պատճառով առաջացող կորուստը: Աղյուսակ 13–2-ը ցույց է տալիս այն հաշվարկը, թե բարձր գործազրկության հիմնական ժամանակաշրջաններում արտադրանքը ներուժային ՀԱԱ-ից որքան է պակասել վերջին հիսուն տարվա ընթացքում: Ամենամեծ կորուստը եղել է մեծ

Նկար 13–5. Օրնի օրենքի ցուցադրումը, 1955–1990 թթ.

երկու կողմը համապատասխանաբար ցույց են տալիս արտադրանքի և ՀԱԱ-ի ճեղքվածքները: Արտադրանքի ճեղքվածքը ՀԱԱ-ի տոկոսային շեղումն է իր ներուժային մակարդակից: Գործազրկության ճեղքվածքը գործազրկության տոկոսային շեղումն է բնական մակարդակից:

Ըստ Օրնի օրենքի, երբ արտադրանքը ներուժային

ՀԱԱ-ից իջնում է 2 տոկոսով, գործազրկությունն իր բնական մակարդակից բարձրանում է 1 տոկոսով: Այսպիսով, 1983 թ. արտադրանքը ներուժային ՀԱԱ-ից ցածր էր 7 տոկոսով, իսկ գործազրկությունը կազմում էր 9,5 տոկոս (հավասար է 6 տոկոս գումարած արտադրանքի ճեղքվածքի 7 տոկոսի կեսը):